

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ, МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОКРЕМИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ

Беззуб Тетяна Володимирівна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Поняття гендеру як соціально-психологічної статі людини визначається принаймні двома сферами детермінант: соціальними та особистісними. Друга тісно пов'язана з поняттям «ідентичності». Ці дві сфери є нероздільними, адже в процесі самоусвідомлення, людина відносить себе до тієї чи іншої спільноти, групи, категорії. Отже, ідентичність обов'язково має соціальну природу і водночас визначає уявлення людини про себе як про неповторну індивідуальність, в якій певні якості й атрибути унікально поєднані. Розвиток ідентичності, зокрема гендерної, – це історія становлення психологічних основ тих суперечностей, конфліктів і деформацій, які пронизують наше суспільство [1, 188].

Ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. За визначенням Е. Еріксона ідентичність базується на відчутті тотожності самому собі і неперервності свого існування в часі й просторі, а також на усвідомленні факту, що цю тотожність і неперервність вивчає оточення.

Як соціальна істота, людина характеризується не лише індивідуальною, а й груповою ідентичністю, яка, на думку Е. Еріксона, пов'язана з груповими, насамперед географічними й історичними уявленнями. В соціології та соціальній психології використовують поняття «соціальна ідентичність» та «рольова ідентичність». Соціальна ідентичність лежить в основі більшості групових процесів, таких як групова поляризація чи стерео типізація. Рольова ідентичність, яку можна

розглядати як окрему форму соціальної ідентичності, – це ідентичність, зумовлена соціальними ролями, тобто культурно прийнятими соціальними очікуваннями до відповідних видів поведінки, характерних для певних соціальних позицій.

Історія культури виробила багато моделей і взірців статевої поведінки. Інформацію про них дитина починає одержувати змалку, формуючи на підґрунті статевої ідентичності те, що ми називаємо тендером. З позиції транзакційного аналізу Е. Берна гендерна ідентичність визначається життєвим сценарієм людини. Згідно з теорією життєвих сценаріїв протягом життя людини здійснюється статево-рольове програмування чоловіків і жінок, тобто процес формування статевої та гендерної життєвої ролі особистості [2].

У процесі такої гендерної соціалізації здійснюється певна деформація розвитку особистості, оскільки одні сторони особистості заохочуються й підсилюються, а інші – навпаки, забороняються та затримуються в розвитку.

Отже, *гендерна соціалізація* – це процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру того суспільства, в якому він живе, своєрідне суспільне конструювання різниці між статями. Гендерна соціалізація включає в себе дві взаємопов'язані сторони: засвоєння прийнятих моделей чоловічої і жіночої поведінки, відносин, норм, цінностей і гендерних стереотипів; вплив суспільства, соціального середовища на індивіда з метою прищеплення його визначених правил і стандартів поведінки, соціально притаманних жінкам і чоловікам. Засвоюються, перш за все, колективні, загально визначеної норми, вони стають складовою особистості і підсвідомо направляють її поведінку [2].

Гендерна соціалізація відбувається у двох фазах: 1) адаптації (зовнішнє пристосування до існуючих гендерних відносин, норм і ролей); 2) інтеріоризації (сутнісне засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин цінностей).

Первинна гендерна соціалізація людини починається з моменту народження, коли батьки та інші дорослі навчають її ролі хлопчика або дівчинки. Свою статево незалежність дитина усвідомлює вже в 1,5 року, дворічна вже знає свою стать, у 3-4 роки свідомо розрізняє стать, часто асоціюючи її з зовнішніми ознаками, наприклад, з одягом. У 7-8 років поглиблюється статева диференціація поведінки (різні інтереси хлопчиків та дівчат, різні ігри та стилі поведінки). Усвідомлення дитиною своєї

статевої ролі охоплює уявлення про те, наскільки її якості відповідають очікуванням та вимогам чоловічої або жіночої ролі. Первинна гендерна соціалізація завершується до 20 років, одним із головних агентів якої є родина. Людина по своїй суті є істотою соціальною і ще за довго до свого народження з кров'ю матері отримує речовини, які утворюються в результаті тих чи інших емоцій, що переживає майбутня мати. А емоції вона отримує в залежності від того, як складаються стосунки в сім'ї [3].

Проблеми та суперечності гендерного розвитку й гендерної соціалізації є причиною багатьох гендерних дисгармоній. Це безумовно свідчить про гендерно-рольові конфлікти, які є досить серйозними соціальними, соціально-психологічними та психотерапевтичними проблемами, пов'язаними не лише з особистістю та соціальною самореалізацією чоловіків і жінок, а й з соціальною та психологічною підтримкою сім'ї, з вихованням дітей і самореалізацією юного покоління, з психологічним здоров'ям нації загалом. Крім гендерно-рольового конфлікту, який так чи інакше наявний у всіх інших формах гендерно-рольових дисгармоній, є багато психологічних проблем, пов'язаних з труднощами та порушенням гендерного розвитку людини. Серед різних видів гендерно-рольових дисгармоній слід назвати гендерно-рольовий інфантилізм та гендерно-рольову недостатність.

Гендерно-рольовий інфантилізм – це невідповідність гендерної ролі віковій стадії гендерного розвитку, заміна або компенсація одних ролей іншими, що відповідають більш ранньому періоду життя. Рольовий дефіцит може розвиватися тоді, коли гендерні ролі прямо чи ні заборонялися в дитинстві, не заохочувалися, або наражалися на негативну оцінку значущого соціального оточення [4, 6].

Гендерно-рольові ідентичності та поведінка особистості може виходити за межі суспільних, статистичних, а часом і клінічних норм. Можна говорити про такі порушення в сфері статевих і гендерних ролей, як статеві девіації чи статеві дисгармонії. Статеві девіації – це відхилення від нормативів статевих і гендерних ролей. Вони можуть бути як позитивні так і негативні. Рольові девіації можна проілюструвати прикладами так званої інверсії статевих і гендерних ролей, тобто зміною компонентів чоловічих та жіночих ролей на протилежні, заміною одних іншими – повною(транссексуалізм) і частковою(гомосексуалізм і транссестизм). Гомосексуалізм вважається одним з найпоширеніших випадків таких девіацій, він як, правило, не призводить до глибоких змін

статевої ідентичності, тобто чоловіки продовжують усвідомлювати себе чоловіками, а жінки – жінками. Сучасна наука ще не знайшла пояснення природи й походження гомосексуалізму.

Трансвестизм і трансексуалізм – це такі види гендерно-рольових дисгармоній, які безпосередньо стосуються зміни статевої та гендерної ідентичності. Вони не обов'язково пов'язані з функціональними й органічними розладами статевої сфери. Трансвестизм – це легша форма порушення гендерної ідентичності, що проявляється в прагненні грати роль протилежної статі, потребі перевдягатися, використовувати ім'я та запозичувати інші рольові атрибути протилежної статі, хоча це не супроводжується повним усвідомленням себе особою іншої статі. Трансексуалізм – це повне усвідомлення себе представником протилежної статі. Його вважають однією з найсерйозніших статево-рольових девіацій. Навіть якщо в людині немає ніяких біологічних змін, така інверсія статевої ідентичності дає підстави для хірургічної зміни біологічної статі [4, 5].

Отже, гендерна соціалізація продовжується все життя людини, та в міру того як дорослішає індивід росте і самостійність вибору цінностей і орієнтирів. В сучасних умовах українське суспільство повинно переживати гендерну ре соціалізацію(руйнацію раніше прийнятих цінностей, моделей і засвоєння нових). Молодь є специфічною спільнотою тому, що її суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, знаходяться в стані формування і становлення. Сутністю молоді та проявом її головної соціальної якості є міра досягнення нею соціальної суб'єктивності, ступінь засвоєння суспільних відносин та інноваційної діяльності. Саме тому, вона може перейняти на себе функції реалізації установлених раніше гендерних стереотипів, установок, норм і цінностей і продукування нових, які є визнаними світовою спільнотою. Для реалізації цього необхідно відпрацювати дієвий механізм гендерного просвітництва через державні і громадські соціальні інститути.

Список використаних джерел

1. Клецин А. Дилеммы гендерной социологии / А. Клецин // Гендерные исследования: Феминистская методология в социальных науках. – Харьков: ХЦГИ, 1998.
2. Клецина И. Гендерная социализация: Учебное пособие. / И. Клецина. – СПб.: РГПУ, 1995.

3. Кочарян А. С. Личность и половая роль: Симптомокомплекс маскулинности / феминности в норме и патологии / А. С. Кочарян. – Х.: Основа, 1996.
4. Малес Л. В. Основи гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу. Методичні рекомендації / Л. В. Малес. – К. : Златограф, 2004.

Біла Наталія Володимирівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, У ЯКИХ ВИХОВУЮТЬСЯ ДІТИ-СИРОТИ ТА ДІТИ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Негативні суспільні події сьогодення стали важливим чинником, що призвели до проблем у сучасній українській сім'ї. Поширення соціального сирітства – це наслідок того, що значна частина родин зазнала труднощів в процесі адаптації до соціально-економічних умов, які склалися в сучасному суспільстві. Причинами цього процесу стали: погіршення матеріального становища сімей, безробіття одного чи обох батьків, алко- чи наркозалежність батьків і, як результат, ухиляння від виконання батьками батьківських обов'язків, і, навіть, добровільна відмова від власних дітей.

Феномен соціального сирітства, на жаль, характерний не лише для України, а й для багатьох країн світу. І кожна держава визначає власні шляхи подолання цього явища та надання соціального захисту дітям, які залишилися без піклування батьків.

В Україні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування регламентують нормативно-правові документи різних рівнів: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо. Загальні положення про

опіку та піклування викладені в Цивільному кодексі України, а спеціальні положення щодо опіки та піклування над дітьми визначені у Сімейному кодексі України та Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

На сьогодні в Україні існує чотири форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу. Крім цього, існує ще декілька нових форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та надання їм допомоги в соціальній адаптації до самостійного життя. До цих форм відносять патронатну сім'ю та наставництво [1].

Функції допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, розподіляються між установами охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення. Відповідно до ст. 6. Закону України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання (знаходження) прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, опікунської сім'ї покладено функцію соціального супроводу.

Соціальний супровід є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини. Соціальний супровід - це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сім'ї, дітей та молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів.

І, якщо обов'язковою умовою взяття сім'ї чи особи, яка опинилась в складних життєвих обставинах, під соціальний супровід, спеціалістами Центру є добровільна згода сім'ї чи особи на соціальний супровід, то надання послуги соціального супроводу сім'ї, в якій виховується дитина-сирота чи дитина, позбавлена батьківського піклування є обов'язковим, відповідно до положень Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування [3].

В основі соціального супроводу лежить оцінка та планування послуг які надаються згідно потреб прийомної дитини, дитини-вихованця, дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, яка перебуває під опікою (піклуванням) та прийомної сім'ї,

дитячого будинку сімейного типу, опікунської сім'ї для визначення потрібного типу та рівня соціальної допомоги [4].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюють соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та опікунських сімей від моменту їх утворення. Така форма соціальної роботи передбачає надання психологічних, соціально-педагогічних, юридичних послуг, організацію соціальної реабілітації та інтеграції дітей, і виступає, з одного боку, як контроль за умовами виховання та утримання, з іншого боку – як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Соціальний супровід прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу здійснюється постійно, до того часу доти на вихованні перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, які не досягли повноліття. Соціальний супровід опікунської сім'ї спеціалістами Центру триває протягом року з моменту влаштування дитини під опіку (піклування) з метою адаптації дитини та за рік до досягнення дитиною повноліття з метою підготовки до самостійного життя [3].

Основними діями та заходами, що використовуються в ході надання послуги соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування є:

- відвідування отримувача соціальної послуги соціального супроводу за місцем його проживання (перебування), у тому числі без попередження заздалегідь;
- збір додаткової інформації стосовно отримувача соціальної послуги соціального супроводу;
- проведення оцінки потреб отримувача соціальної послуги соціального супроводу;
- складання, коригування та внесення змін до плану соціального супроводу;
- організація та проведення індивідуальної, групової роботи з членами сім'ї та дитиною з метою адаптації дитини до умов проживання в сім'ї;
- психологічна підтримка прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів щодо розвитку та виховання дітей шляхом залучення їх до участі у тренінгах, лекціях, групах підтримки, інших заходах;

- надання допомоги з питань захисту майнових, житлових та інших прав дитини;
- направлення отримувачів послуги до інших надавачів соціальних послуг, в тому числі для отримання спеціалізованих послуг з метою всебічного розвитку дитини;
- консультування отримувачів соціальної послуги соціального супроводу з питань допомоги дитині в підтриманні неперервності родинних стосунків та суспільно корисних зв'язків;
- психологічна підтримка отримувачів послуги у забезпеченні права дитини на усиновлення;
- розвиток вмінь та навичок щодо підготовки дитини до самостійного життя;
- інформування щодо установ, організацій та закладів, які можуть надати підтримку дитині після вибуття із сімейних форм виховання;
- ведення документації [2].

Технологія здійснення соціального супроводу цих сімей регламентується Порядком здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 966/16982 від 16 жовтня 2009 р. Документ визначає нормативну базу, принципи, етичні норми, зміст, завдання, процедури здійснення соціального супроводу від початку до завершення надання соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.М. Соціально-психологічні чинники побудови організаційної структури центру професійної підтримки прийомних сімей: Науково-методичний журнал № 3 «Соціальна робота в Україні: теорія і практика» / А.Й. Капська, С.В. Толстоухова, І.М. Пінчук та ін. – К. Вид-во «Аспект-Поліграф», 2005. – 179 с., с.17-28.
2. Карпенко О. Сімейні форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового регулювання / О. Карпенко // Право України. – 2001. – № 3 – С. 79 – 81.
3. Приймна сім'я: методика створення та соціального супроводу: Науково-методичний посібник / Г.М. Бевз, А.А. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва та ін. – К.: Центр Стратегічної підтримки, 2003. – 92 с.

4. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, О.В. Вакуленко, О.Г. Карпенко; Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді. – К.: ДЦССМ, 2004. – 362с.

Білан Ольга Іванівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна
зав. кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ «ШКОЛИ ВОЛОНТЕРІВ» ЦСССДМ м. КРИВИЙ РІГ

У XXI ст. країни світу в своїй соціальній політиці все більше зважають на міжсекторальну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Саме шляхом встановлення балансу між цими різноспрямованими силами формуються цінності, визначаються пріоритети й вирішуються конкретні завдання нагальні для суспільного розвитку.

Важливу роль у вирішенні актуальних соціальних проблем суспільства відводиться соціальній роботі, до вирішення завдань якої долучаються як державні так і недержавні соціальні агенції. Ефективність такої діяльності безпосередньо залежить від того наскільки активно та грамотно використовуються всі можливі для соціальної роботи ресурси. Одним із найпотужніших її ресурсів виступає волонтерство.

Стратегічний напрямок економічного і соціального розвитку нашої країни вимагає нових висококваліфікованих суб'єктів професійної діяльності у всіх сферах, що відрізняються, перш за все тим, що вони є носіями новітніх знань і технологій. Тому в останній час ведеться активний пошук методів та засобів підготовки спеціалістів нового

покоління, у першу чергу, у сфері соціальної роботи, які володіють необхідними особистісно-професійними якостями.

По-перше, використання агенціями соціальної роботи волонтерського ресурсу дозволяє їм заощаджувати кошти та вивільняє час на виконання професійних обов'язків найманими співробітниками. Волонтери продукують нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо оптимізації шляхів вирішення тих чи інших завдань соціальної роботи, оскільки мають можливість поглянути на проблему не стереотипно, так би мовити, під іншим кутом зору, тому саме завдяки їм безвихідні, на перший погляд, ситуації можуть знаходити своє розв'язання.

По-друге, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості власного життя та життя інших, волонтерська робота допомагає людям досягти більшого впливу на власне життя. Зокрема, участь у волонтерській діяльності людей, які самі потребують допомоги (самотні пенсіонери, люди з особливими потребами, малозабезпечені, люди з алкогольною та наркотичною залежністю в минулому тощо), зарекомендувала себе як шлях, що допомагає їм змінити своє життя на краще. Допомагаючи іншим, вони стають упевненими у своїх силах, здібностях, опановують нові навички і встановлюють нові соціальні зв'язки, стають прикладом для наслідування іншими. Таким чином, волонтерство дає змогу людині знайти себе і закласти в своє життя ті цінності та звички, які дозволять їй мати здорове, продуктивне і насичене життя, тобто, бути щасливими та успішними.

Не дивлячись на досить широкий спектр досліджень, присвячених пошуку більш ефективних способів психолого-педагогічних ресурсів особистісно-професійного розвитку людини, вчені майже не розглядали в якості одного з них волонтерську діяльність, що і обумовило проведення дослідження. Об'єкт дослідження виступило волонтерство як ресурс особистісного розвитку людини, предметом – волонтерська діяльність в системі ЦСССДМ як ресурс процесу самореалізації та професійного становлення особистості. Мета дослідження – аналіз впливу волонтерської діяльності на самореалізацію та професійний розвиток особистості.

Волонтерська діяльність є однією з форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість. Основою мотивації участі у

волонтерській діяльності є співчуття до людей у поєднанні з бажанням задоволення власних потреб волонтера у самореалізації.

«Школа волонтерів» є однією з можливостей соціалізації особистості та однією з універсальних та ефективних форм забезпечення самореалізації людини через її участь у суспільно-корисному житті громади й суспільства. Участь є показником не тільки активної громадянської позиції, а й своєрідним показником розвитку особистості. «Школа волонтерів» є справді школою професійного становлення особистості, незалежно від подальшої обраної професії чи роду занять. Вона дає можливість реалізувати себе та отримані знання і вміння як в індивідуальній роботі з клієнтами, так і у проведенні різних видів групової профілактичної та інформаційної роботи з різними категоріями клієнтів чи соціальних груп.

У процесі благодійної діяльності, в атмосфері співробітництва, обміну досвідом, діалогу дорослих і молоді, спеціалістів і волонтерів розвивається комунікабельність, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, планувати свої дії, прогнозувати результати та брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

Знання, які отримали респонденти у «Школі волонтерів» були не тільки необхідними під час реалізації соціальних проєктів, а й залишаються корисними та такими, на які можна спиратися у дорослому житті: допомагають у побудові взаємостосунків, у пошуку роботи, переорієнтації на ринку праці, відкритті нових можливостей.

Волонтери – це не тільки добровільні помічники, які розуміють і відчувають біль та труднощі інших людей, волонтерство допомагає виховувати, формувати себе як гуманну, високодуховну, культурну, ціннісно-орієнтовану особистість.

Волонтерство дає можливість молодій людині самореалізуватися, передавати свій життєвий досвід та набувати нового досвіду, відчувати свою необхідність, а також бути причетними до групи цілеспрямованих та активних людей, мати їхню підтримку.

Процес розвитку та соціалізації особистості триває усе життя. І одним з найважливіших виборів особистості, який може вплинути на все її подальше життя, є вибір майбутньої професійної спрямованості.

Тож волонтерство – це не тільки покликання людини, але й шлях до самореалізації та професійної компетенції, під якою ми розуміємо здатність застосування знань, вмінь та особистісних характеристик для

успішної професійної діяльності у будь-якій галузі. Це одна з якостей спеціаліста, що є складовою його професійної майстерності.

Волонтери важливі для кожного суспільства, тому що вони працюють без користі для себе, показуючи цим суспільствам, що є ще в житті речі більш цінні ніж отримання матеріальної винагороди. Охорона навколишнього середовища, розвиток культури і духовності, забезпечення соціального благополуччя населення і позитивний імідж країни є основними напрямками роботи волонтерів. Ось що допомагає суспільству впевнено стояти на ногах, а волонтеру – отримати задоволення і безцінний життєвий досвід, набуті професійних знань та навичок.

Волонтерство приносить користь не тільки тим, на кого спрямоване, воно надає моральне задоволення й позитив для самих учасників, що робить їх більш успішними та допомагає бути щасливими.

Волонтерство – це «ін'єкція» проти байдужості. І випускники-волонтери довели, що отримали досить міцний імунітет проти негативу, пасивності та песимізму та спроможні долати труднощі не тільки у власному житті, але й допомагати це робити іншим людям. Вони представляють частину прогресивної молоді, яка має активну громадську позицію, мотивацію на успіх, готовність вчитися та набувати досвід, енергію та бажання діяти. Саме за такими людьми майбутнє.

Божкевич Яна Борисівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПІДЛІТКАМИ

Насучасному етапі розвитку практичної соціальної роботи в сучасні часи спостерігається зростання попиту на проведення соціально-психологічних тренінгів. Як відомо, тренінгові технології мають надзвичайно широкий спектр застосування в різних сферах діяльності (психології, педагогії

ці, медицині, політиці, бізнесі тощо) з метою профілактики, корекції, навчання та розвитку особистості. Востанні роки в Україні спостерігається тенденція зростання рокової провадження тренінгу новісфери практик: освіти, соціальної роботи.

Впровадження інтерактивних виховних технологій у свою діяльність повинно стосуватись також і соціальних педагогів. Адже це фахівці, які в організації своєї роботи надають пріоритет створенню здорового мікроклімату в колективі, гуманізації міжособистісних відносин, сприяють реалізації здібностей кожного учня, захисту його інтересів, організації дозвілля, включенню в соціальну корисну діяльність та інше.

Ми знаємо, що створення умов для успішної соціалізації є одним з найголовніших завдань соціально-педагогічної діяльності, яка й передбачає ефективне перенесення знань у свідомість дитини та розвиток вміння успішного їх застосування у всіх сферах його життя.

Контингент закладів фахової освіти складають студенти старшого підліткового віку (15-17 років) і раннього юнацтва (17-18 років). Цікові періоди характеризуються потребою зайняти своє місце в дорослому світі, обрати напрям професійного становлення, самостійно прияти і реалізувати рішення, розробити життєві перспективи, будувати власне життя. Також для підлітків головним є запитання «Ким бути?» і «Яким бути?», що охарактеризовують два основних напрями пошуків – професійного і морального самовизначення. Підліток ставить перед собою проблемисенсу життя, безсмертя, формування світогляду тощо [1].

Також треба зауважити, що зараз формується тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка сама перед цінює себе і вважає, що її діяльність, успіх життя залежать саме від неї. І це не погано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей, виробка чіткої власної позиції, вміння опиратися на негативні явища, вимагати роботи над собою, на полегливого оволодіння знаннями тощо.

Допомогти дітям вирішувати життєві питання, розвивати в собі найкращі риси характеру під час навчання у закладах фахової освіти може соціальний педагог. Такі напрями його роботи є:

- формування навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя;
- сприяння попередженню негативних явищ серед студентів;
- сприяння соціальному і професійному визначенню особистості;

- дбання про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді [3].

Процес розвитку необхідних вмінь і навичок можна суттєво скоротити за допомогою тренінгів, в яких моделюються життєві ситуації, елементи основних завдань професійної діяльності тощо.

Підсумовуючи вище сказане, зробимо висновок. Тренінг може стати ефективною технологією в роботі соціального педагога закладу фахової освіти для формування умінь і навичок вирішувати проблеми, приймати рішення; спілкуватися, будувати міжособистісні відносини; діяти наполегливо та впевнено, критично мислити; сприяти самоврядуванню й розвитку Я-концепції; берегти здоров'я; розвивати ідентичність; здійснювати емоційний самоконтроль, саморозуміння, самопідтримку [2].

Також серед переваг, які має тренінг як активна форма виховання, можна визначити такі:

1. Нові підходи (співпраця, відкритість, активність, відповідальність).
2. Нові знання (інтенсивне засвоєння, уточнення).
3. Позитивні цінності, ставлення, ідеали.
4. Нові уміння і навички ефективної комунікації, самоконтролю, лідерства, роботи в команді, уміння надавати й отримувати допомогу, аналіз ситуацій і прийняття рішень.

Отже, використання соціальним педагогом закладу фахової освіти тренінгових технологій дозволить більш ефективно формувати соціально значущі риси особистості, розкривати здібності кожного вихованця.

Список використаних джерел:

1. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – Рівне: РДГУ, 2001. – 233 с.
2. Пометун О. І. Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун. – К.: Шкільний світ, 2007. — 112 с.
3. Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської і студентської молоді: метод. посіб. / Ю. В. Кудрявцева, О. Ю. Осадько, О. М. Гулько; за наук. ред. В. Г. Панка, Н. М. Городнової, Н. В. Лунченко. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 180 с.

Борідченко Лариса Петрівна
студентка 4 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Глоба Сергій Миколайович
старший викладач кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

«УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ» ЯК МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. Головною особливістю та характерною ознакою XXI століття є демографічна ситуація, яка докорінно змінила вікову структуру населення більшості країн світу, зокрема України, що характеризується малою чисельністю дітей, молоді та великою кількістю людей похилого віку. Набувши статусу пенсіонера, людина, лише частково може брати участь у житті суспільства.

Розглядаючи сучасні проблеми людей похилого віку доводиться, на жаль, констатувати, що рівень соціальної роботи і та система соціальних служб, що діють сьогодні в Україні, неспроможні вирішити шквал негараздів, що супроводжують життя цієї категорії українського суспільства.

Багатий соціальний і професійний досвід літніх людей, їх творчий потенціал часто залишаються незадіяними. Соціальна активність даної вікової групи, її знання і досвід, а також здатність до сприйняття нового дають право говорити про те, що система освіти для літніх людей має великий потенціал для їх розвитку, незважаючи на соціально-економічні негаразди сьогодення. Тому через організацію освіти для літніх людей і розвиток шкіл (Університетів) третього віку в системі соціального обслуговування такої категорії громадян певним чином відбувається вирішення завдань адаптації та інтеграції людей похилого віку в сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблеми старіння населення досліджують фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України: Н. Левчук, В. Піскунова, С. Піскунова, С. Пирожков, В. Стешенко, П. Шевчук та ін. У роботах цих учених вивчаються економічні властивості та наслідки демографічних

змін в Україні, які здебільшого виражаються у кількісно-чисельних характеристиках. Однак постає необхідність доповнення досліджень якісно-змістовним аналізом, осмислення тієї якості старіння населення, яка може в нових історичних умовах вважатися бажаною і не становитиме загрози економічному розвитку країни.

Психологічні аспекти проблем старіння, з точки зору загальних психічних процесів, розкриті у роботах Н. Шахматова та М. Александрової, де аналізується поведінка, відчуття і сприйняття життя літніх людей з позицій соціальної психології. Питання соціальної роботи, освіти та дозвілля людей похилого віку розглядаються у працях Н. Дементьєвої, П. Павленка, Е. Устиної, Є. Холостової та ін. Проблеми соціальної реабілітації та адаптації людей похилого віку знайшли місце у наукових дослідженнях таких авторів, як А. Єгорова, І. Зайнишева, А. Капська, С. Кисельова, Л. Тюття, Є. Холостова, В. Шахрай та ін.

Мета статті полягає у вивченні досвіду роботи Університету третього віку у Диканському територіальному центрі соціального обслуговування Полтавської області та з'ясуванні його ролі у вирішенні проблем адаптації та інтеграції людей похилого віку у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні в територіальних центрах є досить поширеною практика діяльності Університету третього віку, який розглядають як соціально-педагогічну послугу в системі соціального обслуговування громадян похилого віку. Основними завданнями соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» є організація та проведення безкоштовного навчання та освітніх заходів для людей похилого віку згідно програм та планів організації послуги.

Завдяки впровадженню соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку», створюються сприятливі умови для всебічного розвитку людей похилого віку, відбувається їх реінтеграція в активне суспільне життя, адаптація до умов сьогодення шляхом оволодіння новими знаннями, формуються практичні уміння і навички підопічних, з'являється можливість для розширення кола спілкування літніх людей та обміну досвідом.

Слухачами Університету третього віку є люди похилого віку, незалежно від рівня їх освіти. Достатньо мати зацікавленість та бажання

брати участь в освітніх програмах, навчатися, саморозвиватися, удосконалювати свої уміння і навички.

Слухачі курсів мають як свої права, так і обов'язки. Так, наприклад, вони мають право: знати принципи, що складають основу надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»; отримувати послугу та закінчувати навчання за власним бажанням; брати участь у процесі навчання; отримувати інформацію про надані послуги тощо [1].

Серед обов'язків людей похилого віку, які відвідують Університет третього віку, можна виділити наступні:

- 1) підтримувати добрі стосунки з іншими слухачами, викладачами та керівниками територіального центру;
- 2) ошадливо ставитися до обладнання, де надається послуга;
- 3) брати активну участь в організації послуги;
- 4) поважати цінності та організаційні засади «Університету третього віку» [10].

Територіальний центр, зі свого боку, також має обов'язки перед клієнтами, які є слухачами Університету, а саме:

- 1) забезпечувати надання якісних соціальних послуг, відповідні умови для навчання, ефективну організацію надання послуги;
- 2) розробляти та впроваджувати нові програми розвитку на навчання, відповідно до потреб слухачів;
- 3) враховувати думки слухачів при визначенні часу навчання, формуванні навчальних груп [1].

До організації навчального процесу, крім працівників територіального центру, залучаються фахівці місцевих органів влади, управління соціального захисту населення, охорони здоров'я, юстиції, Пенсійного фонду України, а також волонтери.

Сам процес навчання базується на принципах добровільності та методах навчання дорослих, враховується життєвий досвід та уже наявні знання і навички слухачів, беруться до уваги їх індивідуально-фізіологічні особливості, стан здоров'я та потреби.

Навчання людей літнього віку потребує особливої уваги як з боку організаторів, так і з боку учасників навчального процесу. Ці особливості впливають на вибір форм та методів навчання. Серед форм навчання, які використовують зокрема у своїй роботі викладачі Університету третього віку Диканського районного територіального центру в Полтавській області, можна виділити наступні: лекційні заняття з обговоренням,

практичні заняття, фізичні вправи, екскурсії, подорожі, концерти. Що стосується методів навчання, то можна назвати такі, як лекції, дискусії, дебати, мозковий штурм, вивчення випадків, показ, демонстрація, рольові ігри, розповіді історій та ряд інших інтерактивних форм.

Навчальний курс в Університеті третього віку у Диканському районному територіальному центрі триває протягом академічного року, дату навчання та закінчення навчального року визначає директор. Тривалість курсу складає 72 години, що передбачає навчання протягом 1 год. 40 хв. (два заняття по 40 хв. з перервою 20 хв.) щотижня у визначені дні. Проводячи заняття, викладачі обов'язково беруть до уваги самопочуття слухачів, враховують їх вікові та психологічні особливості.

Перевірка нових знань та умінь людей похилого віку не проводиться. Оцінювання курсу орієнтоване виключно на заохочення слухачів Університету третього віку, оскільки основним принципом організації навчання є отримання людьми похилого віку задоволення від участі у навчальному процесі.

По закінченню навчального року усі випускники Університету третього віку у Диканському терцентрі отримують сертифікати, що підтверджують опанування слухачами базової програми відповідного курсу. Вони не є документами державного зразка, а швидше моральна втіха, що дозволяє студентам повірити в себе і свої сили.

На даний час при Університеті третього віку діють шість факультетів: естрадно-драматичний факультет; художньо-мистецький факультет; факультет декоративно-прикладного мистецтва; факультет психології; факультет основ роботи на ПК; факультет основ здоров'я.

Естрадно-драматичний факультет має за мету - створення творчого середовища, у якому слухачі розвиваються емоційно, творчо та вільно [2].

Театралізована діяльність стає помічником у вихованні креативної особистості, розкриває потенціал людини. Слухачі естрадно-драматичного факультету знайомляться з усною народною творчістю, навчаються акторської майстерності, умінню вести діалог, передавати свої емоції і почуття. Працюючи на сцені, люди похилого віку позбавляються комплексів, залучаються до світу музики, художнього слова, живопису, розвивають і удосконалюють навички спілкування.

Під час залучення до хореографії здійснюється комплексний і гармонійний вплив на розвиток особистості загалом і музично-руховий

зокрема. Завдання естрадного співу – сприяти розвитку природної музичальності. Співаючи, людина навчається виразного виконання пісень, покращує музичний слух, пам'ять, увагу, розширює свій голосовий діапазон. Таким чином у людей з інвалідністю з'являється почуття радості й задоволення від життя, на другий план відходять негативні емоції та переживання.

Театралізоване заняття – один із самих демократичних видів мистецтва, який дозволяє вирішити безліч актуальних проблем сучасної педагогіки і психології, які пов'язані з художньою освітою і вихованням, формуванням естетичного смаку, моральним вихованням, розвитком комунікативних якостей особистості, уяви, ініціативності, фантазії, мови, вихованням волі, створенням позитивного емоційного настрою, зняттям напруження, вирішення конфліктних ситуацій через гру.

На заняттях естрадно-драматичного факультету здійснюється розвиток особистості у декількох напрямках: творчого мислення, особистісних якостей, акторської майстерності, ритміки, пластики. Люди похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями отримують реальну можливість адаптуватися до нового життя.

Навчання на літературно-мистецького факультеті Університету третього віку полягає в особистому естетичному розвитку студентів, формуванні у них світоглядних орієнтацій і компетенції у сфері мистецтва, вихованні потреби у художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні у процесі опанування цінностями української та зарубіжної культурно-мистецької спадщини [6].

Курс навчання на літературно-мистецького факультеті покликаний вирішити такі завдання:

1) збагачення емоційно-естетичного досвіду слухачів, формування культури почуттів, пробудження особистісно-позитивного ставлення до мистецьких цінностей;

2) опанування художньо-практичними уміннями і навичками, формування комплексу художніх компетенцій, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;

3) розуміння зв'язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу;

4) виховання культури міжнаціонального спілкування через вивчення художніх традицій народів різних країн [6].

Слухачі художньо-мистецького факультету мають змогу ознайомитися з біографічними фактами із життя та творчим шляхом Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Івана Франка, Бориса Грінченка, Михайла Старицького, Лесі Українки, Володимира Винниченка, Ольги Кобилянської. Не залишиться поза їх увагою і музична культура античних часів, Київської Русі, мистецтво кобзарів і лірників, сучасний драматичний, музичний і ляльковий театр. По закінченню курсу навчання зазвичай проводиться екскурсія до музею гончарства у с. Опішня Зіньківського району Полтавської області.

Факультет декоративно-прикладного мистецтва дає можливість слухачам самореалізуватися, отримати задоволення від результатів своєї праці.

Мета факультету – створити умови для соціальної активності людей, усунути обмеження життєдіяльності, підтримати соціальну незалежність, поліпшити трудові уміння і навички, адаптувати їх до посиленої трудової діяльності, зберегти фізичну і духовну значимість [3].

Завдання факультету декоративно-прикладного мистецтва: ознайомлення з декоративно-прикладною творчістю; оволодіння навичками виготовлення різноманітних виробів; формування творчих здібностей, естетичного смаку; виховання дбайливого, шанобливого ставлення до народних традицій, національної свідомості, популяризація народних промислів.

Протягом курсу навчання слухачі факультету декоративно-прикладного мистецтва опановують різні техніки по виготовленню та декоруванню виробів, знайомляться з такими поняттями, як ритм, рапорт, симетрія, асиметрія, кольорова гармонія. Обов'язково перед початком практичних занять викладачі проводять інструктаж з техніки безпеки.

Протягом навчального року студенти займаються ліпленням із солоного тіста, вишивкою шовковою стрічкою і бісером, виготовляють аплікації з природних (сушеного листя) та штучних матеріалів (тканина, папір), пробують власні сили у лозоплетінні, працюють у техніці «квілінг» та «декупаж», створюють новорічні і різдвяні прикраси, витинанки.

Корисними для клієнтів центру є екскурсії до місцевих музеїв, зустрічі з народними умільцями, демонстрація власних виробів на різноманітних виставках.

Зберегти сенс життя після виходу на пенсію, сприйняти факт набуття нового соціального статусу допомагає людям факультет психології Університету третього віку.

Мета курсу:

1) ознайомити підопічних із різними видами психології, розширити можливості студента самостійно розв'язувати проблеми й конфлікти, що виникають в особистому житті;

2) формувати толерантне ставлення до оточуючих;

3) навчитися контролювати рівень тривожності та агресивності, конструктивно виходити з суперечливих ситуацій;

4) поліпшити взаємини студента (у разі потреби) із членами родини [5].

До основних завдань факультету психології можна віднести наступні:

1) ознайомлення із психологією як наукою;

2) формування навичок самопізнання та самоусвідомлення;

3) розвиток культури спілкування, у тому числі конструктивного вирішення конфліктів;

4) сприяння усвідомленню своєї активної життєвої позиції [5].

Фахівець-психолог проводить як індивідуальні консультації підопічних, так і групові заняття, тренінги, лекції, бесіди. Студенти факультету знайомляться із сучасними напрямками вітчизняної та зарубіжної психології, дізнаються про таємниці людської поведінки, вчать визначати типи характеру та види темпераменту, шукають шляхи виходу із кризових ситуацій, адаптуватися до умов сьогодення, зберігши при цьому життєрадісність, оптимізм, віру у себе та майбутнє.

До роботи факультету психології залучаються психологи інших соціальних служб, волонтери.

Узявши до уваги науково-технічний розвиток та комп'ютеризацію усіх сфер людської діяльності, при Університеті третього віку Диканського територіального центру почав діяти факультет основ роботи на ПК, навчання на якому дозволяє клієнтам центру крокувати у ногу з часом.

Беручи до уваги індивідуально-психологічні особливості такої категорії людей, викладач цього факультету обирає спокійний темп роботи, щоб кожен слухач встиг засвоїти нову інформацію, а також часто повторює уже пройдений матеріал з метою закріпити уже здобуті знання.

Студенти факультету основ роботи на ПК часто, так би мовити «з нуля», вчать працювати на комп'ютері. У більшості підопічних викликає здивування і захоплення той факт, що, навіть не виходячи з дому, можна отримати консультацію будь-якого фахівця, замовити квиток на потяг, оплатити комунальні послуги, здійснити відео зв'язок через програму «Skype».

Завдяки функціонуванню цього факультету, життя сучасних пенсіонерів набуває нового змісту, відкриваються нові можливості. Ті ази комп'ютерної науки, які отримують підопічні на заняттях, дозволяють їм спілкуватися з родичами та друзями, дізнаватися корисну інформацію та новини, переглядати кінофільми й телепередачі, оперативно дізнаватися прогноз погоди. Таким чином, викладачі Університету розвінують стереотип, що пенсіонерів нічого не цікавить в житті, адже для них є можливість вивчати ключову річ сучасного світу – комп'ютер.

Попитом серед клієнтів центру користується факультет основ здоров'я, на якому серед студентів ведеться пропаганда здорового способу життя. Метою ж здорового способу життя є формування, збереження і зміцнення здоров'я. До його основних складових належать: рівень культури суспільства й особи; місце здоров'я серед потреб людини; мотивації збереження і зміцнення здоров'я; настанова на довге здорове життя; навчання засобам збереження і зміцнення здоров'я [4].

Викладачі факультету основ здоров'я разом зі слухачами на заняттях розглядають найпоширеніші хвороби людей похилого віку, методи їх профілактики, причини, симптоми і лікування анемії, психічне та емоційне здоров'я людей пенсійного віку, обговорюють ознаки довголіття, вікові зміни, які відбуваються з організмом внаслідок фізичного старіння, причини погіршення пам'яті, правила здорового харчування.

Досить часто на заняттях факультету основ здоров'я викладачі запрошують лікарів, представників санітарно-епідеміологічної служби.

Висновки. Ретельно вивчивши роботу Університету третього віку в територіальному центрі соціального обслуговування у Диканському районі Полтавської області робимо висновок про те, що показником

ефективності та якісного рівня навчання є прояв людиною похилого віку активної життєвої позиції, здатність до самоосвіти, саморозвитку, збереження позитивного життєвого тону, бажання вести здоровий спосіб життя, прояв інтересу до інноваційної діяльності. Більшість слухачів Університету є активними учасниками навчання, які проявляють інтерес до занять і до самостійної підготовки. Вони здатні до сприйняття нового та із задоволення передають свій життєвий досвід молодому викладацькому колективу. Це дає можливість стверджувати, що Університет третього віку розглядати як одну із сучасних моделей інтеграції осіб літнього віку у сучасному суспільстві, котра шляхом активізації їхньої життєдіяльності поліпшує якість життя, а отже сприяє вирішенню демографічної проблеми активної старості.

Список використаних джерел:

1. Положення про соціально-педагогічну послугу «Університет третього віку» Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 31.05.2013 № 28. – Диканька: ТЦСО, 2016. – 9 с.
2. Програма естрадно-драматичного факультету Університету третього віку Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 03.08.2016.– Диканька: ТЦСО, 2016. – 5 с.
3. Програма факультету декоративно-прикладного мистецтва Університету третього віку Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 03.08.2016.– Диканька: ТЦСО, 2016. – 6 с.
4. Програма факультету основ здоров'я Університету третього віку Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 03.08.2016.– Диканька: ТЦСО, 2016. – 4 с.
5. Програма факультету психології Університету третього віку Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 03.08.2016.– Диканька: ТЦСО, 2016. – 5 с.
6. Програма художньо-мистецького факультету Університету третього віку Диканського районного територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) від 03.08.2016.– Диканька: ТЦСО, 2016. – 4 с.

Володіна Ірина Іванівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна
зав. кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

СТАВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА НАД ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ (за результатами соціологічного дослідження)

Проблема дискримінації людей похилого віку в суспільстві набула особливого значення в останні роки. Впливаючи на різні сторони життя, дискримінація людей похилого віку проявляється в новій, невластивій для формі насильства над людьми похилого віку, що викликає необхідність комплексного вивчення даного явища й розгляду його як соціальної проблеми. Дискримінація відносно літніх людей проявляється з боку держави, суспільства, у родині через порушення прав і волі літньої людини, зниження соціального статусу й рівня життя, обмеження можливостей їхньої участі в різних сферах життєдіяльності й доступу до культурних і духовних цінностей. Особливе занепокоєння викликає жорстоке поводження з літньою людиною в умовах родини.

Фокусування уваги на проблемах насильства над людьми похилого віку обумовлено недостатньою вивченістю аналізованого питання в суспільстві, необхідністю теоретичного розвитку й важливістю методологічної розробки нових, більше зроблених наукових підходів до осмислення проблем дискримінації над зазначеною категорією осіб, з метою вдосконалення функціонуючої системи соціальної роботи із представниками літнього віку, підданих насильству.

Толерантність суспільства до всякого роду насильства – це, по суті, відмова від створення сучасного цивілізованого суспільства. Все вище зазначене говорить про актуальність даної проблеми. Авторами проведено дослідження, об'єктом якого виступило насильство над людьми похилого віку як соціальна проблема, предметом – ставлення соціальних працівників до проблеми геронтологічного насильства. Метою дослідження було виявлення ставлення соціальних працівників до

проблеми сімейного насильства в цілому та насильства над людьми похилого віку зокрема. Методом дослідження було експертне інтерв'ю.

1. Всі експерти зазначили, що проблема геронтологічного насильства існує, також підтвердили, що насильство над людьми похилого віку зустрічається в різних формах: психологічній – образи, приниження, погрози; фізичній – побиття, штовхання; економічній – присвоєння коштів. До речі дуже часто всі три форми поєднуються, що посилює ступінь приниження людини.
2. Повідомлення про факти насильства над літніми людьми до соціальних служб від самих постраждалих надходять не часто. Вони не бажають «виносити сміття з хати», не звертаються за допомогою, тому що люди похилого віку найчастіше страждають від чоловіків, дітей, онуків.
3. Причинами геронтологічного насильства експерти вважають аморальний спосіб життя, алкоголізм, наркоманію, низький рівень життя, безробіття.
4. Експерти вважають, що засоби масової інформації недостатньо висвітлюють проблему геронтологічного насильства. Соціальна політика держави не повністю реалізує свої програми щодо подолання такого явища, як насилля над людьми похилого віку.
5. Цікаві відповіді отримали на питання щодо шляхів вирішення даної проблеми: виховання дітей та онуків, чуйне відношення до оточуючих, широка роз'яснювальна робота, покращення соціального захисту населення, подолання негативних явищ у суспільстві та безробіття, посилення відповідальності за вчинення насильства, створення окремої інстанції, щоб займалася проблемами насильницьких дій по відношенню до людей похилого віку.

Отже, дана проблема дійсно потребує комплексного вирішення. Корисним у цьому напрямку може бути аналіз досвіду роботи громадських організацій з питань профілактики сімейного насильства та виокремлення людей похилого віку як об'єктів такого насильства.

Ганнус Оксана Олександрівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна
зав. кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

СІМ'Я ЯК ІНСТИТУТ СЕКСУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Сексуальне виховання – це процес цілеспрямованого впливу на особистість з метою формування культури статевої взаємодії, здорового ставлення до статі і сексуальності, вміння переживати й усвідомлювати свої фізіологічні і психологічні особливості відповідно до усталених в суспільстві норм і правил. Сексуальне виховання за своїм змістом залишалось в Україні морально-етичним і не зачіпало питань розвитку репродуктивної системи людини, її сексуальності. Воно дотримувалось „моралізуючої” стратегії, за якої сексологічна інформація, якщо і не замовчується, то зводиться лише до того, кого і чого мають боятися діти (уникати незнайомих, боятися гомосексуальних домагань тощо).

У період стрімких соціальних змін і нестабільності, що супроводжує процес переходу до більш відкритого суспільства, усе небезпечнішими для старшокласників стають статеві відхилення. Саме в такий період, коли суспільство адаптується до нових реалій, а наявні соціальні норми, цінності і табу переглядаються, актуальним залишається питання профілактики статевих відхилень, що передбачає виховання у старшокласників сексуальної культури. Тому першочергова роль у процесі формування сексуальної культури належить не тільки державі і загальноосвітнім закладам, але й сім'ї, як основному інституту соціалізації.

Сім'я завжди відігравала і відіграє величезну роль у системі виховання старшокласників. На цьому наголошують у своїх працях видатні педагоги і практики Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Фіцула та інші [1, С. 63-64].

Справді, впродовж останніх десятиліть в інституті сім'ї відбулися значні зміни. Зокрема, змінилась рольова структура сім'ї в напрямі

більшої симетричності функцій чоловіка та жінки, підвищення авторитету та впливу жінки-матері, зміни уявлень про «голову сім'ї», ослаблення авторитарних методів виховання тощо. Однією з найсуттєвіших змін в інституті сім'ї є її зміна функцій у бік більшої психологізації та інтимізації. Крім того, відбувся демографічний зсув – від багатодітності з жорстким табу на застосування контрацепції до індивідуального втручання в репродуктивний цикл, тобто попередження й переривання вагітності. Винайдення надійних засобів від контрацепції відокремило сексуальність від зачаття. На думку соціопсихологів з Німеччини Г. Гібша та М. Форверга, відбулася редукція інстинктів, і «чуттєва насолода у статевому акті відокремлюється від біологічної мети продовження роду й може бути самостійною метою»

Важливою тенденцією в розвитку сучасної сім'ї є також розширення меж індивідуальної свободи в царині сексуальних стосунків, зміна моральних критеріїв. Це дається взнаки насамперед у зміні ставлення до позашлюбних народжень у бік більшої терпимості. Сексуальність, виходячи за межі шлюбу, набуває рівною мірою істотного значення як для чоловіків, так і для жінок. Відбувається активна переорієнтація щодо можливості таких стосунків поза інститутом шлюбу. Формується нова система цінностей та відносин. На думку С.І. Голода, ці зміни за їх характером, глибиною та значенням можна визнати революційними: «...наявна виразна тенденція переходу до єдиної статевої моралі...».

На думку багатьох вчених, виховний потенціал сім'ї включає в себе цілий комплекс обставин: матеріальні та побутові умови, чисельність, структура, ідейно-моральна, емоційно-психологічна і трудова атмосфера сім'ї; життєвий і фаховий довід батьків; організація сімейного дозвілля, сімейні традиції, система і характер внутрішньосімейного спілкування; рівень освіти і педагогічної культури дорослих членів сім'ї (в першу чергу батьків), розподіл між ними виховних обов'язків; взаємозв'язок сім'ї зі школою та громадськістю.

Значення інтимно-емоційної сторони сімейних взаємин у формуванні особистості виражається у тому, що вона найбільш повно відповідає потребам дитини у спілкуванні з людьми, у встановленні глибокого особистого контакту між ними, у підтриманні взаємного розуміння, довір'я. Саме ця обставина визначає інтенсивність, міцність, глибину засвоєння дитиною в процесі наслідування і співпереживання

моральних позицій батьків, їхніх ціннісних орієнтацій у сфері моралі. І цілком очевидно, що якщо нормативність сімейних стосунків виступає як найважливіша передумова здорового емоційного і морального розвитку дитини в сім'ї, то будь-яке відхилення від норми шкідливе для розвитку дитини. З цього можемо ствердно сказати, що невід'ємною частиною морального виховання дітей є виховання сексуальної культури.

Ще раз наголошуємо, що в широкому розумінні сексуальна культура – це аспект культури, який стосується шлюбно-сімейних традицій, вірувань, цінностей, орієнтацій та поведінки статей. Сексуальна культура – це стосунки між юнаком і дівчиною в інтимній сфері, побудовані на досягненні сексуальної гармонії, задоволенні індивідуальних потреб кожного з одночасним шануванням і пристосуванням до тонкощів натури партнера; це сукупність знань про функціонування людини як сексуальної істоти.

В умовах сім'ї виховання сексуальної культури у старшокласників передбачає цілий комплекс виховних завдань: формування правильних поглядів на взаємини між статями; підготовка старшокласників до виконання в майбутньому обов'язків, пов'язаних з утворенням сім'ї і народженням дітей, сформованість особистості сім'янина; відповідальне ставлення у юнацькому віці до статевого життя, шлюбу; почуття відповідальності за долю іншої людини; вміння встановлювати контакти з особами протилежної статі; вміння контролювати свої статеві потяги; відмова від шкідливих звичок та дотримання здорового способу життя.

Щоб сформувались ці якості у старшокласників, у них має бути в наявності позитивний ідеал сімейних відносин. Таким ідеалом на ранньому етапі соціалізації для дітей в сім'ї стають батьки. Саме їхня поведінка та індивідуальні звички формують у старшокласників сексуальну культуру.

На жаль, батьки, які повинні ретранслювати базові елементи сексуальної культури своїм дітям, не можуть цього зробити, оскільки самі перебувають у стані розгубленості. Це особливо помітно у зв'язку з поширенням венеричних захворювань, абортів серед неповнолітніх, збільшення кількості матерів-одиначок у віці 15-17 років, погіршення репродуктивного здоров'я молодого покоління [2, С. 64-65].

Як сексуальні просвітителі батьки не особливо ефективні. Справа не стільки у відсутності в них інформації та директивних вказівок, що та як розповідати дітям різного віку. Дослідження, які проводилися в різних

країнах, показують, що єдиний працюючий канал сімейної сексуальної просвіти – це лінія мати – дочка (інформація про менструації, статеву гігієну та ін.). З хлопчиками, в більшій мірі, не говорять серйозно на цю тему ані матері, ані батьки. Та й в архаїчних суспільствах підготовкою підлітків до статевого життя звичайно займалися не батьки, а хтось із старших членів роду, який має на те спеціальні права, повноваження та знання [3].

Як не прикро, але на сьогоднішній день існують сім'ї, які обумовлюють формування статевих відхилень у поведінці старшокласників. Це і неповна сім'я, яка характеризується відсутністю одного з дорослих членів сім'ї, конфліктна сім'я, якій притаманна надмірно загострена конфліктна ситуація, сім'я, що розпалась, де дорослий член сім'ї проживає після розлучення окремо, але продовжує виконувати свої певні функції, та інші.

Про розпад сімей через наявність звички до хаотичного статевого життя, неможливість й небажання створити власну сім'ю й у такий спосіб здобути справжнє кохання, повагу, щастя на все життя, вже й нічого згадувати, адже це явище поширюється як наслідок дегенеративної культури й через це й спостерігається іноді заздалегідь не катастрофічна демографічна криза навіть у високорозвинених країнах.

Проте основним показником всіх типів неблагополучних сімей є низький морально-культурний рівень батьків, їх духовна обмеженість. Батьки є далекими від того, щоб створювати дитині сприятливі умови для формування і розвитку особистості, у тому числі і статевого. А саме в юнацькому віці важливим є формування статевої поведінки з бурхливим нарощуванням статевої самосвідомості, що закладає основи статевої норми та відхилення в сім'ї. У цей період діти прагнуть визнання своєї дорослості, проявляючи інтерес до особистої статевої належності як символу дорослості.

Соціальні норми, які визначають функції та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві називають статевими ролями. Статева роль – це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводить, щоб відповідати певним нормативам та приписам, прийнятим у даному суспільстві для чоловіків та жінок. Можна сказати, що статева роль – це публічний вияв отождолення зі статтю, статевої ідентичності. Поведінку, яка реалізує ці нормативні очікування або орієнтована на них, називають статевою.

Більшість юнаків і дівчат і зараз одержують перші відомості про статеве життя, як правило, від осіб, зацікавлених в їхньому розбещенні, або від старших приятелів, що мають спотворені і неправильні уявлення про стосунки між статями. У такому випадку важливою умовою подолання проблем, що виникли у сімейному статевому вихованні, стає: озброєння батьків спеціальними знаннями про особливості статевого розвитку дітей у юнацькому віці; забезпечення їх інформацією про причини, динаміку статевих відхилень в поведінці, передумови їх виникнення; організація семінарів, зустрічей, консультацій для батьків з боку педагогів і психологів.

Таким чином, формування сексуальної культури старшокласників багато в чому залежить від зміцнення і оздоровлення сім'ї, наскільки самі батьки та їхні взаємини є взірцем поведінки для дітей [1, С. 64-65].

Список використаних джерел

1. Корчова Г.Л. Роль сім'ї у формуванні сексуальної культури старшокласників / Г.Л.Корчова // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №2. – С. 63-65.
2. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навчальний посібник. / В.П.Кравець – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
3. Кон И.С. Сексуальное просвещение: что, где, когда? / И.С.Кон [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.neuronet.ru/sexology/chapt430.html>. - Назва з титул. екрану.

Гошенко Владислав Миколайович
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Голованова Діана Вікторівна
старший викладач кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Для українського суспільства, яке на даний час перебуває на стадії формування нових соціальних норм і життєвих стратегій, проблема гендерної нерівності у сфері зайнятості виявилася не повністю усвідомленою та вивченою.

Проблема безробіття так чи інакше стосується майже кожного з нас. У сучасному суспільстві людина не може повноцінно існувати не використовуючи свій трудовий потенціал. Таким чином, праця беручи участь у якій люди вступають у соціальні відносини, є загальною базою, джерелом усіх соціальних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зайнятості протягом довгого часу досліджується такими науковцями як Ю.Маршавін, Н.Мазіна, Н.Симоненко, В.Кравченко. Велику увагу приділяють проблемі гендерної нерівності на ринку праці такі науковці, як М. Ворона, О. Тищенко, К. Вольний, Ю. Гаврилечко, Г. Чепурко та багато інших, але й до сьогодні ще не виявлені всі аспекти даного явища.

Мета статті. В сучасних умовах однією з головних проблем соціального становища молоді є зайнятість та безробіття. Молоді люди, намагаючись знайти роботу, стикаються з низкою перешкод, які їм необхідно подолати. Однією з таких проблем є гендерна нерівність на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах в Україні зайнятість молоді – одна із сфер, в якій віддзеркалюються гострі суперечності економічного становища.

Фахова підготовка багатьох молодих спеціалістів, які закінчили вищі навчальні заклади, практично не відповідає вимогам сучасних

роботодавців. Усе це на ринку праці спричинило дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили.

Нині становище молоді на ринку праці залишається дуже складним і неоднозначним. Внаслідок цього проблема зайнятості випускників вищих навчальних закладів в Україні загострюватиметься й надалі. Додатково ускладнюватиме ситуацію і можлива нестача вільних робочих місць. У цілому ж очевидно, що становище молоді на ринку праці багато в чому буде визначатись загальною економічною ситуацією та політикою Уряду щодо зайнятості.

Держава має певні важелі регулювання зайнятості. В основі їх лежить законодавство в сфері соціально-трудових відносин. Державний захист зайнятості сприяє стабілізації попиту на працю в інтересах найманих працівників, а також стабілізує пропозицію праці в інтересах роботодавців [2].

Крім того, слід зазначити, що на сучасному ринку зайнятості набуває гостроти проблема гендерної нерівності. Гендерна дискримінація на ринку праці стосується як чоловіків, так і жінок, але як показує практика найбільш зазнає утисків жіноча половина суспільства.

У законодавчому полі Україна намагається повністю усунути можливості для зловживань і утисків з боку роботодавців за гендерною ознакою. Україна є державою учасником Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Конвенції з викорінення всіх форм дискримінації стосовно жінок [5].

Одним з важливих чинників, що сприяє гендерній розбіжності зайнятості, є професійна сегрегація. Вона проявляється у двох формах:

- Горизонтальна сегрегація – тенденція до забезпечення зайнятості жінок і чоловіків у різних професіях (наприклад, будівельники та вчителі);
- Вертикальна сегрегація – тенденція, коли чоловіки та жінки в межах однієї професійної групи обіймають переважно різні за характером посади (наприклад, менеджери та їхні асистенти).

У більшості випадків, говорячи про вертикальну сегрегацію, мають на увазі низьку доступність для жінок престижних професій і посад у сфері бізнесу й управління, пов'язаних з відповідальністю і прийняттям рішень.

Вертикальна сегрегація може розглядатися на кількох рівнях: окремої організації, галузі, економіки загалом, окремої професійної групи або категорії працівників.

Жінки-службовці мають переважно нижчі ранги, ніж чоловіки-службовці. Ця ознака нерівності поглиблюється з часом. Можна говорити про існування «гендерної піраміди влади», яка характерна для всіх владних структур на різних рівнях. Тобто на найнижчих щаблях владних структур частка жінок стабільно перевищує 80%, що є негативним моментом на шляху розбудови гендерно-паритетного суспільства.

Професійна сегрегація за гендерним принципом негативно впливає на ефективність ринку зайнятості загалом. Вона обмежує гнучкість ринку праці, оскільки роботодавці не можуть взяти на роботу найбільш підходящого працівника через наявність упередженості щодо статті людини, яка виконуватиме певну роботу [4].

Наслідком такої ідеології сегрегованого поділу праці і формування системи зайнятості є створення біполярної (двосекторної) моделі ринку праці. Найбільш проблемним моментом у такому поділі на два генеровані сектори є те, що вони є субординованими за престижністю, стабільністю, рівнем оплати, перспективами росту, можливостями дослідного та кваліфікаційного зростання. Питання про те, який (чоловічий чи жіночий) сектори є більш привабливим і престижним є риторичним. Така модель зайнятості поступово призводить до витіснення жінок у вторинний сектор. Сектори взаємно між собою практично не конкурують і, відповідно, мобільність робочої сили помітно послаблена. У першому (чоловічому) секторі робота характеризується зазвичай відносно кращими умовами праці, перспективами розвитку вертикальної чи горизонтальної кар'єри, стабільністю зайнятості, відносно нижчим рівнем ризику, щодо втрати робочого місця. Зайнятість у «жіночому» секторі ринку праці, натомість, характеризується відсутністю гарантій зайнятості на перспективу, гіршими умовами праці та можливостями кар'єрного просування.

В Україні проблема двосекторної моделі ринку зайнятості набуває в динаміці певних неординарних особливостей. Річ у тім, що традиційна для індустріального суспільства двосекторна модель ринку праці в наших умовах зазнає певної модифікації. Поступово «чоловічий» сегмент ринку зайнятості зміщається у сектор приватного капіталу та бізнесу, у той час, як « жіночий» дрейфує у напрямку бюджетної сфери з загальновідомими

особливостями. Зокрема такими, як проблеми з регулярністю виплати і без того низької заробітної плати, надзвичайно високим рівнем прихованого безробіття.

Питання жіночої зайнятості характеризується своєю глобальною, всезагальною поширеністю і шанси розв'язати його радикально у найближчій перспективі вельми примарні. Сьогодні сформувався особливий ринок жіночої робочої сили, для якого характерним є доволі низький соціальний статус жіночої праці та відносно нижчий рівень її оплати. Крім того, саме жінки більше відчують проблеми щодо кар'єрного росту та професійного зростання, а обсяг пропозиції робочих місць для жінок характеризується значно вужчим професійним асортиментом. Крім того, шанси жінки втратити роботу завжди вищі, ніж для чоловіків [3].

Гендерна нерівність на ринку праці проявляється не лише в дискримінаційних явищах у сфері зайнятості, але і в гендерній асиметрії, що спостерігається в такому явищі, як безробіття. Гендерна диференціація існує в рівні безробіття, в шляхах та часі пошуку роботи, причинах її втрати.

Також, можна виділити ряд найбільш ймовірних причин, що впливають на розділ рівня безробіття за статтю. Причини перевищення рівня жіночого безробіття над чоловічим:

- Об'єктивна дискримінація;
- Структурний фактор;
- Суб'єктивна дискримінація.
- Причини перевищення чоловічого безробіття на жіночим;
- Відносно більш висока конкуренція на «чоловічих» робочих місцях;

Більш активна і ризикована поведінка в пошуках високооплачуваної роботи [6].

Ліквідація вище зазначених перешкод для досягнення гендерної рівності на ринку зайнятості має надзвичайно важливе значення.

Важливу роль у вирішенні даної проблеми відіграє соціальна робота. Взагалі можна говорити про 2 моделі соціальної роботи з молоддю – інтегративну і дефіцитну. Інтегративна модель – це соціальна робота в широкому розумінні, яка повинна сприяти соціалізації молоді.

Реалізація даної моделі можлива лише за рахунок державно-суспільного механізму, що пропонує виділення значних фінансових, а також людських і матеріальних ресурсів, що можливо лише в умовах

розподільчого ведення народного господарства. Однак в силу занадто великого об'єму ресурсів, які повинні бути виділені на повноцінну реалізацію такого типу реалізації соціальної роботи, більшість країн з ринковою економікою обирають дефіцитну модель розвитку соціальної роботи, орієнтовану в першу чергу на соціально вразливі верстви населення, групи ризику, інвалідів і одиноких, а також молоді.

Під соціальною роботою з молоддю розуміють професійну діяльність по наданню допомоги як окремії молодій людині, так і групам молодих людей в цілях покращення або відновленню їх здатності до соціального функціонування; створення умов, що сприяють для досягнення цих цілей в суспільстві, а також робота з молодими людьми на комунікаційному рівні, по місцю проживання чи в трудових колективах[7].

Серед різноманітних соціальних технологій, можна виділити технології соціальної роботи з працюючою молоддю. Основним завданням таких технологій є вироблення у молоді здатності самостійно вирішувати свої проблеми, адаптуватися до нових соціально-економічних умов ринкової економіки, отримувати навички самостійного життя і приймати участь в самоуправлінні.

А саме, гендерна складова соціальної роботи в сфері зайнятості молоді полягає в тому, щоб забезпечити рівні можливості чоловіків та жінок на ринку праці, зменшення проявів дискримінації з боку роботодавців та надання необхідної підтримки даній категорії населення.

Найбільш широко використовуваними методами для вирішення даної проблеми є такі:

- Професійна орієнтація молоді, спрямована на допомогу у правильності вибору професії;
- Створення інформаційних центрів з питань вакансій, проведення ярмарків вакансій, випуск інформаційних бюлетенів для потенційних роботодавців про кадри, що знаходяться в даний час на обліку в службі зайнятості;
- Створення кризових центрів для здійснення психологічної та соціальної підтримки як жінок так і чоловіків;
- Сприяння поєднанню професійних та сімейних функцій, як жінок так і чоловіків;

- Запровадження програм, що створюють послугу для працюючих жінок, які мають дітей або повертаються на ринок праці після перерви, пов'язаної з народженням дитини;
- Запровадження кваліфікаційних тестових програм для визнання професіоналізму та потенціалу молоді у сфері зайнятості;
- Розробка механізму сприяння професійному і кар'єрному зростанню молоді;
- Захист інтересів працюючої молоді шляхом забезпечення її пропорційного представництва у керівних органах професійних спілок [4].

А також для ліквідації гендерної нерівності у сфері праці необхідні:

- Цілеспрямовані зміни у системі освіти: проблема сегрегації на ринку праці зароджується ще на етапі отримання початкової та середньої освіти та професійного навчання, коли хлопці та дівчата часто розподіляються за різними напрямками підготовки та предметами, що обмежує доступні в майбутньому варіанти вибору професії;
- Програми та курсу перепідготовки для осіб, які шукають роботу, що важливим для корегування професійної сегрегації за гендерним принципом. Можна реалізовувати спеціальні програми, спрямовані на залучення чоловіків та жінок до перепідготовки у нетрадиційних для них професійних сферах;
- Стратегії щодо догляду за дітьми та інші стратегії захисту сім'ї: вертикальна сегрегація частково спричинена стійким упередженням стосовно того, що репродуктивною працею мають займатися передусім жінки. Більш рівномірний розподіл тягаря репродуктивної праці між чоловіками та жінками (догляд за дітьми та особами похилого віку, хатня робота) дасть змогу ліквідувати цю гендерну нерівність.

Стимулювання роботодавця до дій, що виключають дискримінації у сфері праці й зайнятості повинне доповнюватися посиленням їхньої відповідальності за протиправні дії. Зокрема, необхідно законодавчо передбачити наступні заходи:

- Відшкодування роботодавцем шкоди при доведенні факту дискримінації;
- Покладання на роботодавця обов'язку доведення відсутності дискримінаційних мотивів у його діях.

Поряд з цим в органах місцевого самоврядування має бути організовано консультування працюючої молоді з питань їх прав і захисту. Ефективне економічне макрорегулювання повинно містити в собі урахування гендерної складової на шляху до суспільства рівних можливостей [5].

Крім того, як показує практика найбільше дискримінації у сфері зайнятості зазнають вагітні жінки та молоді матері. Тому хотілось би приділити більше уваги даній категорії населення.

Досить часто роботодавці відмовляють у прийнятті на роботу жінці з дітьми, обумовлюючи це недостатньою професійною кваліфікацією чи чимось іншим, хоча в більшості випадків одразу стає зрозумілим, що причиною є саме наявність сім'ї та дитини. Роботодавець розуміє, що жінка з малою дитиною є не досить надійним працівником, оскільки вона буде на листку непрацездатності, брати додаткові оплачувані відпустки, і взагалі не буде повністю присвячувати себе роботі.

Розв'язання проблем працюючих матерів сприятиме впровадженню таких форм зайнятості, як неповний робочий день, гнучкий графік роботи, дистанційна зайнятість і надомна робота, а також розвиток ринку соціальних послуг. В підборі даних робіт найкращим буде звернутися до служби зайнятості. Поряд з цим, зростає потреба посилення підтримки жінки – матері її чоловіком або іншими родичами, щоб певна частина хатніх обов'язків розподілялась між матір'ю і батьком дитини, або залучалися бабусі й дідуся.

Таким чином, наприклад, завдяки неповній формі зайнятості жінкам – матерям вдається зберегти виплати державної допомоги, отримувати відповідну заробітну плату з місця роботи, а також більше часу приділяти своїй родині. Крім того, певною мірою доходи родини зростають. Не слід очікувати істотного професійного вдосконалення і всебічної захищеності на ринку праці, але можна підтримувати професійну майстерність, принаймні не втратити вже досягнутого рівня, поліпшити емоційний стан жінки завдяки роботі в дружньому колективі, внести різноманітність у життя, тощо.

Але на жаль, дана форма зайнятості не є досить розвиненою в нашій країні і має кілька недоліків. По-перше, на багатьох підприємствах доходи зайнятих неповний робочий день непропорційно менші, тому, що не передбачає виплати надбавок, премій, бонусів. До того ж, неповна зайнятість часто застосовується для низькооплачуваних робіт. По-друге,

зростають сімейні витрати на користування послугами няні чи утримання дитини в дитячому садку. На жаль, дитячі дошкільні заклади не мають гнучкої системи режиму дня, за якої дитина перебувала б у садку тільки до обіду або тільки два чи три дні на тиждень, і при цьому оплата послуг дитячого закладу розраховувалась би відповідно до терміну перебування в ньому дитини. По-третє, зменшення часу, на виконання домашніх справ, спонукає до придбання зручної, але досить дорогої побутової техніки.

Досить корисним та ефективним є використання гнучкого графіку роботи. Ця форма зайнятості надає можливість скоординувати графік робочого часу з розпорядком дня в дитячому садку, годинами роботи лікарів, груп розвитку дитини у спеціалізованих дошкільних заходах, тощо. Доцільно, щоб не тільки мати, а батько дитини молодшого віку міг працювати за гнучким графіком роботи. Сенс такої форми зайнятості обох батьків полягає в більш-менш рівномірній участі матері й батька в домашній роботі, раціональному розподілу навантаження щодо виховання дітей залежно від умов професійної діяльності. Однак існує багато видів робіт, на яких не можливо організувати гнучкий графік [1].

Однак, як не прикро, на сьогоднішній день мало хто з роботодавців пропонують такі умови зайнятості, особливо на престижних високооплачуваних роботах.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що соціальна робота не приділяє достатньої уваги проблемі гендеру на ринку праці. Оскільки досить мало проведених соціальних досліджень, не розроблено відповідних проектів, майже відсутні заклади для підтримки осіб постраждалих від даного явища. Можливо це пов'язано з тим, що більшість нашого суспільства досі не хоче усвідомлювати наявність даної проблеми, а більшість громадян України сприймають дискримінацію в зайнятості як належне і не звертають уваги навіть на пряме порушення законів стосовно рівності прав на ринку праці між чоловіками та жінками. Проте на щастя є і такі люди, що бачать, розуміють і намагаються якось зарадити, викоринити раз і назавжди гендерну нерівність із сфери зайнятості та життя суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Аксьонова С. Форми зайнятості жінок і материнство/ С. Аксьонова // Україна: Аспекти праці. – 2012. - № 6. – С. 3 – 8.

2. Василюшина С. О. Особливості державного регулювання ринку праці молоді / С. О. Василюшина // Економіка та держава. – 2013. - № 3. – С. 91 – 94.
3. Возьний К. Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід / К. Возьний // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. - № 1. – С. 69 – 80.
4. Ворона М. Надання рівних можливостей жінкам та чоловікам у сфері праці / М. Ворона // Україна: Аспекти праці. – 2014. - № 6. – С. 38 – 41.
5. Гаврилечко Ю., Чепурко Г. Гендерна рівність на ринку праці: проблеми та перспективи для України / Ю. Гаврилечко, Г. Чепурко // Праця і Закон. – 2012. - № 5. – С. 14 – 16.
6. Костикова И. В. Введение в гендерные исследования: Учебное пособие для студентов вузов 2-е изд., перераб. и доп. / И. В. Костикова. – М. : Аспект – Пресс, 2005 – 256 с.
7. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 476с.

Демченко Тетяна Анатоліївна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСІБ З ВАДАМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Аналіз наукових праць свідчить, що провідними проблемами осіб, які мають вади психічного розвитку є:

1. Психічне захворювання завжди супроводжується порушенням поведінки. Науковці зазначають, що разом з психічним захворюванням в будинок приходить зовсім нова, інша людина – неспокійна, тривожна, або зла і підозріла, апатична або депресивна. Порушення поведінки шокують близьких, виникає прагнення негайно їх виправити, і це, природно,

робиться звичайними методами – в одних випадках хворого лають і закликають до порядку, в інших – теж лають і закликають «взяти себе в руки». Те й інше призводить до сварок, завжди травмуючим і хворого, і його рідних, і завжди абсолютно марним.

Дуже важка для родичів проблема – зрозуміти і привчити себе до того, що неправильна поведінка хворої людини не є прояв зловмисності, недостатнього виховання або характеру, що ці порушення не можна усунути виховними або каральними заходами, що вони усунуться в міру поліпшення стану хворого.

Неправильна поведінка хворого – природний привід для засмучення (бо воно вказує на слабкий стан його здоров'я), але зовсім не підстава для гніву чи роздратування. Порушення поведінки бувають різними – від дуже грубих (при гострих спалахах душевної хвороби) до ледь помітних (при сприятливому її перебігу). Чим більш тонкі розлади поведінки, тим частіше доводиться нагадувати собі, що не варто сердитися і «виховувати» хвору людину, коли вона поводить себе не зовсім так, як хотілося б [1, 45-46].

2. Друга найважливіша проблема перебування хворого в сім'ї полягає у тому, що хворому потрібен постійний лікар. Проте в розумінні та реалізації цієї необхідності є багато труднощів, частина яких є наслідком природного бажання якнайкраще допомогти хворому, а частина виникла в результаті негативного ставлення до психіатрії, сформованого за роки радянської влади. Тому, коли в сім'ї з'являється хворий, починаються пошуки гарного фахівця. Це правильно, але тут, як і скрізь, корисно знати міру. Якщо міра втрачається, пошуки перетворюються в постійні консультації то в одного професора, то в іншого, то у екстрасенса, то у кого-небудь ще. В результаті хвора людина не отримує необхідного лікування.

Головна перевага, яку отримує особа, що лікується постійно в одного лікаря, полягає в тому, що лікар знає всі особливості перебігу хвороби, реакції на ліки, ситуацію на роботі (якщо хворий працює), нарешті, тонкощі взаємин хворого з іншими членами родини. Такий лікар може дати дійсно цінну пораду з приводу.

3. Наступна проблема, тісно пов'язана з проблемою постійного лікаря, належить до ступеня розуміння сутності того, що відбувається. Тільки кваліфікований лікар може досить точно передбачити, як буде розвиватися надалі хвороба у даного хворого. Можливість точного

прогнозу розвитку хвороби є найважливішим аспектом у взаєминах лікаря і хворого. Величезне число людей їздить по країні в пошуках «консультанта» з тієї причини, що вважають, – якщо лікар дійсно хороший, він повинен швидко вилікувати хворого. «Свій» лікар виявляється поганим тільки тому, що не може цього зробити. Перш, ніж оцінювати з цієї точки зору лікаря, корисно з'ясувати, який характер перебігу хвороби в даному випадку і на що можна сподіватися [1, с. 47].

Аналіз наукових джерел свідчить, що психічні вади мають такий прояв:

1. Порушення настрою призводить до розвитку депресії або навпаки підвищеної екстазії. Крім пригніченості і раптового підвищення настрою, у сфері почуттів у психічнохворих спостерігаються ще формальні зміни: надмірна дратівливість, при чому спостерігається невмотивована мінливість настрою і незначні приводи викликають сильні афекти, або навпаки – різке зниження збудливості почуття, коли хворий ставиться байдуже до найдорожчих для нього інтересів. Подібного роду відхилення від норми можуть свідчити про розвиток певних форм божевілля.

2. Порушення мислення виявляється найчастіше у нав'язливих станах і маренні. Хід мислення в меланхолійному стані сповільнюється, в маніакальному прискорюється. При значному прискоренні в ході ідей дуже легко наступає незв'язність мислення, що виявляється також незв'язністю мовлення.

3. Поєднання безглузвих ідей називається маренням. Воно виникає мимоволі хворого при збереженні розумових здібностей, без помітних змін самопочуття. Зміст марення психічнохворих нескінченно різноманітний, і в значній мірі визначається освітою суб'єкта та ідеями епохи, однак якщо залишити осторонь конкретний зміст марення, то він може бути зведений до переслідування, манії величч, марення самозвинувачення, марення іпохондричні, еротичні, релігійні тощо. Іноді марення становить головний і майже єдиний симптом. Іноді якість уявлення наполегливо залишається в свідомості хворого, незважаючи на його бажання думати про інше. Тоді говорять про розвиток нав'язливого стану. Такі спогоди часто супроводжуються сильною реакцією з боку сфери почуттів у вигляді страху або стають безпосереднім імпульсом до невмотивованих дій, нерідко злочинних, як вбивство, підпал або самогубство.

4. Розлади пам'яті. Втрата пам'яті – амнезія – може бути часткова або повна, обіймати цілі тривалі періоди. Пам'ять може бути ослаблена по відношенню до вражень недавнього минулого чи давно минулого, вона може бути збережена при різкому ослабленні розумових здібностей і навіть іноді разуче розвинена в деяких випадках ідіотизму. Особливий вид порушення пам'яті полягає в нездатності до правильного відтворення уявлень, чим обумовлюються обмани спогадів; такі хворі справляють враження брехунів, самі цього не помічаючи.

5. Порушення сприймання найчастіше виявляються у появі галюцинацій. Важливо мати на увазі, що такі чисто патологічні симптоми, як галюцинації, а також нав'язливі ідеї і хворобливий нестримний потяг часто спостерігаються і в людей, яких не можна визнати психічнохворими. З іншого боку, при безперечному розвитку психічної хвороби може спостерігатися вражаюче збереження логічних операцій, доцільна практична і професійна діяльність і відома ступінь художньої творчості.

6. Зниження інтелекту. Для того, щоб враження органів чуття, що доставляють зовнішній матеріал для конкретних уявлень, перероблялися в такі, потрібна значна напруга уваги. При розвитку психічних захворювань цей акт порушений, уявлення не можуть утворитися або виникають недостатніми і неправильним чином. Разом з тим страждає здатність логічної обробки і зв'язку уявлень та відстороненого мислення. Результатом є вузький кругозір, бідність відстороненого мислення і нижчий рівень інтелектуального розвитку порівняно зі здоровою людиною [2, С. 128-130].

Отже, особа, яка має вади психічного розвитку виявляє такі проблеми: порушення пізнавальних процесів, інтелектуальні порушення, нестабільність настрою, проблеми у налагодженні взаємин з іншими людьми.

Список використаних джерел

1. Томсон Л. Виховання дитини з розумовою вадою: книга періоду душевної кризи / Л. Томсон. – К. : Наук. думка, 1997. – 456 с.
2. Карпов А.А. Ваш близкий – психически больной / А.А. Карпов. – СПб. : Питер-пресс, 2005. – 385 с.

Дем'янець Катерина Вікторівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

ПРОБЛЕМА КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ОБМЕЖЕНІ ФІЗИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЗДОРОВ'Я

Сучасний стан проблеми інтеграції дітей з обмеженими фізичними можливостями в соціумі, вимагає перш за все, певних умов компетентності працівників соціальних служб, соціальних педагогів закладів освіти – цілеспрямованої підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми даної соціальної категорії.

Тож, професійна підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями здоров'я зумовлена сучасним станом розвитку українського суспільства, для якого характерні, з однієї сторони, розвиток соціальної роботи, як особливого соціального інституту, а з іншої – зростання кількості дітей із обмеженими можливостями здоров'я. Саме професійна підготовка призначена забезпечити той рівень підготовленості соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями, який не тільки дозволить їм успішно застосовувати набуті знання і вміння в практичній діяльності, але й аналізувати, прогнозувати наявні у зовнішньому середовищі тенденції, порівнювати їх із сильними і слабкими сторонами функціонування соціальних установ щодо роботи з зазначеною категорією дітей [1].

Тож, ефективність соціальної роботи знаходиться в прямій залежності від професійної компетентності фахівця, тобто його знань, умінь, досвіду та професіоналізму. Соціальний працівник з високим рівнем професійної компетентності має володіти сучасними технологіями соціальної роботи, які включають різноманітні методи й прийоми та вміння застосовувати їх у потрібних ситуаціях при роботі з тим чи іншим клієнтом.

На думку А.Й. Капської, ключовим компонентом у підготовці фахівця має стати професійно-орієнтована практика, оскільки вона визначає ті загальні та конкретні завдання, практичні вміння та навички, якими має оволодіти висококваліфікований працівник соціальної сфери [4].

Професійна соціальна робота з людьми із особливими потребами ґрунтується на розумінні інвалідності не як хворобливого стану, а як процесу обмеження можливостей, за яких порушення структури і функцій організму чи умов навколишнього середовища знижують активність людини та обмежують її соціальну діяльність.

Діяльність фахівця, що займається соціальною роботою, включає в себе дві основні характеристики: об'єктивну і суб'єктивну, які є необхідними передумовами ефективності його праці. До об'єктивних характеристик відносяться знання та вміння, якими він володіє, а також результати соціальної роботи, тобто ті зміни у соціальному, психічному та особистісному житті. До суб'єктивних – його особистісні особливості [5].

Внаслідок особливої вразливості, відсутності сприятливого середовища для задоволення своїх потреб, обмеження соціокультурної мобільності та відсутності повноцінного використання життєвих шансів, діти з обмеженими можливостями здоров'я потребують особливої уваги, зокрема з боку соціальних працівників. Професійна соціальна робота з дітьми з обмеженими фізичними можливостями здоров'я передбачає: соціально-педагогічну підтримку, соціальну реабілітацію, корекцію, реалізацію програм щодо збереження фізичної і розумової активності таких дітей, їх соціальну адаптацію, дотримання конституційних прав та сприяння доступності ресурсів навколишнього світу, створенню умов для їх подальшого самостійного життя та успішної інтеграції в здорове суспільство [2].

Для успішної соціальної роботи з дитиною з обмеженими можливостями, фахівець з соціальної роботи повинен володіти глибокими і різнобічними знаннями. У зв'язку з цим йому необхідні по-перше, знання про особливості розвитку людини як особистості; по-друге знання про основні тенденції суспільного розвитку і вимоги, що пред'являються суспільством до людини; по-третє знання вікових та індивідуальних особливостей психічного та особистісного розвитку дитини як в нормі, так і в патології; по-четверте знання особливостей міжособистісних

відносин та їх вплив на розвиток особистості; по-п'яте знання власне соціальних, психологічних та правових основ, володіння практичним досвідом, майстерністю та інтуїцією. Ці знання є необхідними, оскільки соціальний працівник в процесі взаємодії з дитиною, що має обмежені можливості та її сім'єю виступає в різних ролях: вихователя, консультанта, психолога. Тому він має володіти якостями, які були б притаманні другу, педагогу, психологу та правознавцю [3].

Отже, соціальна робота сьогодні є важливим соціальним інститутом, що виконує функцію надання допомоги людям, які потрапили у складні життєві обставини, та водночас найбільш ефективним інструментом соціальної політики держави. Процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи має ґрунтуватися на тісному взаємозв'язку теорії і практики. Саме такий підхід здатний забезпечити ефективність кінцевого результату, що полягає у формуванні ключових професійних компетентностей.

Список використаних джерел:

1. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку / В.В. Засенко //Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 8. — К.: Наук. світ. — 2006. — С. 85-88.
2. Капська А. Й. Соціальна робота: навч. посібник / А. Й. Капська. — К.: Центр навчальної літератури. — 2005. — 328 с.
3. Патик Ю. В. Діти з обмеженими можливостями як об'єкт соціальної роботи: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (Одеса, 17 листопада 2014 р.). — Одеса.:Видавець Букаєв В.В., 2014. — С. 60—62.
4. Савицька В.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на засадах праксеологічного підходу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук:13.00.04 Теорія і методика професійної освіти / В.В. Савицька. — Рівне, 2015. — 20 с.
5. Соціальна робота з батьками, що мають дитину — інваліда / За ред. А.О. Бугана. — Рівне. — 2001 — 215 с.

Дмитрова Наталя Вікторівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Психологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

ПРИЧИНИ ТА ЧИННИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОФІСУ

В наш час істотно розширилася не тільки кількість симптомів, але і збільшився перелік професій, представники яких схильні до небезпечного синдрому вигорання. Серед професій «людина-людина» часто опиняється так званий «обслуговуючий персонал» та працівники офісів комерційних компаній та підприємств. Специфіка роботи працівників офісу характеризується великою кількістю певних ситуацій з високою емоційною насиченістю і складністю міжособистісного спілкування, і це зазвичай вимагає від спеціаліста значного внеску до встановлення довірливих відносин і уміння управляти емоційною напруженістю ділового спілкування.

Синдром професійного вигорання – особливий стан людини, який виникає як відповідна реакція на дію хронічних стресів, які пов'язані з професійною діяльністю. Але прояви цього стану не обмежуються тільки професійною сферою, а проявляються в різних сферах життєдіяльності людини, так хворобливе розчарування в роботі як способі здобуття смислу забарвлює всю життєву ситуацію [3].

Вигорання як наслідок професійних стресів виникає в таких випадках, коли адаптаційні можливості та ресурси людини в подоланні стресової ситуації перевищені.

За даними Н.В. Самоукіної, провідного наукового співробітника Психологічного інституту, симптоми, складові синдрому професійного вигорання, умовно можна розділити на три групи: психофізичні, соціально-психологічні та поведінкові.

Допсихофізичних симптомів професійного вигорання відносяться такі, як: відчуття постійної, не минаючої втоми не лише вечорами, але і вранці, відразу після сну (симптом хронічної втоми); відчуття емоційного і фізичного

виснаження; зниження прийнятливості і реактивності на зміни зовнішнього середовища (відсутність реакції цікавості на чинники визначення реакції страху на небезпечну ситуацію); загальна астенизація (слабкість, зниження активності та енергії, погіршення біохімії крові і гормональних показників); часті безпричинні головні болі, розлади шлунково-кишкового тракту; різка втрата або різке збільшення ваги; повне або часткове безсоння; постійна загальмованість, навіть, сонливість і бажання спати протягом всього дня; задуха або порушення дихання при фізичному або емоційному навантаженні; помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості: погіршення зору, слуху, нюху і дотику, втрата внутрішніх, тілесних відчуттів.

Досоціально-

психологічним симптомів професійного вигорання відносяться такі неприємні відчуття і реакції, як: байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, відчуття пригніченості); підвищена дратівливість на незначні події; нервові "зриви" (спалаху немотивованого гніву або відмови від спілкування, "відхід в себе"); постійне переживання негативних емоцій, для яких у зовнішній ситуації причин немає (почуття провини, образи, підозрілості, сорому, самотності); почуття неусвідомленої підвищеної тривожності (відчуття, що "щось не так, як треба"); постійне почуття страху, що "не вийде" або людина "не впорається"; загальна негативна установка на життя і професійні перспективи (по типу "Як не старайся, все одно нічого не вийде").

До поведінкових симптомів професійного вигорання належать такі вчинки і форми поведінки працівника: відчуття, що робота стає все складніше і складніше, а виконувати її - все важче і важче; помітно змінюється прийнятий робочий режим дня (рано приходить на роботу і пізно йде або, навпаки, пізно приходить на роботу і рано йде); незалежно від об'єктивної необхідності працівник постійно бере роботу додому, але вдома її не робить; відмова від прийняття рішень, формулюючи різні причини для пояснень собі та іншим; почуття непотрібності, невіра в поліпшення, зниження ентузіазму по відношенню до роботи, байдужість до результатів; невиконання важливих, пріоритетних завдань тощо [1].

Синдром професійного вигорання складається з трьох основних компонентів: емоційна виснаженість, цинічні реакції та знецінення власних професійних досягнень.

Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є синдром „емоційного вигорання”. Поява емоційного вигорання працівників тим чи іншим чином залежність від стилю управління керівника організації. Більшість керівників організацій та підприємств працюють у доволі неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, що вимагає постійної уваги, контролю за діяльністю і взаємодією з людьми. За таких умов стрес є двостороннім і спричиняється безліччю стресогенів, які безперервно накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Якщо керівник реагує адекватним, адаптивним чином, він успішніше й ефективніше впливає на продуктивність праці своїх підлеглих та підвищує свою функціональну активність і впевненість, натомість як дезадаптивні реакції ведуть по спіралі вниз наражаючи на емоційне вигорання своїх підлеглих. Такі умови праці призводять до прояву стану емоційного, психічного, і фізичного виснаження в результаті стресу на робочому місці. Так, у людей проявляється професійна деформація у вигляді симптому емоційного вигорання [2].

Отже, емоційне вигорання являє собою процес, що розвивається в часі. Він починається із сильного й тривалого стресу на роботі, у тому випадку, коли вимоги до людини (внутрішні та зовнішні) постійно перевищують наявні в неї ресурси (внутрішні та зовнішні), що призводить до порушення стану психофізіологічної рівноваги.

Список використаних джерел:

1. Барабанова М. В. Вивчення психологічного змісту синдрому «емоційного вигорання» // Вісник МГУ. – сер. 14, Психологія. – 2010. – №1. – с. 54-58.
2. Дзюба К. Профілактика професійного вигорання / К. Дзюба // Психолог. – 2013. – № 8. – С. 24-25. 56. Парфьонова Т., МIRONЮК О. Профілактика емоційного вигорання / Т. Парфьонова // Психолог. – 2013. – № 3. – С. 37-39.
3. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / За наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. – К.: Міленіум, 2006. – 368 с.

Жевага Вікторія Володимирівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СОЦІАЛЬНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Соціальний захист людей похилого віку в Україні на сьогоднішній день забезпечується мережею закладів у яких надається кваліфікована медична та соціальна допомога, соціальний захист, обслуговування та реабілітація. Такими закладами є:

1) територіальні центри з обслуговування одиноких непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів (спеціальна державна установа, що надає за місцем проживання біля 40 видів послуг пенсіонерам, інвалідам, одиноким непрацездатним громадянам та іншим соціально незахищеним особам вдома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності і соціальної активності);

2) будинки-інтернати загального профілю для громадян похилого віку та інвалідів (стаціонарна соціально-медична установа загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування);

3) спеціальні будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів (стаціонарна соціально-медична установа, призначена для постійного проживання осіб похилого віку, переважно з числа особливо небезпечних рецидивістів та інших осіб, за якими відповідно до чинного законодавства встановлено адміністративний нагляд, інвалідів та громадян похилого віку, з числа колишніх засуджених, які потребують не тільки побутового та медичного обслуговування, а й цілеспрямованого виховного впливу, а також для громадян, які за рішенням місцевих органів виконавчої влади переводять з інших інтернатних установ

загального типу за систематичне порушення громадського порядку, вживання алкоголю та інших токсичних апаратів, бійки тощо);

4) геріатричні пансіонати (стаціонарна медико-соціальна установа для проживання осіб з вираженими віковими порушеннями психіки, підтвердженими висновком лікувально-консультативної комісії органів охорони здоров'я);

5) пансіонати для ветеранів війни та праці(установи інтернатного типу підвищеної комфортності) [4].

Старість як період життя людей вбирає в себе багато корінних проблем як біолого-медичної сфери, так і соціальної та побутової. Це пояснюється тим, що люди похилого віку відносяться до категорії "маломобільного" населення і є найменш захищеною, соціально вразливою частиною суспільства. Це пов'язано, насамперед, фізичним станом, із захворюваннями, зі зниженою руховою активністю. Крім цього, соціальна незахищеність людей похилого віку пов'язана з наявністю у багатьох із них психічних розладів, що відбивається на їхньому відношенні до суспільства, й ускладнює адекватний контакт з ним [1].

Важко не погодитись з Д. Чеботаревим, який підкреслював, що медичне і соціальне обслуговування повинні бути побудовані за єдиною системою, яка не дивлячись на різні форми допомоги досягнула би єдиної мети – збереження фізичного та психічного здоров'я людини літнього віку[2]. Тож, в рамках цієї проблеми, ми можемо говорити про людей похилого віку, які проживають в геріатричних пансіонатах.

Важливим аспектом у роботі соціального працівника в геріатричному пансіонаті є здатність допомогти людині похилого віку пристосуватися до нових умов, в які вона потрапляє. Рішення про перехід до пансіонату людина приймає під впливом як об'єктивних так і суб'єктивних причин. Це має відношення до людей, які живуть одні чи в сім'ї родичів. Рішення перейти до будинку людей похилого віку приймається тоді, коли людина зіштовхується зі складностями при обслуговуванні самої себе.

Причини потрапляння в будинки інтернати бувають різні. В одному випадку це результат альтруїстичної установки старої людини, бажання надати молодим членам сім'ї звільнитися від труднощів, пов'язаних з опікою, в іншому випадку це результат поганих відносин з рідними людьми. Переселення в будинок інтернатного типу означає

втрату соціального статусу та остаточний розрив зі своїм соціальним та побутовим середовищем.

Соціальна робота з людьми літнього віку має багатогранний аспект. По-перше це уважне ставлення та спостереження за іншими, вміння увійти в їх особистісний світ з їх переживаннями. Це вміння сприймати старих людей такими як вони є. По-друге, це заплановані дії, довіра та поміч в процесах адаптації людини похилого віку до нових життєвих умов. По-третє, це супровід помираючого, надання допомоги членам сім'ї в цей важкий період. Тільки після того як соціальний працівник прийме ці принципи та покладе їх в основу професіоналізму, тоді можна витримати всі психічні та фізичні навантаження, які пов'язані з доглядом за людиною похилого віку.

Перш за все соціально-педагогічна робота з літніми людьми, які проживають в геріатричному пансіонаті має бути спрямована на вирішення основних проблем, які там існують: обмеженість кола спілкування, відсутність повсякденної зайнятості, відсутність форм роботи, які б проводились у вільний час, конфлікти між мешканцями пансіонату.

Професійна соціальна робота повинна відігравати важливу роль при виявленні потреб людей похилого віку, розробці та впровадженні профілактичних, підтримуючих та відновлюючих заходів. Соціальним працівникам потрібно із самого початку готуватися до того, що в їх роботі подяк буде значно менше, ніж підозрілості, необґрунтованих звинувачень, а нерідко і незаслужених образ. Соціальні працівники повинні бути підготовлені до того, щоб бути терплячими і дбайливими [3].

Отже, впровадження в повсякденне життя людей похилого віку, які проживають в умовах геріатричного пансіонату запропонованих форм роботи, дає змогу відчути себе потрібним іншим, відчувати розуміння того, що вони не самотні, не наодинці зі своїми проблемами, «не замкнені» в стінах закладу соціального обслуговування.

Форми роботи які впроваджуються та застосовуються соціальним працівником в закладі соціального обслуговування повинні бути направлені на адаптацію літніх людей до нових умов проживання, формування нових життєвих стереотипів, зменшенню тривоги, налагодження соціальних контактів та дадуть змогу відчувати себе повноцінним членом суспільства.

Список використаних джерел:

1. Голубенко Т.О. Процес старіння як соціально-психологічна проблема/ Т.О. Голубченко // Науково-методичний журнал. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. №1, 2012. – С. 191-197.
2. Кабаченко Н. Радикальні підходи у соціальній роботі / Н. Кабаченко// Соціальна політика і соціальна робота. – 2004. – №2. – С. 112-121.
3. Лукашевич М.П. Соціальна робота (теорія і практика): підручник/ Т.В.Семигіна, М.П.Лукашевич. – К.:Каравела, 2011. – 368 с.
4. Ушакова І. М. Геронтопсихологія: підручник / І.М. Ушакова; Міністерство освіти і науки України, Національний університет цивільного захисту України. - Харків : ХНАДУ, 2014. – 234 с.

Замула Любов Миколаївна
студентка курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Клевака Леся Петрівна
к. п. н., доцент кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Вступ. Село – це соціальний світ, величезний – не тільки по території і чисельності населення, але і по глибині проблем. Соціальні проблеми сільського населення в сучасних умовах розвитку суспільства – серед яких найбільш істотними є падіння рівня життя населення, збільшення безробіття, труднощі в утриманні сім'ї та дітей, невпевненість значної частини сільського населення в завтрашньому дні, відсутність духовних ідеалів і цінностей, що веде до зниження культурного рівня сільського населення – набувають більшої актуальності. Зазначені проблеми є комплексними і виступають інтегральним показником економічного і соціокультурного благополуччя. На тлі такого становища сільського жителя спостерігається перевищення смертності над народжуваністю населення. Дана ситуація свідчить про те, що переважна більшість сільського населення змушена вибрати установку не на

розвиток, а на виживання. Отже, люди похилого віку потребують соціальної підтримки, носієм якої може виступати система соціальної роботи, що реалізується в умовах сільської місцевості.

Результати дослідження. Соціальна робота охоплює такі сфери життєдіяльності сільського соціуму, як повсякденний побут, охорона здоров'я, культурно-освітня діяльність, етнонаціональні, сімейно-шлюбні відносини тощо. Здійснювана у цій сфері особлива діяльність відповідно підготовлених соціальних фахівців завжди є виявленням гуманного ставлення людини до людини. Це перш за все розвиток спроможності долати труднощі, вироблення навичок самоствердження, самодопомоги, самореалізації всупереч негативного тиску зовнішніх факторів. Мета соціальної роботи на селі – вносити соціальні зміни в життя людини, його сім'ї, життя громади.

Соціальні технології в обслуговуванні людей похилого віку мають певний алгоритм: виявлення потреб у соціальній допомозі людям похилого віку; визначення видів послуг з врахуванням соціально-психологічних особливостей літньої людини, що лежать в основі потреб у соціальному втручанні; надання послуг на основі диференційованого підходу з урахуванням нужденності літніх людей у формі соціальної підтримки. Зазначені заходи спрямовані на оптимізацію життєдіяльності жителів села. Найбільш поширеними і затребуваними технологіями соціальної роботи на селі є соціальна діагностика, соціальна профілактика, інформаційні та комунікативні технології, соціальна терапія, соціальне страхування, соціальна допомога та соціальна підтримка.

Наразі на селі актуальною є адресна соціальна допомога слабо захищеним верствам населення, яка може здійснюватися на основі конкретних технологій науково-обґрунтованих технологічних стандартів соціальної роботи. Розглядаючи перспективи розвитку діяльності соціальних працівників у сільській місцевості можна запропонувати наступні форми соціальної роботи з людьми похилого віку: надання літнім людям можливості принести користь своїм громадам, людям, які потребують допомоги і, надаючи допомогу іншим, відчутти задоволення від усвідомлення своєї корисності; організація груп самодопомоги; допомога літнім людям з низькими доходами, які не мають сил повноцінно обслуговувати себе, з метою продовжити їхнє проживання у власному будинку, віддалити переїзд в будинок-інтернат; формування в

суспільстві шанобливого ставлення до старих людей як до рівноправних членів суспільства; використання досвіду, знань літніх людей для взаємодії з соціальними органами, школами, іншими структурами шляхом консультацій; зближенню людей похилого віку і молоді, передачі життєвого досвіду, знань, навичок молодим, збереженню зв'язків літніх людей зі своїми колегами, організаціями, в яких вони працювали.

В соціальних службах України робота з людьми похилого віку передбачає використання трьох основних принципів: 1) вивчення індивідуальності та його соціального середовища; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні розвитку особистості.

Соціальна робота з людьми літнього віку має багатогранний аспект. По-перше це уважне ставлення та спостереження за іншими, вміння увійти в їх особистісний світ з їх переживаннями. Це вміння сприймати старих людей такими як вони є. По-друге, це заплановані дії, довіра та поміч в процесах адаптації людини похилого віку до нових життєвих умов. По-третє, це супровід помираючого, надання допомоги членам сім'ї в цей важкий період. Тільки після того як соціальний працівник прийме ці принципи та покладе їх в основу професіоналізму, тоді можна витримати всі психічні та фізичні навантаження, які пов'язані з доглядом за людиною похилого віку.

Надважливим для соціальних працівників є оволодіння навичками спілкування із старими людьми – не просте завдання. Окрім уміння вислухати стару людину з розумінням її потреб, необхідно зібрати об'єктивну інформацію про неї, проаналізувати і оцінити ситуацію, в якій вона знаходиться, визначити, в чому полягають її об'єктивні труднощі, а що є результатом суб'єктивних переживань. Важливо не дати старій людині бути ведучим в бесіді і в подальших контактах. Важливим є вміння доброзичливо і шанобливо перемикаючи бесіду, направляючи її в потрібне для соціального працівника русло. Важливим є і вміння закінчити бесіду, не образивши старої людини та переконати її, що всі її проблеми будуть враховані і по можливості задоволені. Ніколи не потрібно категорично відмовляти в проханнях або стверджувати, що всі прохання будуть виконані. Найвищим показником професіоналізму соціального працівника є довіра старої людини, прийняття порад, всі

зусилля повинні бути направлені на активізацію старої людини, спонукаючи її самостійно вирішувати її особисті проблеми.

Під час індивідуальної роботи спеціалісти повинні: не дозволяти людям похилого віку гугтяться в негативний процес старіння, допомагати їм зрозуміти, що найчастіше їхні проблеми породжені ситуацією, а не ними самими; стимулювати у людей похилого віку діяльність, яка підтримує відчуття інтеграції та цілісності їхнього життя; заохочувати та підтримувати прагнення брати на себе відповідальність за своє життя там, де це можливо.

Особливої уваги заслуговує і відношення самих людей похилого віку до тієї допомоги, яку їм надають соціальні працівники. Практичний досвід і спеціально проведені дослідження дозволяють виділити декілька певних стереотипів поведінки літніх і старих людей: активне неприйняття соціальної допомоги в повсякденному житті, недовіра досоціальних працівників, небажання бути залежними від чужих, сторонніх людей; наполегливість в отриманні як можна більшої кількості послуг з боку соціальних працівників, покладання на останніх виконання всіх побутових обов'язків; невдоволеність своїми життєвими умовами переноситься на соціальних працівників, з якими безпосередньо спілкуються; соціальний працівник сприймається як об'єкт, який несе відповідальність за їх фізичне здоров'я, моральний і матеріальний стан.

Висновки. Соціальні умови життя, праці і побуту, дозвілля і відпочинку породжують свої особливі проблеми літніх людей і також вимагають своєрідних заходів надання соціальної допомоги і підтримки.

Список використаних джерел:

1. Колєнічнко Т.І. Деякі особливості соціальної роботи з людьми похилого віку [Електронний ресурс] / Т.І. Колєнічнко. – Режим доступу: <http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3972/1/Kolinishenko.pdf>
2. Терещенко І.І. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України [Електронний ресурс] / І.І. Терещенко, А.М. Наунець. – Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/4454/1.pdf>
3. Холостова Е.І. Социальная работа с пожилыми людьми: учебное пособие / Е.І. Холостова. – М.: ИТК «Дашков и К», 2003. – 296 с.

Зубань Ольга Олександрівна
студентка III курсу напряму підготовки “Соціальна робота”
Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”
Науковий керівник: Заїка Віталій Миколайович
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”

СИРІТСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Вступ. Людина від народження має права й обов’язки, які дозволяють їй адаптуватися до суспільного життя, долати певні труднощі, змінювати усталений спосіб життя, соціалізуватися. Процес адаптації відбувається в кожного по-різному. Добре, коли цей процес відбувається в сімейному оточенні, в атмосфері любові й тепла. Однак не можна забувати, що існує найбільш уразлива й незахищена категорія дітей, зокрема діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, опіку над якими здійснює держава.

Виклад основного матеріалу. В Україні на сьогодні спостерігається загострення проблеми сирітства. Відповідно до статистики, кількість соціальних сиріт щорічно збільшується не менше, ніж на 7-8 тис. Діюча система державної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, що залишилися без батьківського піклування, функціонує понад 80 років. Головний її принцип – розгалужена мережа державних інтернатних закладів. Їх діяльність спрямована на колективні форми виховання дітей. Хоча дитина в державних закладах і отримує комплекс соціального обслуговування, все ж вона не застрахована від відхилень, про проявляються у відсутності навичок самостійного життя, невмінні самостійно будувати стосунки в родині. Також, доведено, що перебування дитини в інтернатних закладах руйнує психологічний та фізіологічний розвиток дитини [1].

Останнім часом посилилася увага вітчизняних дослідників до розвитку інноваційних форм опіки дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Потреба зміни існуючої системи опіки та піклування над дітьми в Україні є визнаною великим колом фахівців та державою. Свідченням цього є створення дитячих будинків сімейного

типу та прийомних сімей – як інноваційних форм опіки дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування.

Аналіз літературних джерел дозволяє виявити основні причини виникнення сирітства: 1) економічні – безробіття, відносно невеликий прожитковий рівень, невпинний ріст цін на товари та послуги; 2) демографічна криза – збільшення випадків розпаду сімей, числа позашлюбних дітей, різні девіації у вигляді алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління, ріст злочинності серед підлітків; 3) педагогічна занедбаність шлюбних відносин – втрата традицій та обрядів, зниження виховного потенціалу сім'ї, порушення прав дітей, жорстоке відношення до найближчого оточення; 4) зменшення виховного компоненту системи освіти – практична відсутність будинків юнацтва, шкіл фахової майстерності, відсутність бажання до книгочитання, інтелектуальних та спортивних занять; 5) практичний розрив зв'язку поколінь, відсутність по більшій мірі пропаганди здорового способу життя тощо.

В Україні законодавчо встановлені такі форми опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення (як пріоритетна форма); опіка і піклування над дитиною з боку фізичної особи (опікуна, піклувальника); державні заклади для дітей, позбавлених батьківського піклування; дитячі будинки сімейного типу.

Усиновлення (удочеріння) – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки. Для безпосереднього здійснення опіки і піклування призначається опікун чи піклувальник, переважно з осіб, близьких підопічному, або з числа осіб, виділених громадською організацією, або з числа інших осіб з урахуванням їхніх можливостей виконувати опікунські обов'язки і підтримувати стосунки між опікуном (піклувальником) і особою, над якою встановлюється опіка. Опікун (до 16-річного віку) чи піклувальник (до 18 років) призначається тільки з їхньої згоди. Над повнолітніми дієздатними особами, які не можуть за станом здоров'я самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки, піклувальник може бути призначений тільки на прохання цих осіб [1].

З метою надання притулку дітям, позбавленим батьківського піклування, створюються притулки для неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, основним завданням яких є соціальний захист дітей, створення належних житлово-побутових та психолого-педагогічних умов для їхнього життя на період визначення місця постійного влаштування.

Влаштуванням дітей, позбавлених батьківського піклування, займаються виключно органи опіки та піклування [1].

У діяльності установ соціальної підтримки і соціальної роботи в Україні використовується досвід соціального захисту соціальних сиріт у Великій Британії. З цією метою створюються прийомні сім'ї, здійснюється їх соціальний супровід.

Напрями і підходи соціального супроводу дітей-сиріт запозичені із зарубіжних систем опікування і допомоги вразливим верствам населення. Цей досвід свідчить про те, що системи соціального супроводу створюються не тільки для біологічних і соціальних сиріт, але і для дітей, які проживають у неблагополучній сім'ї.

Найбільш поширеними заходами в таких випадках є фостеринг і "mainstay" – догляд за чужою дитиною, особливий вид опікунства. Фостеринг передбачає перебування в чужій сім'ї протягом тривалого часу, як правило, до повноліття, однак контакти з біологічними батьками зберігаються, і як тільки умови в сім'ї стають більш сприятливими для виховання дитини, вона знову повертається до своїх батьків.

"Mainstay" – передбачає догляд за дітьми віком до 17 років на короткий період, найчастіше це всього кілька місяців, у зв'язку з тимчасовими труднощами в сім'ї дитини. Якщо ці труднощі зникають, дитина повертається в сім'ю, якщо ж сім'я продовжує переживати важкий період, то оформляється фостеринг.

Крім того, є ще й інший вид догляду за дітьми із неблагополучних сімей – "emergency care" – догляд у надзвичайних (критичних) ситуаціях. Він має місце тоді, коли виникає необхідність негайно ізолювати дитину від негативного впливу сім'ї, яка потрапила в екстремальну ситуацію. У таких випадках дитина передається для догляду в іншу сім'ю на кілька днів чи тижнів для остаточного вирішення питання про її подальшу долю. Люди, які в будь-який час дня чи ночі готові прийняти в свою сім'ю чужу дитину, називаються "carers" – той, хто турбується, доглядач. Такими людьми можуть бути сімейні та самотні люди, яким виповнилося 25 років і які виявили бажання виховувати чужих дітей.

Соціально-психологічні аспекти функціонування прийомних сімей особливі. З одного боку, вони представлені усім спектром проблем звичайної багатодітної сім'ї, а з іншого – перед такою сім'єю постають додаткові завдання зі здійснення корекції та компенсації вад розвитку,

відставання та занедбаності здоров'я дитини, а також з подолання наслідків психологічних травм [2].

Інститут прийомної сім'ї має передбачати не тільки виховання дитини до повноліття, але і здійснення тимчасової опіки над нею (на короткий, обумовлений термін – від кількох тижнів до повноліття дитини або на час перебування її кровних батьків в ув'язненні чи на лікуванні). Саме цим можна забезпечити соціальний захист дитини, тимчасово позбавленої батьківського піклування, та її прав. Принципова відмінність прийомних сімей від інших форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, полягає в тому, що прийомна сім'я має соціальний супровід, який забезпечується соціальним педагогом або соціальним працівником [3].

Практика, яка склалася в Україні, передбачає одного соціального працівника, який має супроводити прийомну сім'ю. Його основною функцією є захист прав дитини у широкому розумінні цього слова. Таким чином, соціальний працівник у своїй діяльності має поєднувати соціальну допомогу із соціальним контролем за процесом соціалізації у прийомній сім'ї.

При організації соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, котрі перебувають в установах інтернатного типу, соціальні працівники мають узяти до уваги існування явища "госпіталізму", пов'язаного з довготривалим перебуванням особи у специфічних умовах. Таким дітям властиві залежність від цього закладу, споживацьке ставлення до опіки та уваги, почуття ворожості, заздрощів щодо домашніх дітей, підвищена чутливість до образ, брак образу матері, ідеалізація батьків, низька здатність розуміти чийсь почуття та співчувати, недостатня інформованість щодо своїх прав, невміння самостійно приймати рішення, труднощі у створенні сім'ї і вихованні власних дітей. Також негативними наслідками соціалізації дітей в закладах інтернатного типу є відсутність спілкування з біологічними батьками; дефіцит любові, ласки, уваги; ранні сексуальні зв'язки; випадки сексуального насилля і тощо [4].

Висновки. Доля дітей-сиріт, які не отримували піклування своїх батьків, їх любові, може мати дуже тяжкі наслідки для їх подальшого становлення та майбутнього життя в соціумі. Адже часто дитина опиняється сам-на-сам зі своїми проблемами і саме тут допомога суспільства та держави вкрай необхідна в плані матеріальної підтримки

та психолого-педагогічного виховання таких дітей. І те, якою ми будемо бачити нашу країну буде залежати від того, що ми вкладемо в наше наступне підростаюче покоління.

Список використаних джерел:

1. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А.Й. Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
2. Олиференко Л.Я. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику: навч. посібник для студентів вищих. пед. закладів / Л.Я. Олиференко, Т.І. Шульга, І.Ф. Дементьєва. - М.: Академия, 2002. – 256 с.
3. Прийомна сім'я: методика створення і соціальний супровід: Науково-методичний посібник / Г.М. Бевз, В.О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. - К.: Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92 с.
4. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід: Навчально-методичний посібник / Л.С. Волинець, А.Б. Капська, Н.М. Комарова, І.В. Пеша та ін. – Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 127 с.

Ільченко Віталій Сергійович

студент 4 курсу спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Каркач Андрій Володимирович

старший викладач кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

ОЗДОРОВЧІ ПРАКТИКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ У ПАРАДИГМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вступ. Покращення фізичного здоров'я населення у ході загострення економічних процесів та об'єктивного біологічного процесу старіння нації поступово перетворюється на один із пріоритетів суспільного розвитку в сучасній Україні.

Рухова активність має бути невід'ємною складовою способу життя та поведінки людей похилого віку. При очевидності ролі фізичної культури у процесі підвищення рівня здоров'я практичні механізми

впливу на людей похилого віку з метою активізації здоров'язберігаючих практик потребують суттєвої уваги [3, С. 117–123].

Результати дослідження. Виходячи з того, що у системі фізичної культури наявні закономірні зв'язки між елементами системи соціальної діяльності (як цілісного соціального інституту), ми можемо говорити про можливість існування соціального механізму впливу на поширення оздоровчих практик. У літературі існує ряд підходів до розгляду соціального механізму: філософський, соціологічний, економічний, юридичний тощо.

Говорячи про здоров'язберігаючі практики ми, у першу чергу, виходимо із висновків академіка М. Амосова, який підкреслював: “Щоб бути здоровим, необхідно виявити у житті власні зусилля, постійно займатися фізичною культурою і спортом: замінити цей принцип нічим не можливо” [1, С. 5–7]. Відповідно, основним фактором забезпечення здоров'я людей похилого віку є заняття фізичною культурою, які сприяють його зміцненню та збереженню, а також підвищенню активності, зниженню стомленості, підвищенню опірності організму до несприятливих умов навколишнього середовища та підтриманню на високому рівні фізичних і психічних можливостей [4, С. 165–167].

У площині практичного розв'язання зазначена проблема вимагає змістовного соціально-технологізаційного аналізу.

Як такі індивідуально-ціннісні важелі стимулювання фізичної активності у сучасній літературі пропонуються підходи, пов'язані з фітнес-технологіями, модифікацією способу життя [5, С. 174–180] тощо.

Аналізуючи можливі методи соціальної роботи з різними категоріями суб'єктів, нам бачиться доцільним звернути увагу на соціальні проблеми, що перешкоджають поширенню фізичної активності серед людей похилого віку.

Зрозуміло, що в сучасних умовах основною проблемою, що перешкоджає поширенню здорового способу життя (у тому числі фізичній активності) є дефіцит часу. Цей бар'єр може бути як реальним, так і умовним, що виникає внаслідок нераціональної організації свого дня тощо.

Проведений теоретичний аналіз проблем дав змогу визначити лише найбільш загальні можливі напрями прояву фізичної активності [2]. На наш погляд, важливо також враховувати необхідність популяризації серед

людей похилого віку, як однієї з соціальних груп, різних форм фізичної активності.

Вивчаючи можливі форми фізичної активності, які можна розглядати як суспільно бажані, в умовах відділення оздоровчих послуг територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) можна запропонувати чотири основних, досить простих форм фізичної активності для літніх людей: ходьба, механотерапія, оздоровча фізкультура й танці. На наш погляд, зазначені практики є досить легкими та знайомими (для більшості не вимагають принципового навчання).

Відповідно до соціокультурних цінностей суб'єктів доцільним бачиться поширення саме цих форм фізичної активності. Так, враховуючи той факт, що ходьба – найспокійніший вид занять, вона особливо підходить для людей літніх. При цьому така фізична активність дає змогу спілкуватися під час фізичних занять. Однак для залучення та популяризації цього виду фізичної активності потрібне її змістовне наповнення. Сучасна людина (особливо літня), на наш погляд, для активного включення до такого виду фізичної активності повинна мати додаткові стимули, крім задекларованих здоров'язберігаючих, а також отримувати певні поради стосовно вибору відстані, темпу ходьби тощо.

Розглядаючи оздоровчі можливості механотерапії, слід відзначити, що у сучасних реаліях для забезпечення реальних оздоровчих можливостей необхідні певні умови, зокрема спеціальні місця (зали). Говорячи про популяризацію механотерапії як форми фізичної активності, необхідно констатувати, що починати займатися нею можна, коли вже маєш середній рівень підготовленості, а відтак, його поширення варто здійснювати поступово, проводячи певні підготовчі заняття. При цьому у процесі поширення механотерапії також принципово необхідно забезпечити допомогу та консультування початківців. Слід також відзначити, що механотерапія вимагає більш витратної інфраструктури порівняно з ходьбою. Слід звернути увагу, що така оздоровча практика, що створена за допомогою тренажерів, разом з іншим дає змогу більш чітко визначати навантаження та забезпечувати умови для спільного заняття фізкультурою, від чого механотерапія набуває (разом із ходьбою) соціального наповнення. З іншого боку, необхідність спеціальних тренажерів містить у собі суттєві витрати, що слід врахувати у бюджетних запитах територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Розглядаючи оздоровчі можливості оздоровчої фізкультури, необхідно наголосити, що цей вид фізичної активності є дуже різноманітним та може висувати до організму і незначні вимоги. Однак у кожному разі при оздоровчій фізкультурі навантаження на клієнта розраховується індивідуально з урахуванням того, що необхідно підтримувати увесь організм. Основним питанням є потреба у створенні витратної інфраструктури (залів фізичної активності у відділеннях оздоровчих послуг), відвідування яких принципово є безкоштовним. Залучення до цієї форми фізичної активності вимагає тільки визначення кількості бажаючих займатися цієї формою фізичної активності.

Інші форми фізичної активності, такі як їзда на велосипеді та стрибки через скакалку, є досить специфічними і такими, що мають вікові обмеження. Їзда на велосипеді, так само, як і біг, є сезонною формою фізичної активності і може бути замінена штучним навантаженням у міжсезонний період.

Слід також звернути увагу, що на сьогодні одним із найбільш дієвих чинників забезпечення фізичного здоров'я вважається ведення людиною здорового способу життя, тобто діяльність, пов'язана із розвитком життєвих сил організму, продовженням тривалості життя тощо. Безумовно, фізична культура особистості є ключовим елементом здорового способу життя, однак разом із тим на спосіб життя людини впливають економічні (зокрема, якість харчування) та екологічні чинники. Так, збільшення фізичної активності в умовах поганого харчування або в екологічно небезпечних умовах не матиме позитивного здоров'язберігаючого ефекту.

Безпосередня активізація фізичної активності пов'язана, на нашу думку, з необхідністю впливу на світогляд людини, її систему цінностей, потреби [6]. Вплив має здійснюватися на мотиваційну сферу особистості, повинні формуватися ґрунтовні, глибокі знання про оздоровчі та здоров'язберігаючі можливості фізичної культури.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, необхідно зосереджувати увагу на рівні суспільних соціальних цінностей до здоров'язберігаючих практик. На сьогодні в контексті збільшення пенсійного віку цінність відповідних практик у суспільному житті постійно збільшується. Відповідно, виникає потреба у їх суспільному закріпленні.

Особливо важливим для поширення практик, пов'язаних із фізичною активністю людей похилого віку, мають відігравати

територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Напрямом подальших досліджень щодо вирішення поставленої проблеми має бути створення соціальної технології повернення цінностей фізичної активності та здорового способу життя на рівень поведінкових практик людей похилого віку.

Список використаних джерел:

1. Амосова Е.М. Профілактика серцево-судинних захворювань: кожен лікар може більше, ніж він думає / Е.М. Амосова // *Therapia : український медичний вісник*. – 2009. – № 1 (33). – С. 5–7.
2. Арефьев В. Г. Основы теории та методики физического виховання: [підручник] / В. Г. Арефьев. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 268 с.
3. Дейнеко А.Х. Спортивна активність населення України в контексті соціологічного аналізу / А.Х. Дейнеко, І.В. Красова, Є.В. Карацупа // *Физическое воспитание студентов творческих специальностей : сб. науч. трудов*. – Х., 2008. – № 2. – С. 117–123.
4. Ковінько М. Проблеми та перспективи масового спорту як резерву в оздоровленні нації / М. Ковінько // *Спортивна наука на рубежі століть : II Міжнар. конф студентів*. – К., 2000. – С. 165–167.
5. Фізична активність, поведінкова психотерапія, здорове харчування головні принципи попередження ожиріння і хвороб людини / В.О. Мітюков, М.І. Томашевський, А.В. Сімарова, О.М. Кириллов та ін. // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. – Х. : Харківське обласне відділення національного Олімпійського комітету України ; Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – 2009. – № 5. – С. 174–180.
6. Sport and Physical Activity. Fieldwork: October 2009 Publication: March 2010 / Eurobarometer 72.3 / TNS Opinion & Social Avenue Herrmann Debroux, 40 1160 Brussels Belgium. – 128 с.

Каліневич Маргарита Анатоліївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В наш час досить стрімко, почали з'являтися нові засоби спілкування, які дозволяють людям спілкуватися між собою без особистісного контакту. Мова йде про широке поширення мережі Інтернет та доволі простий доступ до неї. Також доволі поширеними стали різноманітні програми, сайти, форуми, он-лайн ігри, соціальні мережі, які дозволяють спілкуватися з різними людьми незалежно від їхнього віку, місця проживання тощо.

Надмірна захопленість молодого людини віртуальним середовищем може призвести до технологічної залежності, внаслідок якої відбувається знецінення реальності, змінення системи цінностей, мрій та прагнень, що в свою чергу позначається на процесі життєвого планування [2]. Тому необхідною саме у студентському віці є профілактика Інтернет-залежності, оскільки саме в цей період у молоді формуються дуже важливі якості особистості: прагнення до розвитку і самосвідомість, інтерес до своєї особистості і її потенціалів, здібність до самоспостереження.

Соціально-педагогічна профілактика Інтернет-залежності – це комплекс заходів, спрямованих на розвиток соціальних, психолого-педагогічних характеристик особистості, з метою забезпечення її стійкості до залежної поведінки з формуванням навичок здорового способу життя, а також для попередження розвитку і прогресування залежності [1].

Цього перш за все можна досягнути шляхом проведення відповідного комплексу заходів, таких як: соціально-психологічні бесіди, консультування, просвітницькі тренінгові заняття, відеолекторії, психологічна просвіта, корекційно-розвивальні заняття, всеобучі

тощо. Профілактика Інтернет-залежності має включати первинну, вторинну і третинну профілактики [6].

Провідна роль в попередженні Інтернет-залежності з дітьми підліткового віку (студентською молоддю) належить зокрема системі освіти. Саме в освітньому закладі можна організувати роботу з профілактики даної залежності. Так, наприклад, соціальний педагог в закладі освіти може організувати профілактику Інтернет-залежності підлітків за певними напрямками з використанням різноманітних методів та технологій: прищеплення навичок здорового способу життя, виявлення лідерських якостей та покращення самооцінки студентів; залучення групи фахівців: педагоги, психолог, медичні працівники, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; соціально-педагогічна діагностика по виявленню групи ризику – підлітків, схильних до Інтернет-залежності тощо.

Соціально-педагогічна робота, щодо попередження, профілактики, а у разі необхідності соціальної реабілітації Інтернет-залежності може здійснюватися за рахунок методів і технік корекції: індивідуальних (бесіда, консультація), групові (інтерактивні, комунікативні, імітаційно-ігрові та ін.).

Значну роль у ході соціально-педагогічної реабілітації підлітків з Інтернет-залежністю відіграють методи переконання, перебудови самосвідомості, методи регламентації поведінки (заборона, обмеження, вказівки), методи переучування і переключення, спрямовані на зміну системно-особистісних якостей підлітка. Це дозволяє підготувати підґрунтя до систематичного навчання, взаємодії у соціумі [3].

Соціально-педагогічна робота, щодо профілактики Інтернет-залежності має на меті цілеспрямовано й систематично використовувати системи таких методів і форм як: лекції, дебати, тренінги, змагання, ігри, акції, організація змагань, диспутів, круглих столів, підготовка та розповсюдження соціальної реклами тощо. Соціально-педагогічна робота повинна бути спрямована на суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників профілактичної роботи; використання ефективних інтерактивних форм і методів виховання, спрямованих на профілактику Інтернет-залежності [4].

Отже, систематична соціально-педагогічна робота з профілактики Інтернет-залежності є умовою припинення її прогресування, оскільки сприяє формуванню в студентській молоді усвідомленого ставлення до

використання Інтернету, зменшенню кількості часу, проведеного в мережі, зниження рівня їх залежності, набуття ефективних поведінкових стратегій, навичок міжособистісного спілкування, підвищенню рівня комунікативних вмінь, самооцінки, стресостійкості, впевненості в собі тощо.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко А.О Інтернет-адикція як форма залежної поведінки / Андрієнко А.О. // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції /За ред. Кривоконь Н.І. та Сили Т.І. – Чернігів : ЧДІПСТП, 2008 – С.288-292.
2. Барцалкіна В.В., Аршинова В.В., Дуденкова Т.В. Профілактика гемблінгу та інтернет-залежності і освітньому середовищі. - М: МГППУ, 2010.
3. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. – К.: НІСД, 2011. – 47 с.
4. Сергеева Н. В. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки у шкільному середовищі / Н. В. Сергеева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб.наук.праць / Міністерство освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання ; редкол.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, А. Й. Сиротенко. - К., 2007. - Вип. 10, кн. 2.-С. 142-149.

Каюкова Анна Вікторівна

студентка 4 курсу спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Каркач Андрій Володимирович

старший викладач кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Вступ. Вища освіта є ключовою галуззю на етапі розбудови українського суспільства. Вона стає своєрідною перепусткою до сфери професійної діяльності. Стосовно осіб з порушеннями слуху, то

отримання високоякісної вищої освіти є вирішальним фактором підвищення їхнього соціального статусу та захищеності у суспільстві. Лише повноцінна професійна реабілітація дає можливість таким людям стати конкурентоспроможними на ринку праці та створює основу для рівних можливостей.

Результати дослідження. Вивчення і аналіз процесу навчання студентів з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах підтверджує, що він будується на основі загальних дидактичних принципів педагогіки з врахуванням вихідних положень сурдопедагогіки. Одним із факторів, які сприяють підвищенню рівня освіти осіб з порушеннями слуху, є наукові досягнення, так би мовити, шкільної сурдопедагогіки та сурдопсихології. Вищі навчальні заклади, де здобувають освіту особи з порушеннями слуху, мають певні особливості змісту та методики навчання. Проте спільним є те, що студенти цієї категорії нарівні з чуучими засвоюють складні теоретичні курси та оволодівають відповідними практичними умінями і навичками.

Визначення соціально-педагогічних умов навчання осіб з порушеннями слуху у ВНЗ передбачає розв'язання наступних питань:

- визначення причин труднощів у навчанні студентів цієї категорії;
- спеціальностей, за якими доцільно проводити навчання;
- методів та форм навчання;
- прийомів поєднання навчання з корекційним впливом.

Необхідно зазначити, що відмінну і хорошу успішність у школі мали понад 80 % студентів, що безумовно, стало необхідною базою для їхнього подальшого навчання. Підтвердження цьому можуть слугувати наступні дані: 34,9% нинішніх студентів навчалися в школі на “відмінно”, 53,2% – мали добру успішність і лише 5,6% – закінчили школу на “задовільно”. Це засвідчує виняткове значення якості шкільної підготовки для продовження освіти особами з порушеннями слуху. Визначення психофізичних особливостей студентів з порушеннями слуху сприяло виявленню труднощів, з якими вони стикаються у процесі навчання. У ході дослідження встановлено, що однією з найбільш складних є проблема мовленнєвого розвитку студентів. Так, понад 60% глухих студентів та 83% студентів зі зниженим слухом вказують на важливість розуміння контексту, усвідомленого його сприйняття.

У результаті дослідження з'ясувалося також, що однією з причин труднощів у навчанні є особливості розвитку пізнавальних процесів осіб з

порушеннями слуху, а саме: образне мислення переважає над логічним; короткотривала пам'ять тощо.

Аналіз сучасного стану проблеми дослідження дає змогу стверджувати, що в Україні існують різноманітні організаційні форми навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах: спеціальні групи, які працюють за єдиним планом і зі спеціальним супроводом (Донецький технікум промислової автоматики та ін.); інтегровані групи, у яких студенти отримують допомогу з боку спеціально створених підрозділів в структурі ВНЗ (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»); навчання студентів з порушеннями слуху в єдиному потоці без спеціального супроводу (Промислово-економічний коледж при Національному авіаційному університеті та ін.); дистанційна форма навчання (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»). З метою соціальної, побутової адаптації спільна діяльність юнаків і дівчат з порушеннями слух та чуючих найбільш продуктивна у наступних напрямках:

- у процесі трудової, суспільної, художньої, спортивної, ігрової діяльності;
- під час організованого відпочинку молоді;
- у процесі масових заходів (вузівських, міських, обласних, всеукраїнських);
- в умовах клубної та гурткової роботи.

Іноді при перекладі складного для розуміння матеріала доцільним є його спрощення з урахуванням словникового запасу студентів. Необхідність у такому перекладі виникає за умови відсутності у викладача достатнього досвіду навчання осіб з порушеннями слуху, що спричиняє «невраховання» особливостей їхнього мовленнєвого розвитку. Таким чином, сурдоперекладач повинен розумітися на змісті термінів та понять, які зустрічаються у навчальній програмі. У результаті дослідження було виявлено суттєві перепони на шляху засвоєння знань студентами із порушеннями слуху, а саме втрату значного обсягу інформації при передачі її в системі «викладач – студент» та «викладач – сурдоперекладач – студент». Причому з часом, від I до IV (V) курсу кількість студентів, що стикається з цією проблемою зменшується (від 52% до 17%). Ця тенденція спостерігається як у ВНЗ I-II рівнів акредитації, так і у ВНЗ III-IV рівнів.

Ще однією суттєвою проблемою для всіх учасників навчального процесу (студентів з порушеннями слуху, викладачів, сурдоперекладачів) є відсутність жестових словників спеціальних термінів з фахових дисциплін. Тому для підвищення якості фахової підготовки студентів з порушеннями слуху вкрай важливим є створення словників найбільш уживаних термінів (стосовно кожної спеціальності).

Забезпечення безперервності та наступності корекційної складової навчання передбачає:

- своєчасне виявлення студентів, яким необхідна додаткова (можливо індивідуальна) підтримка;
- проведення системи корекційних занять, що спрямовані на розвиток мовлення, комунікативних навичок, зорового та слухо-зорового сприймання мовлення, забезпечення психологічної та соціальної готовності до навчання, професійної діяльності, інтеграції у суспільство;
- формування уміння одночасно виконувати професійні функції та засвоювати відповідні знання;
- підвищення освітнього-професійного рівня, достатнього для самоосвіти, самостійної професійної діяльності.

Аналіз результатів дослідження засвідчує відсутність належних організаційно-педагогічних умов навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах, що детермінує наявність труднощів, які виникають у осіб цієї категорії. Подолання цих труднощів можливо за умови врахування певних принципів організації навчального процесу нечуючих: адаптування навчальних планів; уникнення, по можливості, довгих абстрактних пояснень; послідовність вивчення теоретичного матеріалу; навчання на конкретних прикладах, за аналогією; використання переважно візуальних форм подання матеріалу (таблиці, графіки, змістові малюнки тощо); практикування самостійної роботи за закріпленням вивченого; забезпечення індивідуального підходу.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчили характерні особливості процесу здобуття вищої освіти юнаками і дівчатами з порушеннями слуху в Україні та довели ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов підвищення його ефективності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми здобуття вищої освіти особами з порушеннями слуху. Воно може

слугувати лише певним поштовхом до розробки стратегії навчання цієї категорії у вузах. Перспективи подальшого наукового пошуку можливі за такими напрямками як розширення профілів підготовки, удосконалення системи відбору абітурієнтів з числа нечуючих, оптимізація соціально-трудова адаптації випускників та ін.

Список використаних джерел.

1. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: Зб. наук. пр. / За заг. ред. П.М.Таланчука, Г.В.Онкович. – К.: Ун-т "Україна", 2004. – 580 с.
2. *Засенко В.В.* Спеціальна освіта в Україні: стан, пошуки, перспективи // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 2 / За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: Наук.світ, 2001. – С. 11-14.
3. *Зязюн І.А.* Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С.8-13
4. *Іванова І.Б.* Професійна підготовка студентів з особливими потребами в адаптації // Вісник університету "Україна": Зб. теорет. та наук.-методичн. пр. – К.: Ун-т "Україна", 2001. – №1. – С. 86-90.
5. *Литовченко С.В.* Готовність випускників шкіл для дітей з порушеннями слуху до продовження навчання // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Університет „Україна”, 2004. – 348 с. – С. 62-64.
6. *Литовченко С.В.* Подолання “стартових” відмінностей між чуючими студентами та студентами з вадами слуху під час навчання у вузі // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 2 / За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: Наук. світ, 2001. – 247 с.
7. *Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф.* Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: Навч.-метод. посіб. – К.: Соцінформ, 2004. – 128 с.

Квач Ліна Олександрівна
студентка 5 курсу, магістри спеціальності
«Фінанси ,банківська справа та страхування»
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. Розвиток ринкових відносин та побудова сталого економічного зростання економіки України вимагає на даний час ефективного використання усіх ресурсів, що використовуються у процесі виробництва. Аби трудові ресурси діяли ефективніше, потрібно запровадити дієвий механізм мотивування та стимулювання праці, переглянути діючу систему соціальної політики організації, що призведе до зростання кінцевих результатів діяльності підприємств, а також підвищить життєвий рівень працівників.

Дослідженнями сутності мотивації та стимулювання працівників займалися такі вітчизняні вчені, як В. І. Алексеєнко, В. І. Блонська, Є. О. Кончаковський, В. О. Ніколаєв, О. Р. Сватюк, Г. Ю. Шульга, О. І. Ященко та інші, а також закордонні вчені: Дж. П. Бейкер, Г. Мансо, В. Мейсон, Д. Дж. Воттс, Р.Л. Хенемен, С. Штрассер та інші.

Мета даного дослідження полягає у вивченні сутності мотивації персоналу підприємства як інструменту соціальної політики та дослідженню шляхів мотивування його ефективної праці через методи соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділяють три основних підходи щодо суті мотивації та систематизовано визначення мотивації до кожного з них: мотивація як внутрішні фактори, що детермінують поведінку людини; мотивація як процес зовнішнього впливу на поведінку людини; мотивація як психологічний стан людини, що детермінує її поведінку.

У формуванні мотивації працівників, підвищення їх самовираження в роботі особливе місце займає соціальна політика підприємства.

По-перше, на підприємстві реалізуються пільги і гарантії в рамках соціального захисту працівників, встановлені на державному або

регіональному рівні. По-друге, підприємства надають своїм працівникам і членам їх сімей додаткові пільги, які стосуються елементів матеріального стимулювання, за рахунок виділених на ці цілі коштів з фондів соціального розвитку підприємства. Надання додаткових пільг і послуг соціального характеру понад обов'язкових виплат проводиться або за ініціативою адміністрації, дійсно втілює в життя принципи соціальної кадрової політики, або в результаті тарифних угод між адміністрацією і радою трудового колективу (профкомом) як виразника інтересів працівників.

Соціальне забезпечення працівників, розвиток їх особистості, збереження здоров'я є умовою успішної діяльності організації. Можна виділити наступні основні цілі соціальної політики: ототожнення працівника зі своїм підприємством (задоволення потреби в причетності до підприємства); особисті цілі і бажання працівників збігаються з цілями підприємства або відповідають їм; зростання продуктивності праці і бажання працівників трудитися; соціальна захищеність працівників; поліпшення моральної атмосфери на підприємстві, формування сприятливого соціально-психологічного клімату; зростання іміджу підприємства в очах працівників і суспільства.

Одним з видів соціальної мотивації персоналу є соціальний пакет. Забезпечення працівників соціальними пакетами дає змогу роботодавцю досягати таких цілей: сформувати позитивний імідж і бренд роботодавця на ринку праці; узагальнення особистих цілей співробітника у відповідність зі стратегічними планами організації; орієнтувати працівників на підвищення продуктивності праці, поліпшення результатів діяльності; залучити і утримати компетентних працівників, знизити плинність; поліпшити результати праці за рахунок посилення мотивації працівників та зменшення кількості захворювань; контролювати витрати на робочу силу; оптимізувати витрати на соціальне забезпечення працівників, отримати податкові пільги, зменшити непередбачувані фінансові витрати; поліпшити якість трудового життя, матеріальний добробут найманих працівників і членів їхніх родин; підвищити якісні параметри людського капіталу; поліпшити соціально-психологічний клімат в організації.

Соціальний пакет, окрім вирішення базових потреб персоналу таких, як: житлові, потреби в харчуванні, охороні здоров'я, відпочинку та інші, як інструмент мотивації включає в себе наступні потреби: надання

можливості оволодіння новими знаннями і підвищення кваліфікації; подарунки до урочистих подій; організація корпоративних свят і відпочинку; оплата корпоративного одягу; надання службового транспорту; оплата користування службовим мобільним телефоном; публічні винагороди, подарунки, сувеніри відповідно до досягнутих успіхів; оплата навчання дітей співробітників у вищих навчальних закладах; оплата відпочинку дітей співробітників у таборах.

Висновки. Основне призначення мотивації – змусити людину працювати краще, відповідальніше ставитися до своїх обов’язків, докладати до виконання роботи більше зусиль, адже можливість підвищення кваліфікації, належні умови праці, оптимальні режими праці та відпочинку, задовільний психологічний клімат у колективі здатні підвищити ефективність праці, тому українські компанії мають впроваджувати різні способи мотивації та досліджувати вплив таких нововведень на ефективність праці персоналу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Білявський В. Соціальний пакет як інструмент мотивування персоналу підприємства / В. Білявський // Вісник КНТЕУ. – 2007. – № 6. – С. 62–68.
2. Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний механізм ефективності менеджменту персоналу: методологія та концепція формування / Н. Л. Гавкалова. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 400 с.

Кобченко Юлія Анатоліївна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

ПРОЯВИ НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ’І

Вступ. На даний час проблема сімейного насильства набула більш широкого масштабу та є однією з найбільших та найгостріших проблем суспільства. Обговорення проблеми сімейного насильства відбувається

здебільшого в контексті «чоловік – насильник, жінка-жертва». Поряд з цим, сімейне насильство є складним процесом, що має різні форми та прояви.

Виклад основного матеріалу. *Насильство у сім'ї* – це не однобічний процес, а складна динаміка відносин між двома та більше активними агентами, у той час як практика обов'язкового реагування спрощується до звинувачення чоловіка-насильника та виправдання жінки-жертви [1, 46]. Домашнє насильство є однією з найбільш складних, суперечливих і латентних проблем в більшості сучасних суспільстві.

Насильство широко поширене в практиці повсякденного життя. Воно настільки звично, що ми й не вважаємо насильство насильством, це норма. Причини звичайної жорстокості знаходяться в культурі нашого суспільства. Розглянемо ситуацію з емоційним насильством докладніше. Крик, як уже згадувалося, самий знайомий вид емоційного насильства [2].

В Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» *насильство* визначається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого її члена, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю. Насильство в сім'ї може розглядатися за кількома векторами: чоловік – жінка, батьки – діти, дорослі діти – батьки, старші діти – молодші діти, член сім'ї – кілька членів цієї ж сім'ї, член сім'ї – інші родичі, гомосексуальні партнери [3].

Однією з передумов сімейного насильства є нерівномірний розподіл влади у сімейній системі. Сучасна українська сім'я є достатньо суперечливою з точки зору розподілу влади. Як свідчать дані соціологічних досліджень, з одного боку, прийняття рішень щодо різних аспектів функціонування родини відбувається найчастіше за участю як жінок, так і чоловіків, з іншого, – розподіл сімейних обов'язків залишається здебільшого традиційним.

Одним із найбільш м'яких проявів нерівності у сім'ї є розподіл домашніх обов'язків. Незважаючи на зрушення у свідомості сучасних українців у бік егалітарних поглядів, реальний розподіл сімейних обов'язків залишається нерівномірним і свідчить про низьку участь чоловіків як у веденні домогосподарства, так і у виконанні обов'язків щодо виховання та догляду за дітьми [1, 39].

Подружнє насильство представляє собою різновид більш широкого соціального явища насильство в сім'ї, яке виступає одним із складових насильства в суспільстві в цілому. Насильство в сім'ї передбачає жорстоке поведіння з будь-якими членами сім'ї. У свою чергу, саме подружнє насильство є складним феноменом і включає в себе два процеси: насильство чоловіків над жінками, і насильство дружин над чоловіками.

Уникнути «розмивання» меж кожної з визначених проблем можна, якщо дотримуватися наступного логічного ділення: насильство в суспільстві - насильство в сім'ї - подружнє насильство - жіноче подружнє насильство. У результаті даного підходу виявляються чинники одностороннього розгляду проблеми насильства між подружжям, причини і форми жіночого подружнього насильства, специфіка протікання цього процесу [4, 12].

Жіноча подружнє насильство обумовлюється наступними причинами:

- 1) як реакція на насильство з боку чоловіка може проявлятися як у якості самооборони, так і в якості цілеспрямованого нанесення шкоди здоров'ю чоловіка через помсту;
- 2) як реакція на розподіл сімейних ролей (зростання незалежності жінок у суспільному житті, в першу чергу, в економічному плані, сприяє збільшенню конфліктів на побутовому ґрунті, що стосуються обов'язків кожного з подружжя з ведення домашнього господарства);
- 3) як реакція на загальні умови життя (наприклад, безробіття обох або одного з членів сім'ї, малий сімейний дохід і, як наслідок цього, низький рівень і якість життя; наявність хворих дітей або родичів, які потребують постійного догляду, ослаблення культури сімейного спілкування, нехтування правилами поважного тону, маніпулювання у взаєминах і т.д.) [4, 13].

Як тільки справа стосується чоловіка, то відбирання заробітної плати у чоловіка, критика його роботи (починаючи від розміру заробітної плати і закінчуючи невтішними характеристиками його колег) виправдовуються необхідністю раціонального планування надходження та розподілу коштів, ведення сімейного бюджету. Приходимо до нескладної формули: «Незалежно від того, що чоловік робить по відношенню до жінки, - це його вина, незалежно від того, що жінка робить по відношенню до чоловіка, - це також його вина» [5, 16].

Жінки схильні до подружнього насильства та в усіх культурах без винятку, які вивчалися до теперішнього часу. Це веде багатьох професіоналів до висновку, що є щось біологічне щодо насильницьких жінок у сімейних ситуаціях. Дослідники тепер вивчають роль «територіального імперативу» як чинника у жіночому насильстві проти чоловіків. Жінки бачать будинок як свою територію. Подібно багатьом іншим різновидам на планеті, ми, люди, ігноруємо відмінності, коли ми маємо досвід конфліктів на нашій власній території. Так, наукові результати, показують, що насильство американських жінок не унікальне в нашій культурі, і не вказує на особливу патологію серед американських жінок [6].

Незважаючи на широкий розмах існуючих досліджень з даного питання, проблема домашнього насильства була спотворена і політизується «гендерними війнами». У більшості звітів, що стосуються сімейного насильства, йдеться про жінок, дітей і людей похилого віку членів сім'ї як жертви жорстокого поводження, при цьому накладається табу на сам факт можливості виникнення ситуації, де постраждалим буде чоловік [4].

У процесі дослідження Шестакова Н. були докладно з'ясовані й інші гендерні відмінності у позиціях та орієнтаціях злочинця та жертви (розподіл грошових коштів та господарських обов'язків, пріоритет дружини або чоловіка у вирішенні народження дитини, співвідношення житлових умов з реальністю, дошлюбне та позашлюбне статеве життя, зради, динаміка емоцій убивць дружин та чоловіків, якості подружжя, їхня ініціативність, мотиви вбивства, освіта і соціальний статус злочинців) [3, 19].

Доволі рідко розглядаються всі аспекти (об'єкти і суб'єкти, види) такого в цілому латентного явища, як подружнє насильство, а саме поняття часто-густо розуміється неоднаково, офіційна статистика є неповною, а емпіричні дані дещо різняться. При вивченні проблеми вживаються різні методи: аналіз кримінальних справ, інтерв'ювання і тестування, обстеження громадської думки.

Проаналізований матеріал засвідчив, що в одних випадках і чоловік, і дружина можуть виступати як активна, провокуюча сторона сімейного конфлікту, в інших – власними діями або бездіяльністю (в наслідок соціальних, психологічних або біологічних причин) сприяти вчиненню правопорушень щодо своєї особи або скоювати злочин як відповідь на

агресію з боку партнера. Водночас чоловіки меншою мірою порівняно з дружинами менш схильні визнавати факти насильства проти них та повідомляти про це правоохоронні органи або звертатися по медичну допомогу [3, 15].

Зазначимо, що офіційні дані не відображають реального масштабу проблеми, оскільки велика кількість жертв насильства не звертається до міліції чи навіть до своїх близьких родичів, побоюючись розголосу чи помсти кривдника, через те що, в теперішній час проблема жіночого подружнього насильства являється не достатньо розробленою. Це в першу чергу, обумовлено високим ступенем її латентності, а також відсутністю її єдиної теоретичної парадигми дослідження подружньої агресії [4, 4-5].

Агресія та насильство з боку жінок – важлива складова цього процесу. Володіючи приблизно таким самим «насильницьким потенціалом», що і чоловіки, жінки виражають його дещо в інший спосіб. Агресія і насильство в сім'ї, що здійснюються жінками, - важлива складова динаміки цього явища. Подолання стереотипів про те, що жінки слабкі та пасивні - вирішальний крок на шляху до розуміння природи насильства. Відмінна риса жіночої агресії полягає в тому, що найчастіше вона відбувається в сім'ї і спрямована проти всіх членів сім'ї, включаючи дітей

Отже, можна припустити, що подружнє насильство і над жінками, і над чоловіками в Україні має латентний характер, а проблема не до кінця усвідомлена. У дисертаційному дослідженні Д. Шинкаренка здійснено крос-культурне порівняння проявів насильства в українських і польських сім'ях. Виявилося, що українські чоловіки частіше штовхають, намагаються вдарити, погрожують бійкою та вдаються до неї, а також частіше ігнорують, забороняють чи обмежують дії партнерки, використовують ненормативну лексику та дискредитують дружину.

Якщо найбільш поширеною формою поведінки в конфлікті для польських чоловіків є бойкот, то для українців – вербальні образи. Загалом українки частіше, ніж польки відчують на собі прояви насильства. Разом з тим, українські жінки самі значно більше застосовують образливу поведінку, ніж польки, вдаються до погроз і фізичного насильства.

Сучасна українська сім'я є достатньо суперечливою з точки зору розподілу влади. Як свідчать дані соціологічних досліджень, з одного

боку, прийняття рішень щодо різних аспектів функціонування родини відбувається найчастіше за участю як жінок, так і чоловіків, з іншого, – розподіл сімейних обов’язків залишається здебільшого традиційним [1].

Зазначимо, що в Україні робота з протидії насильству в сім’ї реалізується також в рамках соціальної роботи з чоловіками, *завданнями якої є* : зміна стереотипів гендерної поведінки і виховання чоловіків у суспільстві; усвідомлення чоловіками їх ролі у сучасній сім’ї та суспільстві; привернення уваги громадськості до наявності гендерних проблем чоловіків і до стану сімейного насильства в Україні [7].

Проте законодавство з питань попередження сімейного насильства стане ефективним інструментом захисту від насильства в родині лише за умови широкого доступу до інформації із проблеми профілактики насильства в сім’ї, плідного співробітництва громадських організацій та органів влади й місцевого самоврядування, а також активної протидії кожного з нас цьому принизливому для людської гідності явищу.

Л. В. Крижна виокремлює дві підгрупи жінок-злочинців. Першій притаманні риси суб’єктивного характеру (неврівноваженість, емоційна нестійкість, розбещеність, аморальні погляди, важко пояснювана дратівливість, надмірно принизливе ставлення до членів сімейно-побутового оточення і т. ін.). Іншу підгрупу складають жінки, які вчинюють злочини за наявності віктимної поведінки потерпілої сторони. Іноді це свідоме провокування, особливо при систематичному вживанні спиртних напоїв, знущаннях, образах, погрозах, інших фактах протиправної поведінки [3].

Деякі з дослідників вважають, що у шлюбі між чоловіком і жінкою настає стадія «боротьби між статями». Це може не представляти проблеми в деяких родин, де є згода в розподілі гендерних ролей, але для гнітючої більшості пар ці проблеми можуть бути постійним джерелом стресу. Один з найбільш значущих аспектів нерівності між партнерами, що приводять до насильницької «боротьби між статями», полягає в розходженнях і протиріччях, пов’язаних із професійними й економічними статусними позиціями чоловіків і жінок. При відносно низьких чи високих досягненнях жінок у професійній сфері, порівняно з досягненнями чоловіка, ризик насильства у відношенні жінок різко збільшується.

Якщо звернутися до проблеми насильства стосовно чоловіків, то дослідники відзначають співвідношення між статусом дружин і

наси́льством. Імові́рність грубого і наси́льницького відношення до чоловіків збі́льшується з бі́льш висо́ким стату́сом жіно́к. Та́ким чи́ном, жі́нки, що за́ймають бі́льш висо́кі вла́дні пози́ції, виявля́ють наси́льство ча́стіше, та́к са́мо, як це ро́блять і чо́ловіки для підтвер́дження сво́го домі́нуючо́го ста́новища.

При розгля́ді фено́мена подру́жнього наси́льства пра́вильно не ті́льки ви́ділити його́ з усьо́го ко́мплексу до́машнього наси́льства, але́ й не з'є́днува́ти його́ оди́н з оди́м два процеси – наси́льство чо́ловіків над жі́нками і наси́льства дру́жин над чо́ловіками.

За 10 міся́ців на Че́ркащині зафі́ксовано 41 злочи́н, ско́єний на гру́нті сі́мейно-по́бутових відно́син. З по́чатку ро́ку ді́льнічні інсπέктори мілі́ції поста́вили на облі́к 1545 о́сіб, схи́льних до наси́льства в сі́м'ї. До адмі́ністрати́вної відпо́відальності за вчи́нення наси́льства у ро́дині притя́гнуто 1658 чо́ловіків. Проблема наси́льства з ко́жним ро́ком стає́ го́стрішо́ю са́ме че́рез її прихований ха́рактер. Ми ба́чимо ли́ше ве́рхню ча́стину ай́сберга офі́ційної ста́тистики, яка не є́ до́сконало́ю че́рез те, що наші́ жі́нки прихову́ють акти́ зну́щання над ним.

Висно́вок. Отже, наси́льство у сприйня́тті украї́нських грома́дян асо́ціюється пе́редусі́м із наси́ллям фі́зичним (по́биттям, зну́щанням) та сексуа́льним (сексуа́льною на́пругою, експлуата́цією). Мо́ральнo – пси́хологі́чну шко́ду класи́фікують як наси́льство значно́ рідше – ли́ше 40% грома́дян вважа́ють та́к. Аналі́з резу́льтатів соціологі́чних до́слідже́нь дає́ змо́гу вия́вити іє́рархію проблем сьо́годення в украї́нському суспі́льстві (за зме́ншенням їх значу́щості): на пе́рше місце ви́ходить сту́рбовані́сть рівне́м ма́теріально́ї за́безпечено́сті – 49% грома́дян; ба́гато́х 23% хви́лює проблема́ майбу́тнього власни́х ді́тей, 19% сту́рбовані́ станом особистого здо́ров'я, то́ді як ста́ном здо́ров'я бли́зьких лю́дей пере́ймаються 14%, 9% сту́рбовані́ відно́синами в ро́дині. Серед інши́х відпо́відей ма́ли місце та́кі пробле́ми: висо́кі ці́ни на нерухо́мість 8%, нена́лежна я́кість ме́дичних послуг 7%, відсу́тність власно́го житла́ 7%, необхі́дність ре́монту власно́ї кварти́ри/бу́динку 6% то́що

Спи́сок вико́ристани́х дже́рел

1. Стре́льник О. О. Генде́рні аспе́кти соціа́льної ро́боти: Навча́льний по́сібник для сту́дентів ви́щих на́вча́льних за́кладів / О. О. Стре́льник. – По́лтава: По́лтавський інсти́тут еко́номіки і пра́ва, 2009. – 146с.

2. Варга А. Я. Насилие в семье. Насильники по неволе [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.psychnavigator.ru/articles.php?>
3. Бова А. А. Кримінологія гендеру: дослідження подружнього насильства / А. А. Бова // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 13-20
4. Брайцева Е. А. Женское супружеское насилие. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата социологических наук / Е. А. Брайцева. – Нижний Новгород, 2008. – 30 с.
5. Брайцева Е. А. Домашнее насилие: мужчины также могут быть жертвами / Е. А. Брайцева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского: Серия Социальные науки. Выпуск № 1 (6). – Н. Новгород: Издательство ННГУ, 2007. – С. 14-20
6. Салли Л. Домашнее насилие в обществе [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://menalmanah.narod.ru>.
7. Стрельник О. О. Гендерна нерівність та актуальні проблеми чоловіків як клієнтів соціальної роботи Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного українського суспільства / О. О. Стрельник. – Х. : Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, 2009. – С. 547–550

Корнієнко Інна Сергіївна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ ІНВАЛІДНОСТІ В КОНТЕКСТІ РАННЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ФІЗИЧНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ ЗДОРОВ'Я

Ізольованість дітей з інвалідністю призводить до того, що серед фізично здорових людей вони відчують себе некомфортно і не можуть

повноцінно самореалізуватися та адаптуватися в суспільстві. З іншого боку, і суспільство не готове сприймати та спілкуватися на рівних з людьми із функціональними обмеженнями здоров'я. Тому, чим раніше дітей-інвалідів введено в простір здорових дітей та дорослих через дозволя, спілкування та навчання, тим швидше буде сформована культура взаємин інвалідів та здорових людей, тим легше буде адаптуватися обом категоріям.

Метою дослідження було виявити проблеми дітей з фізичними вадами здоров'я та думку експертів щодо ранньої соціальної реабілітації дітей даної категорії. Вибірку склали фахівці, які працюють з дітьми з функціональними обмеженнями здоров'я, а саме: 19 експертів Полтавського міського центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки:

1. Соціальну та фізичну реабілітацію потрібно починати з моменту народження або ж з моменту встановлення діагнозу лікарем, тому що від цього залежить як швидко та легко буде проходити адаптація та інтеграція дітей з обмеженими фізичними можливостями в суспільство.
2. Також хочеться зазначити, що у нашому суспільстві відношення до дітей з особливими потребами мало змінилося. Одні люди до них байдужі, а інші або ж жаліють їх, або активно допомагають їм. Тому найпершим завданням для держави є забезпечення дітей з інвалідністю, створення необхідних умов для розвитку, реалізації інтелектуального чи творчого потенціалу. Також експерти одностайно зазначили, що таких дітей не варто ізолювати від здорових людей. Потрібно привертати увагу громадськості до їхніх проблем. Адже часто здорові громадяни просто недостатньо інформовані про проблеми людей з особливими потребами, щоб надати їм певну допомогу.
3. Суспільство повинно докласти максимум зусиль для створення безбар'єрного середовища, що дозволить дітям з обмеженими фізичними можливостями здоров'я інтегруватися в суспільство та реалізувати свій потенціал. Тому хочеться наголосити, що потрібно постійно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадськістю та активно залучати її до життя та проблем дітей з фізичними вадами здоров'я, для того, щоб всі громадяни нашої

держави розуміли, що кожна людина має право на повноцінне життя навіть якщо вона має інвалідність.

4. У дітей з фізичними обмеженнями здоров'я складаються різні відносини, але є і дружні, теплі взаємини при спілкуванні із здоровими однолітками. Дитина з інвалідністю змінюється, стає відкритою, радісною і хоче досягати більшого.
5. Зі слів представників організацій ми відмітили, що працівники бажають вивчити методики, які є закордоном, працювати по них у наших центрах реабілітації, узаконити прогресивні методи реабілітації, створити ефективний механізм фінансування через соціальне замовлення. Також на їх думку потрібно проводити інформаційно-методичну роботу з батьками, створювати «вільний простір» для спілкування, роботи та творчості людини з обмеженими можливостями здоров'я.

Виходячи з вище зазначеного, ми дійшли висновку, що в Україні існує комплекс проблем пов'язаних з інтеграцією дітей з фізичними вадами здоров'я в суспільство.

Корсун Тамара Єгорівна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

СІМ'Я ТА ШЛЮБ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Шлюб і родина протягом багатьох сторіч є невід'ємними елементами соціальної структури будь-якого суспільства. Вони вважаються фундаментальними соціальними інститутами, що забезпечують відтворення й стійкість людського суспільства.

Сім'я – динамічна мала група людей, котрі разом проживають, пов'язані родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-

економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю [1, 156] Протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікросоціальним оточенням, яке опосередковує і визначає своєрідність її життєдіяльності, тому сім'я виступає провідним мікрофактором соціалізації особистості. Є. Гідденс розглядає родину й шлюб, як взаємопоеднувані поняття. Так, родина – це група людей, зв'язаних прямими родинними відносинами, дорослі члени якої приймають на себе зобов'язання по догляду за дітьми, шлюб же можна визначити, як схвалений з боку суспільства сексуальний союз двох дорослих осіб.

Томпсон Дж.Л. і Прістлі Дж., найвідоміші вчені університету в Оксфорді (Великобританія), в своїй книзі «Соціологія: вступний курс», визначають сім'ю як «групу, що складається з людей, які зв'язані один з одним або кривим спорідненням, або інтимними, сексуальними відносинами. Сім'я часто заснована на підвалинах шлюбу і, як правило, має більшу сталість, ніж інші типи укладів і суспільних відносин». Білоруський юрист і соціолог Н.Г.Юркевич в 1970 році у своїй книзі «Радянська родина», трактує родину як множинність тривалих відносин, пов'язаних з задоволенням біологічних і соціальних потреб індивідів, в основі яких лежать подружні відносини.

Антонов А.І. і Медков В.М., дають таке визначення: «Родина – це заснована на єдиній загальносімейної діяльності спільність людей, зв'язаних узами шлюбу-батьківства-споріднення, яка тим самим здійснює відтворення населення й наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей та підтримує існування членів родини». Таке ж визначення наводиться в підручнику «Соціологія родини», виданому в Москві в 2005 році під редакцією А.І.Антонова. Тобто, сім'я – це спільність людей, що задовольняє суспільну потребу в відтворенні населення, основне призначення родини – народження дітей і їх соціалізація [2, 28-29]. Важливим моментом у розумінні сім'ї як інституту є розуміння взаємозв'язку родини й шлюбу. Шлюб як найпоширеніша (але не єдина!) підстава виникнення родини в сучасному суспільстві видозмінюється, з'являються його нові форми, які якщо й не одержують правового закріплення, але й не викликають відторгнення в суспільства. Наприклад, такі шлюбні форми, як пробний шлюб, свінгерство, «відкритий» шлюб, гостьові шлюби, нарешті, гомосексуальний шлюб. Шлюб як соціальне явище і як соціальний інститут, що регулює статеві

відносини людей, сьогодні усе більш акцентується на особистісному аспекті й усе частіше ігнорує соціальну сторону. Поширення спільного проживання чоловіків і жінок без юридичного оформлення шлюбних відносин приводить до того, що збільшується кількість, так званих, позашлюбних народжень. Проте, якщо дотримуватися соціологічного визначення шлюбу, то фактичне спільне проживання – це теж форма шлюбу, тільки без правового закріплення. Сьогодні ситуація співвідношення шлюбу й родини буває далеко неоднозначною. Адже юридично зареєстрований шлюб може не перерости в сім'ю в її традиційному розумінні. У ньому можуть домінувати сексуальні чи емоційно-психологічні відносини. При цьому в ньому навіть може не бути спільного проживання й загального ведення господарства (гостьові шлюби, наприклад, що одержали поширення серед заможних людей та людей творчих професій). З іншого боку, нетрадиційні форми шлюбу можуть стати основою для виникнення родини як спільності близьких людей. Наприклад, фактичне співжиття як соціальна форма шлюбу, але без правового закріплення, переростає в родину, коли там народжуються діти. І навіть коли дітей немає, подружжя (що у побуті називається співмешканцями) можуть вести спільне господарство, жити під одним дахом, мати загальний бюджет. Інший приклад: гомосексуальні союзи, що мають право всиновлювати дітей. Вони перетворюються в родини, де можуть бути батьківські й родинні відносини [2, 37-38].

Зміст діяльності сім'ї розкривається в її функціях [3, 278]. Під функціями сім'ї розуміють способи реалізації активності, життєдіяльності сім'ї та її членів, спрямовані на задоволення базисних потреб суспільства й індивідів. Одна із сімейних функцій є найважливішою, вона найбільшою мірою характеризує сім'ю як соціальний інститут і наявна в усіх суспільствах без винятку. Це репродуктивна функція, яка полягає у відтворенні населення — дітонародженні і духовно-моральному відтворенні людини в сім'ї. Вона має соціальний характер, оскільки не обмежується біологічним розмноженням, а передбачає відтворення людини, яка б відповідала сучасному рівню суспільства. Репродуктивна функція безпосередньо зв'язана з функцією регулювання і контролю сексуальної поведінки людини в суспільстві. Реалізація функції соціалізації відбувається через цілеспрямований вплив на людину з метою формування певних моральних і фізичних якостей, звичок, навичок, установок, цінностей, прищеплення відповідних взірців і норм

поведінки. Виконуючи цю функцію, сім'я забезпечує спадковість у розвитку культури, збереження цінностей та трудових навичок. Сімейна функція виховання була й залишається актуальною на всіх етапах розвитку суспільства, незважаючи на те що вихованням дітей займаються й державні установи. Поряд з виховною функцією важливою є рекреативна функція, яка сприяє розвитку особистості в членів сім'ї. Сім'я є тим життєвим осередком, де людина знаходить позитивні емоції, розуміння, заспокоєння, знімає психологічне напруження, душевно оздоровлюється, задовольняє потребу в особистому щасті, коханні. Водночас сім'я виконує комунікативну функцію, тобто задовольняє потребу людини в духовному спілкуванні, яке ґрунтується на взаєморозумінні і взаємопідтримці. Нині значимості набула економічна функція сім'ї. За умов ринку докорінно змінюється економічний аспект сімейного життя — набувають особливого значення проблеми родинної економіки. Родинна економіка — це сукупність різних видів сімейної економічної та фінансової діяльності, які забезпечують задоволення потреб членів сім'ї (приватне домашнє господарство, формування й витрачання сімейного бюджету тощо) [3, 279].

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., в умовах соціально-економічної та постіндустріальної трансформації українського суспільства, тенденції розвитку шлюбу і сім'ї сповнені протиріч, відбуваються значні зміни у шлюбно-сімейних процесах і структурах, що безпосередньо впливає на динаміку народжуваності. Їх причиною є ті кардинальні зміни у матримоніальній та репродуктивній поведінці населення розвинених країн, якими характеризується постіндустріальний етап розвитку цивілізації: зниження рівня шлюбності, підвищення віку укладання шлюбу, поширення різноманітних форм шлюбного партнерства, нестабільність подружніх відносин і зростання рівня розлучуваності, поширеність позашлюбної народжуваності і неповних сімей тощо [4, 8]. Нині Україна належить до країн Європи з високими показниками шлюбності, хоча рівень її поступово знижується. У перше десятиліття незалежності коефіцієнти шлюбності — як загальний (кількість шлюбів з розрахунку на 1 000 осіб), так і спеціальний (кількість шлюбів з розрахунку на 1 000 неодружених осіб шлюбного віку) — суттєво знизилися, однак з 2001 р. намітилася позитивна тенденція до підвищення загального рівня шлюбності: з 6,4 на 1 000 осіб у 2001 р. до 7,6 у 2006 р. і 9,0 у 2007 р., передусім за рахунок міського населення.

Високі показники 2007 р. можна пояснити як збільшенням чисельності шлюбоактивних контингентів молоді за рахунок поколінь, народжених у 1983–1986 рр., так і високою шлюбною активністю населення, яку підсилює традиція вважати високосний рік несприятливим для укладання шлюбу (а таким є 2008 р.). Важливою характеристикою шлюбності є середній вік взяття шлюбу. Як і в інших країнах Європи, в Україні підвищуються вікові показники укладання шлюбу: середній вік вступу до шлюбу чоловіків за 1989–2014 рр. підвищився з 26,8 до 29,6 років (до першого шлюбу — з 23,9 до 26,0); жінок відповідно з 25,3 до 26,8 (до першого шлюбу — з 21,9 до 23,5). Відповідні зміни відбуваються і в розподілі шлюбів за віком наречених. Зменшується частка ранніх шлюбів у їх загальній кількості [4, 9-10].

Однією з найскладніших і найактуальніших проблем розвитку населення України у шлюбно-сімейній сфері є нестабільність шлюбних відносин, високий рівень розлучуваності шлюбних пар, у тому числі з неповнолітніми дітьми. Високий рівень розлучуваності населення сформувався в Україні ще у 70-ті роки минулого століття, і всі наступні роки зберігалась ця модель демографічної поведінки — «легкий» вступ до шлюбу і «легкий» розрив шлюбних відносин.

Однією з найсуттєвіших рис сучасного світу є різноманітність моделей і стилів поведінки сучасної людини, її вільний вибір стилю власного життя. У шлюбно-сімейній сфері це знаходить вираження у плюралізації форм шлюбного партнерства, в існуванні, поряд з традиційним офіційним шлюбом, інших форм партнерських відносин між чоловіком і жінкою: незареєстрований шлюб, гостьовий шлюб, дистанційний шлюб, партнерство, яке не є шлюбом. В Україні, як і в інших країнах, простежується тенденція до зростання ролі незареєстрованих шлюбів у формуванні сімейної структури населення, що є наслідком складних процесів трансформації шлюбно-сімейних відносин, а також скорочення державної регламентації особистого життя. Незареєстровані шлюби найбільш поширені на півдні та сході України, водночас для населення західного регіону вони є менш характерними. За результатами соціально-демографічного дослідження «Молодь України», неофіційні форми шлюбного партнерства доволі поширені серед молоді України, хоча основною формою шлюбу залишається традиційний зареєстрований шлюб. Більша частина молоді проживає саме у такому шлюбі або планує жити в офіційному шлюбі у майбутньому, хоча у

багатьох є бажання спочатку випробувати свої стосунки у незареєстрованому шлюбі. За даними опитування, 6,5% молодих людей вважають, що вони є одруженими/заміжніми, хоча офіційно не зареєстрували свій шлюб. Третина респондентів, які перебували на момент опитування у офіційному шлюбі чи були у ньому раніше (34,7% чоловіків і 29,2% жінок) визнали, що їх стосунки починалися зі шлюбного партнерства без офіційної реєстрації. Частка тих, хто саме так починав своє подружнє життя, майже однакова серед усіх вікових груп молоді, тобто ця модель поведінки однаково поширена серед молоді 15–34 років. У 76% випадків тривалість цієї форми шлюбного партнерства не перевищувала один рік, у 13% – два роки, в 11% – три роки і більше.

У теперішній час, коли сексуальна та шлюбна поведінки не поєднані, як у традиційному суспільстві, а набули автономного характеру, значна частина молодих людей має партнера, з яким підтримує стійкі інтимні стосунки, однак не вважає ці стосунки шлюбом. За даними опитування «Молодь України» близько 17% молодих людей (22% чоловіків і 12% жінок) зазначили, що вони мають партнера, з яким їх пов'язують постійні інтимні стосунки, однак вони вважають, що не перебувають у шлюбі. Унаслідок відсутності традиційної окресленості меж шлюбу у випадку його не реєстрації, молоді люди самі визначають, чи їх стосунки є незареєстрованим шлюбом, чи тільки партнерством. За результатами проведеного дослідження, більше 90% молоді, яка вказала на існування стійких інтимних стосунків, що не є шлюбом, проживає окремо від свого партнера (у більшості випадків – постійно окремо), водночас особи, які перебувають у неофіційному шлюбі, у 90% випадків живуть постійно чи більшість часу разом. Дійсно, якщо партнери живуть разом, їх союз набирає більшості рис сім'ї: взаємна турбота, спільний бюджет (повністю чи частково), спільний побут. Щодо зареєстрованого шлюбу, то менше 2% молоді, яка перебуває у цій класичній формі шлюбного партнерства, проживає постійно чи більшість часу окремо від свого чоловіка/дружини; і це ще раз підтвердило висновки попередніх досліджень про непоширеність дистанційного та гостьового шлюбів в Україні. Отже, для сучасної молоді шлях до подружнього життя формується за такою схемою: стійкі інтимні стосунки (проживання окремо) → проживання разом (це вже незареєстрований шлюб) → зареєстрований шлюб. Хоча ця схема є досить поширеною, вона уособлює собою відображення лише одного з можливих стилів шлюбної

поведінки, адже значна частина молоді одразу реєструє свій шлюб, частина живе без реєстрації та не планує її у майбутньому, деякі живуть разом, але не вважають свої стосунки шлюбом і т. ін. Вибір моделі шлюбної поведінки визначається світоглядом партнерів, їх ставленням до традицій, планами щодо народження дітей, стосунками з батьками, суттєвим чинником впливу є й матеріальні умови проживання партнерів [5, 49-52].

Список використаних джерел

1. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ / С.И. Голод. – Спб.: Петрополис, 1998. – 272с.
2. Бурова С.Н. Социология брака и семьи: история, теоретические основы, персоналии / С.Н. Бурова; Белорусский государственный университет. – Минск: Право и экономика, 2010. – 444 с.
3. Дворецька Г. В. Соціологія. Навчальний посібник / Г. В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2002.- 472 с.
4. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
5. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.

Лавроненко Аліса Григорівна

студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна

викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін

Дніпровська філія Університету «Україна»

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Професія соціального працівника відноситься до сфери професій типу "людина - людина», тобто професій, які відрізняються інтенсивністю і напруженістю психоемоційного стану та які найбільш схильні до впливу емоційного вигорання. Дія численних емоціогенних факторів (як об'єктивних, так і суб'єктивних) викликає у соціальних працівників

наростаюче почуття незадоволеності, погіршення самопочуття і настрою, накопичення втоми.

Емоційне вигорання є особливою формою професійної дезадаптації людини, що при зниженні якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та роду діяльності. Воно є причиною порушень фізичного і психічного здоров'я.

Як соціально-психологічний феномен, синдром професійного вигорання є стереотипом емоційної, а частіше всієї професійної поведінки. Частково вигорання – це функціональний стереотип, оскільки дозволяє особистості дозувати і економно використовувати енергетичні ресурси, а з іншого – це дисфункціональний наслідок вигорання, який негативно впливає на виконання професійних ролей, професійну діяльність, психічне здоров'я та психологічне благополуччя особистості [1].

Ці фізіологічні показники характеризують напруженість роботи, що призводить до професійних криз, стресів, виснаження і вигорання. Результатом цих процесів є зниження ефективності професійної діяльності працівника: він перестає справлятися зі своїми обов'язками, втрачає творчий настрій щодо предмета та продукту своєї праці, деформує свої професійні стосунки, ролі та комунікації.

Синдром вигорання відноситься до числа феноменів особистісної деформації і являє собою багатовимірний конструкт, набір негативних психологічних переживань, пов'язаних з тривалими і інтенсивними міжособистісними взаємодіями, що відрізняються високою емоційною насиченістю або когнітивною складністю. Це відповідна реакція на тривалі стреси міжособистісних комунікацій.

Встановлено, що до емоційного вигорання більш схильні спеціалісти, які змушені в силу своєї професійної діяльності багато та інтенсивно контактувати з іншими людьми (соціальні працівники, психологи, педагоги, юристи, медики та інші), оскільки вони під час роботи зазнають сильних нервово-психічних навантажень, що проявляються в емоційній втомі [2].

Вигорання розуміється як професійна криза, пов'язана з роботою в цілому, а не тільки з міжособистісними взаєминами в її процесі.

Високий рівень вигорання тісно пов'язаний з пасивними тактиками опору стресу, і навпаки, люди, активно протидіючи стресу, мають

низький рівень вигорання. Виявлено і деякі гендерні відмінності у використанні стратегій опору вигорання.

Працівник соціальної сфери має володіти п'ятьма основними потенціалами: пізнавальним, тобто обсягом і якістю інформації, якою володіє особистість, морально-етичним, обумовленим придбаними особистістю в процесі соціалізації морально-естетичними нормами, життєвими цілями, переконаннями, прагненнями, творчістю, що визначається наявністю умінь і навичок, здібностями до дії, і мірою їх реалізації в певній сфері діяльності і спілкуванні, комунікативністю, яка оцінюється ступенем товариськості, характером і міцністю контактів, що встановлюються індивідом з іншими людьми і естетичним, обумовленим рівнем та інтенсивністю художніх потреб особистості, а також тим, як вона їх задовольняє.

Таким чином, аналіз проблеми “професійного вигорання” в сучасному світі свідчить, що “синдром вигорання” – це емоційне, фізичне або мотиваційне виснаження, що характеризується втому, безсонням, порушенням продуктивності в роботі, підвищеною схильністю до соматичних захворювань. Цей синдром розглядається як стрес-реакція у відповідь на виробничі й емоційні вимоги, що відбуваються від зайвої відданості людини своїй роботі поряд із зневагою до сімейного життя. Синдром вигорання є процесом, що розвивається в часі, починається з надмірного й тривалого стресу на роботі.

Синдром емоційного вигорання розвивається в процесі професійної діяльності соціального працівника у формі стереотипу емоційної поведінки, що проявляється в особливостях професійного спілкування, де виникає фаза «виснаження», особистісне відчуження та психосоматичні розлади та психовегетативні порушення.

Список використаних джерел

1. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: методичні рекомендації / за заг. ред. М.Л. Авраменка. – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. – Л., 2008. – 53 с.
2. Дудяк, В. Емоційне вигорання. / В. Дудяк. – К.: Главник, 2007. – 128с.

Лисак Олена Олександрівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

СТИГМАТИЗАЦІЯ ТА ДИСКРИМІНАЦІЯ ВІЛ- ІНФІКОВАНИХ ТА ХВОРИХ НА СНІД, ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬСТВА

Здоров'я людини – одна з найбільших соціальних цінностей. Згідно з Конституцією України держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, беручи зобов'язання забезпечити виховання здорового покоління, від чого значною мірою залежить стан розвитку країни, її економічний, інтелектуальний та духовний потенціал – ресурс розвитку суспільства [3].

Упродовж тривалої історії людство ще ніколи не зустрічалося з вірусом, який діяв би так руйнівно, як вірус імунодефіциту людини, і так би загрожував існуванню суспільства, як він. ВІЛ поступово виходить за межі медичної проблеми і перетворюється в громіздку соціальну проблему з її чисельними соціально-педагогічними аспектами. Кожна проблема, зокрема соціальна, має свій відповідний публічний дискурс. Тож висвітлення проблеми ВІЛ/СНІДу в засобах масової інформації зумовлює упереджене ставлення в суспільстві до людей – носіїв цієї «хвороби». Це підтвердило дослідження проведені компанією Medecins Sans Frontieres (MSF) в Україні. Воно також засвідчило, що в країні не було повномасштабних компаній у ЗМІ з питань солідарності, толерантності та співчуття людям, які живуть з ВІЛ. У широких громадських колах визнано відсутність гуманного ставлення до групи людей, які мають вищезазначену проблему. Від них відмовляються їх сім'ї та друзі, їх звільняють з роботи, з ними неетично поводяться медичні працівники та й суспільство в цілому [1].

ВІЛ/СНІД є небезпечним не лише для фізичного здоров'я людини, але й ставить особу в небезпеку соціальної ізоляції внаслідок стигми та дискримінації. В українському суспільстві закоренились негативні стереотипи щодо людей, інфікованих ВІЛ, і хвороби як такої [4]. Стигма

та дискримінація, пов'язані з ВІЛ, є основною перешкодою на шляху запобігання новим випадкам інфікування, надання належного догляду, підтримки і лікування та зменшення наслідків епідемії.

Стигматизація людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, розпочалася з моменту виникнення самої хвороби і є важливою проблемою сьогодення, яка не лише зачіпає усі сфери життя ВІЛ-позитивної людини, а і є перешкодою у подоланні ВІЛ/СНІДУ в Україні.

Вчені визначають стигму як певну негативно оцінену суспільством ознаку, яка визначає статус людини та поведінку оточення стосовно неї. Стигма є соціально сконструйованим явищем, яке призводить до знецінення людини і має негативний вплив на стигматизовану людину [2].

Серед головних причин стигми виділяють страх інфікування, який у свідомості людей прирівнюється до страху смерті. Страх інфікування у пересічних громадян пов'язаний передусім з недостатніми або взагалі відсутніми знаннями щодо шляхів інфікування та профілактики. Натомість міфи щодо ВІЛ/СНІДУ були розтиражовані ЗМІ, укорінилися в свідомості людей досить глибоко. Тому стигма, асоційована з ВІЛ-інфікованими людьми, може мати різні прояви: від повного їхнього неприйняття чи уникнення до насильства або ізоляції взагалі. На джерела походження стигми суттєво впливає прагматичний людський страх перед ВІЛ/СНІДом як «хворобою», яку неможливо вилікувати [1].

Стигму щодо ВІЛ/СНІДУ можна визначити як знецінення людей, які живуть або асоціюються з ВІЛ. У процесі стигматизації ознака ВІЛ-статусу або його можливої наявності характеризується як така, що дискредитує, є недостойною, вимагає осуду з боку тих, хто її не має та сорому і страху з боку ВІЛ-позитивних людей. Вважається, що люди, які мають ВІЛ, заслуговують на те, що з ними відбулося, через свою поведінку та необдумані, неконтрольовані вчинки.

Існує поняття зовнішньої та внутрішньої стигми. Зовнішня стигма міститься в площині соціальних стереотипів, упереджень, настанов, міфів суспільства. Вона може проявлятися у формах домінації, пригнічення, використання сили та контролю, агресії, категоризації, звинувачення, покарання, осуду, ізоляції, висміювання, образ, уникання. Іншими словами – це нетолерантне, нетерпиме ставлення до людей з боку оточення.

Поняття внутрішньої стигми стосується, насамперед, почуттів сорому, страху, тривоги, депресії, комплексу неповноцінності, особистої вини та страху бути стигматизованим і дискримінованим. Виникає коли людина інтерналізує зовнішні реакції до себе.

У соціально-психологічному аспекті стигма – надзвичайно впливовий соціальний ярлик, який повністю змінює ставлення до інших людей і до себе, змушуючи ставитися до людини тільки як до носія небажаної якості. Стигматизація трактується як процес нав'язування людині або групі людей негативної соціальної ролі.

Звичайно, за визначенням ми вважаємо, що людина зі стигмою – «не цілком людина». На підставі цього припущення ми застосовуємо різні види дискримінації, за допомогою яких істотно – причому інколи не замислюючись – зменшуємо її життєві шанси [5].

Дискримінація (лат. *discriminatio* – розрізнення) – визначається як навмисне обмеження прав частини населення, окремих соціальних груп чи індивідів за певною ознакою (раса, вік, стать, національність, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, стан здоров'я, вид занять тощо). У нашому випадку такою ознакою є ВІЛ-інфекція, яка може стати причиною того, що людину звільняють з роботи, не надають належної медичної допомоги, звільняють на підставі позитивного статусу, відмовляють у прийнятті до закладу освіти тощо.

Таким чином, негативне ставлення оточуючих до проблеми ВІЛ в цілому, створює негативний соціально-психологічний клімат, коли люди починають більше боятися стигми і дискримінації, ніж самого захворювання. І в умовах домінування страху й дискримінації вони часто не приймають свій фактичний чи можливий ВІЛ-позитивний статус, навіть знаючи, що поводитися ризиковано чи потрапляли в ситуації підвищеного ризику ВІЛ-інфікування.

Список використаних джерел:

1. Гейдар Л. Соціальна реклама та інформування з проблеми ВІЛ/СНІД в Україні: можливості впливу на зміни в поведінкових практиках / Л. Гейдар, Г. Довбах // Соціальна реклама в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали конференції. – Київ: Фоліант, 2004.
2. Кальченко А. М. Оцінка рівнів стигматизації та дискримінації ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД серед працівників лікувально-

- профілактичних установ України / А. М. Кальченко // 36. наук. пр. співробіт. НМАПО імені П.Л.Шупика. – 2013. – Вип. 22 (4). – С. 129–135.
3. Методичні рекомендації з питань ВІЛ для соціальних працівників: метод. посіб. / Банас О. В. [та ін.] ; за ред. Шеремета С. П. – Київ., 2011. – 80 с.
  4. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник – К.: Кондор, 2005. – 560 с.
  5. Соціальна робота з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІДом: Методичний посібник для проведення курсів підвищення кваліфікації. – К., 2017. – 135 с.

Лобач Марина Сергіївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Клевака Леся Петрівна
к. п. н., доцент кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Вступ. Зростання кількості дітей-сирит являється реальністю наших днів. Діти-сироти залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш психологічно захищених спільнот нашої країни. Звуженість соціального оточення в інтернатських закладах, брак соціально-адекватних моделей статево-рольової поведінки, недостатня підготовленість вихователів до роботи з такого роду контингентом, створюють несприятливі умови для розвитку особистості, яка виховується в даних умовах. Отже, існує нагальна потреба в осмисленні специфічності соціально-педагогічних умов, що створюються дитячим будинком щодо соціалізації особистості.

Результати дослідження. Результати прикладних соціально-психологічних досліджень, які проводилися з дітьми-сиротами і дітьми, які залишилися без батьківського піклування свідчать про те, що у переважної більшості з них спостерігаються відсутність або значні

порушення соціалізованості. Звичайно це не може не відобразитися на подальшому їхньому житті. Аналіз теоретичних соціально-педагогічних досліджень свідчить про зростаючий інтерес учених до проблеми ранньої соціалізації дітей (В. Абраменкова, Б. Ананьєв, І. Бех, О. Гнізділова, О. Гришко, І. Зверєва, А. Капська, Л. Клевака, А. Мудрик, А. Пасічніченко та ін.). Значним внеском у виробленні підходів до соціального захисту і соціальної підтримки дітей-сиріт стала теорія виховних систем освітніх установ (О. Заславська, Л. Новікова, Н. Селінова та ін.). Особливості психологічного розвитку дітей, які залишилися без батьківського піклування, знайшли своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема А. Адлера, А. Андрєвої, Дж. Боулбі, М. Буянова, І. Дубровіної, І. Єжов, А. Кравченко, Н. Краснової, М. Лісіної, С. Мещерякової, А. Прихожан, Н. Толстих, К. Ушинського, А. Фрейд, А. Шахматової та ін.

Метою нашої роботи є дослідження змісту та особливостей процесу соціалізації дітей-сиріт, які залишилися без батьківського піклування. Для досягнення цієї мети нами було передбачено виконання наступних завдань: з'ясування соціально-психологічних особливостей дітей означеної категорії та їх впливу на поведінку; виявлення змісту та специфіки соціалізації цих дітей; визначення перспектив дослідження даної проблеми у майбутньому.

Розглядаючи особливості соціалізації дітей-сиріт, необхідно розібратися насамперед у найзагальніших підходах до цього явища. Під соціалізацією розуміють процес становлення людини у системі соціальних взаємин, як компонента цієї системою, тобто людина стає частиною соціальної спільності, який – або групи людей, організації. У цьому відбувається засвоєння їм елементів культури, соціальних і цінностей, в основі яких формується якість особистості.

Виходячи з досвіду роботи з означеною категорією дітей, можемо твердити, що значна частина схильна до виникнення негативних психічних станів, які як правило призводять до неадекватної самооцінки несамотійності в судженнях і поведінці низької комунікабельності переважання коротко строків цілей, а у цілому – до негативного впливу на соціалізацію. Поведінка дітей-сиріт характеризується уразливістю, частим проявом дратівливості, вибухами гніву, фактами агресії, посиленій реакції на події й взаємини, провокуванням конфліктів з оточенням тощо.

Вагоморольоузапобіганнівиникненню чи подоланнінегативнихстаніввідіграютьагенти соціалізації – люди, які безпосередньо впливають на цей процес батьки, брати і сестри, бабусі та дідусі, однолітки і сусіди. Томунайважливішою особливістю процесу соціалізації дітей цієї категорії є заміщення одного з основнихінститутів соціалізації – сім'ї. Як правило цеприводитьдо деформації процесу соціалізації, наслідки якої стають врешті решт очевидними – діти не мають досвіду проживання в сім'ї, у них не сформоване поняття проповноцінну родину здебільшоговідсутній позитивнийприкладбатьків. Сім'ядлянихнеє актуальною цінністю. Окрім того, у них суттєво деформованасистемаморальних цінностей. У порівнянніздітьмизізвичайнихродинудітей-сиріт переважає споживацька гедоністичнатаеґотична орієнтації. Ці діти здебільшого зорієнтовані на «легкі гроші» й нетрудові способи їх добування.У дітей, позбавлених батьківського піклуванняздебільшого взагалівідсутнійморальнийдосвідколективних взаємин, спотворені поняття про дружбу, стосунки ж можуть складатися за схемою «хто сильніший тойі головний».

Висновки.Таким чином, особливості процесу соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, пов'язані насамперед із відсутністю у цихдітейповноцінної родини. Для отримання позитивногорезультатусоціалізації ці діти повиннібути передані під опіку чи піклування на усиновлення абовлаштовані на виховання в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу на повне державне утримання, де вихованцям створюютьсянеобхідні умовидляїхвсбічної гармонійного розвитку підготовки до самостійного життя та праці. Уперспективі варто проаналізувативітчизнянийтазарубіжнийдосвідпоширення практикиальтернативнихформопікий піклування– прийомних родин, будинків сімейного типу та усиновлення.

Список використаних джерел:

1. Бадер С.О. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт в умовах дитячих будинків/С.О. Бадер//Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2009. – №1. – С. 10-16.

2. Жигайло Н.І. Соціально-виховні інститути в системі соціалізації особистості / Н.І. Жигайло // Соціальна педагогіка : підручник / Н.І. Жигайло. – Львів : Новий Світ, 2007. – С. 117-123.
3. Ігнатенко К.В. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі / К.В. Ігнатенко // Соціальна педагогіка : теорія і практика – 2010. – №4. – С. 62-69.
4. Олексюк Н.С. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку / Н.С. Олексюк // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, М. Чепіль та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – Випуск №29. Педагогіка. – С. 125-134.
5. Олексюк Н.С. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник / А.Й. Капська, Н.С. Олексюк, С.М. Калаур. – Тернопіль : Астон, 2010. – С. 123-132.

Мусасва Аліна Іванівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна
зав. кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНИХ УСТАНОВОК В УКРАЇНІ

Проблематика дослідження особливостей готовності молоді до подружнього життя набуває значного поширення як у соціологічній, так і в психологічній науці.

У сучасній літературі виокремлюється поняття готовності особистості до шлюбу і сімейного життя, яке включає, зокрема, такі компоненти: фізична і фізіологічна зрілість майбутнього подружжя; соціальна готовність, яка означає, що майбутні шлюбні партнери є рівноправними членами суспільства; етико-психологічна готовність, що передбачає сформованість адекватних шлюбно-сімейних стосунків,

уявлень майбутнього подружжя про шлюб і сім'ю; сексуальна готовність, орієнтація на спільність сексуально-еротичних переживань з коханим партнером іншої статі [1].

Важливою характеристикою шлюбності є середній вік взяття шлюбу. Як і в інших країнах Європи, в Україні підвищуються вікові показники укладання шлюбу: середній вік вступу до шлюбу чоловіків за 1999–2014 рр. підвищився з 26,8 до 29,6 років (до першого шлюбу — з 23,9 до 26,0); жінок відповідно з 25,3 до 26,8 (до першого шлюбу — з 21,9 до 23,5) [2, 17].

Відповідні зміни відбуваються і в розподілі шлюбів за віком наречених. Середній вік укладання першого шлюбу в Україні є нижчим, ніж у більшості країн Європи. Наприклад, середній вік наречених при укладанні перших шлюбів у Болгарії, Литві, Латвії, Румунії, Чехії, Угорщині дорівнює 24–25 рокам, Бельгії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії — понад 27 років (в Україні — 23,5 року) [2, 27].

Важливо визначити, якою мірою зміни у шлюбній поведінці населення — безшлюбність певної частини молоді, відкладання шлюбу «на потім», що зумовлює загальне «постаріння» шлюбності, — пов'язані з незадовільними соціально-економічними умовами життєдіяльності у період ринкової трансформації, а якою — із засвоєнням населенням, насамперед молоддю, західної моделі матримоніальної поведінки в умовах «відкритого суспільства» та впливом фундаментальних факторів сучасної трансформації сім'ї — індивідуалізації, плюралізму, емансипації, свободи вибору [3].

За даними обстеження „Сім'я і діти” 10% опитаних, які перебували у шлюбі, не зареєстрували офіційно свої шлюбні стосунки (10,4% чоловіків і 9,4% жінок); за даними обстеження „Сім'я і сімейні відносини” — 12,2% (12,0% чоловіків і 12,5% жінок). Отже, за результатами вибірових обстежень, як і за даними перепису населення, основною формою організації шлюбних відносин між чоловіком та жінкою в Україні залишається офіційно зареєстрований шлюб. Однак кожна десята шлюбна пара офіційно не реєструє свої шлюбні стосунки [3].

Одним з основних чинників посилення негативних шлюбних тенденцій в Україні у трансформаційний період стало погіршення економічних умов населення, у тому числі значне скорочення матеріальної бази реалізації потреби в родині та дітях.

Список використаних джерел

1. Вербещ В.В. Соціологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:http://pidruchniki.ws/18540516/sotsiologiya/shlyub_simya_ponyaty_a_sutnist_tipologiya
2. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2012. – 256 с.
3. Слюсар Л. І. Плюралізація форм шлюбу та її вплив на дітородні орієнтації [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua:8080/dSPACE/handle/123456789/11881>

Османова Карина Нураддіівна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна

зав. кафедри соціальної роботи

Полтавського інституту економіки і права

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В СУСПІЛЬСТВО

На сьогоднішній день сформувалося три основних напрямки діяльності по забезпеченню навчання осіб з особливими потребами: 1) спеціальні відділення в навчальних закладах; 2) спеціалізовані навчальні заклади для інвалідів; 3) центри підготовки для інвалідів для вступу в навчальні заклади.

Питання доступності інклюзивної освіти для інвалідів в Україні представляє собою гостру соціальну проблему. Розширення доступності вищої освіти інвалідів, інтеграція їх в освітнє середовище ускладнюється рядом факторів. Так, у сфері державної політики по відношенню до інвалідів можна відмітити: недостатню розробленість нормативно-правової бази щодо вищої освіти; недостатній рівень інформаційного забезпечення; незабезпеченість безбар'єрного архітектурного середовища; недостатній рівень виробництва технічних засобів, спеціального обладнання; відсутність дієвої політики трудової зайнятості

інвалідів (що є наступним щаблем на шляху до інтеграції після отримання освіти); не сформованість системи підготовки спеціалізованих кадрів викладачів та співробітників [1].

У сучасній Україні залишаються не достатньо вивченими питання, які пов'язані з можливістю отримання університетської освіти особами з інвалідністю. Відсутній аналіз доступності вищої освіти для інвалідів (мається на увазі як архітектурного, так і інформаційного та соціального характеру). Бракує чіткої політики в роботі з абітурієнтами-інвалідами. А всі перелічені недоліки, безумовно, гальмують інтеграцію інвалідів у соціум.

Крім того, ускладнюють процес інтеграції інвалідів у соціум такі соціальні фактори: 1)тяжке матеріально-фінансове становище більшості інвалідів та їх сімей; складні побутові умови, недостатнє забезпечення теле-відео-аудіоапаратурою, комп'ютерами; 2)недостатній рівень медичного обслуговування; недоліки суспільної свідомості та культури по відношенню до осіб з особливими потребами, в тому числі їх освіти; 3)нерозвинутість політики благодійності та спонсорства на користь інвалідів. Враховуючи всі вищезазначені перешкоди, потреба в отриманні вищої освіти для більшості осіб з інвалідністю залишається нереалізованою, та, як наслідок, отримати бажану професію інваліду важко без зовнішньої підтримки [2, 36].

Отже, сутність соціальної інклюзії полягає в тому, що вона орієнтує соціум на необхідність чіткого усвідомлення такого факту – людина з особливими потребами – не пасивний об'єкт соціальної допомоги, а особистість, що розвивається, має право на задоволення потреб у пізнанні, спілкуванні, творчості і праці. Саме тому головною метою інклюзивного навчання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Список використаних джерел

1. Байда Л., Красюкова О. Інвалідність та суспільство. Навчальний посібник / Л. Байда, Красюкова О. – Київ, 2011.
2. Кавун Ю., Ворон М. Інклюзивна освіта / Ю. Кавун, М. Ворон // Дефектологія (Шкільний світ). – 2007. – №5.

Павленко Наталія Едуардівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Мякушко Надія Семенівна
к.пол.н, доцент кафедри соціальної роботи
Директор Полтавського інституту економіки і права

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СТАРІННЯ (за результатами соціологічного дослідження)

Системне комплексне дослідження проблем старіння й старості дозволить намітити обґрунтовані шляхи оптимізації процесу старіння, як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, «розсунути» рамки активного працездатного віку, підвищити статус літніх громадян в суспільстві, зробити життєдіяльність літньої людини благополучною, активною й повноцінною, надати їй можливості не тільки для досить довгого життя, але й для подальшого розкриття власного потенціалу й самореалізації в цьому віці. Все вищезазначене викликало інтерес для проведення соціологічного дослідження, метою якого було визначення особливостей соціально-психологічних аспектів переживання старості літніми жінками та чоловіками. Вибірка дослідження – чоловіки та жінки у віці старше 60 років, жителі м. Полтава. Загалом у дослідженні взяла участь 51 особа.

Майже на кожне запропоноване запитання відповіді мають гендерні розбіжності. Адже зміна соціального статусу людини в старості в зв'язку з виходом на пенсію негативно впливає на психічний стан, особливо на чоловіків літнього віку, через більшу значимість для них професійної діяльності.

Чоловіки в цьому віці, порівняно з жінками, більше не задоволені собою: загалом 50% опитаних чоловіків у тому чи іншому ступені незадоволені собою порівняно з 24% серед опитаних жінок, адже припинення трудової діяльності є важким випробуванням особливо для тих, в кого вона була активною, творчою й високо цінувалася, і як наслідок позначається на негативному життєвому тонусі, стані здоров'я та психіки людей похилого віку.

Зважаючи на свою незатребуваність, безкорисливість в суспільстві, особи літнього віку скаржаться на свою безпорадність і навіть вважають себе невдахами в цьому житті. В цілому відчувають свою безпорадність 48% жінок та 66% чоловіків. Досить невтішна ситуація щодо цього питання у самотніх громадян. Невдахами вважають 23% чоловіків, а серед жінок – жодна. Серед самотніх респондентів більшість вважає себе невдахою

Старіння супроводжується процесом зниження рівня життя, погіршенням матеріального стану. У більшості пенсіонерів практично весь бюджет іде на лікування та харчування, хоча й воно залишає бажати кращого. Це призводить до підвищення вразливості літньої людини, що врешті-решт позначається на стані здоров'я та тривалості життя. В цьому ми пересвідчилися, досліджуючи основні критерії умов життя самотніх людей пенсійного віку. Так 42% чоловіків незадоволені рівнем свого матеріального забезпечення, а жінок – 20%. Результати оцінювання харчування, стану здоров'я та ін.. майже однакові, як у чоловіків, так і у жінок.

Своє прожите життя позитивно оцінили 84% жінок і 73% чоловіків, а негативно відповідно – 16% і 27%.

Всі вище перераховані проблеми є результатом відповідного настрою. 35% пенсіонерів – чоловіків відчувають напруження, роздратованість, 11% переживають страх, тугу. Нормальний настрій мають тільки 27% осіб чоловічої статі. Оптимістів серед них не виявилось. Жінки в цьому плані почуваються краще. 8% жінок навіть відзначили, що мають прекрасний настрій. 33% - нормальний, 25% мають певну напругу, роздратування, а 18% відчувають страх, тугу.

Таким чином, в роботі соціальних служб треба враховувати не тільки вікову структуру населення, а й гендерні особливості. Тільки тоді ми зможемо в повній мірі допомогти особам старшого покоління адаптуватися до старості, вести повнокровне й плідне життя на цьому віковому етапі, забезпечити їм умови для підтримки чи досягнення життєдіяльності людини відповідно до норм цивілізованого суспільства.

Пешков Ігор Ігорович
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Мякушко Надія Семенівна
к.пол.н, доцент кафедри соціальної роботи
Директор Полтавського інституту економіки і права

ТОЛЕРАНТНІСТЬ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Вступ. Однією з ключових компетентностей є толерантність – готовність і здатність людини жити і конструктивно діяти в різноманітному світі. Її розвиток перетворюється для вітчизняної освіти на стратегічно значиму мету і тому ця проблема в останні роки стає надзвичайно популярною як у соціології, психології, так і соціальній роботі

Виклад основного матеріалу. Поняття толерантності було народжене європейською культурою ще за часів античності. Воно містило в собі переважно вимоги щодо релігійної толерантності. Помітної раціоналізації та артикульованості поняття толерантності набуло за Нової доби. Воно стало стратегічною інтелектуальною відповіддю на виклики релігійних воєн цієї доби, які спустошували європейський континент. Наприкінці XVII століття, в 1685 році, з'явився відомий трактат британського філософа Дж. Локка "Epistola de tolerantia" ("Листи про толерантність") [1, 91-135].

Філософська категорія толерантності формулювалася в цьому творі в контексті існування проблеми релігійної нетерпимості [2, 48-57]. Пізніше питання толерантності набуло нових сенсів та значень, у тому числі й у контексті міжнаціональних взаємин та в більш широкому соціальному вимірі — взаємин усередині громади, суспільства, соціокультурного середовища. Варто підкреслити, що описати сенс толерантності складніше, ніж дати визначення її антонімам – ксенофобії, етнофобії та іншим подібним явищам.

У російському та українському лексиконі слово "толерантність" стало використовуватися порівняно нещодавно. Дослідники вказують на те, що ще в енциклопедичному словнику Брокгауза й Ефрона (видання

1901 року) не міститься ані іменника "толерантність", ані прикметника "толерантний". Утім, в енциклопедичних виданнях 1997 року слово "толерантність" уже з'являється, а трактується воно переважним чином як терпимість до інших, аніж власні, релігійних поглядів та думок [3].

«Современный словарь иностранных слов» визначає відповідне поняття як терпимість, «поблажливість» до когось [4, 752]. "Большой энциклопедический словарь" трактує толерантність як "терпимість до чужих міркувань, вірувань, поведінки" [4, 768]. У "Словаре по этике" це поняття визначається як "моральна якість, яка характеризує ставлення до інтересів, переконань та вірувань, звичок і поведінки інших людей" і виражається в "прагненні добитися взаєморозуміння та узгодження різнорідних інтересів і поглядів без застосування тиску, переважним чином шляхом роз'яснювання та переконування".

Відомою є позиція одного з дослідників питань толерантності Владислава Лекторського, який виокремлює чотири загальних засоби розуміння толерантності. Отже, толерантність визначається, по-перше, як байдужість, по-друге, як можливість досягнення взаєморозуміння, по-третє, як поблажливість і, по-четверте, "як розширення власного досвіду та критичний діалог". Останнє передбачає можливості досягнення фактичного компромісу та поважання позицій партнера. З огляду на це поняття толерантності сьогодні є не просто одною з категорій етики, але й принципом міжнародного права.

У Загальній декларації прав людини проголошується, що «кожна людина має право на свободу думки, совісті та віросповідання» (стаття 18), «на свободу переконань і на їх вільне висловлювання» (стаття 19) і що освіта «повинна сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами» (стаття 26) [5, 2].

Можна побачити, що в сучасній традиції поняття толерантності зафіксовано на рівні правових документів. Наприклад, у преамбулі Статуту ЮНЕСКО від 16 листопада 1945 року проголошується, що «світ має базуватися на інтелектуальній та моральній солідарності людства». Загалом найновіше визначення толерантності в сучасних документах сформульовано в Декларації принципів толерантності від 16 листопада 1995 року, затвердженій резолюцією № 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО. Тут у п. 1.1 статті 1 толерантність визначається як «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської

особистості». Відтак її формуванню сприяють «знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань». Іншим визначенням толерантності є "єдність у розмаїтті". Декларується, що толерантність є не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба, адже саме вона уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури злагоди. Відповідно до цього толерантність також визначається передусім як "активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави".

Праць з толерантності величезне число і їхня тематика досить різноманітна, однак більшість з них можна віднести до двох великих груп: з одного боку – це теоретичні розробки, з іншого боку - прикладні. При цьому серед «теоретичних» переважають філософські, культурологічні і соціологічні тексти досить високого рівня абстрактності, а серед прикладних – педагогічні розробки суто технологічно-методичного характеру. Це саме по собі цілком природно і навіть корисно; проблема, однак, у тім, що утворився якийсь «розрив» і очевидна нестача теорій «середнього рівня». У результаті багато авторів намагаються практико-орієнтовані підходи «виводити» прямо з філософських, етичних, культурологічних до побутових. Більшість робіт з толерантності виходять з «просвітительської позиції»: таку правильну ідею толерантності і не насильства досить лише ясно, докладно і наполегливо викласти – і це саме по собі забезпечить цій ідеї успіх, вона почне «працювати». При цьому випадає дуже важлива ланка - психологічний, внутрішньоособистісний зміст феномену толерантності, без розуміння якого, а також відповідних умов і механізмів його розвитку хоча б у самому загальному виді важко очікувати створення адекватних і ефективних стратегій. У цьому випадку зростає ризик звести усе до повчання і декларацій на тему важливості і потреби толерантності. А тому можна сформулювати вихідні ідеї для побудови психології толерантності (точніше – міжособистісної толерантності).

- Толерантність не є механічним результатом дії яких-небудь «факторів» (внутрішніх або зовнішніх) як таких; справжня толерантність – це прояв свідомого, осмисленого і відповідального

- вибору людини, її власної позиції й активності з побудови визначених відносин (екзистенційно-гуманістичний підхід).
- Психологічний зміст толерантності не може бути зведений до окремої властивості, характеристики – це складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен (диверсифікаційний підхід).
  - У складній «анатомії» толерантності її психологічною основою і ключовим виміром є особистісний вимір толерантності – цінності, особистісні установки (особистісний підхід).
  - Серед усіх різноманітних видів і форм толерантності для нас підставою загальної толерантності людини є міжособистісна толерантність: толерантність як особливий спосіб взаємини і міжособистісна взаємодія спілкування з іншим, як міжособистісний діалог (діалогічний підхід).
  - Повноцінна толерантність насамперед у своїй особистісній основі – не може бути результатом тільки зовнішніх впливів: толерантність не стільки формується, скільки розвивається; допомога в становленні толерантності – це створення умов для розвитку (фасилітативний підхід) [6, 18-19].

Розглядаючи проблеми толерантності, зокрема проблеми толерантного ставлення до окремих категорій населення, необхідно звернути увагу на дослідження доктора соціологічних наук Наталії Паніної. Вона приділяє увагу факторам національної ідентичності та толерантності, ксенофобії у сучасній Україні. Зокрема, для визначення стану та тенденцій розвитку міжнаціональних установок населення використовується шкала соціальної дистанції Богардуса. Дана методика дозволяє визначити сукупність феноменів та парадоксів національного менталітету, що проявляється у ставленні до людей різних соціальних груп. За допомогою методики Богардуса також можна визначити відношення населення України до людей, які живуть з ВІЛ-інфекцією та СНІДом. Соціальна дистанційність по відношенню до представників певних груп є прямою психологічною передумовою формування певного рівня національної толерантності/ інтолерантності. Коли мова йде про національну толерантність/ інтолерантність мається на увазі відкритий прямий прояв тих чи інших почуттів, виразів, фактів поведінки. Зміна відчуттів соціальної дистанції у свідомості індивіда дозволяє знайти сховані інтенції до формування та прояву толерантного (чи не

толерантного) відношення людей до представників певних груп. Числове значення інтегрального індексу дистанційованості по характеру відповідей дозволяє інтерпретувати величину дистанційованості як передумови формування певного рівня толерантності: відкритість/толерантність (люди, що відносяться до даної категорії сприймаються як „свої”), національна приналежність (представники цього рівня „не є своїми, але не є зовсім чужими”), національна ізолюваність („достатньо чужі”), ксенофобія („зовсім чужі”). Отже, для більш глибокого вивчення питання визначення рівня соціальної дистанційованості, необхідно знати тенденції розвитку проблеми ВІЛ/СНІДу.

Проблема поширення ВІЛ-інфекції з кожним роком набуває все більшої актуальності. Адже, незважаючи на зусилля державних та громадських організацій, кількість цих захворювань стабілізувати не вдається. Останні соціологічні опитування виявили, що в українському суспільстві наявний брак достовірної інформації з проблеми ВІЛ/СНІДу. Але певна частина населення мають певні знання цієї проблеми. У той же час існує багато міфів щодо шляхів передачі інфекції, засобів профілактики, можливостей тестування тощо. Це певним чином пояснює негативне ставлення до людей із ВІЛ. Багато хто з громадян країни хотів би дистанціювати від них у повсякденному житті. Один з наслідків такої ситуації є негативне ставлення до людей, які живуть з цими хворобами [7, 173].

За даними опитування громадської думки, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень (2008), більше третини громадян (39%) вважають за необхідне ізоляцію ВІЛ-інфікованих від суспільства з метою запобігання розвитку епідемії. Упередженість, вороже ставлення до людей, які живуть із цією інфекцією, веде до їхньої ізоляції. Не дотримується принцип конфіденційності і дуже швидко ВІЛ-статус людини стає відомим оточенню. Це часто призводить до руйнування сімейних та дружніх зв'язків, втрати роботи. Соціальне відторгнення поширюється й на родини інфікованих, які часто стають ізгоями в суспільстві.

Українське суспільство характеризується досить низьким рівнем толерантності до людей, які живуть з ВІЛ. Більша частина населення відчуває страх і дискомфорт при побутовому контакті з ВІЛ-інфікованими людьми.

Однією з найгостріших проблем, пов'язаних з поширенням ВІЛ/СНІД, є проблема стигматизації і, як наслідок, - дискримінації людей, які живуть з ВІЛ. Тож подолання в суспільстві дискримінаційних проявів стосовно таких людей, забезпечення дотримання їхніх прав має бути одним з пріоритетних напрямків державної соціальної політики в Україні, як і в багатьох інших країнах світу. Поряд із цим особливого значення набуває якість догляду, як медичного, так і немедичного, – найважливіший чинник, що забезпечує життєдіяльність таких людей, які живуть з ВІЛ.

Основними соціальними проблемами ВІЛ-інфікованих людей в Україні є:

- порушення конфіденційності;
- загострення стосунків із членами родини, родичами, друзями і знайомими внаслідок інфікування ВІЛ;
- виробничі конфлікти і загроза втрати роботи внаслідок розголошення ВІЛ-статусу;
- питання законодавства відносин із владою та право охоронними органами;
- дискримінація і стигматизація;
- отримання медичної допомоги;
- порушення прав ВІЛ-інфікованих та соціальних гарантій.

Причиною цих проблем є сформовані стереотипи, тобто стійкі і спрощені образи певного явища або людини, яким користуються, як відомим «скороченням» при взаємодії з цим явищем або людиною.

Як правило, вони з'являються через досить обмежений попередній досвід, внаслідок прагнення зробити висновки на підставі обмеженої інформації. Стереотипізація може призвести до двох різних наслідків: спрощення процесу пізнання іншої людини, або упередження в її сприйманні. Стереотипи відіграють подвійну роль у людському спілкуванні. З одного боку, вони скорочують час ознайомлення між людьми, з іншого – стандартизують процес людського спілкування. та можуть сприяти формуванню хибних знань про людей. Це негативно впливає на весь процес спілкування. Як приклад, у більшості людей сформувалась думка, що ВІЛ-інфіковані - це групи ризику, до яких входять споживачі ін'єкційних наркотиків, жінки секс-бізнесу. В нашому суспільстві стереотипне ставлення до ВІЛ-інфікованих тісно пов'язане з групами ризику, які вважаються дезадаптованими стосовно зага-

льноприйнятих норм поведінки, схильними чинити неправомірні дії, порушувати законодавчі норми, тощо. Зростання статевого шляху передачі інфекції в Україні за останні 4 роки свідчить про поширення ВІЛ-інфекції в соціально адаптованих верствах населення, але стереотипізація "ВІЛ-інфіковані – соціальне зло", яка закріпилась у суспільстві, поширюється на всіх ВІЛ-інфікованих людей незалежно від їх соціального статусу та поведінки. Стереотипи важко піддаються модифікації. Вони сильно проявляються, якщо стосуються незнайомих людей і якщо відносяться до рішення стосовно цілих груп [8, 163-166].

Саме тому, важливим є толерантне відношення, як один з основних принципів соціальної роботи, визнання правомірності культурних; релігійних, расових та інших відмінностей між індивідами, групами і соціальними групами, терпиме відношення до виявів неможливості в зовнішньому вигляді, поведінці, ціннісних орієнтаціях і т.д. інших людей.

Толерантністю є властивість культури особистості та суспільства, сформоване в ході історичного розвитку. Первинні людські спільноти склалися в безумовному зіставленні всього свого будь-якому чужому. Зовнішній вигляд, особливості мови і поведінки, національні традиції і релігія інших народів представлялися не тільки чужими, але і загрозливими, ворожими.

У сучасному суспільстві посилюється значення толерантності соціального працівника, який повинен не тільки проявляти цю якість у взаємостосунках з клієнтами, але і виховувати його у населення в цілому. Для соціального працівника толерантність — це професійно необхідний атрибут. В звичайному спілкуванні він може вибирати собі партнерів для спілкування та ухилятися від контактів з неприємними особисто для нього людьми. Клієнти соціальних працівників — нещасні люди, їх вигляд може бути достатньо неприємним, їх індивідуальні, групові або національні стереотипи поведінки можуть здаватися незвиклими або неприйнятними. Проте відмовляти в допомозі індивідам під такими приводами є неприпустимим. Єдиний критерій в цьому питанні — потреба в професійній допомозі.

З іншого боку, у випадку якщо професійна дисципліна примусить соціального працівника взаємодіяти з клієнтом, який викликає у нього неприємну, відштовхуючу, фобічну реакцію, таке самопримуснення може мати негативні наслідки для його психосоматичного здоров'я. Тому, не заперечуючи значення виховання боргу соціального працівника по

відношенню до всіх категорій клієнтів, витікає, по-перше, усередині професії орієнтувати співробітників на певні специфічні розділи діяльності, внутрішньо більш близькі кожному з них. В той же час розвиток загальної і професійної культури, формування толерантності як прийняття і визнання існуючих між людьми відмінностей як найважливіша особова якість фахівця з соціальної роботи дозволить ослабити цю необхідність само примушення.

Толерантність в сучасному суспільстві має, зрозуміло, свої рамки і межі. Одним з безумовних обмежень такого плану є закон, порушення якого неприпустимо ані унаслідок його незнання, ані унаслідок культурно-національного або особового неприйняття його положень. Певною мірою до таких обмежувачів відносяться моральні норми, бо їх зміст має не тільки загально соціальну природу. Воно значною мірою диктується особливостями виховання, традиціями, навіть особливостями психофізіологічної конституції людини. Неповага до людини, посягання на її честь і гідність навряд чи можуть сприйматися терпимо. Крім того, до числа абсолютних пріоритетів, що примушують нехтувати терпимістю, невтручанням і т.д., відносяться інтереси дитини (дітей), порушення яких є неприпустимим [3, 25-28].

Висновок. Таким чином, слідування принципам толерантності на державному рівні, передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Необхідно також, щоб економічні і соціальні можливості були доступними кожній людині без будь-якої дискримінації. Відчуження і маргіналізація можуть стати причиною пасивності, ворожості та фанатизму. Проголошується, що "толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. У школах, університетах та осередках неформальної освіти, удома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважність один до одного та почуття солідарності.

Список використаних джерел

1. Піщенко Г., Тищенко О. Соціокультурні та геополітичні чинники поширення наркоманії та ВІЛ/СНІДу в Україні / Г. Піщенко, О. Тищенко // Право України, 2010. – № 2. – С. 73-77.
2. Волик Н. Це повинна знати кожна людина / Н. Волик // Газета «Вечірній Харків» № 123 від 25.10.2014. – С. 28-32

3. Хрипункова Г. Три причини, через які ВІЛ-інфіковані не хочуть лікуватися / Г.Хрипункова // День. – 2012. – №73. – С. 6-10
4. Современный словарь иностранных слов. – СПб., 1994. – 752с.
5. Закон України «Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення». – К. : Вид-во „Україна”, 1993. – 13с.
6. Люди и ВИЧ: Кн. для неравнодушных / Междунар. Альянс по ВИЧ/СПИД; Ред. Е. Пурик. – 2-е изд. – К. : Изд. «Анна-Т», 2009. – 506с.
7. Соціально-економічні наслідки епідемії ВІЛ/СНІД в Україні: нові прогнози. – К., 2015. – 146 с.
8. Бочарова В. Г. Профессиональная работа: личностно-ориентированный подход. Монография / В. Г. Бочарова. – М. : 2009. – 184 с.

Пікуль Олена Вікторівна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Мякушко Надія Семенівна

к.пол.н, доцент кафедри соціальної роботи

Директор Полтавського інституту економіки і права

ВІЛ ПОЗИТИВНІ МАТЕРІ ЯК КЛІЄНТИ МЕДИКО- СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ: ДОСВІД РОБОТИ В УКРАЇНІ

Вступ. На Полтавщині станом на 01.09.2018 року, за даними Полтавського Центру профілактики та боротьби зі СНІДом, кількість зареєстрованих по області дітей, народжених від ВІЛ-позитивних (ВІЛ+) матерів, становить 361 дитину, з них 145 дітей знаходяться на диспансерному обліку, з яких 41 – має підтверджений діагноз, а 5 - хворі на СНІД. СНІД увійшов до числа основних причин смерті дітей від 1-го до 4-х років. Кожна десята дитина, народжена ВІЛ+ матір'ю, залишається нею у державних закладах. Сім'ї, яких торкнулася хвороба ВІЛ/СНІДу, або в яких виховується дитина з відповідним діагнозом, стикаються з проблемою не толерантного ставлення суспільства до них і їхніх дітей. Процеси стигматизації та дискримінації ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД дітей призводять до їх соціальної ізоляції, порушення їх прав на

нормальне існування в суспільстві. Усе вище зазначене свідчить про надзвичайну актуальність даної проблеми

Результати дослідження. Однією з найбільш ефективних технологій роботи з ВІЛ-позитивними та хворими на СНІД дітьми, а також їх сім'ями, є соціальний супровід.

За визначенням ЗУ „Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”, *соціальний супровід* – вид соціальної роботи, спрямований на подолання складних життєвих обставин, а також на адаптацію до нового середовища, створення у ньому оптимальних умов життя окремих категорій дітей та молоді шляхом надання комплексу соціальних послуг [1].

Соціальний супровід сім'ї – це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сімей, дітей і молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів. Його здійснює соціальний працівник, діяльність якого спрямована на підтримку сім'ї в різних видах її життєдіяльності, формуванні здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі, надання допомоги сім'ям з метою розв'язання різних проблем [2, с. 56]. Згідно з чинним українським законодавством і практичною діяльністю багатьох соціальних служб соціальний супровід передбачає регулярну роботу, спрямовану на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій молоді, з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу.

Рішення про здійснення соціального супроводу приймається спеціалістом відповідного ЦСССДМ на підставі: контактування за зверненнями громадян, сімей зі спеціалістами соціальної роботи та відповідними записами в журналі обліку первинних та контактних звернень або картці клієнта; первинного анкетування дитини, сім'ї з проблем ВІЛ/СНІД; визначення спільно із сім'єю соціальних проблем, що будуть вирішені під час здійснення супроводу, мети супроводу та результату роботи. Спеціаліст відповідного ЦСССДМ складає індивідуальний план соціального супроводу з визначенням терміну виконання та встановленими формами. Для надання спеціалізованих послуг у вирішенні проблем за погодженням з сім'єю спеціаліст має право залучати інших фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, державних

установ, організацій, що надають відповідні послуги за територіальним принципом.

Індивідуальний план соціального супроводу затверджується директором ЦСССДМ. Спеціаліст ЦСССДМ заводить особову справу соціального супроводу, яка є документом службового користування з дотриманням прав клієнтів. За порядок ведення справи, своєчасну фіксацію послуг, умови зберігання справи відповідно до номенклатури відповідає спеціаліст ЦСССДМ. Рішення про припинення соціального супроводу може бути прийняте керівником ЦСССДМ на підставі інформації відповідального працівника центру або як результат розгляду письмового звернення сім'ї відповідно до статті 17 ЗУ „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” [4].

Загалом процес соціального супроводу складається з чотирьох етапів: 1-й - вивчення й оцінка ситуації. оцінюється загальне соціально-економічне становище сім'ї, визначаються напрямки. У яких необхідне надання допомоги. У документах служби, що робить соціальний супровід, повинні бути відображені такі аспекти: оцінка стану здоров'я дитини; оцінка матеріального становища сім'ї; оцінка соціально-психологічного стану членів сім'ї; рівень знань і навичок доглядаючої особи щодо догляду за дитиною і її виховання; визначення потреб у соціальному супроводі з позиції медичних працівників; розробка плану соціального супроводу. 2-й – розробка плану соціального супроводу (разом із членами сім'ї). Передбачає активні дії самих клієнтів, а не тільки діяльність соціального працівника, представників інших установ: учителів, лікарів, психологів та ін. у вирішенні проблем клієнтів. План соціального супроводу підписується соціальним працівником і представником сім'ї (дитини), затверджується керівником соціальної служби і після цього починається безпосередня робота з її реалізації. 3-й – реалізація розробленого плану, безпосереднього надання послуг. Визначення фахівців, котрі будуть надавати послуги клієнту (сім'я чи дитина), характер і обсяг цих послуг, їхня координація, перевірка якості наданих послуг; визначення тривалості соціального супроводу. 4-й – завершення роботи, визначення результату вжитих заходів (разом із клієнтом). Оцінка змін, що відбулися після отримання соціальних послуг; вивчення нових потреб, що виникли в дитини чи сім'ї; розробка (у разі потреби) додаткового плану соціальної допомоги; припинення роботи з

клієнтом, якщо не вимагається з його сторони більше надання соціальної допомоги.

Загалом, соціальний супровід ВІЛ-позитивної жінки та дитини здійснюється за 4 основними напрямками: консультування щодо особливостей ВІЛ-інфекції та догляду за ВІЛ+ дитиною; вирішення комунікативних проблем із оточенням (внутрішньо-сімейні стосунки і зовнішні відносини) та профілактика дискримінації; вирішення проблем догляду і виховання дитини; сімейна психотерапія [5, с. 72]. Технологія *соціального супроводу як соціально-педагогічна модель* має визначені *принципи*: обраний варіант допомоги повинен бути найбільш ефективним серед усіх можливих; між тими, хто потребує соціальної допомоги (клієнт), і тими, хто надає цю допомогу (соціальний працівник), існують певні партнерські відносини. Соціальний супровід передбачає тривалий процес цілеспрямованої роботи з клієнтом, а не разовий захід. Різні форми індивідуальної і групової роботи є складовими процесу соціального супроводу, а не замінюють його. *Соціальний супровід* – така модель соціально-педагогічних дій, у якій соціальний працівник відповідає не тільки за організацію, а й за надання послуг конкретному клієнтові. Самі послуги можуть бути організовані різними установами, але соціальний працівник після визначення потреб клієнта організовує й координує соціальну допомогу.

Більшість людей, які мають проблеми зі здоров'ям або не можуть самостійно повноцінно функціонувати, надають перевагу отриманню послуг за місцем проживання, у звичних для них умовах, а не у великих стаціонарних закладах, де домінує шаблонний підхід до організації надання допомоги. Переваги догляду в громаді для ВІЛ-позитивних людей полягає у тому, що клієнт: 1) перебуває у звичному для нього середовищі; 2) у нього більше свободи, ніж в умовах стаціонару; 3) йому можуть допомагати друзі; 4) він не відривається від соціального життя; 5) відкритий і співчутливий догляд може зменшити страх інших людей; 6) підтримка й допомога підсилює почуття впевненості та надії у клієнтів, підносить якість їхнього життя. Догляд у громаді передбачає інтегративний підхід, який має на меті надання соціально-медичних послуг удома, а також у разі потреби – використання госпіталізації та резидентних (невеликих) стаціонарних закладів (закладів, в яких можна мешкати тривалий або нетривалий час). До таких закладів можна віднести:

- *„будинки на півдорозі”* (медико-соціальні заклади тимчасового проживання, де людина проходить соціальну реабілітацію після посиленого медичного лікування або проходження реабілітації людьми, залежними від психоактивних речовин);
- *групові будинки* (постійне житло для 10-12 осіб, кожна з яких має власну кімнату), гуртожитки і притулки (тимчасове житло); *соціальне житло* (надане муніципалітетом звичайне помешкання, куди навідується соціальний працівник, який здійснює соціальний супровід);
- *будинки для тимчасового перебування* (їх використовують, якщо постійні доглядачі певний час не можуть виконувати свої функції);
- *будинки сестринського типу* (медико-соціальні заклади для людей, які мають суттєві проблеми зі здоров'ям, потребують регулярних медичних маніпуляцій і не можуть проживати вдома з родиною; розраховані на невелику кількість мешканців і передбачають численні соціальні програми та послуги);
- *хоспіси* (заклад комплексної медичної, психологічної, духовної і соціальної допомоги, яку надає мультидисциплінарна команда з метою задоволення потреб невиліковно хворої людини в термінальній стадії та її близьких).
- Крім того, складовими догляду в громаді можуть бути такі заклади, як:
- *денні центри* (зклади, в яких для сталої групи передбачено певний розпорядок дня, за розкладом проводяться заняття з фахівцями);
- *клубні будинки* (зклади, що передбачають спільну роботу клієнтів із професіоналами, рівноправні стосунки між ними; дозування навантаження та відповідальності самих клієнтів за успіх реабілітації);
- *терапевтичні спільноти* (форма реабілітації людей, які мають соціальні проблеми та мешкають у певному закладі. Це об'єднання людей структуровано таким чином, що воно набуває терапевтичного значення. Терапія середовищем ґрунтується на психологічній атмосфері, створюваній всіма учасниками спільноти. Реабілітація здійснюється не тільки через індивідуальну роботу реабілітологів з клієнтами, але й через обов'язкові групові заняття, вибори лідерів, взаємо підтримку. Часто використовують у

- соціальній роботі з людьми, залежними від психоактивних речовин);
- *центри вільного перебування* (заклади, де клієнтам не пропонують структурованого проведення часу, однак створюють захищене середовище, оскільки потрапити до такого центру можуть лише ті клієнти, які мають направлення соціального працівника; у центрі пропонується харчування, використання певних засобів проведення часу: комп'ютерів, ігор, приміщень для спілкування);
  - *майстерні з розвитку навичок; інформаційні центри і служби представництва інтересів; кризові центри* (заклади, куди може звернутися людина, яка зазнала насильства, або перебуває в стані гострої психологічної кризи);
  - *телефони довіри* (форма соціально-терапевтичної допомоги, адресованої особам, що перебувають у кризових станах і звертаються по допомогу через телефонний зв'язок);
  - *служби експортування* (транспортний супровід, зокрема спеціалізованими автомобілями до громадських закладів, лікарень тощо) тощо [6, С. 32-35].

Висновки. Отже, необхідність розвитку спеціалізованих служб для ВІЛ-позитивних дітей є актуальним завданням на сучасному етапі становлення в Україні мережі ВІЛ-сервісних організацій. Такі заклади – денні центри для ВІЛ-позитивних дітей або, як їх ще називають, центри денного догляду, центри денного перебування – створюються на базі ВМ ЛЖВ у співпраці з соціальними службами для молоді. Деякі з них існують окремо, інші – є частиною громадських центрів комплексної допомоги ЛЖВ.

Список використаних джерел

1. Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. № 2558-III [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник / І. Д. Зверева. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
3. Наказ МОЗ України „Про затвердження методичної рекомендації Організація медичної допомоги та догляду за ВІЛ-інфікованими дітьми у дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах” від 29.11.2002 р. № 448

4. Наказ МОЗ України „Про вдосконалення організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД” від 25.05.2000 р. № 120
5. Организации работающие в области ВИЧ/СПИДа в Украине: Справочник/ Под ред. Н Волковой. – 2002. Вып. 1 (2). – 495 с.
6. Семигіна Т. В. Типологія соціальних послуг і служб на рівні громади// Робота в громаді: практика й політика / Т. В. Семигіна. – К.: КМ „Академія”, 2004. – 196 с.

Романюта Анастасія Олександрівна
здобувач спеціальності «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

Науковий керівник: Бацман Ольга Сергіївна
зав. кафедри соціальної роботи
Полтавського інституту економіки і права

ЖИТТЄВИЙ УСПІХ: ПСИХОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА

В рамках психолого-педагогічного напрямку проблематика життєвого успіху розглядається в контексті проблеми життєвого шляху особистості, її самовизначення.

В рамках уявлень вітчизняних дослідників проблеми життєвого шляху пріоритет надається характеристикам власної активності суб'єкта, його здатності організувати й скеровувати власний розвиток, декларуються ідеї життєтворчості, як особливої форми творчого самовизначення, самобудівництва власного “Я”, активного та свідомого створення людиною відповідних умов, засобів самореалізації у просторі актуальних й майбутніх життєвих відносин (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань, І. Єрмаков) [1].

У психологічній науці поняття самовизначення особистості здебільшого розглядається як свідоме виявлення та ствердження власної позиції у життєвих ситуаціях; як процес активного визначення людиною свого місця в системі суспільних відносин на засадах особисто сформованої ціннісно-сміслової системи (С.Рубінштейн, М.Гінзбург, Л.Божович, Л.Виготський, Т. Буякас, В. Сафін, М.Боришевський, О. Леонтьєв, Т. Титаренко, та інші). Сутністю життєвого самовизначення є

самостійне та усвідомлене знаходження особистісних сенсів у виборі життєвого шляху і всієї наступної життєдіяльності людини в конкретній культурно-історичній і соціально-економічній ситуації, а також рефлексія у здійсненні цього процесу.

Життєве самовизначення особистості розглядається вченими як результат і продовження розвитку рефлексії, самооцінки, самоконтролю, що виникає на певній стадії розвитку самосвідомості та є складовою загального процесу становлення особистості. Життєву орієнтацію людини зумовлює синтез образу “Я”, уявлення про себе та образу світу – світогляд особистості, когнітивними умовами формування якого є засвоєння суб’єктом системи наукових знань, розвиток здібностей до творчого мислення, досягнення високого рівня пізнавальної активності. Ствердження власної позиції в життєвих ситуаціях виявляється через систему ціннісно-орієнтаційних категорій: цілі, потреби, інтереси, мотиви, цінності. Їх аналіз допомагає збагнути важливу форму активності особистості – спрямованість, яка по праву може розглядатися як рушійна сила життєвого самовизначення особистості. (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, І. Мартинюк, Т. Титаренко, Є. Весна).

Дослідження процесу самовизначення в юнацькому віці здійснюються вченими або шляхом безпосереднього аналізу суб’єктивної картини життєвого шляху (О.Кронік, В.Хомик) або шляхом опосередкованого аналізу у формі визначення цінностей, цілей, життєвих перспектив та життєвих планів (Є. Головаха, Ю. Миславський, Т. Снегирьова, Н. Толстих).

Життєве самовизначення людини забезпечується єдністю і взаємопов’язаністю наступних складових: світоглядної (інтеграція досвіду, знань, самосвідомості - всіх проявів усвідомленого ставлення людини до дійсності (індивідуально-особистісна картина світу) та до себе (образ “Я”); ціннісно-цільової (інтеграція всіх проявів усвідомлення людиною свого призначення: цілі, цінності, кредо, пріоритети); мотиваційно-потребової (зміст, осмисленість та спрямованість потреб, інтересів та мотивів). Тобто, з погляду змістовних психологічних характеристик життєве самовизначення являє собою інтегроване поєднання світоглядного, ціннісно-цільового та мотиваційного самовизначень особистості. Провідне положення серед цих компонентів посідає ціннісно-цільовий компонент, бо саме ціннісні орієнтири

визначають характер прийнятих рішень у ситуації життєво значущого вибору.

Стосовно особистості старшокласника достатніми для визначення рівня розвитку зазначених складових, їх єдності й взаємопов'язаності можуть вважатися: психологічна освіченість; самосвідомість та її компоненти: самовідчуття, самоаналіз (рефлексія), самооцінка; цінності та система ціннісних орієнтацій; зміст і спрямованість потреб, мотивів та інтересів; суб'єктність поведінки, здатність до відповідальних, самостійних дій, саморегуляції емоційних станів та поведінки в різних життєвих ситуаціях; креативність.

Стрижневим у процесі юнацького самовизначення є усвідомлення потреби у самопізнанні, самовдосконаленні, самовизначенні (М. Гінзбург, І. Кон, О.Леонтьєв, С. Рубінштейн), що нерозривно пов'язане зі змістом засвоєної суб'єктом системи наукових знань, процесом формування світогляду особистості (В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко), мотивом досягнення загалом, до самовизначення – зокрема. Мотив самовизначення, як рушійна сила поведінки, детермінується не лише зсередини, а й під впливом соціальних умов, вимог суспільства, конкретних обставин життя індивіда (Л. Анциферова). Особистість утворюється сукупністю діяльностей, які реалізують її ставлення до світу, а сутнісні особливості її життєвого самовизначення безпосередньо пов'язуються з характером предметно-практичної, комунікативної та пізнавальної діяльностей [2].

У прикладних дослідженні проблеми успішності важливе місце займає аналіз взаємозв'язку індивідуальних поведінкових стратегій, багато хто з яких виявляє себе вже в дитинстві, з параметрами життєвого успіху.

Розглянемо деякі компоненти поведінкових стратегій, які пов'язані із стійкими індивідуальними особливостями, що впливають на досягнення успіху.

Орієнтація на успіх як уникнення невдачі. Ця характеристика описує уявлення, тісно пов'язані з мотивацією і вибором способів поведінки. Індивідуальні відмінності в інтенсивності реакцій на успіх і невдачу наголошуються вже у чотирьох-шестилітніх дітей.

Вивчення чинників, що впливають на формування переваги успіху або уникнення невдачі, виявило ряд утворюючих ці стратегії компонентів. Була проаналізована поведінка матерів, чиї діти за час

навчання в першому класі стали сильніше боятися невдачі (тобто привабливість уникнення невдач опинилася для цих дітей вагомніше за силу привабливості успіху), в порівнянні з матерями дітей, що стали за цей же час навчання впевненішими в успіху.

Наступні чинники виявилися найбільш впливовими: орієнтація на соціальні, а не наочні чи індивідуальні норми, бажання бачити відповідність вищим стандартам якості, незадоволеність досягнутим; сильніша регламентація і контроль ситуації (в даному випадку - виконання домашнього завдання); матері дітей, що уникають невдачі, рідше зважають на бажання дитини і рідше заохочують його до самостійної роботи; допомога виявляється у вигляді прямого втручання в роботу; у бесіді успішне виконання завдань рідко пояснювалося високою обдарованістю дитини, зате невдача часто пояснювалася малою обдарованістю; на високі досягнення частіше виявлялася нейтральна реакція; дітей рідше хвалять і пестять.

Вже у віці 3,5-4,5 років у дітей виявляється перевага наступальної або оборонної стратегії по відношенню до завдань і ситуацій різного типу як найбільш рання ознака відмінностей в індивідуальних (особових) стандартах або рівні домагань.

Портрети дорослих які досліджувалися, складені на основі критерію величини цільового відхилення, виглядають таким чином: високий реалістичний рівень домагань поєднується з упевненістю в цінності власних дій, прагненням до самоствердження, відповідальністю, корекцією невдач за рахунок власних зусиль; наявністю стійких життєвих планів з елементом ригідності; високий нереалістичний рівень домагань супроводжується фрустрованістю, вимогливістю до інших і звинуваченням тих, що оточують; такі суб'єкти тривожні, не виносять підпорядкування, але нічого не роблять для реалізації власних планів; нетовариські і інфантильно афектні; помірний рівень домагань властивий тим суб'єктам, які сприймають себе в цілому; вони не шукають самоствердження, упевнені в собі, налаштовані на успіх, розмірюючи зусилля з цінністю того, що досягається; низький рівень домагань поєднується з середніми можливостями суб'єкта, як правило, усвідомлюваними їм самим; установка на підпорядкування і очевидна безпорадність; скромні цілі і слабкість перед невдачею часто відображають прагнення стати більш опікуваним; плани на майбутнє неясні, тимчасова перспектива не достатньо структурована.

Поняття успіху як такого має ключове значення для будь-якої людини. Проте далеко не завжди розрізняються рівні цього найважливішого конструкта, представлені організованими в ієрархічну структуру чинниками: ступінь самовдосконалення, професійні досягнення і життєвий успіх.

Особистий успіх виражається в досягнутому людиною рівні особової зрілості, пов'язаному з відчуттям суб'єктивного і сімейного благополуччя. Успіх професійний відображається в ступені творчої своєрідності кінцевого результату або продукту діяльності.

Нарешті, життєвий успіх може бути досягнутий як за рахунок одного з цих двох чинників (і в цьому випадку він неминуче будується на основі гіперкомпенсації), так і за рахунок найбільш оптимального поєднання особового і професійного компонентів.

Список використаних джерел

1. Сохань Л.В., Головаха Е.И. Психология жизненного успеха. Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л.В. Сохань, Е.И. Головаха. – К., 1995. – 150 с.
2. Кривко Т.А. Молодіжна субкультура як один із інститутів соціалізації підлітка / Т.А. Кривко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К., 2004. – Т.VI. – С.145-151.

Рудова Марина Юріївна

студентка 5 курсу, спеціальності «Психологія»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна

викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

ГРА ЯК ПРОВІДНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

Гра - особливий вид діяльності людини. Вона виникає у відповідь на суспільну потребу в підготовці людини до життя. Людина починає

гратися з раннього дитинства. Дитяча гра виконує важливі функції навчання, спілкування та тренування корисних вмінь.

Гра має виняткове значення для психічного розвитку дитини, являється ведучою діяльністю в дошкільному віці. Це змушує деяких дослідників переглянути статус гри в житті дітей дошкільного віку.

Важливе значення гри полягає в тому, що діти в невимушеній формі, відтворюючи світ дорослих, засвоюють моральні норми, отримують уявлення про професійні та сімейні ролі [4].

За визначенням Д.Б.Ельконіна - гра є тією універсальною формою діяльності, всередині якої, відбуваються основні прогресивні зміни в психіці та особистості дитини-дошкільника, вона визначає його відношення з оточуючими людьми, готує до переходу на наступний віковий етап, до нових видів діяльності.

Наукові дослідження Д.Б. Ельконіна доводять, що гра соціальна за своєю природою і безпосередньому насиченню і спроектована на відбиток світу дорослих. Називаючи гру «арифметикою соціальних відносин», Д.Б. Ельконін трактує її як діяльність, що виникає на певному етапі з провідних форм розвитку психічних функцій та способів пізнання дитиною світу дорослих [1].

Гра забезпечує розвиток у дошкільників рухових, розумових та мовленнєвих навичок. Діти, відображаючи в грі різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, навчаються співпереживати і відрізнити вимисел від реальності. У дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу дитини, а тому, що зумовлює якісні зміни у її психіці.

Гра дошкільнят має рольовий характер. Її передумови формуються у предметній діяльності дитини раннього віку, якій притаманні:

- відокремлення дій від предмета, узагальнення їх;
- використання дитиною неоформлених предметів як заміників інших;
- відокремлення своїх дій від дій дорослих і виникнення особистих дій дитини;
- порівняння своїх дій з діями дорослих і ототожнення їх;
- відтворення дитиною у своїх діях дій дорослих, які відображають у певній послідовності відрізки їхнього життя [3].

У психічному розвитку дитини гри належить особливо важлива роль. Вона формує її здатність до довільної діяльності й поведінки, символічних замін, саморегуляції, тренує пам'ять, розвиває сприймання, мислення, фантазію, здатність до спілкування, волю. Гра сприяє фізичному розвитку дитини, створює його перспективу.

Сюжетно-рольова гра є провідним видом діяльності дошкільників, а не просто їх улюбленим заняттям. В ігровій діяльності найінтенсивніше формуються психічні якості й особистісні риси дитини, тобто основні новоутворення, які готують перехід дошкільника до наступного вікового етапу - молодшого шкільного. Ігрова діяльність впливає на формування довільних психічних процесів: у гри починають розвиватися довільні увага і пам'ять [4].

На розвиток особистості дитини гра впливає позитивно, оскільки через неї вона пізнає поведінку і взаємини дорослих людей, які стають зразком для її поведінки. У гри дитина набуває основних навичок спілкування, якостей необхідних для встановлення контактів з однолітками.

У процесі ігрової діяльності зароджуються і диференціюються нові види діяльності дитини: формується зображувальна діяльність, вперше з'являються елементи праці і навчання.

Отже, значення гри для психічного розвитку дитини дошкільного віку велике, про що вже було сказано дещо раніше. Д.Б. Ельконін підкреслював, що значення гри "визначається тим, що вона зачіпає найбільш істотні сторони психічного розвитку особистості дитини в цілому, розвитку її свідомості".

Список використаних джерел:

1. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А. П. Бурова. –2-е вид. зі змінами та доповненням – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 296 с.
2. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Світ дитячої гри / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К.: Шкільний. світ, 2010. – 128 с.
3. Піроженко Т.О., Завязун Т.В. Карабаєва І.І., Соловійова Л.І., Сахно О.О.Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. – Київ: Генеза. – 88 с.
4. Соловійова Л. Вивчаємо довільну поведінку дітей дошкільного віку / Людмила Соловійова // Практичний психолог: Дитячий садок. – 2015. – № 9. – С. 12–21.

Сігало Тетяна Анатоліївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна
викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

ТЕХНОЛОГІЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Відомо, що психіка дітей підліткового віку дуже вразлива і легко підлягає негативному впливу. Адже підлітковий вік – період статевого дозрівання, і змінищо відбуваються в організмі в цей період, викликають у підлітка почуття невпевненості у собі, неповноцінності, які маскуються під зовнішніми проявами агресії, самовпевненості, нахабства тощо.

Характерною особливістю неповнолітніх є те, що в своїх висловлюваннях вони досить конформні, швидко підпадають під негативний вплив інших людей, тому можуть бути легко втягнені в дії протиправних вчинків та злочинів, підкоритися залежності від різних хибних пристрастей тощо [2].

Для того щоб правильно побудувати роботу, соціальному педагогу закладу освіти в першу чергу необхідно здійснити анамнез девіації – дослідити умови і чинники, що її спричинили, визначити її вид, особливості та наслідки.

Девіантна поведінка – це система дій та вчинків людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або визнаним стандартам поведінки.

Стан психічного і фізичного здоров'я дітей багато в чому залежить від умов, у яких відбувається процес їх навчання і виховання. Шкільна неуспішність, соціальна дезадаптація по-різному впливають на стан психічного здоров'я дітей і можуть призвести до невротизації, астенії, психопатичних реакцій. Подібні стани розвиваються у дітей внаслідок розумового і фізичного перевантаження, порушення мікросоціальних контактів у колі ровесників, з дорослими, батьками, педагогами. Нерідкими є випадки цькування дітей з боку педагогів, навішування ярликів, необ'єктивного ставлення до їхньої особистості і поведінки.

Причина цього - недостатня психолого-педагогічна підготовка вчителів, грубе і зневажливе ставлення до учнів [5].

Серед причин девіантної поведінки виокремлюють:

- соціально-економічні (зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених форм заробітку, безробіття, доступність неповнолітніх до алкоголю та тютюну, неконтрольована реклама психоактивних речовин);

- соціально-педагогічні (криза інституту сім'ї; виховання в неповній сім'ї; завищені вимоги батьків до дитини; ворожість та конфлікти між батьками, батьками та дітьми; низький статус підлітка у класному колективі);

- соціально-культурні (зниження морально-етичного рівня населення; поширення кримінальної субкультури; негативний вплив засобів масової інформації; лібералізація статевої моралі; домінування серед молоді культу сили);

- психологічні (прагнення бути незалежним від дорослих; бажання бути визнаним в групі однолітків; прагнення до самоствердження; намагання виглядати дорослим; потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації; підвищена тривожність, низька самооцінка; акцентуації характеру, психопатії; психологічні синдроми; негативні риси характеру);

- біологічні (генетичні – порушення у розумовому розвитку, дефекти слуху та зору, тілесні вади, порушення нервової системи тощо; психофізіологічні, що активізуються внаслідок специфічної дії на організм дитини особливих психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, порушень екологічного балансу у регіоні проживання дитини тощо;

- фізіологічні – дефекти мовлення, зовнішня непривабливість, недоліки конституційної будови тіла тощо)[1].

Профілактика девіантної поведінки – це комплекс заходів, спрямованих на її запобігання [3]. Соціально-педагогічне запобігання – це система профілактичних заходів пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників і умов, що викликають ті чи інші недоліки в розвитку дітей підліткового віку.

З огляду на вищезазначену характеристику виділяють наступні профілактичні форми і методи роботи, що можуть бути використані соціальним педагогом у закладі освіти: форми і методи первинної

профілактики, вторинної профілактики та третинної профілактики. Первинна профілактика має на меті перш за все методи діагностики девіантної поведінки: анкетування, тести, вивчення документів особової справи підлітка, бесіда, спостереження. А також є доцільними методи непрямого профілактичного впливу: тренінги комунікативних вмінь, формування впевненості в собі, тренінг профілактики девіантної поведінки з основами правових знань, просвітницькі тренінги, психологічні тренінги. Форми і методи вторинної профілактики: методи превентивного виховання (створення ситуації психологічного комфорту; установлення довірливих відносин з підлітком; формування у підлітків позитивної самооцінки; формування пізнавальних інтересів тощо) й прямого (бесіди-лекції із залученням медичних працівників, фахівців із соціальної роботи соціально-реабілітаційних закладів, правоохоронних установ тощо) і непрямого профілактичного впливу: рольові ігри, дискусії, просвітницько-профілактичні тренінги. Форми і методи третинної профілактики: методи корекції девіантної поведінки (метод перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості; переконання; регламентації способу життя; попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки; індивідуальна робота, робота практичного психолога навчального закладу тощо) [4].

Ефективність профілактичних заходів може бути забезпечена тільки при умові обов'язкового включення наступних складових:

- спрямованість на викорінювання джерел дискомфорту як в самій дитині, так і в соціальному і природному середовищі і одночасно на створення умов для придбання неповнолітнім необхідного досвіду для розв'язання виникаючих перед ним проблем;
- навчання дитини новим навичкам, які допомагають досягнути поставлених цілей або зберегти здоров'я;
- розв'язання проблем, що ще не виникли, попередження їх виникнення [4].

Соціальний педагог повинен мати об'єктивний погляд на проблему девіації дітей, фіксувати в структурі проблеми тільки об'єктивні, зовнішні по відношенню до свідомості суб'єкта компоненти. При визначенні проблематики причин девіації у дітей на базі суб'єктивних уявлень, в неї включають лише внутрішні компоненти, що утворюють певні елементи змісту свідомості оточення. При інтегральному підході до визначення

структури проблеми причин девіації у дітей підключаються як об'єктивні, так і суб'єктивні компоненти.

Мета діяльності соціального педагога полягає у тому, щоб допомогти подолати кризу і самостійно змінити спосіб життя.

Сутність соціально-педагогічної діяльності з дітьми різної девіантної поведінки полягає в організації підвищеного піклування, виховання у них почуття власної гідності, спираючись на позитивні якості характеру, попередження або подолання різних відхилень у поведінці тощо.

Тож, слід зауважити, що у будь-якому суспільстві для успішного функціонування створюються норми, які регулюють поведінку його членів. Однак завжди зустрічалися різного роду відхилення від загальноприйнятих норм, які називають девіантною поведінкою. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тенденціями до ускладнення соціальних відхилень і необхідністю інтеграції накопичених знань для їх пізнання та профілактики. Корекція девіантної поведінки учнів, це складний, тривалий і не завжди успішний процес, тому подолання проблеми відхилень у поведінці дітей підліткового віку в межах закладу освіти соціальним педагогом, у першу чергу, передбачає вирішення питання щодо попередження та запобігання проявів девіантної поведінки у підлітків. Пошуки ефективних заходів ранньої профілактики правопорушень - одна з важливих проблем, які повинен ставити перед собою соціальний педагог закладу освіти.

Список використаних джерел:

1. Беседін А. А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук - Х.: ХДУ, 2002. - 28 с.
2. Берестюк М. Основні форми девіантної поведінки учнів ПТНЗ (результати дослідження наприкладі Дніпропетровської області)/М. Берестюк // Соціальний педагог. –2012. – № 5. – С. 18–19.
3. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / Н. І. Жигайло. – Львів: Новий Світ-2000, 2007. – 256 с.
4. Методи та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. / автори-уклад.: С. П. Архипова, Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. – Київ: Слово, 2011. – 496 с.

5. Співак В.І. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки / В.І. Співак // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. - 2009. – Випуск XI. - 266 с.

Тегза Тетяна Юріївна

студентка 5 курсу, спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Куян Олена Олександрівна

викладач кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Дніпровська філія Університету «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Формування здорового способу життя, на думку науковців Українського інституту соціальних досліджень [2], визначається як процес застосування зусиль для сприяння поліпшенню здоров'я і благополуччя взагалі, зокрема ефективній соціальній політиці, розробці цільових програм, наданню відповідних послуг, які можуть підтримати та поліпшити наявні рівні здоров'я, дати людям змогу посилити контроль над власним здоров'ям і покращити його.

У статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначено, що здоров'я— це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби або фізичних вад. Наразі виокремлюють такі взаємопов'язані складові здоров'я: соматичне здоров'я (стан органів та систем організму людини, основу якого становить біологічна програма індивідуального розвитку); фізичне здоров'я (рівень росту і розвитку органів та систем організму, в основі яких – морфологічні та функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні реакції); психічне здоров'я (внутрішній психічний стан, який залежить від душевного комфорту, що забезпечує адекватну реакцію та поведінку); моральне здоров'я (комплекс характеристик мотиваційної та інформаційної сфер життєдіяльності, його особливість визначає система цінностей, установок та мотивів поведінки індивіда у суспільстві). Тобто

здоров'я, з одного боку, це ідеальний стан організму, чого індивід мав би прагнути досягти з перших днів свого свідомого життя, а з іншого – одна з найважливіших характеристик якості життя, ресурс, який визначає можливість індивіда вирішувати повсякденні проблеми життя, задовольняти свої потреби задля вдосконалення власного фізичного, психічного і соціального благополуччя [4].

Стан здоров'я людини безпосередньо залежить від рівня усвідомлення особистістю власної відповідальності за своє здоров'я, налаштованості на його зміцнення та збереження. Важливим показником, що дозволяє оцінити відповідальність особи за стан власного здоров'я, є самооцінка або суб'єктивне оцінювання самопочуття самою людиною. Молодь зазвичай схильна до вищих оцінок власного здоров'я, порівняно зі старшим населенням.

Здоров'я підростаючого покоління і формування правильного поняття здорового способу життя у молоді є головною метою системи національної освіти. Сьогодні гостро постає необхідність розробки і запровадження конкретних дій, спрямованих на відновлення, збереження і зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дітей та їх спільне соціальне становлення

Серед факторів, які можуть істотно вплинути на стан здоров'я дитини, – достатній рівень побутових умов, правильне харчування, матеріальний добробут, впевненість у завтрашньому дні, сприятливий екологічний стан довкілля. Але поряд з об'єктивними факторами існують і суб'єктивні – наявність культури здоров'я, поважне ставлення особистості до свого здоров'я, бажання і вміння піклуватися про нього. Тому, одним з ефективних способів збереження і зміцнення здоров'я дітей і підлітків є формування здорового способу життя через усвідомлення цінності здоров'я, сприйняття ідеалу і норм здорового, багатоманітного життя, засвоєння знань, умінь, навичок, які здатні забезпечити досягнення сталого здоров'я і благополуччя [1].

Переважає більшість підлітків мають недостатньо змістовні уявлення про сутність, компоненти і структуру здорового способу життя. Дієвий вплив на ефективність виховання в учнів здорового способу життя мають соціально-педагогічні умови:

- забезпечення позитивного мотиваційного налаштування вчителів і учнів на організацію життєдіяльності на засадах здорового способу життя;

- формування ціннісних орієнтацій школярів на здоровий спосіб життя;
- побудова системи виховання здорового способу життя підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності на засадах пріоритету потреб та інтересів особистості.

Одним із важливих напрямків соціального виховання молодого покоління країни є формування здорового способу життя та профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. Така робота має бути науково обґрунтованою і спрямованою на усвідомлення молоддю цінності власного і громадського здоров'я як ресурсу життя окремої людини, так і країни в цілому. А також – створення умов щодо запобігання небезпечної поведінки, вироблення умінь та навичок здорового способу життя, впровадження ефективних методик роботи в молодіжному середовищі та відповідної підготовки спеціалістів, які працюють з молоддю[3].

Пропаганда здорового способу життя на науковому й практичному рівнях, що ведеться сьогодні, в основному не сприймається молоддю. Можна говорити про певний вакуум, який необхідно заповнити соціально і особистісно значущими орієнтирами. Одним із таких орієнтирів є організація засад здорового способу життя соціальними педагогами на різних рівнях професійної діяльності.

Таким чином, формування усвідомлення молоддю потреби здорового способу життя може бути національною ідеєю відродження України через складові морального та соціального здоров'я. Здоровий спосіб життя є соціально-педагогічним феноменом, який сприяє та полегшує процес становлення особистості у підлітковому віці. Цей процес проходить через усвідомлення необхідності здорового способу життя як передумови всієї подальшої життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Здоров'я та здоровий спосіб життя: погляди, думки, висновки С. Омельченко, Рідна школа. – 2005. – 80 с.
2. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я: навч. посіб. / Н.В. Зимівець, В.С. Петрович, О.Ю. Закусило. – Луцьк, 2010. – 360 с.
3. Петрович В.С. Особливості професійної підготовки соціальних педагогів/працівників до діяльності зі сприяння здоров'ю дітей та

молоді // В.С. Петрович// Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 2. – С. 85–93.

4. Формування здорового способу життя. Навчально-методичні рекомендації / Авт.колект. Т. Андріученко, О. Вакуленко, В. Волков, Н.Дзюба, В. Коляда, Н. Комарова, І. Пеша,Н. Тілікіна (кер. авт. колект. О. Вакуленко). – К.: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2018. – 100 с.

Чистякова Анастасія Олександрівна

студентка магістерської програми із соціальної роботи,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Науковий керівник: Семигіна Тетяна Валеріївна

д.політ.наук, проректор з наукової роботи,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

ЯКИМ МАЄ БУТИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИЙ ЦЕНТР ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ?

Вступ. У світі щорічно народжується від 10 до 20 млн дітей із вродженими аномаліями. Відомо, що частота виявлення вад розвитку з віком збільшується і до кінця першого року життя досягає 5–7% [1]. Розумово відсталі діти, діти зі зниженим інтелектом, з труднощами в навчанні, з особливими потребами тощо – одна з найчисельніших категорій дітей, що відхиляються в своєму розвитку від норми. Частка таких дітей у загальній дитячій популяції дорівнює близько 2,5% [5]. У дитини із затримкою розумового розвитку достатньо часто спостерігаються фізіологічні особливості, внаслідок яких вона може повільніше розвиватися і пізніше проходити загальні для віх дітей етапи розвитку. Таким чином, інтелектуальна недостатність впливає на інтеграцію дитини та сім'ї, що виховують таких дітей.

З-поміж важливих складових соціальної реабілітації дітей з порушеннями розумового розвитку та їхніх родин відзначають: залучення дітей із порушеннями розумового розвитку до спортивних занять, які надають можливість корекції та компенсації наявних психофізичних порушень у розумово відсталих дітей [6; 12]; формування практики свідомого батьківства, що зменшує рівень прояву агресивної поведінки у

дітей та підвищує рівень задоволеності батьків процесом виховання й взаємодії з дітьми [10; 11], впровадження дошкільної, шкільної та позашкільної інклюзивної освіти [4] тощо. Комплекс втручань на рівні сім'ї та громади також має призводити до зменшення стигми і дискримінації, що, в свою чергу, впливає на зменшення тиску на родини, які виховують таких дітей.

Мета цього дослідження – охарактеризувати динамічну модель фізкультурно-оздоровчого реабілітаційного центру інклюзивного типу для дітей із порушенням розумового розвитку.

Результати дослідження. Проведений аналіз дає підстави вважати, що при побудові моделі фізкультурно-оздоровчого реабілітаційного центру інклюзивного типу для дітей з порушеннями розумового розвитку слід взяти до уваги низку важливих теоретичних та практичних підходів.

Насамперед, у нагоді має стати *концепція розвитку аномальної дитини*, розроблена Л. Виготським [3]. Вона відображає закономірності психічного розвитку дитини з порушеннями психофізичного розвитку. До них, зокрема, належать: системність будови психіки людини, і порушення однієї функції або функціональної системи тягне за собою цілу низку відхилень, унаслідок чого формується атиповий розвиток особистості; виділення у розвитку дитини первинних (ядерних) відхилень і вторинних напластувань, зумовлених первинними відхиленнями тощо. Відповідно до цієї концепції мають формуватись основні напрями проведення навчально-виховної і корекційно-розвивальної роботи з дітьми дітей, визначатись індивідуальна зона ближнього розвитку кожної дитини.

Формування моделі також має спиратись на *культурну модель інвалідності* [8] та *культурологічну концептуальну модель розумової відсталості* [2]. Обидві ці моделі виходять з того, що суспільство вже накопичило чималий соціокультурний досвід щодо адаптування осіб з порушеннями розумового розвитку до достойних форм життя у громаді. Свідченням цього науковці вважають розгалужену мережу реабілітаційних та навчальних закладів і систему підготовки фахівців різних спеціальностей (соціальні працівники, психологи, педагоги, медики, реабілітологи різного профілю, програмісти, розробники спеціального обладнання), та цілі галузі для виготовлення певного приладдя, іграшок, книжок тощо. Сюди ж можна віднести формування інклюзивних спортивних і рекреаційних закладів, які в багатьох країнах підтримує держава [9].

Важливо зважати є на *підходи до формування інклюзивного середовища*, якому притаманна низка ознак: спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять; наявність сприятливого соціального та емоційного клімату; створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату. Тобто, це середовище, де всі діти – незалежно від своїх освітніх потреб та психофізичних особливостей – здатні розвивати свою соціальну компетентність, вдосконалювати навички, а також відчувати себе частиною спільноти [7].

У Києві діє ГО «ДФОРЦІ «Соціум» – організація, що займається фізичною реабілітацією та спортом серед дітей із порушеннями психічного і розумового розвитку. Організація є відособленим, колективним членом ВГНОІ "Спеціальна Олімпіада України". Тренерсько-викладацький склад складається з п'яти дипломованих фахівців з видів спорту, фахівців з фізичної реабілітації та соціальної роботи.

Держава недостатньо підтримує такі проекти, фінансування практично відсутнє. Це є причиною того, що штат працівників дуже вузький, не вистачає спеціалістів для повноцінного надання послуг, а саме: реабілітологів, масажистів, дефектолога, логопеда та тренерів-викладачів із плавання. Підтримка організації здійснюється завдяки благодійним внескам та грантовим підтримкам. Це не дає змогу впровадити комплексний підхід до надання підтримки дітям з порушеннями розумового розвитку та родинам, що їх виховують.

Аналіз специфічних потреб та соціально-психологічних проблем сімей, що виховують дитину з порушеннями розумового розвитку, проведений на базі "Соціуму", виявив основні запити, що можуть бути використані при формуванні динамічної моделі центру: залучення дитини із порушеннями розвитку у групу до нормотипових дітей; заняття з дефектологом/логопедом; надання соціально-психологічного супроводу сім'ям дітей з інвалідністю; спільне відвідання культурно-мистецьких заходів; проведення «Чаювання» один раз на місяць. Тобто висловлені запити стосуються як додаткових послуг для дітей, так і здійснення соціально-психологічного супроводу сім'ям дітей з інвалідністю, анімаційна робота тощо. Тому ідеальною моделлю роботи Центру можна вважати включення всіх вищеперелічених елементів шляхом залучення

спонсорів та грантової підтримки. При цьому важливим фактором моделі реабілітаційного центру інклюзивного типу видається активізація батьківського руху з метою популяризації та інформування громади про можливості центру.

Висновки. Модель фізкультурно-оздоровчого реабілітаційного центру інклюзивного типу для дітей із порушенням розумового розвитку повинна враховувати такі сучасні підходи, як концепція розвитку аномальної дитини, культурну модель інвалідності та культурологічну концептуальну модель розумової відсталості. Інклюзивність середовища в фізкультурно-оздоровчому центрі означає, що діти мають змогу розвивати свою соціальну компетентність, вдосконалювати навички, а також відчувати себе частиною спільноти незалежно від стану свого здоров'я і рівня розумового розвитку. Проведене дослідження виявило основні запити родин клієнтів центру «Соціум», що можуть бути використані при формуванні відповідної динамічної моделі центру.

Перелік використаної літератури

1. Авраменко Т.В., Шевченко О.А. Вроджені вади розвитку центральної нервової системи у дітей: оптимізація пренатальної діагностики і клініко-прогностичної оцінки // Здоров'я жінчини. 2012. №4 (70). С. 182-187.
2. Бастун Н. А., Журавель К. С., Куценко Т. О. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю: сьогоденні реалії та перспективи // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Київ: Університет «Україна», 2004. 448 с.
3. Выготский Л.С. Собр. соч. Т. 5. Основы дефектологии. Москва: Педагогика, 1983. 368 с.
4. Данілавічюте Е.А. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі // Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. №3 (87). С. 7-19.
5. Докшина Н., Самбурська Л. Діти, які мають особливості психофізичного розвитку // Психолог. 2004. №45. С. 22-27.
6. Коштур Я. Корекційна спрямованість занять плаванням із розумово відсталими підлітками // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. № 5 (79). С. 398–408.

7. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 листопада 2018 р.). Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 166-167.

8. Семигіна Т. Типологізація моделей інвалідності та їх врахування при працевлаштуванні // Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці: зб. наук. праць [упор. М. П. Лукашевич та ін.]. Київ: ПІК ДСЗУ, 2008. С. 70-75.

9. Austin D. R., Lee Y. Inclusive and Special Recreation: Opportunities For Diverse Populations To Flourish. 6 ed. Urbana: Sagamore Publishing, 2013. 46 p.

10. Cassidy T. Leisure, coping and health: The role of social, family, school and peer relationship factors // British Journal of Guidance and Counseling. 2005. Vol.33(1). P. 51–65.

11. Singh N. et al. Mindfulness-Based Positive Behavior Support (MBPBS) for Mothers of Adolescents with Autism Spectrum Disorder: Effects on Adolescents' Behavior and Parental Stress // Mindfulness. 2014. № 5. P.646–657.

12. Tsai E. H-L., Fing L. Parents' Experiences and Decisions on Inclusive Sport Participation of Their Children with Intellectual Disabilities // Human Kinetics Journal. 2009. Vol. 26(2). P. 151-171.

Чупіра Наталія Юріївна

здобувач спеціальності «Соціальна робота»

Полтавського інституту економіки і права

Університету «Україна»

Науковий керівник: Мякушко Надія Семенівна

к.пол.н, доцент кафедри соціальної роботи

Директор Полтавського інституту економіки і права

АНАЛІЗ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО МОЛОДІЖНОЇ НАРКОМАНІЇ (за результатами експертного інтерв'ю)

На сучасному етапі розвитку та становлення українського суспільства особливе занепокоєння викликають поширення наркоманії в молодіжному середовищі, зниження віку, з якого починають вживати

наркотичні засоби та психотропні речовини, проникнення наркотиків до закладів освіти. Мають місце непоодинокі випадки виявлення фактів незаконного обігу наркотиків безпосередньо в навчальних закладах та на прилеглих до них територіях, затримання неповнолітніх у стані наркотичного сп'яніння, вилучення наркотичних засобів та психотропних речовин у школах та вищих навчальних закладах. На сьогодні наркоманію зараховують до проблем соціальних. У виникненні аддиктивної поведінки звинувачують і безробіття, і політичну нестабільність, і моральну розбещеність.

Вживання психоактивних речовин неповнолітніми в Україні набуло значного поширення та являє серйозну небезпеку для подальшого розвитку нашого суспільства, тому профілактика цього явища належить до найбільш пріоритетних соціально-психологічних проблем. Особливої уваги вимагає профілактика наркотичної залежності серед молоді. Все вищезазначене і обумовило актуальність авторського дослідження. Вибірку дослідження склали 10 працівників наркологічного диспансеру.

Проведене нами дослідження щодо проблеми профілактики наркоманії в молодіжному середовищі дало нам змогу зробити наступні висновки:

Проблемами наркоманії займається наркологічна служба: наркологічний диспансер (обласний, міський). До його структури входять як амбулаторні підрозділи – дільничні наркологічні кабінети, наркологічні кабінети, так і стаціонарні наркологічні відділення. При наркологічному кабінеті створюються також спеціалізовані кабінети – підлітковий, експертизи алкогольного сп'яніння, психотерапевтичний, а також різні допоміжні та консультативні підрозділи а також громадські організації.

Кожна молода людина знаходиться під ризиком вживання наркотичних речовин і тільки профілактична роботи може зменшити кількість наркозалежних молодих людей.

Соціальними наслідками молодіжної наркоманії є захворювання молоді даної категорії на невиліковні хвороби, в майбутньому хворі діти, що впливає на розвиток всього суспільства. Також скоєння даною категорією молоді правопорушень у стані наркотичного сп'яніння. Нашу суспільство не готове сприймати та допомагати молоді даної категорії, що свідчить про недостатні заходи профілактики та боротьби з наркоманією та можливою допомогою з боку суспільства такій молоді.

На даний момент бракує профілактичних заходів з боку держави та організацій, що працюють над даною проблемою. Для зменшення кількості молодих людей, які вживають наркотики потрібні заходи постійної превентивної роботи та нові шляхи вирішення даної проблеми.

В нашій країні не достатньо ефективних, новітніх та дієвих профілактичних заходів щодо проблеми наркоманії в молодіжному суспільстві. Створені заходи та розпорядження у протидії наркоманії виконуються не в достатньому обсязі, що і викликає збільшення споживачів та зменшення віку молоді, яка починає вживати наркотики.

Отже, проведене дослідження показало, що профілактичних заходів не достатньо, вони мало ефективні та дієві для попередження наркоманії серед молоді.

Шуїна Наталія Леонідівна
студентка 4 курсу спеціальності «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Каркач Андрій Володимирович
старший викладач кафедри соціальної роботи,
Полтавський інститут економіки і права

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМ'Ї, ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

Вступ. Соціальні послуги є одним із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та відіграють важливу соціальну роль, оскільки тільки державні соціальні допомоги не в змозі в повній мірі сприяти повноцінному розвитку і задоволенню необхідних потреб даних категорій громадян.

Результати дослідження. Наше дослідження присвячене вивченню сутності і особливостей соціальних послуг, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю.

Соціальні послуги в широкому значенні — це послуги, спрямовані на задоволення різноманітних соціальних потреб окремих осіб чи груп

населення. Соціальні послуги у вузькому значенні — це комплекс різноманітних заходів, спрямованих на пенсії соціальним групам або окремим індивідам, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації й повернення до повноцінного життя.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює питання надання соціальних послуг, є Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV «Про соціальні послуги», в якому передбачено, що соціальні послуги — це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем.

Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді здійснюється в порядку, визначеному законодавством, шляхом надання комплексу соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, що передбачає:

- надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції, психологічної реабілітації, надання методичних порад;
- формування здорового способу життя, збереження здоров'я сімей, дітей та молоді;
- інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому;
- соціальну адаптацію, соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- задоволення матеріальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, згідно із законодавством;
- захист прав та інтересів осіб, посередництво у представництві інтересів сімей, дітей та молоді;
- виявлення, підтримку талановитих дітей та молоді;
- поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань, об'єктивної інформації про види соціальних послуг, формування відповідального ставлення суспільства до соціальних проблем

На сьогодні система соціальних послуг перебуває на стадії реформування, оскільки в даній сфері існує значна кількість проблем, які потребують негайного вирішення.

Необхідність розробки якісно нових підходів до організації процесу надання соціальних послуг в Україні зумовлено багатьма причинами, а саме:

1. Невідповідністю сфери соціальних послуг в Україні суспільним потребам і очікуванням.
2. Динамічною трансформацією сфери соціальних послуг в умовах ринку, а також зростаючою диференціацією потреб населення в послугах і варіюванням можливостей їх отримання, набуттям сферою соціального сервісу ринкових рис, нових векторів руху.
3. Відсутністю належного фінансування соціальної сфери.
4. Утратою під час ринкових перетворень в Україні соціальних орієнтирів в організації обслуговування населення, різким зниженням у зв'язку з цим можливості отримання багатьма соціальними групами навіть життєво важливих послуг.
5. Суперечливістю інтересів населення, управлінських структур та бізнесу у сфері соціальних послуг і неврегульованістю при цьому процесів розподілу суспільних благ, що породжує зниження якості життя значної частини населення, зростання соціальної напруженості.
6. Зміцненням акцентів у вирішенні проблем соціального обслуговування з державного на регіональний і місцевий рівень, що передбачає необхідність формування науково обґрунтованої парадигми регіональної системи управління розвитком сфери соціальних послуг, доповненої системою управлінських рішень і регулятивних заходів щодо її вдосконалення на місцевому рівні.
7. Вузьким розумінням сутності та змісту соціальних послуг, яке зумовлено багатьма чинниками, у тому числі нормативного характеру.

Для подолання перелічених проблем необхідно розробити систему дієвих заходів, одними з таких є розвиток мережі соціальних служб та здорової конкуренції між службами різних секторів, за рахунок чого можливе і необхідне підвищення якості життя значної кількості соціально вразливих верств населення. Адже кінцева мета діяльності сучасної демократичної держави — забезпечення гідного рівня життя та відчуття соціальної єдності для кожного члена суспільства. Підвищенню авторитету нашої держави як соціальної та правової сприятимуть також, на наш погляд, розробка та дотримання стандартів соціальних послуг, що

відповідатимуть міжнародному, зокрема, європейському рівню, а також збільшення престижу соціальної роботи як суспільно корисної діяльності.

Висновки. Сучасний стан у сфері запровадження соціальних пільг сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю перебуває на етапі становлення, як і соціальні послуги, тому існує значна частина проблем, які заважають отримувати соціальні пільги дійсно тим особам, які конче їх потребують (неужденним) в силу їх складних життєвих ситуацій.

Список використаних джерел.

1. Вакуленко С.М. Проблеми надання соціальних послуг малозабезпеченим сім'ям на рівні територіальної громади (на прикладі м. Харкова). – Харків – К.2011р. – С. 5.
2. Лебедева Р.М. Малозабезпечена сім'я та особливості її функціонування у сучасному суспільстві. ЗПУ. - 2010р. – С. 3-9.
3. Соціальна робота: теорія і практика.// Навч. пос./ Кол. авт.: Тюття Л.Т., Іванова І.Б - ВМУРОЛ «Україна». – К.2004р. – 408с.
4. Становище багатодітних сімей в Україні: Державна доповідь про становище сімей в Україні (за підсумками 2006 року) / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту ; Державний інститут розвитку сім'ї та молоді ; кер. авт. кол.: Л. Є. Смола, Є. М. Луценко. — Х. : Фоліо, 2007. — 223 с.
5. Ustawa o pomocy społecznej // Kancelaria Sejmu z dnia 12 marca 2004 г. — Str. 1-79.

СЕКЦІЯ 2. СОЦІОЛОГІЯ У ХХІ СТ.: МІЖ ЕКСТРИМІВ

Голуб Ірина

студентка III курсу

Психолого-педагогічного факультету КДПУ

Науковий керівник: Грабовець І.В.

к.соц.н., доцент, завідувач кафедри
соціології та економіки КДПУ

ПІДЛІТКОВІ ІЄРАРХІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ: ПРИЧИНИ ТА МЕТОДИ УСУНЕННЯ

Проблеми психологічного клімату в учнівських колективах, які зумовлені утворенням неофіційних ієрархічних структур серед учнів-підлітків – це те, про що вчителі та директори шкіл завзято замовчують. Але Національна програма з антибулінгу [10], яка вже запроваджується у закладах освіти, вимагає серйозно поставитись до даного питання. Сучасне цивілізоване виховання у школі повинно гарантувати захист честі і гідності учня, недопущення як фізичного, так і психологічного насилля над його особистістю.

Метою нашого дослідження є розгляд підліткових ієрархій з переважним використанням етологічного підходу. Ми з'ясуємо, чому подібні утворення виникають у звичайній середній школі, встановимо основні причини їх виникнення. Наприкінці наведемо основні методи боротьби з цим негативним явищем.

Етологія – порівняно молода наука, яка вивчає поведінку тварин і досягнуті результати застосовує для вивчення інстинктивної складової людської поведінки. З етологічної точки зору, основною причиною створення ієрархій у людей є дія природних інстинктів, таких, як інстинкт ватажка, інстинкт території, стадний інстинкт, жіночий інстинкт обирати сильного самця та інші. Ці інстинкти зумовлюють роботу поведінкових програм, які прошиті у генах людського виду і тривалий час діяли коли первісна людина жила у стаді. Далі людина за порівняно короткий проміжок часу стала цивілізованою, але прошивка стадних програм ще не зникла і може вмикатися за певних умов [5, с. 265].

Уявіть собі, що група туристів (у соціології це дифузна група) в результаті аварії корабля опиняється на безлюдному острові та втрачає зв'язок з цивілізованим світом (типовий сюжет багатьох пригодницьких фільмів). Проблема харчів, небезпека бути з'їденим хижаками, неможливість вийти з групи призведе до увімкнення поведінкових програм, які відповідають саме таким умовам. Тобто люди почнуть жити так, як колись людський вид жив у стаді. Соціальні ролі відразу перерозподіляться [8].

Для утворення неформальної ієрархічної структури потрібна наявність її потенційного лідера – людини з сильним інстинктом ватажка. Етологи стверджують, що таким інстинктом наділені люди з високим рангом та примативністю. Примативність (від слова примат) – ступінь потенційного прояву природних інстинктів[1.с.35]. Високорангова високопримативна людина добре почуває себе у такому оточенні, де ключовими стають асоціальні якості.

Типовим прикладом підліткової ієрархії та булінгу по відношенню до дівчинки-омеги є фільм Ролана Бикова «Чучело» (1983р). Цей фільм можна вважати за наочну ілюстрацію нашої теми, тому зробимо його аналіз.

Героїня фільму шестикласниця Олена Бессольцева переїздить жити у невеличке містечко до свого діда, який відрізнявся простотою, багато років ходив у латаному пальто, за що отримав серед городян прізвисько «Заплаточник». У зв'язку з низьким соціальним статусом діда, його онучку у новому учнівському колективі відразу почали принижувати. Олена відповідала на це посмішкою, за що їй дали прізвисько «Чучело». Людяність та щирість душі цієї дівчинки прирікають її на тяжке випробування – вона бере на себе провину хлопця, що їй подобався, після чого весь клас починає вважати її зрадницею та оголошує бойкот. Далі починається психологічний пресинг та фізичні побиття, які Олена стійко витримує і кривдники починають відчувати в ній моральну силу. Коли нарешті з'ясувалося, що дівчинка невинна у зраді, вона лишає місто разом з дідом, який дізнався про булінг і не бажає, щоб онучка надалі тут знаходилася.

Аналізуючи фільм, слід сказати, що в ньому вдало викривається прихованість проблеми. У парку регулярно грає духовий оркестр, кожного ранку директорка школи вітається з учнями шаблонною посмішкою, все ніби гаразд, хоча класний керівник, яка стурбована лише

організацією власного весілля, навіть не володіє психологічною обстановкою у класі. Фактично ж там сформувалася ієрархічна структура на чолі з дівчинкою-альфою на прізвисько «Залізна Кнопка».

На підставі цього фільму можна стверджувати, що підліткові ієрархії є результатом дії поведінкових програм підлітків навіть за добротних зовнішніх умов (наявність їжі, одягу, безпеки). Це підтверджується тим, що ієрархічні утворення серед дорослих в аналогічних умовах не виникають. Саме ігрові поведінкові програми за відсутності контролю зі сторони педагогів та батьків дають волю природним інстинктам, що у підлітковому віці ще не контролюються розумом.

Дослідження підліткових ієрархій показали, що, утворені хлопцями, вони можуть бути доволі жорсткими [3. с.306]. Спочатку хлопчики в гральній формі тренують свої програми та встановлюють між собою ієрархічні зв'язки, а надалі ці зв'язки стають настільки міцними, що розірвати їх практично неможливо. Тому деякі вихователі, особливо в колоніях та дитячих будинках, таємно вступають у змову з лідерами ієрархічних груп та через них керують колективом вихованців. Відомий педагог А. Макаренко називав це «боязливою метою» [4. с.289].

Дівчачі ієрархії у школі зазвичай виражені не так яскраво. При цьому клас може ділитись на декілька дрібних груп дівчат, що об'єднуються за певними критеріями, наприклад, проживання поблизу, відвідування одного гуртку, схожість соціальних статусів, інтересів, тощо. Майже у кожному класі є декілька дівчат, які користуються найбільшою увагою зі сторони хлопців і таким чином психологічно вважають себе на вершині ієрархічної піраміди. Дівчачі ієрархії досліджувати важче, а поведінка їх членів не завжди передбачувана, але психологи констатують, що деякі дівчата можуть відрізнитися значно більшою жорстокістю, ніж хлопці [2. с.67].

У шкільному колективі ієрархічні групи хлопців та дівчат можуть існувати окремо, але часто утворюються змішані ієрархії, причому на вершині може стояти і альфа-дівчинка, як наприклад «Залізна Кнопка» у фільмі «Чучело».

Тепер поговоримо про те, як педагогам боротися з такими явищами, як підліткові ієрархії та булінг. Розглянемо основні методи.

1. Створення умов, що унеможливають вмикання ієрархічних інстинктів. Наприклад, можна спостерігати, як на уроці фізкультури одні і

ті самі хлопці грають у футбол чи волейбол, а інші постійно знаходяться осторонь. Так відбувається тому, що вчитель пропонує учням самостійно створити гральні команди і тут вмикається ієрархічний інстинкт. Правильним буде, коли вчитель сам сформує команди [1.с.56].

2. «Загнати» неформального лідера «в комплекс». Задача педагога зводиться до зниження рангу цього підлітка і підвищення в його очах свого рангу. Для цього педагог повинен вміти знайти слабкі сторони лідера групи і володіти прийомами психологічного бою [5.с.322].

3. Заміна класного керівника. Якщо класний керівник допустив, що учні «сіли на шию», не варто чекати, що він зможе виправити ситуацію. Учні вже сприймають його як низькорангового. Тому на цю посаду спеціально призначається досвідчений педагог [10].

4. Шефство над омегою. У школі відстаючих учнів часто закріплюють за відмінниками, а морально і фізично слабких – за сильними у даному плані та порядними. При цьому у ролі наставника повинен виступати не альфа з ієрархічної групи, а інший високоранговий і саме низькопримативний учень, який у цю групу не входить. Прикладом може бути підліток-спортсмен, який має друзів за інтересами та готовий захищати слабких [3.с.398].

Якщо батьки дізналися, що їхня дитина у школі зайняла місце омеги та піддана булінгу, треба негайно діяти. Бездіяльність батьків та педагогів у даному випадку може призвести до тяжких психічних розладів і навіть самогубства дитини, що підтверджується офіційною статистикою [3.с.166].

Вихід з даної ситуації – підвищення рангу омеги усіма законними способами. Можна віддати дитину (навіть дівчинку) до спортивної секції, звернутися до досвідченого психолога, пройти спеціальні курси і тренінги. А потім треба змінити школу, щоб у новий колектив дитина прийшла вже психологічно та фізично підготовленою.

Отже, при розгляді теми підліткових ієрархій ми встановили причини їх виникнення та довели, що досвідчений педагог здатний боротися з цією проблемою.

Перелік використаних джерел:

1. Дольник В. Р. Этологические экскурсии по запретным садам гуманитариев /Віктор Рафаелійович Дольник – М. КСППлюс 1999. – 197с.

2. Леві В.Л. Травматология любви/ Володимир Левович Леві – Метафора 2009 – 416 с.
3. Лоренц К. Агрессия (пер. з нім.) /Конрад Лоренц – видавницька група «Прогресс» 1994. – 497с.
4. Макаренко А.С. Педагогическая поэма /Антон Семенович Макаренко – Азбука- Аттікус 2012. – 416 с.
5. Новосьолов О. О. Женщина. Учебник для мужчин./ Олег Олегович Новосьолов – АСТ Психологія 2015. – 448 с.
6. Протопопов А.І. Трактат о любви или как ее понимает жуткий зануда /Анатолій Ільїч Протопопов – М. КСПплюс 2002. – 304 с.
7. Яременко В. Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х томах / Аконіт, 2004.
8. Дольник В. Непослушное дитя биосферы. Електронний ресурс. Точка доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=111063&p=1>.
9. Михайло Н. Мемуари омеги. Електронний ресурс. Точка доступу: <https://www.litmir.me/bd/?b=265532&p=1>.
10. Протидія булінгу. Прес-центр МОН. Електронний ресурс. Точка доступу: https://galinfo.com.ua/news/mon_stvoryt_plan_z_prottydii_bulingu_v_shk_olah_290613.html.
11. Г. Ромашкіна, В. Давиденко. Социология неформальных отношений. М. Соціологія та політологія. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://mexalib.com/view/166057>
12. І. Романов. Психоданаліз груп. Журнал практической психологии и психоанализа. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://psyjournal.ru/articles/psihoanaliz-i-gruppy>
13. А. Шарохін Ієрархічні взаємини в тварині і людині. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://bukvar.su/biologija/13852-lerarhicheskie-otnosheniya-u-zhivotnyh-i-cheloveka.html>

Ткачова Анастасія Леонідівна

студентка III курсу
психолого-педагогічного факультету КДПУ

Науковий керівник: Грабовець І.В.

к.соц.н., доцент, завідувач кафедри
соціології та економіки КДПУ

ПОБУДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Проблема побудови соціальної правової держави була актуальна в усі часи. Держава визнавалася пріоритетною і необхідною умовою для існування людей, чимось схожим на природне середовище. У наш час гострим питанням стоїть утворення соціально-правової держави в Україні і багато громадян, серед них і політики, цікавляться цією темою. Питання не втрачає актуальності протягом 27 років існування Незалежної України.

Починаючи з первісного ладу люди цікавилися, що таке держава, які шляхи її виникнення та які вона має особливості в своїй побудові. Значного поширення також набувало визначення держави як знаряддя володарювання одних людей над іншими та задоволення інтересів окремих верств населення. Та все ж головна тенденція розвитку державності в сучасному світі є сприймання населенням загальних всесвітніх надбань, як свобода слова, права людини, гуманний і шляхетний правопорядок [1, с. 27].

Сучасний український вчений-юрист О. М. Костенко розглядає соціально-правову державу, як державу, в якій панує верховенство законів природного права [4].

Аналізуючи надбання Б. Кістяківського, можна виділити ряд ідей його теорії соціально-правової держави: по-перше, держава гармонізує відносини між суспільством та особою і ні в якому разі не ускладнює їх; по-друге, у кожній державі люди втілюють певну культурну мету як щось життєво необхідне і таке, що їм притаманне; по-третє, політична влада повинна позбутися будь-яких проявів насильства і сваволі; по-четверте, кожна людина повинна мати можливість забезпечувати собі гідне існування не силою соціального милосердя, а силою наявних у неї соціальних, політичних та економічних прав і свобод [6].

Не слід забувати також і напрацювання М. Драгоманова. Як відомо, М. Драгоманов визначав причини виникнення держави, як результат розвитку суспільства та розширення громад.

Найсуттєвішою ознакою соціально-правової держави він вважав служіння народу. Суть держави, на думку Драгоманова, полягає в правах, якими володіють її громадяни: у свободі слова, забезпеченні працею, свободі організації союзів і товариств, національній свободі тощо [7].

Метою нашого дослідження стало вивчення шляхів побудови соціальної правової держави в Україні; виявлення чинників, які сприятимуть формуванню такої держави.

З 24 серпня 1991, коли Україна стала офіційно незалежною, почалася невпинна побудова соціальної правової держави з відродженням ліберально-демократичних традицій в українській державній ідеології. Але треба пам'ятати, що Україна стала на цю стежу відносно недавно, тому ще не повністю побудувала її.

Взагалі, соціально-правова держава – це політична організація суспільства, в якій право зв'язує і підкоряє собі державну владу, а засновані права особи та її соціальна безпека складають зміст свободи, що заснована на законах, які приймаються та змінюються виключно законним шляхом [9].

Хоча звести соціально-політичну державу не так і легко, на шляху зустрічається велика кількість перепон. Розглянемо декілька з них: наслідки кризи 1980-1990 рр., яка охопила всі галузі українського життя, але найбільше постраждали економічна та соціальна сфери; політична нестійкість та невизначеність стосовно тенденцій діяльності в Україні; поширений правовий скептицизм не тільки серед громадян, а й поміж урядників органів державної влади та місцевого самоврядування; надмірний ступінь хабарництва в країні; невисокий рівень кваліфікації та обізнаності держслужбовців; обмежені наукові шляхи розробки побудови соціальної правової держави [5]; присутність старої радянської номенклатури.

Некомпетентність держави у наданні соціальної запоруки, створенні умов для задовільного рівня життя громадян негативно відбивається на підтримці мешканцями державної політики, зменшує їх рівень поваги до закону.

Шлях побудови окреслює не лише поліпшення й модернізування законодавства та реконструкцію державного апарату, а й потребує

вагомих змін у перетворенні державно-правової свідомості та культури кожної особи, і, звичайно ж, присутності економічного та матеріального підґрунтя.

Оприлюднювати свої посильні зусилля для досягнення соціально-правової держави, але при цьому, не пов'язувати це на рівні законодавства з розвитком громадянського суспільства – є стратегічною помилкою. Адже неможливо пересвідчити громаду в необхідності створення правової держави, не узгодивши перед цим її формування із суспільством.

В багатьох розвинених країнах, таких, як Японія, Німеччина, Франція, Італія та Велика Британія, проведення своєчасних соціально-правових реформ допомогло розвинути громадянське суспільство і досягти значних успіхів в економіці та інших сферах життя.

Сучасна Україна ще тільки на шляху до побудови громадянського суспільства. Незалежність засобів масової інформації лише задекларована. І для покращення треба прикласти багато зусиль, щоб вони отримали справжній суверенітет. Але, спираючись на досвід більш розвинених країн, слід пам'ятати, що формування громадянського суспільства – це складний та довготривалий процес. Істинне громадянське суспільство може існувати лише в державі з потенціальною, конкурентоспроможною та стабільною економікою [3].

Для більш швидкого формування громадянського суспільства і його відчутного впливу на організацію суспільного життя в країні, великий вплив повинна мати діяльність активних членів суспільства, його авторитетних громадян, журналістів, письменників, людей творчих професій, які можуть формувати громадську думку і настрої в суспільстві, чим примушувати владу діяти в інтересах громадян, вимагати чіткого виконання наявних законів.

Громадські організації зможуть сприяти прискоренню соціально-політичних реформ в країні, слідкувати, щоб реформи були спрямовані на покращення умов життя громадян. Але і від суспільства залежить, якою буде країна і життя народу. Для цього треба кожному докладати більших зусиль на відновлення економіки, покращення якості і конкурентоспроможності місцевого виробництва, сплачувати податки й послуги.

Потрібно пам'ятати, що побудова соціальної і правової держави в Україні повинна починатися з малого. А саме – з виховання власних

дітей. Адже неможливо позбавитися великих податків, корупції, несправедливості і так далі, не виховуючи молодше покоління. Треба ще змалку привчати молодь до праці, навчити їх працювати на користь державі і суспільству. Слід прищеплювати в дітях любов до рідної держави, вміння бути чесним, повагу до оточуючих, без будь-яких виключень, та розвивати прагнення до справедливості, вдячності і щирості.

Побудова соціальної правової держави в Україні повинна підводитися не лише декларуванням, а й чітким виконанням законодавства в країні. Головною метою праць Верховної Ради повинно стати прийняття законів на користь суспільства, побудова виконавчих правоохоронних органів, здатних чесно служити людям. Потрібні кардинальні зміни в суддівській системі та системі безпеки.

Чітке виконання законів допоможе прийти в Україну інвесторам, що сприятиме позитивному зрушенню в економіці. Сила закону зменшить корупцію, злочинність, власність буде захищена, рейдерство, як явище, повністю зникне. Закон повинен усунути негативний вплив монополій на ціноутворення. Беззаперечне виконання законів стане запобіжним заходом від свавілля при всякій владі, а це є основою для розвитку економіки, в результаті чого буде покладений фундамент розбудови оборонної промисловості, зміцнення армії, сприятиме підтриманню суверенітету України, наближенню до встановлення миру на нашій землі.

Таким чином, спільними зусиллями зможемо підняти соціально-правовий статус держави в Україні, що особливо важливо для незахищених верств населення, встановити соціальну справедливість, ліквідувати безробіття, зубожіння, дати рівні права і доступність в судочинстві.

Все це стане можливим, коли прийде час справжньої демократії і сили справедливого закону в Україні. Зріле і діюче громадянське суспільство спроможне буде втілювати на ділі справедливі соціально-правові закони в життя суспільства на користь всіх його громадян. Міцний закон – запорука міцної країни і соціально-правовий захист кожного громадянина.

Список використаних джерел:

1. Рябов С. Г. Політична теорія держави. 2-е вид. – Київ: Тандем, 1996. – 240 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2121.html>.
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.fmx.ru/sociologiya_i_obshhestvoznaniye/shlyaxi_formirovaniya_a_
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Правова_держава
4. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://moyaosvita.com.ua/filosofija/vchennya-aristotelya-pro-derzhavu/>
5. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/2015073165794/pravo/skladnosti_pobudovi_pravovoyi_derzhavi_ukrayini
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12670/>
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://vuzlit.ru/796636/istorichni_pidhodi_rozglyadi_kontseptsiiyi_pravovoyi_derzhavi_yuridichniy_dumtsi
8. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://lawbook.online/ukraine-gosudarstva-prava-teoriya/sotsialno-pravova-derjava-72605.html>

Тютюнник Анастасія Олександрівна

студентка III курсу
психолого-педагогічного факультету КДПУ

Науковий керівник: Грабовець І.В.

к.соц.н., доцент, завідувач кафедри
соціології та економіки КДПУ

ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНАМИ

На жаль, досить актуальною сьогодні є проблема ідеологічного впливу на свідомість людей. Достовірно відомо, що фізичний примус є малоефективним у демократичних країнах, а, отже, обертів набирає ціла індустрія так званих «технологій», яка дозволяє частково впливати на

свідомість та психічний стан тих людей, на яких вона спрямована. Найгірше те, що можна навіть не здогадуватись, що судження з певного приводу, наприклад, пріоритетного претендента на президентських виборах, уже не твоє власне, а навіяне соціальними рекламами. Найчастіше використовують саме їх для маніпулювання свідомістю, адже це найпростіший і найшвидший спосіб досягти бажаного, особливо у політичній сфері. Хтось вирішить назвати відмову від телевізора – панацеєю, проте, хочеться нагадати – будь-яку рекламу можна здійснити не тільки у вигляді телепередач, тому відмовлятися від неї немає сенсу, тим більше, що сьогодні в пріоритеті інтернет-реклами, хоча виключати радіореклами та реклами на білбордах міста все ж не варто. Відзначу ще один негативний момент цієї системи: можна не дивитись телевізор, але все одно потрапити під маніпуляційний вплив шляхом спілкування з оточуючими людьми. Це наче своєрідна ланцюгова реакція, яка призводить до бажаних наслідків. Сюди входить і проблема впливу чуток на громадську думку, яку досліджували такі вчені, як Дубін Б.В. і Товстих А.В.

Предметом нашого дослідження стало виявлення впливу маніпуляції на політичну позицію громадян.

Щоб зрозуміти систему політичної маніпуляції як такої, спочатку треба розібратися з, так би мовити, основою піраміди маніпуляції, тобто зі значенням самої маніпуляції, а точніше з походженням терміну. Цим питанням цікавились такі політологи, як Бебик В.М., Кондратенко Н.В., Стадник А.Г., і вони починали розбиратися з ним із середини – безпосередньо з політичної маніпуляції. Це, на мою думку, неправильно, адже всім відомо, що без знання історії неможливо рухатись вперед. Отже, щоб отримати цілісну картину шляхів та причин політичного маніпулювання, потрібно дізнатись значення та витоки самої маніпуляції.

Загалом, якщо перевести термін «маніпуляція» з латини, отримаємо слово *manipulus*, де виділимо ще такі слова – *manus*, тобто рука, та *pale*, яке означає наповнювати[2]. Склавши два корені слова отримаємо слово пригорща, жменя. Цікавий переклад для такого серйозного терміну. У новому тлумачному словнику української мови є інформація про те, що даний термін тлумачиться як виконувана власними руками складна дія, яка потребує вправності та вміння [3]. Мається на увазі, що враховується вправність та швидкість виконання тих чи інших дій. Відомо, що цим терміном називали ще й фокусників, які працювали без складного

обладнання, а тільки за допомогою рук [3]. Фокусники-маніпулятори йшли з девізом: «вправність рук і ніякого шахрайства», хоча, на мою думку, своєрідне шахрайство все ж було, але воно пов'язане з психічним впливом на людину.

Використовувати маніпуляцію почали ще до того, як з'явився цей термін. Кожен знає про такі відомі випадки з історії, коли шамани чи жерці намагалися конструювати так зване «майбутнє». Особа, яка нібито спілкувалася зі Всевишнім, своїми розповідями примушувала всіх людей, які її оточували, діяти в своїх інтересах.

Політичне маніпулювання набрало обертів у наш час ще й завдяки масштабному розвитку засобів масової інформації. Це справді вигідний спосіб контролювати великі маси людей, не застосовуючи, наприклад, жорстокі методи покарання, репресії та не приносячи жертв для встановлення контролю над суспільством. Можна сказати, що управління масами здійснюється непомітно та не потребує значних матеріальних затрат [4].

Політолог Крисько В.Г. виділяє три основних рівні маніпулювання. Найпершим і найслабшим рівнем є посилення норм, мотивів, цінностей, ідей, установок вжених у свідомості людей, які й потрібні маніпулятору. Другий – частковий. Здійснюються малі зміни поглядів на факти, процеси, ті чи інші події, що також впливає на практичне та емоційне ставлення до конкретного явища сукупності громадян, які голосують за певну партію на виборах. І останній, найсильніший рівень – це докорінна, кардинальна зміна життєвих установок шляхом поширення драматичних, сенсаційних, надзвичайно важливих повідомлень для виборців [5].

Шевченко Тетяна Валентинівна, вчитель історії Криворізької загальноосвітньої школи №122, виділяє цілу систему засобів, за допомогою яких здійснюється свідомий вплив на підсвідомість особистості. Система включає: буденну розповідь, деталізацію, заговорювання і асоціації [6].

Принцип *буденної розповіді*, мабуть, найбільше використовує ЗМІ України. Суть цього засобу у тому, що працівники телеканалів країни з гарною зовнішністю та зі спокійним виразом обличчя приємним голосом у щоденних ефірах повідомляють про тяжкі злидні, жахливі криваві злочини та дорожньо-транспортні події, щоб заблокувати творчий, а отже, і критичний розум. Що стосується *деталізації*, то її суть у тому, що

навколо якоїсь події представники засобів масової інформації піднімають неймовірний галас і, так би мовити, роздувають із мухи слона. Зазвичай ці події пов'язані з негативом: скаргю, обвинуваченням у чомусь, кримінальними діями. Просто не вигідно робити таку деталізацію якоїсь позитивної події.

Наступне – «заговорювання», коли тримається на слуху певне ім'я чи подія. В доречних і недоречних місцях згадуючи певну особу, її внески у певну справу, здібності, чи цитати його слів. Найбільш явний приклад цього засобу маніпулювання – це постійні розмови про одного з кандидатів задля його перемоги на виборах.

Останній, але не за значенням – засіб *асоціації* або метафори. Дуже часто ЗМІ штучно прив'язують об'єкт розповіді в очах громадськості до чогось дуже хорошого, щоб зробити його більш привабливим, або до чогось негативного, переслідуючи мету зробити об'єкт розповіді неприємним, відразливим для глядачів [6].

Система засобів маніпулювання є неповноцінною без способів маніпулювання. Фактично кожен знає чи підозрює, що від різних засобів масової інформації можна почути й брехню, і замовчування, і напівправду, але не кожен здогадується, що саме за допомогою цих прийомів і здійснюється політичне маніпулювання громадянами.

Що стосується брехні, то це свідомо фальсифікація правдивої інформації та її розповсюдження [7]. Так, можна привести як приклад ситуацію, що сталася на російському телебаченні у 2015 році, коли фото із польської демонстрації 2012 року видали, нібито, за мітинг підтримки анексії Тернопільської області. Однак, якщо звернутись до тлумачного словника, можна знайти деякі відмінності між тлумаченням поняття брехні, тобто обману, і маніпуляції, оскільки маніпуляція це специфічна подача правди, а не повністю вигаданий сценарій деякої події [3]. Отже, можна сказати, що брехня стає одним зі способів маніпуляції лише тоді, коли оголошена інформація генерує у підсвідомості об'єкта певні висновки, в яких зацікавлені політичні діячі [7].

Досить часто для панівної еліти є важливим укорінення в свідомості більшості частини суспільства бажаних стереотипів щодо тих чи інших суб'єктів політики, ідеологічних доктрин, окремих подій та фактів. Щоб досягти запланованої мети, використовується спосіб упровадження іміджута кліше. Не потрібно плутати чи поєднувати цей спосіб з навішуванням ярликів. Останній означає нав'язування суспільству

негативних оцінних категорій з метою компрометації певних суб'єктів політики на кшталт «імперіаліст», «шовініст», «фашист» тощо, що ніяк не карається [8].

Отже, феномен політичної маніпуляції займає не останнє місце у житті суспільства. З його допомогою людину можуть використовувати в корисливих цілях, не давати їй самостійно зорієнтуватися у певній ситуації та змушують підсвідомо робити ті дії, які не відповідають її істинним інтересам або, навіть, повністю суперечать їм.

Не кожен розуміє де починається і де закінчується маніпуляційний вплив, а тому, часто стає мовчазною жертвою, чи, в кращому випадку, спостерігачем в ситуації порушення психологічної безпеки, ініціатор якого в більшості випадків залишається за фокусом спостереження.

Список використаних джерел

1. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. Вищих навч. закладів. — К., 1997.
2. Молодиченко В. Маніпуляція цінностями та засобами убезпечення молоді від руйнацій них ідеологічних впливів / В.Молодиченко — Стаття періодики // Освіта регіону. — 2011. — №2. — с. 57-61
3. Новий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.:Радченко І.О., Орлова О.М. — К.: ПП Голяка В.М., 2007. — 768 с.
4. Почепцов Г.Г. Сучасні інформаційні війни / Г.Г.Почепцов. — Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. — 166 с.
5. Крисько В.Г. Секрети психологічної війни (цілі, завдання, методи, форми, досвід) / В. Г. Крисько. — Мн.: Харвест, 1999. — 448 с.
6. Шевченко Т.В. Роль ЗМІ у формуванні громадської думки у сучасній Україні / Т.В. Шевченко. — Складова частина документа // Актуальні проблеми соціокультурного розвитку особистості: матер. Всеукраїнської наук.-практичної конференції (31 березня – 1 квітня 2016 року): зб наукових праць / редкол.: Н.І. Литвинова, Н.Д. Володарська, Л.Л. Сушенцева[та ін.]. — Кривий Ріг: КП «Криворізька жовтнева друкарня», 2016. — с. 152-158.
7. Бебик В. М. Політологія. Наука і навчальна дисципліна : підруч. для студ. Внз / В. М. Бебик. — Київ: Каравела, 2012. — 496 с.
8. Стадник А.Г. Форми впливу на громадську думку в процесі інформаційної війни / А. Г. Стадник // Соціальні технології:

актуальні проблеми теорії та практики. – 2016. – Вип. 69-70. – с. 216-222.

9. Семенченко Ф. Г. Політичні маніпуляції як суб'єктивний вид політичного впливу / Ф. Г. Семенченко // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – с. 254-263.
10. Головатий М. Ф. Політична психологія. Навч. посібник / М. Ф. Головатий. –К.: МАУП, 2001.

СЕКЦІЯ 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Аболмасова Євгенія Сергіївна

Канащук Вікторія Сергіївна

студентки 4 курсу, спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович

доцент кафедри правознавства,

Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Проблема визначення переліку та змісту принципів тієї або іншої галузі права завжди знаходилася в центрі уваги вчених-юристів. Не були винятком і принципи господарського права, які історично склалися і неодноразово розглядалися в юридичній науці радянського періоду[1, с.89]. Безумовно, що принципи, на яких ґрунтується господарське право України, докорінно відрізняються від принципів господарського права періоду соціалістичного господарювання, до яких відносили: єдність політичного і господарського керівництва, ведення господарської діяльності на основі соціалістичної власності, демократичний централізм, плановість, господарський розрахунок, постійне удосконалення форм і методів керівництва економікою, соціалістичну законність у господарських відносинах [2, с.24]. Зміни, що відбулися у формуванні принципів господарського права (зокрема, в їхніх назвах і змісті), зумовлені, передусім, трансформацією відносин власності в нашій країні, зменшенням впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, орієнтацією на побудову ринкової економіки і, відповідно, впровадженням ринкових інструментів, застосування яких в умовах планової соціалістичної економіки з її адміністративно-командною системою управління було просто неможливим. Незважаючи на те, що принципи господарського права, як загальні керівні засади, що визначають характер організації діяльності суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, сприяють з'ясуванню суті і

значення тих або інших норм господарського законодавства, їх правильному тлумаченню і застосуванню, вирішенню питань у разі відсутності відповідної норми [3, с.14], стан наукових досліджень принципів господарського права на сьогодні неможна визнати задовільним.

Ще один із зазначених аспектів – визначення переліку (кола) принципів господарського права – також є дискусійним. Так, ще до прийняття Господарського кодексу України. Більшість науковців до основних принципів господарського права відносила такі принципи, як:

- свобода підприємницької діяльності, ініціативи і підприємливості в рамках суспільного господарського порядку;
- свобода руху капіталу, товарів і послуг;
- рівний захист державою прав усіх суб'єктів господарювання;
- демонополізація економіки і розвиток добросовісної конкуренції;
- обмеження втручання державних органів у господарські відносини;
- забезпечення народно господарських (національних) інтересів шляхом державної підтримки науково-технічного прогресу;
- державний і суспільний захист інтересів споживача;
- декриміналізація і детінізація економіки;
- забезпечення правопорядку і законності в господарській діяльності.

Викладені в цих тезах судження щодо переліку основних галузевих принципів господарського права, їх найменування та змісту ґрунтуються на положеннях Конституції України та ГК України. Відповідні проблеми потребують поглибленого теоретичного дослідження з тим, щоб не лише сформулювати певні пропозиції законодавцеві стосовно закріплення принципів господарського права в ГК України та в інших актах господарського законодавства з урахуванням специфіки суспільних відносин, що ними регулюються.

Список використаних джерел:

1. Тадевосян В.С. Об основных принципах социалистического хозяйствования // Советское государство и право. – 1966. – №10. – С.89–92.
2. Мілаш В.С. Господарське право: курс лекцій: у 2ч. / В. С. Мілош. – Х.: Право, 2014. – 496 с.
3. Щербина В.С. Господарське право України: навч. посібник, перероб. і доп. / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 592 с.

Андрушко Богдан Васильович
студента4 курсу, спеціальність «Право»
Науковий керівник: Пономаренко Вікторія Володимирівна
кандидат псих. наук, доцент кафедри правознавство,
Полтавський інститут економіки і права

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Вступ.З утворенням самостійної та незалежної України досить тривалий час не відбувалося жодних змін у законодавстві щодо виконавчого провадження. Значення виконавчого провадження як окремої стадії господарського процесу пояснюється тим, що рішення суду не завжди добровільно виконується сторонами, не на користь яких воно прийняте, а інститут виконавчого провадження забезпечує примусове виконання таких рішень судів та інших органів (посадових осіб). Завершальною стадією господарського процесу є саме виконання рішення господарського суду, оскільки саме на цій стадії регулюються і здійснюються не тільки правовідносини по розгляду й вирішенню господарських справ, але й по виконанню прийнятих рішень. Отже, даним інститутом усуваються порушення майнових та особистих немайнових прав шляхом застосування процесуальних засобів і способів примусу до осіб, які добровільно не виконали свої обов'язки.

Результати дослідження. Питанню виконавчого провадження за новим реформованим законодавством присвячені праці таких практикуючих юристів, як: Є. Гончаренко, П. Макушев, М. Семенченко та інші. Конкретно правового статусу працівників державної виконавчої служби України присвятили наукові праці Л. Крупнова, А. Купріянова, М. Прилуцька, О. Чумак.

Слід зазначити, що одним з найважливіших елементів сучасної правової держави є інститут судового контролю за органами виконавчої влади, яким забезпечується режим законності у сфері організації та функціонування виконавчих органів державної влади, посадових осіб, державних службовців. Яскравим прикладом при дослідженні даного питання є здійснення судового контролю у сфері виконавчого провадження.

Судовий контроль за провадженням примусового виконання є достатньо дієвим і ефективним, так як суд – це орган правосуддя, і ніякий контроль з боку державних органів не замінить собою контроль судовий.

При всій досконалості і демократичності судової системи ефективність її діяльності в першу чергу залежить від кінцевого результату – своєчасного і повного виконання судового рішення, ухваленого судом. Вказаний чинник є однією з складових авторитету судової влади в державі, дієвості актів, які видає ця влада. Тому проблема виконання рішень, ухвалених судом, є надзвичайно актуальною для організації роботи загальних судів. Рішення, постанови, дії та бездіяльність посадових осіб у системі державної служби, що порушують права і свободи громадян, можуть бути предметом судової перевірки, оскільки судовий контроль за діяльністю посадових осіб сприяє виявленню помилок і зловживань своїми повноваженнями, а також їх оперативного усунення і викорінювання. Такий судовий контроль здійснюється і за діяльністю посадових осіб органів державної виконавчої служби України, та є одним з основних і дієвих засобів захисту прав і охоронюваних законом інтересів осіб, залучених до сфери виконавчого провадження, від неправомірних дій (бездіяльності) органів примусового виконання та їх посадових осіб.

15.12.2017 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. №2147-VIII. Внесені зміни торкнулися, зокрема, питання судового контролю за виконанням судових рішень.

Господарський процесуальний кодекс України (в редакції до 15.12.2017 р.) (далі – ГПК), на відміну від Цивільного процесуального кодексу України (в редакції до 15.12.2017 р.), взагалі не містив окремого розділу, який регулював би питання здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби, приватних виконавців щодо виконання судових рішень господарських судів регулювалося ст. 121-2 ГПК. При цьому, не вирішеним залишалося питання окреслення суб'єкта оскарження.

Відповідно до положень ГПК, суб'єктом оскарження були органи державної виконавчої служби,

приватні виконавці, а відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» — виконавець та посадові особи органів державної виконавчої служби (ч. 1 ст. 74). При цьому, згідно з положеннями Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», систему органів примусового виконання рішень становлять органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законом порядку.

Частиною першою статті 339 ГПК України законодавець спробував внести ясність в окреслене питання та визначив суб'єктом оскарження державного виконавця чи іншу посадову особу органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу.

В той же час, відповідні зміни так і не були внесені до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», а тому навіть після прийняття ГПК України питання суб'єкта оскарження не було остаточно вирішено на законодавчому рівні.

При цьому в Єдиному державному реєстрі судових рішень вже містяться судові рішення, в яких суди звертають увагу на те, що суб'єкт оскарження у новій редакції ГПК України змінився. Тепер ним повинен бути не орган Державної виконавчої служби, а державний виконавець, інша посадова особа органу державної виконавчої служби.

В той же час ч. 1 ст. 339 ГПК України визначає коло осіб, які можуть звертатися до суду зі скаргою на рішення, дію чи бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця, відповідно до положень ч. 1 ст. 339 ГПК України, якими є сторони виконавчого провадження, до яких ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» відносить стягувача і боржника. При цьому, відповідно до положень ч. 1 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження», рішення, дію чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби можуть бути оскаржені не лише сторонами, але й іншими учасниками та особами.

Внесені до ГПК України зміни стосувалися також питань строків для звернення зі скаргою. Так, ГПК надавав можливість звернутися зі скаргою до

судупротягом 10 робочихднів, а в окремихвипадках – 3 робочихднів. Вказанеположеннязнайшлосвєдображення у ч. 5 ст. 74 ЗаконуУкраїни «Про виконавчепровадження».

Висновки. Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє зробити висновок, що в останні роки в українській правовій теорії обґрунтовано стверджується положення, згідно якого правосуддя є основною, але не єдиною функцією судової влади. Тобто судова влада поряд з відправленням правосуддя проявляється також через здійснення контролю за законністю та обґрунтованістю дій і рішень органів і посадових осіб; винесення окремих ухвал; судовий нагляд за діяльністю судів нижчої інстанції з метою перевірки правомірності їх рішень; роз'яснення чинного законодавства на основі даних судової практики.[5, с.15]

Необхідність запровадження судового контролю в судову діяльність в тому чи іншому вигляді і розширення області його застосування потребує аргументованого розгляду та вивчення на науковому рівні. Адже, щоб ефективно захищати права людини і оберігати суспільство від руйнівних соціальних конфліктів, суд повинен мати можливість впливати на інші гілки влади, стримувати і врівноважувати їх. Таким чином правосуддя є найважливішою, але не єдиною функцією судової влади. Крім правосуддя судова влада виконує й інші функції. Контроль за рішеннями і діями органів виконавчої влади проявляється також у праві судів здійснювати контроль за законністю та обґрунтованістю дій державних органів, і особливо в тих випадках, коли є небезпека обмеження прав і свобод громадянина. Це означає, що справді незалежна і самостійна судова влада в правовій державі повинна володіти рядом контрольних повноважень по відношенню до інших гілок державної влади. Правосуддя – це не тільки результат судової діяльності, але і процес досягнення цього результату. Частиною процесу і необхідною умовою справедливого вирішення справи є судовий контроль.

Сьогодні триває робота над вдосконаленням механізмів виконавчого провадження, про що свідчить прийняття нормативно-правових актів, що розпочали процес реформування вітчизняного законодавства у сфері судоустрою, зокрема, нових Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про виконавче провадження», «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про

органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06листопада1991 року № 1798-ХІІ (редакція від 05.10.2016 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – С. 56.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16січня2003 року № 435-IV (редакція від 02.11.2016 року) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. –№ 40-44. – С. 356.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 02червня 2016 року № 1404-VIII (редакція від 17.02.2017 року) // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 30. – С. 542.
5. Талан Л.Г. Реалізація судових рішень у виконавчому провадженні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 /Л.Г. Талан. – Харків: Б.в., 2012. – 19с.

Белашова Вікторія Сергіївна
студентка магістратури спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник:Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц.,професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Питання правової ерудиції та культури пересічного населення України у царині зростання правосвідомості й захисті власних прав можливе лише за систематичного повсякденного, професійно організованого правового виховання. Сфера особистих немайнових прав фізичних осіб лишається наразі найуразливішою адже питання не лише в недостатній правовій базі для захисту таких прав, а й у свідомості кожної особи і її бажанні виборювати їх. Тривалий час, до появи Цивільного

кодексу 2004 р. такі права були не захищеними та не забезпеченими законодавчо, оскільки особисті права не мають майнового економічного змісту. Принцип «свобода однієї особи закінчується там де починається свобода іншої» не мав правового фундаменту щоб належно забезпечити особисті немайнові права фізичних осіб. Тривалий час це актуальне для широких кіл населення питання лишалося дискусійним і порушувалося на шпальтах газет та обговорювалося у вузьких юридичних колах.

Грунтуючись на класифікації, можна стверджувати, що законодавець поділяє особисті немайнові права на два рівні залежно від благ, що виступають об'єктами цих прав. Блага першого рівня нерозривно пов'язані з фізичним буттям людини – виникають разом з її народженням, діють протягом її життя. Вони існують незалежно від їх правового регулювання. Держава повинна їх охороняти, а у разі порушення – захищати. Благами другого рівня виступають суб'єктивні немайнові права, що визначають зміст абсолютних правовідносин. Ці права виникають безпосередньо з підстав, зазначених у законі. Деякі з цих прав можуть бути обмеженими.

Частина 3 ст. 270 ЦК містить важливе уточнення: перелік особистих немайнових прав, які встановлені Конституцією України, ЦК та іншими законами, не є вичерпним. Це положення підтверджується міжнародно-правовими підходами до вирішення питання, що висвітлюється у коментованій статті.

Зокрема, на Раду Європи покладається завдання приділяти увагу у своїй роботі не лише захисту прав і свобод, які вже давно визнані, але й удосконалювати такий захист, поширювати його на інші права. Україна як член міжнародного та європейського співтовариства зобов'язана дотримуватися загальноприйнятих міжнародних принципів у галузі прав людини, що закріплені у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (16 грудня 1966 р.); Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (16 грудня 1966 р.); Загальній декларації прав людини (10 грудня 1948 р.); Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини (4 листопада 1950 р.) та ін. [1].

Зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя [2, с. 241]. Можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд (тобто без втручання інших осіб) визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя складає зміст особистого

немайнового права. Позитивний характер особистих немайнових прав впливає з аналізу їхнього змісту та здійсненнях [2].

Відправним моментом у з'ясуванні юридичного змісту особистого немайнового правовідношення є визначення суб'єктивного особистого немайнового права управоможеної фізичної особи та кореспондуючого їй суб'єктивного цивільного обов'язку всіх інших осіб. Таким чином, в особистих немайнових правовідносинах беруть участь управоможений і зобов'язаний суб'єкти. Специфікою суб'єктивного особистого немайнового права є те, що його реалізація передбачає, в першу чергу, можливість вчинення певних дій самою управоможеною особою. У якості управоможеної особи виступає фізична особа. Управоможеними в особистих немайнових правовідносинах є повністю дієздатні, частково дієздатні (фізичні особи віком від 14 до 18 років) та обмежено дієздатні фізичні особи. Малолітні до 14 років та недієздатні особи виступають як носії вказаних прав, але вони не можуть в ряді випадків самостійно здійснювати окремі правомочності [3, с.97].

В абсолютних немайнових правовідносинах зобов'язаними особами виступають усі суб'єкти цивільного права, а у відносних – ті, хто вказаний в такій якості в законі чи договорі. Наприклад, це такі особи, як лікарі, які зберігають медичну таємницю, працівники банку, які зобов'язані зберігати банківську таємницю за договором банківського вкладу, тощо.

Враховуючи вищевикладене варто зауважити, що на сьогодні система особистих немайнових прав фізичних осіб потребує більш широкого законодавчого тлумачення для повного гарантування конституційних прав громадян.

Література:

1. Цивільний Кодекс України. – К., 2003.
2. Цивільний кодекс України. Коментар. – Харків: «Одіссей», 2004. – 856 с.
3. Дзера О.В. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – [2-е вид., допов. і перероб]. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 1. – 736 с.

Бонь Таїсія Василівна
студентка 4 курсу, спеціальності "Правознавство",
Полтавського коледжу ВМУРол « Україна»
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ЗАКОННІ ПРЕДСТАВНИКИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У навчальній і науковій цивільно-процесуальній літературі, залежно від підстави виникнення процесуальне представництво поділяється на законне і договірне. Законне процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів: спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Воно здійснюється батьками, опікунами, піклувальниками. На його виникнення згоди цих осіб не потрібно.

Особливістю законного представництва є те, що представнику не потрібно згоди особи, яку вони представляють, на вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Законний представник компенсує відсутність цивільної процесуальної дієздатності у малолітньої або недієздатної особи і виступає в процесі на захист її інтересів. При цьому слід звернути увагу, що стороною є сам малолітній або недієздатний, як учасник спірних правовідносин.

В судовій практиці мають місце випадки, коли замість дітей, позов пред'являється безпосередньо до їх батьків як відповідачів, або ж батьками в інтересах своїх дітей, як позивачами. Така практика видається неправильною, оскільки фактично відбувається безпідставна підміна суб'єкта, права та інтереси якого захищаються судом.

Ст. 39 ЦК визначає, що фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка. Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун (стаття

41 ЦК). Отже, процесуальні права недієздатної особи реалізує опікун, який законний представник.

Відповідно до ст. 36 ЦК суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Права та інтереси таких осіб та неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть захищати у суді відповідно їхні піклувальники, батьки, усиновлювачі чи інші особи, визначені законом.

Відповідно до ст. 18 СК кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Законним представником безвісно відсутнього є опікун, який призначається для опіки над майном. Відповідно до ст. 44 ЦК на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. За заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою.

Права, свободи та інтереси особи, яка визнана безвісно відсутньою, захищає опікун, призначений для опіки над її майном. Суд повинен перевірити, чи дійсно особа визнана безвісно відсутньою і чи призначений опікун для опіки над її майном.

Законним представником спадкоємців, які ще не прийняли спадщину, є виконавець заповіту або особа, яка вживає заходів щодо охорони спадкового майна.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, - відповідні органи місцевого самоврядування з власної ініціативи або за заявою спадкоємців вживають заходів щодо охорони

спадкового майна. Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини. Витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині. Якщо спадкування здійснюється не лише за заповітом, а й за законом, виконавець заповіту, якого призначив спадкодавець, вживає заходів щодо охорони всієї спадщини.

Якщо твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом (за винятком, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору (його ім'я чи назва мають бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати права останнього. Це положення діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявить про своє авторство (ч. 4 ст. 11 Закону «Про авторське право та суміжні права»).

У зв'язку з цим позов на захист прав такої особи як представник пред'являє видавець. У таких випадках суд не вправі вимагати розкриття імені автора. Якщо автор не розкриває свого імені та не бере участі у справі, а видавець підпадає під визначення суб'єкта, зазначеного в статті 1 ГПК, то такий спір, залежно від суб'єктного складу, підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Законне представництво припиняється одразу, як тільки відпала передбачена законом підстава з якої воно виникло. Так, повноваження батьків, як законних представників, припиняються з моменту досягнення дитиною повноліття. Надалі батьки можуть брати участь в процесі лише за згодою дитини та на основі наданих їм повноважень.

Водночас, відповідно до ст. 154 СК батьки мають право звертатися до суду за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень. Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам. Надання представнику повноважень щодо укладення від імені малолітніх та підопічних мирової угоди, відмови від позову, визнання позову може істотно вплинути на майновий стан довірителя. Тому, на нашу думку, законні представники не можуть надавати такі повноваження без згоди органу опіки та піклування. З метою запобігання порушенням прав та інтересів дітей, суд повинен з'ясувати обсяг

повноважень представника дитини, думку органу опіки та піклування та пересвідчитися в тому, що відмова від позову чи його визнання, мирова угода не суперечать інтересам дитини.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

2. Шпак В. Обґрунтування допуску фахівця у галузі права до фактичної участі у судовому процесі / В. Шпак // Юридичний журнал. – № 8. – 2008 р.

Братанова Вікторія Вікторівна
студентка 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Після здобуття незалежності в Україні розпочалися процеси децентралізації економічної системи, на ринку з'явилися нові суб'єкти цивільного обороту. В умовах сучасного політико-правового розвитку держави особливо актуальним в теоретичному і практичному аспектах є передбачене ст. 55 Конституції України право на захист [1], адже нормальний цивільний оборот передбачає не тільки визнання належності суб'єктам правових відносин певних цивільних прав та інтересів, а й забезпечення функціонування ефективного механізму захисту цих прав. Сучасні правові тенденції вимагають наявності широкого вибору регламентованих законодавством засобів, способів та форм захисту цивільних майнових прав та інтересів фізичних осіб.

Саме тому особливо актуальним є дослідження питання захисту цивільних прав та інтересів, як реалізації встановленого законом суб'єктивного права особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання шляхом застосування обраних

самою особою чи встановлених договором або актами цивільного законодавства правоохоронних заходів – способів захисту цивільних прав.

Даному питанню присвячено чимало праць учених-правників, зокрема О. Йоффе, В. Тархов, С. Братусь, С. Алексєєва, В. Корецький та інші. Вони одними з перших порушили питання захисту саме майнових інтересів людини, взялися за найважчу і проблематичнішу роботу захисту сфери, яка набуває матеріального змісту. Саме згадані вчені започаткували вивчення таких аспектів проблеми як: визначення місця майнових прав у системі цивільного права; вивчення предмету і системи цивільного права; вивчення змісту цивільних правовідносин тощо.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Відповідно до положень ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Частиною 1 ст. 16 ЦК затверджено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, а в ч. 2 цієї статтею визначено способи здійснення захисту цивільних справ та інтересів судом.

Цивільне законодавство не містить визначення поняття способів захисту цивільних прав та інтересів. За їх призначенням вони можуть вважатися визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду у разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення.

Питання захисту судом цивільних прав та інтересів залишається вкрай актуальним, оскільки відсутність належного правового врегулювання та суперечність окремих положень чинного законодавства породжує багато проблем при застосуванні передбачених указаними нормами способів захисту, що в більшості випадків позбавляє їх ефективності й істотно ускладнює здійснення судом захисту порушених цивільних прав та інтересів учасників спірних правовідносин.

Виокремлюють матеріальний і процесуальний аспекти захисту цивільних прав та інтересів.

Матеріальний аспект захисту охоплює й положення гл. 3 ЦК, в якій йдеться саме про захист цивільних прав та інтересів.

До прав, які підлягають цивільно-правовому захисту, відносяться всі майнові й особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права.

Порушення цивільних прав може проявлятися, зокрема, в: недотриманні сторонами в момент вчинення правочину вимог закону; поширення про особу недостовірної інформації; розкриття таємниці про стан здоров'я особи; піддання фізичної особи катуванню, жорстокому або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню; неповага до гідності та честі особи; протиправне позбавлення права власності чи його обмеження; безпідставне заволодіння особою майном іншої особи-власника; створення власнику перешкод у здійсненні права користування чи розпорядження своїм майном; неправомірне використання твору без згоди автора; невиконання чи неналежне виконання умов зобов'язання; безпідставна одностороння відмова від договору; продаж товару неналежної якості; втрата (нестача) чи пошкодження речі; спричинення фізичної чи юридичній особі майнової чи немайнової (моральної) шкоди.

Процесуально-правовий аспект захисту права полягає в тому, що згідно зі ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) загальні суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства (ч. 1). Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства (ч. 2). Суди розглядають справи, визначені в ч. 1 ст. 15 ЦПК, у порядку позовного, наказного та окремого провадження (ч. 3). Крім того, суди розглядають справи про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу (ч. 4).

Ст. 3 ЦПК передбачено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (ч. 1). У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та

особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси (ч. 2). Відмова від звернення до суду за захистом є недійсною (ч. 3).

При здійсненні правосуддя у цивільних справах суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом (ст. 4 ЦПК).

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК) [2].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України : від 28 червня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Аналіз практики застосування судами ст.16 Цивільного кодексу України/ Газета Закон і Бізнес // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu_.html

Брижань Карина Владиславівна
Гнітько Тетяна Сергіївна

студентки 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Інститут права і суспільних відносин університету «Україна»

Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович

доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст.ст. 4, 45 Господарського процесуального кодексу України юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також

для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Крім того до господарського суду у справах, віднесених законом до його юрисдикції, мають право звертатися також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Вони можуть бути учасниками справи в судовому процесі – позивачами і відповідачами, третіми особами.

Справи юридичних осіб у господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника. Керівники підприємств та організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, подають до господарського суду документи, що посвідчують їх посадове становище [1].

Згідно статті 60 ГПК повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

- довіреністю фізичної особи;
- довіреністю юридичної особи;
- свідоцтвом про народження дитини;
- рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна;
- ордером.

Довіреність є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ч. 3 ст. 244 ЦК). Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії. Строк довіреності, виданої в порядку передоручення, не може перевищувати строку основної довіреності, на підставі якої вона видана (ст. 244 ЦК). Крім того, норми статей 245–250 ЦК визначають: форму довіреності; довіреність юридичної особи; строк довіреності; припинення представництва за довіреністю; скасування довіреності; відмова представника від вчинення дій, які були визначені довіреністю.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення. Відповідність копії документа,

що підтверджує повноваження представника, оригіналу може бути засвідчена підписом судді.

Оригінали документів, зазначених у статті 60 ГПК, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи.

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі, він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

У разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання [2,с.83].

Довіреності або інші документи, що підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 10 ст. 60).

Для здійснення своїх функцій в господарському процесі представник наділяється процесуальними правами та обмеженням. Безпосередні повноваження представника в суді визначені статтею 61 ГПК. Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері. Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначаються Цивільним кодексом України, а представництва за ордером – законодавством про адвокатуру[2,с.84].

Отже, інститут представництва у господарському суді має важливе значення для господарського процесу в справах захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін і третіх осіб, оскільки сприяє повному здійсненню їхніх процесуальних прав і обов'язків.

Узагальнивши нормативні положення щодо здійснення представництва в господарському судочинстві можна дати наступне визначення представництву в господарському процесі – це діяльність представника при розгляді справи в судовому процесі, що здійснюється від імені особи, яку представляють із метою досягти для неї найбільш

сприятливого рішення, а також для надання допомоги в реалізації своїх прав. Діяльність представника в господарському процесі складається з юридичних дій, які йому доручає здійснити особа, що він представляє. Таким чином, представництво в господарському суді – це правовідношення, у силу якого одна особа (судовий представник) здійснює процесуальні дії в межах наданих йому повноважень від імені та в інтересах особи, яку він представляє (сторони, третьої особи), внаслідок чого безпосередньо для останнього виникають права й обов'язки

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – С. 56
2. Господарський процес: підручник / Світличний О. П. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: НУБіП України, 2018. – 342 с.

Бунча Ганна Василівна
студентка 3 курсу, спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Вступ. Правове регулювання права спільної сумісної власності подружжя за законодавством України є однією з найважливіших категорій в цивільному праві України, без з'ясування сутності та природи якої досить складно зрозуміти особливості реалізації права спільної власності взагалі, порядок укладення, зміни та припинення договорів, спрямованих на перехід права власності тощо.

Питання спільної сумісної власності досліджували такі науковці, як Шершеневич Г., Жилінкова І., Гриняк А., Борисова В., Баранова Л., Ромовська З., Новахатська Я. Однак правозастосовна практика виявила цілий комплекс питань, які в подальшому необхідно врегулювати. Це, наприклад, спори, пов'язані з поділом спільного сумісного майна

колишнього подружжя. Саме цю категорію справ досить часто розглядають у суді.

Результати дослідження. Правове регулювання спільної сумісної власності особливості якої визначається насамперед Цивільний Кодекс України [1], Сімейний Кодекс України [2], Житловий Кодекс України [3] та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно із ЦК України існують два види спільної власності – часткова та сумісна[1]. Спільна сумісна власність подружжя – це право подружжя володіти, користуватися, розпоряджатися своєю владою і в спільних інтересах майном, що їм належить.

Проблематика пов'язана із режимом спільного майна є складною. Г.Ф. Шершеневич вказував: «Спільна власність являє значні труднощі для з'ясування її юридичної природи»

Однією з поширених і складних проблем є розв'язання питання пов'язаного з поділом спільного майна, зокрема спільного майна подружжя і, відповідно, захистом прав власності на нього одного з подружжя. Згідно зі ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки і чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Статтями 60, 61 СК України встановлено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Приблизне коло особистої приватної власності кожного з подружжя встановлений ст. 57 СК України. На відміну від Сімейного, Цивільний кодекс України дещо інакше встановлює режим спільності майна подружжя. Так, ст. 368 ЦК України обмежує режим спільності майна подружжя вказівкою на положення договору (мова йде про шлюбний договір, яким може бути встановлений режим майна подружжя відповідно до ст. 93 СК України) або законом. [4, с. 114].

На думку А. Гриняка законний правовий режим застосовується в разі, коли подружжя не уклало спеціального договору. При цьому слід звернути увагу на складність встановлення факту, чи був прибуток внесений одним із членів подружжя до сімейного бюджету [5, с. 66].

До складу роздільного майна входить:

- майно, що придбане кожним з подружжя до реєстрації шлюбу. Якщо за рахунок роздільного майна будь-ким з подружжя зроблені внески для придбання спільного майна, то ці внески мають враховуватися при визначенні часток подружжя в їх спільному майні. Якщо майно, яке перебувало у власності одного з подружжя, за період шлюбу істотно збільшилося в своїй ціні внаслідок трудових або грошових витрат іншого з подружжя, то воно може бути визнане судом спільною сумісною власністю подружжя;
- майно, отримане одним з подружжя у період шлюбу, але не внаслідок спільної праці, а подароване йому або успадковане ним;
- речі індивідуального користування (одяг, взуття і т.д.), навіть якщо вони придбані під час шлюбу за рахунок спільних коштів. Такі речі належать тому з подружжя, який використовує їх для своїх особистих потреб.

При цьому коло речей індивідуального користування не підлягає розширеному тлумаченню.

Також варто розрізняти момент виникнення спільної сумісної власності і момент виникнення спільного майна, оскільки це має визначальне значення. Момент виникнення спільної сумісної власності зв'язаний з моментом одержання майна, а момент виникнення спільного майна – з виникненням самого права на майно. Спільне майно подружжя, як відзначають у літературі, виникає з моменту, коли в одного з подружжя виникло право на це майно, за умови, якщо це право виникло під час шлюбу в результаті праці одного або обох подружжя, якщо чоловік і жінка господарювали [7, с.186]. Право ж спільної сумісної власності подружжя виникає з моменту одержання цього майна хоча б одним з подружжя [7, с. 193]. Так, наприклад, якщо в одного з подружжя виникло право на одержання зарплати під час шлюбу, але зарплата була, отримана після припинення шлюбу, ця заробітна плата повинна бути визнана спільним майном подружжя.

Співвласникам надається право на свій розсуд у будь-який час заявляти вимогу щодо виділу в натурі частки із майна, що є у спільній сумісній власності.

У разі виділу частки із майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, але співвласники за домовленістю можуть

відступити від принципу рівності часток у праві спільної сумісної власності. Крім того, підставою відступу від названого принципу може бути норма закону чи рішення суду. Так ч.2 ст. 70 СК України надає суду право відступати від засади рівності часток подружжя, враховуючи при цьому інтереси неповнолітніх дітей або інші обставини, що мають істотне значення[9].

А. В. Дзера відзначає, що бувають випадки, коли право на майно виникає в період шлюбу, а набувається подружжям після його припинення. Визнання такого майна спільним не суперечить сімейному законодавству) відповідно до якого у власність подружжя переходить майно, нажите ними і період шлюбу [8, с. 428].

Дзера А.В. і Жилінкова І.В свою думку обґрунтовують тим, що право на одержання зарплати, авторського гонорару має тільки сам працівник або автор витвору. У зв'язку з цим вони заперечують про положення, відповідно до якого спільність майна подружжя виникає з моменту, коли в одного або обох подружжя виникло право на це майно. На думку О. С. Іоффе, необхідно розрізняти внутрішні майнові відносини між подружжям і їхній зовнішній прояв [10, с. 196].

Висновки. Таким чином право спільної власності є самостійним юридичним інститутом, що фактично є рівноцінним праву власності, але не зливається з ним. А початковим моментом виникнення спільності майна подружжя варто вважати момент, коли в одного з подружжя виникло на нього право, за умови, якщо це право виникло під час шлюбу в результаті праці одного або обох з подружжя і якщо чоловік і жінка господарювали.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України. Закон від 10.01.2002 № 2947-III / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст.135.
3. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 р. № 5464-XX // Відомості Верховної Ради України. – 1983. – Додаток до № 28. – Ст. 573.
4. Галуцько В.В. Охорона права власності: адміністративно-правові аспекти: Монографія / Харківський національний ун-т внутрішніх справ; Херсонський юридичний ін-т. - Херсон: ХМД, 2008. - 348 с.

5. Гриняк А. Спірні питання спільної власності подружжя за новим цивільним та сімейним законодавством України / А. Гриняк // Право України. – 2007. – № 6. – С. 65–68.
6. Иоффе О.С. Советское гражданское право / О.С. Иоффе. – Ч. 3. – Л., 1965. – 347 с.
7. Антакольская М.В. Семейное право / М.В. Антакольская. – М., 1999. – 336 с.
8. Дзера А.В. Цивільне право України / А.В. Дзера. – Кн. 1. – К., 1999. – 864 с.
9. Цивільне право України: Загальна частина / За редакцією професорів І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. – К.: Алерта, 2014. – 510 с.
10. Жилинкова И.В. Право собственности супругов / И.В. Жилинкова. – Х., 1997. – 236 с.

Виганний Андрій Андрійович
студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Кравченко Алла Петрівна
к.ю.н., доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРИ МОВИ ЮРИСТА

В усі часи питання якості професійної мови займало особливе місце у діяльності юриста, оскільки, юрист є правознавцем, а право, у свою чергу, є сукупністю встановлених, і охоронюваних державою норм, регулюючих стосунки між людьми у суспільстві. Формуючи і формулюючи правові норми, закріплюючи їх у процесуальних актах, юрист повинен бездоганно володіти мовними нормами. Говорячи про мову нормативного або процесуального акту, оратори виступають, перш за все, як юристи, оскільки їх цікавить виражений в документі правовий зміст. Але, кожний юрист, повинен бездоганно володіти нормами літературної мови, бути людиною, у якої загальна освіта йде попереду спеціальної, тому, що він має справу із найрізноманітнішими явищами життя, і, ці явища, він повинен правильно оцінити, прийняти потрібне рішення і переконати в правильності своєї точки зору людей, що

звертаються до нього. Порушення юристом мовних норм може викликати дещо негативну реакцію з боку співрозмовників. І прокурор і адвокат щодня виголошують публічні промови у судових процесах, тому їм необхідно володіти навиками для виступу перед публікою. Культура мови значною мірою обумовлена культурою мислення і свідомою повагою до мови. Від точності мислення залежить вибір мовних засобів вираження, а неточність може призвести до фактичних помилок. Тому необхідно замислюватися не лише над тим, що говориш, але і як говориш. Основним критерієм культури мови лінгвісти вважають нормативність, яка включає точність, ясність, правильність та чистоту мови, тобто відсутність у ній діалектних, просторічних слів, вузькопрофесійних виразів, іншомовних слів, що недоречно вживаються. Крім того, культурною вважається мова, якій властива мовна майстерність: логічна стрункність, багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність. Культура мови визначається як мотивоване вживання мовного матеріалу та використання у певній ситуації мовних засобів, оптимальних для даної обстановки, змісту і мети висловлювання. Ораторська культура вимагає уміння передавати думки засобами мови не лише правильно, але і точно, і виразно. Юристові доводиться спілкуватись із людьми найрізноманітніших професій і різного рівня культури. І у кожному випадку необхідно знаходити потрібний тон, слова, що аргументують і грамотно виражають думки. Від того, наскільки точно люди зрозуміють мову юриста, залежить зміст їх пояснень і свідчень. З урахуванням завдань судочинства культуру письмової мови юриста можна визначити як використання у процесуальних актах мовних засобів офіційно - ділового стилю, які адекватно відображають встановлювані у справі фактичні дані. Культура мови юриста передбачає також знання норм усних публічних виступів. У промовах прокурора і адвоката відображаються ті ж факти, що і в процесуальних документах, тому судовий оратор, нерідко, використовує конструкції, доречні лише в письмовій офіційно-діловій мові, а публічна промова передбачає багатство словарного запасу та художню виразність. Культурою публічної мови є таке використання мовного матеріалу, яке забезпечує найкращу дію на аудиторію в конкретній обстановці і відповідно до поставленого завдання. Зазвичай промови прокурора і адвоката носять змагальний характер і відрізняються так звану «судовою дотепністю», хоча при цьому вони не мають бути позбавлені

певного такту і коректності, і у них не допустимі ні гумор, ні іронія. Судова промова - це, перш за все, усний виступ. Вона може функціонувати лише у формі живої розмовної мови. Досягнути поставленої мети та учинити бажаний вплив на аудиторію може лише та промова, яка творчо формується у процесі її вимовляння, і, коли вона, здається слухачам імпровізованою. Недостатньо грамотно складений обвинувальний висновок, невдала промова прокурора або адвоката не сприяють виконанню судом його функцій. Допущена судовим оратором мовна помилка дискредитує представника органів правосуддя. Якщо ж помилка залишилася непоміченою, то юрист виявляється провідником безкультурності. За характером своєї діяльності юрист має і контролювати процес спілкування і аналізувати його, враховуючи специфічні характеристики професійного спілкування у сфері юридичної діяльності. Це припускає прораховування цілей співрозмовника (як явних, так і замаскованих), його психологічних ролей, виходячи з чого, юрист визначає тактику і керує ходом спілкування. Таким чином, культура мови є не тільки особистою справою кожного юриста, а і загальною суспільною необхідністю, а грамотного оратора відрізняє глибина думки, логічність мови, вміння знаходити у кожному конкретному випадку потрібні, точні і виразні слова для передачі думок, та вміння грамотно будувати висловлювання. Від точності юридичних формулювань, їх адекватного мовного утілення, правильного та однозначного уживання правової термінології суттєво залежить ефективність законодавства та повноцінний захист прав громадян, суспільства і держави.

Волошина Карина Віталіївна
студентка 4 курсу, спеціальності «Правознавство»,
Полтавський коледж ВМУРоЛ «Україна»
Науковий керівник: Коваленко Володимир Федорович
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавський коледж ВМУРоЛ «Україна»

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 52 проголошує, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [1]. Відповідно до цього національним законодавством встановлено багато норм, що передбачають відповідальність за порушення цього положення. Зокрема, Кримінальний кодекс України містить цілий ряд статей, що передбачають кримінальну відповідальність за такі дії, однією з яких є ст.. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» [2].

Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – вельми суспільно небезпечний різновид кримінальних практик, соціально деструктивні властивості яких вирізняються не лише актуальним виміром, а й перспективною його проекцією на майбутні покоління.

Відомо, що неповнолітні злочинці, делінквенти – «резерв» майбутньої загальної злочинності, активні носії соціальної пам'яті про кримінальні патерни, їхні ретранслятори. В умовах же транзитивного суспільства, коли ефекти аномії, безпрецедентних економічних, соціальних, воєнно-політичних потрясінь стають магістральними чинниками соціогенези, активне відтворення втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність постає додатковим потужним фактором обструкції збереженню та прогресивному розвитку української державності.

Відтак запобігання злочинам, передбаченим ст. 304 КК України, мислиться сьогодні не лише в категоріях захисту моральності неповнолітніх, а і як важливий елемент збереження та праксеологічного втілення вектора загально цивілізаційного поступу в європоцентричній, ліберальній системі координат на засадах політико-культурної самоідентифікації українського народу в межах власного державницького проекту. До того ж очевидним є те, що ефективна превентивна діяльність

має ґрунтуватися на виваженій науковій платформі, чільне місце в структурі якої посідає інформаційна модель злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність у різні часи висвітлювались у працях таких учених, як Ю.В. Александров, І.О. Бандурка, О.М. Бандурка, В.В. Вітвицька, В.В. Голіна, С.Ф. Денисов, О.М. Джу́жа, В.В. Дзундза, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнєцов, Л.С. Кучанська, І.П. Лановенко, І.В. Однолько, Н.О. Семчук, І.О. Топольско́ва, Н.С. Юзі́кова та інші. Віддаючи належне означеній плеяді дослідників, варто водночас вказати й на вільні зони наукового пошуку, що виявляють себе, передусім, в системі сучасних відомостей про особливості кримінально-правової та кримінологічної структур злочинів, передбачених ст. 304 КК України, що є необхідним елементом інформаційної моделі кримінальної активності, її детермінантом як об'єкта кримінально-превентивного впливу.

Формулювання цілей статті. Основною метою є встановлення, надання наукового опису і пояснення структури злочинів, передбачених ст. 304 КК України, як складової кримінологічного аналізу сучасного стану втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертаючись безпосередньо до кримінологічного аналізу кримінально-правової структури злочинів, передбачених ст. 304 КК України, необхідно зауважити на абсолютному переваженні втягнення у злочинну діяльність над втягненням до інших видів антигромадської діяльності. За усередненими показниками 2002-2018 рр. втягнення у злочинну діяльність складає близько 96,2 %, у заняття жебрацтвом – 2,5 %, у пияцтво -1,2 %, в азартні ігри – 0,1 %. До того ж відзначається тенденція до зниження кількості виявлених фактів втягнення неповнолітніх в інші антигромадські види діяльності [3].

Серед злочинів, до вчинення яких втягуються неповнолітні, превалюють загально-кримінальні корисливі, які сукупно складають 98 %.

Необхідно звернути увагу на те, що для злочину, передбаченого ст. 304 КК України, не характерні групові форми вчинення. Лише близько 4,1 % з них вчиняється групою осіб (за усередненими даними 2010 - 2017 рр.). Здебільшого – це втягнення в пияцтво. Приблизно кожне п'яте

(21,6 %) втягнення у злочинну діяльність вчиняється щодо малолітньої особи. З них -близько95 % особа злочинця є батьком або матір'ю потерпілого. Згідно з аналізу судових вироків, у подібних випадках, коли у вчинення злочину втягується малолітня дитина, основні чинники кримінальної активності втягувала візуалізуються, передусім, у площині економічних детермінант, що проєктуються на соціальні проблеми малозабезпечених сімей.

Певна інформація кримінально-превентивного значення виявляється й у результаті аналізу кримінологічної структури втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Доцільними критеріями структурування вказаних кримінальних практик є, на мою думку, спосіб і провідний мотив втягнення неповнолітнього у злочинну та іншу антигромадську діяльність.

Потрібно зауважити, що відповідно до результатів проведеного у 2002 р. І.О Топольськовою дослідження змішаних криміногенних груп, найчастіше застосовуються такі способи втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: спекулюючи на почуттях хибної товариськості «зłodійської честі й благородства» – понад 37 % усіх випадків; шляхом заохочення й експлуатації низьких інстинктів жадібності, скупості, примітивних потягів) – 23 %; вдаючись до відкритого психологічного та фізичного насильства – 20,9 %; демонструючи уявну повагу та довіру, хибне заступництво – 13,7 %; проханнями, порадами, гумором, насмішками, завданнями, дорученнями – 5,4% [5, с. 192].

Дорослі включають у свою кримінальну групу неповнолітнього з визначеними, чітко окресленими цілями для досягнення високої результативності злочинної діяльності. Неповнолітній їм потрібен як інструмент злочинної дії: пролізти у квартиру, приманити жертву, виконати роль посильного, зв'язкового, викрасти автомобіль та інше. Підтримуючи загалом висновки вченого щодо інструментальних (експлуаторських) цілей втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність водночас зауважимо на тому, що моє дослідження виявило дещо інший структурний розподіл сучасних способів втягнення.

Перш за все, варто відзначити ненасильницький характер досліджуваного різновиду злочинів. Сукупно насильницькі способи втягнення у злочинну діяльність складають не більш як 2,2 %. Превалює натомість такий спосіб, як пропозиція вчинити злочин (90,3 % випадків втягнення у злочинну діяльність). Він є комплексним інформаційно-

психологічним впливом, висловлюється здебільшого в усній формі. Як правило, така пропозиція поєднана з: а) переконанням у вигідності, доцільності відповідної поведінки з точки зору отримання майнової вигоди, утвердження особистої «переваги» (100 %); б) наданням порад про місце та спосіб вчинення злочину (90 %); в) переконанням у безкарності дитини через її вік (87 %).

Обман щодо фактичних обставин справи та юридичної оцінки діянь застосовується для втягнення переважно малолітніх у злочинну діяльність (5 %). І це є цілком закономірним, адже саме малолітні є тією групою жертв злочину, передбаченого ст. 304 КК України, які через свої вікові особливості не здатні повною мірою усвідомлювати правовий характер певних вчинюваних ними діянь.

Офіційні статистичні дані свідчать про те, що 30-36 % неповнолітніх скоюють злочини разом із дорослими, 60-75 % – у складі групи недалеко від місця проживання чи навчання, 10-15 % вчиняють суспільно небезпечні дії у стані алкогольного сп'яніння [3].

У 80 % випадків злочинам передують девіантна поведінка: вживання алкоголю, наркотиків, ранні сексуальні стосунки, прояви вандалізму.

Щороку збільшується питома вага підлітків із розладами психіки і поведінки. Доволі розповсюдженою є поведінка, характерна для соціопатів – агресивних, вельми імпульсивних осіб, які мають незначну чи не мають жодної поваги до суспільних цінностей. Їм притаманне суперого: неспроможність до відчуття провини та каяття. Соціопати зростають у сім'ях, де батьки виявляли насилья, не визначали норми поведінки, були непослідовними у своїх діях. Єдиним авторитетом для таких дітей є сила [6, с. 71-74].

Переконання в необхідності вчинення злочину, як спосіб втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, як правило, поєднується з розпалюванням у жертв почуття зверхності, особистої переваги (що властиве для хуліганства) чи нетерпимості, ворожості (вияви ксенофобії, які виявляються в середовищі радикальних угруповань футбольних фанатів, субкультурних формуваннях «скін-хедів»), мстивості і тому подібне. Такий спосіб втягнення використовується приблизно у 2.5 % випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 304 КК України.

Застосування до неповнолітнього психічного насильства, що має місце у 2 % випадків, полягає у висловленні погроз заподіяння тілесних ушкоджень чи розголошення відомостей, які дитина бажає зберегти в

таємниці, або ж піддати її виключенню з мікрогрупи з подальшими негативними соціальними наслідками для неї. Цей спосіб втягнення застосовується переважно в тих випадках, коли неповнолітній є членом неформального угруповання з антисуспільною спрямованістю діяльності. Залучення до злочинної діяльності в такий спосіб постає своєрідним маркером групової приналежності, відповідності вимогам членства.

Втягнення неповнолітнього до злочинної діяльності із застосуванням насильства зустрічається рідко – не більш як у 0.2 % випадків. Застосовується до осіб, які є членами неформальних молодіжних угруповань як форма примусу до кримінальної активності – асоціального групового атрибуту.

Аналіз існуючих наукових досліджень, а також судової практики протягом 2010-2018 рр. дає підстави для висновку про те, що втягнення неповнолітніх в іншу, передбачену ст. 3014 КК України, антигромадську діяльність відбувається шляхом пропонування, переконання у вигідності, необхідності такої поведінки, тобто має ненасильницькі форми [3].

Крім того, посилення соціальної напруженості на фоні загострення політичної обстановки, як свідчать події листопада 2013 – травня 2014 рр., об'єктивно детермінує активізацію неповнолітніх, інших категорій молоді зі шкільного середовища, закладів вищої освіти, зумовлює їхню участь у заходах так званої «вуличної демократії». Цією максималістською енергією нерідко користуються політичні актори, адаптуючи її під свої приватні, корпоративні інтереси, зокрема втягуючи неповнолітніх у злочинну діяльність. У зв'язку з цим, а також з огляду на існуючу тенденцію до наростання політико-конфліктного потенціалу в українському суспільстві, інтенсифікації виборчих процесів проблеми запобігання втягнення неповнолітніх у політичну злочинну діяльність має бути приділена окрема увага як на рівні монографічних досліджень, так і самостійних напрямів роботи правоохоронних органів, зокрема й Служби безпеки України.

Висновки. Підсумовуючи, треба зауважити на переважно корисливій природі втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, чим підкреслюється експлуататорська сутність цього злочину, його крайня аморальність, суспільна небезпечність. Водночас у структурі цих злочинів мають місце й агресивно-насильницькі вияви кримінальної активності, які вирізняються підвищеним особистісно деструктивним впливом на неповнолітнього. Дії повнолітньої людини, які передбачені ст.

304 Кримінального кодексу України, характеризуються як такі, що завдають шкоду суспільній моралі у сфері виховання молоді, створюють для неї спотворені орієнтири, прищеплюють асоціальні ідеї, що ведуть до заняття злочинними діяннями, а також до антигромадських вчинків, тобто створюють передумову для поширення (виникнення для дітей, котрим не була притаманна девіантна поведінка) девіантної поведінки. Перспективою подальших досліджень вбачається в поглибленому вивченні особливостей детермінації аналізованих злочинів, зокрема, й з огляду на систему кримінологічної інформації про особистість злочинця та жертви злочинів, передбачених ст. 304 КК України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Генеральна прокуратура України (статистичні дані за період з 2011-2017 рр.). // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України// [Електронний ресурс]. Режим доступу: komkodeks.uk.html.
5. Топольськова І. О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність / І. О.Топольськова. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.
6. Голіна В. В. Кримінологічна характеристика і попередження злочинності неповнолітніх / В. В. Голіна // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / ред. кол. : В. І. Борисов (голова ред.) та ін. – Х. : Право, 2004. – Вип. 8. – С. 71–74.

Волошина Карина Віталіївна
студентка 4 курсу, спеціальності «Правознавство»,
Полтавський коледж ВМУРоЛ «Україна»
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри «Правознавство»
Полтавський коледж ВМУРоЛ «Україна»

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Процесуальне правонаступництво, як і заміна неналежної сторони, означає зміну персонального складу учасників спору. Процесуальне правонаступництво можна визначити як заміну сторони чи третьої особи у спірних або встановлених судом правовідносинах внаслідок зміни суб'єктів права або обов'язку в матеріальних правовідносинах.

Процесуальне правонаступництво застосовується лише щодо сторін або третіх осіб (обох видів). Процесуальне правонаступництво можливе в будь-якій стадії процесу і у будь-якому виді провадження.

Залежно від обсягу правонаступництва розрізняють універсальне (повне) і сингулярне (часткове) правонаступництво. Універсальне правонаступництво настає у разі смерті громадянина і припинення юридичної особи, а сингулярне – заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір.

У разі процесуального правонаступництва, на відміну від заміни неналежної сторони, суд зупиняє провадження в справі до вступу або притягнення в справу правонаступника.

Ще одна відмінність від заміни неналежної сторони полягає у тому, що при заміні провадження в справі починається заново, а при правонаступництві – продовжується.

Смерть фізичної особи як підстава для процесуального правонаступництва має універсальний характер. В тих випадках, коли матеріальні правовідносини тісно пов'язані з особою суб'єкта, правонаступництва матеріального, а відтак, і процесуального не може бути. Зокрема, згідно ст. 1219 ЦК не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

- 1) особисті немайнові права;

2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;

3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, які впливають із зобов'язання, що пов'язане з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою.

Тобто вимоги, які впливають з даної категорії правовідносин, процесуального правонаступництва не допускають. Водночас, допускається правонаступництво у справі за позовом про переведення прав та обов'язків покупця при порушенні права переважної купівлі частки у праві спільної сумісної власності, оскільки дане право за своєю природою є майновим.

Якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, провадження у справі закривається на підставі п. 6 ч. 1 ст. 186 ЦПК.

Припинення юридичної особи як підстава процесуального правонаступництва не враховує вимог ЦК. Так, ч. 1 ст. 104 ЦК вказує, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації. Якщо реорганізація передбачає правонаступництво, то при ліквідації правонаступників не існує.

Якщо юридична особа припинилася шляхом поділу, слід з'ясувати хто саме є її правонаступником в частині спірних правовідносин. Для цього слід витребувати статут юридичних осіб- правонаступників, рішення про поділ та розподільчий баланс (акт). Якщо зазначені документи не дають підстав для однозначного висновку про особу правонаступника, до участі у справі слід залучати усіх правонаступників, оскільки вони несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями припиненої юридичної особи.

Заміна кредитора чи боржника у зобов'язанні регулюється ЦК. Так, відповідно до ст. 512 ЦК кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок:

- 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги);
- 2) правонаступництва;
- 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем);
- 4) виконання обов'язку боржника третьою особою.

Проте кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. Зокрема, ст. 515 ЦК встановлює, що заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Що ж до заміни боржника, то ст. 520 ЦК передбачає, що боржник у зобов'язанні може бути замінений іншою особою (переведення боргу) лише за згодою кредитора.

Правонаступників може бути декілька. Кожен з них вправі вступити у справу замість особи, котра вибула. З цих підстав може виникнути процесуальна співучасть навіть у випадку, коли її не було під час подання позову.

Між правонаступниками може виникнути судовий спір щодо обсягу правонаступництва. Так само первісний позивач може доводити безпідставність правонаступництва. Заміна первісного позивача кількома правонаступниками або ініціювання судових спорів між первісним позивачем і правонаступником може спричинити затягування розгляду справи.

Залучення правонаступника відбувається ухвалою суду за заявою правонаступника або з ініціативи суду. Ухвала суду з цього питання оскарженню не підлягає. Суд може відмовити у допуску до участі у справі правонаступника, якщо не надано доказів правонаступництва.

Суд може залучити правонаступника (як позивача, так і відповідача) і тоді, коли він не бажає вступати у справу, адже його процесуальний статус залежить не від особистого волевиявлення, а зумовлений участю у справі правопопередника. В кожному випадку суд може вирішувати це питання після одержання доказів правонаступництва. Якщо правонаступників (спадкоємців) декілька, залучаються вони усі, незалежно від обсягу правонаступництва (частки у спадковому майні).

Правонаступник користується усіма процесуальними правами правопопередника, але не зобов'язаний дотримуватися його

процесуальної стратегії. Він, зокрема, може відмовитися від позову, змінити підстави або предмет позову, відкликати позовну заяву, визнати позов, навіть якщо б ці дії суперечили намірам правопопередника.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5695>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7441>.
3. Цивільний процес України : підручник / за ред. Ю. С. Червонного. – К. : Істина, 2007. – 392 с.

Голубенко Наталія Петрівна
студентка 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

У теорії господарського процесуального права існує три підходи у визначенні поняття судових витрат.

Перший підхід характеризується домінуючим значенням держави у несенні судових витрат. Така точка зору сформувалася та є усталеною ще з радянських часів. Прихильники цієї позиції визначають судові витрати як частину витрат держави на здійснення правосуддя, покладену законом на сторони і третіх осіб з метою їхньої компенсації, спонукання до добровільного виконання обов'язків і запобігання необґрунтованим зверненням до суду.

С.В. Васильєв судові витрати визначає як витрати держави, що покладаються на державний бюджет України, а також на заінтересованих у справі осіб, з приводу та у зв'язку з розглядом і вирішенням справи у господарському суді.

С.С. Богля, М.Х. Вафін, О.М. Шокуєва у формулюванні ознак судових витрат дотримувалися позиції, що в цілому це є витрати держави,

а покладені в передбачених законом випадках на сторони, третіх осіб і заявників суми є лише незначною їх частиною.

Питання сплати та відшкодування судових витрат регулюється Господарським процесуальним кодексом України та іншими актами міжгалузевого процесуального та фінансового законодавства в частині сплати судового збору. Держава сплачує та несе судові витрати лише у тому разі, коли відповідно ГПК України у випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду звертаються державні органи, оскільки згідно зі ст. 170 ЦК України держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. Такий підхід знаходить своє підтвердження при галузевому розмежуванні господарського процесуального та фінансового права, кожна з яких регулює відмінне коло суспільних відносин, суб'єктний склад яких суттєво відрізняється.

Склад судових витрат визначений у Господарському процесуальному кодексі України. Як вже зазначалося, судові витрати складаються з судового збору, сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом і дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи.

У постанові Пленуму Вищого господарського суду України № 7 від 21 лютого 2013 р. зазначається, що до інших витрат у розумінні ст. 123 ГПК відносяться, зокрема: суми, які підлягають сплаті особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (ст. 30 названого Кодексу); витрати сторін та інших учасників судового процесу, пов'язані з явкою їх або їх представників у засідання господарського суду, за умови, що таку явку судом було визнано обов'язковою.

Види судових витрат, які виникають у господарському процесі України закріплені у ст. 123 ГПК України, кожен з них має своє призначення і виконує притаманні лише йому функції. В.Д. Чернадчук в залежності від обов'язковості судових витрат пропонував наступну класифікацію судових витрат:

- державне мито – обов'язковий платіж за дії, які здійснює господарський суд за розглядом, вирішенням, переглядом господарських справ;

- інші судові витрати (затрати) – суми, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, за відшкодування витрат, пов'язаних з оглядом і дослідженням доказів у місці їх знаходження, оплатою послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних із розглядом господарської справи. Розмір судових витрат не прямо залежить від характеру спору і визначається окремо в кожній конкретній справі залежно від фактично здійснених витрат.

Запропонована науковцем класифікація судових витрат розділяє судові витрати на дві категорії: обов'язкові судові витрати та витрати, які пов'язані з певними обставинами суб'єктивного і об'єктивного характеру під час розгляду господарського спору.

Отже, системний аналіз ст. 123 ГПК та постанови свідчать, що видатки держави на фінансування системи господарських судів не віднесені до складу судових витрат. Крім того, судові витрати у розумінні Господарського процесуального кодексу України обмежуються розглядом відповідного господарського спору. Варто розрізнити поняття «судових витрат» у розумінні Господарського процесуального кодексу України і «витрати держави на правосуддя» (витрати бюджету) у розумінні бюджетного законодавства України та не відносити державу до суб'єктів, на яких законом покладена сплата судових витрат у розумінні ГПК України.

Голубцов Сергій Сергійович
Іванов Олександр Віталійович

студенти 5 курсу, спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Аванесян Генадій Миколайович
доцент кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОЗОВУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Конституція України, закріплює право кожного громадянина на судовий захист, а за нею і КАС України закріплює право кожного громадянина на звернення до суду. В разі порушення або оспорювання прав будь-яка зацікавлена особа може звернутися до суду з вимогою про захист її прав. Основною формою такого захисту виступає позовна форма захисту права. Основна кількість адміністративних справ в судах загальної юрисдикції розглядається в порядку позовного провадження. Таким чином, позовне провадження – основний вид адміністративного судочинства, що встановлює найбільш загальні правила судового розгляду.

Позов як засіб судового захисту суб'єктивних прав і законних інтересів належить до фундаментальних категорій українсько-правової системи. В той же час, напевно, в процесуальній теорії не існує більш дискусійної проблеми, ніж поняття позову.

Актуальність вибраної теми, на наш погляд, полягає у значення позову як засобу захисту. Але проблема цієї роботи полягає в тому, що громадяни, що звертаються до суду або інший юрисдикційний орган для захисту своїх прав, іноді юридично безграмотні, і вони звертаються до суду з позовною заявою, не вказавши предмет, і підставу позову. Засобом порушення позовного провадження є позов. Позов справедливо вважається найдосконалішим засобом захисту суб'єктивного права, яке порушене або оспорене. Особа, що вважає себе володарем порушеного або оспореного права, шукає у суду захисту у встановленому законом процесуальному порядку. Відповідне звернення до суду і отримало назву "позов". Таким чином, обґрунтовується актуальність сформульованої теми роботи, яка дозволяє не лише визначити нові підходи до

дослідження позову, як категорії, а і його елементів та впорядкувати накопичені юридичною наукою знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі сторони проблеми визначення поняття позову і його елементів неодноразово розглядалися в правовій науці. Загальнотеоретичні аспекти поняття позову і його елементів розробляли такі науковці, як Добровольський А. А., Гурвіч М. А., Осокіна Г. Л., Матієвський М. Д., Клейнман А. Ф., Рожкова М. і ін.

При написанні роботи використано праці таких учених як Вікут М. А., Зайцев М., Ярков В. В., Треушников М. К., Чечина Н. А., Юдельсон К.С. і багато інших, а також підручники адміністративного процесу, інші навчальні і наукові джерела.

Формулювання цілей статті. Мета статті пов'язана з актуальністю і ступенем наукового опрацювання теми.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз проблеми визначення поняття позову проведений з метою вирішення нижченаведених завдань:

- здійснити аналіз правових актів, які діють в Україні, як джерел законодавчого визначення поняття позову;
- розглянути проблем доктринального і правозастосовного підходів до поняття позову.

Виклад основного матеріалу. Адміністративний позов – звернення до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

У юридичній літературі не існує єдиного підходу до визначення позову. Найбільш поширеним й обґрунтованим є визначення позову як «вимоги позивача до відповідача, зверненої через суд, про захист порушеного чи такого, що оспорується, суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу, здійснене у визначеній законом процесуальній формі». Така точка зору була висунута й обґрунтована М.А. Турвичем, А.Ф.Клейнманом і А.А.Добровольским.

Серед представників даної теорії є деякі розбіжності. Так, ряд вчених дотримується думки про існування двох самостійних понять позову. Під позовом у процесуальному значенні розуміється звернена до суду вимога про захист порушеного чи оскарженого права або законного інтересу. Під позовом у матеріально-правовому значенні розуміється звернена через суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача. Позов в матеріальному сенсі - право на задоволення своїх позовних

вимог. Саме у цьому плані використовується поняття права на позов і позовна давність. У Україні поняття позову вживається в сенсі здатності матеріального суб'єктивного права до примусового здійснення через суд. Пропуск терміну позовної давності спричиняє за собою втрату права на позов в матеріально-правовому сенсі. Таким чином, право на позов в матеріально-правовому сенсі - це саме спірне суб'єктивне право, яке може бути примусово здійснене.

Більшість учених все-таки вважає, що позов - єдине поняття, яке включає в себе як матеріальну, так і процесуальну сторони. При цьому вимога позивача до відповідача становить матеріально-правову сторону позову, а вимога його до суду про захист права – процесуально-правову [7, с.123].

Зазначені розходження в думках не дуже значні, оскільки обидві групи вчених розуміють позов насамперед як матеріально-правову вимогу позивача до відповідача і вимогу до суду одночасно. При такому підході не береться до уваги та обставина, що спір про право між сторонами може існувати до звернення до суду. Сторони при цьому перебувають у протиборстві, але позивачем і відповідачем не є. Тому викликає заперечення головна роль матеріально-правової вимоги при визначенні позову. Третя група вчених дотримується позиції, відповідно до якої позов розуміється як суто процесуальний інститут, тобто вимога до суду про захист порушеного права.

Розгляд позову тільки в процесуальному аспекті звужує його поняття, оскільки практично виводить за його межі питання про матеріально правову вимогу позивача до відповідача. Не раз у літературі наголошувалася важливість матеріального змісту позову. Зазначимо, що важливість матеріально-правової вимоги не слід абсолютизувати. Зрозуміло, що не враховувати її зовсім при формуванні дефініції позову не можна, однак слід зазначити, що навіть при зміні матеріально-правової вимоги сам хід процесу залишиться незмінним.

Крім того, при такому розумінні позову вимогу особи, що виступає від свого імені за захистом прав і законних інтересів інших осіб, не можна назвати позовом, тому що ця вимога не містить і не може містити матеріально-правової вимоги позивача до відповідача. Такий висновок суперечить чинному законодавству. Таким чином, уявляється, що матеріально-правова вимога позивача до відповідача - це зміст позову, але на встановлену процесуальну форму розгляду справи вона не впливає.

Отже, визначення позову може містити і матеріально-правовий і процесуально-правовий аспекти, але акцент, безсумнівно, повинен бути зроблений на тому, що позов - це право пред'являти вимогу до суду. Крім того, в правовій державі форми позовного захисту може набувати охорона об'єктивного правопорядку і, зокрема, норм об'єктивного права від різного роду протиправних посягань. Відповідно, метою позову може виступати захист встановленого правопорядку від порушень як з боку приватних осіб, так і з боку адміністративних органів. При такому підході цілком виправдано віднесення до інституту адміністративного позову процесуальної вимоги про притягнення особи до адміністративної відповідальності за адміністративну провину і вимоги про перевірку законності притягнення до такої відповідальності. У Франції, наприклад, подібні позови називають позовами з приводу заходів каральної відповідальності або у зв'язку із застосуванням репресії. У цьому контексті можна стверджувати, що чинне законодавство впритул наблизилось до встановлення повноцінної юридичної конструкції позову про притягнення до адміністративної відповідальності і позову про перевірку законності.

Адміністративний позов може бути визначений як вимога до юрисдикційного органу про перевірку законності адміністративного акту, захист суб'єктивних публічних прав і законних інтересів або публічного правопорядку, що виходить з вказаного заявником спірного публічно-правового відношення і припускаючи дозвіл конфліктної ситуації за допомогою застосування правовідновлювальних або адміністративно-каральних заходів [9, с.74].

Висновки. На підставі вищевикладеного, слід відзначити, що позов знаходиться в тісному взаємозв'язку з усіма інститутами адміністративного процесуального права, визначає настрій усього регламенту розгляду адміністративних справ, служить орієнтиром правового регулювання судової діяльності. Аналізуються різні точки зору дефініції позову, внаслідок чого, я дійшла висновку про необхідність визначення позову, як вимога зацікавленої особи, витікаючий зі спірного матеріального правовідношення, про захист свого або чужого права або законного інтересу, предмет розгляду і дозволу у встановленому законом порядку. Саме таке визначення позову, як процесуального інституту, є найбільш вірним воно відповідає суті позовної форми захисту права і законного інтересу, внутрішньо узгоджується з

іншими позовними категоріями і інститутами процесуального права і якнайповніше розкриває його зміст.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 р.: Станом на 02.03.2014 р. // www.rada.gov.ua – № 254к/96–ВР

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Прийнятий Верховною Радою України від 06.07.2005 р.: Станом на 27.03.2019 р. // www.rada.gov.ua – № 2747-IV

3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів»: Прийнятий Верховною Радою України від 07.07.2010 р.: Станом на 27.03.2019 р. // www.rada.gov.ua – № 2453-VI

4. Адміністративна юстиція: Європейський досвід і пропозиції для України / Авт. -упоряд.: Б. Колішко, Р. О. Куйбіда. – К., 2003. – 536 с.

5. Адміністративне право України / [за ред. Ю. П. Битяка]. – Харків: Право, 2001. – 528 с.

6. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч. у 2 томах: Т. 1. Загальна частина / Ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова). – К., 2004. – 584 с.

7. Адміністративне право України: [навч. посібник] / [під заг. ред. В. В. Конопльова]. – Х. : ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2007. – 268 с.

8. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства / За ред. С.В. Ківалова, О.І.Харитонові. – Х., 2006.

9. Перепелюк В. Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики / В. Г. Перепелюк. – К. : Конус-Ю. – 272 с.

Сна Віктор Володимирович
студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ

Сьогодні в Україні гостро стоїть проблема корупції. Сучасна корупція в Україні є особливим різновидом корупції – корупцією кризового типу. Така корупція є загрозою правам людини і громадянина, верховенству права і демократії, а головне – справляє найбільш руйнівний вплив на реформаційні процеси у сфері публічного адміністрування. За останніми даними, у всесвітньому рейтингу СРІ Україна посіла 131 місце зі 176 країн, розділивши цю сходинку з Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном. У Законі України «Про запобігання корупції» ключовими є поняття «корупція» і «корупційне правопорушення», передумовою виникнення яких є корупційні ризики. Разом з тим питання корупційних ризиків є не вивченим, а розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетних напрямків розвитку держави.

Узагальнюючи підходи, висловлені в юридичній літературі, під корупційним ризиком слід розуміти систему явищ і обставин, які виникають у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та створюють небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення. Більшість науковців схиляються до думки, що корупція властива тоталітарним режимам та авторитарним державам, водночас як розвиток демократичних відносин сприяє зниженню її рівня; інші, зокрема С. М. Клімова та Т. В. Ковальова, вважають, що корумпованість державного апарату – доля бідних країн із слабозвиненими ринковими відносинами, а зі зростанням ВВП і зміцненням конкурентних начал у національній економіці слабшає залежність бізнесу й громадян від чиновників; одні країни схильні до хабарництва й тому в них воно існувало споконвіків, а в інших – ніколи не було, оскільки від нього захищала суспільна мораль. В основі кожної з цих теорій лежать політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні явища та обставини.

На нашу думку, передумовами появи корупційних ризиків в Україні завжди були: низька правова культура і свідомість населення, відсутність методики оцінки якості реагування на корупційні правопорушення, низький рівень якості життя суспільства, відсутність реальної відповідальності за правопорушення, колізії законодавчої техніки, постійне делегування повноважень у сфері протидії корупції від одного контролюючого органу до іншого, недостатність контролю та адміністративних процедур, протекціонізм щодо певних осіб, просування інтересів близьких осіб, слабкий фінансовий контроль за суб'єктами публічної адміністрації. Останнім часом експерти різних країн з питань антикорупційної політики пропонують дієві механізми усунення корупційних ризиків та схеми боротьби з корупцією на національному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.

Драго Кос виділяє три етапи реалізації управління корупційними ризиками, а саме: підготовку, реалізацію, моніторинг. Такий підхід автора є досить доречним, бо включає в себе процедуру обрання уповноваженого суб'єкта, розроблення плану заходів (аналог антикорупційної стратегії суб'єкта господарювання), визначення сфери діяльності суб'єкта перевірки та заходів зі зниження корупційних ризиків, виявлення джерел ризику. Натомість відповідно до Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади процес управління корупційними ризиками в системі державного управління включає в себе кілька складових: ідентифікацію корупційного ризику; аналіз корупційного ризику; оцінювання корупційного ризику; розроблення та запровадження заходів зі зниження (або мінімізація) корупційного ризику; оцінювання вжитих заходів щодо мінімізації корупційного ризику.

Ідентифікація корупційного ризику – важлива складова у процесі оцінювання ризиків, адже саме на цій стадії здійснюється аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища органу влади на предмет виявлення чинників корупційних ризиків у нормативно-правових актах і організаційно-управлінській діяльності органу влади. Фактично здійснюється перевірка дотримання принципу недискримінаційності при правовому регулюванні дозвільних процедур, конкурсних процедур та обтяжень, покладених на фізичних та юридичних осіб. Оцінка корупційного ризику включає в себе аналіз імовірності настання наслідків, частоту вчинення корупційного правопорушення,

пріоритетність корупційних ризиків за 9-ти бальною шкалою. Стадія розроблення та запровадження заходів зі зниження (або мінімізація) корупційного ризику напряду пов'язана з ідентифікацією корупційного ризику, адже саме від причин виникнення корупційного ризику залежатиме антикорупційна стратегія, план дій, адміністративні заходи впливу.

Зінчук Андрій Андрійович
Корчага Євгеній Аркадійович
студенти 4 курсу спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коваленко Володимир Федорович
ст.викладачка кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки права

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Формою реалізації цивільних процесуальних норм є цивільні процесуальні правовідносини. А це означає, що застосування положень цивільного процесуального законодавства викликає їх виникнення, зміну або припинення.

Суд конкретної інстанції, будучи суб'єктом цивільного процесуального права, при вирішенні кожної цивільної справи тілюється в певний склад суду і відповідно стає суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин.

Інакше кажучи, з потенційного учасника цивільних процесуальних правовідносин суд визначеної інстанції перетворюється на учасника реального – в особі складу суду. При цьому правовий статус суду як суб'єкта цивільного процесуального права охоплює всі можливі повноваження суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а правовий статус суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин охоплює повноваження складу суду під час провадження в конкретній справі.

У науці цивільного процесуального права загально визнаним є твердження про те,

щоосновнимипроцесуальнимипередумовамивиникненняцивільнихпроцесуальнихправовідносин є нормипроцесуального права, процесуальнаправоздатність та юридичніфакти.

Про цивільнупроцесуальнуправосуб'єктність суду можнаговорити як про йогоздатність бути суб'єктомцивільнихпроцесуальнихправовідносин, щомаяєвиявлятися у відповідності судового органу вимогамцивільноїюрисдикції та підсудності, а також у повноважності складу суду та окремихйогочленівздійснюватиправосуддя в цивільних справах за умов дотриманнявимог до формуванняпевного складу суду і завідсутностіобставин, якіунемоżliвлюютьздійснення ним правосуддя в цивільних справах.

Склад суду являє собою єдине, ціліснеутворення, що і виступаєсуб'єктомцивільнихпроцесуальнихправовідносин. Про цілісність складу суду, на наш погляд, свідчить низка наступнихположень: поперше, саме суд у цілому, а не окремійого члени, є суб'єктомпізнанняфактичнихданих. Хочасприйняття фактичного матеріалуздійснюється кожною особою окремо, а кожен член складу суду – суддячинароднийзасідатель – це особа з певнимиемоційно-психологічнимиособливостями, звичками, життєвимдосвідом, рішенняколегіального суду виноситься на основі і за результатами узгодженняіндивідуальнихроздумів, особистоїрозумовоїактивності кожного члена складу суду, переосмислення ним особистоусіхобставинсправи, а втім все одно склад суду є одним цілим, і рішення суду фіксує думку складу суду в цілому. Незважаючи на те, щосамевідсуддізалежитьдодержанняосновних засад судочинства, зокремазабезпеченнязаконності при здійсненніправосуддя, рівностіучасників судового процесу перед законом і судом, змагальностісторін і надання ними своїхдоказів та доведенняїхпереконливості перед судом, а головне – прийняттязаконного, об'єктивногорішення.

Повноваженнями по здійсненнюправосуддянаділенийсаме суд як суб'єкцивільнихпроцесуальнихправовідносин. У ЦПК зазначено, що, здійснюючиправосуддя, суд захищає права, свободи та інтересифізичнихосіб, права та інтересиюридичнихосіб, державні та суспільніінтереси у спосіб, визначений законами України, атакож, що суд

зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом.

Перед судом будь-якої інстанції стоїть завдання реалізації функцій правосуддя, однак у першій інстанції – це вирішення справи, що виникає з цивільних, сімейних, земельних, трудових чи інших відносин, по суті, у другій інстанції – перевірка законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції в межах доводи апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції, тобто вирішення питання про правомірність рішення, винесеного після розгляду справи в першій інстанції, у касаційній – перевірка в межах касаційної скарги правильності застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права, тобто вироблення висновку щодо законності рішень першої чи апеляційної інстанції.

Суд є органом судової гілки влади, отже, як будь-який орган державної влади наділений специфічними владними повноваженнями (наприклад, щодо встановлення в разі виникнення спору про право саме того суб'єкта, якому насправді належить це право, щодо застосування відімені держави передбачених законом заходів примусового характеру, щодо вирішення спору по суті у вигляді рішення, яке є обов'язковим для всіх громадян, організацій тощо), але не можна говорити про підвладне чи підпорядковане становище інших учасників процесу, тобто зазначені відносини не можна вважати відносинами влади та підпорядкування.

Суд в особі певного складу суддів та народних засідателів є основним і обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, на підставі чого невід'ємною передумовою їх виникнення є правосуб'єктність суду, що являє собою багатоаспектне явище і складається:

- 1) з правосуб'єктності суду як можливості конкретного органу судової системи, підюрисдикцію якого підпадає і якому підсудна справа, вирішуватись (загальна правосуб'єктність),
- 2) правосуб'єктності суду як здатності конкретного складу суду розглядати певну справу (конкретна правосуб'єктність),
- 3) правосуб'єктності суду як здатності окремих членів складу суду брати участь у її розгляді (індивідуальна правосуб'єктність).

Канюка Володимир Андрійович

Лукаш Тетяна Іванівна

студенти 5 курсу, спеціальності «Право»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Аванесян Генадій Миколайович

доцент кафедри правознавства

Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Відновлення та розбудова на демократичних засадах української державності об'єктивно призвели до пошуку такої системи організації влади на місцях, яка б, з одного боку, відповідала національним традиціям, а з іншого – сучасним світовим вимогам, була б спрямована на забезпечення прав і свобод людини, задоволення її потреб, підвищення ефективності надання послуг населенню, зростання його добробуту. Становлення і розвиток місцевого самоврядування та органів виконавчої влади в Україні суттєво гальмується впливом значної кількості об'єктивних і суб'єктивних чинників політичного, правового, економічного та психологічного характеру. Насамперед, це відсутність дієздатного суб'єкта самоврядування – самодостатньої територіальної громади, яка б володіла необхідними матеріальними і фінансовими ресурсами, мала надійні внутрішні джерела наповнення місцевого бюджету.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити правові засади становлення та організації органів місцевого самоврядування та в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ті чи інші проблеми формування української державності досліджувалися в роботах таких науковців, як О. Бандурка, Ю. Барабаш, Ю. Битяк, В. Журавський, В. Кампо, В. Колісник, І. Кресіна, В. Литвин, М. Оніщук, В. Опришко, М. Орзіх, Є. Перегуда, О. Петришин, В. Погорілко, В. Речицький, П. Рудик, А. Селіванов, В. Таційта ін.

Виклад основного матеріалу. Класична теорія суспільної еволюції виходить з того, що історичний розвиток відбувається на основі поступових змін ажно докорінних, якісних перетворень. І хоча наука

визнавала факт об'єктивного характеру соціально-політичного розвитку, єдиної думки щодо критеріїв так і не склалося.

З еволюційної точки зору дослідження розвитку державного ладу може проводитися за двома основними напрямками: ситуативним, який дає можливість дійти висновків щодо тактичних перетворень; стратегічним (процесуальним), що дає змогу виявити глобальні тенденції перетворень у системі державної влади. [4, с. 98]

Україна має тривалу історію державного будівництва, і це знайшло своє відображення в преамбулі Конституції України. Вона набуває розвитку у протоконституційній думці, право і державотворчій практиці Київської Русі, Галицько-Волинського та інших князівств, втілюється у договорах Русі з Візантією, Руській Правді, церковних статутах, рядах, рішеннях боярських рад, проповідях, посланнях, повчаннях, літописах священнослужителів і світських діячів. Далі цей етап характеризується поступовим уповільненням вітчизняного передконституційного мислення, занепадом багатьох державно-правових інституцій на українських землях, що, однак, не виключає розвитку національної політико-правової думки і у XV–XVI ст. Йдеться, зокрема, про надання багатьом українським містам магдебурзького права, утворення воєводств, розвиток «шляхетської демократії», станових прав і привілеїв, поступове підвищення ролі законності, суду, зміцнення прав власності та власника, започаткування основ козацького суспільного ладу з елементами поділу влади, республіканізму, народоправства, соборності, шанування природного та божественного права тощо

Вважається, що витoki українського конституціоналізму починаються з 1710 р. Через затвердження договору між гетьманом Пилипом Орликом і запорожцями була прийнята перша українська Конституція, в якій закладені основні засади державного ладу: витoki ідеї поділу влади, незалежність і самостійність

В історії українського конституціоналізму існували інші демократичні конституційні проекти: Георгія Андрузського (1850 р.), Михайла Драгоманова (1884 р.), які містили основні засади державного ладу. Групою членів Української народної партії у 1905 р. було розроблено проект Конституції, що виходив з принципу повної самостійності України. Своє розуміння конституційних перетворень М. Грушевський вбачав у створенні національно-територіальних самоврядних областей. [3, с.28]

13 жовтня 1918 р. була прийнята Конституція у Західноукраїнській Народній Республіці. В її приписах закріплювалися демократичні засади формування парламенту, запровадження поста Президента. У радянський період були прийняті Конституція УРСР (10–14 березня 1919 р.); Конституція УРСР (15 травня 1929 р.); Конституція УРСР (30 січня 1937 р.); Конституція УРСР (20 квітня 1978 р.), які також певним чином вплинули на розвиток конституційного процесу та формування державного ладу України.

Становлення і розвиток сучасного державного ладу України відбувалися поступово та характеризувалися прийняттям основоположних конституційних актів, які встановлювали його засади: Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р., Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 р., схвалений всенародним голосуванням 1 грудня 1991 р., Конституційний Договір між Верховною Радою України і Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України» від 08.06.1995 р., Конституція України від 28.06.1996 р. і Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. Відповідно, вважаємо за доцільне розрізняти такі основні етапи становлення та розвитку сучасного державного ладу України:

- перший етап (1990–1995 рр.) – проголошення незалежності України (прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України) і внесення відповідних змін до чинної на той час Конституції України 1978 р., зумовлених зміною державного ладу України;

- другий етап (1995–1996 рр.) – розбудова державного ладу України; етап, закріплений Конституційним Договором між Верховною Радою України і Президентом України;

- третій етап (1996–2004 рр.) – становлення та розвиток державного ладу, передбаченого чинною Конституцією України, яка закріпила якісно новий державний лад;

- четвертий етап (з 2004 р.) – внесення змін до чинної Конституції України та їх реалізація, що зумовлюють трансформацію окремих інститутів існуючого державного ладу України [4, с.102].

Таким чином виходячи з колосального історичного багажу, який зумовлений безперервною державотворчою практикою становлення і

розвитку української державності та враховуючи сучасні тенденції стосовно реформування в Україні більш детальне дослідження слід зосередити саме на становленні і розвитку органів місцевого самоврядування в Україні.

Територіальна громада повинна впливати на місцеве суспільне життя шляхом наділення населення певними повноваженнями. Йдеться передусім про безпосередні та опосередковані, формальні та неформальні шляхи здійснення його волевиявлення.

Коли громадяни проявляють ініціативу до тієї чи іншої форми управління своєю територією, в них формується почуття “господаря”. Вирішення багатьох суспільних проблем стає для влади набагато дешевшим, з’являється можливість залучення додаткових ресурсів.

Однак поряд із позитивними рисами діяльності органів самоорганізації населення, спостерігаються й певні недоліки, до яких слід віднести, насамперед, саме принцип створення органів самоорганізації населення “згори”. Цей принцип зумовлений об’єктивними труднощами малої активності населення з вирішення проблем громади, несформованістю громадянської позиції, невизначеністю правового поля діяльності цих органів.

Також слід вказати на суперечність між потребами мешканців, що проживають у певному районі міста, та тими коштами, які виділяються міською радою на вирішення проблем району. У великих містах місце проживання та роботи не збігаються. Людина, що живе, наприклад, у Жовтневому районі м. Запоріжжя, може працювати в Хортицькому районі. Виникає парадоксальна ситуація, коли податки, які сплачує працівник, ніяк не допомагають йому у вирішенні питань з охороною здоров’я або освітою, оскільки вони надходять у бюджет іншого району [1, с.19].

Для подолання зазначених вище суперечностей пропонується комплекс заходів з уточнення організаційної складової механізму розвитку місцевого самоврядування, що враховує його особливості на рівні районів у місті.

На перший план, безумовно, слід винести нормативно-правове вирішення проблем визнання зміненого статусу районних у місті рад, оскільки вони найбільш наближені до населення та повинні мати чіткі повноваження. Тому виникає гостра потреба розмежування повноважень між міськрадою та радою району в місті, між їх виконкомками.

Аналогічний розподіл повноважень має відбуватися між районними у місті радами та органами самоорганізації населення, що створюються в районах міста. Невирішеність питань щодо повноважень рад у місті та їх виконавчих комітетів тягне за собою неспроможність забезпечення умов діяльності органів самоорганізації відповідно до вимог чинного законодавства, оскільки втрачається ланка (районна рада у місті), яка повинна реально оцінювати та співпрацювати з органами самоорганізації населення.

Тому організаційна складова механізму розвитку місцевого самоврядування у великих містах повинна передбачати регламентування рад у місті, а на цій основі встановлювати можливості їх співпраці з органами самоорганізації, у тому числі, через методичне забезпечення останніх.

Лише послідовне реформування інституту місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, удосконалення системи державного управління в напрямі її децентралізації сприятиме побудові інституту державної та публічної влади на засадах демократії [2].

Висновки. Органи самоорганізації населення найбільш наближені до вирішення проблем територіальної громади. Вони мають окремі риси органу публічної влади, разом з тим, їх діяльність базується в основному на громадських засадах. Основні переваги цих органів пов'язані з розгортанням місцевої демократії та можливістю перекласти на них тягар щодо вирішення питань місцевого значення. Недоліки сучасних органів місцевого самоврядування населення зумовлені, в першу чергу, практикою їх створення “згори”, що пов'язано з менталітетом пострадянського суспільства та відсутністю реальної підтримки правового, методичного і фінансового характеру з боку державних та самоврядних інституцій.

Список використаних джерел

1. Бабенко Є.П. Удосконалення механізму функціонування органів місцевого самоврядування / Є.П. Бабенко // Актуальні проблеми державного управління: зб. Наук. Праць. – Х.: Вид– во Магістр, 2004. – № 2 (20) : у 2 ч. – Ч 1. – С. 14-20
2. Пашкова Г. Г. Актуальні тенденції децентралізації державного управління в українській практиці. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 10. – URL:

<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1317> (дата звернення:
05.03.2019).

3. Мироненко О.М. Історія конституції України / О. М. Мироненко. – К., 1997. – 60 с.
4. Наливайко Л. Історія становлення державного ладу України / Україні / В. А. Ілляшенко // Держава та регіони. Сер. Держ. упр.. – 2011. – Вип. 3. – С. 97– 102

Климко Юлія Олексіївна
студентка магістратури спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ І ВИКОНАННЯ

З часу вступу в силу Цивільного кодексу України минуло вже досить багато часу, але деякі його норми новелістичного характеру досі не стали предметом достатнього теоретичного опрацювання та аналізу, що, в свою чергу, впливає на низький рівень застосування таких норм на практиці.

Аналіз положень ЦК дає підстави визначити спадковий договір як двосторонній консенсуальний правочин, за яким одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Здавалося б, ст. ст. 1302, 1303 вичерпно визначають суб'єктів спадкового договору, до яких відносять набувача та відчужувача. Набувачем може бути фізична або юридична особа, відчужувачем – подружжя, один з подружжя або інша особа. Вочевидь, поняття «інша особа», що вживається в ч. 1 ст. 1303 стосовно відчужувача, стосується фізичної особи, що не перебуває в шлюбі, що впливає хоча б з того, що в ст. 1302 чітко передбачений юридичний факт, з яким пов'язується виникнення права власності у набувача, а саме – смерть відчужувача. Зрозуміло, що термін «смерть» вживається в ЦК стосовно фізичної особи.

Проте набагато коректніше було б прямо зазначити в тексті ст. 1302 чи ст. 1303 ЦК, що відчужувачем є саме фізична особа, що б значно спростило застосування відповідних положень ЦК.

Проблемним видається положення ч. 1 ст. 1303 ЦК, яким встановлено, що відчужувачем може бути як подружжя, так і один з подружжя. Щодо подружжя, нібито, зрозуміло – обидва (і чоловік, і дружина) є відчужувачами за відповідним договором, вони разом підписують договір, тим самим висловлюючи згоду на його укладання та згоду на те, щоб майно, що перебуває у їх спільній сумісній власності, стало предметом договору [2, с.38].

У такому випадку дотримуються вимоги ч. 1 ст. 65 Сімейного кодексу України (далі – СК), якою передбачено, що дружина та чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою.

На наш погляд, також цікавим видається питання щодо набувачів за договором. Набувачем може бути будь-яка фізична чи юридична особа. Відтак, можна зробити висновок, що набувачем може бути не тільки спадкоємці (причому - як за законом, так і за заповітом) відчужувача. Головне, щоб вказані фізичні чи юридичні особи мали цивільну праводієздатність для укладення договору.

Що стосується змісту договору, то положення глави 90 ЦК викликають деякі питання щодо того, які саме права і обов'язки можуть складати зміст правовідносин відчужувача і набувача. Ст. 1305 передбачає, що набувач у договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового чи немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Більше про зміст договору в ЦК не йдеться. Виходячи з наведеного виникає питання щодо того, чи може бути набувач зобов'язаний за договором не тільки вчинити певну дію майнового або немайнового характеру, а й, наприклад, утриматись від вчинення якоїсь дії?

Враховуючи наявність в тексті ст. 1305 ЦК дієслова «може», яке вказує на диспозитивність цієї норми, можна зробити висновок, що положення цієї статті є орієнтиром для сторін договору, але аж ніяк не виступають вичерпним переліком обов'язків набувача. Вказане непрямым чином підтверджується також ч. 3 ст. 6 ЦК, якою передбачено право сторін відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд.

Основним обов'язком відчужувача ЦК визначає передачу у власність майна набувачеві. Причому впливає це не з норми ЦК, яка безпосередньо визначає обов'язки відчужувача (така норма відсутня взагалі), а з загальної норми ст. 1302, яка визначає, що являє собою договір. Вважаємо, що договором можуть бути передбачені і інші обов'язки відчужувача.

Нормативно закріплений перелік істотних умов договору зорієнтує передусім суддів та юристів, що готуватимуть проекти договору, щодо специфіки останнього, чим значно полегшать доведення факту укладеності договору.

Невирішеним також залишається питання виникнення ризиків випадкових загибелі чи пошкодження майна, яке набувається у власність набувачем відповідно до Договору. За загальним правилом, встановленим ст. 323 ЦК, ризики, пов'язані з річчю, несе власник. Отже, набувач за договором має бути максимально захищений в контексті ризиків, а саме: момент виникнення права власності у набувача має співпадати з моментом фактичного початку володіння ним майном, отриманим за договором. Вказане положення бажано закріпити на рівні ЦК. Крім того, необхідно захистити інтереси набувача на випадок випадкової загибелі майна після смерті відчужувача але до фактичного початку володіння таким майном. Одним із способів такого захисту може бути страхування або порука чи гарантія.

Необхідно звернути увагу що ЦК прямо не врегульоване питання щодо того, чи розповсюджуватиметься на майно, вказане в договорі, правило про право на обов'язкову частку у спадщині і чи взагалі включатиметься майно до складу спадкової маси (спадщини). Вважаю, що ні, адже відповідно до ст. 1218 ЦК до складу спадщини входять всі права і обов'язки спадкодавця, що належали йому на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті. Відповідно ж до суті Договору, саме з настанням смерті спадкодавця-відчужувача припиняється його право власності на визначене в Договорі майно, вказане право автоматично виникає у набувача. Однак для уникнення можливих спорів вважаю за доцільне доповнити ст. 1302 ЦК другою частиною наступного змісту: «Вказане в частині першій цієї статті майно не входить до складу спадщини».

Враховуючи викладене вище, виникають також запитання щодо правової природи спадкового договору та щодо доцільності розміщення

норм щодо нього саме в Книзі шостій ЦК «Спадкове право», в чому, виходячи з аналізу змісту норм глави 90 ЦК, виникають обґрунтовані сумніви.

По-перше, спадковий договір насамперед є договором – двостороннім правочином, передбаченим ЦК, в той час як спадкові відносини є такими, що виникають або на підставі закону (спадкування за законом), або одностороннього правочину (заповіту).

По-друге, об'єктом спадкових відносин є спадщина, тоді як об'єктом спадкового договору є майно, яке до складу спадщини не входить.

По-третє, суб'єктами спадкових правовідносин є насамперед спадкоємці та спадкодавець, тоді як набувачами за спадковим договором може бути і не спадкоємець.

Наведене вище свідчить про те, що спадковий договір є різновидом цивільно-правового договору, цей вид договору з набранням чинності ЦК отримав статус поіменованого. Відносини, що виникають із спадкового договору, є договірними, а не спадковими.

Враховуючи той факт, що спадковий договір є новим серед поіменованих договірних конструкцій, відомих українському законодавству, вважаю також за потрібне більш детально визначити основні його положення, зокрема, щодо суб'єктного складу, прав та обов'язків сторін, істотних умов цього договору, питання переходу ризиків та невключення майна, який є об'єктом спадкового договору, до складу спадщини.

Список використаної літератури:

1. Конституція України /Прийнята 28 червня 1996 року/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 59 с.
2. Цивільний кодекс України: Текст відповідає офіційному станом на 1 жовтня 2015 року. – К.: Школа, 2015. – 384 с.

Козаков Андрій Андрійович
Воробйова Вероніка Костянтинівна
студенти 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Кравченко Алла Петрівна
к.ю.н., доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, у зв'язку із активними процесами євроінтеграції України та розбудови її як правової, демократичної та соціальної держави, питання правового статусу особи у контексті належності її до громадянства держави є досить актуальним та обговорюваним як у суспільстві, так і на законодавчому рівні. У відповідності до Загальної декларації прав людини, право на громадянство є одним із основних прав людини, оскільки, завдяки набуттю статусу громадянина держави особа набуває комплексу прав та обов'язків. Сутність та функціональне призначення громадянства України як політичного і правового зв'язку особи з Українською державою не можуть бути повноцінними осмисленими без розкриття основних принципів громадянства. Вони знаходять відображення у тих політико-правових документах, які започаткували юридичне оформлення народовладдя в Україні. Це Декларація про державний суверенітет України, Декларація прав національностей України, Конституція України, закон "Про громадянство України". Загальні політико-правові принципи ґрунтуються на фундаментальних засадах конституційного устрою України. До них належать принципи: повновладдя українського народу, демократизму, інтернаціоналізму, втілення в інституті громадянства ознак суверенітету Української держави, рівне громадянство як основа правового статусу громадян, поєднання інтересів суспільства, держави і особи, повага до норм міжнародного права. Принцип повновладдя українського народу закріплений у Декларації про державний суверенітет України та в Конституції України і є визначальним джерелом, політичною основою громадянства. Громадянство України відображає найсуттєвіші риси взаємовідносин кожної конкретної фізичної особи і всіх інститутів, створених народом України, його владою. Це

політична реальність, що дістає вияв у багатогранному, глибинному зв'язку між особою і державою. Причому він не вичерпується правовими відносинами, оскільки громадянин – це фігура не тільки юридична, а й політична, що особливо яскраво відчувається за сучасних умов політизації населення. І це цілком закономірно, якщо врахувати такі соціальні феномени, як утвердження справжнього суверенітету України, повновладдя її народу. Зрозуміло, що досягти цього зможуть не колишні раби тоталітарної системи, а повноцінні громадяни України, ідеалом яких є справжнє народовладдя, здатне забезпечити прогресивний поступ суспільства. Народовладдя є джерелом такого принципу громадянства України, як реальне втілення в останньому державного і національного суверенітету. Саме існування громадянства можливе за умови суверенітету Української держави. Завдяки вказаному принципу влада держави справляє безпосередній вплив на конкретного громадянина. Вплив і значення цього принципу величезні. Йому властиві такі ознаки як універсальність, інтегративність, здатність гарантувати права і свободи громадян, бути основою всього інституту громадянства. Безпосередній характер дії цього принципу виявляється, насамперед, у тому, що держава самостійно визначає коло осіб, які є громадянами України, тобто тих конкретних фізичних осіб, які беруть участь у здійсненні державної влади і на яких вона повністю і безумовно поширює свій владно-імперативний вплив. З другого боку, “суверенність” громадянства полягає в тому, що українська держава автономна у визначенні статусу своїх громадян і лише вона встановлює норми, які регулюють відносини з приводу набуття і припинення громадянства. Принцип інтернаціоналізму має особливо велике значення для життєдіяльності України, адже склад її населення є багатонаціональним. Громадяни республіки, зазначено в Декларації про державний суверенітет України, становлять народ України. Єдність нашого народу, його могутність перспективи подальшого розвитку – все це значною мірою залежить від реалізації вказаного принципу. Це один із важелів, який об'єднує народ і є вагомою протидією націоналізму і шовінізму та місцевому сепаратизму.

Принцип рівного громадянства означає, що кожен громадянин України володіє однаковими правами, свободами і обов'язками незалежно від підстав набуття громадянства. Не має значення і час цього набуття. Принцип поєднання інтересів суспільства, держави і особи дістає вияв у органічному вплетінні громадянина до тканини життя суспільства.

Завдання держави полягає в тому, щоб інтереси її громадян спрямовувались в одне русло. Задоволення матеріальних і духовних потреб людини, всебічне врахування її інтересів, створення необхідних умов для її гармонійного розвитку є метою держави. Повага до норм міжнародного права, їх використання в законодавстві – один із принципів громадянства України. Свідченням цього є те, що закон “Про громадянство України” використовує міжнародну практику, втілену в різноманітних конвенціях, консульських та інших міжнародних угодах з питань громадянства, в основу яких покладено такі загальновизнані документи як Декларація прав людини, Декларація прав дитини тощо. Отже, можна дійти висновку, що принципи громадянства є складним та багатограним явищем, і, являють собою таку основу, що пов’язує у єдине ціле різноманітні складові громадянства та найбільш повно відображає його сутність як цілісного правового інституту.

Косенко Анастасія Вікторівна
Воробйова Вероніка Костянтинівна
студентки 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Варто визначитись, що собою являє земля як об’єкт суспільних відносин. Визначальною особливістю землі як об’єкту суспільних відносин є її двояке становище – з одного боку відповідно до ст. ст. 13, 14 Конституції України, земля розглядається як надбання народу, національне багатство держави.

Земельним та цивільним законодавством у якості об’єкта правовідносин розглядається земельна ділянка як частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ст. 79 ЗК України). При цьому відповідно до цивільного законодавства земля (земельна ділянка) як об’єкт права

власності охоплює поверхневий (грунтовий) шар у межах цієї ділянки, водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд (ст. 373 ЦК України).

Аналіз наведених норм показує, що в законодавстві використовується одночасно два поняття – у ст. ст. 13, 14 Конституції України згадується «земля» як «природний ресурс», «національне багатство», «об'єкт права власності», у ст. ст. 373, 374 ЦК України поняття «землі» та «земельної ділянки» як об'єкти права власності використовуються як синоніми, так само і ЗК України згадує як поняття «землі», так і поняття «земельної ділянки». Отже, постає питання про співвідношення вказаних понять та визначення, чи є вони рівнозначними, або між ними існують певні відмінності.

Поняття «земля» є багатоаспектним та може використовуватись у різних значеннях. Так, під «землею» може розумітись планета, засіб виробництва, ґрунт, територія, країна тощо. Але перш за все земля – це частина природи, природний об'єкт.

У науковій літературі правові конструкції природних об'єктів і природних ресурсів одержали достатньо докладне дослідження.

Так, В.В. Петров відзначав, що природний об'єкт можна визначити як складову частину навколишнього середовища, що володіє ознаками природного походження, стану в екологічному ланцюзі природних систем, здатну виконувати екологічні, економічні, культурні і оздоровчі функції і забезпечувати якість середовища незаселеного людини.

Природний ресурс у широкому значенні – це джерело споживання людиною природи, наприклад духовний, екологічний, економічний і естетичний. У вузькому розумінні природний ресурс – це компоненти природного середовища, природні об'єкти і природно-антропогенні об'єкти, які використовуються або можуть бути використані при здійсненні господарської та іншої діяльності як джерела енергії, продуктів виробництва

і предметів споживання і мають споживацьку цінність, тобто це джерело економічного споживання людиною природи.

При цьому в юридичній літературі зазначається, що цінність має не стільки економічний аспект землі (як природного ресурсу), скільки екологічний (як природного об'єкту). Земельні ділянки являтимуть

інтерес для речових та зобов'язальних прав лише поки земля зберігатиме свої природні властивості. Якщо відбудеться їх втрата, наприклад, внаслідок зараження ґрунту або провалу поверхні землі, то ці земельні ділянки втратять свою економічну цінність (як засіб виробництва та територіальний базис) і привабливість у якості об'єктів суспільних відносин.

У юридичній літературі зазначається, що закріплення землі (як природного об'єкту і природного ресурсу) у якості об'єкту земельних правовідносин не зовсім коректно. На думку дослідників, такий підхід є данню історичної традиції, коли земельні відносини ще не були такі складні, як зараз, а питання охорони землі як природного об'єкту і зовсім не стояли так гостро, як зараз. Отже, правильніше говорити про те, що об'єктом земельних правовідносин є не земля в цілому (як сукупність всіх земельних ресурсів), а землі різних категорій. Таке уточнення необхідне тому, що єдиних (універсальних) вимог щодо охорони та використання "землі" як такої не існує.

Отже, у ході управління земельним фондом не можна обійтися без правових конструкцій вищого рівня, ніж земельна ділянка. Тому, виходячи з цільового призначення, всі земельні ділянки згруповані в категорії земель. Наявність таких одиниць управління, як землі різних категорій, дозволяє встановлювати певні типові правила не для кожної ділянки індивідуально, а відразу для цілих однотипних земельних масивів. Наприклад, вимоги про забезпечення родючості земель встановлюються не персонально для кожного власника (орендаря) земельної ділянки, а відразу для всіх сільськогосподарських угідь. У зв'язку з цим відмова від "землі" як об'єкту правовідносин недопустима.

Косенко Роман Сергійович
Прокопов Михайло Анатолійович
студенти 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Інститут права і суспільних відносин університету «Україна»
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО І НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ БАНКРУТСТВА ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Поняття «банкрутство» зустрічається ще в середньовічних джерелах права італійських міст, де використовувались терміни *fuggitivi* – коли не спроможний боржник тікав від своїх кредиторів, та *decoctor* – яке означало поступове зменшення майна боржника. У римському праві неповернення боргу визначалося як небезпека для життя боржника та призводило до обов'язкового захоплення його майна кредиторами.

Слід наголосити на тому, що терміни «неспроможність», «неплатоспроможність» і «банкрутство» в різних державах вживаються у різних значеннях, і все ж у більшості випадків банкрутство є частковою неспроможністю, її кримінальним видом. Крім того, сам по собі термін «банкрутство» має більш вузьке значення порівняно з «неспроможністю».

Що стосується українського законодавства, то сьогодні існує декілька законодавчих актів, які дають визначення поняттю «банкрутство». Перш за все, відповідно до ст. 209 Господарського Кодексу України банкрутство – це нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури [1].

Як визначено в законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури, а неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання

встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності [2].

Представники економічної думки, надаючи смислового забарвлення терміну «банкрутство», базують своє мислення на уточнюючих категоріях, здебільшого зумовлених розвитком ринкової економіки та прояву її наслідків. Так, найчастіше ключовими позиціями в трактуванні банкрутства виступають: неспроможність (повністю ототожнюється з «банкрутством»), незадовільне становище суб'єкта господарювання, певна міра відповідальності, наслідок незадовільного управління, результат кризи, точка в життєвому циклі підприємства.

Що стосується правового аспекту поняття банкрутства, то у правовій літературі воно тісно пов'язане з «неспроможністю». Проаналізувавши позиції вчених, можна виділити три основних підходи. Так, згідно з першим, під неспроможністю розуміють заявлену боржником або визнану арбітражним судом неможливість задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та зобов'язання з виплати обов'язкових платежів, що призвело до застосування до боржника процедури зовнішнього управління з метою відновлення його платоспроможності, а під банкрутством – стан, що призвів до застосування до боржника процедури конкурсного проведення процесу з метою пропорційного задоволення вимог кредиторів у межах наявних активів боржника. Другий підхід полягає в тому, що правові категорії «банкрутство» і «неспроможність» вживаються як взаємозамінні, як синоніми. Прихильники третього підходу зазначають, що банкрутство – поняття виключно кримінально-правове, значною мірою обумовлене цивільно-правовою неспроможністю.

Список використаних джерел:

1. Господарський Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21,22. – С. 144.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 11.08.2013 № 2343-ІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – С. 440.

Красіцька Тамара Сергіївна
студентка магістратури спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

УТВОРЕННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Джерела права корпоративного управління, серед яких фундаментальна роль належить установчим документам, виконують системостворюючу роль для моделей корпоративного управління, створюючи каркас, який переважно складається з правил (процедур) діяльності та обсягів здійснення повноважень органів господарюючих організацій. Водночас, предмет установчих документів господарських товариств, що є однією з найпоширеніших форм корпоративної організації в Україні, не урегульований детально в господарському законодавстві, що на практиці викликає ряд ускладнень, зокрема пов'язаних із створенням та державною реєстрацією господарських товариств.

В українській юридичній науці неодноразово обговорювалися питання складу і правової природи установчих документів різних суб'єктів господарювання, проте вони не дали остаточних висновків, у зв'язку з чим законодавство, по суті, знаходиться у половинчатому стані – загальні положення про сутність установчого договору і статуту розібрані між цивільним (положення про угоди і про виникнення юридичних осіб) і господарським правом (норми про установчі документи різноманітних форм суб'єктів господарювання).

Послаблена увага законодавця до цієї проблеми, зокрема, здобула доказ у вигляді термінологічної розбіжності: Цивільний і Господарський кодекси України називають договір про створення суб'єкта підприємництва «засновницьким», а чинне законодавство вживає термін «установчий». Тож спробуємо окреслити низку розбіжностей у положеннях законодавства щодо складу та змісту установчих документів, проаналізувати наслідки їх існування та запропонувати заходи з

подолання та усунення колізій і прогалин цього інституту господарського права.

Поряд з Цивільним та Господарським кодексами, що набрали чинність з 1 січня 2004 р., джерелом законодавства про склад і предмет установчих документів господарських товариств також Закон України «Про господарські товариства».

Серйозною прогалиною зазначених норм є плутанина вимог до змісту установчого договору і статуту. У підсумку, на практиці положення статуту часто дослівно або із незначним варіюванням відтворюють положення установчого договору, або, з метою усунення очевидного дублювання, також застосовують перехресні посилання між нормами установчого договору і статуту. За відсутності таких техніко-юридичних хитрощів, засновники істотно ризикують одержати відмову в державній реєстрації на підставі «невідповідності поданих документів вимогам закону».

Незважаючи на прийнятний для практики підхід у кодифікованих актах, спеціальне законодавство про господарські товариства продовжує змішувати два установчих документи.

Як видається, за відсутності змін у Законі «Про господарські товариства», вимоги до змісту установчого договору (статуту) з боку реєстраційних органів будуть включати як передбачені ГК України, так і передбачені Законом. Наразі ж, як випливає з редакції ст. 4 та подальших положень Закону «Про господарські товариства», установчі документи, наприклад, товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю – статут і установчий договір містять ідентичні відомості.

У цьому зв'язку положення ст. 61 Закону виглядають радше як помилка ніж продуманий підхід.

З метою усунення дублювання можна застосовувати перехресні посилання між нормами установчого договору і статуту; крім того, можна намагатися переконувати органи державної реєстрації, що законодавець, вживаючи термін «установчі документи», маючи на увазі той чи інший, але не обидва одразу. Такий аргумент, проте, далеко не завжди має підтримку органів державної реєстрації.

Предмет установчого договору і статуту має бути чітко розмежований відповідно до їхніх цілей та природи. Вказуючи на додаткові відомості для установчих документів необхідно зазначити, який саме установчий документ має містити таку інформацію. При цьому слід

врахувати, що за чинним законодавством установчий договір для повних і командитних товариств, на відміну від товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, продовжує діяти протягом усього терміну їх існування.

Виникають проблеми і під час визначення складу установчих документів суб'єкта підприємництва у формі кооперативу. Законом не встановлена необхідність укладення установчого договору і, як видається, статут може регулювати всі питання, пов'язані з періодом до державної реєстрації кооперативу. У будь-якому випадку, статут затверджується вже після рішення про створення і може існувати або як єдиний установчий документ, або разом із установчим договором. Проте реєстраційні органи, як правило, вимагають від заявників статут, так само як установчий договір та протокол установчих зборів. Так наприклад, повне товариство вважають створеним після проведення установчих зборів і підписання установчого договору, зміст якого відповідає вимогам законодавства. На наш погляд, підписання установчого договору може відбутися в іншому порядку, ніж шляхом проведення загальних зборів, тож вимоги органів державної реєстрації надати протокол установчих зборів на додаток до установчого договору є розширеним тлумаченням норм законодавства.

Метою законодавця, що відповідає технічним процедурам укладення угоди, є визначення, що учасники можуть підписати установчий договір у будь-який спосіб, що не суперечить положенням господарського законодавства про договори; У цитованій нормі вираз «а також» слід розуміти як альтернативу установчому договору, але не додаток. Якщо ж тлумачити цей вираз інакше, то засновників товариства фактично зобов'язано укласти ще один документ, що не є «установчим відповідно до положень ст. 4 Закону «Про господарські товариства». Проте розсуд чиновників у даному випадку має вирішальну силу і на практиці відіграє суттєву роль у перекручуванні дійсних намірів законодавця. У даному зв'язку оптимальним засобом усунення колізії видається зміна неоднозначної редакції тексту Закону. ГК України у ст. 58 вдало вирішив описане вище ускладнення [1, ст.4; 6, ст.58; 77, ст.15].

Очевидно, що установчий договір містить волевиявлення сторін про створення суб'єкта підприємництва і не потребує повторного підтвердження рішення, оформленого, наприклад, протоколом зборів. Інша справа, якщо останній складають для обрання (призначення) посадових осіб утворюваного суб'єкта підприємництва. Водночас,

подібне призначення може відбутися й в установчому договорі (додатку до нього) або шляхом делегування повноважень одному з фундаторів для укладення контракту з керівником.

Призначення посадових осіб може відбуватися тільки після створення суб'єкта підприємництва. Проте моментом його створення законодавець часто визнає момент закінчення державної реєстрації. Виходить, що до проведення реєстрації не можна сформувати початковий капітал та органи управління (адже суб'єкта ще нема), але, з іншого боку, без формування капіталу та органів управління здебільшого неможливо провести державну реєстрацію. Зазначену колізію, на наш погляд, слід розв'язати наступним чином: датою створення суб'єкта підприємництва вважати день, ухвалений рішенням засновника, а датою набуття статусу юридичної особи (громадянина – суб'єкта підприємництва) вважати день державної реєстрації.

Наведені проблеми змісту та складу установчих документів суб'єктів господарювання мали бути враховані під час доопрацювання Господарського та Цивільного кодексів та узгодження з ними законів України, зокрема, «Про господарські товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців», «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про кооперацію», законопроектів «Про народні підприємства», «Про акціонерні товариства». Після набуття чинності ГК України та ЦК України головним завданням правозастосування залишилася систематизація проблемних аспектів та конкуруючих норм чинного законодавства. З огляду на активну роботу вчених та практиків щодо узгодження нових ГК та ЦК України, є надія, що спрощення та чітке законодавче забезпечення процедур створення суб'єктів господарювання відбудеться найближчим часом.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 21-22. – ст.144.
2. Задохайло Д. Правовий режим господарської діяльності / Д. Задохайло //Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 36-42.
3. Семенюк Ю. Правове регулювання створення підприємств в Україні / Ю. Семенюк // Юридичний вісник України. – 2014 від 11-17 лютого. – С. 31-32.

Красіцька Тамара Сергіївна
студентка 5 курсу спеціальність «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Вступ. Зараз договір поряд із основними нормами являє собою чи не основний засіб регулювання суспільних відносин. Підвищення значення договору як одного із джерел сучасного цивільного права призвело до розширення сфери договірної регулювання суспільних відносин. Конструкція договору проникає в усі сфери економічного та духовного життя суспільства. Так, учасники цивільно-правових відносин наділяються можливістю укладення договору, який становить собою універсальний правовий засіб регулювання майнових відносин, яким забезпечується досягнення цілей, визначених його учасниками. Мета договору може бути економічною, соціальною або іншою, не перестаючи бути юридично вираженою, тобто правовою, а цивільно-правовий договір виникає з приводу передання речей, виконання робіт або надання послуг.

Результати дослідження. Договором є домовленість двох або більше осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Домовленість становить собою єдність суб'єктивного елемента – волі, та об'єктивного елемента – виявлення волі. Вільне волевиявлення учасників договірних відносин є одним із проявів свободи договору як одного із принципів цивільного законодавства. Сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог закону, звичаїв ділового обороту, принципу розумності, добросовісності та справедливості [3, с.111]. Тобто укладення договору передбачає вираження волі кожною із сторін та її збіг.

Процес укладення договору визначений природою конструкції договору. Пропозиція укласти договір (оферта) та прийняття цієї пропозиції (акцепт) не є односторонніми правочинами. Оферта та акцепт розглядаються як стадії укладення договору і, як правило, не

суміщаються, йдучи одне за одним. Висуваючи оферту, сторона пропонує умови, за якими має бути досягнуто згоди [2, с.35]. Оферта відображує волю сторони укласти договір. Офертою є тільки така пропозиція, яка характеризується низкою індивідуалізуючих ознак, а також оферта має бути адресованою конкретній особі (конкретним особам). За деяких умов офертою визнається пропозиція, адресована невизначеному колу осіб, якщо з неї вбачається воля оферента укласти правочини з «будь-ким і кожним». Більш конкретні наслідки залежать від виду оферти: зроблено її із зазначенням або без зазначення строку. Якщо оферту зроблено із зазначенням строку, вона пов'язує оферента з адресатом протягом цього періоду часу, і відкликати її за загальним правилом він не вправі.

Оферент вправі відмовитися від оферти до моменту отримання її акцептантом. Оферент вважається таким, що відмовився від оферти і у разі, якщо відмову отримано адресатом одночасно із самою офертою. Оферент має право відмовитися від оферти і після отримання її адресатом у випадках, якщо це виходить із суті пропозиції або з обстановки, в якій оферту зроблено. Після прийняття акцептантом пропозиції без внесення будь-яких змін або доповнень оферент не може змінити перелік умов, які містяться в оферті. Акцептом є відповідь на оферту, яка має бути безумовною. Акцепт в тій самій мірі виражає волю особи, як і пропозиція. Якщо у відповіді на оферту виключено хоча б одну з істотних умов, вона не є акцептом, однак може розглядатися як зустрічна оферта. Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Однократність оферти означає поглинання її укладеним договором. У момент укладення договору має зніматися пропозиція його укласти. В іншому випадку стосовно одного й того самого предмета може бути укладено декілька договорів, із яких реально можна виконати тільки один. Відповідь про прийняття оферти, отримана із запізненням, є новою офертою [4], [1, ч. 2 ст. 645]. Акцептант може відкликати зроблений акцепт:

а) до моменту отримання оферентом повідомлення;

б) одночасно з таким повідомленням. Акцепт може набувати форми вчинення дій по виконанню договірних умов, які в ньому містяться. Для кваліфікації дій як акцепту достатньо, щоб особа, що отримала оферту, стала до її виконання. У зв'язку з цим виникає питання про момент, з якого договір має вважатися укладеним через виконання акцептанта. Тут діють такі правила. По-перше, вчинення виконання само по собі є

достатнім для визнання наявності акцепту. По-друге, адресат оферти, який щойно став до виконання, має спрямувати повідомлення оференту про відношення адресата до оферти. У разі спору посилення адресата оферти для підтвердження укладення договору тільки на ту обставину, що він став до виконання, недостатньо для визнання договору укладеним. Неповідомлення оферента про вчинення акцептантом дій по виконанню оферти поставило б у складне становище оферента, тому як означало б подовження дії пов'язаності за межі строку, вказаного в оферті. Договір вважається укладеним, коли оферент дізнався про вчинення акцептантом дій по виконанню умов оферти. Для визнання відповідних дій адресата оферти акцептом не вимагається виконання умов оферти в повному обсязі. У деяких випадках виконання акцептанта не визнається дією, що тягне укладення договору: якщо є спеціальна вказівка про це в оферті або в законі

При укладенні договору сторони визначають стосовно чого їм належить дійти згоди, тобто якими будуть умови їх домовленості. Договірна умова – складова частина договору як домовленості, що становить собою спосіб фіксації взаємних прав та обов'язків сторін, які складають зміст договору. У теорії цивільного права виокремлюють звичайні, істотні та випадкові умови.

Предметом договору можуть бути майно або дії учасників зобов'язання з передання майна у власність, користування, з виконання робіт, надання послуг тощо[1]. Договором, як правило, встановлюється строк виконання зобов'язання. Якщо зобов'язання не передбачає строку його виконання і не містить умов, які дозволяють визначити цей строк, воно має бути виконаним у розумний строк.

Договір може бути укладено в будь-якій формі, передбаченій для вчинення правочинів, якщо законом для договорів даного виду не встановлено визначену форму. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним після надання йому встановленої форми, хоча б законом для договорів даного виду така форма не вимагалася [2, с.16]. Форма договору покликана закріплювати і правильно відображати узгоджене волевиявлення його сторін. Договір може бути укладено в усній, письмовій формі, нотаріально посвідчено в випадках, передбачених у законі, юридичне значення для укладення договору має мовчання. Також мовчанням є відсутність словесного вираження волі [1, ч. 3 ст. 205]. Як таке воно не може дати уявлення про

волю особи. Правове значення мовчання визначається в законодавстві або узгоджується самими майбутніми контрагентами. Тобто в законі або самими сторонами заздалегідь визначається, що означає мовчання – наявність волі або її збіг з тим значенням, яке обумовлене в законі або яке сторони належним чином домовилися йому надати.

Висновки. Цивільні права та обов'язки завжди наводяться до певного часу. Тому встановленню моменту їх виникнення надається значення. Договір вступає в силу і стає обов'язковим для сторін з моменту його укладення. Якщо для укладення договору необхідне й передання майна, він вважається укладеним з моменту передання майна. Сторонам надається право поширити умови договору на їх відносини, що виникли до його укладення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року// Відомості Верховної Ради (ВВР).-№435-IV
2. Договірне право: конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В., Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
3. Луць В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. Луць // Приватне право. – № 1. – 2013. – С. 118–128.
4. Погрібний С. О. Регулювання договірних відносин у цивільному праві України: співвідношення їх внутрішнього (саморегулювання) і зовнішнього (державного) регулювання / С. О. Погрібний // Право України. – 2012. – № 9. – С. 35.

Крутько Сергій Володимирович
студент 4 курсу спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПОНЯТТЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ

Необхідною умовою успішної організації трудового процесу та високої продуктивності праці незалежно від галузі економіки, форми організації праці та соціально-економічних відносин є дотримання учасниками цього процесу певного розпорядку, координації діяльності та злагодженості в роботі. Закріплений у правових нормах порядок поведінки учасників трудового процесу визначає поняття трудової дисципліни як правового інституту.

У літературі поняття дисципліни праці як правової категорії розглядається в чотирьох аспектах: як один з основних принципів трудового права; як елемент трудового правовідношення; як інститут трудового права; як фактична поведінка, тобто рівень дотримання усіма працюючими на виробництві дисципліни праці [1, с.270].

Об'єктивно-правовий зміст категорії «трудова дисципліна» співпадає з визначенням її як інституту трудового права. Це сукупність норм, які встановлюють обов'язки сторін трудового договору, режим їх виконання, внутрішній трудовий розпорядок, засоби заохочення та відповідальності, що складають механізм забезпечення виконання цих зобов'язань.

Трудова дисципліна як елемент трудових правовідносин відображає суб'єктивно-правову сутність цього поняття. Вона полягає у зобов'язанні працівника як суб'єкта конкретних трудових правовідносин виконувати обов'язки, що складають зміст цих правовідносин.

Рівень дотримання суб'єктами трудових правовідносин нормативно-правових актів та обов'язків, передбачених трудовим договором, визначають поняття трудової дисципліни як фактичної поведінки учасників трудового процесу.

У правовій літературі галузевого спрямування поряд з поняттям «трудова дисципліна» зустрічається термін «дисципліна праці». При цьому потрібно наголосити на неоднозначному трактуванні вченими цих понять. Одні автори (М. Г. Александров, Н. Б. Болотіна, Г. І. Чанишева) вживають їх як тотожні (синоніми). Інші (О. В. Смирнов) вважають, що дисципліна праці є ширшим поняттям та включає трудову, виробничу, технологічну, фінансову, службову та інші види дисциплін [2, с.360].

Більш правильною здається позиція тих авторів, які розмежовують поняття «трудова дисципліна» та «дисципліна праці». Вважаємо, що ці категорії накладаються лише частково. Дисципліна праці — це сукупність усіх дисциплін (технологічної, виробничої та ін.), необхідних для належного забезпечення трудового процесу. Трудова дисципліна є складовою поняття дисципліна праці, якщо вона розглядається як елемент трудових правовідносин та/або фактична поведінка учасників трудового процесу. Визначення змісту поняття трудова дисципліна як принципу чи інституту трудового права є ширшим і не охоплюється поняттям дисципліна праці.

Сучасний правовий інститут трудової дисципліни за своїм складом визначається наявністю трьох видів норм, що:

- 1) здійснюють правову регламентацію прав і обов'язків учасників трудового процесу;
- 2) встановлюють стимулювання сумлінної праці;
- 3) регламентують відповідальність за невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків.

Права та обов'язки, що складають зміст трудових правовідносин, є предметом централізованого та локального регулювання, а також можуть визначатися сторонами у трудовому договорі.

Трудова дисципліна має подвійний характер і передбачає взаємні зобов'язання двох сторін трудового договору: обов'язок роботодавця - створювати працівнику умови праці, необхідні для найбільш ефективного виконання трудової функції; обов'язок працівника - неухильно дотримуватись правил поведінки, встановлених законодавчими актами, локальними нормами та угодами сторін.

Стаття 140 КЗпП визначає основи забезпечення трудової дисципліни. Відповідно до названої статті трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної

високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, заохочення за сумлінну працю, а також застосуванням у необхідних випадках заходів дисциплінарного та громадського впливу та стягнення.

Пріоритетними серед цих методів є безперечно економічні методи, в основі яких лежить всебічна зацікавленість працівників у результатах своєї праці. Велике значення тут мало створення належної правової бази: прийняття відповідних нормативно-правових актів, якими було визначено рівність усіх форм власності, широкі права роботодавців щодо оплати і стимулювання праці тощо. Однак ринкова трансформація суспільства та породжені нею соціальні процеси в Україні (інфляція, невідповідність розмірів зарплат прожитковому рівню в державі) негативно позначаються на стані економічних заходів забезпечення трудової дисципліни[2, с.360-361].

Організаційні методи управління дисципліною праці в Україні в сучасний період все більше характеризуються науковим підходом до організації виробництва загалом. Як відомо, однією із засад розвитку виробництва виступає цілеспрямоване вдосконалення його організації. Широковідомі наукові теорії управління Ф. Тейлора, Г. Файоля, Е. Маслоу, Т. Бернса та багатьох інших вчених і практиків обґрунтували менеджмент як науку про керівництво (управління) людьми — окремими працівниками, робочою групою, трудовим колективом. У правовому аспекті предметом менеджменту є правове регулювання системи суспільних відносин щодо організації управління персоналом. Відносини щодо забезпечення дисципліни праці є складовою цієї системи [1,с.273].

Література:

1. Бородін І. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження// Право України – 2016. – № 12 – с.93-96.
2. Прокопенко С.Р.Трудове право України / С. Р. Прокопенко. – К.: Інтер, 2015. – 450 с.

Кураш Дмитро Альбертович
студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Кравченко Алла Петрівна
к.ю.н., доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК МЕТА ІСНУВАННЯ ПРАВА

Сучасне демократичне суспільство, у певній мірі, можна вважати системою формально організованих прав та свобод. Його змістом виступає індивідуальна свобода людини і громадянина, що реалізовується через можливість здійснення своїх прав і публічне їх забезпечення й захист з боку різноманітних соціальних інститутів, передовсім, держави. Індивідуальна свобода, у такому розумінні, передбачає рівність можливостей індивідів щодо реалізації своїх невід'ємних прав. . Саме у цьому контексті уявлення про справедливість інтерпретується як взаємне узгодження інтересів індивідів щодо реалізації їхніх прав та свобод. Справедливість, як мета, задля якої існує взагалі право, і як утілення права, є найвищою цінністю у системі загальнообов'язкових та формально визначених правил поведінки. Це означає, що справедливості мають відповідати та не суперечити всі інші цінності. Крім того, справедливість має бути основою, фундаментом всіх без винятку юридичних засобів у системі законодавства. Справедливість має бути ідеалом життя суспільства, держави та права як складових його елементів.

Справедливість є головним правовим принципом та однією із вимог правильного застосування норм права. У свою чергу, сучасна теорія права розглядає справедливість як форму державної діяльності, основний конституційний принцип діяльності усіх державних органів та посадових осіб. Це положення закріплюється у ряді нормативно-правових актів. У філософському – правовому контексті справедливість розглядається як поняття про належне, що відповідно визначається уявленням про сутність людини та її невід'ємних правах. Такі погляди знайшли своє відображення у практичній юридичній діяльності, де особливий наголос робиться на необхідності визнання пріоритету справедливості у професійній діяльності юристів, а останні розглядаються як представники справедливості. При цьому, справедливість виступає і як етична, і як

правова категорія, яка визнається етиками як специфічно моральна, а юристами – як специфічно правова. Справедливість є моральною категорією і цінністю, і при цьому вона займає пріоритетне місце у критичній оцінці (легітимації) правових інститутів. Саме тому, можна говорити, що закон є дієвим тому, що він є справедливим, а не закон справедливий тому, що він дієвий. У розвитку правових основ справедливості етичні цінності незмінно відіграють роль кінцевих орієнтирів, що мають забезпечити послідовність та гуманістичну спрямованість цього розвитку. У такій інтерпретації справедливість виступає логічною оцінкою дій згідно критеріїв, зафіксованих у загальноприйнятій обов'язковій нормативній системі.

Справедливість визнається найбільш соціальною і найбільш правовою серед усіх чеснот. Призначенням справедливості є підтримання і відтворення рівноваги чи рівної міри. Її застосовують як для критичної оцінки людської поведінки, так і для оцінки правових інститутів. Щоразу, говорячи про справедливість як таку, а не маючи на увазі певну чесноту, розуміється існування певного балансу добра та зла всередині соціуму, підтримка якого життєво необхідна, а зруйнування означає руйнацію власне соціуму. Можна говорити про те, що серцевиною соціального співтовариства є відносини обміну, розподілу і відплати. Будь-яке суспільство можна уявити, як механізм, котрий забезпечує обмін, розподіл та відплату за добро і зло між своїми членами, здійснюючи таким чином їхню інтеграцію. Дії або бездіяльність кожного можуть або сприяти, або загрожувати інтеграції на підставі відомої усім міри, й оцінюються вони, відповідно, або як справедливі, або несправедливі.

Розуміння природи людини та основної політичної мети суспільства визначають вибір концепції справедливості. Якщо будь-яка концепція справедливості на інституціональному рівні виражає міру співвідношення свободи і рівності, то смисловим підґрунтям такого рішення є образ людини у її найбільш фундаментальних якостях, тобто людина визнається як істота, здатна одночасно до самовдосконалення, так і істота автономна, розумна, здатна до самообмеження. Як відзначав І.Кант, „люди вдаються до лексики справедливості, коли вони зіштовхуються з реальним або уявним прикладом несправедливості”. За всіх часів та в усіх народів вважалося, що право має бути справедливим. При цьому воно розглядалося як втілення справедливості, або висувалася мета привести його у відповідність до справедливості. Ставлення до

цінностей у праві є різним. Справедливість або тотожна праву і виступає в якості його синоніма, або представляє собою одну з характеристик права

Таким чином, сьогодні ми можемо розглядати справедливість не тільки як світоглядну основу сучасного праворозуміння, а й як соціальне явище, яке своєрідним чином проявляється у праві, де доцільним є її виокремлення у якості основи права, принципу, вимоги до правового регулювання тощо.

Куценко Євгеній Сергійович
студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ПАРЛАМЕНТАМИ КРАЇН СВІТУ

Однією з основних функцій парламентів є прийняття державного бюджету. В більшості країн парламент затверджує зміст бюджету у формі спеціального закону. Законопроект, що передбачає відповідні бюджетні прибутки і видатки, проходить у представницькому органі звичайно через ті самі стадії, що і будь-які інші. Особливістю процедури прийняття бюджету є насамперед те, що його проект може пропонувати лише уряд. Іншими словами, саме уряду належить бюджетна законодавча ініціатива.

У багатьох країнах уряд має змогу контролювати реалізацію права загальної законодавчої ініціативи іншими його суб'єктами щодо пропозицій, які передбачають бюджетні видатки. Наприклад, у Росії встановлене конституційне положення, за яким законопроекти про введення або скасування податків, звільнення їх від сплати, про випуск державних позик, про зміни фінансових зобов'язань держави, а також інші законопроекти, що передбачають витрати за рахунок федерального бюджету, можуть бути внесені в парламент тільки за наявності відповідного висновку уряду.

Разом з тим у цілому ряді країн бюджет не розглядається як законопроект, хоча він і проходить через парламент. У Великобританії і в більшості інших англomовних країн бюджет є своєрідною фінансовою програмою, з якою в парламенті (нижній палаті) виступає міністр фінансів. Зміст цієї програми-заяви складається в основному з пропозицій щодо оподаткування. В ній також подається огляд загального стану національної економіки. Пропозиції уряду щодо податків реалізуються у спеціальному законопроекті про фінанси. Водночас приймається закон про асигнування, в якому встановлюються витрати кожного з міністерств і відомств. Розгляду в парламенті законопроектів про фінанси та асигнування передуює схвалення палатою громад резолюцій, що санкціонують державні прибутки і видатки.

Близькими до викладених є принципи процедури прийняття бюджету в конгресі США. Президент звертається з посланням про бюджет до конгресу, воно обговорюється в палатах. За результатами цього обговорення конгрес схвалює спеціальну резолюцію. Остання є підставою для прийняття так званих фінансових біллів, зокрема законів про державні прибутки й асигнування. На подібних засадах здійснюється бюджетна процедура в парламенті Японії.

Не сприймається як закон бюджетний акт в Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швейцарії. Тут бюджету надається форма спеціального урядового акта, що потребує затвердження в парламенті. Але принципово важливим є те, що бюджет завжди розглядається і затверджується у представницькому органі. Готує ж проект бюджету в усіх випадках уряд.

Процедура прийняття державного бюджету парламентом має свої особливості практично в кожній країні. Проте щодо характеристики цієї процедури можна зробити певні узагальнення. Зокрема, в парламентах з нерівноправними палатами проект бюджету звичайно вноситься в нижню палату. Верхні палати нерідко значно обмежені у праві його розгляду або взагалі такого права не мають. Так, у Великобританії фінансові законопроекти передаються в палату лордів тільки після того, як їх прийняла палата громад. Але вони можуть бути підписані главою держави через місяць після їх одержання палатою лордів і набувають чинності незалежно від того, схвалила їх верхня палата чи ні. В Австрії, Словенії і Чехії верхня палата не має права заперечувати бюджет, прийнятий нижньою палатою парламенту. В Японії за умов, коли узгоджувальна комісія не може досягти компромісу або коли палата

радників не винесла свого рішення протягом 30 днів після одержання нею проекту бюджету, рішення палати представників стає рішенням самого парламенту.

По-іншому визначені взаємовідносини палат в процесі прийняття бюджету в країнах, де палати парламентів є рівноправними. У США фінансові законопроекти спершу передаються на розгляд палаті представників, але сенат має право вносити до них поправки. У будь-якому випадку ці законопроекти вважаються прийнятими лише після затвердження її обома палатами. В Австралії палата представників також розглядає фінансові законопроекти першою. Сенат може їх відхилити, однак він обмежений у праві вносити до них поправки. У Бельгії, Італії та Швейцарії обидві палати парламенту наділені рівними правами у вирішенні бюджетно-фінансових питань. У перших двох з названих країн ця рівноправність підкреслюється тим, що кожна з палат розглядає рівно половину бюджетних пропозицій. На наступний рік та половина, яку розглядала одна палата, стає предметом обговорення і прийняття в іншій, і навпаки.

Практично в усіх країнах у структурі парламентів створено одну або кілька постійних комісій (комітетів) з бюджетно-фінансових питань. В них здійснюється відповідна стадія проходження бюджету в парламенті. Членство в цих комісіях звичайно вважається найбільш престижним для депутатів. Іноді до повноважень спеціально утворених комісій відносять контроль за сферою бюджетно-фінансової діяльності уряду.

Окрім бюджетної, парламенти виконують й контрольну функцію, зокрема, щодо уряду. Конституції розрізняють дві форми відповідальності уряду: політичну й судову. Політична відповідальність означає вираження уряду або його окремим міністрам недовіри і залишення ними посад, які вони обіймають. Судова відповідальність означає притягнення до суду уряду в цілому або якогось його члену за вчинений злочин під час виконання своїх обов'язків.

Леонтович Оксана Олександрівна
студентка 4 курсу, спеціальності "Правознавство",
Полтавського коледжу ВМУРоЛ « Україна»
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ ПРЕДСТАВНИКА

Представництво у цивільному процесі – це правовідносини, в силу яких представник здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах особи, яка бере участь у справі, з метою захисту її прав.

Процесуальний інститут представництва є відносно самостійним щодо представництва, яке є в цивільному праві. Процесуальне представництво, зокрема, відрізняється наступним:

а) процесуальне представництво здійснюється в межах цивільної справи, що розглядається судом;

б) метою процесуального представництва є надання особі, яка бере участь у справі, допомоги у захисті прав та інтересів та реалізації її процесуальних прав;

в) допускається так зване "подвійне представництво", коли, наприклад, законний представник доручає ведення справи договірному;

г) в процесі поряд із представником може брати участь, а іноді - повинен довіритель (у справах щодо усиновлення – ст. 223 Сімейного кодексу України);

д) повноваження представника визначаються процесуальним законом, але можуть бути обмежені довіреністю.

Тобто цивільно-процесуальне представництво відрізняється від цивільного функціями і змістом правовідносин, підставами їх виникнення.

ЦПК України відносить представника до числа осіб, що беруть участь у справі. Він має юридичну заінтересованість (процесуального характеру) і є самостійною процесуальною фігурою.

Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника. Процесуальний представник не заступає сторону у цивільному процесі (за винятком законних представників – батьків, опікунів, піклувальників), а діє поряд з нею, на захист її суб'єктивних

прав і охоронюваних законом інтересів. Особиста участь у справі громадянина чи органу управління юридичної особи не є перешкодою для реалізації ними права мати у цій справі представника.

Захист у суді прав та інтересів недієздатних чи обмежено дієздатних громадян їхніми батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками не позбавляє таких громадян права мати "субпредставника" (договірного представника), оскільки вони самі є законними представниками зазначених осіб (ч. 5 ст. 39 ЦПК).

Слід зазначити, що повноваження керівників організацій, підприємств, установ, котрі виступають як одноособові органи юридичної особи, стверджуються документами, що посвідчують їх службове становище, і обов'язково повинні бути представлені до суду, оскільки є підставою для їх допуску до участі у справі.

Ч.1 ст.92 ЦК зазначає, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Тому набувати цивільних процесуальних прав та обов'язків вони можуть також через свої органи. Дане правило свідчить про те, що органи юридичних осіб не є судовими представниками, здійснювані ними дії є діями самої юридичної особи, оскільки орган юридичної особи і сама юридична особа становлять єдиний суб'єкт права.

Представляти інтереси юридичних осіб у цивільному процесі можуть також і представники за договором.

З моменту призначення комісії з припинення юридичної особи до неї переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Комісія виступає в суді від імені юридичної особи, яка припиняється (ч. 3 ст. 105 ЦК України).

Ліквідатор з дня свого призначення виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута, а тому є законним представником (ст. 25 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14.05.92 р.).

Державу представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Наприклад, при представництві держави у Європейському Суді з прав людини участь у справі приймає Міністерство юстиції України.

Інтереси Кабінету Міністрів України у судах загальної юрисдикції представляє Міністерство юстиції України, якщо інше не передбачено законами України або актами Кабінету Міністрів України (ч. 2 ст. 37 Закону України "Про Кабінет Міністрів України" від 07.10.2010 р., п. 44 п. 4 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 06.04.2011 р. N 395). Доречно відмітити, що відповідно до п. 43 п. 4 Положення про Міністерство юстиції України (від 14.11.2006 р. N 1577), яке на сьогодні вже втратило чинність, Міністерство юстиції України було уповноваженим виступати представником інтересів Президента України, утворених ним для здійснення своїх повноважень консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб та Кабінету Міністрів України під час розгляду справ судами України. На сьогодні ж відповідно до чинного законодавства Мін'юст у національних судах має право представляти лише інтереси Кабміну.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5695>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7441>.
3. Цивільний процес України : підручник / за ред. Ю. С. Червонного. – К. : Істина, 2007. – 392 с.

Любімов Дмитро Олегович
Османова Катерина Нураддінівна
студенти 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

Питання щодо ефективності тієї чи іншої моделі ринку досить дискусійне, особливо враховуючи останню світову фінансову кризу.

Одним з головних недоліків англо-американської моделі світовими експертами було визнано недостатній рівень адекватного державного регулювання. Ринки переросли ту регуляцію, яка була встановлена. Розвиваючи вітчизняний ринок цінних паперів, нам потрібно обов'язково враховувати світовий досвід не тільки з питань механізмів торгівлі фінансовими інструментами, а з погляду необхідності розвитку адекватної системи регулювання [3, с.88].

Саме тому український фондовий ринок для інвесторів виглядає неефективним. Українському ринку притаманні такі оцінки: низька ліквідність українського ринку, що відбивається, в першу чергу, на його високій волатильності в порівнянні з більшістю країн. Таким чином, волатильність українського ринку в три-чотири рази вища за волатильність розвинених ринків. Це сприяє тому, що вартість цінних паперів збільшується швидше на стадії підйому, коли на ринок заходять крупні покупці, і знижується швидше на спаді, коли інвестори масово прагнуть отримати готівку в обмін на цінні папери. Маємо ринок на якому переважна більшість операцій носить спекулятивний характер, майже відсутні операції інвестиційного спрямування. Тому іноземні інвестори будуть, швидше за все, купувати папери на ринку цих країн, зважаючи на переоцінку вітчизняних цінних паперів, а внутрішнім інвесторам не вистачає ліквідності та притаманна зайва паніка, через невпевненість у стабільності ринку [2].

Розвинений і відкритий фондовий ринок у країні характеризує, як правило, сильну, і стабільну економіку, сприяє залученню інвесторів із інших країн. Як відомо, ринки країн, що розвиваються для інвесторів стають все більш привабливими, тому що саме в перехідному періоді розробляються більше нових проектів, націлених на вдосконалення економіки, викликане необхідністю. Відповідно, у багатьох аспектах український фондовий ринок дуже далекий від зразка, що змушує шукати нові шляхи, стратегії розвитку, вдосконалення для того, щоб створити повноцінний сектор фінансової сфери.

Слід виділити напрями підвищення ефективності функціонування українського фондового ринку, які необхідно закріпити в нормативно-правових актах, з урахуванням перехідної економіки в країні: з'ясування потенційних можливостей, налагодження тісної співпраці в рамках міжнародних організацій із метою створення позитивного іміджу українського фондового ринку серед зарубіжних і вітчизняних інвесторів;

розширення кількості фінансових інструментів, доступних для інвесторів, повноцінне впровадження в обіг похідних цінних паперів; приведення нормативної бази та регулювання фінансових послуг у відповідність зі світовими стандартами; підвищення рівня законодавчого захисту прав інвесторів та інших учасників ринку цінних паперів;

Незважаючи на існуючі недоліки, ринок цінних паперів України має велику потенційну силу. Найголовніше і правильне тут – врахувати всі недоліки й прогалини і постаратися виконати більшу частину умов, які допоможуть йому вийти на гідний рівень.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480- IV «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Сергій Антонов Український фондовий ринок: їжачок в тумані для Економічної правди [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/markets/2010/06/2/237074/>
3. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку України: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип.8 / За ред. О.І. Кірсєва, М.М. Шаповалової, Н.І. Гребенюк – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2015. – 132 с.

Малишева Валентина Вікторівна
Костенко Тетяна Вікторівна

студентки 4 курсу, спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович

доцент кафедри правознавства,

Полтавський інститут економіки і права

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

У процесі розвитку вітчизняної цивілістичної науки важливого значення набуває чітке визначення юридичних понять. Одним із найважливіших фундаментальних понять цивільного права є правосуб'єктність. У юридичній науці ще й досі не досягнуто єдиного

погляду на поняття, структуру правосуб'єктності, її елементи. Тому залишається актуальним дослідження даного явища у цивільному праві.

Метою цієї статті є дослідження поняття правосуб'єктності, з'ясування різноманітних поглядів на поняття, структуру та зміст правосуб'єктності в цивільному праві.

Слід зазначити, що цивільне законодавство не вживає терміна «правосуб'єктність». Донедавна національне законодавство взагалі його не знало, але він вживався у міжнародно-правових актах: Загальній декларації прав людини (ст.6 – кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності) та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст.16). Проте з розбудовою національної правової системи нашої незалежної держави вже в Конституції України зустрічаємо термін «правосуб'єктність» (згідно зі ст.92 виключно законами України визначається правосуб'єктність громадян). Згодом це поняття зустрічається і в інших нормативно-правових актах: у Кодексі адміністративного судочинства України (у ст.48 визначається адміністративна процесуальна правосуб'єктність, а саме, правоздатність та дієздатність), Господарському кодексі України (у ст.207 під спеціальною правосуб'єктністю розуміється господарська компетенція) та в Законі України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV (ст.27, де згадується правосуб'єктність юридичної особи). Проте в кожному конкретному випадку вживання цього терміна несе нетотожне значення.

Власне, поняття правосуб'єктність було розроблене юристами ще в Стародавньому Римі, у зв'язку з тим, що рабовласницький лад не визнавав суб'єктом права людину як біологічну істоту, а лише особу, що мала певні статуси (сімейний, статуси свободи, громадянства). Адже добре відомо, що раб, хоч і був людиною, визнавався не суб'єктом, а об'єктом права. Що стосується доктрини права взагалі і цивільного зокрема, то тут спостерігаємо різноманіття поглядів на поняття, структуру, елементи та види правосуб'єктності.

Погляди науковців на правосуб'єктність умовно можна розділити на два напрями. Одні вчені ототожнюють правосуб'єктність із праводієздатністю. Розбіжності всередині цього напрямку зводяться тільки до того, включити в поняття правосуб'єктності тільки одну правоздатність (А.В. Венедиктов, Б.К. Бегичев) або як правоздатність, так і дієздатність (О.С. Йоффе, М.Д. Шаргородський, О.А. Красавчиков).

Представники іншого напрямку роблять спробу вийти за рамки праводієздатності при розгляді категорії правосуб'єктності. Вони розглядають правоздатність у зв'язку з правовим статусом особи. Так, одні вважають, що правосуб'єктність включає в себе правоздатність і правовий статус (Н.Г. Александров), інші взагалі ототожнюють правосуб'єктність і правовий статус (А. Міцкевич), на думку третіх, правосуб'єктність – складова частина правового статусу (С.С. Алексеев), четверті включають у правосуб'єктність, окрім праводієздатності, основні права і обов'язки (П.П. Виткявичюс, І.В. Удальцова).

У літературі часто висловлюють думку, що категорії «суб'єкт права» та «правосуб'єктність» за своїм основним змістом співпадають [1]. Юридичне трактування притаманне різним національним доктринам зі своїми непринциповими особливостями, зокрема німецькій (яка ототожнює правосуб'єктність і правоздатність) чи французькій (включає в поняття правосуб'єктності і правоздатність, і дієздатність). І французькому, і німецькому законодавцю, а також і дореволюційному, який значною мірою на них орієнтувався, вдалося вивести «за дужки» законів природно-правові уявлення про суб'єкт права. Незважаючи на критику «буржуазних уявлень» про правосуб'єктність, ці уявлення були успадковані радянською юридичною наукою і до теперішнього часу становлять теоретичну основу юридичних конструкцій вітчизняного законодавства. Розповсюдженою в теорії права є думка про те, що правосуб'єктність є єдністю правоздатності та дієздатності, наявність якої робить суб'єктами права індивідів [2]. Так, на думку, Н.С. Малєїна, володіти правосуб'єктністю – означає бути суб'єктом права. Ці два поняття відображають одну й ту саму властивість індивіда.

Сучасна цивілістична наука визначає правосуб'єктність як соціально-правову можливість особи бути учасницею цивільних правовідносин (Є.О. Харитонов). Є.О. Харитонов зазначає, що природною передумовою правосуб'єктності є природне право, соціальною – існування суспільства, юридичною – норми цивільного права, формально-юридичною – цивільне законодавство. Елементами правосуб'єктності є правоздатність та дієздатність [3]. Дедалі частіше сучасні науковці висловлюють думку, що за своєю суттю правосуб'єктність являє собою право загального типу, забезпечене державою матеріальними та юридичними гарантіями.

Правосуб'єктність розглядається як право особливого роду, таку думку підтримує О.В. Бакун. Науковець розглядає зміст правосуб'єктності як здатність мати визначені юридичними нормами конкретні права й обов'язки, нести відповідно до них точно визначену відповідальність [4].

Слід зазначити, що більшість науковців розглядають правосуб'єктність як праводієздатність. С.І. Архипов пропонує розглядати правосуб'єктність (праводієздатність) як встановлену законодавцем здатність особи бути суб'єктом права у всіх його виявах (не тільки в частині володіння і здійснення прав та обов'язків). На його погляд, правоздатність і дієздатність можуть розглядатися саме як два найважливіших етапи, стадії розвитку правосуб'єктного зв'язку [5].

А. Бірюков стверджує, що, розглянувши положення про правоздатність і дієздатність, можна сказати, що в сукупності ці правові категорії визначають характер і зміст правосуб'єктності фізичної особи [6].

Отже, слід зазначити, що різноманіття поглядів на правосуб'єктність указує на відсутність однозначного погляду на це поняття в юридичній науці. Ми схилиємося до думки, що правосуб'єктність є правовою властивістю особи в праві, зокрема, в цивільному, і складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. Необхідно зазначити, що у фізичної особи всі ці елементи змісту правосуб'єктності виникають не одночасно, а існують у зв'язку з віковим та вольовим факторами. Так, відповідно до ч.2 ст.25 Цивільного кодексу України цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження, проте у випадках, встановлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку (ч.3 ст.25 ЦК України). Тому вже від народження людина володіє правосуб'єктністю, тобто здатністю, що характеризує її як суб'єкта права.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев. – М. : Госюриздат, 1966. – С. 139.
2. Спиридонов Л. И. Теория государства и права : учебник / Л. И. Спиридонов. – М., 1995. – С. 185.

3. Харитонов Є. О. Вступ до цивільного права України : навч. посіб. / Є. О. Харитонов. – К. : Істина, 2006. – С. 199.

4. Бакун О. В. Громадянин як суб'єкт податкових правовідносин в умовах переходу до ринкової економіки : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Бакун. – К., 2000. – С. 84-86.

5. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование / С. И. Архипов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 131.

6. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К. : КНТ, 2006. – С. 82.

Могильний Сергій Русланович
Войтович Вікторія Іванівна

студенти 4 курсу спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Коваленко Володимир Федорович

ст.викладач кафедри правознавства

Полтавський інститут економіки і права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Соціальний захист найбільш незахищених верст суспільства є визначеним стратегічним пріоритетом державної політики. Особливих акцентів набувають питання, пов'язані з подальшою роботою напрямку реформування державних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Опіка над фізичною особою є міжгалузевим інститутом. Вона одночасно є інститутом адміністративного, цивільного процесуального, цивільного і сімейного права. У сукупності все зазначене свідчить про недостатній рівень дослідження питань опіки над малолітніми та недієздатними особами у цивільному праві України та про доцільність звернення до їх вивчення. При цьому необхідно враховувати, що опіка (tutela) є інститутом, відомим Згідно зі ст. 56 ЦК [2] органи, на які покладено здійснення опіки та піклування, їх права та обов'язки щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом.

Дослідження питань виникнення норм опіки і піклування та виділення цих норм в окремий правовий інститут в Україні є здебільшого фрагментарними. Вивчення цієї проблеми в історико-правовій науці проводилося в контексті становлення і розвитку цивільного, а в подальшому сімейного, ювенального, спадкового, звичаєвого права, інституту права власності. Значна частина праць щодо опіки і піклування присвячена вивченню цього явища з етнологічної та етнографічної точки зору, що і не дивно.

Опіка встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (ст.55 ЦК).

Стосовно неповнолітніх дітей метою опіки і піклування є виховання неповнолітніх, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також захист особистих немайнових і майнових інтересів цих дітей.

Щодо повнолітніх фізичних осіб опіка і піклування встановлюються для захисту особистих немайнових і майнових прав повнолітніх осіб, що за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки, а також для піклування про створення їм необхідних побутових умов, здійснення за ними догляду, забезпечення їх виховання, навчання та розвитку, а у необхідних випадках і лікування (ст.ст.67, 69 ЦК, ст.249 СК).

Згідно зі ст. 56 ЦК [2] органи, на які покладено здійснення опіки та піклування, їх права та обов'язки щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом.

Опікуни і піклувальники призначаються переважно з осіб, що перебувають у родинних стосунках з підопічним. Тому, як правило, обов'язки з опіки та піклування виконуються безоплатно. Водночас ст.73 ЦК передбачає, що Кабінет Міністрів України визначає підстави виникнення права на оплату послуг опікуна і піклувальника, розмір і порядок їх виплати. Тобто принципово питання про оплату обов'язків опікуна або піклувальника не виключене.

Особливим видом відносин у галузі опіки та піклування є передбачений ст.78 ЦК "Інститут помічників". Призначення помічників

полягає у наданні дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків. Специфіка цього інституту в тому, що помічник не є піклувальником у прямому значенні слова, оскільки призначається для надання допомоги повністю дієздатній фізичній особі та на її прохання (за її вибором).

За своїми ознаками, юридичними властивостями інститут „помічників” – це відносини, що ґрунтуються на договорі доручення. Водночас із врахуванням специфіки суб'єкта, якому надається помічник (це – завжди дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки), і специфіки оформлення відповідних відносин у ЦК норми, що містять принципові засади „інституту помічників” вміщені у главі „Опіка та піклування”.

Список використаної літератури:

1. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. - 2003.- №11. - ст.461 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print> 1460021151285346.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // 2002, № 21-22, ст.135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print> 1460021151285346.

Мостепанюк Євгенія Миколаївна
студентка магістратури спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ

Законодавець гарантує захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Так, відповідно до ЦК України власник може вимагати усунення будь-яких порушень його права, хоч би ці порушення і не були поєднані з позбавленням володіння, а також відшкодування завданих цим збитків.

Закон закріплює положення про те, що власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користуватися та розпоряджатися своїм майном.

Таке право власника забезпечується можливістю звернення до суду із негативним позовом. Негативний позов (від лат. *заперечувальний позов*) – це вимога власника, не позбавленого володіння майном, про усунення або припинення перешкод у здійсненні його права власності, зокрема правомочностей користування та розпорядження майном.

Право на негативний позов мають власник і законний володілець майна, які володіють річчю, але позбавлені можливості користування або розпорядження майном внаслідок протиправних дій третіх осіб. Відповідачем у разі подання негативного позову виступає особа, яка створює своєю протиправною поведінкою (дією чи бездіяльністю) перешкоди позитивному здійсненню права власності.

Вимогою за негативним позовом є усунення перешкод, які тривають і мають місце на момент пред'явлення позову. В контексті сказаного, зауважимо, що на негативний позов не поширюються вимоги щодо строків позовної давності.

Однак дослідивши це питання з практичного погляду ми встановили, що позов може бути позитивно розглянутим, а перешкода так і не усунута.

Отже, при вимогній позові, власник, який звертається за захистом, зберігає майно у своєму володінні. Права та інтереси власника можуть бути порушені і в тих випадках, коли майно не вибуває з його володіння, але треті особи створюють перешкоди в користуванні чи розпорядженні майном. У таких випадках власник може захистити своє право власності від порушень (не пов'язаних з позбавленням права володіння) позовом, який у науці цивільного права називається негативним. Відповідно до ЦК України формула негативного позову набуває такого вигляду: «Власник має право вимагати усунення будь-яких порушень його права, навіть якщо ці порушення і не були пов'язані з позбавленням права володіння». Тобто предметом негативного позову виступає сама вимога позивача про усунення перешкод у користуванні чи розпорядженні майном.

Негативний позов характеризується наступними ознаками:

1) По-перше, на відміну від вимогній позову, власник, який звертається за захистом, зберігає майно у своєму володінні. Порушення

права власності полягає, зазвичай, в тому, що треті особи створюють власникові певні перешкоди в користуванні належним йому майном (будинком, автомобілем, земельною ділянкою тощо), або внаслідок певних обставин власник не може фактично розпоряджатися належним йому за законом майном, маючи це майно у своєму володінні.

З негативним позовом може звертатися як власник, так і титульний володілець, причому останній як проти третіх осіб, так і проти власника. Наприклад, після укладання договору суборенди нежитлового приміщення власник не дозволяє суборендареві ним користуватися (вимкнув опалення, світло та ін.).

Так, судовій практиці відомі численні випадки, коли після передачі земельних ділянок у власність чи в оренду громадянам колишні землекористувачі не дозволяли новим власникам (орендарям) користуватися земельними ділянками відповідно до їх призначення, створювали штучні перешкоди в землекористуванні.

2) По-друге, суттю вимог за негативним позовом усунення порушення, що триває, має місце на момент звернення з позовом.

Тому на негативний позов не поширюються вимоги щодо строків позовної давності, оскільки з негативним позовом можна звернутися в будь-який час, поки існує правопорушення. Якщо ж перешкоди в користуванні чи розпорядженні майном усунути, то відповідно відсутні підстави і для звернення з негативним позовом.

3) По-третє, власник має право вимагати усунення порушення його прав, якщо дії третіх осіб носять неправомірний характер. Так, власник може вимагати від сусіда прибрати будівельні матеріали, якщо вони заважають користуватися автомобілем (неможливо виїхати з гаража). Проте, якщо сусідський будинок зведено відповідно до затвердженого проекту, із дотриманням будівельних норм та правил забудови, то навіть, якщо цей будинок затінює земельну ділянку й вікна будинку сусіда, останній, як власник, не може посилаватися на порушення його права щодо користування земельною ділянкою чи будинком.

Негативний позов не може бути пред'явлено, якщо дії відповідача ґрунтуються на відповідному чинному законі чи на договорі.

З вимогами про усунення порушень у користуванні майном здебільшого звертаються громадяни. Це пояснюється тим, що, як правило, перешкоди, які створюють треті особи, підпадають під

категорію адміністративних чи кримінальних діянь (самоуправство, самовільне будівництво, зловживання владою чи посадовим становищем).

Зазвичай власник звертається з негаторним позовом, щоб усунути перешкоди в користуванні належним йому майном. Але негаторний позов може бути і засобом захисту права розпорядження власністю.

Отже, негаторний позов як засіб захисту права власності застосовується, якщо сторони не перебувають у договірних стосунках. За наявності договору порушення права власності захищається нормами зобов'язального права. Так, при самовільному заселенні житлового приміщення, що належить конкретному власнику, останній звертається до особи, яка самоуправно зайняла це приміщення, з негаторним позовом. Якщо ж після закінчення договору найму житлового приміщення наймач відмовляється виселитися з нього, то позивач повинен посилається на норми зобов'язального права, оскільки відповідач порушує умови укладеного договору найму житлового приміщення.

Негаторний позов може бути пред'явлений поруч з іншими засобами захисту: так, вимога про виселення із самоуправно зайнятого приміщення може бути поєднана з вимогою про відшкодування збитків тощо.

Література:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України у 2 т. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – Київ: Юрінком Інтер. – 2005. – Т.2. – 1071 с.
2. Цивільний кодекс України: Прийнятий Верховною радою України 16.01.2003 року: Станом на 11.10.2016 року // № 435-IV. – 356 с.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 18.03.2004 року: Станом на 11.08.2013 року // №1618-IV. – 492 с.

Мостепанюк Євгенія Миколаївна
студентка 5 курсу спеціальності «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Вступ. Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто через застосування належних форм, способів та засобів.

Форма захисту – це комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів для захисту суб'єктивного права.

За загальним правилом, юрисдикційна форма захисту цивільних прав та інтересів (одна з двох форм захисту) – це діяльність уповноважених державою органів – суду, Президента України, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та нотаріусів, спрямована на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів [4].

Дану тему також досліджували такі науковці, як: Дзера О. В., Клименко С.В., Ільченко Г.О., Панченко М. І., Ярема А.Г.

У даній статті досліджується поняття юрисдикційної форми захисту цивільних прав та інтересів як сукупність передбачених цивільним законодавством способів, що застосовуються в зв'язку з досконалими проти цих прав порушеннями і спрямованих на відновлення або захист інтересів їх володарів.

Актуальність даної статті полягає в тому, що захист цивільних прав та інтересів є надзвичайно складним соціальним явищем з усіма своїми зв'язками з правом та суспільством. А можливість звернутися до компетентних державних органів за захистом права - найважливіша складова належного уповноважень особі права на захист, невід'ємною частиною якого є юрисдикційна форма захисту цивільних прав та інтересів.

Результати дослідження. Захист порушених цивільних прав та охоронюваних законом інтересів зв'язаний із визначенням форми, способів та видів, іноді доцільності та перспективи його здійснення.

Здійснення права на захист порушених цивільних прав відбувається через застосування визначених способів захисту, які передбачені ЦК на загальному (ст.16 ЦК), спеціальному та окремому рівні [2].

Способами захисту цивільних прав є передбачені законодавством та заявлені управненою особою вимоги до порушника щодо забезпечення суб'єктивних прав та охоронюваних інтересів потерпілого від порушення [3].

Спеціальним порядком захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів вважається адміністративний порядок. Захист, здійснюваний шляхом звернення до вищого органу чи посадової особи, нетиповий для цивільного права і здійснюється лише у випадках, передбачених законом [5].

Згідно зі ЦК такий захист цивільного права й інтересу здійснюється органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим і органом місцевого самоврядування [2]. Адміністративний порядок захисту може виражатися в оскарженні дій і актів державних органів у вищестоящий стосовно них орган виконавчої влади або ж у прийнятті державними органами, наділеними відповідними повноваженнями, рішень з використанням способів захисту цивільних прав, передбачених ст. 16 ЦК, при дотриманні процедури, встановленої нормативними актами.

Засобом судового захисту, як правило, є позов, тобто звернена до суду вимога про відправлення правосуддя, з одного боку, та звернена до відповідача матеріально-правова вимога про виконання обов'язку, що лежить на ньому або про визнання наявності чи відсутності правовідношення, з іншого боку. В окремих випадках засобом судового захисту є заява, зокрема, по справам особливого провадження, чи скарга, зокрема, при зверненні до Конституційного Суду України [6].

Юрисдикційна форма захисту реалізується у одному з двох порядків захисту цивільних прав та інтересів: загальному, спеціальному.

Під першим розуміють захист цивільних прав та інтересів у судовому порядку. Під другим визнають адміністративний та нотаріальний порядок захисту цивільних прав та інтересів.

Стаття 55 Конституції України гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина [1]. Така конституційна норма знайшла своє відображення у ч. 1 ст. 16 ЦК України, згідно з якою, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Це право особа здійснює на свій розсуд. Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу в разі порушення особою положень частин 2-5 ст. 13 ЦК України [2].

До способів захисту цивільних прав та інтересів, що застосовуються судом належать способи, передбачені у ст. 16 ЦК України.

Можливість такого захисту впливає зі ст. 3 Конституції України, яка встановлює, що зміст та спрямованість діяльності держави та її органів визначаються необхідністю утвердження та забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини й громадянина, та зі ст. 40 Конституції України, згідно з якою всі особи мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути такі звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1], [3].

Висновок. Отже, діяльність держави виражається в захисті цивільних прав і охоронюваних законом інтересів різними формами, методами і способами.

Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто через застосування належних форм, способів та засобів.

Форма захисту – це комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів для захисту суб'єктивного права.

Розрізняють дві основні форми захисту – **юрисдикційну та неюрисдикційну.**

Захист цивільних прав забезпечується визначеним способом, у визначеній процесуальній формі відповідними державними і громадськими організаціями.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України : від 28 червня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 16.01.2003.

3. Дзера О. В. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник, 3-є вид., пероб. і доп. / О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова – К.: Юрінком Інтер, 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/72447-1-ponyattya-ta-vidi-osobistih-nemaynovih-prav-mej-h-zdysnennya.html>
4. Клименко С.В., Ільченко Г.О. Захист цивільних прав та інтересів при здійсненні суб'єктивного права фізичними особами // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – №6 (29). – с. 119-124.
5. Панченко М. І. Цивільне право України: Навч. посіб. / М.І.Панченко. – К.: Знання, 2005. – С. 131
6. Ярема А.Г. Система способів захисту цивільних прав судом // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12 (112). – С. 34-39

Настишина Альбіна Степанівна

Ступник Сергій Володимирович

студенти 5 курсу, спеціальності «Право»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Аванесян Генадій Миколайович

доцент кафедри правознавства

Полтавський інститут економі і права

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Право приватної власності на землю означає, що конкретно визначена на місцевості земельна ділянка належить певному громадянину або юридичній особі. Особливістю набуття права приватної власності на землю є суб'єкти, які це право реалізують. Громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства мають різні за обсягом права щодо набуття землі у власність. Так, громадяни України можуть мати у власності будь-які землі, передача яких у власність передбачена ЗК України. Іноземні особи та особи без громадянства не можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення.

Якщо землі сільськогосподарського призначення вони прийняли у спадщину, то протягом року ці землі підлягають відчуженню. Земельні

ділянки, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, можуть перебувати у цих осіб на праві приватної власності.

Юридичні особи, як було зазначено вище, теж можуть бути суб'єктами права приватної власності на земельні ділянки. Земельні ділянки згідно зі ст. 82 ЗК України набувають у власність для здійснення підприємницької діяльності у разі придбання їх за договорами купівлі-продажу, дарування, міни та за іншими цивільно-правовими угодами; внесення земельних ділянок їх засновниками до статутного фонду; прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом. Зазначені особи мають право володіти, користуватися і розпоряджатися належною їм земельною ділянкою. Згідно з ч. 1 ст. 81 ЗК України громадяни України набувають права власності на земельні ділянки на підставі: придбання за договорами купівлі-продажу, дарування, міни та за іншими цивільно-правовими угодами; безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; прийняття спадщини; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю). Їхнє право на земельну ділянку посвідчується відповідними документами (договором купівлі-продажу, свідоцтвом про спадщину, державним актом про право власності на землю, рішенням суду тощо) і набуває чинності після державної реєстрації земельної ділянки. Сьогодні існують державна, приватна та комунальна власність на землю. Земля визнана нерухомим майном, вона стала предметом купівлі-продажу, міни, дарування, іпотеки, здійснення інших угод. Право власності є найбільш повним правом на майно. За своєю правовою природою – це одне з основних речових прав. Виступаючи як об'єкт права власності, земля набуває особливих правових рис: вона стає “майном” або “річчю” – тим предметом цивільного, а тепер і земельного права, що відрізняють особливі юридичні ознаки [1].

Відповідно до земельного законодавства України право власності на землю містить у собі право володіння, користування й розпорядження земельною ділянкою. Таким чином, володіння, користування та розпорядження є невід'ємними складовими одного права – права власності. Вищевикладене і обґрунтовується актуальність теми наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі наукові та практичні аспекти права приватної власності на землю вже знайшли своє

відображення у працях таких науковців: П. Кулинич, В. Курила, М. Ковтуна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства мають різні за обсягом права щодо набуття землі у власність. Так, громадяни України можуть мати у власності будь-які землі, передача яких у власність передбачена Земельним Кодексом України. Іноземні особи та особи без громадянства не можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення. Якщо землі сільськогосподарського призначення вони прийняли у спадщину, то протягом року ці землі підлягають відчуженню. Земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, можуть перебувати у цих осіб на праві приватної власності [2].

Юридичні особи теж можуть бути суб'єктами права приватної власності на земельні ділянки. Земельні ділянки згідно зі ст. 82 Земельного кодексу України набувають у власність для здійснення підприємницької діяльності у разі придбання їх за договорами купівлі-продажу, дарування та за іншими цивільно-правовими угодами; внесення земельних ділянок їх засновниками до статутного фонду; прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом.

Підставою виникнення права власності на землю є юридичний факт, із яким закон пов'язує виникнення цього права. Згідно із Земельним кодексом України до юридичних фактів, на підставі яких виникає право приватної власності на землю, належать: рішення органу влади про передачу земельної ділянки громадянину в приватну власність; цивільно-правова угода; успадкування земельної ділянки.

Особливістю зазначених юридичних фактів є те, що за змістом вони являють собою активні дії органів влади та осіб, які набувають права власності на землю. Ці дії є складними за змістом, і вчинення їх регулюється правовими нормами, які у сукупності становлять порядок набуття права приватної власності на землю.

Проте порядок набуття права приватної власності на землю не є однаковим, оскільки залежить від підстав набуття землі у власність. Так,

земельне законодавство встановлює порядок набуття права власності на землю громадянами шляхом: приватизації земельної ділянки у межах норм безоплатної приватизації; приватизації земельної ділянки в розмірі земельної частки (паю); приватизації земельної ділянки за плату; придбання земельної ділянки за давністю користування (набувальна давність); придбання земельної ділянки, що перебуває у приватній власності, на підставі цивільно-правового договору; успадкування земельної ділянки.

У державній власності перебувають усі землі України, за винятком земель, переданих у приватну і комунальну власність. Об'єктами права державної власності є не лише конкретні ділянки, а й усі землі відповідних категорій у просторових межах держави, не віднесені до комунальної і приватної власності. Відокремлення земельних площ державної власності не за ознаками місць розташування конкретних ділянок і встановлення їхніх меж на земній поверхні, а за ознаками меж державного кордону забезпечує відмежування їх від земель сусідніх держав (зовнішнє) і від земель комунальної і приватної власності (внутрішнє) [3].

Важливою особливістю права державної земельної власності є її визначення у законодавчому порядку земель, що не підлягають передачі в комунальну власність. Відповідно до ч. 3 ст. 84 ЗК України до земель державної власності, які не можуть передаватися у комунальну власність, належать: землі атомної енергетики та космічної системи; землі оборони, крім земельних ділянок під об'єктами соціально-культурного, виробничого та житлового призначення; землі під об'єктами природно-заповідного фонду та історико-культурними об'єктами, що мають національне і загальнодержавне значення; землі під водними об'єктами загальнодержавного значення; земельні ділянки, що їх використовують для забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади. Зазначені землі призначені для виконання державою її внутрішніх і зовнішніх функцій. Їх використовують для задоволення інтересів усього суспільства і виконання загальнодержавних завдань. Ці землі не обмежені ні категоріями, ні розмірами площ, ні місцем розташування. Слід зазначити, що, беручи до уваги функціональне призначення використання даних земель, перелік земельних ресурсів, які не можуть передаватися у комунальну власність, не є вичерпним [4].

Суб'єктом права власності на державні землі та конкретні земельні ділянки, що входять до їхнього складу, завжди залишається держава як політико-правова організація суспільства. Землі державної власності належать державі з усіма соціальними і юридичними наслідками, що випливають з цього, а не органам представницької або виконавчої влади, які здійснюють правомочності, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням ними у встановлених межах від імені та в інтересах держави.

Загальною підставою припинення права державної і комунальної власності на землю є укладання уповноваженими органами цивільно-правових угод про перехід права власності на земельну ділянку, у тому числі й відповідно до міжнародних договорів. Право приватної власності на землю може бути припинене з підстав, передбачених ст.140 Земельного кодексу України.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, слід відзначити, що суб'єктами права державної власності на землю виступають органи державної влади у межах, встановлених законодавством України, та юридичні особи, а комунальної власності – територіальні громади села, селища, міста, які здійснюють правомочності власника як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування у порядку, встановленому законом.

Підставами припинення права власності на землю є юридичні факти, із якими закон пов'язує припинення правовідносин права земельної власності. Земельний кодекс України визначає юридичні факти, що зумовлюють припинення права державної, комунальної і приватної власності на землю. Підставами припинення права державної власності на землю є:

- приватизація земель, які перебувають у власності держави;
- розмежування земель державної і комунальної власності;
- передача земельної ділянки державної власності в комунальну власність.

Підставами припинення права комунальної власності визнаються:

- приватизація земель, які перебувають у комунальній власності;
- передача земельної ділянки комунальної власності у власність держави.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – С. 27.
2. Земельне право. Академічний курс: підручник / за ред. В.І. Семчика і П.Ф. Кулинич. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2017, – 242 с.
3. Земельні відносини в Україні: законодавчі акти і нормативні документи / Держкомзем України. – К.: Юмана, 2014. – 238 с.
4. Ковтун М. Г. Земельне право / М.Г. Ковтун. – К.: Юмана, 2013. – 208 с.

Ніколаєв Олексій Олексійович
Сергієнко Володимир Валерійович
студенти 4 курсу спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коваленко Володимир Федорович
ст.викладачкафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНОПРАВОВОГО ПОРЯДКУ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Конституцією України встановлено, що земля в межах території України є об'єктом права власності Українського народу (ст. 13) і що вона є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави, право власності на землю гарантується державою, набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону (ст. 14). Це свідчить про те, що право власності на землю є важливим фактором забезпечення приватних інтересів членів суспільства.

За час існування Української держави після здобуття нею незалежності у 1991 році, земельне законодавство перебуває в стадії постійного розвитку, що обумовлено необхідністю його безперервного вдосконалення, в тому числі у сфері земельно-процесуальних відносин, що здійснюється за

декількома напрямками: від юридичного закріплення прав громадян на землю – до створення ефективних правових норм, що забезпечують встановлення реалізації гарантій цих прав, а також здійснення функцій державного управління земельними ресурсами.

Нормами земельного права встановлено, що порядок набуття права власності на землю - це врегульовані нормами чинного законодавства суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування прав власника на землю від імені Українського народу, а також реалізації фізичними і юридичними особами, державою і територіальними громадами гарантованого Конституцією України суб'єктивного права власності та інших прав на земельні ділянки.

Об'єктами таких правових відносин є земельні ділянки, які не заборонені законом для вільного відчуження від однієї особи до іншої. Суб'єктами цих земельних правових відносин виступають фізичні і юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, які можуть бути учасниками цивільно-правових відносин. Зміст цих правових відносин становлять права та обов'язки всіх учасників земельних відносин.

Підставою виникнення права власності на землю є юридичний факт, з яким закон пов'язує виникнення такого права. Згідно з Земельним кодексом України до юридичних фактів, на підставі яких виникає право приватної власності на землю, належать: 1) рішення органу влади про передачу земельної ділянки громадянину у приватну власність; 2) цивільно-правова угода; 3) успадкування земельної ділянки. Особливістю зазначених юридичних фактів є те, що за змістом вони являють собою активні дії органів влади та осіб, які набувають право власності на землю. Ці дії є складними за змістом. Їх виникнення регулюється правовими нормами, які в сукупності становлять порядок набуття права приватної власності на землю.

До правових засад обігу земельних ділянок слід віднести:

- а) рівність суб'єктів права власності і господарювання перед законом;
- б) законність;
- в) гарантованість і непорушність права власності на землю;
- г) додержання цільового призначення земельних ділянок;

г) врахування сервітутів та інших існуючих обмежень на земельні ділянки;

д) обов'язковість відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) у передбачених законом випадках;

е) обов'язковість проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок при укладенні цивільно-правових угод;

є) обов'язковість нотаріальної форми цивільно-правових угод із земельними ділянками;

ж) обов'язковість державної реєстрації прав на земельні ділянки.

Проблема регулювання земельного обігу протягом останніх років є досить актуальною, тому в земельно-правовій науці й приділено велику увагу. Однак до цього часу в чинному законодавстві України не розкривається юридична сутність поняття «обіг земельних ділянок».

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27 (зі змінами).
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Новіков Роман Вячеславович

Рибченко Сергій Сергійович

студенти 4 курсу, спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,

Полтавський інститут економіки і права

УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Визнання України незалежною та суверенною державою, її участь у міжнародних організаціях, ратифікація конвенцій та багатосторонніх договорів вимагає від нашої держави правової поведінки на міжнародній арені та покладає певні обов'язки. На початку ХХІ століття перед Україною постали такі нагальні завдання, як активізація державотворчого процесу, інтеграція в світові та європейські соціально-політичні і соціально-економічні інститути. У цьому контексті однією з найактуальніших, у суспільному розвитку нашої держави, виявилась проблема посилення ролі України, як суб'єкта міжнародного економічного права, оскільки ця тенденція повинна відбуватися як з використанням наявних, так і на базі створення нових об'єднань світових та європейських країн. Сьогодні стратегія України полягає у наближенні до загальноєвропейських структур двома паралельними курсами – безпосередньо та через членство в міжнародних економічних інституціях.

Становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін в системі міжнародних відносин, які характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили в міжнародних відносинах, переходом від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, зникненням військово-політичного та ідеологічного протистояння в Європі. Процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками нею свого місця в сучасному складному, різноманітному і суперечливому світі. З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні

ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі. Неодмінною умовою успішної реалізації Україною своїх можливостей є її активне і повномасштабне входження до світового співтовариства. Долаючи кризові явища в суспільстві і торуючи свій шлях у світ, Україна спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики [1].

Базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни. Національні інтереси України у сфері міжнародних відносин становлять три основні групи: стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності; економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України. З метою забезпечення національних інтересів України її зовнішня політика постійно спрямовується на виконання таких найголовніших завдань: 1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави. 2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України. 3. Збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів. 4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу. 5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів з зарубіжними українцями і вихідцями з України, подання їм допомоги згідно з міжнародним правом. 6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера [1].

Українська держава реалізує зовнішню політику на таких засадах: 1. Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав. 2. Україна розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності,

взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи. Зовнішня політика України, відповідно до вимог Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканість державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам. 3. Україна не є ворогом жодної держави. 4. Україна засуджує війну як зняряддя національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами. 5. Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе. 6. Україна неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права. 7. Україна виходить із того, що в сучасних умовах додержання прав людини не є лише внутрішньою справою окремих держав. 8. Україна додержується принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки і вважає, що загроза національній безпеці будь-якої держави становить загрозу

загальній безпеці і миру у всьому світі. У своїй зовнішній політиці вона обстоює підхід «безпека для себе – через безпеку для всіх». 9. Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. 10. Україна беззастережно додержується принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань і вважає належним чином ратифіковані договори частиною свого внутрішнього права. 11. Україна в своїй зовнішній політиці спирається на фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках. 12. Україна виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН. 13. Україна відповідно до міжнародного права здійснює неозброєні примусові санкційні заходи у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди. 14. Україна застосовує свої Збройні Сили у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або на виконання своїх міжнародних зобов'язань. 15. Україна вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків з цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав.

Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких головних напрямках: 1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин. 2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві. 3. Співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав. 4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях. Кожен з цих напрямів має комплекс пріоритетів, які зумовлюються національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства [1].

Список використаних джерел:

1. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України : від 02 липня 1993 року № 3360-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 37.

Остапенко Аліна Сергіївна

студентка Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Божко Володимир Миколайович

д.ю.н., доцент, завідувач кафедри

конституційного, адміністративного,

екологічного та трудового права

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ІМПІЧМЕНТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Незважаючи на тривалий розвиток інституту президентства в Україні, він все ще потребує реформування. Особливо актуальним постає питання про вдосконалення інституту імпічменту Президента України після подій 2013-2014 років.

Імпічмент (англ. impeachment – осуд, обвинувачення) – особлива процедура обвинувачення й притягнення до конституційної відповідальності Президента України.

Шаповал В.М. виокремлює дві основні моделі імпічменту: англійську та американську. Англійська модель включає в себе встановлений конституцією судовий порядок притягнення до відповідальності членів уряду чи президента за злочини та інші протиправні діяння, вчинені у процесі виконання ними своїх повноважень. Така модель імпічменту сформувалася наприкінці XIV століття в Англії, звідти й походить її назва. Сьогодні англійську модель імпічменту застосовують такі країни, як Румунія, Польща, Фінляндія, Греція тощо.

Американська модель – це така форма конституційно-правової відповідальності президента чи інших посадових осіб за визначені в

конституції діяння, яка повністю здійснюється в парламенті. Саме в США був вперше зафіксований інститут імпідменту, проте процедура його проведення не була встановлена. Американська модель здійснення імпідменту притаманна й Україні.

У своєму Рішенні від 10.12.2003 року №1-17/2003 (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) Конституційний Суд України визначає імпідмент як єдиний спосіб притягнення Президента України до конституційної відповідальності, що за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України.

Проте, ускладнена процедура проведення імпідменту внаслідок

залучення декількох судових органів та встановлення високої квоти голосів для усунення Президента з посади унеможливорює здійснення імпідменту на практиці. А це, в свою чергу, може призвести до зловживання главою держави своїми повноваженнями та узурпації влади.

Рішення про імпідмент приймає парламент, внаслідок чого відбувається усунення Президента України з посади. Після цього здійснюється кримінальне переслідування, і остаточний вирок постановляє суд у загальному порядку.

Імпідмент Президента України включає в себе шість стадій:

- 1) ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту Верховною Радою України;
- 2) створення спеціальної тимчасової слідчої комісії;
- 3) розгляд Верховною Радою України висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії на пленарному засіданні;
- 4) перевірка справи Конституційним Судом України і винесення висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду;
- 5) підготовка висновку Верховним Судом України щодо наявності в діяннях Президента України ознак державної зради чи іншого злочину;
- 6) прийняття рішення Верховною Радою України про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту.

Законодавче закріплення інституту імпідменту визначене статтями

108, 111 Конституції України та статтях 171-188 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України». Але, незважаючи на це, визначення самого поняття імпідменту було відсутнє до появи Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 року №19-рп/2003. Згідно цього Рішення, імпідмент – позасудовий конституційний процес, за змістом якого парламент у разі вчинення злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста. Відповідно до статті 111 Основного Закону, Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпідменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Термін «інші злочини» не є повним і достатнім для розуміння, адже до категорії «інші злочини» можна віднести будь-який злочин із Кримінального кодексу України. На мою думку, доречно конкретизувати вичерпний перелік злочинів, за які глава держави усувається з поста в порядку імпідменту.

Недостатньо врегульований і сам порядок реалізації процедури

імпідменту в Україні. У частині 2 статті 171 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» зазначено, що розгляд питання про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту здійснюється відповідно до статей 85, 111 Конституції України. Проте, статус спеціального прокурора та спеціального слідчого, їх правосуб'єктність, компетенцію та предмети відання у процедурі імпідменту Президента України досі законодавчо не визначені. Тому доречним було прийняти відповідний закон, який би визначав статус спеціального прокурора та спеціального слідчого.

Крім того, Конституційним Судом було визнано Закон України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії» від 15.01.2009 року таким, що не відповідає Конституції України. У зв'язку з цим необхідно прийняти новий закон із врахуванням та усуненням підстав для визнання його неконституційним.

У Рішенні Конституційного Суду України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) зазначено, що кримінальне провадження проти Президента України не відкривається. Але, у статті 111 Конституції України говориться про те, що Президент усувається з посади за вчинення злочину. Кримінальне законодавство ґрунтується на тому, що кримінальне провадження відкривається лише на

підставі вчиненні злочину. Таку невідповідність Рішення Конституційного Суду України та Кримінального кодексу можна вирішити шляхом зміни терміну «злочин» у статті 111 Конституції України на «правопорушення» або «проступок».

Отже, імпічмент – це єдиний спосіб притягнення Президента України до конституційної відповідальності. Проте, складний порядок притягнення глави держави до відповідальності та відсутність досконалої процесуальної регламентації проведення імпічменту унеможливорює його реалізацію.

То ж задля вдосконалення інституту імпічменту потрібно усунути колізії нормативно-правових актів щодо регулювання вказаної процедури, прийняти Закон України «Про спеціальну тимчасову слідчу комісію» і спеціальний Закон України «Про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту», в якому слід сформулювати вичерпний перелік діянь, за які Президент України може притягатися до відповідальності; вид покарання за вчинення цих діянь; етапи здійснення процедури імпічменту; строк проведення усіх етапів процедури імпічменту; статус спеціального прокурора та спеціального слідчого.

Панченко Артур Анатолійович

Гук Олександр Олександрович

студенти 5 та 4 курсів, спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Коломісць Павло Віталійович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,

Полтавський інститут економіки і права

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Вступ. Інвестиційна діяльність – важливий аспект розвитку будь-якої держави, адже вирішення багатьох економічних та соціальних питань не можливо без розвитку інвестиційної діяльності. Інвестиції у сучасних умовах виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, зростання технічного прогресу, підвищення якісних показників

господарської діяльності на мікро- і макрорівнях. Активізація інвестиційного процесу є одним із надійніших механізмів соціально-економічних перетворень. Формування сприятливого інвестиційного клімату є головною передумовою активізації інвестиційної діяльності.

Нормативно-правове забезпечення адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності включає в себе сукупність нормативно-правових актів, що визначають правові та економічні основи інвестиційної діяльності, порядок її здійснення, форми та методи державного регулювання даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні являє науковий та практичний інтерес і є надзвичайно актуальною в умовах глибокої структурної деформації економіки країни та браку інвестиційних ресурсів. Теоретичним та практичним питанням державного регулювання економіки загалом та інвестиційної діяльності зокрема присвячено чимало праць як вітчизняних учених-правників О.М. Вінник, О.Д. Вовчак, Д.В. Задихайла, В.І. Кухаря, Т.В. Майорова, А.В. Омельченка, В.С. Щербини, так і зарубіжних І.З. Фархутдінова, У.Ф. Шарп та ін.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні правова система України включає велику кількість законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері. При цьому основою нормативно-правового регулювання в зазначеній сфері є закони.

Процес формування сучасної нормативно-правової бази, яка покликана регулювати інвестиційні процеси в Україні, розпочався з моменту прийняття акта проголошення незалежності України.

В інвестиційному законодавстві домінує принцип рівності в регламентації прав вітчизняних та іноземних інвесторів, і відповідно до цього принципу має формуватися система нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері інвестування. На думку Н. С. Мисько, можна виділити дві основні групи:

По-перше, це комплексні законодавчі і підзаконні акти, які мають універсальний характер і встановлюють основні принципи та загальні положення правового регулювання діяльності на території України вітчизняних та іноземних інвесторів;

По-друге, це предметні або рамкові законодавчі акти, що регламентують правовий режим інвестиційної діяльності в Україні [1, с. 64].

Одним з перших кроків щодо врегулювання відносин у інвестиційній сфері в Україні стало прийняття Верховною Радою України законів України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10 вересня 1991 року № 1540а-ХІІ [2] та «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-ХІІ [3].

Основне спрямування Закону України «Про інвестиційну діяльність» полягає у забезпеченні рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування економіки України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції. Вказаним нормативно-правовим актом встановлено загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначено загальні положення та порядок здійснення інвестиційної діяльності, державного регулювання інвестиційної діяльності, гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності, захист інвестицій тощо.

Що стосується Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні», то вказаний законодавчий акт спрямований на захист інвестицій, прибутків, законних прав та інтересів іноземних інвесторів на території України. Законом визначено правовий режим діяльності іноземних інвесторів та гарантії держави щодо здійснення інвестиційної діяльності на території України.

Особливості режиму іноземного інвестування на території України встановив Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР [4]. Положення цього Закону врегульовують відносини, зокрема, щодо державних гарантій захисту іноземних інвестицій, державної реєстрації та контролю за здійсненням інвестицій, діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, розгляду спорів тощо.

Також важливе значення має прийнятий 17 лютого 2000 року Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» № 1457-ІІІ, який спрямований на захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного

походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України.

Вказаним Законом визначено, що спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Також статтею 5 Закону визначено, що цей Закон поширюється на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, у тому числі до введення в дію та протягом дії Закону України від 13 березня 1992 року "Про іноземні інвестиції", Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55-93 "Про режим іноземного інвестування" та Закону України від 19 березня 1996 року "Про режим іноземного інвестування".

Окреме місце в системі інвестиційного законодавства займає прийнятий 5 липня 2012 року Закон України «Про інститути спільного інвестування» № 5080-VI, який спрямований на забезпечення залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів і визначає правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, особливості управління активами зазначених суб'єктів, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання таких активів, особливості емісії, обігу, обліку та викупу цінних паперів інститутів спільного інвестування, а також порядок розкриття інформації про їх діяльність.

До окремої групи можна віднести законодавчі акти, які встановлюють спеціальний правовий режим господарської діяльності у спеціальних (вільних) економічних зонах, регулюють спеціальні правові режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та в межах технологічних парків України.

Так, у 1992 році було прийнято Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року № 2673-XII, який визначив порядок створення і ліквідації, механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу,

а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з місцевими радами народних депутатів, органами виконавчої влади та іншими органами.

Також до групи законодавчих актів, що врегульовують зазначені відносини, слід віднести закони України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24 грудня 1998 року № 356-XIV; «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» від 24 грудня 1998 року № 357-XIV тощо.

Особливістю вітчизняного інвестиційного законодавства є те, що окремі аспекти в інвестиційній сфері, окрім вищевказаних нормативно-правових актів, регулюються також нормами господарського, податкового, валютного, банківського, фінансового, митного, цивільного й земельного законодавства, правовими актами про приватизацію, підприємництво, інноваційну діяльність, цінні папери та фондовий ринок, концесії тощо.

До такого законодавства слід віднести положення Податкового, Господарського, Цивільного, Земельного кодексів та законів України «Про інноваційну діяльність»; «Про фінансовий лізинг»; «Про концесії»; «Про угоди про розподіл продукції»; «Про цінні папери та фондовий ринок», тощо.

Державне регулювання в інвестиційній сфері також здійснюється за допомогою значної кількості указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України тощо.

Слід звернути увагу, що значну частину вітчизняного законодавства становлять міжнародні правові акти, учасником яких є Україна: багатосторонні міжнародні угоди, конвенції, які спрямовані як на захист іноземних інвестицій, так і на врегулювання інших питань. До таких документів можна віднести, зокрема, Конвенцію про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 року (ратифіковано Законом України від 16 березня 2000 року № 1547-III).

Крім того, в інвестиційній сфері діє велика кількість міжурядових угод про сприяння та взаємний захист інвестицій, які укладаються урядом України із урядами відповідних країн, та якими регулюються основні питання взаємин сторін такого договору в галузі інвестиційної діяльності.

Висновки. Аналіз стану правового регулювання в інвестиційній сфері України свідчить про те, що відповідне законодавство потребує подальшого удосконалення. Наразі немає в Україні цілісної і взаємоузгодженої системи законодавства у відповідній сфері.

Список використаних джерел:

1. Мисько Н.С. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні / Н.С. Мисько // Управління розвитком. – 2014. – № 6. – С. 62-65.
2. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України : від 10 вересня 1991 року № 1540а-ХІІ // Відом. Верховної Ради України. – 1991. – № 46.
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України : від 18 вересня 1991 року № 1560-ХІІ // Відом. Верховної Ради України. – 1991. – № 47.
4. Про режим іноземного інвестування : Закон України : від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 19.

Лещенко Світлана Вікторівна
Приходько Юлія Вікторівна

студентки 4 курсу, спеціальність «Право»

Науковий керівник: Пономаренко Вікторія Володимирівна
кандидат псих. наук, доцент кафедри правознавство,
Полтавський інститут економіки і права

ГРОШІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Вступ. Майнові права, поряд із речами, є найдавнішими об'єктами цивільних правовідносин, адже їхня історія походить із давньоримського поняття «*res incorporales*». Це обумовлює певний консерватизм у поглядах на майнові права як об'єкти та неприцятанню іншим цивілістичним поняттям стабільність – їх і нині порівнюють із безтілесними речами. Водночас у реальному житті спостерігаються якісні зміни в системі об'єктоздатних майнових прав: перетворення у сфері економічних відносин в сучасній Україні зумовили суттєве розширення видів майнових прав, їх активне залучення до цивільного обороту та появу об'єктів цивільних правовідносин, подібних за природою до майнових прав (зокрема, електронні гроші, бездокументарні цінні папери).

Результати дослідження. Проблема нормативного регулювання майнових прав була предметом наукових досліджень М. М. Агаркова, С. С. Алексєєва, Д. В. Бобрової, А. В. Венедиктова, В. П. Грибанова, О. В. Дзери, А. В. М. Коссака, Н. С. Кузнєцової, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон.

Важливість охорони майнових прав осіб, що беруть участь у цивільних правовідносинах, зумовлює необхідність вдосконалення чинного цивільного законодавства України. Захист права власності, що проголошений у Конституції України та цивільному законодавстві та можливість відчуження майна на оплатній основі мають спиратися на чіткі та справедливі норми права, які належним чином регулюють обіг грошей.

Гроші як універсальний засіб оцінки товарів, робіт, послуг у цивільному обороті відіграють провідну роль. У той саме час гроші є об'єктом цивільних прав, що мають власну цінність. На них розповсюджуються норми цивільного законодавства України про право власності. Особливості правового режиму грошей і відповідного правового регулювання обумовлені їхньою правовою природою.

Процеси товарообміну у економіці в більшості опосередковані оборотом грошей, який також має певні особливості. У зобов'язальних правовідносинах гроші відіграють унікальну роль як засіб платежу. У спеціальному законодавстві України встановлені притаманні виключно грошам окремі риси платежів та порядок, що визначає банківські, бухгалтерські правила, відповідний облік, інструкції з інкасації тощо. Все це визначає особливості правового регулювання обороту грошей, які мають додатково досліджуватися та систематизуватися.

У цивільному праві гроші набувають значення об'єктів цивільних прав, тобто є благом, з приводу якого між суб'єктами виникають цивільні правовідносини. Вказується, що, як об'єкту цивільних прав, грошам властиві такі загальні ознаки як: об'єктоздатність та оборотоздатність.

Обґрунтованим є те, що при визначенні поняття грошей слід виходити із аналізу їх функцій у цивільному праві, які визначають їх специфіку як об'єкта приватного права та відповідні правові наслідки, пов'язані з цими особливостями у сфері зобов'язань.

Гроші це визначені законним засобом платежу держави та виражені в грошових знаках або записях на рахунках грошові одиниці, які, є універсальним засобом виконання майнових зобов'язань, реалізують

функціональне призначення міри вартості та засобу обміну інших об'єктів цивільних прав, що носять оплатний характер, стосовно яких між суб'єктами виникають цивільні права та обов'язки.

На основі аналізу загальнотеоретичних досліджень визначаються істотні положення, на яких ґрунтується характеристика правового режиму грошей. По-перше, об'єктом правового режиму як особливого порядку правового регулювання завжди виступають відповідні суспільні відносини; по-друге, правовий режим забезпечується в результаті дії комплексу правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання; по-третє, правовий режим спрямований на досягнення певної мети.

Висновки. Таким чином, метою правового режиму грошей є забезпечення стійкого регулювання вказаної групи суспільних відносин та сприяння оптимальному залученню та функціонуванню грошей як об'єктів цивільних прав в сфері цивільних правовідносин.

Серед усього різноманіття можливих правових засобів, центральне місце при характеристиці правового режиму грошей відведено суб'єктивним правам та обов'язкам, адже в процесі їх реалізації здійснюється залучення грошей у сферу правовідносин, а їх зміст відбиває специфіку грошей як об'єктів цивільних прав.

В той же час, під правовим режимом грошей як об'єкта цивільних прав необхідно розуміти забезпечений в результаті дії комплексу правових засобів особливий порядок правового регулювання майнових відносин, що встановлює обсяг та зміст суб'єктивних прав та обов'язків з приводу грошей серед усіх учасників цивільних правовідносин в усьому їх різноманітті. Таким чином, гроші не у повній мірі відповідають таким суто правовим ознакам речей як матеріальність та корисність. В той час як допустимість та відокремленість можуть бути розповсюджені на них. Обґрунтовується, що з точки зору юридичної характеристики гроші слід визначити об'єктами цивільних прав, що характеризуються абсолютною корисністю, подільністю, абсолютною однорідністю, рухливістю, що відрізняються по змісту від споживності, подільності, заміненості та родового характеру речей.

Отже, спорідненість грошей з речами обумовлена тим, що гроші у формі грошових знаків як і речі є матеріальними предметами світу, що дозволяє розглядати їх в межах речових правовідносин. Разом з тим, речові права на гроші мають певні відхилення від звичайної моделі

регулювання вказаних відносин, що пов'язані насамперед з механізмом реалізації повноважень, що складають право власності, та обумовлені юридичною своєрідністю матеріальної форми грошей, які виражені в банкнотаноміналом.

СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від Облистопада1991 року № 1798-ХІІ (редакція від 05.10.2016 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – С. 56.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16січня2003 року № 435-IV (редакція від 02.11.2016 року) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. –№ 40-44. – С. 356.
4. Шимон С. І. Майнова цінність як передумова об'єктоздатності майнового права / С. І. Шимон // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №3. – С. 3–6.
5. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія / С. І. Шимон. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.
6. Даниленко О. В. Щодо проблеми віднесення грошей до речей / О. В. Даниленко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.- практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (м. Харків, 25 травня 2013 р.). – Х.: ХНУВС; Золота миля, 2013. – С.325– 328.
7. Даниленко О. В. Функції грошей в цивільному праві / О. В. Даниленко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.- практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (07 червня 2014 р.) – Х.: ХНУВС, 2014. – С. 366 –371.

Проценко Антон Іванович,
студент 3 курсу спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коваленко Володимир Федорович,
ст. викладач кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Постановка проблеми. Цивільне процесуальне право України і врегульоване ним цивільне судочинство побудовано на принципах, в яких відображені основні засади функціонування права та здійснення судочинства.

Значення принципів цивільного процесуального права в тому, що в них відображені найбільш характерні демократичні риси, якісні особливості цивільного судочинства і загальна (соціально-юридична) спрямованість права та його найважливіших інститутів.

Принципи сприяють правильному пізнанню і застосуванню норм цивільного процесуального права, виступають основою для законодавчої практики, для підготовки, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом правових норм та їх удосконалення. Розвиваючись разом із суспільством в умовах політичних та соціально-економічних перетворень, принципи вдосконалюються та створюють додаткові умови для забезпечення гарантій захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Тому їх порушення, як правило призводить до зміни або скасування судових рішень.

Актуальність теми зумовлена тим, що принципи цивільного судочинства мають важливе значення, оскільки вони слугують необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах цивільного процесу концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства з розгляду й вирішенню судами цивільних справ. У різні часи питання принципів цивільного процесу привертало увагу вчених. Так, до 1991 року найбільш значущими у цій сфері були праці А. Т. Боннер [2], В.М. Семенова [5], В. Ф. Тараненко, М. Й. Штефана та Р. Г. Кочер'янц, Н.А. Чечиної, Т. М. Яблочкова. В сучасний період тема принципів

цивільного процесу надзвичайно популярна та розглядається багатьма вченими, наприклад, А. В. Андрушко [1], О. Величко, С. О. Волосенко, О. В. Гетманцевим [3] та ін. Цікавими є точки зору даної курсової роботи є і праці сучасних російських дослідників.

Результати дослідження. Характер цивільного процесу та його основні особливості визначаються принципами, інститутами та нормами цивільного процесуального права.

Термін «принцип» походить від латинського слова, що в перекладі означає «основа», «початок».

Таким чином, правові принципи – це нормативно-керівні основи права.

Принципами цивільного процесуального права є закріплені в нормах права основні вихідні положення цивільного процесуального права, які виражають найбільш істотні риси цієї галузі права.

В основі будь-якого принципу цивільного права лежить певна правова ідея, яка формує одну з істотних сторін цивільного судочинства.

Значення принципів цивільного процесуального права є важливим як у нормотворчій, так і в правозастосовчій діяльності.

Як образно зазначив А. Т. Боннер, принципи слугують «камертоном», орієнтуючись на який законодавець формулює «рядові» цивільні процесуальні норми, вносить різного роду зміни і доповнення в діючі нормативні правові акти [2].

За допомогою принципів права здійснюється тлумачення норм права. Зокрема, при застосуванні аналогії процесуального закону суд у ході розгляду цивільної справи повинен переконатися в тому, що це не суперечить принципам цивільного процесуального права.

Нормативне закріплення принципів цивільного процесуального права здійснюється в різних формах. Деякі з них безпосередньо зафіксовані в нормах цивільного процесуального законодавства (принцип гласності, принцип змагальності, принцип рівності сторін, принцип диспозитивності тощо). Інші логічно виводяться із змісту ряду норм цивільного процесуального права.

Більшість принципів цивільного судочинства закріплена у Конституції України, а також Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та у ЦПК України. Встановлені названими нормативно-правовими актами принципи є тісно взаємопов'язаними і становлять у сукупності систему, при цьому кожен з принципів відіграє самостійну

роль, характеризує цивільне судочинство у цілому, або ж окрему стадію судового процесу.

Принципи є найбільш узагальненою категорією науки цивільного процесуального права поряд із такими, як предмет і метод цивільного процесуального права, цивільні процесуальні правовідносини тощо. І тому принципи цивільного процесуального права відбивають суттєві характеристики цивільного процесуального права як самостійної галузі права та цивільного судочинства як певної сфери правового регулювання [4].

Інтенсивні дослідження принципів припадали на періоди, які пов'язані з кодифікаціями процесуального законодавства та посткодифікаційні періоди. Так було і в період процесуальних кодифікацій 60-х років минулого століття та кодифікацій вже 2000-х років [3].

Достатньо велика кількість спеціальної літератури з цієї проблематики дозволяє уявити сучасний стан теорії принципів цивільного процесуального права, її прикладне значення. У цьому зв'язку привертає увагу те, що теоретичні концепти, які покладені в основу теорії принципів цивільного процесуального права у 60-х роках минулого століття, залишились майже незмінними [5].

Висновки. У процесуальній літературі дається різне тлумачення поняття принципів права. Так, під принципами цивільного процесуального права розуміють основні ідеї, уявлення про суд і правосуддя, які закріплені у процесуальному законодавстві, у результаті чого стали його основними положеннями, якісними особливостями, котрі визначають характер цивільно-процесуального права, порядок його застосування і напрями подальшого розвитку. Майже тотожне поняття наводять інші автори – принципи цивільного процесуального права (цивільного процесу) називають фундаментальні його положення, основоположні правові ідеї, які закріплені у нормах більш загального характеру. Вони пронизують усі цивільно-процесуальні інститути і визначають таку побудову цивільного процесу, який забезпечує ухвалення законних і обґрунтованих рішень та їх виконання. Принципи є основами системи норм цивільного процесуального права, центральними поняттями, стрижневими засадами всієї системи процесуальних законів. Аналогічні означення принципів цивільного процесуального права можна було б продовжити. Таке розуміння принципів є найбільш поширеним і

ґрунтується на тому, що принципи мають категоричний характер з точки зору їх регулювального впливу на цивільні процесуальні правовідносини.

Нерідко принципи цивільного процесуального права, крім родової характеристики як базових правових начал, кваліфікувалися як ідейно-політичні засади цивільного процесуального права. Наприклад, В. М. Семенов писав, що принципи радянського процесуального права є втіленими в нормах ідейно-керівними началами, які становлять якісні особливості даної галузі права, виражають соціалістичний характер та специфічні властивості цивільного процесуального права і цивільного судочинства, визначають перспективи розвитку галузі та забезпечують виконання завдань цивільного судочинства у період побудови комунізму. На такий же аспект при визначенні поняття принципів акцентувала увагу Н. О. Чечина. Є очевидним, що така характеристика принципів цивільного процесуального права певним чином політизувала наукові дослідження. В. Ф. Воронов обґрунтовано зазначив, що твердження про начебто класовий характер цивільного процесуального права були явно перебільшеними. У цивільному процесуальному праві практично не було норм, яким можна було б приписати класовий характер, по суті, вони мали не класову, а загальнолюдську цінність та демократичну сутність.

Окремі автори принципи цивільного процесуального права кваліфікували як ідеї правосвідомості і правової науки, як такі, що не мають категоричного, нормативного значення. Щодо цього висловлено і таку думку, що принципами цивільного процесуального права є тільки ті вихідні положення, які закріплені в Конституції або ЦПК. Усі інші у правовому сенсі принципами цивільного процесуального права бути не можуть, перебувають не у сфері права, а у сфері правосвідомості [4].

Це, по суті, основні точки зору щодо поняття принципів цивільного процесуального права. Зрозуміло, від відповідного визначення принципів залежить і розуміння функцій принципів процесуального права. Якщо при розумінні принципів як категоричних начал правового регулювання можна стверджувати, що принципи мають регулюючу функцію та певне місце у структурі процесуального права, то у другому випадку очевидним є те, що принципи мають лише, так би мовити, інтерпретаційне значення для тлумачення норм цивільного процесуального права і не є реальним інструментом у механізмі правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин.

На відміну від сталих зазначених підходів деякі науковці стверджують, що принципи цивільного процесуального права у понятійному відношенні стоять на одному рівні з цілями та завданнями цивільного процесу і виступають способами (методами) їх здійснення. Закріплення у нормах цивільного процесуального права принципів служить засобом реалізації завдань із правильного і своєчасного розгляду справ, а через їх виконання – і кінцевих цілей цивільного судочинства. Отже, стосовно загальних завдань та цілей судочинства принципи є цільовими установками більш нижчого рівня.

Вбачається, що для визначення поняття принципів цивільного процесуального права потрібно, в першу чергу, визначити (проаналізувати) їх ознаки:

1) принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;

2) така ідея завжди прямо чи опосередковано повинна бути закріплена в нормативно правових актах;

3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості;

4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;

5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;

6) принципи характеризуються значною стійкістю та стабільністю;

7) принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;

8) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять [1].

Отже, принципи цивільного процесуального права – це обумовлені соціально-економічними умовами суспільного життя формально закріплені засади здійснення правосуддя в цивільних справах, які визначають завдання і мету правосуддя в цивільних справах, характер, зміст і побудову цивільного судочинства, а також повноваження та процесуальну діяльність суду, учасників процесу, їх процесуально-правове становище.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А.В., Білоусов Ю.В., Стефанчук Р.О., Угриновська О.І. та ін. Цивільний процес : Навчальний посібник. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/category/34/49/40/>.
2. Боннер А. Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права / А. Т. Боннер. – М., 1987.
3. Гетманцев О. В. Поняття принципів цивільного процесу та їх значення у правозастосовчій діяльності суду / О. В. Гетманцев, П. С. Пацурківський // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Вип. 187. Правознавство. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 60 - 65.
4. Демичев А. А. К вопросу о принципах гражданского процессуального права / А. А. Демичев // Вестн. Саратов. гос. акад. права. – 2005. – № 1 (42). – С. 95.
5. Семенов В. М. Принципы советского гражданского процессуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. М. Семенов. – Свердловск, 1965.

Романюта Анастасія Олександрівна
Погорілець Ірина Костянтинівна
студентки 4 та 5 курсів спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Лізинг займає важливе і постійно зростаюче місце в процесах суспільного відтворення, фінансовому механізмі й взагалі в системі ринкових відносин. Трансформаційні процеси, що відбуваються в ринковій економіці України, обмеженість фінансових та інвестиційних ресурсів, необхідність удосконалення інноваційної складової виробництва зумовлюють пошук нових способів покращення та оновлення основних фондів підприємств. Одним із таких інструментів є лізинг, який є невід'ємним елементом господарських

відносин у державах із розвинутою ринковою економікою. Для України цей вид діяльності є відносно новим, проте активно розвивається. Тому постає необхідність приведення української законодавства, що регулює лізингові відносини, у відповідність до світових стандартів і визначення її чітких правових критеріїв. Правова невизначеність відносин між партнерами, а в ряді випадків – незахищеність лізингодавців або лізингоодержувачів, різко збільшують ступінь ризику лізингових правочинів і є перешкодою для їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши стан наукових досліджень з цієї тематики, можна виділити праці О.І. Баєва, А.Г. Барабаш, О.В. Борисюк, А.В. Бурковська, І.Д. Бурковський, Є.О. Глазунів, Ю.С. Гринчук, Г.Ю. Жолнерчик, В.В. Іванишин, Г.С. Корнієнко, С.О. Кучеркова, О.М. Левковець, К.В. Лозінська, Т.І. Лункіна, М.М. Могилова, О.А. Плаксін, В.С. Різник, Д.С. Січко, О.В. Трофімова, Л.О. Ющишина, І.А.Чайківський, І.Є. Якубівський, І.Є. Якушева та інші вчені.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексне і ґрунтовне дослідження проблематики та перспективи розвитку договору лізингу у Цивільному праві України та лізингових операцій в цілому.

Виклад основного матеріалу. Як фінансова послуга, лізинг сьогодні виступає одним із факторів зростання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, покращення якості послуг, підвищення ефективності виробництва і як наслідок, зміцнення позицій на вітчизняному та світовому ринках. Крім того, зростанням значення ринку лізингових послуг в Україні обумовлене тим, що лізинг є альтернативою банківському кредитуванню та дієвим інструментом процесу ефективного оновлення основних засобів і технологій підприємств усіх напрямів економічної діяльності. Незважаючи на активний розвиток фінансової системи, ринок лізингових послуг в Україні перебуває на стадії становлення, при цьому активізація лізингових операцій істотно впливає на розширення реального сектору економіки України, а тому необхідно визначити переваги та недоліки лізингу в порівнянні з іншими видами фінансування, а також дослідити проблеми та перспективи розвитку ринку лізингових послуг в Україні.

Договір лізингу виконує одночасно три основні функції:

- фінансову, яка полягає у можливості підприємства – лізингодержувача використовувати необхідне устаткування без одноразової мобілізації для цього власних коштів або кредитів банку;

- виробничу, тобто здатність оперативного вирішення виробничих завдань;

- функцію одержання податкових і амортизаційних пільг [21, с. 75].

Усі функції договору лізингу забезпечують позитивний результат лізингової діяльності для економіки країни, який проявляється в багатьох напрямках. У першу чергу – це нарощування виробничих потужностей. Придбання устаткування та машин через лізинг здійснюється в межах сукупного інвестиційного попиту, який визначається загальною господарською ситуацією. Проте за інших рівних умов він створює додаткові стимули для нагромадження фінансових ресурсів, прискорює процес трансформації капіталу з позикового у функціонуючий [6, с. 630-633].

Лізинг має право на існування і повинен розвиватися й заохочуватися, адже за великої капіталомісткості промислових підприємств лізинг може бути ідеальним механізмом для залучення в промисловість значних капітальних ресурсів. Порівняно з іншими формами інвестування він має безперечні переваги для всіх учасників лізингової угоди. У світовій практиці виділяється дві моделі розвитку лізингової діяльності: європейська та американська. Американська модель передбачає створення компаній приватними підприємцями без участі банків. В європейській моделі великі вузькоспеціалізовані компанії створюються великими банками і згодом можуть від них відмежовуватися. Вітчизняний ринок лізингу розвивається за європейською моделлю, тому що більша його частина (майже 80%) контролюється банками другого рівня [7, с. 11].

Впровадження лізингу в Україні за останні роки помітно поживавився через інтерес до нової ринкової структури страхових компаній та банків, які можуть стати реальними каталізаторами процесу затвердження лізингу. Проте темпи зростання лізингового ринку в Україні не відповідають потребам економіки та промисловості. Варто відзначити, що перевагами лізингових договірних відносин, які забезпечують його розвиток в Україні на перспективу, є:

- гнучкість системи платежів;
- зниження ризику при засвоєнні нової продукції;

- можливість прискореної амортизації майна;
- віднесення витрат на собівартість;
- податкові пільги та державна підтримка лізингу;
- підвищення ступеня захисту кредитора;
- розширення ринку збуту для виробника;
- зниження ризику старіння обладнання у виробника;
- облікові вигоди лізингоотримувача;
- зменшення потреби в власному стартовому капіталі [21, с. 142].

Разом з тим лізинговим зобов'язанням властива низка недоліків, серед яких слід виділити такі:

- через постійні інфляційні коливання користувачі не виграють на підвищенні залишкової вартості обладнання;
- на лізингодавців покладається ризик морального старіння устаткування (особливо, якщо договір лізингу укладається не на повний строк його амортизації);
- для лізингоодержувачів вартість лізингу виявляється більш високою, ніж ціна купівлі устаткування;
- розмір лізингових платежів зазвичай вищий, ніж процентна ставка за кредитами;
- у випадку виходу з ладу устаткування, платежі відбуваються у встановлені строки незалежно від стану устаткування [6, с. 630-633].

Лізинг поступово стає провідним напрямом банківської діяльності, адже на сучасному етапі найреальнішими суб'єктами господарювання, які можуть надавати лізингові послуги, незважаючи на необхідний накопичений капітал, можуть бути банківські установи. Сьогодні в Україні існує група фінансових посередників, що називають себе лізинговими компаніями. Однак через недоліки українського оподаткування та законодавства, що регулює лізингові операції, ці компанії не виконують лізингових операцій так, як це встановлено українським законодавством. Лізингові операції в Україні не підлягають ліцензуванню. До лізингових компаній не висуваються жодних спеціальних вимог або норм. Підприємство будь-якої форми власності може стати лізингодавцем. Крім того, ніде в законодавстві не зазначено, що лізингова компанія не може займатись іншими видами діяльності. Ось чому досить важко оцінити обсяг «лізингової діяльності» в Україні. Навіть якщо компанія має слово «лізинг» у назві, вона може не надавати таких послуг або мати надзвичайно малий обсяг лізингу порівняно з

іншою діяльністю. Виміряти обсяг лізингу в Україні виявляється складним через те, що компанії, що є лізинговими у повному розумінні цього слова, використовують такі фінансові інструменти, що інакше визначені українським законодавством. Так, більшість фінансових «лізингодавців» насправді використовує передбачений українським законодавством «продаж у розстрочку», що є фінансовим механізмом, по суті найближчим до міжнародної концепції фінансового лізингу. Деякі фінансові установи також використовують операційний лізинг з окремим договором купівлі-продажу. Лізингодавців, які надають справжній фінансовий лізинг, можна розділити на дві основні категорії: іноземні дочірні лізингові компанії, які підпадають під юрисдикцію країни, з якої ввозиться об'єкт лізингу; державні лізингові компанії чи лізингові фонди. Останні спроможні обійти юридичні та податкові проблеми, які стримують приватних лізингодавців. Фінансування для придбання активів в Україні переважно надається дочірніми фінансовими компаніями виробників транспортних засобів. Більшість з них – це представники великих виробників автомобілів, зокрема VOLVO, Scania, MAN, Diemler-Benz, а також торговельні та фінансові компанії великих виробників сільськогосподарського обладнання, для прикладу компанія AGCO. Більшість іноземних лізингодавців має представницький офіс в Україні, працівники якого знайомлять клієнтів з умовами та вимогами, на яких укладаються нові лізингові угоди, а також контролюють перебіг поточних проектів. Досвід багатьох країн доводить, що лізинг потенційно може стати альтернативою кредитуванню, а за умови ефективної державної підтримки стимулювати модернізацію цілих галузей економіки. Рівень розвитку лізингових послуг у країні визначають:

- нормативно-правове регулювання ринку лізингу;
- державна підтримка;
- макроекономічні умови;
- стан інвестиційного ринку;
- можливості бухгалтерського та податкового обліку [11, с. 125].

Незважаючи на перспективність цього бізнесу для всіх суб'єктів лізингових відносин, порівняно зі світовим ринком частка лізингу в Україні є мізерною, оскільки існує багато проблем і прогалин у державному регулюванні, які гальмують його розвиток. Безумовно, що міжнародна фінансова криза торкнулася багатьох країн з розвиненою економікою. Загальноєвропейські тенденції зменшення обсягів лізингу,

подорожання лізингових послуг і пошук нових фінансових інструментів знайшли своє відображення і у вітчизняній економічній системі. Незважаючи на недостатність власних фінансових ресурсів лізингових компаній, диспропорції обсягу лізингових послуг за галузями економіки, недосконалість вітчизняного законодавства, ринок лізингу в Україні активно розвивається. Для вирішення багатьох проблем в цьому питанні необхідна комплексна співпраця як держави, так і споживачів, тому що розвиток лізингу є не тільки засобом підвищення якості та ефективності виробництва, оновлення основних фондів окремого підприємства, а й покращення розвитку вітчизняної економіки в цілому. Основними перешкодами в розвитку ефективного ринку лізингових послуг є нестача довгострокових коштів лізингодавців та низька платоспроможність більшості потенційних лізингоотримувачів. Саме це значно підвищує ризикованість лізингових відносин. Проте в Україні лізингові компанії зіштовхнулися не тільки із загальноекономічними, а й зі специфічними проблемами, серед яких: різке зростання простроченої заборгованості; закритість доступу до відносно дешевих фінансових ресурсів через заборону кредитування в іноземній валюті; необхідність зміни та реструктуризації графіків платежів для надійних клієнтів; дострокове закриття угод; необхідність вилучення предметів лізингу у недобросовісних клієнтів; активізація шахрайства; відмова страхових компаній у виплаті відшкодування; тиск з боку кредиторів [6, с. 630-633].

Для забезпечення подальших перспектив для розвитку лізингових відносин в Україні в умовах кризи потрібно активізувати державне регулювання і підтримку лізингу. Пріоритетним завданням є створення такої системи, яка була б здатна забезпечити ефективність та гнучкість виробництва до різноманітних потреб постачальників і споживачів. Велике значення для подальшої активізації ринку лізингових послуг має: формування сприятливої нормативно-законодавчої бази; створення державних програм стимулювання лізингу; зниження вартості лізингових послуг до рівня, який би не перевищував 20 % річних, для забезпечення ефективності лізингових операцій; підвищення платоспроможності споживачів лізингових послуг; розвиток інфраструктури ринку лізингу; розвиток системи гарантій і страхування предметів лізингу; розробка комплексу заходів для збільшення іноземних інвестицій під програми лізингу; підвищення рівня кваліфікації персоналу та обізнаності з питань

лізингу серед громадян та представників малого та середнього бізнесу [9, с. 208; 6, с. 630-633].

Отже, як бачимо є певні проблеми в Україні у сфері лізингу. Розвитку ринку лізингових послуг в Україні сприятиме створення сучасного мобільного законодавства, яке можливо реалізувати за допомогою концепції заходів для збільшення іноземного інвестування у програми лізингу, можливості надання довгострокових кредитів банками, забезпечення відкритості ринку лізингу для збільшення обізнаності фізичних і юридичних осіб у цій сфері, що також сприяло б збільшенню кваліфікованих працівників з питань лізингу, створенню умов для добросовісної конкуренції на ринку лізингу та підвищення ділової активності учасників лізингових відносин.

Висновки. Резюмуючи вище викладене, зробимо висновок, що лізинг сьогодні виступає одним із факторів зростання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, покращення якості послуг, підвищення ефективності виробництва і як наслідок, зміцнення позицій на вітчизняному та світовому ринках. Крім того, зростанням значення ринку лізингових послуг в Україні обумовлене тим, що лізинг є альтернативою банківському кредитуванню та дієвим інструментом процесу ефективного оновлення основних засобів і технологій підприємств усіх напрямів економічної діяльності. Незважаючи на активний розвиток фінансової системи, ринок лізингових послуг в Україні перебуває на стадії становлення, при цьому активізація лізингових операцій істотно впливає на розширення реального сектору економіки України, а тому необхідно визначити переваги та недоліки лізингу в порівнянні з іншими видами фінансування, а також дослідити проблеми та перспективи розвитку ринку лізингових послуг в Україні.

Розвитку ринку лізингових послуг в Україні сприятиме створення сучасного мобільного законодавства, яке можливо реалізувати за допомогою концепції заходів для збільшення іноземного інвестування у програми лізингу, можливості надання довгострокових кредитів банками, забезпечення відкритості ринку лізингу для збільшення обізнаності фізичних і юридичних осіб у цій сфері, що також сприяло б збільшенню кваліфікованих працівників з питань лізингу, створенню умов для добросовісної конкуренції на ринку лізингу та підвищення ділової активності учасників лізингових відносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.
2. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
3. Закон України Про внесення змін до закону України «Про лізинг» від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 15. – Ст. 231.
4. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. - № 16. – Ст. 68.
5. Конвенція СНД про міждержавний лізинг від 25.11.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_179
6. Аванесова І. А. Аналіз сучасних аспектів надання лізингових послуг / І.А. Аванесова, К. М. Павленко // Молодий вчений. – 2016. – № 12 (39). – С. 630-633.
7. Борисюк О. В. Державне регулювання лізингових відносин в умовах розвитку ринкової економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / О. В. Борисюк; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2010. – 20 с.
8. Вітт О. Ф. Досвід лізингу в США: можливості до застосування у вітчизняній практиці / О. Ф. Вітт // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. № 14. – С. 21-27.
9. Бутар Г. М. Розвиток ринку фінансового лізингу в Україні / Г. М. Бутар // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1 (36). – С. 207-210.
10. Воловець Я. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Я. В. Воловець; Нац. банк України, Львів. банк. ін-т. – К. : Алерта, 2005. – 200 с.
11. Горбатенко О. А. Проблеми та перспективи розвитку лізингових відносин в Україні / О. А. Горбатенко // Фінанси України. – 2012. – № 13. – С. 123-126.
12. Іванілов О. С. Економіка підприємства / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 128 с.

13. Коваленко Н. Тенденції розвитку лізингу: світовий досвід і реалії в Україні / Н. Коваленко, Ю. Човнюк // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 29-32.

14. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: навч. посібник / М. І. Крупка. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 608 с.

15. Лізинг – поширений різновид оренди та найму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.peritus.com.ua/lizynh/>

16. Лізинг як одна із форм надання майна у користування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=3090

17. Малишко В. М. Правова природа лізингу / В. М. Малишко, М. С. Микитюк // Юридичний вісник. – 2015. – № 1 (34). – С. 121-124.

18. Міщенко В. І., Луб'яницький О. Г., Слав'янська Н. Г. Основи лізингу: Навч. посіб. / Сер. «Бібліотечка банкіра». – К. : Т-во «Знання», КОО, 1997. – 138 с.

19. Недеря Л. В. Багатоаспектний підхід до визначення сутності поняття «лізинг» / Л. В. Недеря, С. В. Павличук // Молодий вчений. – 2014. – № 6 (1). – С. 184-187.

20. Никоненко А. Договір фінансового лізингу: законодавче регулювання і деякі практичні аспекти укладання / А. Никоненко // Юстініан. – 2012. – № 7.

21. Посібник з лізингу / [Д. О. Богодухов, С. П. Кисіль, Ю. М. Луців та ін.]; наук. ред. Л. Я. Снігір. – К.: Поліграф плюс, 2009. – 388 с.

Руденко Карина Тахирівна
Лобач Юлія Олександрівна
студентки 4 та 5 курсів спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОТРИМАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 1 ЦПК своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ – одне з основних завдань цивільного судочинства. Виконанню цього завдання разом з іншими процесуальними засобами покликані слугувати й процесуальні строки, які встановлюються законом або судом для здійснення тих або інших процесуальних дій.

Тобто, цивільне судочинство у конкретній справі є процесом, що має свою тривалість. Його надмірна розтягнутість у часі тягне негативні наслідки не тільки щодо осіб, які беруть участь у справі, суду, але й для суспільства і держави в цілому. Успішне вирішення завдань цивільного судочинства безпосередньо залежить від часової впорядкованості цивільної процесуальної діяльності. У зв'язку з цим держава, з однієї сторони, з метою забезпечення економії часу впорядковує темпоральні сторони суспільних відносин, що виникають у процесі діяльності компетентних посадових осіб і державних органів при розгляді цивільних справ, а з іншої – створює реальні часові можливості для реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, захисту прав, свобод та інтересів учасників цивільного судочинства.

У доктрині цивільного процесу відзначається, що всі системи процесуального права, будучи спрямованими на здійснення правосуддя, для досягнення даної мети використовують різні методи, поєднання яких в кінцевому рахунку відбиває спроби досягнення кожною такою судовою системою компромісу між наступними трьома найважливішими факторами, або «вимірами правосуддя»:

- 1) встановлення істини, або пошук правильного рішення;
- 2) тривалість судового розгляду;

3) вартість судового розгляду.

Пошук балансу між вищевказаними факторами має свої особливості у кожному типі цивільного процесу.

Отже, процесуальні строки є невід’ємним критерієм (елементом) якості та ефективності цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши стан наукових досліджень з цієї тематики, можна виділити праці Андрійчук О.В., Борщевська О. М., Бичкова С.С., Буга В.В., Васильєв С.В., Захарова О. С., Исаева Е.В., Колосов Р.В., Курило М. П., Ольховик Л.А., Турчин-Кукаріна І. В., Штефан М. Й., Ясинок М.М. та інші науковців.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає у здійсненні комплексного аналізу і ґрунтовного дослідження проблематики цивільного процесуального законодавства щодо цивільних процесуальних строків.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на досить детальну законодавчу регламентацію, практика застосування процесуальних строків у цивільному судочинстві виявляє чимало недоліків та прогалин у цій сфері.

На перший погляд, поняття «процесуальні строки» є досить простим, а сам інститут відіграє допоміжну роль у правосудді. Проте, ми вважаємо, така думка є помилковою. Поняття процесуальних строків є предметом численних дискусій представників різних процесуальних галузей. Кожен науковець, дослідження якого стосуються процесуальних наук, незалежно від того чи це цивільне, чи господарське, чи адміністративне процесуальне право, дає своє визначення цього поняття.

Незважаючи на різні думки щодо змісту поняття «процесуальні строки», його визначення є однотипними, оскільки їх суттю є «проміжок», «період», «момент» процесуального часу, який встановлюється законом або судом для вчинення учасниками судового процесу процесуальних дій. Таке розуміння поняття процесуальних строків характерно для всіх процесуальних галузей права, оскільки всі судові процеси є рухом процедури у просторі й часі.

Таким чином, на думку ураховуючи те, що зміст поняття процесуальних строків ідентичний у всіх процесуальних галузях права, М.П. Курило вважає, що його можна уніфікувати в єдиному Судовому процесуальному кодексі. Безумовно, така уніфікація досліджуваного

поняття покликана упорядкувати процесуальні правовідносини, забезпечити оперативність вчинення процесуальних дій [6].

О.В. Андрійчук у своєму дисертаційному дослідженні пропонує доповнити Цивільний процесуальний кодекс України окремою главою «Судові штрафи», виклавши її наступним чином:

«Стаття №. Підстави накладення штрафів

1. До осіб, які вчинили порушення процесуальних строків, встановлених цим Кодексом або суддею, у кожному випадку такого порушення до винних осіб застосовуються штрафи у розмірах, встановлених цим Кодексом. Стаття №. Відповідальність свідка

1. На свідка, який не з'явився в судові засідання з причин, визнаних судом неповажними, або завчасно не повідомив суд про неможливість прибуття за викликом суду, накладається штраф у розмірі трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а також застосовується примусовий привід через органи внутрішніх справ. Витрати, пов'язані із приводом, покладаються на свідка, щодо якого він застосовувався.

Стаття №. Відповідальність перекладача, експерта, спеціаліста 1. На перекладача, експерта, спеціаліста, який не з'явився в судові засідання з причин, визнаних судом неповажними, або завчасно не повідомив суд про неможливість прибуття за викликом суду, накладається штраф у розмірі п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Одночасно суд вирішує питання про можливість та доцільність заміни вказаних осіб [3]. Стаття №. Відповідальність за несвоєчасне подання доказів

1. На особу, яка несвоєчасно подала докази чи не повідомила про них суд, накладається штраф у розмірі п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Стаття №. Відповідальність за неповідомлення суду про зміну адреси 1. На осіб, які беруть участь у справі, за неповідомлення суду про зміну адреси під час провадження у справі, ухвалою суду накладається штраф у розмірі двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Стаття №. Порядок постановлення та направлення ухвали про накладення штрафу

1. Ухвала про накладення штрафу постановляється судом чи суддею одноособово, без виклику осіб, щодо яких застосовується штраф, не пізніше наступного дня після виникнення підстав для його застосування. 2. Копія ухвали про накладення штрафу надсилається особі,

на яку накладено штраф, відповідному відділу державної виконавчої служби, протягом двох дні з дня її постановлення.

3. Ухвала суду про накладення штрафу набирає законної сили з моменту проголошення і оскарженню не підлягає» [3].

Як відзначається у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України 10.05.2006 року № 361/2006, судді не мають можливості своєчасно розглядати справи, нерідко із цим зволікають та ухвалюють судові рішення поза межами розумних строків. При цьому стабільність суспільних відносин вимагає швидкого та ефективного врегулювання приватно - правових спорів, які об'єктивно виникають між учасниками цивільного обігу та часто набувають форми цивільних справ [8].

На необхідності неухильного дотримання процесуальних строків окремо наголошується і у Постанові № 2 Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про підсумки роботи судів цивільної і кримінальної юрисдикції у 2014 році та завдання на 2015 рік» від 20.03.2015 року [5].

На реалізацію принципу правової визначності та на досягнення своєчасного судового розгляду впливають фактори дотримання як загальних строків, так і строків, встановлених для вчинення окремих процесуальних дій. Для визначення розумного строку розгляду справи необхідно виходити з моменту відкриття провадження у справі до виконання судового рішення державною виконавчою службою, якщо рішення підлягає примусовому виконанню та не було виконано в добровільному порядку.

Дійсно, можна зрозуміти і суддів які мають занадто велике навантаження стосовно розгляду справ, але це ж не дає їм права порушувати строки, встановлені чинним законодавством. Вже, звичайним стало відкладення розгляду справи на 2-3 місяці, тобто справа не то, що не розглядається протягом двох місяців, вона тільки відкладається на строк більше ніж звичайно повинна розглядатися. У цьому випадку, можна казати також про рівень підготовки судді. Так, чому суддя у справах господарського судочинства встигає розглянути справу протягом 2-х місяців, а суддя загального суду навіть не намагається цього зробити. Тому, на думку автора, більш ефективним є

розробка такого механізму, який дозволить сторонам чи іншим особам, що беруть участь у справі контролювати строки розгляду справи.

Саме тому, на думку Р.В. Колосова більш суттєвим та необхідним було б встановлення відповідальності судді за порушення строків розгляду справи [7].

На думку В.В. Буга, найбільші проблеми щодо процесуальних строків притаманні при ухваленні заочного рішення. Вся складність полягає в тому, що в ЦПК початковий момент строку для подання відповідачем заяви про скасування заочного рішення пов'язується із днем вручення йому копії заочного рішення. Коли відповідачеві реально вручена копія та чи вручена взагалі – визначити важко. Окрім цього, якщо у справі наявна співучасть на боці відповідача, у кожного із співвідповідачів строк отримання рішення буде різним. На наш погляд, для подолання невизначеності в такому випадку застосовуватиметься правова фікція: це стосується такого випадку, коли копія заочного рішення вручається відповідачу не безпосередньо, суд буде виходити з того, що відповідач отримав відповідну копію, хоча насправді він міг не отримати її особисто [4, с. 58].

Практично складним є дотримання дводенного строку щодо розгляду судом заяви про забезпечення доказів із присутністю заінтересованих осіб: суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, подану до подання позовної заяви, може вимагати від заявника надати додаткові документи та інші докази, що підтверджують необхідність забезпечення позову. Тому такий строк щодо розгляду судом заяви про забезпечення доказів із присутністю заінтересованих осіб не є достатнім для належного розгляду заяви та вирішення процесуального питання та надання документів.

Незалежно від того, чи призначалось попереднє судове засідання, строк підготовки справи до судового розгляду починається судом із дня відкриття провадження у справі. Порушення вимоги своєчасності вчинення процесуальних дій є системне недотримання вимоги надання доказів особами, які беруть участь у справі, та прийняття їх судом до початку вирішення справи по суті, незважаючи на досягнення та встановлення істини по справі. Правова фікція застосовується для визначення строку отримання відповідачем заочного рішення. Коли копія заочного рішення вручається відповідачу опосередковано, суд виходить з того, що відповідач отримав відповідну копію.

На реалізацію принципу правової визначності та на досягнення своєчасного судового розгляду впливають фактори дотримання як загальних строків, так і строків, встановлених для вчинення окремих процесуальних дій. Для визначення розумного строку розгляду справи необхідно виходити з моменту відкриття провадження у справі до виконання судового рішення державною виконавчою службою, якщо рішення підлягає примусовому виконанню та не було виконано в добровільному порядку.

Отже, незважаючи на нещодавні зміни законодавчої регламентації щодо цивільних процесуальних строків, все ж таки існують певні проблемні моменти, пов'язані із строками у цивільному процесі, особливо це стосується порушення строків розумності у цивільному судочинстві.

ВИСНОВКИ. Звичайно, оперативне розв'язання важливих завдань будь-якого виду судочинства безпосередньо залежить від часової впорядкованості процесуальної діяльності.

Не викликає сумніву, що затягування судового процесу зумовлює негативні наслідки не тільки для осіб, що беруть участь у справі, а й для суспільства й держави в цілому. Саме тому було необхідним введення в цивільний процес категорії цивільно-правових строків та їх детальної регламентації у законодавстві.

Безперечно, процесуальні строки посідають важливе місце в системі заходів з охорони законності та захисту прав учасників цивільного судочинства. Їх сутність у цивільному судочинстві пов'язана з початком їх перебігу та їх закінченням, а також обов'язковістю виконання певних процесуальних дій у цей період. У нормативно-правовому механізмі процесуальні строки є індивідуалізованими для кожної процесуальної дії кожного із суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин та в сукупності впливають на дотримання строків вирішення справ.

У цивільному процесуальному праві час і правовідносини знаходять своє вираження в наступних формах: тривалість, послідовність, одночасність, завчасність, негайність, вказівка на подію або дію, момент часу і датування.

Обчислення процесуальних строків – моментів у часі здійснюється просто: процесуальні строки, що визначаються точною календарною датою, обчислюються саме цією датою.

Категорія зупинення перебігу процесуальних строків пов'язується законодавцем зі складними обставинами, що можуть вплинути на порушення допустимих та розумних строків вирішення справи. Зупинення провадження зупиняє перебіг процесуальних строків та розпочинається з моменту настання тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження.

У свою чергу поновлення перебігу процесуальних строків пов'язується з настанням події, яка є присічним моментом для закінчення зупинення провадження у справі, про що виноситься судом ухвала про поновлення провадження у справі, після чого перебіг процесуальних строків судового провадження продовжується. При цьому перебіг процесуальних строків судового провадження продовжується з дня поновлення провадження у справі зі стадії, на якій провадження було зупинено.

Продовження процесуальних строків визначається як збільшення судом особам, які беруть участь у справі, строку до певної нової дати або події, коли у встановлені судом строки виконати певні процесуальні дії неможливо, оскільки виникли обставини, що перешкоджають їх реалізації.

Загалом, норми цивільного процесуального права, що здійснюють регулювання порядку обчислення, зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків, ще раз підтверджує, що цивільні процесуальні строки діють як правові фікції у часі: час як об'єктивна категорія не може бути зупинений, відновлений тощо. У свою чергу перебігу, зупинення та поновленню підлягають процесуальні строки як суб'єктивні періоди часу.

Таким чином, незважаючи на нещодавні зміни законодавчої регламентації щодо цивільних процесуальних строків, все ж таки існують певні проблемні моменти, пов'язані із строками у цивільному процесі, особливо це стосується порушення строків розумності у цивільному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. Закон України від 18.03.2004 №1618-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

3. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 / О. В. Андрійчук. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009.

4. Буга В. В. Процесуальні строки на різних стадіях цивільного судочинства/ В. В. Буга // Університетські наукові записки. – 2014. – № 4. – С. 55-60.

5. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Офіційний веб – сайт: http://sc.gov.ua/ua/novini_zh_pivrichchja_2015_roku/na_chergovomu_zasidanni_plenumu_vssu_pidvedeno_pidsumki_roboti_sudiv_civilnoji_ta_kriminalnoji_juris.html.

6. Курило М. П. Щодо можливості уніфікації інституту процесуальних строків у Судовому процесуальному кодексі / М. П. Курило // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2013. – Вип. 16. – С. 100-105.

7. Колосов Р.В. Актуальні проблеми цивільного і господарського права і процесу / Р.В.. Колосов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право, 2011. – Вип. 1.– С. 70-75.

8. Указ Президента України від 10.05.2006 року № 361/2006 Про схвалення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.

9. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи / О. С. Захарова // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 142–14.

10. Ольховик Л.А. Поняття процесуальних строків у цивільному процесі України / Л. А. Ольховик // Порівняльно-аналітичне право. – № 1, 2016. – С. 113-115.

Сивовол Тарас Ігорович
студент 5 курсу, спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
Адвокат, ст. викладач кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ТИПИ ПРАВОРОЗУМІННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СТРУКТУРІ ДЕМОКРАТІЇ

Постановка проблеми. Сьогодні необхідним принципом кожної демократичної держави є визнання народу єдиним джерелом влади. Однак, в той же час, присутня основна проблема демократії – суперечність між ідеєю демократії як повновладдя народу і складністю її практичного здійснення. Тому в сучасному світі політичні режими найчастіше існують у представницькій формі, яка полягає в тому, що державна здійснюється не безпосередньо, а через представницькі органи.

Інститут виборів відносять до невід’ємних ознак демократії, а його прозорість та захищеність необхідні для встановлення легітимної державної влади. Як відомо, категорія «вибори» досить тісно переплітається з поняттям виборчої системи. Проте, науці відсутній єдиний підхід до визначення категорії виборча система, а світова практика сформувала численну кількість різних виборчих систем.

Як правило, гуманітарні науки не претендують на жорстку абсолютизацію та визначеність власних категорій. Однак, у випадку досліджень виборчих систем вбачається надмірна диференціація їх змісту та розуміння, що лише нівелює практичну значимість наукових доробок. Причиною цього є й те, що під час розгляду профільної літератури прослідковується цілий спектр категорій, які так чи інакше пов’язані з виборчою системою та виборами загалом. Адже поняття «виборча система» інтегровано в більш багатоаспектну категорію «вибори» (хоча окремі вчені вважають їх суміжними). З іншого боку, обидві категорії знаходять своє відображення в якості ознак (умов, елементів тощо) демократії (яка, зі свого боку, поділяється на безпосередню та представницьку), а також співставляються з ідеєю народовладдя.

Варто зауважити, що аналіз виборчих систем та окремих їх елементів часто здійснюється зарубіжними вченими у межах градації країн за рівнем розвитку демократії. Це вимагає співвідношення понять демократія та виборча система.

Демократія, як явище, починає своє існування ще з давнини. На думку експертів, в значній мірі саме культурна еволюція давньогрецького суспільства, в своїй найвищій точці, співпала з таким політичним устроєм як демократія.

Здавалось би, періоду в два тисячоліття повинно бути достатньо для апробації політичного режиму. Однак питання забезпечення, реалізації та можливості здійснення влади народом турбують суспільство і в наш час. Ще відносно недавно, в 1983 році, Жан-Франсуа Ревель (Jean-Francois Revel) заявив, що «демократія може в кінці кінців виявитись лише історичною випадковістю, найкоротшим просвітом який закривається на наших очах».

В будь-якому випадку можна з впевненістю констатувати, що сьогодні демократія постала свого роду індикатором будь-якої країни. Свідченням цього є закріплення демократичного устрою в конституціях провідних держав (ст. 20 Конституції Федеративної Республіки Німеччина, ст. 2 Конституції Португалії, ст. 1 Конституції Іспанії, ст. 1 Конституції України та ін.), встановлення спеціальних показників демократії, як критерію розвитку країни (наприклад індекс демократії, складений «Economist Intelligence Unit» [69]) тощо. В той же час, історія налічує й значну кількість критиків демократії (Жан Бодріяр, Лев Тихоміров, Огюстен Кошен, Ноам Чомські та ін.), які виділяють її негативні сторони (диктатуру більшості, нівелювання авторитету влади, некомпетентність правителів, поглиблення соціальної нерівності, міграційні потоки). В окремих випадках критикується не категорія «демократія», а її загальнозживане змістовне наповнення.

Варто лише згадати Роберта Алана Даля з його концепцією поліархії [5, с. 177]. Таке критичне сприйняття демократії є теж небезпідставним, проте згадується загальновідома фраза Вінстона Черчилля, висловлена в Палаті общин англійського Парламенту: «Демократія – найгірша форма правління за винятком усіх інших, які людство спробувало до цього часу».

Доволі часто критики демократичного устрою апелюють до таких фактів як неможливість повного і пропорційного представництва

населення усієї країни, наявність цenzів, «брудні» електоральні технології тощо. Наприклад, О. В. Серьогін прямо пов'язує перемогу на виборах з кількістю коштів, затрачених на передвиборчу кампанію, що автоматично позбавляє малозабезпечених претендентів будь-яких шансів на досягнення успіху в політичній боротьбі. Крім того, вчений піддає сумніву явку виборців як критерій легітимності виборів [4, с. 18].

Обмеження вибору серед конкуруючих за владу еліт в межах жорстко контрольованого виборчого процесу є, на думку М.А. Шебанової, однією з підстав для відмови від терміну «демократія» [2, с. 38].

Аналіз поглядів К. П. Побєдоносцева дозволяє вченим провести порівняння між бажаними результатами та реальністю, які зумовлені парламентаризмом демократичного суспільства. Так, якщо в теорії демократії виборець подає голос за кандидата тому що він знає і довіряє останньому, то на практиці такий вибір ґрунтується на вигуках та насаджених лозунгах зацікавленої партії. Правління розумної більшості реально постає в обличчі п'яти-шести представників партії, які, змінюючись, користуються владою. А ідея про обрання представниками кращих із кращих втілюється в особах найбільш честолобних депутатів [4, с. 35-36].

Загалом, критичний огляд теорії та практики демократичного устрою в такому світлі можна продовжувати довго. Важливим є те, що його аналіз доцільно проводити на, умовно, двох рівнях – верхньому (теоретичному, статичному) та нижньому (інституційному). Верхній рівень – це ідея народовладдя. Недарма найбільш загальноживане визначення демократії ототожнює її з «народовладдям».

Як справедливо зазначає Ф. В. Веніславський: «Принцип народовладдя як універсальна політико-правова ідея сучасного конституціоналізму є невід'ємною складовою системи загальноновизнаних конституційних цінностей, що у своїй сукупності становлять засади демократичного конституційного ладу України. Адже – це і є, насамперед, здійснення влади безпосередньо народом чи від його імені та в його інтересах спеціально уповноваженими на це органами публічної влади».

Дійсно, політико-правовий устрій демократичної держави не дозволяє змінити точку опори з ідеї народовладдя на будь яку іншу, оскільки втрачається основний сенс демократії.

Однак, на цьому рівні неможливо вирішити прикладні проблеми. Причина криється в його ознаках. Так, даний рівень прояву демократії є теоретичним (ідейним) і статичним. Саме існування у формі ідеї зумовлює теоретичну ознаку. Влада народу є гранично можливою абстракцією. Однак, для сприйняття ідеї суспільством (і тут важливо підкреслити, що йдеться не про наукову, а про побутову правосвідомість), її зміст повинен бути якомога більш зрозумілим і якомога менш суперечливим.

Тому вдалим є міркування Ю. Г. Барабаша, який зазначає: «Саме народ розглядається як вихідний суб'єкт конституційного права, носій суверенних прав та всієї влади у державі. Попри зрозумілу, на перший погляд, аксіоматичність названої тези, під час детального аналізу цього принципу виникає чимало запитань, на які не можна повною мірою дати відповідь навіть за допомогою доктринальних засад західного конституціоналізму» [4, с. 73].

Статичність (тобто існування у статичі) – ознака, необхідна для однакового розуміння та універсальності такої максимально абстрактної вихідної ідеї як народовладдя. Виборча система, порядок проведення референдуму можуть відрізнятися в окремих державах та залежать від багатьох чинників (географічних, соціальних, історичних тощо). В нашому ж випадку, ми маємо справу з універсальною категорією, основа якої повинна мати змогу сприйматися свідомістю кожного соціального суб'єкта. Тут варто підкреслити слова О. Ю. Тодики: «Не існує єдиної доктрини народовладдя для всіх часів і народів. Значною мірою вона визначається типом правової системи, але її основу завжди становить концепція влади народу» [5, с. 19].

Нижній рівень утворюють механізми реалізації народовладдя – інститути демократії, до яких відноситься й виборча система. Без забезпечення механізмів реалізації, як зазначає Ю. С. Шемшученко, народовладдя перетворюється на декларацію. Вказана позиція підтримана Конституційним Судом України (див., абз. 3 п. 3 Рішення у справі № 1-2/2008 від 16 квітня 2008 року).

В науці відсутня єдність щодо змісту поняття «інститут демократії», однак достатньо компромісним ми вбачаємо його визначення як юридично оформленого самостійного елемента державної влади, метою запровадження якого є організація і здійснення народовладдя.

За вихідним призначенням у вирішенні завдань політики, влади й управління О. Ф. Скакун виокремлює такі різновиди інститутів демократії як структурні, функціональні, структурно-функціональні (змішані), процедурно-регламентаційні. До функціональних автор відносить інститут виборів, а до процедурно-регламентаційних – регламентацію процедури виборів. В науковій літературі мають місце й інші критерії класифікації демократичних інститутів. Так, за ступенем складності виокремлюють прості та складні, за юридичною силою – імперативні і консультативні тощо.

Власне до простих процедурно-регламентаційних інститутів, на нашу думку, варто відносити виборчу систему. Адже застосування останньої обумовлено функціональним призначенням (утвердження ідеї народовладдя) складного інституту виборів. Зі свого боку інститут виборчої системи забезпечує трансформацію голосів виборців у місця кандидатів у представницькому органі шляхом встановлення найоптимальніших юридичних процедур.

Як зауважує А. А. Яковлєв: «Варто наголосити на тому, що розвиток виборчої системи України знаходиться у тісному взаємозв'язку з утвердженням народовладдя».

При цьому інститут виборчої системи не здатний гарантувати показників, які залежать від волі народу, носія влади. Низька політико-правова культура електорату може призводити до обрання завідомо авторитарних лідерів. Звісно, на практиці такі зміни часто поєднуються з «брудними» виборчими технологіями, застосуванням адміністративного ресурсу тощо. Проте, це вже питання безпеки та захищеності виборчого процесу, а відтак – правової держави, і аж ніяк не демократичного устрою чи виборчої системи. В даному контексті доцільно згадати слова Адама Пшеворського, який окреслив демократію як «визначеність процедур при невизначеності результатів».

Перелік демократичних інститутів не вичерпується виборами, а тим більше виборчою системою. Серед найрозповсюдженіших механізмів прямої демократії, поряд з виборами, прийнято розглядати такий їх різновид як референдум. І хоча вчені окреслюють значні перспективи та переваги останнього [2, с. 13], він не може замінити представництво з об'єктивних причин. У наш час, коли населення планети перевищило 7-ми мільярдну позначку, можливість безпосередньої участі громадян в прийнятті владних рішень є малоімовірною. Навіть прийняття

законопроекту на референдумі фізично ускладнює його розробку носієм влади – народом. Звісно, ми не готові стверджувати, що це «неможливо», враховуючи розвиток сучасних технологій (зокрема використання електронної мережі «Internet»). Особливо цікавим в даному аспекті є досвід Естонії з концепцією «електронного уряду». Однак, вказана практика поки не знайшла свого розповсюдження та може бути ускладнена при застосуванні в більш населених державах (для прикладу в Естонії, станом на 2017 рік, проживає близько 1.3 млн осіб).

Оскільки встановлення змісту юридичної категорії «виборча система»

неможливе без доктринального осмислення всіх аспектів її розуміння та сфер

існування, необхідно дати визначення виборчої системи як елементу демократії.

Виборча система – це обумовлений необхідністю утвердження ідеї народовладдя процедурно-регламентаційний інститут демократії, який забезпечує трансформацію голосів виборців у місця кандидатів у представницькому органі.

Водночас згадана на початку розділу диференціація розуміння виборчої

системи присутня й у площині юридичного аналізу. Адже у вітчизняній правовій доктрині часто виокремлюються дві теорії розуміння – широка (розширена) та вузька. Узагальнивши погляди вчених в даному аспекті, ми пропонуємо умовно поділити їх на три групи:

- широке визначення категорії «виборча система»;
- альтернативне виокремлення виборчої системи у широкому та вузькому значеннях;
- розуміння виборчої системи у вузькому сенсі.

У першому випадку виборчу систему визначають як сукупність суспільних відносин, які виникають у зв'язку і в процесі формування владних структур держави і виявлення волі виборців з приводу докорінних питань громадського життя, що ґрунтується на певних правових і демократичних принципах (А. Руппель) [5, с. 7-8].

Широке розуміння категорії «виборча система» пропонується авторами «Юридичної енциклопедії», де вона визначається як порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав.

Окремі науковці застосовують вузьке тлумачення виборчої системи, однак не відкидають при цьому її широкого розуміння. Тому, такі теорії пропонуються як альтернативні. Так, О. М. Мостіпан підкреслює: «Виборчу систему можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні виборча система постає як загальні принципи надання виборчих прав та організації виборів. У вузькому значенні виборча система виявляється як система юридичних норм, що регламентує спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами в залежності від результатів голосування».

Зі свого боку Ю. Р. Шведа надає виборчій системі широке визначення,

розглядаючи її як сукупність встановлених законом правил проведення виборів, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування. В той же час, виділяється й вузьке розуміння виборчої системи, як способу розподілу депутатських мандатів між кандидатами в залежності від результатів голосування виборців та інших уповноважених на це осіб.

З метою більш точної теоретико-правової ідентифікації виборчої системи у науці конституційного права, Н. С. Рибак пропонує розглядати її у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні варто вживати термін «конституційно-правові засади виборчої системи» та визначити його як сукупність конституційно-правових норм, які визначають основи формування органів державної влади, органів влади автономії та органів місцевого самоврядування шляхом проведення виборів до цих органів. У вузькому значенні виборча система – це встановлений законодавством спосіб розподілу мандатів між конкретними кандидатами чи політичними партіями залежно від результатів голосування виборців.

На нашу думку, широке тлумачення виборчої системи є необґрунтованим. Вітчизняна правова доктрина все ще переповнена ідеями, започаткованими в радянські часи. До останніх можна віднести й, так зване, широке (розширене) визначення категорії «виборча система». Категорія «виборча система» у радянській законодавчій практиці вперше була використана Конституцією СРСР 1936 року, в якій так називалася глава XI, присвячена виборам в Радянському Союзі. Пізніше, в Конституції СРСР 1977 року, вже глава XIII іменувалась «виборча система». До цього часу в радянських нормативних актах, у тому числі і правових актах УРСР, застосовувався термін «виборче право».

Природно, що відповідні розділи Конституцій СРСР регулювали широку сферу правовідносин – від принципів виборчого права до питань бюджетних видатків на організацію виборчого процесу. На цьому підґрунті й виникло широке розуміння виборчої системи.

Тому теорія «широкого» (або розширеного) тлумачення виборчої системи має суто історичне підґрунтя і сьогодні себе повністю вичерпала. Основними аргументами проти її застосування вважаємо наступні:

1. Формування на базі положень радянських конституцій, в європейській політико-правовій доктрині майже не використовується.

2. Ототожнення виборчої системи з поняттям «вибори», «виборчий процес» або «виборче право», що призводить лише до надмірного термінологічного навантаження.

3. Неузгодженість із загальновживаною характеристикою виборчої системи як з точки зору типів (пропорційна, мажоритарна тощо), так і з позиції елементного складу (структура округу, бюлетеня, виборча формула тощо) загалом.

4. Виборча система в широкому розумінні не розкриває її семантично невід’ємну ознаку системності.

На противагу позиції широкого тлумачення сьогодні більш ґрунтовною вбачається інша, відповідно до якої виборчу систему варто розглядати у вузькому розумінні. Однак і тут присутня полеміка, яка стосується як самого поняття, так і питання складових виборчої системи.

Так, В. М. Шаповал під виборчою системою розуміє спосіб визначення результатів виборів. О. Є. Постніков визначає розглядувану категорію як спосіб розподілу мандатів між народними обранцями. І. В. Сенютта вважає, що виборча система – це спосіб визначення того, хто з осіб, які балотувались, став вибраним на посаду чи обраним депутатом. На думку П. П. Шляхтуна звужене тлумачення виборчої системи передбачає її визначення як способу голосування, визначення його результатів і розподілу мандатів у виборчих округах.

Перш ніж дискутувати на тему визначення категорії «виборча система», необхідно звернути увагу на таку її семантичну ознаку як системність. Вказаний підхід підтримує В. П. Гончарук, наголошуючи: «Доцільним є аналіз виборчої системи саме як системи, тобто комплексу взаємодії та функціонування різних елементів». Системний підхід використовує й М. В. Афанасьєва, зазначивши: «Виборча система представляє собою сукупність елементів, що взаємодіють між собою, у

кожного елемента системи своє функціональне призначення і всі вони разом є достатніми та необхідними для досягнення цілі, що стоїть перед системою.

Ми можемо лише підтримати вчених, які відходять від традиційного розуміння виборчої системи у широкому і вузькому значенні та характеризують її через власні складові. У вищевказаних визначеннях, із застосуванням вузького підходу до тлумачення виборчої системи, єдиною складовою вважається порядок (спосіб) визначення результатів голосування (встановлення результатів виборів, визначення переможців, встановлення волевиявлення електорату тощо) в більш чи менш узагальненому вигляді. Проте будь яка система, в тому числі виборча, не може складатись з одного елементу. Система – це скінченна множина функціональних елементів і відношень між ними, виокремлена з середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу.

Таким чином, для визначення розглядуваної категорії є концептуально важливим встановлення окремих елементів та відношень між ними відповідно до завдання, яке стоїть перед виборчою системою загалом – процедурно-регламентаційного забезпечення механізмів реалізації ідеї народовладдя.

Окреслена формалізація має своїх критиків. Наприклад, М. С. Бондарь та А. А. Джагарян вважають, що таке наближення до набору процесуально- процедурних вимог достатньо опосередковано відображає політико-правову сутність виборчої системи. Проте нам важко погодитись зі вказаним судженням, оскільки ми не вчабаємо у виборчій системі якоїсь спеціальної політико-правової сутності (або мети), яка б концептуально відрізняла її від аналогічної у інших інститутах демократії. Адже демократія виникла не сьогодні і, як явище, починає своє існування ще з давнини. І, навіть якщо не звертатись до світового досвіду, – можна прослідкувати історично, що українські державні органи, такі як Генеральна Старшина Запорозької Січі, Центральна Рада, Установчі збори формувалися саме на виборній основі.

Таким чином, ідея народовладдя в тій чи іншій мірі реалізовувалась, хоча виборчої системи, в її сучасному розумінні, не було. Крім того, демократія обслуговується й іншими інститутами – плебісцити, референдуми, народні збори, ініціативи тощо.

Отже, виборча система є лише юридично легалізованою процедурною основою для реалізації народовладдя. Можливо найбільш ефективною на даному етапі розвитку, зокрема за рахунок плюралізму внутрішніх елементів (застосування різних виборчих бар'єрів, способів голосування та поділу округів тощо), які дозволяють пристосувати виборчу систему до особливостей конкретної держави.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення : дис. докт. юр. наук / М. В. Афанасьєва. – Одеса, 2015. – 480 с.
2. Барабаш Ю. Г. Установча влада Українського народу як конституційний феномен. Право України / Ю. Г. Барабаш. – 2009. – № 11. – С. 73-80.
3. Веніславський Ф. В. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя) / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 3. – С. 48-56.
4. Гончарук В. П. Виборча система як механізм сучасної демократії / В. П. Гончарук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: серія «Філософія і політологія». – 2000. – Вип. 32. – С. 56-61.
5. Дешко Т. В. Взаємозалежність між виборчою системою та партійною структуризацією суспільства (на прикладі посткомуністичних країн та України): автореф. дис... канд. політ. наук / Т. В. Дашко. – Київ, 2007. – 15 с.
6. Ключковський Ю. Б. Загальні проблеми реформування виборчої системи в Україні. Вибори та демократія / Ю. Б. Ключковський. – №4(18). – 2008. – С. 87-92.
7. Мохончук Б. С. Інституційний аналіз категорії виборча система. Конституція як основа розвитку правової системи. // VIII Тодиківські читання. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів (м. Харків, 2–3 жовтня 2015 року). – Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – С. 118-119.

Сорока Єлизавета Сергіївна,
студентка III курсу Полтавського юридичного коледжу
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
науковий керівник: Поліщук Тетяна Володимирівна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сьогодні проблеми монополізації господарського життя, конкуренція на товарних ринках привертають пильну увагу не тільки спеціалістів, але і широких прошарків населення. З початку 90-х років ці проблеми гостро стали перед Україною: без прийняття твердих і послідовних мір проти монополізму не можна сподіватися на успіх економічної реформи і перехід до ринкової економіки. Успіх економічних перетворень залежить від зваженої, вивіреної системи регулювання державою монопольних процесів і конкурентних відношень. В Україні величезне значення має створення й удосконалення законодавчої бази з приводу регулювання монополістичних процесів і конкуренції, розуміння населенням України необхідності економічних реформ у даній сфері.

На сьогоднішній день в Україні заборонено Конституцією зловживання монопольним становищем на ринку, а саме відповідно до статті 42 Конституції України не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Конституційна заборона стосується діяльності, націленої на недопущення, обмеження чи усунення конкуренції, незалежно від конкретних її видів і складів правопорушень. Той же такий закон “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” називає три види порушень антимонопольного законодавства: зловживання монопольним становищем на ринку, антиконкурентні узгоджені дії і дискримінацію підприємців[1, с.15].

В даний час антимонопольні закони діють майже у всіх розвинених країнах. Так, в Україні основним антимонопольним законом є Закон України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” від 15.03.1992 року, який визначає правові основи обмеження і попередження монополізму, недопущення несумлінної конкуренції в підприємницькій

діяльності і здійснення державного контролю за дотриманням норм антимонопольного законодавства.

Для проведення антимонопольної політики держава створює антимонопольні служби, основною задачею яких є контроль монополістичних тенденцій у країні. Антимонопольні служби не є частиною законодавчої влади, але їхня компетенція дозволяє їм виконувати дорадчу функцію. Подібні організації не мають права діяти авторитарними методами, наприклад, закривати підприємства. Але вони можуть змусити підприємство, що домінує на ринку, відновити постачання продукції тому одержувачу, якому в цих постачаннях було протизаконно відмовлено. Усе їхні рішення обов'язкові для виконання. У протилежному випадку настає відповідальність (наприклад, накладаються грошові штрафи), передбачені законодавством за порушення антимонопольного закону. При цьому необхідно відзначити, що всі рішення антимонопольної служби повинні підлягати перевірці державними судами[5, с.432].

На території України єдиною монопольною службою держави, крім самої держави, є Антимонопольний комітет України, діяльність якого регулюється Законом України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 року. Основним завданням комітету є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

- 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;
- 4) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції;
- 5) та інші визначені законом[3].

Відповідно до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», за порушення антимонопольного законодавства накладаються штрафи на підприємців і посадових осіб. На підприємства вони накладаються за: ухилення від виконання або несвоєчасне виконання розпоряджень Антимонопольного комітету України; неподання чи несвоєчасне подання інформації Антимонопольному комітету і його територіальним управлінням або свідоме подання недостовірних даних. За аналогічні порушення несуть адміністративну відповідальність у вигляді штрафу і посадові особи органів влади та управління, а також керівники підприємств[2].

Поглиблення економічних перетворень й активізація інтеграційних процесів загострюють питання щодо державної антимонопольної політики стосовно захисту суб'єктів господарювання та споживачів від недобросовісної конкуренції, зловживань монопольним становищем на ринку, антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, органів державної влади і органів місцевого самоврядування та, відповідно, потребує вдосконалення механізму здійснення державного контролю в сфері захисту економічної конкуренції та забезпечення захисту конкурентних відносин в Україні[4].

Підводячи підсумки, можна охарактеризувати антимонопольне законодавство та антимонопольну політику України як необхідні атрибути структурних перетворень у всіх сферах економіки країни. На даному етапі проблема монополізації і несумлінної конкуренції перестася бути чисто економічної - вона все більше стає політичною і суспільною. Тому надзвичайно необхідно, щоб населення України усвідомило всю згубність і всі негативні наслідки монополії. Безперечно, в деяких випадках існування монополії є виправданим і необхідним, але за цими процесами повинний здійснюватися жорсткий контроль із боку держави по недопущенню зловживання своїм монопольним становищем. Вирішальну роль у створенні на ринку сприятливого конкурентного середовища грають антимонопольне законодавство і діяльність антимонопольних органів, правильне поведіння яких сприяє стабілізації всієї економіки в цілому.

Антимонопольна діяльність в Україні лише починає працювати, але вже зроблені її перші кроки до вирішень проблем. В майбутньому доведеться ще чимало зробити, але ці дії повинні здійснюватися

одночасно з удосконаленням антимонопольного законодавства України. У даному напрямку потрібно звернути особливу увагу на більш ніж віковий досвід антимонопольного законодавства США і на антимонопольну практику інших розвинених країн світу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018, № , ст.60
2. Закон України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" - "Правда України", 1992 р., 7 травня// Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2132-12>
3. Закон України "Про антимонопольний комітет України" - "Голос України", 1993 р., 21 грудня// Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>
4. Дахно І. "Антимонопольне законодавство України" - "Україна-бізнес", 1995 р., № 24
5. Рузавін Г., Мартинов В. "Монополії і недосконала конкуренція" - Курс ринкової економіки, М., 1994 р., с. 81-96 - П. "Економікс", с. 531

Сорока Єлизавета Сергіївна,
студентка III курсу Полтавського юридичного коледжу
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Науковий керівник: Кочук Юлія Іванівна

BREXIT. НАСЛІДКИ ВИХОДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ З ЄВРОСОЮЗУ

Вихід Великобританії з Європейського Союзу –подія світової першості. Певно, це найважливіша подія у Європі з часів падіння Берлінської стіни.

Великобританія – друга за економічною потужністю країна ЄС, тож її вихід тягне за собою потужний удар по економіці Європейського Союзу. На сьогодні, ще невідомо, на яких умовах буде здійснений вихід Великобританії, а значить майбутні економічні стосунки з материковою Європою ще незрозумілі. Зрозуміло, що наслідки виходу Великобританії

з Європейського Союзу вплинуть і на Україну і на майбутню співпрацю України та ЄС. Тому важливо дослідити всі позитивні та негативні аспекти даної події.

Brexit – це вихід Великобританії з Євросоюзу, утворено від «Британія» (взято перші дві букви та слова «exit», що в перекладі з англійської означає «вихід».

Думки багатьох експертів стосовно економічного майбутнього самої Британії дещо розділились: одні говорять, що Brexit позитивно вплине на національну економіку, аргументуючи це відсутністю виплат на потреби ЄС, інші негативно, аргументуючи це тим, що Brexit принесе з собою період невизначеності, що виллється в затяжну та глибоку економічну кризу глобальних масштабів. Виснажені континентальні європейці підуть слідом за британцями на вихід з ЄС – країна за країною. Оскільки багато з цих країн етнічно і економічно неоднорідні, почнуть розпадатися і вони: Шотландія, Каталонія стануть першими, за ними – Корсика, Фландрія, Південний Тіроль, Північна Італія, Баварія, Країна Басків і так далі[1].

Влада, керуючись волею народу, окреслила причини через які Великобританія вирішила покинути Євросоюз є:

- Вийшовши з Євросоюзу Великобританія, відокремлена від решти Європи Ла-Маншем, в деякому сенсі вирішить міграційне питання. Спільної міграційної політики немає і вона не зобов'язана за квотою приймати частину нескінченного потоку біженців з країн Близького і Середнього Сходу, з Північної Африки.
- Після виходу з ЄС Великобританії більше не доведеться коригувати свою зовнішню політику, озиратися на думку інших країн-учасниць Євросоюзу і навіть, враховувати їхню думку. Великобританія, наприклад, не буде учасником процесу виконання Мінських домовленостей по ДНР і ЛНР, і не буде мати ніякого відношення до накладених Євросоюзом на Росію санкцій, а значить для товарів з цієї країни може знову відкритися Російський ринок. До речі, основним бенефіціаром накладення двосторонніх санкцій (Росія - ЄС) стали США, товарообіг яких з Росією збільшився на тлі взаємних обмежень торгівлі між Росією і Європою.

- Що стосується військової політики то з того часу коли Великобританія перестане бути частиною Євросоюзу зможе проводити свою політику в цій сфері. Абстрактно: якщо раніше під час нападу третьої країни на одного з членів Євросоюзу Великобританія повинна була втрутитися у воєнні дії, то тепер такого зобов'язання у неї немає. А це дуже важливо, тепер можна просто з боку спостерігати за тим, як з ким-небудь буде воювати Євросоюз [3].

Залишаючи Євросоюз, Британія позбавляється найбільшого ринку міжнародної торгівлі. На проведення торговельних операцій з країнами ЄС Британії доведеться сплачувати мито. Все це – додаткові фінансові втрати для підприємців. Врятувати ситуацію зможе хіба що укладення нового договору про вільну торгівлю, що станеться далеко не відразу. Домовлятися доведеться багато: мало того, що заново встановлювати торговельні відносини з іншими країнами Євросоюзу, так ще й умовляти на комфортні умови інших. Наприклад, Китай.

З іншого боку, як позитивний фактор, Британія зможе ввести обмеження для іммігрантів, в тому числі на соціальні блага.

Опитування населення Великобританії показує, що думки розділяються, так само як і в урядових колах.

Але результат буде відомий дуже скоро, і це буде по істині історична і значуща подія в долі Великобританії, Європейського союзу і мільйонів громадян.

Членство в Євросоюзі дало Британії і британцям право вільного пересування, проживання та працевлаштування в сусідніх державах. Після виходу з ЄС їм доведеться або повертатися на Батьківщину, щоб мати можливість бути поруч з рідними та близькими, або переоформляти всі документи на новий лад. Позначиться вихід з ЄС і на свободі пересування Європою – прихильники від'єднання хочуть повернути повний контроль над всіма державними кордонами. Те ж само стосується і тих, хто приїхав жити і працювати до Великобританії. Для європейців, які захочуть працевлаштуватися в Британії, діятимуть ті самі правила, що і для вихідців з інших країн. Радикально налаштовані прихильники від'єднання від ЄС погрожують вигнати з Туманного Альбіону всіх мігрантів [2].

Для Євросоюзу вихід Великобританії, перш за все, означатиме послаблення позицій. ЄС, як найпотужніше політичне об'єднання у світі,

втратить важливого гравця за столом переговорів, так необхідного для прийняття світових рішень. Голос Британії сьогодні важливий для розв'язання таких проблем, як міграційна криза і російська агресія. Британію вважають однією з найсильніших, фінансово потужних, найбільш мілітаризованих держав-членів ЄС. Крім того, ця країна впевнено підтримує курс ЄС до НАТО.

Крім того, деякі критики референдуму вже говорять про можливу конкуренцію – Британія спробує діяти поряд з ЄС як самостійний гравець.

Таким чином, наслідки Brexit Великобританії неминучі, це будуть як позитивні так і негативні для всього британського народу. Процес виходу з Європейського Союзу довготривалий, кінцева угода про вихід Британії з ЄС контролюватиметься спеціальною структурою, яка буде ухвалювати рішення за спільною згодою, і її рішення будуть обов'язковими для обох сторін. Для врегулювання суперечок буде створений спеціальний арбітраж із п'яти членів. Однак будь-яка проблема, яка стосуватиметься законів ЄС, вирішуватиметься не цим арбітражем, а судом ЄС, чії вказівки Британія теж зобов'язана буде виконувати. Це ще один удар для прихильників Brexit, які прагнули повернути "контроль над власними законами". Ця угода вже стала справжнім яблуком розбрату для британського уряду. Прем'єр-міністр країни Тереза Мей заявила, що наразі у Британії є два виходи: або така угода, або взагалі жодної, що стане ще серйознішим ударом по британській економіці. Останнє слово лишається за британським парламентом, зважаючи на те, що ідею другого референдуму, тобто спитати думку самих британців, Мей категорично відкидає[4]

Список використаних джерел:

1. «Британія виходить з ЄС: головні наслідки»//Електронний ресурс: <https://hromadske.ua/posts/brytaniia-vykhodyt-z-yes-holovni-naslidky>
2. «ВЕЛИКА БРИТАНІЯ ТА ЄС УХВАЛИЛИ УГОДУ ПРО BREXIT: ЩО ВОНА ОЗНАЧАЄ І ЧОМУ НЕ СПОДОБАЄТЬСЯ БІЛЬШОСТІ БРИТАНЦІВ»//Олексій Ярмоленко//Електронний ресурс:<https://tsn.ua/svit/velika-britaniya-ta-yes-uhvalili-ugodu-pro-brex-it-scho-vona-oznachaye-i-chomu-ne-spodobayetsya-bilshosti-britanciv-1249908.html>.
3. НАРОДНИЙ ОГЛЯДАЧ, ПЕРЕХІД-IV. Олена Каганець//1999-2019// Електронний ресурс: <https://www.ar25.org/article/chym-garnyy->

brekzyt-abo-shcho-bude-pislya-vyhodu-velykobrytaniyi-z-
yevrosoyuzu.html

4. Національний кореспондент// Електронний ресурс:
<https://nackor.org/velika-britaniya-vihodit-z-s>

Тимошик Каріна Юріївна

Шляхова Вікторія Віталіївна

студентки 5 курсу, спеціальності «Право»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Короед Сергій Олександрович

д.ю.н., доцент, професор кафедри правознавства

Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Конституційні права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є затвердження і забезпечення цих прав та свобод. Одним з найбільш важливих засобів такого забезпечення є юридичні гарантії. Конституція України встановлює цілу низку гарантій прав людини в сфері праці, які посідають визначальне місце в системі загальнолюдських цінностей.

Важливою гарантією реалізації прав та свобод учасників трудових правовідносин є створення належного механізму їх правового захисту. З огляду на це, проблема забезпечення системи гарантій та захисту прав людини в сфері праці набуває не аби якої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту прав і свобод людини і громадянина, посідає одне з провідних місць у наукових дослідженнях. У юридичній науці трудового права ця проблема також стала однією з найбільш актуальних. Дослідженням проблем юридичних гарантій та захисту трудових прав займалися такі науковці, як: В.М. Скобелкін, В.В. Лазор, В.А. Тарасова, І.В. Лагутіна та інші.

Головною метою цієї статті є аналіз нормативного регулювання захисту трудових прав, закріплених у чинному законодавстві, основних форм та способів захисту трудових прав працівників, висвітлення

проблем здійснення окремих способів захисту трудових прав та внесення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства про працю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України, проголошуючи Україну соціальною державою, встановлює цілу низку норм щодо соціально-трудових прав громадян. Відповідно до її положень держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду діяльності, реалізує програми професійного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Права людини забезпечуються системою гарантій у державі, тобто правовими та організаційно-правовими засобами і способами, за допомогою яких забезпечуються реалізація прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством [1, с.125].

У науковій літературі дуже часто поняття захисту порушених прав ототожнюють з терміном охорона прав. В.А. Тарасова терміни «охорона» і «захист» визнає рівнозначними [2, с.22-23]. Однак, захист і охорона не є рівнозначними поняттями. Охорона кожного права здійснюється постійно і переслідує мету забезпечення його здійснення і при цьому не допущення його порушень. Захист же передбачає засоби, за допомогою яких можна відновити порушене право.

Раніше під захистом трудових прав в широкому сенсі розумілася діяльність компетентних органів по вирішенню трудових спорів, деякими авторами сюди включалася діяльність органів щодо здійснення нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. Сьогодні дослідники пропонують різні підходи до визначення змісту цього поняття.

У найбільш загальному вигляді під захистом трудових прав працівників в широкому сенсі розуміється будь-якого роду діяльність, що здійснюється суб'єктами в інтересах працівників і сприяє поліпшенню умов їх праці [3, с.3]. І.В. Лагутіна розглядає поняття захисту трудових прав у широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні – це реалізація захисної функції трудового права, яка, у свою чергу відображає захисну функцію держави.

У вузькому значенні – це забезпечення додержання трудових прав, попередження і профілактика їх порушень, реальне поновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством та діями відповідних органів реальної ефективної відповідальності роботодавців за порушення трудових прав працівників [4, с.17].

Захист трудових прав здійснюється в передбаченому законом порядку. А це означає, що він здійснюється у певних визначених законом формах. Під формою захисту розуміють комплекс внутрішньо узгоджених і врегульованих законом заходів по захисту трудових прав та законних інтересів. Форми захисту трудових прав та інтересів працівників поділяються на два види: юрисдикційну та неюрисдикційну.

Під юрисдикційною формою захисту розуміють діяльність уповноважених державою органів по захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних прав. Значення юрисдикційної форми захисту полягає у тому, що особа, яка оскаржує право чи законний інтерес, звертається до державних або інших компетентних органів, на які законом покладено обов'язок прийняти необхідні заходи для відновлення порушеного права і припинення правопорушення.

У межах юрисдикційної форми розрізняють загальний і спеціальний порядок захисту трудових прав та охоронюваних законом інтересів. Загальний порядок передбачає судовий захист. Судова форма є найбільш ефективною формою захисту трудових прав і гарантується Конституцією України.

Серед спеціальних форм захисту трудових прав та законних інтересів можна виділити адміністративний захист, який включає в себе захист органами прокуратури, а також іншими державними органами, які здійснюють контроль за дотримання трудового законодавства. Сюди також можна віднести розгляд індивідуальних трудових спорів в порядку підлеглості. Він здійснюється в порядку, передбаченому законом України «Про звернення громадян», а також розгляд індивідуального трудового спору в комісії по трудових спорах.

Що ж стосується неюрисдикційної форми захисту, то вона охоплює собою дії працівників по захисту порушених суб'єктивних прав, які здійснюються ними самостійно без звернення до державних або інших компетентних органів. Неюрисдикційні форми захисту трудових прав та законних інтересів працівників передбачені трудовим законодавством.

До них належать: а) примирно-третейські процедури, які застосовуються при вирішенні колективних трудових спорів; б) самозахист; в) громадський захист, який здійснюють виборні профспілкові органи.

Характерною ознакою неюрисдикційних форм захисту є не вирішення спору, а сприяння сторонам спору у досягненні компромісу шляхом прийняття взаємного рішення.

Якщо громадський захист порушених трудових прав або оспорюваних законних інтересів завжди був характерним для трудового права, то примирно-третейські процедури, які застосовуються при вирішенні колективних трудових спорів, а також самозахист, є порівняно новими у трудовому праві.

Примирні процедури також повинні застосовуватися при вирішенні індивідуальних трудових спорів.

На жаль, чинний КЗпП України наділяє комісію по трудових спорах юрисдикційними функціями, що є неправильним. КТС повинна виконувати функцію примирення працівника і роботодавця. Необхідно підтримати позицію Лазора В.В. про те, що за умов ринкових відносин та пріоритету договірного методу регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, які виникають у процесі застосування найманої праці, комісія з вирішення індивідуальних трудових спорів повинна бути постійно діючим примирним органом [5, с. 37-38].

Самозахист як неюрисдикційна форма захисту являє собою діяльність самого працівника із захисту трудових прав та інтересів, яка здійснюється із застосуванням відповідних цій формі способів захисту, не заборонених законом, з метою припинення порушення права, поновлення порушених прав та відшкодування заподіяної шкоди без звернення до компетентних органів. Правовою підставою здійснення самозахисту працівниками трудових прав є ст. 55 Конституції України. Відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції кожен має право будь – якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Нажаль, у трудовому законодавстві ця форма захисту належно не урегульована. Чинне трудове законодавство містить лише декілька норм, які надають працівникові право здійснювати самозахист. Це стосується відмови від виконання роботи, не передбаченої трудовим договором (ст. 31 КЗпП); відмови від роботи, яка безпосередньо загрожує життю чи здоров'ю працівника, за виключенням випадків, коли виконання такої роботи передбачено трудовим договором, укладеним з працівником (ч. 5 ст. 153 КЗпП, ст. 6 Закону України «Про охорону праці»); розірвання трудового договору працівником за власним бажанням, якщо власник або уповноважений ним орган не виконує

законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору (ч. 3 ст. 38 КЗпП). Досліджуючи питання суб'єктів реалізації права на самозахист трудових прав, можна помітити, що науковці в галузі трудового права, розглядаючи питання захисту трудових прав, приділяють увагу захисту прав працівників, позбавляючи права роботодавців на самозахист своїх прав. Це пояснюється тим, що основною метою трудового права є захист слабкої сторони трудових правовідносин – працівника. Реалізуючи право на самозахист трудових прав, кожен працівник стикається з питанням підстав застосування самозахисту, умов і меж, оскільки інакше він сам може стати правопорушником. Тому необхідна детальна регламентація здійснення права на самозахист, яка буде гарантувати недопущення самоуправства, що представляє собою небезпеку притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності.

Отже, захист трудових прав людини у сфері праці здійснюється у різноманітних формах, які можна об'єднати у дві групи: юрисдикційну і неюрисдикційну. Основна відмінність між ними полягає у засобах захисту. Захист трудових прав працівників у юрисдикційній формі здійснюється засобом офіційного звернення до різних державних органів, із властивим кожному з них певним процесуальним порядком діяльності та у межах їх компетенції щодо правозахисту. У той час, захист цих прав у неюрисдикційній формі протікає в рамках матеріального правовідношення і здійснюється засобом, який виключає звернення до державних органів, тобто реалізується самим працівником без звернень до компетентних органів. В ході проведення дослідження спостерігається фрагментарність і випадковість у використанні заходів захисту трудових прав, безсистемне їх поширення у всіх главах чинного КЗпП України.

Відсутність у КЗпП України окремого розділу, присвяченого основним гарантіям трудових прав працівника та формам їх захисту необхідно відзначити як серйозне недоопрацювання як теоретиками, так і практиками у цій сфері.

Вважаємо за необхідне законодавче визначення поняття форм захисту трудових прав, їх видів та способів, яке сприятиме виробленню ефективного галузевого механізму захисту трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав наемных работников / Культура демократии и право. – Новосибирск, 1966. – С. 125.
2. Тарасова В.А. Охрана прав граждан в пенсионном обеспечении / В. А. Тарасова. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – С. 22-23.
3. Чибисов В.А. Понятие, формы и способы защиты трудовых прав и свобод // Трудовое право в России и за рубе-жом. – 2010. – № 2. – С. 3.
4. Лагутіна І.В. Форми захисту трудових прав працівників: Монографія / І. В. Лагутіна. – О.: Фенікс. – 2007. – 160 с.
5. Лазор В.В. Правове регулювання трудових спорів, конфліктів і порядок їх вирішення на сучасному етапі: Монографія / В. В. Лазор. – Луганськ: Вид-во «Література», 2004. – С. 37-38.

Хан Дмитро Олександрович

студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,

Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТОСОВНО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до ст. 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом.

Збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого

самоврядування його майнових прав, відшкодовуються підприємцю відповідно до Господарського Кодексу та інших законів.

Підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом.

Підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави.

За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

Особливості здійснення підприємницької діяльності на території України, на її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні іноземними юридичними особами, громадянами визначаються ГК та іншими законами України.

У разі, якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному цими міжнародними договорами.

Підприємницька діяльність припиняється:

- з власної ініціативи підприємця
- у разі закінчення строку дії ліцензії;
- у разі припинення існування підприємця;
- на підставі рішення суду у випадках, передбачених ГК та іншими законами.

Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ст. 52 ГК).

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК забороняється

підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

Не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

Тобто, до суб'єктів некомерційної господарської діяльності можна віднести:

- 1) установи, організації, створені органами державної влади України, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;
- 2) установи, організації, створені органами місцевого самоврядування, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;
- 3) кредитні спілки;
- 4) благодійні фонди і благодійні організації;
- 5) громадські організації, створені з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності;
- 6) творчі спілки;
- 7) політичні партії;
- 8) науководослідні установи;
- 9) вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави.

Чубенко Володимир Іванович
студент 4 курсу, спеціальності «Правознавство»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Товста Світлана Петрівна
адвокат, ст. викладач кафедри «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Правові наслідки недійсності шлюбу можна поділити на дві категорії у залежності від інформаційної та інтелектуально-вольової складової дій жінки та чоловіка, тобто від того, чи знали вони або могли знати, що укладають недійсний шлюб. До першої можна віднести ті правові наслідки, що настають у випадку, коли і жінка, і чоловік знають або не можуть не знати, що укладають шлюб, який є недійсним (ст. 39 СК), або який визнається недійсним за рішенням суду (ст. 40 СК), або який може бути визнаний недійсним за рішенням суду (ст. 41 СК). До другої категорії відносяться правові наслідки недійсності шлюбу, коли або жінка або чоловік, укладаючи шлюб, що містить наслідки щодо недійсності, не знала (не знав), про перешкоди до реєстрації шлюбу.

У порівнянні із правовими наслідками недійсності шлюбу, що визначені у ст. 46 СК (особливі правові наслідки недійсності шлюбу), правові наслідки недійсності шлюбу мають відмінності за суб'єктним складом. Відповідно до змісту ст. 45 СК, правові наслідки недійсності шлюбу настають для обох його сторін, тобто як для чоловіка, так і для жінки, що знаходилися у недійсному шлюбі. Водночас, відповідно до ст. 46 СК, правові наслідки недійсності шлюбу настають лише для того із "подружжя", який знав або не міг не знати про обставини недійсності шлюбу, що перешкоджають його реєстрації. І навпаки, правові наслідки недійсності шлюбу, не настають для того із "подружжя", який не знав і не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу.

Варто зазначити, що статті СК, які визначають підстави недійсності шлюбу, статті 39 - 40 СК, не акцентують увагу на названому інформаційному та інтелектуально-вольовому моменті реєстрації шлюбу, тому коли одна із осіб такого шлюбу, при застосуванні підстав його недійсності у спрощеному порядку, тобто органами РАЦСу (ст. 39 СК),

чи у судовому порядку (стаття 40 - 41 СК), зацікавлена у застосуванні не загальних правових наслідків, що визначені у коментованій статті, а спеціальних, що визначені у ст. 46 СК, має зазначити про це, наголошуючи про те, що вона у момент укладення шлюбу не знала і не могла знати про обставини, що перешкоджають реєстрації шлюбу.

Йдучи від зворотного заперечення правових наслідків, що породжуються шлюбом, констатує його відсутність, зокрема за підставами його недійсності. Водночас назване правило діє лише у відношенні загального правила настання правових наслідків недійсності шлюбу.

На майно, набуте протягом недійсного шлюбу, не розповсюджується режим спільної сумісної власності. Назване правило є аналогічним положенням ст. 355 ЦК України. Відповідно до ч. 4 ст. 355 ЦК спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно. СК у ч. 1 ст. 60 визначає презумпцію спільної сумісної власності щодо майна, набутого подружжям, у разі, коли шлюб є правозгідним. У разі ж коли шлюб містить ознаки недійсності, за загальним правилом, на майно, що набуто жінкою та чоловіком під час такого шлюбу, розповсюджується режим спільної часткової власності. Режим спільної часткової власності може викликати труднощі у разі поділу майна. У даному аспекті слід мати на увазі, що при визначенні часток у спільній власності, до уваги необхідно брати не лише грошові вкладення кожного із осіб у придбання майна, а також випадки, коли майно придбано (виникло) у результаті праці названих осіб. Наприклад випадки, коли чоловік особистою працею брав участь у будівництві будинку. Не виключається також можливість, при визначенні часток кожного із подружжя у придбанні майна за час недійсного шлюбу, брати до уваги працю чоловіка або дружини по веденню домашнього господарства, вихованню дітей тощо, так як обсяг домашньої праці теж може бути обчислений у грошовому еквіваленті.

Якщо недійсний шлюб став підставою для набуття права проживання у житловому приміщенні, то назване право вважається таким, що не виникло у разі визнання шлюбу недійсним. А отже вважаються такими, що не настали, усі правові наслідки здійснення права проживання особи, яка вселилася у житлове приміщення на підставі недійсного шлюбу, а також правові наслідки, настання яких виникло на підставі, у якій назване право охоплюється складним юридичним фактом.

Наприклад особа, яка проживає у квартирі, має право на участь у її приватизації. Якщо названа особа отримала частку у праві спільної власності на приватизовану квартиру, у зв'язку з тим, що набула права на проживання у ній, як член сім'ї наймача квартири, а згодом її шлюб з наймачем квартири було визнано недійним, названа особа має вважатися такою, що не набула права на проживання у ньому, а отже, слід констатувати, що вона не могла набути права власності у процесі приватизації житла.

Шавгаров Олександр Сергійович
студент 4 курсу спеціальності «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОРЯДКУ УТВОРЕННЯ І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ, ЯК УМОВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах ринкової економіки суб'єкти підприємництва складають основу існування господарського комплексу країни. Тому їх діяльність завжди тією чи іншою мірою знаходиться в полі зору державних органів. Контроль останніх починається з процедури реєстрації, тобто підтвердження законності створення суб'єкта підприємницької діяльності та діяльності, що її він планує.

Процес державної реєстрації фізичних осіб-підприємців – це перший і головний етап легалізації їх господарської діяльності [1, с.115].

Згідно зі ст. 5 Закону про державну реєстрацію державна реєстрація фізичних осіб-підприємців проводиться державним реєстратором виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцем проживання фізичної особи-підприємця. Місцем проживання фізичної особи Закон про державну реєстрацію визнає житловий будинок, квартиру, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному

населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою-підприємцем.

У понятті «місце проживання» Закон про державну реєстрацію об'єднав два різних за правовим значенням поняття – власне «місце проживання» та «місце перебування». За визначенням Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місцем проживання визнається адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад 6 місяців на рік, а місцем перебування – адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше 6 місяців на рік. Проте для цілей державної реєстрації має значення не стільки строк проживання («постійно, переважно, тимчасово»), скільки можливість державних установ організувати «зв'язок з фізичною особою-підприємцем».

Зважаючи на це, державна реєстрація фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, здійснюється за місцем, підтвердженням відомостями про реєстрацію місця проживання або місця перебування особи, що містяться в паспортному документі особи.

Згідно зі ст. 42 Закону про державну реєстрацію для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, вона особисто подає державному реєстратору або надсилає рекомендованим листом з описом вкладення такі документи:

1. Заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця.

2. Копію довідки про включення заявника до Державного реєстру фізичних осіб платників податків та інших обов'язкових платежів (довідку про присвоєння ідентифікаційного номера згідно із Законом України від 22 грудня 1994 р. № 320/94-ВР «Про Державний реєстр фізичних осіб платників податків та інших обов'язкових платежів»).

3. Документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Згідно із ч. 1 ст. 10 Закону про державну реєстрацію за проведення державної реєстрації фізичної особи справляється реєстраційний збір у розмірі 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Окрім вищенаведених документів, якщо вони подаються заявником особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця, якщо вони не передбачені Законом про державну реєстрацію.

Як і у разі реєстрації юридичних осіб, Закон про державну реєстрацію передбачає підстави для залишення зазначених документів без розгляду та підстави відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця;
- документи не відповідають вимогам Закону про державну реєстрацію;
- документи подані не у повному обсязі.

Про залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації, без розгляду заявнику в день надходження документів державним реєстратором видається (надсилається рекомендованим листом з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця, без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Залишення документів без розгляду не перешкоджає повторному зверненню заявника до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду [2, с.15].

Підставами для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи-підприємця є:

- невідповідність відомостей, які вказані у реєстраційній картці на проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця, відомостям, які зазначені у документах, що подані для проведення державної реєстрації;
- наявність обмежень на зайняття підприємницькою діяльністю, які встановлені законом, щодо фізичної особи, яка має намір стати підприємцем;
- наявність в Єдиному державному реєстрі запису, що заявник є підприємцем.

Відмова у проведенні державної реєстрації фізичної особи-підприємця з інших підстав не допускається.

За наявності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації державний реєстратор зобов'язаний не пізніше 2 робочих днів з дати надходження документів для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця видати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) заявнику повідомлення про відмову у проведенні державної реєстрації із зазначенням підстав для такої відмови та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації, відповідно до опису. Після усунення причин, що були підставою для відмови у проведенні державної реєстрації, фізична особа може повторно подати документи на проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Відмову у проведенні державної реєстрації фізичної особи-підприємця може бути оскаржено у суді.

За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця на підставі відомостей реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації є датою державної реєстрації фізичної особи-підприємця. Іншими словами, з цього моменту фізична особа набуває статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

Література:

1. Щербина В. Господарське право України: Навч. посібник / В. Щербина. – К.: Атіка, 2014. – 409 с.
2. Грушинський І.М. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності / І.М. Грушинський, В.М. Кравчук, Є.П. Пограничний. – Львів. – 2015. – 112 с.

Шліпова Євгенія Василівна
Ванін Олександр Олександрович
студенти 4 курсу, спеціальності «Правознавство»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Коломієць Павло Віталійович
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
Полтавський інститут економіки і права

ПРАВОМІРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Державною службою інтелектуальної власності України, як центральним органом виконавчої влади, розроблено Рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання [1]. Ці Рекомендації спрямовані на впорядкування процесу використання комп'ютерних програм і комп'ютерної техніки з попередньо встановленими комп'ютерними програмами суб'єктами господарювання України з метою створення ними системи внутрішнього контролю за використанням комп'ютерних програм, дотримання вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Рекомендації, як стверджують фахівці-розробники Рекомендацій щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання, можуть бути використані для розробки і затвердження керівником суб'єкта господарювання внутрішнього документу, обов'язкового для виконання працівниками – Правил використання комп'ютерних програм.

У першому підпункті пункту 1 «Загальні положення» Рекомендацій щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання передбачено, що у цих Рекомендаціях терміни вживаються у такому значенні:

- ✓ договір приєднання – договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому без права запропонувати свої умови договору;

- ✓ договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму – договір, у якому одна сторона (особа, що має виключні майнові права) передає другій стороні частково або в повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах;
- ✓ договір про створення за замовленням і використання комп'ютерної програми – договір, у якому одна сторона (програміст) зобов'язується створити комп'ютерну програму відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленний строк;
- ✓ комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах);
- ✓ комп'ютерна програма вільного користування (вільне (відкрите) програмне забезпечення, програмне забезпечення з відкритим кодом) – комп'ютерна програма, яка розповсюджується на умовах договору приєднання (вільної публічної ліцензії), що надає особі, яка приєдналася до такого договору, безоплатний дозвіл на:
1) використання комп'ютерної програми з будь-якою метою;
2) доступ до вихідного коду; 3) будь-які дослідження механізмів функціонування програми; 4) використання механізмів (принципів) функціонування будь-яких довільних частин коду програми для створення інших програм та (або) адаптації до потреб користувача; 5) відтворення комп'ютерної програми і розповсюдження її примірників будь-яким способом та в будь-якій формі; 6) внесення змін і вільне розповсюдження як оригінальної комп'ютерної програми, так і зміненої, на тих самих умовах, під які підпадає і оригінальна комп'ютерної програма, якщо інше не передбачено ліцензією;
- ✓ контрольна марка – це спеціальний знак, що дає право на розповсюдження примірників комп'ютерних програм, баз даних. Контрольна марка є самоклеїмим знаком одноразового використання, зовнішній бік якого має спеціальний голографічний захист;

- ✓ ліцензійна комп'ютерна програма – це комп'ютерна програма, яка вводиться в обіг, розповсюджується і використовується з дотриманням вимог чинного законодавства, в обсягах, формах і способами, прямо зазначеними в ліцензії;
- ✓ ліцензійний договір – договір, у якому одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання комп'ютерної програми (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог чинного законодавства;
- ✓ ліцензія (ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності) – це письмове повноваження на використання комп'ютерної програми в певній обмеженій сфері, надане особою, яка має виключне право дозволяти використання комп'ютерної програми. Ліцензія на використання комп'ютерної програми може бути виключною, одиначною, невиключною, а також іншого виду, що не суперечить закону;
- ✓ ліцензія з кінцевим користувачем (EULA) – це договір на використання комп'ютерної програми, укладений між особою, яка має виключне право дозволяти використання комп'ютерної програми та кінцевим користувачем її примірника. Ліцензія з кінцевим користувачем може бути укладена як договір приєднання;
- ✓ неліцензійна комп'ютерна програма – це комп'ютерна програма, яка використовується у будь-якій формі і будь-яким способом без відповідного дозволу особи, якій належать майнові права інтелектуальної власності на цю програму;
- ✓ примірник комп'ютерної програми – це копія комп'ютерної програми, яка виконана в будь-якій матеріальній формі.

Підпунктом 1.2 пункту 1 «Загальні положення» Рекомендацій щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання визначено, що комп'ютерна програма є об'єктом авторського права й охороняється як літературний твір у відповідності до чинного законодавства. З моменту створення комп'ютерної програми її автору належать майнові та особисті немайнові права. Майнові права на комп'ютерну програму належать її авторові, якщо інше не встановлено договором чи законом. Будь-яка особа, яка бажає використовувати комп'ютерну програму, повинна отримати дозвіл на використання цієї програми [1].

Бухгалтерський облік нематеріальних активів, у тому числі комп'ютерних програм, здійснюється на підприємствах та організаціях усіх форм власності відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2], «Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Мініну України від 18 жовтня 1999 року № 242 [3] та інших нормативно-правових актів Міністерства фінансів України, які регулюють питання зарахування на бухгалтерський облік нематеріальних активів, зокрема, об'єктів права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання : Офіційний Веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/ip.html>.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України : від 16 липня 1999 року № 996-XIV // Відом. Верховної Ради України. – 1999. – № 40.
3. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Наказ Мініну України : від 18 жовтня 1999 року № 242 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44.

СЕКЦІЯ 4.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Аболмасов Павло Анатолійович

Базалук Анастасія Сергіївна

студенти 4 курсу, напряму підготовки «Фінанси і кредит»,

Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович

д.е.н, доцент кафедри

управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Вступ. У сучасних умовах ефективне функціонування банківської системи країни може бути ефективним тільки в разі організованого процесу розвитку ринку споживчого кредитування. Під впливом фінансової глобалізації та макроекономічної ситуації роль банківського кредитування в Україні значно зростає. В економіці розвинених держав кредитування населення сприяє більш повному задоволенню потреб фізичних осіб, а також і створює нові потреби, які необхідні для активізації суспільного виробництва товарів і послуг. При ефективному споживчому кредитуванні оптимально поєднуються і враховуються інтереси учасників кредитних відносин – держави, банків і позичальників.

Проблематиці банківського кредитування присвячено чимало праць вітчизняних економістів: В. Я Вовка, А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної, М. І. Савлука та інших.

Мета дослідження полягає в оцінці сучасного стану та визначенні тенденцій банківського кредитування домогосподарств в Україні на основі вивчення теоретичних та практичних аспектів обраної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток кредитування домогосподарств є важливою складовою розвитку банківського кредитування. Ринок споживчого кредитування є сегментом фінансового ринку і включає в себе такі елементи: видача банками

споживчих кредитів домогосподарствам, експрес-кредитування, POS-кредитування, яке направлено, безпосередньо, на надання позик в торгівельних закладах. Зараз фактично кожен банк має можливість надавати населенню послуги споживчого кредитування. Питання про стан і динаміку кредитування фізичних осіб в Україні і проблеми його розвитку досить актуальні на сьогоднішній день. Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Користуватися послугами банку може будь-яка фізична чи юридична особа. За сім років за період з 2011 року по 2018 рік обсяги кредитних операцій в Україні збільшилися на 283 834 млн. грн.

Згідно даних по виданим кредитам можна зробити висновок, що за період з 2011 року по 2017 рік доля кредитів, виданих домогосподарствам у загальній сумі виданих кредитів постійно зменшувалась. І тільки у 2018 році можна побачити невелике збільшення долі кредитів, виданих домогосподарствам, з 16,35% у 2017 році до 17,13% у 2018 році, тобто на 0,78%.

Тобто кредитування домогосподарств за період 2011-2018рр здійснювалося нерівномірно. У 2012 році темпи приросту склали -3,97%, у 2013 році – -6,76% і у 2014 році – 3,14% , у 2015 – році 9,14%. У 2016р. у зв'язку зі складним політичним і економічним становищем України темпи приросту кредитування домогосподарств скорочуються і складають -17,21% у 2017 році і -6,60% у 2017 році. . Але вже у 2018 р. можна побачити поживавлення споживчого кредитування. Темпи приросту кредитів, виданих домогосподарствам за цей період, склали 6,64%.

Серед банківських кредитів, що надані домогосподарствам найбільшу частку займають споживчі кредити. Так у 2018 році питома вага споживчих кредитів становила 70 %, кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 28%, інші кредити – 2,0 % від загального обсягу наданих банківськими установами кредитів.

Висновки. На основі проведеного аналізу сучасного стану та розвитку ринку банківського кредитування домогосподарств в Україні можна зробити наступні висновки:

1. Протягом 2011-2018 років кредитування банківськими установами фізичних осіб було нерівномірним.

2. Сучасному стану кредитування фізичних осіб притаманні зниження обсягів кредитування, зменшення частки кредитів фізичним особам у загальній сумі кредитів.

3. Основними проблемами банківського споживчого кредитування є розвиток інфляційних процесів, зменшення реальної заробітної плати, девальвація національної грошової одиниці, низька платоспроможність фізичних осіб, висока вартість споживчих кредитів.

4. Ефективне здійснення кредитної діяльності банківських установ і можливість одержання кредитів фізичними особами значною мірою залежить від кредитоспроможності позичальників.

5. Для запобігання появі проблемної заборгованості банківським установам потрібно відмовитися від агресивної кредитної політики, а проводити традиційний вид кредитної політики при наданні споживчих кредитів.

6. Для активізації та успішного розвитку споживчого кредитування банківським установам слід використовувати відсоткові важелі, зокрема зменшити відсоткові ставки за користування споживчими кредитами, що збільшить його доступність для ширшого кола платоспроможних клієнтів – фізичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.

2. Бондар, О. П. Банківське споживче кредитування населення [Електронний ресурс] / О. П. Бондар // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції Науковий журнал 2009. – № 4. – С. 68-83.

Алексєєв Владислав Володимирович
магістрант, спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна
доцент кафедри управління та адміністрування, к.е.н., доцент
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Перехід вітчизняних підприємств на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є вимогою часу, ринкової системи господарювання й зумовлена необхідністю виконання договірних зобов'язань України щодо подальшої інтеграції в Європейський Союз. Застосування норм МСБО та МСФЗ, дають змогу формувати фінансову звітність, яка буде містити релевантну, зрозумілу та правдиву інформацію. Складність та невирішеність проблем адаптації фінансової звітності вітчизняних підприємств до Міжнародних стандартів зумовлює потребу в дослідженні та узагальненні досвіду щодо їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення реформування фінансової звітності до МСФЗ зробили такі вітчизняні вчені, як: С. Бессонова [1], Л. Богуцька [2], В. Дубовая [3], М. Лучко [4], Н. Пономарева [7] та ін. Однак єдності поглядів щодо подальшого напрямку дій у процесі такого реформування досягнути поки що не вдалося.

Формування цілей статті (постановка завдання). Висвітлити можливі напрями практичного застосування МСФЗ для формування показників фінансової звітності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8] передбачено перелік підприємств, які повинні застосовувати МСФЗ для складання фінансової звітності: публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, які здійснюють господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. Всі інші підприємства можуть використовувати МСФЗ для

складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності на підставі самостійно прийнятого відповідного рішення. Таким чином, закладено нормативну базу для подальшого реформування облікової системи вітчизняних підприємств на підставі МСФЗ.

Вирішити проблему складання фінансової звітності за МСФЗ в Україні можна двома методами:

трансформації фінансової звітності, складеної за національними П(С)БО, у звітність, що відповідає вимогам МСФЗ;

конверсії - ведення обліку паралельно за національними П(С)БО та за МСБО.

Трансформація (лат. Transformatio) - це процес перетворення однієї економічної системи на іншу. Це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь. Трансформація фінансової звітності - це разова процедура, яка не стосується системи обліку, а охоплює виключно статті фінансової звітності станом на звітну дату. Коли на основі даних звітності, складеної за національними П(С)БО, формуються дані, скориговані на величину відмінностей в обліку і звітності відповідно до МСБО та МСФЗ. Ці відмінності стосуються складу фінансової звітності, концептуальних положень, понять суттєвості у фінансовій звітності, звітної дати та грошового вимірника, а також складу проміжної звітності (табл. 1).

Сьогодні немає єдиної методики проведення трансформації фінансової звітності, складеної відповідно до національних П(С)БО, у фінансову звітність, яка б відповідала МСФЗ. У кожному окремому випадку на неї впливатимуть особливості фінансово-господарської діяльності, порядок організації бухгалтерського обліку та облікова політика підприємства.

Таблиця 1

Відмінності фінансової звітності за національними П(С)БО та МСФЗ [5]

Критерій	П(С)БО	МСФЗ
Вимога суворого дотримання стандартів	П(С)БО не дають підприємствам такої можливості	МСФЗ дають можливість керівництву підприємства відступати від вимог МСФЗ, якщо застосування окремих позицій МСФЗ є недоречним
Концептуальна	Якісні	У Концептуальній основі

основа	характеристики фінансової звітності наводяться як у Концептуальній основі, так і у НП(С)БО 1	МСФЗ наведено два основоположні припущення – безперервності та нарахування і відповідності доходів і витрат
Поняття суттєвості у фінансовій звітності	У П(С)БО поняття суттєвості не згадується	МСФЗ не поширюється на несуттєві статті
Склад фінансової звітності	Регламентовані типові форми звітності, затверджені МФУ	Форма звітності не регламентована
Звітна дата	Є фіксованою	Не є фіксованою
Грошовий вимірник	У грошовій одиниці України	У будь-якій грошовій одиниці

Конверсія з латинської мови «converso» (перетворюю, змінюю) – суттєве перетворення, принципова зміна умов. Цей метод вимагає паралельного формування облікової політики підприємства та складання Плану рахунків бухгалтерського обліку у форматі, відповідному МСФЗ, перенесення залишків з національного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [6] на рахунки Плану за МСБО з одночасним коригуванням та подальшим щоденним паралельним веденням обліку. При цьому кожна господарська операція реєструється паралельно у двох облікових системах: в системі обліку за національними стандартами та одночасно в системі обліку за вимогами МСБО [5]. Проте на сьогоднішній день лише невелика кількість вітчизняних підприємств можуть дозволити собі ведення паралельного обліку у двох системах стандартів. Більшість з них віддають перевагу способу трансформації фінансової звітності.

У табл. 1 авторами визначено переваги і недоліки застосування конверсії і трансформації

Таблиця 1

Переваги і недоліки конверсії і трансформації [2, с. 1305]

Метод	Переваги	Недоліки
Конверсія	Можливість отримання звітів за МСФЗ на вимогу, більша точність інформації у звітах порівняно з даними, отриманими шляхом трансформації	Наявність постійних додаткових витрат на забезпечення ведення паралельного обліку
Трансформація	Здійснюється з використанням даних, отриманих у системі бухгалтерського обліку за національними стандартами проводиться за вимогою і не потребує додаткових постійних витрат, пов'язаних із веденням подвійної бухгалтерії за національними П(С)БО та МСФЗ	Достовірність інформації значною мірою залежить від професійного судження облікового персоналу

Розглянувши практичні аспекти застосування норм чинного законодавства щодо формування звітності за МСФЗ, зауважимо, що внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8], пов'язаних з обов'язковим застосуванням МСФЗ, є важливим і значущим кроком на шляху формування фінансової звітності в Україні і може бути оцінено лише позитивно. У подальшому необхідно:

створити на державному рівні підстави для більш широкого запровадження МСФЗ, що має стати підґрунтям для підвищення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств. Під час складання фінансової звітності за МСФЗ суб'єкти господарювання отримують додаткові можливості для виходу на міжнародні ринки, залучення іноземних інвестицій, оскільки така фінансова звітність є більш інформативною і зрозумілою для потенційних інвесторів;

дати можливість уникнути законодавчих протиріч і неврегульованості нормативної бази. Застосування МСФЗ для складання фінансової звітності було передбачено рішенням ДКЦПФР від 30.10.2010 р. № 1780 «Про затвердження Порядку розкриття інформації про

діяльність публічних акціонерних товариств на основі міжнародних стандартів фінансової звітності». При цьому фінансова звітність за МСФЗ мала складатися додатково і паралельно зі фінансовою звітністю за національними П(С)БО, враховуючи, що Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8] не передбачав іншої альтернативи. Нині публічні товариства можуть уникнути проблеми дублювання складання фінансової звітності за різними вимогами згідно з МСФЗ і національними П(С)БО;

створити умови для підвищення якості формування облікової інформації тих підприємств, які візьмуть за основу складання фінансової звітності за МСФЗ як на обов'язкових, так і на добровільних засадах.

розробити методичні рекомендації щодо трансформації фінансової звітності за МСФЗ;

підвищити кваліфікацію бухгалтерів шляхом проведення семінарів-тренінгів із поступовим запровадженням обов'язкової сертифікації тощо.

За таких обставин застосування МСФЗ при складанні фінансової звітності стане надійною основою для оцінки та однозначного трактування фінансового стану та результатів діяльності вітчизняних підприємств, що забезпечить пошук нових інвесторів і задовольнить їх потребу у достовірній та зрозумілій інформації.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що в Україні створено законодавчі підстави для більш широкого запровадження МСБО та МСФЗ. Законодавчі зміни є вагомим, але лише першим кроком на шляху подальшого реформування облікової системи в Україні в напрямі її наближення до європейських вимог.

Перспективою подальшого дослідження у визначеному напрямку має стати поглиблений аналіз повного складу фінансової звітності підприємств та організацій різних країн світу.

Список використаних джерел:

1. Бессонова С. І. Складання фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності : навч. посібник / С. І. Бессонова. - Маріуполь : ПДТУ, 2016. - 235 с.

2. Богуцька Л. Т. Актуальні питання підготовки фінансової звітності за МСФЗ: завдання та виклики сучасності / Л. Т. Богуцька // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. - 2017. - Вип. 13. - С.1302-1306.

3. Дубовая В. В. Міжнародні стандарти фінансової звітності: навч. посібник / В. В. Дубовая. – Полтава : ПолтНТУ, 2017. - 312 с.

4.Лучко М. Р. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами : навч. посібник / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. - Тернопіль : Економічна думка. - ТНЕУ, 2016. - 360 с.

5.Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності (видання 2016 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://afo.com.ua>.

6.План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. № 291 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.liga.net>

7.Пономарева Н. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту : навч. посібник / Н. Пономарева, М. Войнаренко, О. Замазий. - К. : ЦНЛ, 2017. - 488 с.

8.Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Астапенко Катерина Іванівна

керівник відділу проектів,

ТОВ «СОФТ ГЕНЕРАЦІЯ», м. Вінниця

Науковий керівник: Осадчук Світлана Вікторівна

кандидат наук з державного управління, доцент,

Одеський регіональний інститут державного управління

Національної Академії державного управління

при Президентові України, м. Одеса

ІННОВАЦІЙНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ БЮДЖЕТНОЇ СФЕРИ

Вступ. Розбудова інформаційного суспільства сьогодні є одним із пріоритетних завдань нашої держави. Про це свідчить велика увага органів публічної влади, науковців, дослідників та громадськості до інформаційного розвитку, новітніх технологій, інноваційних методів та ефективного використання інформаційних ресурсів.

Важливою проблемою для нашої країни є інформаційне забезпечення та інноваційний розвиток органів публічної влади, установ бюджетної сфери. Її вирішення дасть змогу вдосконалити та уніфікувати процеси одержання, прийняття, використання, передачі, зберігання інформації, яка є основою у формуванні інформаційних відносин між фахівцями установ бюджетної сфери та населенням, а також фундаментом для побудови і розвитку сервісної держави.

Результати дослідження. Сьогодні дуже поширеними є нові світові тренди, що несуть сучасні інформаційні технології. Останнє десятиліття частіше всього зустрічаються терміни такі як **Smart** або **DigitalFactory** та **Digitalization** [5].

Термін «діджиталізація» пояснює проникнення цифрових технологій, автоматизацію та інформаційні технології у всі сфери життя та економіки. Цей процес розпочався ще в минулому столітті й отримав назву технологічного розвитку 3.0., як бачимо має продовження й сьогодні. Однак в сучасних реаліях самі технології породжують зміни всюди й ці зміни породжують новий етап розвитку суспільства, що суттєво відрізняється від попередніх етапів. Світова спільнота почала називати цю зміну «**4th industrial revolution**» - «**4-та промислова революція**» [5].

Аналізуючи статтю Клауса Шваба, засновника та голови Всесвітнього економічного форуму «4-та промислова революція - що це означає та як відповідати» робимо висновок, що масова діджиталізація має багато переваг, таких як: швидкість, об'єм та вплив від зростання інновацій, що призведе до значного покращення в ефективності, продуктивності та скороченні витрат. На сьогодні штучний інтелект стає реальністю – конкретні приклади ми вже бачимо в своєму житті (від масової роботизації й до нанотехнологій). Водночас нові тренди тягнуть за собою нові виклики. Клаус Шваб також зазначає, що швидкість та переваги інновацій, які несе 4-а промислова революція та швидкість зростання розривів і негативних явищ, що з нею пов'язані, важко передбачити [5]. Однак зрозуміло одне, що в кращому становищі будуть ті країни, які свідомо підходять до процесу впровадження інновацій, планують необхідні зміни на рівні галузей і держави та свідомо провадять політику діджиталізації. Багато країн світу вже розпочали свій шлях в 4-ій промисловій революції, однак Україна поки що визначається та робить непевні кроки в цьому напрямку. Хоча потрібно розуміти, що курс на

розвиток інформаційного суспільства надасть новий імпульс соціально-економічному розвитку нашої держави та можливість займати неостаннє місце серед високотехнологічних країн світу.

Сьогодні вплив на інноваційний розвиток України здійснюють значною мірою економічні фактори, а саме неготовність матеріальної, технічної та інформаційної баз для впровадження новітніх технологій [2].

Окрім того нестабільність економічної та політичної ситуації в Україні призводить до визначення її економіки як непривабливої для інвестицій та недостатньо готової до інновацій.

Інноваційному розвитку на рівнях країни, організацій, установ та підприємств як публічної влади так і підприємництва України сприяють: підтримка державою інноваційного розвитку, наявність висококваліфікованих кадрів, наукових співробітників, необхідних для здійснення інноваційного розвитку, готовність користувачів та їх довіра до впровадження новітніх технологій (чи то українських розробників чи тих, що вже використовуються в розвинутих країнах світу).

Ситуація з впровадження інформаційних технологій в установах бюджетної сфери України характеризується цілим спектром проблем, пов'язаних з низьким рівнем фінансування проектів електронного урядування з боку держави; низьким рівнем знань у сфері використання інформаційних технологій та їх можливостей громадянами старшого покоління; звичка до паперових носіїв та небажання фахівців навчатися новим програмам; незацікавленість як керівного складу так і виконавців організацій у прозорості своєї діяльності; корупційні інтереси [1].

Для подолання цих проблем необхідно не тільки стимулювати застосування нових інформаційних технологій, а й працювати над реінжинірингом бізнес процесів, що значно підвищить ефективність діяльності установ бюджетної сфери. Розвиток і впровадження інформаційних технологій в цих установах повинне мати комплексний характер, тобто враховувати і узгоджувати інформаційні, організаційні, правові, соціально-психологічні, кадрові, освітні, технічні та інші складові.

Причини відставання бюджетної сфери від технічного прогресу і розвитку сучасних інформаційних технологій пов'язані, в першу чергу, з наявністю проблем економічного, інформаційного-правового та організаційно-технічного характеру [4]. Вирішення яких вимагає обґрунтованого вибору системи, доналаштування її до потреб та функцій

установи, а також застосування необхідного і достатнього набору інформаційних технологій оскільки більшість бюджетних установ місцевого рівня (з ряду причин) продовжують використовувати традиційну ручну, або частково автоматизовану форму документообігу, бухгалтерського та податкового обліку і виконання всіх функцій. Часткова автоматизація процесів управління, що не дозволяє систематизувати дані обліку та відображати їх синхронно в одній базі даних, а, отже, і приймати оперативні рішення, використовуючи всю сукупність інформації, вивчивши всі фактори, що вплинули на певну ситуацію [3]. Із зрозумілих причин тут складно говорити про процес діджиталізації та впровадження інноваційних технологій.

Слід відзначити, що бюджетні організації повинні не лише «йти в ногу з часом», а й детально та критично аналізувати необхідність і доцільність впровадження конкретних сучасних програмних засобів автоматизації всіх управлінських процесів [4].

Для здійснення ефективної роботи установ бюджетної сфери важливим є розуміння функцій інформаційних технологій в цьому процесі:

- 1) розширення та спрощення доступу до інформації та знань;
- 2) прискорення, спрощення та здешевлення будь-яких економічних, юридичних та інших операцій;
- 3) сприяння інноваційним процесам, розвитку інтелектуальної економіки в державі;
- 4) сприяння співробітництву і комунікації між елементами інфраструктури, суспільними секторами, розвитку громадянського суспільства [1].

У більшості розвинених країн, інформаційні технології є основним засобом модернізації урядової діяльності для підвищення ефективності управління, доступності інформації щодо діяльності установ бюджетної сфери. В Україні є всі передумови для формування інформаційної інфраструктури і широкого застосування інформаційно технологій в усіх сферах.

Висновки. На сьогоднішній день ми маємо багато змін в розвитку і поширенні інноваційних інформаційних технологій. Однак, необхідним є врахування викликів «**4-тої промислової революції**», шлях на діджиталізацію та не тільки поширення ІТ, а головне застосування консолідованого рішення для автоматизації всіх процесів в установах

бюджетної сфери та прийняття управлінських рішень на державному рівні. Інноваційними інструментами, що сьогодні набувають поширення є робототехніка, голосові помічники, які автоматизують або ж замінюють людський ресурс в багатьох процесах та роблять значно ефективнішою діяльність установ і організацій. Але присутнім є той факт, що нашим установам бюджетної сфери ці інновації ще поки недоступні, так як вони роблять початкові кроки до впровадження інноваційних інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. –Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018.–200 с.
2. Саєнко М.І. Впровадження новітніх інформаційних технологій в управлінській діяльності органів державної влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Порівняльно – аналітичне право № 3,2018.
3. Серьогін С., Хожило І., Антонова О. Традиції та інновації як складові модернізації державної служби України. Публічне управління № 2/2011.
4. Степанов В.Ю. Сучасні інформаційні технології в державному управлінні. Економіка та держава № 9/2010.- www.economy.in.ua
5. Юрчак О.В.Індустрія 4.0 – що це таке та навіщо це Україні. [Електронний ресурс]. –<https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/>_(дата звернення: 06.03.2019).

Бараннік Владислав Володимирович
студент магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович
д.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Грошовий ринок складається з багатьох потоків, за якими грошові кошти переміщуються від власників заощаджень до позичальників та інвесторів. Трансформація грошової системи обумовлює стрімкий розвиток і ускладнення структури грошового сектору, підвищення його ролі та посилення впливу на економічні процеси. Зміни у структурі грошового сектору відбуваються в умовах трансформації грошових ринків, фінансових інститутів, запровадження нових фінансових інструментів на основі фінансових інновацій, що безпосередньо впливає на різноманітність операцій та швидкість переміщення капіталу. В таких умовах структура грошового сектору повинна визначатися стійкістю до впливу негативних факторів та забезпечувати виконання грошовим сектором покладених на нього функцій, що знаходить прояв у ефективному перерозподілі ресурсів у часі та просторі; оцінці та управлінні фінансовими ризиками; згладжуванні наслідків фінансових потрясінь.

Проблеми розвитку грошового ринку України та особливості його функціонування у своїх працях досліджують Л. Алексеєнко, В. Базилевич, О. Барановський, З. Васильченко, Н. Версаль, А. Мороз, М. Савлук та інші.

Метою статті є дослідження грошового ринку України та особливостей його функціонування.

В економічній літературі немає чіткого, однозначного тлумачення поняття «грошовий ринок», багатьма економістами воно часто ототожнюється із терміном «фінансовий ринок» [6, с. 90].

Так, А. Гальчинський вважає, що грошовий ринок – це самостійний механізм урівноваження попиту і пропозиції грошей. Він називає цей

ринок монетарним і дає йому таке визначення: «Монетарний ринок (ринок грошей) є мережею спеціальних (банківсько-фінансових) інститутів, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар, їх взаємне врівноваження». У поданому визначенні відображено функціональне призначення цього ринку – врівноваження попиту і пропозиції на гроші. Жоден інший ринок, у тому числі й фінансовий, такої функції виконувати безпосередньо не може. Водночас два моменти у цьому твердженні дискусійні. По-перше, якщо монетарний ринок асоціюється лише з ринком грошей, у ньому не залишається місця для ринку капіталу (хоч сам А. Гальчинський, посилаючись на Й. Шумпетера, визначає, що ринок капіталу теж грошовий, а тому є складовою монетарного ринку). По-друге, торгівля грошима може здійснюватися і поза межами банківсько-фінансових інститутів [2, с. 67].

Грошовий ринок як самостійне явище висвітлюється і в роботах М. Савлука. На його думку, грошовий ринок – це «особливий сектор ринку, на якому здійснюється купівля та продаж: грошей як специфічного товару, формується попит, пропозиція та ціна на цей товар» [3, с. 173]. Таке визначення підтверджує те саме функціональне призначення грошового ринку, на якому наголошував і А. Гальчинський.

На грошовому ринку діє багато суб'єктів. Це юридичні та фізичні особи, продавці, покупці, посередники. Головними учасниками купівлі-продажу грошей на грошовому ринку виступають комерційні банки, державні структури, спеціальні кредитно-фінансові інститути, які забезпечують функціонування грошових відносин, сукупність грошових ресурсів країни, їх постійне переміщення, розподіл і перерозподіл на основі взаємодії попиту та пропозиції.

Грошовому (монетарному) ринку характерний складний механізм функціонування. Для його вивчення важливе значення має структуризація грошового ринку. Слід зауважити, що це питання є дискусійним і недостатньо висвітленим у літературі. Серед вітчизняних економістів, найбільш логічно, обґрунтовано і повно розглядають структуру грошового ринку М. Савлук і Б. Івасів [4, с. 305].

За видами інструментів грошовий ринок поділяють на: ринок позичкових капіталів; валютний ринок; ринок цінних паперів.

На ринку грошей продаються і купуються грошові кошти у вигляді короткострокових позик та фінансових активів (боргові зобов'язання до одного року). Ці кошти використовуються в обороті позичальника як

гроші, тобто для приведення в рух уже накопиченого капіталу, завдяки чому вони швидко вивільнюються з обороту і повертаються кредитору.

Ринок грошей можна умовно поділити на два сектори: міжбанківський ринок; відкритий ринок. Міжбанківський ринок – частина ринку грошей, де тимчасово вільні грошові ресурси одних кредитних установ залучаються іншими і взаєморозміщуються між ними переважно у формі міжбанківських депозитів. Банки проводять операції на міжбанківському ринку через пасивні операції, одержуючи доступ до кредитних ресурсів для швидкого підвищення рівня ліквідності. Цей ринок традиційно є джерелом таких ресурсів. Комерційні банки повинні використовувати їх за призначенням, інакше це призводить до кризи довіри і занепаду ринку. Для банків кредити є терміновими зобов'язаннями. Це найдорожчі ресурси, а прибутковість від операцій із ними не дуже велика. За законодавством України банки можуть брати кредити на міжбанківському ринку під заставу державних цінних паперів, що занесені до ломбардного списку НБУ. З 1995 року в Україні увійшли в обіг облігації внутрішньої державної позики і внутрішніх місцевих позик. НБУ дозволив ломбардні кредити комерційних банків під їхнє забезпечення (сума таких кредитів не повинна перевищувати 75% номінальної вартості портфеля цінних паперів банку) [2, с. 45].

Проведення операцій на міжбанківському ринку впливає на платоспроможність комерційних банків через можливість рефінансування в НБУ. Ресурси міжбанківського ринку належать до сфери забезпечення ліквідності комерційних банків, якщо розглядати цю ліквідність як потік коштів з урахуванням можливості банку одержати кредит на міжбанківському ринку і забезпечити надходження готівки від операційної діяльності. Нестача ліквідних коштів підштовхує комерційні банки до операцій на міжбанківському ринку і встановлення норми ліквідності на звітну дату.

Кредитування на міжбанківському ринку може здійснюватися за разовими чи генеральними кредитними угодами, а також з використанням векселів і депозитних сертифікатів. Даний ринок обслуговують угоди з приводу короткострокових (незабезпечених) кредитів, за допомогою яких комерційні банки можуть балансувати поточну ліквідність.

Принципово змінюються статус грошей і цілі їх купівлі-продажу на грошовому ринку. З допоміжного засобу обігу товарів на товарних ринках гроші перетворюються тут у визначальний об'єкт ринкових

відносин, у їх самоціль. На грошовому ринку власник грошей хоче передати їх у чуже розпорядження прямо, а не в обмін на реальне благо, а покупець хоче одержати їх у своє розпорядження на таких же засадах. Тому на цьому ринку вартість переміщується між його суб'єктами лише в грошовій формі, в односторонньому порядку з поверненням до власника. А метою такого переміщення грошей стає одержання додаткового доходу, а не купівля-продаж товарної вартості. Продавець грошей прагне одержати додатковий дохід, що називається процентом (процентним доходом), як плату за тимчасову відмову від користування цими грошима і передачу цього права іншій особі. Покупець грошей має намір одержати додатковий дохід від розширення виробничої чи комерційної діяльності, використавши отриману у своє розпорядження додаткову суму грошей [1]. Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція і ціна на цей товар.

Дослідження грошового ринку є складовою більшості монетарних теорій, що пов'язано з його важливою роллю в економічних процесах. Сучасні моделі грошового ринку розвиваються в межах, окреслених, з одного боку, кейнсіанцями, з другого – монетаристами. Некейнсіанці та представники неокласичного синтезу намагаються поєднати переваги державного регулювання економіки з можливостями ринкових сил в оптимізації функціонування механізмів грошового ринку.

Для вдосконалення функціонування грошового ринку необхідно: покращити діяльності всіх його суб'єктів; вдосконалювати законодавчу базу, яка регулює роботу фінансових посередників; розвивати малий та середній бізнесу; приватизовувати землі. Тобто потрібно підвищувати активність всіх учасників грошового ринку.

Грошовий ринок України еволюціонує шляхом модифікації кількісних і якісних характеристик свого поступального розвитку. Подальші перспективи його функціонування вимагають вирішення ряду вже перелічених і пов'язаних з ним проблем. Розширення спектра фінансових послуг (але тільки легітимних і якісних), які надаються фінансовими установами України, одночасно є забезпеченням належного рівня їх конкурентоспроможності [7].

Державні заходи стабілізації грошового ринку в перехідній економіці України мають поєднувати довгострокове, стабілізаційне, а також тактичне або короткострокове регулювання. Стабілізаційне

регулювання виходить за сферу компетенції НБУ і може реалізовуватися у складі урядових програм та має узгоджуватися із заходами бюджетно-фіскальної та валютно-курсової політики.

До цільових пріоритетних орієнтирів регулювання грошового ринку відносяться формування динаміки монетарних процесів, спроможних забезпечити існування ринкового середовища, яке адекватно реагує на заходи грошово-кредитної політики.

Сучасні проблеми розвитку грошового ринку в Україні переходять з площини інституційного становлення, пов'язаного з розвитком ринкового середовища, яке поступово стає все більш чутливим та прогнозованим для впливу ринкових методів регулювання в площину ринкового регулювання [5].

У сучасній ринковій економіці змінюється як механізм утворення джерел фінансування інвестиційних об'єктів, так і інструменти матеріалізації грошового капіталу. Основними джерелами інвестування стають банківські кредити, приватний капітал, кошти одних підприємств, вкладені в розвиток інших. Це можуть бути прямі позички, придбання акцій, вкладення коштів для участі у прибутку або інші джерела. У будь-якому разі істотно розширюються інвестиційні можливості підприємства або організації.

Отже, визначальну роль у механізмі ринку грошей відіграє попит на гроші, під яким слід розуміти бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певний запас грошей на певний момент. Це явище залишку і має об'єктивний характер, оскільки визначається під впливом факторів, що діють у реальній економіці – зміни обсягу ВВП, рівня цін, швидкості обігу грошей, рівня процента тощо. На шляху створення сучасного грошового ринку Україна має пройти ряд проміжних етапів. Послідовність і швидкість досягнення проміжних цілей, тобто створення окремих секторів єдиного грошового ринку, залежатимуть від швидкості зміни відносин власності й темпів розвитку капіталонагромадження.

Список використаних джерел:

1. Бюлетень Національного Банку України [Електронний ресурс]. – 2013. – № 2 (239). – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=865699>.
2. Гальчинський А. С. Основи економічних знань : уавч. посіб. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін/ – К. : Вища шк., 1998. – 309 с.

3. Гроші та кредит : Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука ; М-во освіти України. Київський нац. економ. ун-т. – К. : КНЕУ, 2003. – 602 с.
4. Гроші та кредит : Підручник / За ред. Богдана Івасіва ; М-во освіти і науки України, НБУ, Терноп. акад. нар. госп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 510 с.
5. Закон України від 18 червня 1991 р. «Про цінні папери та фондову біржу» (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38.
6. Колодізєв О. Гроші та кредит : Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / О. Колодізєв, О. Яременко ; М-во освіти і науки України, Харківський держ. екон. ун-т. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 153 с.
7. Яковлев Ю. Стан і перспективи фондового ринку України та вплив на нього приватизаційних процесів [Електронний ресурс] / Ю. Яковлев. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua>.

Безкоровайний Микола Ігорович
магістрант, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна
доцент кафедри управління та адміністрування, к.е.н., доцент
Полтавський інститут економіки і права

ОЦІНКА ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку підприємств машинобудівної галузі свідчить, що значною проблемою на шляху зростання ефективності їх функціонування є недостатній рівень ділової активності, що призводить до збільшення тривалості операційного та фінансового циклів, а також виникнення значних розривів між часом реалізації продукції та отриманням грошових коштів за неї. Тому, першочергове завдання, що стоїть перед власниками та керівниками машинобудівних підприємств, є використання комплексу заходів, що забезпечать зростання рівня активності суб'єкта господарювання на

ринках капіталу, продукції та робочої сили і дадуть змогу підвищити рівень їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в оцінку рівня показників, що характеризують рівень ділової активності вітчизняних підприємств, здійснили такі вітчизняні науковці, як: Ю. О. Бондарєва [1], Н. А. Волкова [2], В. Г. Герасимчук [3], С. І. Гвоздь [10], А. П. Дорошенко [4], І. І. Д'яченко [5], Є. В. Мних [9], Ю. В. Тимчишин-Чемерис [10] та інші. Проте одночасно слід зазначити, що частина питань стосовно особливостей оцінки рівня ділової активності машинобудівних підприємств залишаються все ще недостатньо опрацьованими та потребують значної уваги широкого кола науковців.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка існуючих підходів щодо методик визначення рівня ділової активності сучасних суб'єктів господарювання та ідентифікація специфічних особливостей, що характеризують ділову активність машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним інструментом для оцінки ефективності використання ресурсів машинобудівних підприємств в умовах нестабільної економіки є аналіз ділової активності. За результатами аналізу виявляють невикористані резерви поліпшення показників господарської діяльності машинобудівних підприємств, здійснюють прогнозування та перспективне планування економічних процесів, розробляють програми і рекомендації щодо подальшого ефективного розвитку.

З метою позиціонування ділової активності в системі управління і вибору найбільш ефективних моделей та інструментів до її формування на машинобудівних підприємств, авторами розглянуто основні підходи та показники аналізу ділової активності в наукових дослідженнях вчених.

Так, О. В. Єфімова, М. В. Мельник [7, с. 451], А. Д. Шеремет [12, с. 196] вбачають аналіз ділової активності підприємств, у т ому числі і машинобудівного, перш за все, в оборотності активів.

Підхід В. В. Ковальова [8, с. 560] базується на оцінці ділової активності машинобудівного підприємства, враховуючи коефіцієнт стійкості економічного зростання, оцінку динамічності розвитку ринку. Л. І. Ушвицький [3] розглядає у своєму підході якісні показники, оминаючи кількісні, що може бути причиною значних неточностей у

розрахунку ділової активності. Спираючись на показники ефективності виробничої діяльності у своєму підході оцінки ділової активності Р. Холт [11, с. 128], але не розглядає інші види діяльності підприємства, які є також важливим аспектом у розрахунку цього показника. Підхід Дж. К. Ван Хорна [6, с. 800] спирається на розрахунок показників ліквідності, які, на нашу думку, не зовсім точно оцінюють ділову активність підприємства.

Іншим поширеним способом аналізу ділової активності підприємства є оцінка співвідношення прибутку, виручки від реалізації і вартості активів, яке називається «золотим правилом економіки» [9, с. 290]. Цей спосіб базується на характеристиці ділової активності як категорії, що визначає рівень ефективності використання вкладених ресурсів в динаміці, і відображається формулою (1):

$$T_n > T_e > T_a > 100\% \quad , \text{ де} \quad (1)$$

T_n - темп зростання прибутку;

T_e - темп зростання виручки від реалізації;

T_a - темп зростання вартості активів.

При цьому перше співвідношення вимагає випередження темпів зростання прибутку в порівнянні з темпами зростання виручки від реалізації, що є свідченням зниження собівартості продукції.

Друге співвідношення вимагає випередження темпів зростання виручки від реалізації над темпами зростання активів, що свідчить про ефективність використання останніх.

Третє співвідношення вимагає, щоб темп росту вартості активів перевищував 100,0 %, що є свідченням зростання вартості майна підприємства, розширення його діяльності та розвитку.

Проте і цей підхід не дає можливості однозначно оцінити рівень ділової активності машинобудівних підприємств. Оскільки підприємство систематично несе поточні витрати, а доходи отримує наприкінці фінансового року, за рахунок цього виникає суттєвий проміжок у часі між витратами і доходами. Як правило, собівартість зростає швидше, ніж ціни на продукцію машинобудівних підприємств.

У зв'язку з цим, аналіз ділової активності машинобудівних підприємства слід здійснювати на якісному та кількісному рівнях. Якісний рівень оцінки може бути отриманий у результаті порівняння діяльності досліджуваного машинобудівного підприємства з

однотипними за сферою застосування капіталу машинобудівними підприємствами. Такими якісними критеріями є: широта ринків збуту продукції; наявність продукції (послуг), що експортується; наявність унікальної продукції чи послуги, техніко-економічні параметри які перевищують або відповідають світовим аналогам; репутація підприємства; стійкість зв'язків з клієнтами, партнерами тощо.

Кількісну оцінку та аналіз ділової активності здійснюють за напрямками: ступенем виконання плану на основі показників, що забезпечують задані темпи їх зростання; рівнем ефективності використання ресурсів [10, с. 162].

Метою оцінки ділової активності машинобудівних підприємств є об'єктивна оцінка фінансового стану (аналіз структури активів і пасивів, аналіз структури оборотних коштів, аналіз ліквідності та фінансової стійкості, аналіз фондів віддачі й прибутковості активів, аналіз прибутковості продажу та діяльності в цілому) та розробка заходів для прийняття управлінських рішень щодо його зміцнення у наступному періоді і на перспективу.

Основні завдання аналізу ділової активності машинобудівного підприємства полягають у:

- моніторингу за фінансовим станом;

- оцінці тенденцій зміни показників ділової активності;

- дослідженні основних чинників впливу на показники ділової активності та розрахунку величини їх впливу;

- пошуку резервів підвищення ділової активності та розробці конкретних заходів щодо їх використання [10, с. 162].

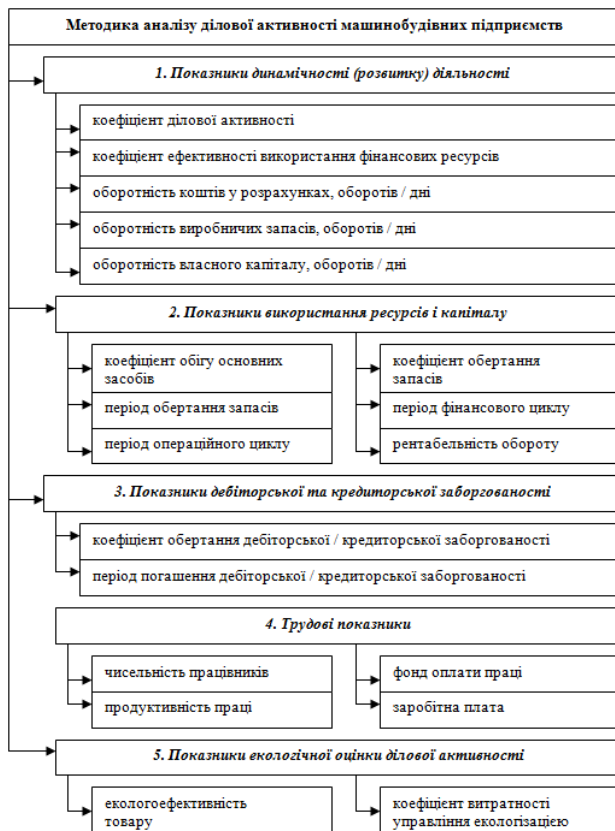

Рис. 1. Система показників аналізу ділової активності машинобудівних підприємств [запропоновано авторами]

На основі існуючих підходів в даному дослідженні пропонується методичний підхід до аналізу ділової активності машинбудівних підприємств, який полягає у формуванні окремих блоків показників з поділом їх на прямі (однозначно відображають рівень і динаміку ділової активності) та непрямі (характеризують зміну ділової активності лише за наявності низки умов) (рис. 1).

Висновки. У результаті проведеного дослідження було зроблено висновок, що аналіз ділової активності підприємства - це системна оцінка

ефективності використання суб'єктом господарювання своїх ресурсів задля досягнення позитивних результатів та створення сприятливого інвестиційного клімату, а також підтримання стабільного фінансового стану та забезпечення постійного розширення й росту обсягів виробництва та реалізації продукції і послуг. Наявні методики розрахунку та оцінки ділової активності машинобудівних підприємств наразі потребують вдосконалення, зокрема у частині розрахунку коефіцієнтів, які більш адекватно з економічної точки зору відображають його стан; динаміки його розвитку; ресурсів і капіталу; дебіторської і кредиторської заборгованості, трудових ресурсів та екологічних показників ділової активності. Запропоновано для узагальнення аналізу ділової активності машинобудівних підприємств застосовувати методичний підхід, який складається з п'яти етапів.

Список використаних джерел

1. Бондарєва Ю. О. Управління діловою активністю сільськогосподарських підприємств в умовах радіаційного забруднення : дис. ...канд. екон. наук: 08.00.04 / Житомирський нац. агроєколог. унів-т МОН України. - Житомир, 2015. - 204 с.
2. Волкова Н. А. Економічний аналіз управління діловою активністю підприємства / Н. А. Волкова // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збір. тез доповідей учасників XI міжнародної наукової конференції. - Київ : ППНВ, 2013. - С. 181-184.
3. Герасимчук В. Г. Економіка та організація виробництва : підручник / В. Г. Герасимчук, А. Е. Розенплентер. - К. : Знання, 2007. - 678 с.
4. Дорошенко А. П. Напрями оцінки ділової активності сільськогосподарських підприємств / А. П. Дорошенко [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua>.
5. Д'яченко І. І. Методичне забезпечення аналізу ділової активності підприємства / І. І. Д'яченко // Управління розвитком. - 2014. - № 10. - С. 140-142.
6. Дж. К. Ван Хорн. Основы управления финансами / Хорн Ван Дж. К. - М. : Финансы и статистика, 2003. - 800 с.
7. Ефимова О. В. Анализ финансовой отчетности : учеб. пособие / О. В. Ефимова, М. В. Мельник. - М. : Омега Л, 2004. - 451 с.

8. Ковалев В. В. Фінансовый аналіз: методы и процедуры / В. В. Ковалев. - М. : Финансы и статистика, 2006. - 560 с.
9. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. - К. : Знання, 2011. - 630 с.
10. Тимчишин-Чемерис Ю. В. Поняття ділової активності підприємства та напрями підвищення / Ю. В. Тимчишин-Чемерис, С. І. Гвоздь // Международный научный журнал «Интернаука». - 2017. - № 7 (29). - С. 161-164.
11. Холт Р. Н. Основы фінансового менеджмента / Р. Н. Холт. - М. : Дело, 1993. - 128 с.
12. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : підручник / О. О. Шеремет. - К., 2009. - 196 с.

Біліченко Марина Миколаївна

магістрант, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

доцент кафедри управління та адміністрування, к.е.н., доцент

Полтавський інститут економіки і права

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Малий бізнес є провідним сектором економіки будь-якої держави, оскільки, саме він створює майже 50-60 % валового внутрішнього продукту та забезпечує 50-70 % зайнятості населення в країнах з ринковою економікою, становить основу дрібного виробництва, сприяє розвитку конкуренції, найбільше забезпечує ринок товарами і послугами повсякденного користування, мобілізує фінансові та виробничі ресурси, забезпечує значний рівень надходжень до бюджету та може стати вирішальним фактором у подоланні ряду соціально-економічних проблем суспільства. На сьогоднішній день, в Україні не створено сприятливого середовища для функціонування малого бізнесу, що проявляється у низці причин економічного, організаційного, правового, соціально-психологічного характеру, які стримують їх

розвиток. Тому підтримка розвитку малого бізнесу повинна бути складовою загальної системи державної політики регулювання і розвитку економіки України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення малого бізнесу зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Благодарний, Б. Варналій, З. Воронов, В. Збарський, Т. Гоголь, Т. Греджева, А. Гринюк, О. Карпова, І. Максименко, Т. Меркулова, А. Озеран, Р. Рудик, С. Румянцева, А. Чухно, М. Хурса, Г. Цегелик та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати сучасний стан розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні та запропонувати шляхи їх підвищення на основі виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий та середній бізнес в Європейському союзі розглядається як єдиний конгломерат, в якому високу концентрацію робочої сили забезпечує малий бізнес, а значну частку ВВП країни - середній. Уряди країн Заходу стимулюють розвиток суб'єктів малого підприємництва за допомогою кредитних гарантій, компенсації витрат на виплату відсотків по позиках, інвестицій в акціонерний капітал. Ці заходи призвели до зростання частки суб'єктів малого підприємництва у ВВП Великобританії до 95 %, Німеччини - 80 %, Італії - 60,0 %, Франції - 99,5 %, Фінляндія - 93,0 %.

В Україні частка суб'єктів малого підприємництва на 01.01.2018 р. становила близько 94,3 %, але, їх частка у ВВП складає лише 12-14 %. Показники діяльності суб'єктів малого підприємництва України за 2012-2017 рр. мають як негативну, так і позитивну характеристику. Так, найбільша чисельність суб'єктів малого підприємництва спостерігається у 2014 р. (373,8 тис. одиниць), найменша у 2017 р. (291,1 тис. одиниць) (рис. 1.).

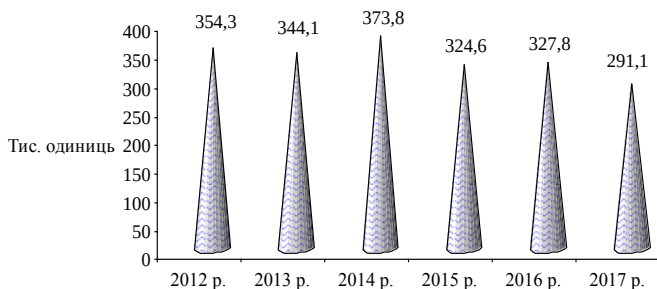

Рис. 1. Кількість суб'єктів малого підприємництва в Україні за 2012-2017 рр. [1]

Аналогічна тенденція відслідковується стосовно суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України. Якщо у 2012 р. кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України становила 77 одиниць, то у 2017 р. - 68 одиниць (рис. 2).

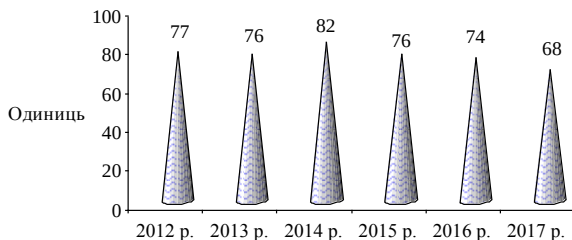

Рис.2. Кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тисяч осіб наявного населення України за 2012-2017 рр. [1]

Зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва України призвело до зменшення кількості зайнятих працівників з 2091,5 тис. осіб у 2012 р. до 1571,7 тис. осіб у 2017 р. або на 24,9 %. Кількість зайнятих працівників у відсотках від загальної кількості працюючих в Україні становила у 2012 р. - 26,8 %, 2013 р. - 26,8 %; 2014 р. - 27,1 %; у 2015 р. -

26,6 %, у 2016 р. - 26,7 %, 2017 р. - 26,9 %. Але, спостерігаємо незначне збільшення частки загальної кількості найманих на них працівників.

Позитивним моментом у діяльності суб'єктів малого підприємництва України за 2012-2017 рр. є зростання обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) (рис. 3). Станом на 01.01.2018 р. даний показник становив 1177385,2 млн. грн, що більше на 93,7 % порівняно з 2012 р., 75,0 % - з 2013 р., 75,6 % - з 2014 р., 67,0 % - із 2015 р., 25,6 % - із 2016 р.

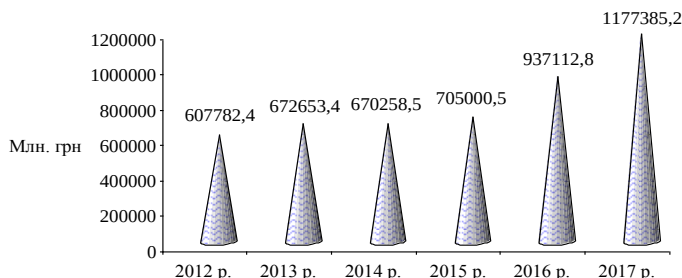

Рис. 3. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктів малого підприємництва України за 2011-2016 рр. [1]

Покращення відбувається по показнику середня заробітна плата. Станом на 01.01.2018 р. середня заробітна плата працівників суб'єктів малого підприємництва в Україні становила 3 867 грн. До зростання середньої заробітної плати працівників суб'єктів малого підприємництва, на нашу думку, призвело підвищення мінімальної заробітної плати в Україні.

Протягом досліджуваного періоду суб'єкти малого підприємництва в Україні за всіх видів економічної діяльності завершили свою господарську діяльність з від'ємним фінансовим результатом. Розмір збитків у 2012 р. становив 15647,1 млн. грн, 2013 р. - 15057,3 млн. грн; 2014 р. - 9254,0 млн. грн, 2015 р. - 25057,9 млн. грн, 2016 р. - 111906,0 млн. грн, 2017 р. - 24151,4 млн. грн. Спостерігається зростання частки збиткових суб'єктів малого підприємництва до загальної кількості малих підприємств України з 42,5 % у 2012 р. до 73,9 % у 2017 р. (рис. 4).

Найбільш значимими видами діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні за підсумками 2017 р. є оптова та роздрібна торгівля (29 %). Значно меншими видами діяльності є: сільське, лісове та рибне господарство - 14 %, промисловість - 12 % та будівництво - 8 %.

Найменш привабливими є такі видами діяльності суб'єктів малого підприємництва, як фінансова та страхова діяльність, охорона здоров'я, надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок - 1 % [1].

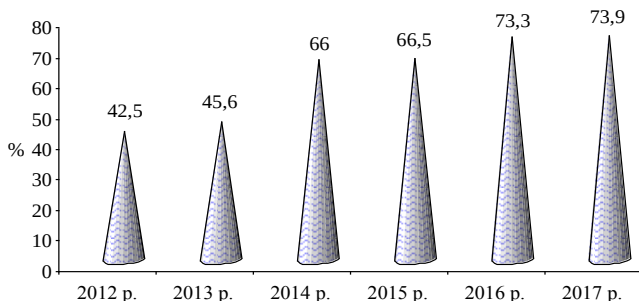

Рис. 4. Частка збиткових суб'єктів малого підприємництва до загальної кількості малих підприємств України за 2012-2017 рр. [1]

Найбільш значимими видами діяльності суб'єктів малого підприємництва за підсумками 2017 р. є оптова та роздрібна торгівля (29 %). Значно меншими видами діяльності є: сільське, лісове та рибне господарство - 14 %, промисловість - 12 % та будівництво - 8 %. Найменш привабливими є такі видами діяльності суб'єктів малого підприємництва, як фінансова та страхова діяльність, охорона здоров'я, надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок - 1 % [1].

Виявлені диспропорції в кількісних і структурних показниках діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні за 2012-2017 рр. вказують на недостатнє (негарантоване та нерегулярне) фінансування програм підтримки і розвитку малого підприємництва в умовах політичної, економічної та соціальної кризи; недосконалість контролю за використанням коштів, виділених суб'єктам малого підприємництва, внаслідок чого частина ресурсів витрачається за нецільовим призначенням; відсутність ефективно функціонуючої системи дієвої взаємодії великого та малого підприємництва на місцевому (регіональному) рівні; нерівномірність розташування та розвитку малого підприємництва у регіонах України тощо.

Беручи до уваги вище зазначене, авторами визначено проблеми (рис. 5) та перспективи розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні (рис. 6).

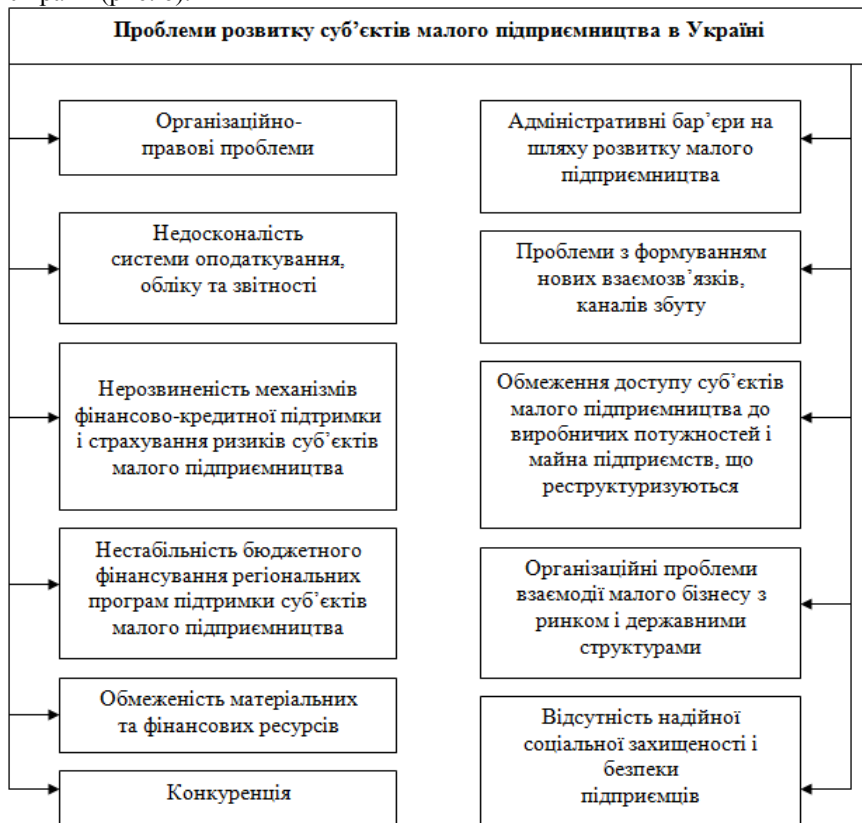

Рис. 5. Проблеми розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні [2, с. 225; 3, с. 264]

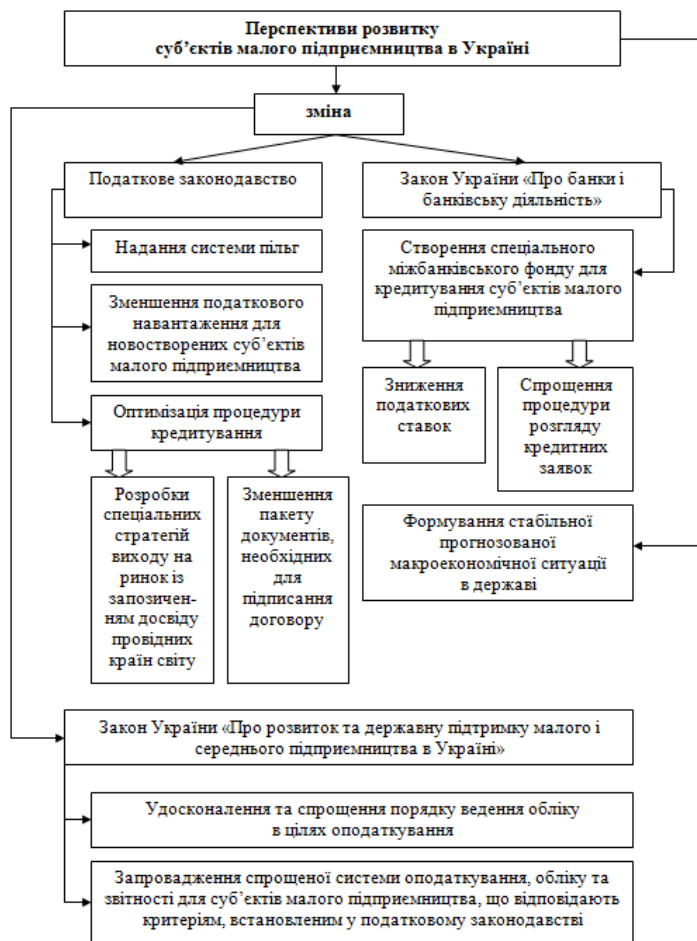

Рис. 6. Перспективи розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні [запропоновано авторами]

Як свідчить інформація рис. 6, прогресивними напрямками розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні є: удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для

суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві [4].

Висновки. В результаті проведеного дослідження проаналізовано основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва України за 2012-2017 рр. За досліджуваний період спостерігається відчутне зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. наявного населення та збільшення кількості збиткових суб'єктів малого підприємництва майже на 31,4 %. Визначено головні причини, які гальмують розвиток даних підприємницьких структур та запропоновано напрями подальшого розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Лех Г. А. Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу / Г. А. Лех, М. М. Ільчишин, О. Я. Туркало // Науковий вісник НЛТУ України: збір. науково-технічних праць. - Львів : РВВ НЛТУ України. - 2011. - Вип. 21.15. - С. 224-229.
3. Михальчук Л. В. Функціонування підприємств малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи їх подолання / Л. В. Михальчук, А. О. Лінник // Вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. - 2017. - Вип. 18. - С. 261-265.
4. Податковий Кодекс України № 2755–VI від 02.12.2013р. із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.
5. Сук Л. Елементи методу бухгалтерського обліку в малому бізнесі / Л. Сук, П. Сук // Бухгалтерський облік і аудит. - 2012. - № 1. - С. 3-9.

Бондаренко Денис Геннадійович

Вербицька Тетяна Валеріївна

студенти 4 курсу, напрямку підготовки

«Фінанси і кредит »,

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна

доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У процесі інтеграції економіки України до всесвітнього економічного середовища важливого значення набувають дослідження трансформації економіки та окреслення першочергових проблем в процесі її перетворення. Постає питання про необхідність створення умов для покращення рівня життя населення, економічного зростання, що пов'язано з впровадженням новітніх технологій, підвищенням продуктивності та якості праці, раціональним використанням ресурсів та ін.

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян.

Основними тенденціями розвитку підприємництва в Україні є:

- територіальне поширення підприємництва, зростання кількості юридичних осіб та індивідуальних підприємств;
- зрощення капіталу вітчизняних і зарубіжних підприємств;
- інтенсивний розвиток комерційного підприємництва при незначному розвитку виробничого підприємництва;
- розширення сфери послуг (консультативні, юридичні, страхові, транспортні, туристичні, готельні, охоронні та ін.)

В даний час перед вітчизняним підприємництвом стоять такі важливі завдання як розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів і послуг, створення ефективного конкурентного середовища, стимулювання інноваційного розвитку, відродження підприємницької ініціативи населення, створення додаткових робочих

місце і підвищення гнучкості зайнятості, зміцнення регіональних економік.

Основні обмеження, що погіршують підприємницький клімат і негативно впливають на розвиток підприємницької діяльності в Україні:

- стійка тенденція до збереження високих витрат часу на проходження офіційних процедур для створення власного бізнесу в Україні (отримання дозволів, ліцензій, проходження перевірок);

- зростання грошових витрат підприємців на проходження дозвільних процедур;

- зростання тимчасових і грошових витрат підприємців на реєстрацію власності в Україні;

- збереження незадовільних показників в оподаткуванні. Кількість виплат і витраченого часу на сплату податків є надмірними і негативно впливають на підприємницький клімат в Україні [2, С.102].

Серед невідкладних завдань у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні визначено такі:

- спрощення дозвільних процедур і процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів підприємництва та скорочення терміну проведення таких процедур;

- удосконалення порядку ведення податкового і статистичного обліку та звітності суб'єктів господарської діяльності, зниження податкового тиску на економіку і забезпечення його рівномірності.

- зниження тиску на суб'єктів господарювання з боку контролюючих органів, протидія рейдерству та корупції; - вдосконалення інфраструктури розвитку підприємництва;

- впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

- створення сприятливих фінансових передумов для започаткування та провадження підприємницької діяльності, доступності фінансових ресурсів для суб'єктів підприємницької діяльності;

- забезпечення державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва, які працюють в сфері інвестиційної, інноваційної та науково-технічної діяльності, впровадження зарубіжного досвіду з питань створення нових інноваційних технологій в господарській діяльності;

- посилення уваги до питань інформаційного забезпечення, навчання і підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів підприємництва;

- підтримка нових механізмів співпраці органів виконавчої влади та громадськості [3, С.132].

Отже, в нашій країні існує багато бар'єрів, які перешкоджають розвитку вітчизняного підприємництва, усунення яких забезпечить зростання ефективності підприємницької діяльності, а також забезпечить розширення підприємницького сектора та зменшить тіньовий сектор. Основну роль в цих перетвореннях має відігравати держава, створивши сприятливу нормативноправову базу та умови для підтримки підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Зілгалова О.А. Особливості розвитку трансформаційних економік./О.Зілгалова// Науковий вісник НЛТУ України. – 2016.- №9 – С. 67.
2. Матішак Ю. Характеристика поняття "розвиток підприємства" та його зв'язку з іншими економічними категоріями / Ю. Матішак // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. - 2015. - № 3. - С. 102.
3. Яркіна Н. М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти) / Н. М. Яркіна // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. - 2014. - № 1. - С. 130-136.

Варакіна Карина Станіславівна

магістрант, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

доцент кафедри управління та адміністрування, к.е.н., доцент

Полтавський інститут економіки і права

ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестабільного економічного становища в Україні виникає необхідність у досконалому вивченні фінансового стану підприємства, одним з основних елементів якого є оцінка фінансової стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фахових економічних джерел показало, що вагомий внесок у рішення та розробку питань оцінювання фінансової стійкості суб'єктів господарювання зробили Б. В. Гринів [1], Н. О. Ковальчук [2], О. М. Поддєрьогін, Л. Ю. Наумова [3], Н. Г. Слободян [4], І. Ф. Ясіновська [5] та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є те, щоб на основі наявних методик аналізу фінансового стану підприємств розрахувати показники оцінки фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк», а також дослідити зміни фінансової стійкості за 2016-2018 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова стійкість - це рівновага між власним та позиковим капіталом, надійно гарантована платоспроможність, незалежність від випадковостей ринкової кон'юнктури та партнерів, наявність такої величини прибутку, який би забезпечив самофіксування, довіра кредиторів та інвесторів, а також рівень залежності від них.

Розрахунки показників фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк» за 2016-2018 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1.

Показники фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк» за 2016-2018 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення (+;-) 2018 р. від:	
				2016 р.	2017 р.
Коефіцієнт автономії (> 0,5)	0,366	0,185	0,299	-0,067	+0,114
Коефіцієнт фінансової залежності (< 0,5)	0,634	0,815	0,701	+0,067	-0,114
Коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом (> 0,1)	0,040	(0,026)	0,026	-0,014	+0,052
Коефіцієнт маневреності власного капіталу (> 0,4)	0,553	0,232	0,415	-0,138	+0,183
Коефіцієнт поточних зобов'язань (> 0,5)	0,896	0,958	0,932	+0,036	-0,026
Коефіцієнт співвідношення необоротних активів і	0,927	1,111	0,936	+0,009	-0,175

власного капіталу ($> 0,5$)					
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань ($< 0,2$)	0,104	0,042	0,068	-0,036	+0,026
Коефіцієнт співвідношення власного та позикового капіталу (фінансової стійкості) ($> 1,0$)	0,576	0,226	0,427	-0,149	+0,201
Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу (фінансового ризику, фінансування) (< 1)	1,736	4,417	2,344	+0,608	-2,073

За даними табл. 1 можна зробити наступні висновки:

1) за 2016-2018 рр. коефіцієнт автономії на ТОВ «Агрофірма «Маяк» має низьке значення, нижче від нормативного; значення показників фінансової залежності та автономії свідчать про те, що досліджуване товариство має високий рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування;

2) показники маневреності знаходиться в межах нормативного значення у 2016 р. та 2018 р., тому мають задовільне значення;

3) значення показників поточних і довгострокових зобов'язань свідчать про високу частку поточних зобов'язань, а саме задовільну структуру позикового капіталу на ТОВ «Агрофірма «Маяк»;

4) на ТОВ «Агрофірма «Маяк» спостерігається низький рівень забезпеченості власним оборотним капіталом у 2016 р. та 2018 р., що свідчить про недостатність власного оборотного капіталу для покриття необоротних активів у 2017 р.;

5) значення показників фінансування та фінансової стійкості підтверджують низьку фінансову стійкість ТОВ «Агрофірма «Маяк» протягом досліджуваного періоду.

Доцільно розглянути багаторівневу схему покриття запасів і витрат з метою визначення абсолютних показників фінансової стійкості підприємства. Для характеристики ступеня забезпеченості запасів і витрат визначимо наявність джерел для їх формування.

Наявність власного оборотного капіталу (ВОК) визначається за формулою (1):

$$\text{ВОК} = \text{ВК} - \text{НА} \quad (1)$$

де ВК - власний капітал;

НА - необоротні активи.

Показник наявності власного та довгострокових зобов'язань (ВДЗ) визначається за формулою (2):

$$\text{ВДЗ} = \text{ВОК} + \text{ДЗ} - \text{НА} \quad (2)$$

де ДЗ - довгострокові зобов'язання.

Загальний розмір основних джерел формування запасів та витрат (ОК) визначається за формулою (3):

$$\text{ОК} = \text{ВОК} + \text{ДЗ} + \text{КЗ} - \text{НА} \quad (3)$$

де КЗ - короткострокові кредити.

Кожен з вищезазначених показників наявності джерел формування запасів і витрат повинні бути зменшеним на суму імобілізації оборотних активів у складі інших оборотних активів та дебіторів.

Трьом показникам наявності джерел формування запасів і витрат відповідають три показники забезпеченості запасів їх формування.

Нестача (-) або надлишок (+) власного оборотного капіталу визначається за формулою (4):

$$\pm \Delta \text{ВОК} = \text{ВОК} - \text{ЗВ} \quad (4)$$

де ЗВ - запаси та витрати.

Нестача (-) або надлишок (+) довгострокових джерел формування запасів та власного оборотного капіталу розраховується за формулою (5):

$$\pm \Delta \text{ВДЗ} = \text{ВДЗ} - \text{ЗВ} \quad (5)$$

Нестача (-) або надлишок (+) загального розміру основних джерел формування запасів та витрат визначається за формулою (6):

$$\pm \Delta \text{ОК} = \text{ОК} - \text{ЗВ} \quad (6)$$

За допомогою показників забезпеченості запасів та витрат джерелами їх формування визначають фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Виділяють чотири типи фінансової стійкості.

1) Абсолютна фінансова стійкість (платоспроможність гарантована; для забезпечення запасів достатньо власного оборотного капіталу. Вона обумовлюється наступними умовами:

$$\Delta \text{ВОК} \geq 0; \Delta \text{ВДПК} \geq 0; \Delta \text{ОК} \geq 0.$$

Тримірний показник визначається як (S - 1,1,1).

Значення тривимірного показника свідчить про абсолютну фінансову стійкість підприємства, але цей факт у практиці зустрічається рідко і може свідчити про невміння керівництва підприємства використовувати позиковий капітал для зростання рентабельності власного капіталу.

2) Нормальна стійкість використовується для забезпечення запасів; крім власного оборотного капіталу, залучаються довгострокові кредити та позики; платоспроможність гарантована.

$$\Delta \text{ВOK} < 0; \Delta \text{ВДПК} \geq 0; \Delta \text{OK} \geq 0.$$

Тримірний показник - (S - 0, 1, 1).

3) Нестійкий фінансовий стан - для забезпечення запасів, крім власного оборотного капіталу та довгострокових кредитів і позик, залучаються короткострокові кредити та позики; платоспроможність порушена, але є можливість її відновити.

$$\Delta \text{ВOK} < 0; \Delta \text{ВДПК} < 0; \Delta \text{OK} \geq 0.$$

Тримірний показник - (S - 0, 0, 1).

4) Кризовий фінансовий стан - для забезпечення запасів не вистачає «нормальних» джерел їх формування; підприємству загрожує банкрутство.

$$\Delta \text{ВOK} < 0; \Delta \text{ВДПК} < 0; \Delta \text{OK} < 0.$$

Тримірний показник - (S - 0, 0, 0).

Розрахунки показників і оцінка фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк» за 2016-2018 рр. наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк» за 2016-2018 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення (+;-) 2018 р. від:	
				2016 р.	2017 р.
1. Власний капітал	786384	803166	911516	+125132	+108350
2. Необоротні активи	728949	892404	853475	+124526	-38929
3. Власний оборотний капітал	57435	-89238	58041	+606	+147279
4. Довгострокові зобов'язання	141517	147678	144492	+2975	-3186
5. Наявність власного оборотного капіталу, довгострокових зобов'язань для формування запасів (п. 3+п. 4)	198952	58440	202533	+3581	+144093
6. Короткострокові кредити та позики	1223491	3399559	1992228	+768737	-1407331

Закінчення табл. 2

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення (+;-) 2018 р. від:	
				2016 р.	2017 р.
7. Загальний розмір основних джерел формування запасів (п. 5+п. 6)	1422443	3457999	2194761	+772318	-1263238
8. Запаси	168058	230901	265711	+97653	+34810
9. Надлишок (+) або нестача (-) власного оборотного капіталу (п. 3-п. 8)	-110623	-320139	-207670	-97047	+112469
10. Надлишок (+) або нестача (-) власного оборотного капіталу і довгострокових зобов'язань (п. 5-п. 8)	30894	-172461	-63178	-94072	+109283
11. Надлишок (+) або нестача (-) основних джерел формування запасів (п. 7-п. 8)	1254385	3227098	1929059	+674674	-1298039
12. Запас стійкості фінансового стану, днів (п. 11 x 360/усі джерела)	209,9	264,0	227,8	+17,9	-36,2
13. Надлишок (+) або нестача (-) основних джерел формування на 1 грн. запасів (п. 11 / п. 8)	7,5	14,0	7,3	-0,2	-6,7
Тип фінансової стійкості					
Тривимірний показник	0,1,1	0,0,1	0,0,1		
	Нормальна фінансова стійкість	Нестійкий фінансовий стан	Нестійкий фінансовий стан		

Інформація табл. 2 свідчить, що за 2016 р. на ТОВ «Агрофірма «Маяк» спостерігається покращення показників фінансової стійкості. Водночас у 2017 р. та 2018 р. порівняно із 2016 р. характерна протилежна

динаміка, за якої показники фінансової стійкості погіршуються, а досліджуване товариство має нестійковий фінансовий стан.

Враховуючи негативні тенденції функціонування ТОВ «Агрофірма «Маяк», рекомендуємо керівництву досліджуваного товариства оптимізувати структуру капіталу, залучаючи додаткові фінансові ресурси, з метою збільшення маневреності та рентабельності власного капіталу, розширення обсягів своєї діяльності, підвищення ефективності господарювання, зростання ринкової вартості. Разом з цим у контексті прийняття та реалізації управлінських рішень доцільно враховувати вплив, як внутрішніх (стан ТОВ «Агрофірма «Маяк» на товарному ринку, конкурентоспроможність продукції, ділова репутація, залежність досліджуваного товариства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, наявність неплатоспроможних дебіторів, ефективність господарських і фінансових операцій), так і зовнішніх (економічні умови господарювання, політична стабільність, розвиток техніки і технології, платоспроможний попит споживачів, економічна і фінансово-кредитна законодавча база, соціальна й екологічна ситуація в суспільстві) чинників забезпечення фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк».

Висновки. На основі проведеного дослідження здійснено оцінку фінансової стійкості ТОВ «Агрофірма «Маяк» за 2016-2018 рр. Досліджуване товариство має низьку фінансову стійкість та високий рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування. Відзначається низький рівень забезпеченості власним оборотним капіталом у 2016 р. та 2018 р., тоді як у 2017 р. власного оборотного капіталу було недостатньо для покриття необоротних активів. Незважаючи на це, показник маневреності має задовільне значення та знаходиться в межах нормального. Фінансова стійкість ТОВ «Агрофірма «Маяк» погіршилась з нормальної у 2016 р. до нестійкого фінансового стану у 2017-2018 рр.

Список використаних джерел

1. Гринів Б. В. Деякі проблеми методики аналізу фінансової стійкості підприємства / Б. В. Гринів // Вісник ЛКА. - 2014. - Вип. 44. - С. 123-127.

2. Ковальчук Н. О. Фінансова стійкість вітчизняних підприємств як передумова їх стабільного функціонування / Н. О. Ковальчук, Т. В. Руснак // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - Вип. 11. - С. 368-371.

3. Поддєрьогін А. М. Фінансова стійкість підприємств в економіці України : монографія / А. М. Поддєрьогін, Л. Ю. Наумова. - К. : КНЕУ, 2011. - 184 с.

4. Слободян Н. Г. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах: методологія і практика / Н. Г. Слободян // Економічний аналіз : зб. наук. праць. - 2014. - № 2. - Т. 18. - С. 239-245.

5. Ясіновська І. Ф. Сучасні підходи до оцінки фінансового стійкості підприємств / І. Ф. Ясіновська // Європейські перспективи. - 2016. - № 2. - С. 169-175.

Власенко Євгеній Віталійович
студент 5 курсу, магістрант спеціальності
«Фінанси ,банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович
д.е.н, доцент кафедри
управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АУДИТОРА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вступ. Дотримання принципів професійної етики формує передумови для закріплення єдиних вимог до здійснення аудиторської діяльності, забезпечує функціональність системи контролю якості аудиторських послуг та виступає основою формування соціальної відповідальності аудитора.

Розвиток інституту аудиту в умовах посилення вимог до фахової підготовки аудиторів, зумовлює необхідність наукового обґрунтування й пошуку механізмів, інструментів дотримання вимог професійної етики для забезпечення високого рівня поваги та довіри до професії аудитора.

Проблемним питанням формування професійної етики аудиторів, розробці організаційно-методичних положень дотримання основних принципів професійної етики аудиторами в ході надання аудиторських послуг присвятили наукові праці такі вчені та дослідники, як В.П. Бондар, Л.В. Гуцаленко, І.В. Замула, М.Д. Корінько, О.А. Петрик, Н.М.

Проскуріна, Н.А. Слова, В.В. Рядська, Л.В. Чижевська та інші вітчизняні та зарубіжні науковці.

Мета статті - дослідження змісту та особливостей регулювання професійної етики аудитора через призму імплементації євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових передмов формування належного рівня довіри до професії аудитора виступає дотримання аудиторами норм професійної етики, переосмислення її сутності та розуміння ролі у забезпеченні професійної конкурентоспроможності на ринку. Активне впровадження європейського досвіду при реформуванні аудиторської діяльності, призводить до виникнення суттєвих змін у розвитку загальної культури суспільства, моральних цінностей та ідей.

Структурна перебудова системи регулювання та провадження аудиторської діяльності відповідно до загальноєвропейських стандартів зумовлює посилення вимог щодо дотримання етичних принципів в ході здійснення аудиторської діяльності.

В загальному розумінні під поняттям “професійна етика” розуміється “кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста під час виконання службових завдань, норм, які відповідають чинним законам та іншим нормативним документам, професійним знанням, відносинам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов’язків”.

Відповідно до науково-теоретичного підходу професійну етику аудитора слід розглядати як науку про деонтологічні правила поведінки аудиторів, як представників аудиторської професії з урахуванням усталених в суспільстві та інституційно закріплених етичних вимог.

Прикладний підхід до наукового обґрунтування змісту професійної етики аудитора полягає у її трактуванні як системи інституційних норм та сукупності деонтологічних принципів та категорій професійної поведінки аудиторів, моральних норм, які формуються під впливом чинників професійного та економічного середовища.

Розуміння професійної етики аудитора як сукупності інституційних норм зумовлено тим, що у зв’язку з наявністю відмінностей в менталітеті, порядку здійсненні аудиторської діяльності, ступнях державного впливу та регулювання аудиторської діяльності, сформувався необхідність нормативно-документального закріплення визнаних суспільством та

загальноприйнятних норм поведінки представників аудиторської професії.

Посилення вимог до етичних поведінки аудиторів та дотримання стандартів професійної діяльності з урахуванням досвіду європейських країн, внесення змін до законодавчих актів, призвело до необхідності виокремлення окремих рівнів регулювання професійної етики аудиторів. Зокрема, пропонуємо виокремлювати наступні рівні: міжнародний, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, міжособистісний рівень.

Висновки. Інтеграційні процеси в національній економіці, реформування законодавства та поступова імплементація культурних та моральних європейських цінностей призводить до поступових змін у професійному аудиторському середовищі, сприяє формуванню нових викликів та вимог дотримання професійної етики як гаранта підвищення довіри до професії аудитора. За результатами дослідження доведено доцільність виокремлення науково-теоретичного та прикладного підходів до розуміння змісту поняття «професійна етика аудитор», що дозволяє в подальшому окреслити теоретико - концептуальні вектори розвитку й функціонування професійної етики аудиторів.

Для встановлення подальших шляхів удосконалення інституційних аспектів регулювання дотримання вимог професійної етики систематизовані відповідні рівні регулювання, виділені основні проблемні питання нормативно-правового забезпечення кожного з виокремлених рівнів.

Перспективами подальших досліджень є систематизація загроз дотримання принципів професійної етики аудитора та розробка шляхів мінімізації їх впливу.

Список використаних джерел:

1. Балазюк О.Ю. Професійна етика бухгалтера в контексті реформування бухгалтерського обліку в Україні // Економіка і суспільство. 2017. Вип. 10. С. 710-714.
2. Салова Н.А. Професійна етика аудитора: фундаментальні принципи // Аудитор України. 2015. № 6 (235). С. 14-19.

Воробйова Вероніка Костянтинівна
магістрантка 1 курсу, спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки обґрунтованість та дієвість управлінських рішень на мікро- та макrorівнях значною мірою залежить від результатів оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, зміст якої виходить за межі обчислення окремих коефіцієнтів і передбачає вивчення комплексу показників, які відображають різні аспекти діяльності підприємства. Значна кількість підприємств в Україні має незадовільну структуру капіталу та відчуває нестачу оборотних коштів. За своєчасної розробки та впровадження заходів, спрямованих на поліпшення фінансового стану в довгостроковому періоді, такі підприємства можуть збільшити свій майновий потенціал, відновити платоспроможність та прибутковість. Попередження розвитку негативних кризових явищ на підприємстві є можливим тільки за систематичного забезпечення управлінського персоналу інформацією про поточний рівень фінансової стійкості та здатність підприємства до подальшого розвитку. Така фінансово-аналітична інформація повинна отримуватися за результатами оцінювання фінансового стану підприємства. За умов переходу економіки України до ринкових відносин, суттєвого розширення прав підприємств у галузі фінансово-економічної діяльності значно зростає роль своєчасного та якісного аналізу фінансового стану підприємств, оцінки їхньої ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності, оздоровлення підприємств та виходу їх з кризового стану.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження сутності, завдань і необхідності системного аналізу фінансового стану підприємства, а також дослідження існуючих методів, принципів та методик його.

Виклад основного матеріалу. В ринкових умовах господарювання підприємствам необхідно докласти дуже багато зусиль, щоб зберегти конкурентоспроможність, бути прибутковими, платоспроможними і не допустити банкрутства. Функціонування суб'єктів господарювання може здійснюватись успішно лише з допомогою ефективного, розумного і зваженого менеджменту. Проблеми і негативні явища, які виникають у діяльності підприємства зазвичай пов'язані з помилками керівництва в аналітичній роботі, успішне здійснення якої допомагає попередити виникнення практично будь яких кризових процесів. Отже, запорукою стабільної і рентабельної діяльності суб'єкта господарювання, що забезпечує сталий розвиток і стійке становище в сучасних умовах, є належно організована система і якісне проведення фінансово аналізу, що має бути головною метою діяльності менеджменту.

Аналіз економічної літератури свідчить про наявність різноманітних тлумачень сутності фінансового стану та визначень фінансової стійкості, фінансового положення підприємства, про відсутність єдиної думки щодо групування та способу обчислення показників оцінки фінансового стану.

Актуальність теми дослідження обумовлена наступними факторами:

- наявністю серед фахівців різних точок зору щодо визначення основних понять та теоретичних положень теми дослідження, порядку обчислення та групування фінансових показників й недоліків у діючих нормативно-правових актах з питань оцінювання фінансового стану вітчизняних суб'єктів господарювання;

- необхідністю розробки галузевих моделей оцінки фінансового стану підприємств та адаптації закордонного досвіду фінансового аналізу до вітчизняних умов господарювання, а також забезпечення менеджменту підприємства реальною інформацією про його фінансовий стан для прийняття ефективних управлінських рішень.

Фінансовий аналіз передбачає дослідження важливих аспектів грошового обороту та прийняття заходів із закріплення фінансово-економічного стану господарюючого суб'єкта. Стабільний фінансовий стан підприємства означає своєчасне виконання зобов'язань перед його персоналом, партнерами та державою, що припускає фінансову стійкість, нормалізацію плато- і кредитоспроможності та рентабельності активів, власного капіталу й продажів.

У процесі фінансового аналізу вибирають і оцінюють критерійні показники, використовуючи їх для прийняття обґрунтованих фінансових та інвестиційних рішень з урахуванням індивідуальних особливостей діяльності господарюючого суб'єкта. Параметри, отримані у результаті аналітичної роботи, повинні бути оцінені з позиції їх відповідності рекомендованим (нормативним) значенням, а також умовам діяльності конкретного підприємства. Показники (фінансові коефіцієнти), отримані у результаті аналізу поточної (операційної) діяльності, використовують з метою фінансового планування, прогнозування та контролю.

Зміна тих чи інших факторів внутрішньої та зовнішньої середовища часто викликає потребу в коректуванні фінансової стратегії й тактики з урахуванням впливу цих факторів на фінансове становище підприємства. Тому виникає необхідність багатоваріантних підходів до оцінки наслідків виникнення різних ситуацій у господарській діяльності, що повинно знаходити відображення у фінансовому аналізі.

Фінансовий аналіз допомагає приймати управлінські рішення, які направлені на зміцнення фінансово-економічного стану підприємства в інтересах власників. Аналіз публікацій, присвячених питанням оцінки фінансового стану підприємств дає підстави визначити, що фінансовий стан підприємства характеризується сукупністю параметрів, які виражають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів підприємства. А його оцінка є необхідною умовою для ефективного управління підприємством, для розміщення та використання ресурсів підприємства.

Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства можуть застосовуватися різні методи аналізу. Проаналізувавши літературні джерела авторів, які досліджували дане питання можна визначити наступні методи оцінки фінансового стану підприємства: коефіцієнтний, комплексний, інтегральний, беззбитковий, рівноважний.

У сучасній практиці управління корпоративними фінансами важливе місце займає проблема якісного і кількісного обґрунтування управлінських фінансових рішень, прийняття яких неможливе без використання ефективної оцінки. Водночас значна їх частина потребує комплексного підходу до дослідження об'єкта. В умовах мінливого як зовнішнього, так і внутрішнього середовища такий підхід є актуальним як для власників, управлінські інтереси яких визначаються їхнім бізнесом,

так і для державних інституцій, що мають забезпечувати управління економікою в розрізі галузей, регіонів та країни в цілому.

Обґрунтування управлінських рішень в економічній сфері неможливе без широкого використання інформації про фінансовий стан підприємств, які є основними об'єктами економічних відносин. Водночас у контексті реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України стає актуальним завдання комплексного підходу при оцінці фінансового стану господарюючих суб'єктів, що репрезентується інтегральним показником.

У вітчизняній науково-практичній літературі з фінансового аналізу та фінансового менеджменту використовуються такі терміни, як інтегральна оцінка, інтегральний фінансовий аналіз та комплексний фінансовий аналіз. Усі наведені терміни застосовуються для позначення однієї й тієї самої функціонально-організаційної форми фінансового аналізу.

Мету рейтингової оцінки фінансового стану підприємства можна інтерпретувати наступним чином: у достатньо короткі строки провести розрахунки на основі обраної математичної моделі комплексного фінансового дослідження операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства — об'єкта дослідження, ідентифікувати фактичні результати та обґрунтувати прогностичний тренд розвитку фінансового стану суб'єкта господарювання у коротко- або довгостроковому періодах. Результатом такого аналізу буде кількісне вираження спроможності об'єкта дослідження забезпечити стабільність фінансово-господарської діяльності, приріст ринкової вартості підприємства та забезпечення доходу його власників у коротко- та довгостроковій перспективах. Методика рейтингової оцінки має наступні переваги: базується на комплексному багатомірному підході до оцінки фінансової діяльності підприємства; здійснюється на основі даних публічної фінансової звітності підприємства; враховує досягнення всіх конкурентів; здійснюється з врахуванням математичних моделей.

Висновки. Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Аналіз фінансового стану підприємства дає якісну та кількісну інформацію про

його діяльність, яка необхідна для багатьох суб'єктів ринку. В той же час з метою її достовірності, використання у процесі управлінських рішень доцільно використовувати коефіцієнтний або комплексний метод, адже вони є найбільш широким і охоплюють всі сфери діяльності підприємства. Дані методи представляють підприємство і всі його зв'язки як взаємопов'язану систему рухів фінансових ресурсів, що дає змогу найширше оцінити його фінансовий стан.

Список використаних джерел:

1. Ключник О. С. Вдосконалення комплексної оцінки фінансового стану підприємства / О.С. Ключник, О.В. Кондратюк // Науковий вісник ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» - 2010. - № 1. - С. 120-127.
2. Литвин Б. М., Стельмах М. В. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. - К.: «Хай-Тек Прес», 2008. - 336 с.
3. Піскунов О. Г. Еволюція підходів до комплексної оцінки фінансового стану підприємства / О. Г. Піскунов, Н. Г. Мтеленко, Т. П. Лободзинська // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» - 2009. - № 6. - С. 80-88.
4. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / .О. Шеремет - К., 2005. - 196 с.

Галата Дар'я Олегівна

студентка 5 курсу, магістри спеціальності

«Фінанси ,банківська справа та страхування»,

Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович

к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВИТКУ

Вступ. Ринку небанківських фінансових послуг (РНФП) належить провідне місце у загальному механізмі організації та регулювання економічного життя суспільства і від ефективності функціонування якого залежить успіх соціально-економічних перетворень в країні. У

розвинутих ринкових країнах саме небанківські фінансові установи є важливим чинником економічного зростання країни та забезпечення її економічної безпеки. Вони відіграють основну роль в утворенні оптимального середовища для мобілізації та вільного пересування капіталів, нагромадження коштів для структурної перебудови економіки, розвитку підприємництва.

Заслужовують на увагу результати досліджень вітчизняних науковців у сфері функціонування РНФП, зокрема О. Барановського, Ю. Коваленко, В. Корнєєва, В. Левченко, С. Міщенко, І. Школьник та ін.

Метою статті є висвітлення основних проблем розвитку РНФП в Україні пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До початку світової фінансової кризи вітчизняні РНФП розвивалися динамічними темпами – зростала кількість небанківських фінансових установ, вартість їх активів та попит на фінансові послуги з боку споживачів. Зміна зовнішнього середовища, зокрема, прояви світової фінансової кризи, спричинила негативний вплив на український небанківський фінансовий сектор, що призвело до зниження ринкової вартості фінансових інструментів, особливо страхових компаній і недержавних пенсійних фондів, що в результаті вплинуло на прибутковість цих установ та рівень їхніх резервів, сформованих ними для покриття майбутніх виплат своїм клієнтам.

Першою проблемою функціонування та розвитку РНФП є існування таких фінансових установ, які не виконують та не мають на меті виконувати функції фінансового посередництва і створюють суттєві системні ризики для сектору.

Друга проблема функціонування РНФП – недосконалість системи державного регулювання небанківських фінансових установ та необхідність її реформування, мета якого полягає у підвищенні ефективності фінансової системи, підтриманні ринкової довіри, сприянні конкуренції, захисті інтересів споживачів фінансових послуг та зміцненні системної стабільності.

Третьою є проблема зміцнення довіри населення до небанківських фінансових установ. Вона постала як перед державою, так і фінансовими посередниками з огляду на те, що в економіці ринкового типу характерним є домінування фінансових інвестицій, а відтак – значні ризики для учасників фінансових відносин з приводу інвестування

коштів, що, у свою чергу, може призвести до повної або часткової втрати не лише доходу за фінансовими інструментами. Відтак обсяги та рівень ефективності таких вкладень суттєво залежать від рівня розвитку інфраструктури РНФП, де провідна роль належить інституційним інвесторам – інститутам спільного інвестування, довірчим товариствам, установам накопичувального пенсійного забезпечення. Тому важливим кроком у вирішенні зазначеної проблеми є формування дієвих компенсаційних механізмів.

Четверта проблема – низький рівень поінформованості споживачів небанківських фінансових послуг. Відповідно, існує потреба у розширенні доступу населення до необхідної та доступної для нього економічної інформації. Адже, якщо пересічний громадянин матиме можливість регулярно отримувати достовірну інформацію щодо надійності того чи іншого фінансового посередника, він зі значно більшою готовністю довірить їм власні кошти на тривалий час.

П'ятою проблемою є низький рівень капіталізації РНФП, що негативно позначається на платоспроможності небанківських фінансових установ. Недокапіталізованість страхових компаній унеможливорює страхування масштабних ризиків, зокрема в енергетичній, екологічній, аграрній та фінансовій сферах, стримує розвиток медичного страхування.

Висновки. З метою підвищення рівня капіталізації фінансово-кредитних установ рекомендуємо: небанківським фінансовим установам – здійснювати формування власного капіталу за рахунок оптимального поєднання «реальних» джерел, як зовнішніх, так і внутрішніх з одночасною довгостроковою їх орендою у нових власників; розширення практики застосування субординованого боргу та гібридних капітальних інструментів); використовувати методики оцінки справедливої вартості і якості капіталу та постійний моніторинг капіталу на предмет виявлення його фіктивної складової.

Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку – спростити механізми практичної реалізації рішень загальних зборів акціонерів щодо збільшення статутного капіталу акціонерних товариств шляхом реінвестування корпоративного прибутку; уніфікувати процедуру ліцензування професійної діяльності небанківських фінансових установ на фондовому ринку та ринку фінансових послуг, поширивши на такі види діяльності загальні вимоги спеціального законодавства, що стосуються обмеження операцій з інсайдерами, афілійованими особами;

для зниження інвестиційних ризиків банківських установ, пов'язаних зі здійсненням окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, які передбачають майнову відповідальність за спричинені збитки, рекомендувати банкам здійснювати зазначені види діяльності шляхом створення спеціалізованих фінансових установ.

Список використаних джерел:

1. Пшик Б.І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку, напрями вдосконалення: монографія / Б.І. Пшик. – Інститут регіональних досліджень НАН України. – К.: УБС НБУ, 2011. – 530 с.

2. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг: монографія / В.П. Левченко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.

Голуб Ярослава Ігорівна

магістр 1 курсу, спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та
адміністрування, Полтавський інститут економіки і права

СИСТЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Вступ. У контексті набуття Україною статусу країни з ринковою економікою та прагнення в найближчому майбутньому вступити до Європейського Союзу одним з головних пріоритетів економічної політики є формування її конкурентоспроможності. При цьому слід враховувати, що в умовах поглиблення територіального поділу праці конкурентоспроможність країни визначають її регіони.

Конкурентні переваги в ринковому просторі мають регіони тих країн, уряд яких проводить ефективну регіональну політику, що базується на принципах територіального самоврядування, самозабезпечення, і водночас зберігає цілісність та єдність всіх ланок господарського комплексу країни. В основі формування ефективної регіональної

політики, що супроводжується удосконаленням відповідної інфраструктури і правових засад, конкуренція є чинником стимулювання ефективного розміщення і регіонального розвитку продуктивних сил, удосконалення економічних структур регіону, розширення асортименту й поліпшення якості продукції та послуг відповідно до сучасних вимог вітчизняного і світового ринків[9].

Основою будь-якого конкурентоспроможного регіону є наявність ефективного механізму взаємодії суб'єктів господарювання. Успішне функціонування малого, середнього та великого підприємництва належним чином впливає на формування конкурентного середовища, обумовлюючи його роль, як дієвого механізму економічного розвитку [6].

Підприємництво є важливим сектором вітчизняної економіки, який сприяє насиченості ринку товарами та послугами, створенню нових робочих місць, вирішенню проблем зайнятості у регіонах, поповненню місцевих бюджетів, ефективному використанню сировинних ресурсів [7].

Дослідження проблем та перспектив взаємодії малого, середнього та великого підприємництва в Україні знайшли своє відображення в роботах вітчизняних учених-економістів Д.М. Базалицького, З.С. Варналій, К.О. Ващенко, Т.В. Корягіної, Г.М. Мадриги, В.В. Пання, С.М. Черненко та інші. Разом із тим, незважаючи на всебічний ґрунтовний аналіз проблем забезпечення конкурентоспроможності регіонів, вищенаведені дослідження потребують подальшого поглиблення та доопрацювання з урахуванням сучасних умов господарювання.

Наукові дослідження проводились із застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: методи аналізу та синтезу – під час визначення стану розвитку підприємництва в Україні; метод порівняння – при дослідженні нормативно-правової бази; комплексний підхід – при визначенні шляхів удосконалення системи управління малим, середнім та великим бізнесом; кластерний підхід – з метою створення міжгалузевого комплексу взаємодії суб'єктів господарювання; таблично-графічний метод – для наочного відображення динаміки та структури окремих показників.

Результати дослідження. Найсуттєвіші результати дослідження полягають в наступному: - обґрунтовано конкурентне законодавство діяльності малого, середнього та великого бізнесу в Україні з метою забезпечення ефективної взаємодії органів державної влади та суб'єктів господарювання, враховуючи пріоритети розвитку регіону; -

запропоновано шляхи удосконалення системи управління малим, середнім та великим бізнесом в умовах формування конкурентоспроможності регіону; - розроблено структуру кластера машинобудівної промисловості в регіоні та визначено етапи формування кластерів у межах певної території. Теоретичною основою роботи стали законодавчі акти, нормативноправові документи, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, офіційні матеріали органів державної статистики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо формування механізму взаємодії суб'єктів господарювання з метою підвищення конкурентоспроможності регіону.

Висновки. Запропоновані заходи щодо розв'язання наукової проблеми – формування механізму взаємодії суб'єктів господарювання з метою підвищення конкурентоспроможності регіону. Основні наукові і практичні результати дослідження зводяться до наступного. В області домінує регіональні та місцеві рівні управління головних складових влади: повноважень, завдань, відповідальності та ресурсів і відсутністю в існуючих нормативно-правових актах чітко закріплених повноважень органів регіонального управління та органів місцевого самоврядування щодо проблем, пов'язаних розвитком підприємництва.

У процесі формування конкурентоспроможності регіону існує дві форми взаємодії регіональної економічної політики і конкурентного законодавства: взаємодоповнюваність і взаємовиключеність. З метою забезпечення ефективної взаємодії основних положень цих інструментів впливу органів державної влади на конкурентоспроможність певної території запропоновано в кожному окремому регіоні встановлювати пріоритети регіональної економічної політики і конкурентного законодавства відповідно до рівня його конкурентоспроможності.

Запропоновано шляхи удосконалення системи управління малим, середнім та великим бізнесом, реалізація яких надає можливість підвищити конкурентоспроможність регіонів. Тобто основною метою наведених управлінських рішень є створення умов для динамічного та збалансованого розвитку регіонів та підприємництва в тому числі, зниження диспропорцій у рівнях конкурентоспроможності регіонів України на основі підвищення ефективності використання наявного на їх

території потенціалу, забезпечення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів регіональної влади.

Розроблено структуру кластера машинобудівної промисловості в Полтавському регіоні. Діяльність якого сприятиме більш ефективному використанню потужностей підприємств-учасників, росту продуктивності, зменшенню витрат і збільшенню прибутків, що прискорить інтенсивність інвестицій в інноваційні розробки, залученню вітчизняних та іноземних інвесторів і виходу на світовий ринок з сильною конкурентоспроможною продукцією.

Перелік використаних літературних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середньопідприємництва в Україні» від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Базалицький Д.М. Критерії визначення та роль малих підприємств уринковій економіці як фактора стабілізації / Д.М. Базалицький // БізнесІнформ. – 2012. – № 5. – С. 92-94.
5. Корягіна Т.В., Осацька Ю.Є. Особливості державного регулювання малогопідприємництва в Україні / Т.В. Корягіна, Ю.Є. Осацька [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
6. Мадрига Г.М. Поняття, місце і роль малих підприємств в економіці:економічні та соціальні аспекти / Г.М. Мадрига [Електронний ресурс] / Режимдоступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електроннийресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політикита підприємництва.
9. Папп В.В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва вУкраїні / В.В. Папп // Бізнес Інформ. 2013. – № 6. – С. 160-164.

Дмитренко Яна Вадимівна
студентка 5 курсу, магістри спеціальності
«Фінанси ,банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ БАНКІВ

Управління кредитною діяльністю банку є одним із основних напрямів досліджень у банківських установах, адже кредитування завжди було й залишається пріоритетною економічною функцією банків. У зв'язку з цим слід відмітити, що значна проблемна заборгованість в кредитному портфелі банків може призвести не тільки до фінансових втрат, а й до погіршення іміджу тих банків, для яких проблема повернення прострочених кредитів є найгострішою.

Зазвичай у структурі банківських операцій на кредитні припадає близько 70 %, які характеризуються концентрацією високого рівня як доходу, так і ризику.

Причини виникнення проблемної заборгованості можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх (макроекономічних) факторів можна віднести:

- загальний фінансово-економічний стан країни і регіону, в якому банк здійснює свою діяльність;
- рівень захисту економічних інтересів банківської системи і кожного окремо узятим банку, передбачений законодавством країни;
- діюча податкова система і рівень оподаткування;
- середній рівень кредитоспроможності позичальників;
- інші зовнішні фактори, включаючи події, що носять форс-мажорний характер (зокрема, дефолти платежів по зобов'язаннях держави).

Усі ці фактори визначають макроекономічну складову ризику неповернення кредитів і відповідно регіональну складову величини показника питомої ваги простроченої заборгованості.

Внутрішні ж чинники виникнення проблемної заборгованості пов'язані з діяльністю самого банку:

- недостатня кваліфікація персоналу та система перепідготовки кадрів;

- неповна та недостовірна інформація про позичальника;
- недостатньо продумана та розроблена кредитна політика банку;
- неякісна оцінка кредитоспроможності позичальника;
- помилки при структуруванні кредиту (щодо терміну, суми, процентів);
- недоврахування у кредитному договорі інтересів банку;
- помилки при оцінюванні забезпечення кредиту;
- недостатній рівень контролю за позичальником після видачі кредиту;
- перевищення службових повноважень працівниками банку.

Проблемні кредити – одна з головних перешкод для відновлення кредитування в Україні. У світі її зазвичай усувають, використовуючи серед іншого добровільну позасудову реструктуризацію боргу, у процесі якої умови кредитування змінюють так, щоб життєздатний позичальник зміг відновити платоспроможність. Це дає змогу уникнути неминучих витрат часу та ресурсів на судову тяганину, якщо реструктурувати борг за загальними правилами. Закон “Про фінансову реструктуризацію” створив аналогічний механізм в Україні.

Інструмент позасудової добровільної реструктуризації передбачає можливість для банків та позичальників домовитися про нові умови кредиту, які дадуть змогу підприємству відновити повноцінну діяльність. Подібна практика була поширена в країнах Азії після кризи 1990-х. Вона поєднувала принципи Лондонського підходу (London Approach) та INSOL11. В Україні потреба реструктурувати кредити виникла через кризу 2008 року, а протягом останніх двох років постала особливо гостро. Відповідно до діагностики, проведеної НБУ, частка проблемних кредитів у портфелі банків становить близько 53%. Закон України № 1414-VIII “Про фінансову реструктуризацію”, що вступив у дію 19.10.2016, створив механізми для того, щоби задовольнити цю потребу. Він є результатом консенсусу учасників фінансового ринку та експертів Світового банку, ЄБРР, МВФ й увібрав найкращі світові практики. Закон не визначає параметрів планів реструктуризації, розміру відсоткових ставок чи обсягу зобов’язань, який підлягає реструктуризації, залишаючи ці питання повністю на розсуд кредиторів та позичальників.

Отже, ефективна організація управління проблемними кредитами в банках України набуває у даний час особливо важливого значення та необхідності розробки нових підходів до визначення оцінки проблемних кредитів та кредитоспроможності позичальника.

Список використаних джерел:

1. Банківські операції: підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
2. Герасименко Р. Проблемні позики та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку / Р. Герасименко, М. Дегтярьова // Вісник НБУ. – 2012. – №4. – С. 40 – 46.

Д'яченко Юлія Олександрівна

студентка 4 курсу, напрям підготовки

«Фінанси та кредит»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Вступ. Забезпечення якості аудиторських послуг і задоволення потреб суспільства вимагає вдосконалення процесу саморегулювання аудиторської діяльності. Загальновідомо, що важливою функцією регулювання є здійснення контролю, одним з ключових напрямів якого в аудиторської діяльності є контроль якості аудиторських послуг.

Результати дослідження. Відповідно до Концептуальної основи контролю аудиторської діяльності в Україні, яка затверджена рішенням АПУ від 27 вересня 2007 р. № 182/3 система контролю якості аудиторських послуг формуються кожним аудитором та аудиторською фірмою в Україні.

Європейський парламент та Рада Європейського Союзу ухвалили Директиву 2006/43/ЄС «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності» від 17 травня 2006 р. (Директива 43). Відповідно до цієї Директиви у державах - членах ЄС до аудиторів та аудиторських фірм має застосовуватися система забезпечення якості, організована у такий спосіб, щоб вона була незалежною від аудиторів та аудиторських фірм, які контролюються.

Згідно зі ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами (ЄС) та Україною, яка набрала чинності для України з 1 березня 1998 року, Україна взяла на себе зобов'язання вжити заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства ЄС, зокрема в такій галузі, як бухгалтерський облік. Невід'ємною, як правило першою за розташуванням та номером, групою стандартів усіх редакцій Стандартів аудиту МФБ є група, присвячена контролю якості (Міжнародні стандарти контролю якості). Необхідно зауважити, що стандарт групи МСКЯ (на поточний момент ця група включає тільки один стандарт) слід застосовувати при наданні всіх послуг, на які розповсюджується дія стандартів РМСАНВ, тобто - повністю на зміст Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [1].

Керуючись змістом МСКЯ необхідно зауважити, що організація системи забезпечення якості аудиторських послуг вимагає вдосконалення процесу регулювання та нагляду над аудиторськими фірмами та аудиторами. Важливою функцією цього є здійснення зовнішнього контролю, повноваження щодо проведення якого покладено на Аудиторську палату України. Для виконання своїх повноважень і дотримання інших норм Закону АПУ застосовує до всіх аудиторських фірм та аудиторів систему забезпечення якості аудиторських послуг (систему забезпечення якості).

Відповідно до п. 2.4 Концепції системи забезпечення якості аудиторських послуг в Україні (Рішення АПУ від 26.09.2013 р. № 279/7) система забезпечення якості аудиторських послуг має таку організаційну структуру:

- Аудиторська палата України;
- Комісія АПУ з контролю якості та професійної етики;
- Комітет з контролю якості аудиторських послуг;
- уповноважені контролери;
- уповноважені з контролю якості організації;
- Дисциплінарна комісія АПУ.

Більш детально перелік дій та відповідальність кожної складової системи забезпечення контролю якості аудиторських послуг було розглянуто Виноградовою М. О. у посібнику «Аудит» [2].

Необхідно пам'ятати, що якість аудиторських послуг є прямим результатом професійної компетентності та досвіду аудиторів.

Крім того, якість у аудиті визначається рейтингом аудиторської фірми, який враховує такі позиції конкурентних переваг:

- показники фінансової діяльності;
- тривалість роботи фірми на ринку аудиторських послуг;
- розмір аудиторської фірми;
- досвід та кваліфікація аудитора,
- кількість клієнтів тощо.

Впевненість користувачів у відповідній якості аудиторських послуг забезпечує виконання аудитором вимог стандартів та інших нормативних документів і створює основу для довіри до його думки.

Згідно з вимогами АПУ якісною визнається послуга, яка надається фірмами із дотриманням професійних стандартів, законодавчих та нормативних вимог, які регулюють аудиторську діяльність і задовольняють вимоги користувачів.

Оцінка якості аудита здійснюється з двох боків - виконавця (аудиторської фірми, її керівництва) та споживача (користувача професійної думки аудитора).

Керівник аудиторської фірми зобов'язаний створити відповідне середовище контролю якості аудиту та аудиторських послуг, яке, зокрема, включає:

- підхід керівництва аудиторської фірми до питань контролю якості;
- політику й методи керівництва на фірмі;
- формалізовану організаційну структуру фірми;
- внутрішню систему комунікацій між персоналом;
- внутрішню культуру на фірмі;
- внутрішньофірмові професійні стандарти;
- положення про структурні підрозділи;
- посадові інструкції;
- кадрову політику;
- компетентність персоналу, який здійснює контроль;
- систему заохочення підвищення якості тощо.

Висновки. Таким чином, регулювання аудиторських послуг в Україні здійснюється відповідно до (МСКЯ) 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші

завдання з надання впевненості і супутні послуги, рішень та постанов АПУ.

Список використаних джерел

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : видання 2015-2016 років [Електронний ресурс] / Міжнародна федерація бухгалтерів. Перекл. з англ. мови. - Режим доступу: <http://www.apu.com.ua>.

2. Виноградова М. О. Аудит : навч. посібник / М. О. Виноградова, Л. І. Жидєєва. - К. : ЦУЛ, 2014. - 654 с.

Єськов Пилип Віталійович

студент магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович

д.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Ефективність будь-якої національної економіки залежить від її участі в світових економічних відносинах, ступеня її інтеграції у світове господарство. Результати зовнішньоекономічної діяльності кожної країни пов'язані з поняттями валюти, валютного ринку, валютних курсів та валютної системи. Успішний розвиток валютних відносин можливий лише за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно продати та купити валюту. Без такої можливості економічні контрагенти просто не змогли б реалізувати свої валютні відносини – не мали б іноземної валюти для здійснення своїх зовнішніх зобов'язань, не могли б перетворити одержану інвалютну виручку в національні гроші для виконання своїх внутрішніх зобов'язань.

Дослідженням діяльності валютних ринків займаються такі українські та зарубіжні науковці, як Б. Адамик, Я. Белінська, О. Береславська, В. Васильєва, С. Еш, І. Іванець, Б. Івасів, Ю. Козак, З. Луцишин, В. Любунь, С. Маслова, В. Міщенко, А. Мороз,

О. Наконечний, Л. Петрашко, М. П'ясецька, В. Романишин, Л. Руденко, М. Савлук, Ю. Уманців, А. Філіпенко та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних основ функціонування валютного ринку.

Необхідність валютного ринку зумовлена розвитком міждержавних економічних зв'язків і закінченням у XX столітті формування національних валютних систем. Водночас світовий економічний простір об'єктивно рухався в бік поглиблення процесів інтернаціоналізації та транснаціоналізації виробництва й, відповідно, руху капіталів. Виникла потреба у спільному міждержавному розв'язанні гострих логічних економічних і соціальних проблем. Зростає роль фінансового сектора світової економіки, його вплив на темпи і пропорції світогосподарських зв'язків [2, с. 165].

Взагалі валютний ринок у широкому розумінні – це сфера економічних відносин, які проявляються в здійсненні операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та розміщення тимчасово вільних валютних коштів, а також операцій з інвестування валютного капіталу [4, с. 64].

Більшість валютних угод (до 80 % від загального обсягу валютних операцій) здійснюється на міжбанківському сегменті валютного ринку і на поточному (спот) ринку. Міжбанківський валютний ринок є результатом взаємодії валютних рахунків комерційних банків. Ресурси цього ринку поділяються на комерційні (належать комерційним банкам) та регуляційні (належать центральним емісійним банкам). Саме на міжбанківському валютному ринку сконцентровано до 30 % офіційних валютних ресурсів, за допомогою яких держава реалізує сприятливу для себе валютну політику.

Валютні операції уповноважених комерційних банків в зовнішньому біржовому обороті здійснюються без посередників між банками на основі договірних валютних курсів. Поведінка учасників цього сектора валютного ринку визначається їх взаємною домовленістю, а умови операцій є комерційною таємницею [3, с. 223].

Функції валютних ринків свідчать про те, що валютні ринки є невід'ємною частиною грошово-кредитної політики будь-якої держави. До головних функцій валютних ринків можна віднести [5, с. 68]:

- забезпечення виконання міжнародних розрахунків;
- забезпечення ефективного функціонування світових кредитних та фінансових ринків (дозволяє суб'єктам МЄВ користуватися

- національними кредитними та фінансовими ринками для фінансування та проведення операцій по всьому світу. Тобто фірми мають змогу отримувати кредити за найнижчими ставками і у найпривабливішій для них валюті, а потім використовувати залучені кошти для фінансування будь-яких операцій);
- страхування валютних та кредитних ризиків (валютні ринки надають можливість суб'єктам МЕВ за допомогою відповідних інструментів (опціони, ф'ючерси, форвардні контракти, валютні свопи) зменшити або зовсім уникнути валютних ризиків які пов'язані з проведенням операцій в різних валютах);
  - отримання спекулятивного прибутку учасниками ринку у вигляді різниці курсів валют (спекулянт відкриває позицію по певній валюті і очікує зміни курсу, якщо курс змінився таким чином яким очікував спекулянт то він заробить прибуток якщо, ні то збиток);
  - визначення валютних курсів – діяльність операторів на валютних ринках постійно змінює валютні курси тих валют, з якими працюють на цьому ринку. Існує багато причин зміни валютного курсу певної валюти, але всі вони діють опосередковано через зміну попиту і пропозиції на цю валюту на валютних ринках. Таким чином саме на валютному ринку визначається вартість певної валюти;
  - диверсифікація валютних резервів банків, підприємств, держав (суб'єкти МЕВ можуть певним чином застрахувати себе від змін валютних курсів шляхом розосередження своїх грошових активів в різних валютах);
  - регулювання економіки (через зміну валютного курсу відкрита економіка може регулювати диспропорції які виникають в ній).

Забезпечення реальної свободи вибору і дій власника валюти є найсуттєвішим функціональним призначенням валютного ринку. Тому ступінь зрілості валютного ринку визначається не тільки масштабами валютних операцій, а й його спроможністю повною мірою реалізувати саме цю функцію.

Для функціонування валютного ринку особливе значення має те, чи є національна валюта конвертованою. Попит на іноземну валюту пов'язаний із залежністю національної економіки від імпорту та обумовлений конвертованістю.

Конвертованість – це гарантована можливість грошової одиниці вільно обмінюватись на інші валюти. При повній конвертованості національної валюти кожна юридична і фізична особа може вільно брати участь у зовнішньоекономічній діяльності, продавати, купувати та обмінювати національну валюту на іноземну за певними курсами без будь-яких обмежень або прямого втручання держави. Чим нижче рівень конвертації національної валюти, тим більше валютний ринок підвласний державному регулюванню (перш за все, встановленню фіксованого курсу національної валюти щодо інших валют) [2, с. 102].

Суб'єктами валютного ринку є: центральні банки, комерційні банки, валютні біржі, фірми, приватні (фізичні) особи, брокерські контори, інвестиційні фонди, підприємці, які купують і продають валюту для забезпечення своєї комерційної діяльності (імпортери, експортери), спекулянти, які постійно купують-продають валюту задля одержання доходу від різниці в її курсі, хедери, транснаціональні банки.

Валютні операції здійснюються з метою: продати іноземну валюту чи, навпаки, придбати необхідну іноземну валюту для проплатити імпорту, погашення валютного кредиту і процентів по ньому і т.п.; запобігти можливих збитків, пов'язаних з несприятливими змінами курсів валют (операції хеджування); отримати спекулятивні прибутки на різниці курсів валют.

Широкий асортимент валютних операцій, високе технологічне й організаційне забезпечення їх виконання створюють усім суб'єктам валютного ринку сприятливі умови для досягнення таких цілей – забезпечення ліквідності, прибутковості і керованості валютними ризиками. Тому прискорений розвиток валютного ринку – одне з актуальних завдань країн з перехідними економіками, у тому числі й України. Проте в Україні валютний ринок формується надто повільно, асортимент валютних операцій на ньому обмежений переважно касовими операціями.

Валютний курс відбиває взаємодію сфер національної та світової економік. Якщо основні характеристики кожної валюти формуються у межах національних господарств, то їх кількісне по-рівняння відбувається у зовнішньоекономічних операціях. Валютний курс порівнює національні вартості не прямо, а опосередковано – через їх відносну купівельну спроможність. Це забезпечує наявність вартісних критеріїв при

проведенні міжнародних розрахунків, дає змогу вимірювати ефективність зовнішньо-економічних операцій [6, с. 262].

Сучасний світовий валютний ринок характеризується прискореним зростанням обсягів обігу. Сьогодні вони багаторазово перевищують потреби глобального виробництва і торгівлі у валютних інструментах. Так, щоденний оборот світового валютного ринку за останні п'ять років подвоївся і становить понад 3 трлн дол., тоді як обсяги світової торгівлі товарами і послугами не перевищують 100 млрд. дол. на день. Поряд із тим посилення нестабільності у світовій валютній системі стало закономірним результатом масштабних структурних змін, що відбувались у глобальній економіці в останні 15 років, накопичення в ній значних торговельних та інвестиційних дисбалансів [1, с. 13].

Сьогодні Україна має проблеми становлення валютної системи в своїй державі, але ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми існує, що було нами вищезазначено. Ми сподіваємось, що в майбутньому українська валюта буде не деградувати, а прогресувати.

Отже, валютному ринку властиві атрибути будь-якого ринку. Він завжди є конкурентним ринком. Суб'єкти ринку конкурують між собою з приводу одержання найбільшого прибутку. Також будь-які обмінні операції на валютному ринку містять у собі елементи валютного ризику. Валютний ризик органічно пов'язаний із конкуренцією, з елементами невизначеності економічної кон'юнктури, зрештою, з обов'язковою присутністю суб'єктивного моменту у поведінці контрагентів, які не завжди можна прогнозувати.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які об'єднують продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20.
2. Буднік М. М. Фінансовий ринок : навч. пос. / М. М. Буднік, Л. С. Мартюшева, Н. В. Сабліна. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 334 с.
3. Еш С. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.

4. Козак Ю. Г. Міжнародні фінанси : навч. посібник. Видання 3-тє, перероб. та доп. / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвинова, В. В. Ковалевський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. –640 с.
5. Маслова С. О. Фінансовий ринок. навч. пос. Друге видання, виправлене / С. О. Маслова, О. А. Опальов/ – К. : «Каравела», 2003. – 344 с.
6. Савлук М. І. Гроші та кредит : Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; За заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.

Карпенко Дана Василівна

Клімченко Антоніна Сергіївна

студентки 4 курсу, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Вступ. Функціонування будь-якого підприємства розпочинається з організації матеріально-технічної бази, в якій головним елементом виступають основні засоби. Від стану основних засобів залежать техніко-технологічний рівень виробництва, продуктивність праці, якість товарів та послуг, прибутковість підприємств житлово-комунального господарства. Тому, вивчення та дослідження економічної сутності та класифікації основних засобів підприємств житлово-комунального господарства розглядалось в працях Н. Самбурської [7], І. Чистякової [9], В. Яцюк [11] та ін.

Результати дослідження. Житлово-комунальне господарство є однією з найбільш важливих галузей економіки України, що впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства. Серед основних чинників, які впливають на фінансовий стан підприємств житлово-комунального господарства є технічна відсталість галузі. Низька якість житлово-

комунальних послуг обумовлена в першу чергу зношеністю обладнання підприємств-виробників й надавачів послуг. Так, за повідомленнями Державного комітету статистики України протягом 2017 р., повністю зношеними є близько 37 % протяжності водопровідних та каналізаційних мереж, 18 % протяжності тепломереж; втрати води у водопровідних мережах сягають 41 %; 20 % сукупної кількості опалювальних котлів експлуатуються вже понад 20 років; ремонту, модернізації або заміни потребують 38 % сукупної кількості ліфтів. Очевидно, що зношеність мереж житлово-комунального господарства стає причиною великих втрат при доставці послуг кінцевому споживачу та провокує збільшення тарифів на послуги, при цьому якість послуг залишається на минулому рівні.

Відновлення темпів економічного зростання підприємств житлово-комунального господарства Україні неможливо без підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази, в якій головним елементом виступають основні засоби. Але часті та непослідовні зміни у законодавчих, нормативно-правових актах України призвели до різного й неоднозначного тлумачення сутності та класифікації основних засобів, що потребує систематизації та узагальнення.

П(С)БО 7 «Основні засоби» визначає основні засоби як матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [6].

Відповідно до ПКУ під основними засобами розуміють матеріальні активи, вартість яких перевищує 6000 грн [5].

У МСБО 16 «Основні засоби» зазначено, що «основні засоби - це матеріальні активи, якими підприємство володіє з метою їх використання в процесі виробництва, постачання товарів, здійснення послуг, надання в оренду, або для цілей управління, й які, як передбачається, будуть використані протягом більш одного звітного періоду» [4]. Таке визначення основних засобів, на наш погляд, вдало підкреслює спосіб їх використання, але не враховує всіх ознак, що визначають їх сутність.

Для уникнення суперечностей у законодавчих, нормативно-правових актах пропонується розглядати «основні засоби» як матеріальні

активи, придатні для використання у процесі діяльності суб'єкта підприємництва або установи (організації), які втрачають свою вартість частково, шляхом перенесення її на новоодержаний продукт, та очікуваний термін використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу).

Запропоноване визначення поняття основних засобів відрізняється від наведеного у П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] за наступними ознаками:

конкретніше сформульовано призначення основних засобів (установи, організації) - використання в процесі діяльності;

обґрунтовано їх включення до собівартості виробленої продукції - втрачають свою вартість частково, шляхом перенесення її на новоодержаний продукт;

відокремлено їх від незавершених капітальних інвестицій - придатні для використання;

термін використання зберігається як критерій визначення основних засобів.

З метою проведення аналізу основних засобів, планування їх відтворення необхідно згрупувати об'єкти основних засобів за окремими ознаками у однорідні групи, тобто класифікувати.

У науковій літературі останніх років класифікації основних засобів приділено значну увагу. Так, О. Агресом запропоновано класифікацію основних засобів за окремими критеріями: технічним станом; належністю; напрямками діяльності; використанням [1].

С. Гречко пропонує такі класифікаційні ознаки основних засобів за: можливістю гарантійного обслуговування; матеріально відповідальними особами; центрами відповідальності; забезпеченням процесів; джерелами надходження об'єктів основних засобів [2].

О. Євтушенко поділяє основні засоби «за бізнес-процесами», «за ступенем інтенсивності використання основних засобів у різних бізнес-процесах підприємства» [3].

Х. Стельмах, О. Кузьмін акцентують увагу на таких класифікаційних ознаках основних засобів як за: характером використання; належністю до підприємства; джерелом фінансування [8].

О. Щирська наводить класифікацію основних засобів за призначенням; ступенем використання; наявністю прав на об'єкти основних засобів; видами; характером участі у виробничому процесі (активні та пасивні основні засоби) [10].

Найбільш цікавою, на погляд авторів, для підприємств житлово-комунального господарства є класифікація основних засобів розглянута у монографії Н. Самбурської [7]. Своєрідним продовженням класифікації основних засобів для підприємств житлово-комунального господарства можна вважати поділ основних засобів на власні, орендовані, ті, що знаходяться в експлуатації, запасні, оренді, ремонті, на модернізації, реконструкції, добудові, частковій ліквідації [7, с. 59]. Також важливим є, виділена науковцем Н. Самбурською [7, с. 60], класифікаційна ознака - «за призначенням» (основні засоби, що обслуговують основну діяльність, допоміжну діяльність, соціальні потреби тощо), яку слід враховувати при здійсненні аналізу основних засобів підприємств житлово-комунального господарства.

Для формування більш детальної класифікації основних засобів для підприємств житлово-комунального господарства авторами пропонується удосконалити класифікацію основних засобів через виокремлення таких класифікаційних ознак, як «за техніко-економічними показниками», «за формами використання основних засобів в процесі їх експлуатації» (рис. 1).

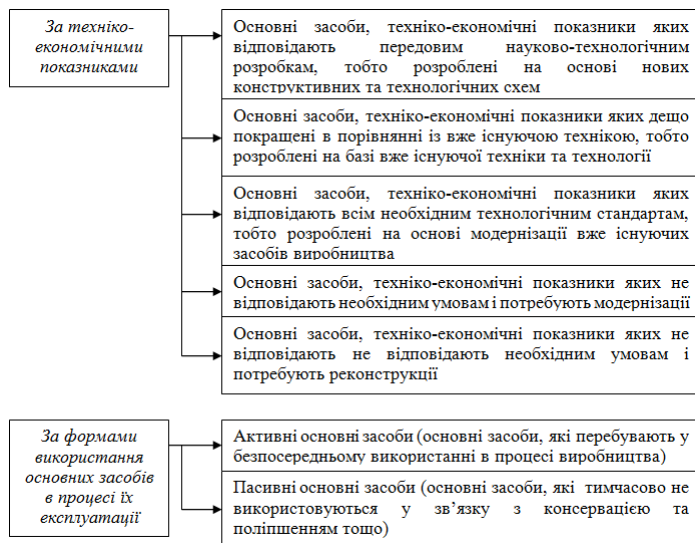

Рис. 1. Класифікація основних засобів підприємств житлово-комунального господарства [запропоновано авторами]

Висновки. Проведені дослідження дали змогу уточнити економічну сутність та класифікацію основних засобів підприємств житлово-комунального господарства. Розглянуті питання сприятимуть формуванню ефективної політики управління основними засобами на підприємствах житлово-комунального господарства.

Список використаних джерел

1. Агрес О. Г. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, класифікація та вартісне оцінювання / О. Г. Агрес // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. - 2009. - № 6 - С. 5-9.

2. Гречко С. М. Особливості визнання основних засобів в цілях бухгалтерського обліку та оподаткування / С. М. Гречко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. - 2011. - № 3(21). - Ч. 2. - С. 23-31.

3. Євтушенко О. А. Урахування потреб процесно-орієнтованого управління в класифікації основних засобів підприємства / О. А. Євтушенко // Європейський вектор економічного розвитку. - 2013. - № 1 (14). - С. 79-85.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

5. Податковий кодекс України від 02.12. 2011р. № 2755-VI із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>. -

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000р. № 241 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

7. Самбурська Н. І. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами: теорія і практика (на прикладі підприємств водопровідно-каналізаційного господарства): монографія / Н. І. Самбурська. - Полтава: РВВ ПУЕТ, 2015. - 289 с.

8. Стельмах Х. П. Класифікація основних засобів підприємств. Поняття «основні засоби» та канали їх вибуття на підприємстві / Х. П. Стельмах, О. Є. Кузьмін // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. - 2010. - № 20.14 - С. 263-268.

9. Чистякова І. А. Економічне стимулювання відтворення основних засобів в амортизаційній політиці житлово-комунальних підприємств:

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец.: спец. 08.00.09 / І. А. Чистякова. - Харків: ХНАМГ, 2010. - 20 с.

10.Щирська О. В. Поняття «основні засоби» та канали їх вибуття на підприємстві [Електронний ресурс] / О. В. Щирська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжн. збірник наук. праць. - 2011. - № 3 (21) - Ч. 1. - С. 410-417.

11.Яцюк В. В. Проблемні аспекти організації обліку основних засобів в житлово-комунальному господарстві за сучасних умов його розвитку / В. В. Яцюк // Вісник Хмельн. нац. ун-ту. - 2009. - № 6. - Т. 1. – С. 206-208.

Квач Ліна Олександрівна
студентка 5 курсу, магістри спеціальності
«Фінанси ,банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. Розвиток ринкових відносин та побудова сталого економічного зростання економіки України вимагає на даний час ефективного використання усіх ресурсів, що використовуються у процесі виробництва. Аби трудові ресурси діяли ефективніше, потрібно запровадити дієвий механізм мотивування та стимулювання праці, переглянути діючу систему соціальної політики організації, що призведе до зростання кінцевих результатів діяльності підприємств, а також підвищить життєвий рівень працівників.

Дослідженнями сутності мотивації та стимулювання працівників займалися такі вітчизняні вчені, як В. І. Алексеєнко, В. І. Блонська, Є. О. Кончаковський, В. О. Ніколаєв, О. Р. Сватюк, Г. Ю. Шульга, О. І. Яценко та інші, а також закордонні вчені: Дж. П. Бейкер, Г. Мансо, В. Мейсон, Д. Дж. Воттс, Р.Л. Хенемен, С. Штрассер та інші.

Мета даного дослідження полягає у вивченні сутності мотивації персоналу підприємства як інструменту соціальної політики та

дослідженню шляхів мотивування його ефективної праці через методи соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділяють три основних підходи щодо суті мотивації та систематизовано визначення мотивації до кожного з них: мотивація як внутрішні фактори, що детермінують поведінку людини; мотивація як процес зовнішнього впливу на поведінку людини; мотивація як психологічний стан людини, що детермінує її поведінку.

У формуванні мотивації працівників, підвищення їх самовираження в роботі особливе місце займає соціальна політика підприємства.

По-перше, на підприємстві реалізуються пільги і гарантії в рамках соціального захисту працівників, встановлені на державному або регіональному рівні. По-друге, підприємства надають своїм працівникам і членам їх сімей додаткові пільги, які стосуються елементів матеріального стимулювання, за рахунок виділених на ці цілі коштів з фондів соціального розвитку підприємства. Надання додаткових пільг і послуг соціального характеру понад обов'язкових виплат проводиться або за ініціативою адміністрації, дійсно втілює в життя принципи соціальної кадрової політики, або в результаті тарифних угод між адміністрацією і радою трудового колективу (профкомом) як виразника інтересів працівників.

Соціальне забезпечення працівників, розвиток їх особистості, збереження здоров'я є умовою успішної діяльності організації. Можна виділити наступні основні цілі соціальної політики: ототожнення працівника зі своїм підприємством (задоволення потреби в причетності до підприємства); особисті цілі і бажання працівників збігаються з цілями підприємства або відповідають їм; зростання продуктивності праці і бажання працівників трудитися; соціальна захищеність працівників; поліпшення моральної атмосфери на підприємстві, формування сприятливого соціально-психологічного клімату; зростання іміджу підприємства в очах працівників і суспільства.

Одним з видів соціальної мотивації персоналу є соціальний пакет. Забезпечення працівникам соціальними пакетами дає змогу роботодавцю досягати таких цілей: сформувати позитивний імідж і бренд роботодавця на ринку праці; узагальнення особистих цілей співробітника у відповідність зі стратегічними планами організації; орієнтувати працівників на підвищення продуктивності праці, поліпшення результатів

діяльності; залучити і утримати компетентних працівників, знизити плинність; поліпшити результати праці за рахунок посилення мотивації працівників та зменшення кількості захворювань; контролювати витрати на робочу силу; оптимізувати витрати на соціальне забезпечення працівників, отримати податкові пільги, зменшити непередбачувані фінансові витрати; поліпшити якість трудового життя, матеріальний добробут найманих працівників і членів їхніх родин; підвищити якісні параметри людського капіталу; поліпшити соціально-психологічний клімат в організації.

Соціальний пакет, окрім вирішення базових потреб персоналу таких, як: житлові, потреби в харчуванні, охороні здоров'я, відпочинку та інші, як інструмент мотивації включає в себе наступні потреби: надання можливості оволодіння новими знаннями і підвищення кваліфікації; подарунки до урочистих подій; організація корпоративних свят і відпочинку; оплата корпоративного одягу; надання службового транспорту; оплата користування службовим мобільним телефоном; публічні винагороди, подарунки, сувеніри відповідно до досягнутих успіхів; оплата навчання дітей співробітників у вищих навчальних закладах; оплата відпочинку дітей співробітників у таборах.

Висновки. Основне призначення мотивації – змусити людину працювати краще, відповідальніше ставитися до своїх обов'язків, докладати до виконання роботи більше зусиль, адже можливість підвищення кваліфікації, належні умови праці, оптимальні режими праці та відпочинку, задовільний психологічний клімат у колективі здатні підвищити ефективність праці, тому українські компанії мають впроваджувати різні способи мотивації та досліджувати вплив таких нововведень на ефективність праці персоналу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Білявський В. Соціальний пакет як інструмент мотивування персоналу підприємства / В. Білявський // Вісник КНТЕУ. – 2007. – № 6. – С. 62–68.
2. Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний механізм ефективності менеджменту персоналу: методологія та концепція формування / Н. Л. Гавкалова. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 400 с.

Кисленко Наталія Олексіївна
студент магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович
д.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розвиток підприємництва в Україні є об'єктивним процесом, зумовленим тими ринковими перетвореннями, що здійснюються в державі. Підприємництво у різних формах виступає як невід'ємна частина сучасного суспільного процесу, як рушійна сила економічного прогресу. Правильна оцінка фінансових результатів діяльності та фінансового стану підприємства за сучасних умов господарювання конче потрібна як для його керівництва і власників, так і для інвесторів, партнерів, кредиторів, державних органів.

Проблеми організації та обліку результатів фінансової діяльності досліджувалися такими науковцями, як О. Терещенком, В. Опаріном, О. Філімоненковим, І. Жолнером, А. Поддєрьогіном та іншими.

Метою статті є розкриття особливостей фінансової діяльності підприємства.

Фінансовий стан підприємства характеризується ступенем його прибутковості та оборотності капіталу, фінансової стійкості та динаміки структури джерел фінансування, здатності розраховуватися за борговими зобов'язаннями. Ці фактори дозволяють визначити недоліки у діяльності підприємства і шляхи їх подолання. Комплексний і систематичний підхід до фінансового стану підприємства дасть можливість підприємству розвиватись у довгостроковій перспективі.

Найважливішою стороною фінансової діяльності підприємств є формування та використання різних грошових фондів, за допомогою яких здійснюється забезпечення господарської діяльності необхідними грошовими засобами. Грошові фонди підприємств можна поділити на чотири групи [5]:

- 1) фонди власних засобів (статутний капітал, додатковий капітал, інвестиційний фонд, валютний фонд);
- 2) фонди запозичених засобів (різноманіття цих фондів дає можливість їх використання в різних становищах; запозичені засоби в нормальних економічних умовах сприяють підвищенню ефективності виробництва);
- 3) фонди притягнутих засобів (ці засоби знаходяться в обігу підприємства та належать його робітникам – дивіденди та фонд споживання, що утворюється за рахунок прибутку і використовується для задоволення потреб робітників);
- 4) оперативні грошові фонди (фонд заробітної плати, фонд для сплати податків до бюджету та інші фонди, які створюються періодично).

Фінансова діяльність підприємств відображається в грошових потоках, які характеризують різноманітні й різносторонні відносини. В основі фінансової діяльності підприємств лежить здійснення витрат і формування доходів. Проведення витрат забезпечується за рахунок фінансових ресурсів, які знаходяться в розпорядженні підприємств. Підсумки фінансової діяльності відображаються у фінансових результатах (прибутках чи збитках).

Основні завдання фінансової діяльності підприємства полягають в наступному [1]:

- 1) вибір форми фінансування та їх оптимальне співвідношення. Фінансування поділяється на внутрішнє і зовнішнє в залежності від джерел коштів. Важливими формами фінансування підприємств є кредит (грошовий і майновий), випуск цінних паперів (акцій і облігацій). Спеціальними формами довгострокового кредитування є оренда і лізинг (оперативний і фінансовий);
- 2) вибір структури капіталу підприємства, напрямків його використання;
- 3) збалансування надходжень і видатків платіжних засобів підприємства у часі;
- 4) забезпечення своєчасності розрахунків;
- 5) підтримання необхідної ліквідності. Ліквідність підприємства – це його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань. Ліквідність підприємства характеризується співвідношенням величини його високоліквідних активів і короткострокової заборгованості.

Фінансові ресурси формуються за рахунок власних та зовнішніх джерел. Власні ресурси концентруються у статутному фонді.

Зовнішніми джерелами фінансових ресурсів підприємств є кошти, що надходять з бюджету, цільових та централізованих корпоративних фондів, як правило, на безповоротній основі, а також кредити, що надаються банками за плату на поворотній основі.

Фінансові ресурси підприємств спрямовуються на формування основних фондів і оборотних коштів. За рахунок фінансових ресурсів здійснюються витрати підприємств на виробництво та реалізацію товарів, робіт і послуг, а також інші витрати, пов'язані з діяльністю підприємства. У процесі здійснення витрат виникають вихідні грошові потоки – оплата рахунків поставщиків і підрядчиків за товари, роботи, послуги, страхові платежі.

Функціонування фінансів підприємств характеризується певними фінансовими категоріями. Такими категоріями виступають: фінансові ресурси, витрати, доходи, фінансові результати.

Фінансова діяльність підприємств може бути організована трьома методами: комерційний розрахунок; неприбуткова діяльність; кошторисне фінансування.

Фінансова діяльність підприємства передбачає виконання фінансової звітності підприємства, тобто системи узагальнених і взаємопов'язаних показників, які характеризують результати фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій за минулий період (місяць, квартал, рік). Вона складається шляхом підрахунку, групування і спеціальної обробки даних поточного бухгалтерського обліку.

Значення звітності полягає, перш за все, в тому, що вона є джерелом інформації про результати діяльності підприємства, про витрати виробництва та реалізацію продукції (товару, робіт, послуг), про платоспроможність підприємства та його життєздатність. За даними звітності здійснюють аналіз фінансової діяльності підприємства (стан засобів та джерела їх формування), розробляють у необхідних випадках заходи фінансового оздоровлення підприємства. Звітність використовується також для подальшого планування фінансової діяльності підприємства [8].

Фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове положення, результати діяльності і рух коштів підприємства за звітний період.

Фінансова звітність повинна задовольняти потреби тих користувачів, що не можуть вимагати звітів, складених з обліком їхніх конкретних інформаційних потреб. Фінансова звітність повинна цілком висвітлювати всі напрямки діяльності підприємства і разом з тим містити тільки доречну інформацію, що впливає на прийняття рішень користувачами, дає можливість вчасно оцінити минулі, дійсні і майбутні події, підтвердити я скорегувати їхньої оцінки, зроблені в минулому.

Інформація, приведена у фінансових звітах, повинна не тільки відбивати результати попередньої діяльності, але і бути корисною для прогнозування розвитку фінансової діяльності підприємства в наступні періоди [6].

Інформація про фінансовий стан підприємства в звітному періоді використовується для прогнозування його фінансового стану, результатів фінансової діяльності і платоспроможності в майбутніх періодах. Аналітичні потреби користувачів задовольняються завдяки відповідній структурі фінансових звітів, а також надання порівнянної інформація за звітний і попередні періоди.

Фінансова звітність підприємства (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності і суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) включає.

У більшості країн світу фінансова звітність складається і подається для зовнішніх користувачів зі значним інтервалом, як правило, після закінчення фінансового року. Але для внутрішніх потреб вона складається здебільшого з коротким інтервалом [6].

В Україні звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна звітність (місячна, квартальна), що охоплює визначений період, складається наростаючим підсумком з початку року.

Для суб'єктів малого підприємництва і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлена скорочена по показниках фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати.

Основною формою фінансової звітності є баланс, тобто деталізована репрезентація фінансового стану підприємства на конкретний момент часу. За своєю структурою бухгалтерський баланс – це двостороння таблиця, з лівого боку якої відображено склад засобів господарства та їх розміщення – «актив»; а з правого боку таблиці –

утворення засобів господарства та їх цільове призначення – «пасив». У балансі відображаються також результати господарської діяльності [1, с. 18].

Кожне підприємство повинно здійснювати фінансову діяльність відповідно до свого Статуту. Для цього йому необхідно мати основні й оборотні засоби, нематеріальні активи, певні кошти, здійснювати фінансові вкладення. Інформація про наявність і рух майна та джерела його утворення має надходити своєчасно, а періодично її треба узагальнювати для більш ефективного використання в управлінні, для здійснення контролю за збереженням засобів виробництва, вивчення складу та вільного використання господарських засобів. З цією метою засоби господарства та джерел їх утворення на підприємствах об'єднують в економічно однорідні групи, що знаходить відображення в бухгалтерському балансі [6].

Співвідношення між окремими групами активів і пасивів балансу мають важливе економічне значення та використовуються для оцінки й діагностики фінансового стану підприємства [3].

Необхідність регулювання результатів діяльності підприємства визначається його значною роллю у розвитку підприємства і гармонійному забезпеченні інтересів власників, персоналу та держави. Ефективність цього регулювання, як і ефективність будь-якої управлінської системи, значною мірою залежить від якості її інформаційної бази. Чим розширеніша операційна, інвестиційна та фінансова діяльність підприємства, тим вища роль якісної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень у галузі формування і використання рівня результатів його діяльності [2].

Формування системи інформаційного забезпечення регулювання результатів діяльності підприємства являє собою цілеспрямований підбір відповідних інформативних показників для аналізу, планування та прийняття стратегічних і оперативних управлінських рішень.

Законом передбачається фінансування програм підтримки малого підприємництва за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, позабюджетних коштів, у тому числі коштів, одержаних від приватизації державного і відчуження комунального майна, та інших джерел фінансування, не заборонених законом [7].

Таким чином, необхідний диференційований підхід до малих підприємств, що повинен знайти відображення у всіх законодавчих актах

України, у тому числі в законах з оподаткування, податковому кодексі. Однак мало звільнити підприємців від необґрунтованого податкового тягара, треба надати їм, особливо на початковому етапі, відповідну фінансову підтримку [4]:

- створення законодавчо-нормативних умов, сприятливих для одержання необхідних кредитів і позичок від комерційних банків та інших фінансових установ;
- фінансово-кредитна підтримка малих підприємств із боку держави за умови здійснення діяльності, що сприяла б скороченню безробіття, підвищенню обсягу виробництва товарів та послуг, розв'язувала б соціальні проблеми суспільства;
- надання підприємствам малого бізнесу відповідних фінансових та інших послуг на пільгових умовах із боку держави для стимулювання розвитку малих підприємств.

Суть фінансової діяльності підприємства полягає у виникненні грошових відносин, що пов'язані з неперервним кругообігом коштів у формах витрачання ресурсів, одержання доходів, їх використання, а також з приводу відносин з постачальниками, покупцями продукції, працівниками підприємства та державними органами.

Отже, зміст фінансової діяльності підприємств полягає у безперервному кругообігу коштів, який здійснюється у вигляді витрат ресурсів і одержання доходів, їхнього розподілу й використання. При цьому визначаються джерела коштів, напрямки та форми фінансування, оптимізується структура капіталу, проводяться розрахунки з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, покупцями продукції, державними органами та персоналом підприємства. Ефективне функціонування підприємств малого бізнесу, можливе тільки за загального сприятливого економічного, політичного, законодавчого клімату в країні.

Список використаних джерел:

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан, Ю. В. Піча. – Київ : Каравела ; Львів : Новий світ, 2001. – 298 с.
2. Глущенко В. В. Финансы / В. В. Глущенко, И. И. Лищенко. – Москва : ГОО НПЦ Крылья, 1998. – 416 с.
3. Економіка підприємства / за ред. Покропивного С.Ф. – Київ : КНЕІ, 2001. – 528 с.

4. Замасло О. Т. Вплив податкової політики держави на фінансову діяльність підприємства / О. Т. Замасло // Фінанси України. – Київ : Міністерство Фінансів України, 2002. – С. 39–42.
5. Ковалева А. М. Финансы / А. М. Ковалева. – Москва : Финансы и статистика, 1999. – 384 с.
6. Кужельний В. М. Теорія бухгалтерського обліку / В. М. Кужельний, В. Г. Лінник. – Київ : КНЕІ, 2001. – 334 с.
7. Наумова Л. Ю. Розвиток малого та середнього підприємництва як фактор фінансової стабілізації в державі / Л. Ю. Наумова // Фінанси України. – Київ : Міністерство Фінансів України, 2001. – С. 24–29.
8. Шакуна В. І. Правові основи підприємницької діяльності / В. І. Шакуна, П. В. Мельник, В. М. Попович. – Київ : Правові джерела, 1997. – 780 с.

Клімова Аліна Володимирівна

Немазана Ірина Павлівна

студенти 4 курсу, спеціальності «Фінанси і кредит»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Пазушан Анна Василівна

ст. викладач кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Традиційні технології банківського обліку операцій, пов'язані з ідентифікацією клієнта, виявляються дорогими для систем масових платежів, які здебільшого оброблюють операції з невеликими сумами. Для вирішення питання ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій необхідно відмовитися від зберігання та передавання конфіденційних відомостей при віддаленому здійсненні тих угод, які не потребують ідентифікації клієнта. Безпека без ідентифікації може бути легко реалізована за допомогою електронного платіжного засобу на пред'явника, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Саме таким платіжним засобом є електронні гроші.

А. Генкіна, Ч. Гудхарда, М. Кінга, С. Кляйна, Б. Коена, Г. Селджіна, А. Шамрасва, Б. Шміта, Л. Уайта, Б. Фрідмена порушується ряд питань, пов'язаних із феноменом електронних грошей.

Електронні гроші є грошовими зобов'язаннями емітента в електронному вигляді, які знаходяться на електронному пристрої у розпорядженні користувача. Таким пристроєм може бути мікропроцесорна картка, комп'ютер користувача, сервер системи розрахунків електронними грошима, де централізовано зберігаються електронні гроші користувачів, тощо. У системах, які здійснюють розрахунки електронними грошима, банківські рахунки використовуються лише, якщо гроші вводяться та виводяться із системи. При цьому йдеться про банківські рахунки емітента електронних грошей, а не користувачів. У разі емісії електронних грошей традиційні гроші користувачів зараховуються на банківський рахунок емітента. При пред'явленні електронних грошей для погашення, традиційні гроші списуються з банківського рахунку емітента і надаються пред'явнику, наприклад торговцю, який реалізував за електронні гроші товари чи послуги, або споживачу, якщо він вже не потребує такого платіжного засобу.

Використання наперед оплаченої одноцільової картки не означає здійснення платежу, справжня купівля відбувається в момент завантаження картки. Фізичне споживання товарів або послуг не означає їхнього споживання на макроекономічному рівні. Безпосереднє використання картки не породжуватиме потоків грошової природи [2].

Значна частина характеристик трансферабельних електронних грошей збігається з характеристиками готівки. Суттєвою різницею є неоднорідність електронних грошей у межах національних економік. Однорідність електронних грошей досягатиметься лише в тому випадку, якщо вони випускатимуться єдиним емітентом у країні, наприклад центральним банком. Така можливість розглядалась у різні часи центральними банками Японії, Фінляндії, Канади, Казначейством США і Грошово-кредитним управлінням Сінгапуру [3].

Електронні гроші розглядаються як один із наперед оплачених платіжних інструментів, тобто відмічається їх зв'язок з традиційними грошима. Водночас підкреслюється, що електронні гроші мають окремий обіг, відмінний від банківського обігу грошей, і є неперсоніфікованим платіжним продуктом.

Електронних грошей відносять лише наперед оплачені картки багатоцільового використання (multipurpose prepaid cards), які застосовуються держателем для розрахунків не тільки з емітентом, а й з «третьою стороною». Таким чином, картки зі збереженою грошовою вартістю, які випускаються телефонними компаніями, операторами мобільного зв'язку, транспортними фірмами, Інтернет–провайдерами й іншими підприємствами і які приймаються до оплати виключно їх емітентами, електронних грошей не містять. Інша річ, якщо грошову вартість таких карток починають приймати інші підприємства, як це, наприклад, сьогодні відбувається з картками Управління міського транспорту Нью-Йорку або з картками певних телефонних компаній в Японії [1].

Отже, активний розвиток сучасних телекомунікаційних, комп'ютерних технологій привів до розвитку нових суспільних відносин. Електронні гроші представлено у вигляді вартості, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіпова картка або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера.

Список використаних джерел:

1. Грачева М. Центральные банки в эпоху электронных денег: потеря былого могущества? / М. Грачева // Мир электронной коммерции. – 2001. – № 1. – С. 40–60.
2. Достов В. Частные деньги возможны только в качестве эксперимента / В. Достов // Аналитический банковский журнал. – 2006. – № 11. – С. 50.
3. Мировая экономика и международные отношения / Рос. Акад. Наук. – М. : Наука, 2005. – № 4. – С. 94–101.

Клюкач Наталія Олександрівна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Інвестиційна діяльність є основою подальшого розвитку підприємства будь-якої галузевої приналежності та форми власності. Без інвестицій неможливі підготовка та запуск у виробництво нових видів продукції (робіт, послуг), підвищення якості та дизайну товарів, використання нових видів матеріалів, енергозбереження. Інвестиції відіграють вирішальну роль у відтворювальних процесах на підприємстві, оскільки саме вони забезпечують підвищення технічного та організаційного рівня виробництва[1, с.109].

Інвестиційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання є багатоаспектною. Вона передбачає пошук або розробку інвестиційних проектів, їх обґрунтування за економічними або за іншими (соціальні, екологічні) критеріями, пошук інвестиційних ресурсів та власне управління цими та іншими аспектами діяльності.

Інвестування відіграє ключову роль у фундаментальних економічних процесах, що відбуваються на підприємствах. Від якісних і кількісних характеристик інвестиційних рішень залежить виробничий потенціал підприємства, ефективність його функціонування, галузева і відтворювальна структура суспільного виробництва. Вирішення багатьох соціальних проблем, таких як безробіття, умови праці, пов'язано з масштабом інвестиційного процесу і його ефективністю.

Найважливішою складовою економічного управління діяльністю підприємства є інвестиційний менеджмент, об'єктом якого є інвестиційна діяльність підприємства.

Під інвестиційним менеджментом розуміють систему принципів, методів та інструментів розробки, прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на досягнення цілей інвестиційної діяльності

підприємства, забезпечення інвестиційної підтримки усіх видів його діяльності та створення інвестиційно-привабливого іміджу підприємства.

Інвестиційний менеджмент є безперервним процесом прийняття і реалізації інвестиційних рішень щодо різних сфер діяльності підприємства.

Ефективність інвестиційного менеджменту як цілеспрямованої дії на процеси, що відбуваються в інвестиційній діяльності підприємства, досягається тоді, коли він будується на застосуванні базових принципів (правил) науки управління.

Якщо розглядати зміст такого роду правил щодо органів управління інвестиційною діяльністю підприємства, то такі правила поведінки (або межі дій) працівників, зайнятих інвестиційною діяльністю, є різноманітними: більш регламентовані для органів управління та основної частки працівників та менш окреслені, але неодмінно зумовлені іншими ознаками — для керівників[2,с.95].

В менеджменті організації виділяють два види принципів:

- принципи управління — основні правила дії органів та працівників управління, які зумовлені характером господарської організації та її місцем у соціально-економічній системі;

- принципи керівництва — основні правила або неодмінні умови ділової поведінки керівників, що ґрунтуються на об'єктивно аналітичному підході до керівництва колективом працівників.

Підстав не використовувати ці види принципів в інвестиційному менеджменті немає, тому у цьому виді функціонального менеджменту також правомірне їх використання.

На кожній стадії циклу вирішуються певні завдання:

- планування — складання плану реалізації стратегії;
- визначення умов та організація — визначення потреб у ресурсах для реалізації різноманітних фаз інвестиційного циклу, постановка завдань перед працівниками, організація роботи;
- виконання — здійснення реалізації плану;
- керівництво — контроль, аналіз, коригування дій, накопичення досвіду, оцінки ефективності інвестиційних проєктів.

Основною метою інвестиційного менеджменту є забезпечення найбільш ефективних шляхів реалізації інвестиційної стратегії підприємства на окремих етапах її реалізації.

У процесі досягнення цієї мети вирішуються найважливіші завдання, які слід розглянути докладніше.

1. Забезпечення високих темпів економічного розвитку підприємства за рахунок ефективної інвестиційної діяльності. Стратегія розвитку будь-якого підприємства з моменту його створення припускає постійне економічне зростання за рахунок збільшення обсягів діяльності, а також галузевої, асортиментної і регіональної її диверсифікованості. Це економічне зростання забезпечується насамперед за рахунок інвестиційної діяльності, у процесі якої реалізуються довгострокові стратегічні цілі підприємства. Між ефективністю інвестиційної діяльності і темпами економічного розвитку підприємства існує прямий зв'язок.

2. Забезпечення максимізації доходів від інвестиційної діяльності. Прибуток є основним показником, що характеризує результати не тільки інвестиційної, а й усієї господарської діяльності підприємства. За наявності альтернативних рішень у напрямках інвестування слід за інших однакових умов вибирати ті, які в остаточному підсумку забезпечують найбільшу суму чистого прибутку в розрахунку на вкладений капітал.

Мінімізація інвестиційних ризиків. Інвестиційні ризики дуже різноманітні і супроводжують практично усі форми інвестиційної діяльності і напрями інвестування. За певних несприятливих обставин ці ризики можуть призводити до втрати не тільки прибутку і доходу від інвестицій, а й частини капіталу, що інвестується. Тому при прийнятті управлінських рішень, пов'язаних з реалізацією окремих інвестиційних проектів, необхідно стотно обмежувати інвестиційні ризики і пов'язані з ними фінансові втрати [3, с. 75].

Література:

1. Процик Т.В. Оцінка інноваційно-інвестиційної привабливості як важлива компонента формування якісно нової стратегії соціально-економічного розвитку регіону // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Регіон - 2015: стратегія оптимального розвитку" (22-25 квітня 2015 року, м. Харків. - Х., 2015. - 401 с.
2. Князь С. В., Георгіаді Н. Г., Князь О. В. Фінансовий менеджмент. – Л.: Видавництво Національного ун-ту "Львівська політехніка", 2015. – 184 с.
3. Мельник Т.М., Шаматріна А.М. Поняття, необхідність та методичні підходи до визначення інвестиційної привабливості підприємств // Вісник Української академії банківської справи. - 2016. - № 1. - С.72-77.

Коваль Альона Павлівна
студентка 5 курсу, магістри спеціальності
«Фінанси ,банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ В БАНКАХ

Вступ. Проблеми забезпечення фінансової стійкості банків постають на сьогодні як ніколи гостро, адже кредитні операції є основним джерелом доходів для вітчизняних банків. Нестабільність економічної ситуації в країні, недосконалість законодавчої бази в цій сфері – усе це зумовлює необхідність детального вивчення ризиків кредитування.

Управління кредитним ризиком досліджується в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Бланк І.А., Брігхем Є., Вітлінський В.В., Гіленко І.В., Міщенко В.І., Наконечний О. М., Примостка Л.О., Кавкін А.В., Кравчук В., Роуз П.С.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний ризик у науковій літературі розглядають як наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. З одного боку, він є суто зовнішнім явищем, тому що зниження платоспроможності позичальників це результат зовнішнього впливу економічного середовища, і банк не може цього змінити, з іншого – вплив всіх зовнішніх ризиків на фінансову стійкість банку відбувається через його клієнтську базу, що по своїй суті є внутрішнім джерелом впливу.

Базельський комітет, визначаючи кредитний ризик, зазначає джерелом його виникнення, насамперед, кредитування, але враховує ризик невиконання зобов'язань контрагента за іншими операціями.

Серед способів регулювання кредитного ризику банку можна виділити економічні нормативи діяльності банку, які доводить НБУ. Зокрема, це нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%), великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного

капіталу); максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25%).

На даний час в Україні відсутні достатньо ефективні моделі управління кредитними ризиками, а застосування зарубіжного досвіду має певні перешкоди внаслідок відмінностей у наявній інформаційній базі і фінансовій звітності, хоча в цілому фінансова звітність банків реформована в Україні до МСФЗ. Серед методів, які використовуються вітчизняними кредитними інститутами з метою зменшення кредитного ризику, важливе місце посідають методи оцінки кредитоспроможності позичальника.

Одним із найефективніших методів протидії можливому впливу кредитних ризиків є створення резервів під проблемну заборгованість. Цей метод є обов'язковий, але він негативно впливає на фінансову діяльність банку, оскільки фінансові ресурси, що можуть бути використані банками для нарощування обсягів активних операцій, перебувають у вигляді резервів і не приносять прибутку. Іншим методом попередження впливу кредитного ризику є страхування, але зважаючи на обсяги проведених банками кредитних операцій та порівнюючи із активами страхових компаній, ефективність даного методу в Україні на сьогоднішній день доволі незначна.

Висновки. Банки повинні усвідомлювати необхідність ідентифікації, аналізу, оцінки, перевірки та здійснення контролю за кредитними ризиками. Використання різноманітних методів мінімізації кредитних ризиків в комплексі сприятиме формуванню якісного кредитного портфеля банком. Ідентифікація та оцінка кредитного ризику здійснюється з індивідуальним підходом до кожного позичальника. Це сприяє попередженню появи сумнівних та безнадійних кредитів в структурі банківського портфеля і забезпечує стабільність та надійність банківської структури на ринку фінансових послуг. Процес кредитування складається з декількох етапів, на кожному з яких виникає свій рівень ризику, відповідно, вчасна мінімізація ризику на початковому етапі дозволяє зменшити акумульований ризик, яким управляють на завершальному. Необхідно виявляти та достовірно оцінювати ризик, використовуючи оптимальні схеми мінімізації задля попередження кризових ситуацій, які вплинуть на усю структуру банківського середовища.

Список використаних джерел:

1. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104.

2. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л.О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – №8. – С. 118-126

Коврига Оксана Тимофіївна

студентка магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович

к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

Важливість оцінки інвестиційної привабливості потребує її детального дослідження, насамперед її визначення. Теоретичні аспекти, що стосуються інвестиційної діяльності, загалом, та механізму управління інвестиціями, зокрема, широко розглянуті у вітчизняній та іноземній літературі. Питання ж пов'язане з визначенням такого поняття як "інвестиційна привабливість" та її оцінка, ще недостатньо пророблено.

В економічній літературі приділялась певна увага питанню визначення інвестиційної привабливості. За думкою І.А. Бланка інвестиційна привабливість - інтегральна характеристика, до якої входить інвестиційний клімат, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури і можливості залучення інвестиційних ресурсів, які у сукупності суттєво впливають на формування доходності інвестицій і рівень інвестиційних ризиків.

Ткаченко Е.Л. визначає інвестиційну привабливість як сполучення ефективності інвестицій, їх безпечності і наявності довгострокових економічних перспектив, таких як зріст споживчого ринку, стале економічне зростання.

Під інвестиційною привабливістю підприємства такі автори, як Савчук В.П., Прилипко С.І., Величко Є.П розуміють його інтегральну характеристику як об'єкту майбутнього інвестування з точки зору перспективності розвитку, обсягів і перспектив збуту продукції, ефективності використання активів, їх ліквідності, стану платоспроможності, фінансової стійкості.

Важливим для формування визначення "оцінки інвестиційної привабливості" також є аналіз поняття оцінки. Тлумачний словник дає два стислих визначення терміну "оцінка", а саме: визначення ціни чого-небудь, а також - погляд на цінність, рівень чи значення чого-небудь. Але ці формулювання не є вичерпними. В економічній літературі розповсюджено декілька тлумачень цього поняття, які у сукупності дають більш повну картину щодо значення слова оцінка.

Отже, оцінка - це:

- відбиття погляду якої-небудь фізичної чи юридичної особи стосовно стану кількісних і якісних параметрів процесу, явища, рівня та динаміки показника;
- характеристика рівня цін, що застосовується для вартісного відображення результатів виробничої діяльності;
- висновок фізичної або юридичної особи, відбитий кількісно щодо рівня та динаміки одного або декількох показників, що відображає ступінь досягнення мети;
- аналітична процедура вироблення якісної характеристики динаміки показника, процесу, системи.

Перше та четверте формулювання характеризують оцінку як процес, друге та третє - як кінцевий результат. Інші знайдені визначення не несуть економічного забарвлення.

На базі аналізу існуючих формулювань і, безпосередньо, сутності інвестиційної привабливості у роботі пропонується наступне визначення. Інвестиційна привабливість міжнародного проекту - це його інтегральна характеристика, як об'єкта потенційного інвестування з точки зору його наявного стану, можливостей розвитку, обсягів і перспектив отримання і розподілу прибутку, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства, його ділової активності та рентабельності. Вона поєднує у собі дані про ступінь очікуваної доходності, ризикованості та ліквідності потенційного капіталовкладення[1,с.236].

Також важливою гранню інвестиційної привабливості є ступінь гарантованості, надійності та своєчасності досягнення цілей інвестора, основними з яких виступає: отримання прибутку у довгостроковій перспективі; отримання контролю над підприємством (наприклад, постачальником ресурсів); отримання спекулятивного прибутку (за рахунок швидкої зміни курсу цінних паперів підприємства).

Інвестиційна привабливість визначається комплексом різноманітних факторів, перелік і вага яких може змінюватись в залежності від:

- цілей інвесторів;
- виробничо-технічних особливостей підприємства, у яке інвестуються кошти;
- економічного розвитку підприємства у теперішньому часі, у минулому, а також очікуваного економічного розвитку.

Слід відзначити, що оцінка інвестиційної привабливості проєктів являє собою характеристику, отриману під час підбивання підсумків економічного аналізу господарчої діяльності і таку, що вміщує узагальнюючі висновки про результати діяльності підприємства. Вона відображає якісні та кількісні відмінності даного виробничого об'єкта від інших компаній за певний період. З цього формулювання випливає, що з визначень оцінки, які було наведено вище, оцінку інвестиційної привабливості можна охарактеризувати, як по-перше, аналітичну процедуру розрахунку ступеню потенційної ефективності капіталовкладення і, по-друге, як висновок, відбитий кількісно щодо рівня та динаміки показників, що відображає ступінь привабливості підприємства з вкладання коштів.

Підприємство і власник капіталу мають особисті сподівання щодо результатів перспективної інвестиції. Інвестор оцінює рівень інвестиційної привабливості потенційних підприємств-реципієнтів, а останні, в свою чергу, розглядають можливі умови залучення капіталу. Тільки при збігу їх інтересів стає можливим здійснення процесу інвестування.

Оцінка інвестиційної привабливості є сполучною ланкою між етапом аналізу та етапом прийняття рішень про вкладання коштів. Виділення самостійної процедури оцінки долає пояснюючий характер аналізу і сприяє його злиттю з управлінням, у тому числі із прийняттям рішень. Основною її метою є синтез узагальнюючих висновків, щодо

діяльності підприємств. Для надання можливості прийняття управлінського рішення кінцева оцінка повинна базуватись на інтегральному (узагальнюючому) показнику[2,с.71-76].

Література:

1. Потій В. З., Бабяк Н. Д., Жолнерчик Г. Ю., Вакуленко Є. В., Невмержицький Я. І. Фінанси підприємств. — К.: КНЕУ, 2015. — 244 с.
2. Ярошенко С.П., Серeda В.М. Інвестиційна привабливість компанії в умовах реорганізації // Вісник Української академії банківської справи. - 2012.- № 2. - С.71-76.

Козерло Ірина Володимирівна

Коняєв Сергій Олексійович

студенти 4 курсу, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. Необхідність постійного забезпечення економічної безпеки підприємства зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей діяльності. Саме тому актуальним на сьогодні залишається вивчення сутності категорії «економічна безпека» та удосконалення її структури.

Результати дослідження. Ефективна діяльність підприємств залежить від багатьох факторів: фінансових, інформативних, екологічних втрат, підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності, зниження ризиків, пов'язаних з інвестиційною та виробничою діяльністю. Саме ці фактори впливають на економічну безпеку підприємства, яка може забезпечити стійке функціонування та розвиток суб'єкта господарювання.

Аналіз фахової економічної літератури [6; 8] дає підстави визначити, що економічна безпека підприємства - це комплекс заходів, реалізація яких дає змогу забезпечувати економічну стабільність підприємства та його розвиток за невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища та ризику інвестиційної діяльності.

З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення високого рівня безпеки основних функціональних складових. Запропоновану структуру економічної безпеки підприємства представлено на рис.1.

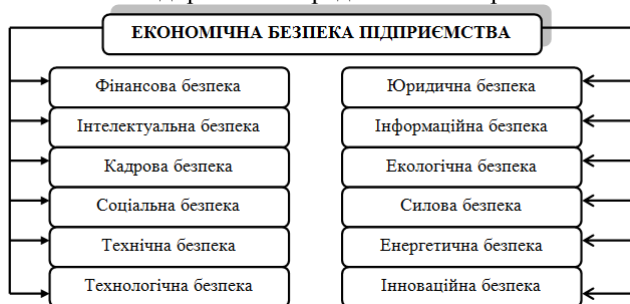

**Рис. 1. Структура економічної безпеки підприємства
[запропоновано авторами]**

У складі економічної безпеки слід виділити декілька функціональних складових підприємства:

фінансова - це такий стан підприємства, що характеризується збалансованістю і якістю різних фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовує підприємство, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток фінансової системи [1];

інтелектуальна - збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Головна умова забезпечення - здатність протистояти загрозам, за яких підприємство може зазнати суттєвих збитків, зниження темпів свого розвитку й зменшення капіталу [2];

кадрова - збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне планування та управління персоналом [3];

соціальна має на меті не тільки його розвиток та реалізацію інтересів, а й задоволення матеріальних та нематеріальних потреб працівників [9];

технічна - наявність високого технічного рівня виробництва: своєчасне виявлення загроз (стихійне лихо, пожежа, несанкціонований доступ на територію підприємства), виявлення протиправних дій з боку самих співробітників тощо [9];

технологічна - високий технологічний рівень виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність товарів і послуг та підприємства в цілому [9];

юридична - усебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання чинного законодавства, правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства [9];

інформаційна визначає ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства [3];

екологічна - дотримання підприємством усіх чинних вимог законодавства щодо норм впливу на навколишнє середовище, ступеня забезпечення екологічного контролю [3];

силова визначає фізичну безпеку працівників підприємства, ступінь збереження майна від негативного впливу та захищеність інформаційних ресурсів підприємства [9];

енергетична - захищеність енергетичного потенціалу підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних завдань [9].

інноваційна - послідовна, запланована, цілеспрямована, комплексна діяльність підприємства щодо зміни кожного з елементів бізнесу певного підприємства, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, продукцією, що випускається, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту [4, с. 181].

Висновки. Запропоноване визначення економічної безпеки підприємства дозволяє стверджувати, що проблеми економічної безпеки є вельми актуальними. Проведений аналіз комплексного вивчення структури економічної безпеки показує, що для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємство має забезпечувати структурну рівновагу основних функціональних складових. Проведене дослідження і

зроблені висновки є базою для здійснення подальших пошуків вирішення проблеми аналізу і забезпечення економічної безпеки підприємств.

Список використаних джерел

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібник / М. І. Камлик. - К. : Атіка, 2005. - 432 с.

2. Дробний Б. М. Кадрова та інтелектуальна безпека підприємства [Електронний ресурс] / Б. М. Дробний. - Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.

3. Барташевська Ю. М. Економічна безпека підприємства: фактори впливу та шляхи забезпечення / Ю. М. Барташевська. - 2016. - Вип. 7. - С. 189-194.

4. Максимова Т. С. Формування інноваційної політики підприємства / О. В. Філімонова, К. В. Лиштван // Економічний вісник Донбасу. - 2010. - № 2 (20). - С. 181-183.

5. Малютін О. К. Інвестиційна складова економічної безпеки країни / О. К. Малютін // Сучасні проблеми економіки та менеджменту : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2011. – С. 550–551.

6. Смоквіна Г. А. Сучасні підходи до оцінки економічної безпеки промислового підприємства: теоретичний досвід і практичне використання / Г. А. Смоквіна // Бізнес-Інформ. - 2015. - № 11. - С. 231-239.

7. Технічна безпека на підприємстві: [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://informsvit.com.ua>.

8. Череп А. В. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств / А. В. Череп, І. О. Лубенець // Вісник Запорізького національного університету. - 2010. - № 1(5). - С. 63-66.

9. Ярова Ю. О. Структура економічної безпеки підприємства в умовах кризи [Електронний ресурс] / Ю. О. Ярова, Л. П. Артеменко. - Режим доступу : <file:///C:/Users/Helen/Downloads/80129-168557-1-SM.pdf>.

Колбасніков Станіслав Миколайович
магістрант 1 курсу, спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»,
Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Прибуток є одним з основних показників господарської діяльності підприємства і на законодавчому рівні визначений як основна мета створення комерційних підприємств. За рахунок прибутку живе та розвивається будь-яке комерційне підприємство, бо це основне джерело поповнення фінансових ресурсів підприємства, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

Прибуток як кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства являє собою різницю між загальною сумою доходів і витрат на виробництво та реалізацію продукції і є однією з найважливіших категорій ринкової економіки, яка виконує ряд важливих функцій.

По-перше, прибуток є критерієм і показником ефективності діяльності підприємства. Іншими словами, сам факт прибутковості вже свідчить про ефективну діяльність підприємств.

По-друге, прибуток володіє стимулюючою функцією. Виступаючи кінцевим фінансово-економічним результатом підприємств, прибуток набуває ключової ролі у ринковому господарстві. За ним закріплюється статус мети, що визначає поведінку господарюючих суб'єктів, добробут яких залежить як від величини прибутку, так і від прийнятого в національній економіці алгоритму його розподілу, включаючи оподаткування.

По-третє, прибуток є джерелом формування доходів бюджетів різних рівнів. Він надходить у бюджети у вигляді податків, а також економічних санкцій, і використовується на різні цілі, визначені у вигляді видаткової частини бюджету та затверджених в законодавчому порядку.

Розглядаючи резерви максимізації прибутку варто звернути увагу на те, що прибуток залежить як від доходів підприємства, так і від його витрат. Отже, збільшення прибутку можна досягти двома способами: зменшити витрати на виробництво або збільшити дохід від реалізації.

Тому, перед кожною фірмою постає питання правильно сформулювати свою цінову стратегію й обрати оптимальний обсяг виробництва.

Якщо фірма працює за умов досконалої конкурентності, то це означає, що вона повинна продавати свою продукцію за цінами, що склалися на ринку, а не згідно зі своєю власною стратегією [1, с. 169].

Що стосується фірм, які працюють в умовах недосконалої конкуренції (монополія та олігополія), для них ціна не є заданою, вона може змінюватись. Виробник розуміє, що чим більше продукції він виробить тим за нижчою ціною мусить її продавати. Монополісти максимізують свій прибуток коли граничні витрати дорівнюють граничним доходам. Проте ціна, яку вони встановлюють перевищує граничні витрати. Отриманий прибуток називають монопольним прибутком.

У разі олігополії виробник або контролює ціну в результаті змови з іншими олігополістами, або під влаштовується під ціни лідера [1, С. 170].

А взагалі, можна відмітити наступні резерви підвищення прибутку.

Потрібно постійно удосконалювати засоби виробництва: впроваджувати нову техніку, удосконалювати технології, упроваджувати прогресивні матеріали тощо. Це дозволить значно знизити собівартість продукції і цим самим підвищить прибуток.

Зниження собівартості продукції є найважливішим фактором росту прибутку. У зниженні собівартості продукції найбільш повно відбивається економія матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, якими розпоряджається підприємство.

Резервом росту прибутку промислових підприємств є підвищення якості продукції, що виробляється, і ліквідація втрат від браку. Проблема якості продукції в ряді галузей промисловості пов'язана із підвищенням надійності і тривалості використання виробів. Багато підприємств випускають продукцію з гарантією.

Підвищення прибутку може відбутися також за рахунок підвищення продуктивності праці. Для цього підприємство повинне активно використовувати різноманітні мотиваційні засоби: перевести якомога більше працівників на відрядну форму оплати праці, працівникам погодинної форми у більшому розмірі оплачувати роботу в понад урочний час, забезпечувати доставку працівників на роботу та з роботи за узгодженими маршрутами, надавати матеріальну допомогу працівникам з нагоди ювілейних та інших визначних дат [2, с. 126].

Одним з резервів збільшення прибутку промислових підприємств є більш повне використання вторинних ресурсів та попутних продуктів.

Також важливу роль в підвищенні прибутку відведена маркетингу. Практика світової торгівлі показала, що багато видів нових виробів не знаходять свого покупця на ринку без вправної організації маркетингу. Тому в цих умовах господарювання слід більше уваги приділяти маркетингу.

Отже, для підвищення прибутку потрібно спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства: вивчення техніко-економічних показників роботи підприємства й організаційного рівня виробництва, використання виробничих потужностей і основних фондів, сировини і матеріалів, робочої сили, господарських зв'язків тощо.

Список використаних джерел:

1. Олексюк О.І. Технологія оцінки результативності діяльності підприємства / О. І. Олексюк // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 22. – Черкаси, 2009. – Т.2. – С. 169 –173.

2. Олександренко І. В. Методичні підходи до діагностики ефективності діяльності підприємства [Текст] / І. В.Олександренко // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С.126-136.

Костира Аліна Олександрівна

Марченко Олена Олексіївна

студентки 4 курсу, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА АУДИТУ ПРОЦЕСУ БАНКРУТСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ. Під впливом податкового тиску, наявності різного роду адміністративних бар'єрів, обмеженості матеріальних, технічних, фінансових ресурсів спостерігається зниження рівня сприятливості умов для діяльності та подальшого розвитку вітчизняного підприємницького

сектору. Вплив перерахованих факторів є вирішальним для діяльності підприємницького сектору та призвів до погіршення його фінансового стану, зниження платоспроможності та зростанню ризику банкрутства.

Розкриття сутності аудиту процесів банкрутства, його змісту, уточнення і конкретизація предмета, методу і об'єктів є підставою для проведення дослідження.

Результати дослідження. Всебічне вивчення і критичний аналіз різних поглядів науковців [1-5] з даного питання приводить до думки, що предметом аудиту у процесі проведення процедур банкрутства суб'єкта господарювання є незалежна перевірка фінансово-господарської діяльності боржника і дій арбітражного керуючого, а також бухгалтерської та іншої звітності з метою висловлення незалежної думки аудитора про ступінь їх відповідності встановленим критеріям, результатом якої є надання зацікавленим особам об'єктивної інформації, що стосується проходження процедур банкрутства. З предметом аудиту тісно взаємопов'язано визначення його об'єктів (рис. 1).

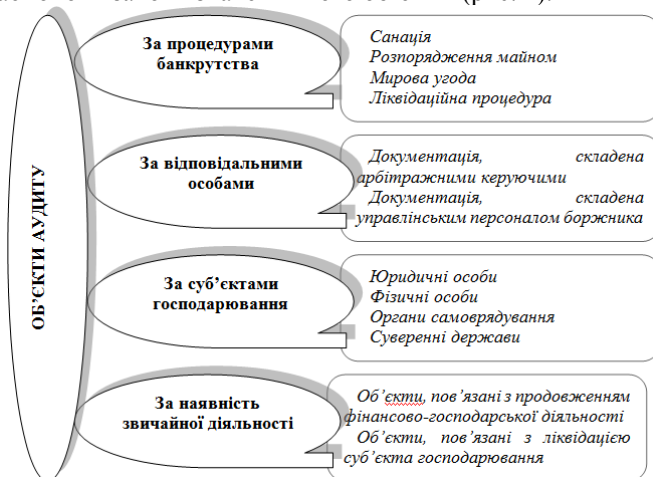

Рис. 1. Класифікація об'єктів аудиту у разі проходження процедур банкрутства суб'єктом господарювання [запропоновано авторами]

Метою аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, є висловлення незалежної думки аудитора щодо достовірності обліку та звітності, ефективності обліково-аналітичної,

контрольної та управлінської систем підприємства, реального фінансового стану та наявності внутрішніх ресурсів подолання фінансової кризи.

Відповідно до мети аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства авторами визначено його завдання (рис. 2).

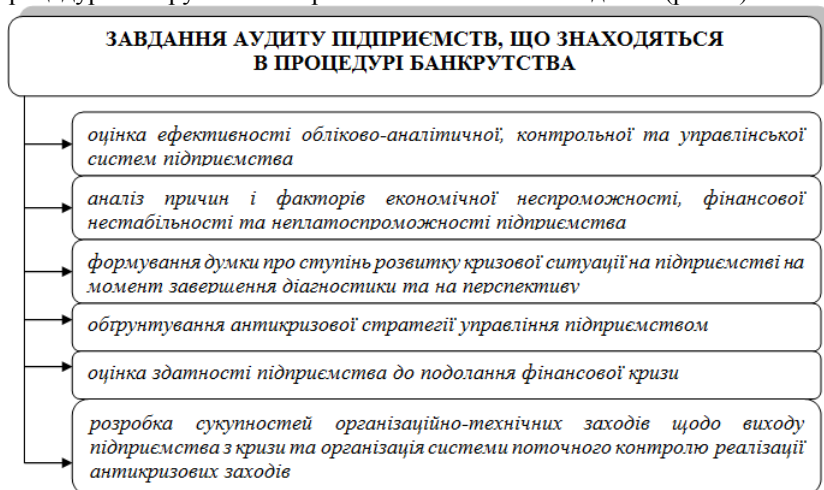

Рис. 2. Завдання аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства [запропоновано авторами]

Аудит використовує систему методів і прийомів, що характеризують методiku його проведення, а саме: загальнонаукові методичні прийоми (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і моделювання, абстрагування і конкретизація, системний аналіз, функціонально-вартісний аналіз) і власні методичні прийоми аудиторського контролю (органолептичні, розрахунково-аналітичні, документальні, узагальнення і реалізація результатів аудиту).

Етапи аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, подано у табл. 1.

Таблиця 1

Етапи аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства [3, с. 232-233]

Етапи аудиту	Суттєві аспекти
Переддоговірний	1. Під час ознайомлення з бізнесом замовника аудиту доцільно звернути увагу на аналіз його фінансового стану, регіональні та галузеві особливості діяльності, джерела фінансування, характер і суми зобов'язань 2. За згодою сторін (з замовником аудиту) у договорі може бути встановлена відповідальність аудитора за розробку антикризової програми, а управлінського персоналу - за повноту та своєчасність її виконання 3. Узгодження з суб'єктом аудиторської діяльності можливості залучення експертів
Планування	1. Аудиторський ризик базується на припущенні про ймовірність недосягнення підприємством запланованих у антикризовій програмі показників. Прийнятний аудиторський ризик розраховується як добуток чотирьох компонентів: ризик неправильної діагностики стану замовника аудиту; ризик розробки неефективної антикризової програми; ризик невиконання замовником програми; ризик невиявлення 2. Розрахунок рівня суттєвості має базуватися на тому, що це граничне значення відхилення фактичних показників фінансового стану замовника аудиту від запланованих в антикризовій програмі за умови повного та своєчасного виконання замовником її рекомендацій і аудитора. Рівень суттєвості доцільно розраховувати як відносну величину, оскільки його буде застосовано до всіх показників, включених у систему критеріїв оцінки фінансової спроможності та стійкості діяльності замовника аудиту 3. Визначення об'єму та складу аудиторських процедур 4. Вимоги до кваліфікації спеціалістів групи з виконання завдання

Закінчення табл. 1

Етапи аудиту	Суттєві аспекти
Діагностика фінансового стану замовника аудиту	1. Для аналізу поточної ліквідності доцільно оцінювати матеріальні активи замовника аудиту за ринковою (справедливою) вартістю
	2. Необхідно враховувати галузеві особливості (диференційовані нормативні значення)
	3. Показники, що розраховуються, мають часовий аспект
	4. Коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності має екстраполяційний характер
Перевірка антикризової програми та оцінки ефективності її реалізації, контролю виконання антикризових заходів	1. Аналітичні процедури використовують не тільки для констатації ситуації, що склалася у замовника аудиту, а й для розробки на основі аналізу ефективної антикризової програми та прогнозів зміни стану та для контролю правильності виконання управлінським персоналом і працівниками суб'єкта програми, рекомендацій аудитора
	2. Проміжну інформацію управлінському персоналу доцільно формувати на етапах діагностики кризової ситуації, перевірки антикризової програми та контролю реалізації антикризових заходів
Узагальнення результатів аудиту та складання Звіту незалежного аудитора	Звіт незалежного аудитора має містити: заголовок; адресата; цілі аудиту; коротку характеристику ситуації, що склалася до проведення аудиту; опис використаних під час перевірки аудиторських процедур та результатів їх виконання; короткий опис сформульованих в антикризовій програмі основних напрямів виходу замовника аудиту з кризової ситуації; характеристику основних результатів виконання організаційних, інвестиційних та економічних проектів; оцінку ефективності реалізації антикризової програми; прогноз основних показників діяльності замовника аудиту та оцінку можливості появи нових кризових ситуацій

Для аудиторів особливо важливо, щоб зацікавлені в їх послугах користувачі могли довіряти якості аудиту в умовах банкрутства. Для цього аудитор повинен керуватися в першу чергу етичними принципами (компетентність, незалежність, конфіденційність) та етичні (чесність, об'єктивність, сумлінність, професійна поведінка).

Таким чином, аудит підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, є затребуваним у сучасних умовах економічного розвитку України. Такі ключові поняття, як предмет, об'єкти, мета, метод, принципи аудиту будуть уточнюватися в результаті розвитку самої науки і вдосконалення аудиторської практики у процесі банкрутства вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел

1. Даценко Г. В. Аудиторська оцінка ймовірності банкрутства підприємств за умов фінансової кризи / Г. В. Даценко // Науковий вісник ХДУ. - 2018. - Вип. 29. - Ч. 2. - С. 161-165.

2. Москаль Н. В. Аудит діяльності підприємств торгівлі за умов загрози її припинення та банкрутства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Н. В. Москаль. - Львів : ЛКА, 2013. - 20 с.

3. Проскуріна Н. М. Концептуальна основа аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства / Н. М. Проскуріна, Ю. В. Домашенко // Науковий вісник ПУЕТ. - 2011. - № 3 (48). - С. 230-235.

4. Терещенко О. О. Діагностика неплатоспроможності підприємств як технологія підтримки прийняття фінансових рішень [Електронний ресурс] / О. О. Терещенко. - Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

5. Чепелюк Г. М. Обліково-аналітичне забезпечення оцінки ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання [Електронний ресурс] / Г. М. Чепелюк. - Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

Кривенко Катерина Сергіївна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ІНТЕГРАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ У СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ: БАЗОВІ ЗАСАДИ

Реалізація курсу на відкритість економіки, свободу торгівлі стає домінуючою світовою тенденцією, оскільки визначає перед країною ряд потенційних переваг: збільшення обсягу національного доходу у результаті зростання обсягів ресурсів та факторів виробництва, що залучаються до міжнародного обороту; перехід від традиційного товарообміну до більш високих форм співробітництва (науково-технічної кооперації, виробничої інтеграції) і тощо; збільшення ступеня мобільності національних факторів виробництва; прискорення формування у країні ринкової інфраструктури. Усе це може відбуватися завдяки здійсненню відповідної зовнішньоекономічної політики, а також зовнішньоекономічної діяльності [1, с.15-30].

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є неодмінною складовою економіки будь-якої держави, без якої її функціонування і розвиток може бути ускладненим. Вона являє собою процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, що включають міжнародну торгівлю, здійснення спільного підприємництва, надання послуг та інші види співробітництва.

Слід відзначити, що розвиток світової економіки може здійснюватися таким чином, що і держава, і тим більше окреме конкретне підприємство, можуть бути незатребуваними і не включаються у світові господарські зв'язки. До недавнього часу більшість підприємств не приділяли уваги організації зовнішньоекономічної діяльності як фактору розвитку, тому що внутрішні ринки були ємними та мали значний потенціал зростання. Однак зміни зовнішнього середовища стають настільки значущими в підприємницькій діяльності, що зараз вже не можна успішно функціонувати без їх урахування. З посиленням

глобальної конкуренції підприємства, що функціонували тільки на внутрішньому ринку, стали відчувати тиск з боку іноземних конкурентів та залучатися до суперництва з ними. У той же час у багатьох випадках стає зрозуміло, що рамки державного устрою є занадто вузькими для досягнення цілей бізнесу й використання можливостей розвитку підприємств, які відкриваються. Взаємозалежність країн світу, що зростає, приводить до усвідомлення запровадження глобального підходу щодо розвитку власного бізнесу [2].

Міжнародні економічні відносини являють собою складну багаторівневу систему економічних зв'язків між економіками різних держав, що ґрунтуються на розподілі праці і постійно змінюються під впливом процесів, які відбуваються у світовому співтоваристві: удосконалення міжнародного законодавства, стану ринку капіталів, кредитів, фондового ринку, ринку цінних паперів, коливання курсів валют, корегування розмірів квот; наявності ліцензій і т.д. Національна зовнішньоекономічна політика, виходячи зі стану національної економіки, її стабільності, рівня розвитку, встановлює правила і пріоритети у відносинах з іншими державами в галузі експорту - імпорту товарів, робіт, послуг, капіталу, робочої сили, сприяє формуванню конкурентоспроможного національного виробництва, регулює питання платіжного балансу, курсів валют і т.д. [3].

Разом з тим, не можна не відзначити й об'єктивні передумови включення підприємств, регіонів і держав у світовий розподіл праці. Глобальний характер змін, які відбуваються у світовій економіці, приводить до створення діючих за єдиними правилами ринку капіталів, товарів, послуг, ресурсів і т.д., рух і переміщення яких здійснюється з метою максимізації норми прибутку, проникнення на нові ринки збуту, що надалі також дасть більш високу норму прибутку, ніж на батьківщині, або одержання необхідної маси прибутку в даний час або у перспективі [4].

Глобалізація як фактор розвитку ЗЕД сьогодні характеризується зближенням і уніфікацією бухгалтерського обліку, податкової політики, політики зайнятості, запровадженням єдиних стандартів і норм щодо параметрів технологічних процесів, експлуатаційних характеристик машин і механізмів, екологічних наслідків упровадження нової техніки і технології, правил безпеки експлуатації вже діючого виробничого апарата і т.д. У певному сенсі можна говорити про системність змін, що

здійснюються, хоча до створення системи міжнародного розподілу праці і співробітництва в широкому розумінні у світовій економіці ще дуже далеко.

Більш важливим на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні вважаються економічні підходи, що можуть зосередити свій вплив на ціні товару або регулюванні обмеження обсягів товарів, які надходять в Україну. Дані обсяги регулюються ліцензіями, квотами, а також може використовуватися так зване «добровільне» обмеження експорту та інші засоби. Вплив на ціну здійснюється за допомогою митних тарифів, метою яких є одержання коштів, регулювання інтенсивності зовнішньоторговельних потоків, а також захист вітчизняних виробників. Ці засоби, незважаючи на загальнодержавний характер впливу, мають сприяти підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності окремих підприємств шляхом завантаження невикористаних потужностей, залучення до роботи кваліфікованих фахівців, посилення діяльності зі створення і виробництва нових конкурентоспроможних видів продукції, технологій, які сприятимуть просуванню товарів на зовнішні ринки і задовольняти потреби вітчизняних споживачів у якісній продукції.

Як свідчать результати досліджень, мита є найважливішим інструментом, що дозволяє державі цілеспрямовано здійснювати і формувати свою зовнішньоекономічну політику, яка є частиною загальної економічної політики України. Мито являє собою непрямий податок з товарів, що переміщуються через митний кордон, тобто ввозяться, вивозяться або проходять транзитом. Величина мита включається до ціни товарів і сплачується за рахунок кінцевого споживача. Розміри ставок і види мита в Україні встановлено відповідно до норм Закону України «Про Митний тариф», міжнародних договорів і нормативних актів уряду. У законодавчому акті наведено систематизований перелік ставок мита, якими оплачуються ввезені на митну територію України товари або ті, що вивозяться за межі цієї території, або інші предмети.

Дослідження як світового досвіду, так і практики, що склалася в Україні, дозволяють стверджувати, що цілеспрямоване застосування мита та інших заходів протекціонізму з боку держави може стимулювати розвиток певних галузей економіки, послабляючи конкуренцію з боку іноземних товарів. Однак такий захист може дати і зворотний ефект. Захищаючи виробника за допомогою надмірно високих бар'єрів (митних

або інших), держава може позбавити його стимулу до вдосконалення виробництва, зниження витрат. Це може призвести до консервації і технічної відсталості. Посилення протекціонізму негативно позначається, у першу чергу, на розвитку виробництв, які базуються на імпортних технологіях, сировині, напівфабрикатах, комплектних виробках. Підвищення мит стає у результаті вигідним для незначної кількості виробників, які стаючи свого роду монополістами, встановлюють завищені ціни на продукцію далеко не світової якості.

Література:

1. Алимов О.М. Балансування стратегій у стратегічному наборі підприємства / О.М. Климов, І.А. Ігнатієва // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 7 (49). – С. 109 – 115.
2. Галица И. Инновационный концерн как интегральная форма организации бизнеса // Экономист. – 2017. – № 11. – С. 27 – 34.
3. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. – К.: Ін-т економічного прогнозування НАН України, 2017. – 344 с.
4. Панков В.А. Разработка и реализация программы создания конкурентных преимуществ выпускаемой продукции на базе ускоренных технологических и технических преобразований бизнес-процессов. – К.: Наук. світ, 2016. – 54 с.

Криворучко Ольга Олегівна

магістранта 1 курсу, спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»,

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна

доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ В РАМКАХ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЙ

Маркетинг – це діяльність, спрямована на досягнення цілей підприємств, установ, організацій шляхом формування попиту та максимального задоволення потреб споживачів.

Тому кожна організація старається максимально зацікавити свою аудиторію, нав'язавши їй необхідність купівлі товару саме цієї організації. У час, коли існує база методів, до яких вже звикла аудиторія, створюються нові погляди на рекламу. І аудиторія у вигляді потенційних клієнтів починає більше звертати увагу на звичайні відгуки про товар або послугу.

На сьогодні споживачі все більше починають довіряти відгукам та коментарям, і це дуже міцно пов'язано із розвитком соціальних мереж та інтернету. Для створення відгуків, рейтингів товарів і послуг було створено безліч тематичних сайтів, таких як: Irecommend, Flamp, Otvovik. Також велику довіру мають рейтинги, зіставлені на базі Booking.com, Google та інших.

Найдені дані використовуються як основа вибору споживача: позитивні відгуки полегшують та прискорюють процес прийняття рішень, а негативні можуть зробити навіть найкращий маркетинговий план зовсім малоефективним.

До цього всього можна підібрати загальну назву «сарафанного радіо» у мережі, і тут постає наше головне питання: чи потрібно компаніям підстроюватися під нові умови?

Ми живемо в світі, де одне повідомлення може набрати десятки коментарів, сотні лайків, де одна необдуманна фраза може змінити відношення до бренду.

Звісно, компаніям для відповідного функціонування необхідно «грати» за новими правилами.

А тому вони мають впроваджувати такі методи:

1. Проводити регулярний моніторинг відгуків в соціальних мережах та на сайтах.
2. Відстежувати всіх тих, хто розповідає про ваш бренд (за допомогою CRM платформи).
3. Відповідати людям на відгуки, які б вони не були.
4. Працювати з масивом даних.

Компанії, які активно використовують ці всі методи в своїй стратегії, складають мінімум три види списків:

- Чемпіони: постійно задоволені та лояльні клієнти.
- Прихильники бренду: люди, які активно займаються пропагандою вашої марки.

- Виклики: незадоволені клієнти, як можуть як і зашкодити бізнесу, так і представити його у вигідному світлі.

Аналізувати активність «чемпіонів» слід задля оцінки їх впливу. Чи багато у них послідовників, та яка у них активність в соціальних мережах? Чи можемо ми побудувати з ними взаємовигідні відношення з метою просування бренду?

Слідкувати за прихильниками бренду слід для підтримки їх лояльності. Вони мають відчувати себе особливими, щоб у них не з'явилося бажання піти до конкурентів.

На незадоволених клієнтів слід звернути особливу увагу. Чи можна назвати їх коментарі щирими та обґрунтованими? Якщо так, то компанія повинна зробити все можливе, щоб виправити існуючу проблему. Бренду слід визначити, як їм поступати з викликами, щоб перетворити їх або в нейтральних клієнтів, або в чемпіонів.

Компанії, які реагують на відгуки, можуть почати процес формулювання спільнот. Найкращий варіант - це зібрати групу людей, які є щирими прихильниками вашого бренду, організувати захід для їх живого спілкування, запропонувати їм брендовий хештег, якій вони зможуть використовувати в соціальних мережах. Такі заходи покращують лояльність клієнтів, вони будуть отримувати щире задоволення від просування вашого бренду, що збільшить його ефективність.

Подібні групи – це найкращі PR команди. Її учасники можуть зробити для бренда більше, аніж відділ маркетингу або ж рекламне агентство.

Також цей варіант допоможе вам значно зекономити на різноманітних послугах маркетингових та рекламних агентств.

Висновок. На сьогодні, в період розвитку інформаційних технологій та соціальних мереж, люди все більше починають звертати увагу на відгуки і коментарі про товар, ніж на його рекламу. Тому компаніям слід активно аналізувати та використовувати подібні дані, які є у вільному доступі у всесвітній павутині. Адже правильний аналіз та адекватне використання отриманого масиву даних може відчутно покращити становище даної організації на ринку. Також при компетентному використанні даних можна зменшити витрати, пов'язані із рекламою.

Список використаних джерел:

1. Маркетингова інформація: підручник / Є. В. Крикавський, О. В. Дейнега, І. О. Дейнега // М-во освіти і науки України, Нац. Ун-т «Львів. Політехніка». – Львів: Вид-во Львів. 2014. – 412С.
2. Контент-маркетинг. Нові методи залучення клієнтів в епоху Інтернету / Стелзнер Майкл // Вид-во: Манн, Иванов і Фербер – 2012. - 288С.
3. Веб-аналітика 2.0 на практиці. Тонкості і кращі методи / Кошик Авинаш // Вид-во: Дialeктика. 2012. – 528С.

Лаврентієва Жанна Анатоліївна

студентка магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович

к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

СУТНІСТЬ ЕКСПОРТНОГО РОЗШИРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ

Проблема розробки експортних стратегій є відносно новою як для вітчизняного бізнесу, так і для економічної науки. На українських підприємствах досі не сформовано традиції стратегічного планування експортної діяльності, що пояснюється необхідністю глибинної трансформації культури господарювання протягом тривалого часу. Тим не менш, у вітчизняній літературі проблемі розробки експортної стратегії приділяється значна увага, через що на сьогодні не існує єдиного тлумачення її сутності.

Так, на думку Рокочі В.В. експортна стратегія – це довгостроковий курс експортної діяльності, що містить комплекс завдань з розвитку власне комерційної, а також інвестиційної, науково-технічної, виробничої та сервісної діяльності з зарубіжними партнерами та систему заходів, направлених на вирішення поставлених завдань [1, с.74].

Б. Олін визначає експортну стратегію як основоположну програму дій, у якій визначаються пріоритетні напрями діяльності підприємства на

зовнішньому ринку з врахуванням наявних у нього ресурсів та вимог ринку [2, с.102].

У роботі Шевельова Д.В. стратегію експорту підприємства визначено як комплекс дій, спрямований на поглиблення та розширення експортної діяльності з метою більш повного задоволення економічних та соціальних потреб даного бізнесу поряд з додержанням загальнодержавних інтересів [3, с.38]. Дане визначення є одним з найзмстовніших, оскільки підкреслює виключну роль обґрунтованої експортної діяльності у забезпеченні загальнодержавного добробуту.

На думку Босак А.О., експортна стратегія – це процес розгляду альтернативних варіантів у сфері експорту, що належать до довгострокових цілей, та їх обґрунтування для прийняття рішень. Дане тлумачення більшою мірою підходить для визначення стратегічного планування, проте наголошує на доцільності безперервності даного процесу, що є його безперечною перевагою.

Визначення експортної стратегії як управлінського процесу зі створення та підтримки стратегічної відповідності між цілями підприємства у сфері експорту та його потенційними можливостями наведено у Котелкиної С.В.

Складність теоретичного узагальнення сутності експортної стратегії полягає у відсутності універсальних вимог щодо її змісту, оскільки останній значною мірою визначається розмірами та напрямом діяльності підприємства, що її реалізує. Проте мінливість зовнішнього середовища, відчутна міжнародна конкуренція та орієнтація на зовнішні ринки посилюють актуальність стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах усіх сфер діяльності.

Експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів – підприємство, галузь, регіон всередині країни, національна економіка, угруповання кількох держав, – які реалізують цей потенціал шляхом розвитку зовнішньої торгівлі, передусім, експорту.

Експортний потенціал підприємства визначається багатьма складовими, що характеризують різні сторони його функціонування. В цілому діяльність підприємства у зовнішньоекономічній сфері складається із взаємопов'язаних процесів, кожний з яких при визначенні експортного потенціалу розглядається окремо. В свою чергу результати дій цих процесів утворюються в наслідок не лише тільки їх

функціонування, але і їх взаємодії між собою та ланками зовнішнього середовища.

Експортний потенціал характеризується кількісним, якісним, структурним станом наявних у суб'єкта ресурсів (виробничих, фінансових, трудових і т.д.); їхнім взаємозв'язком і взаємоузгодженням; можливістю у визначений часовий термін мобілізувати резерви для досягнення поставлених цілей; можливістю збільшення й удосконалювання всіх складових експортного потенціалу та їхніх сполучних ланок. Окрім цього дефініція "експортний потенціал" на рівні підприємства містить три рівня зв'язків та відносин: по-перше, зв'язки і відносини, які відображають минуле як сукупність наявних властивостей, накопичених в результаті розвитку підприємства; по-друге, зв'язки і відносини, які характеризують сучасне, тобто усі можливості (здатності), які реально можуть бути реалізовані у процесі експортної діяльності; по-третє, зв'язки і відносини, які зорієнтовані на майбутнє та дозволяють в процесі експортної діяльності не лише реалізовувати наявні можливості, але і відтворити нові можливості як додаткові сили підприємства.

Також експортний потенціал, безпосередньо підприємства, визначається як готовність, спроможність підприємства здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, зокрема експортну діяльність, яка полягає у виході на цільові зовнішні ринки збуту. Експортний потенціал є основою для розробки стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок. Отже, фактори, які впливають на розвиток експортного потенціалу також опосередковано впливають і визначають процедуру формування стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок та рівень репрезентативності підприємства на зовнішньому ринку.

До найбільш значимих факторів розвитку експортного потенціалу доцільно віднести наступні [4].

- організація управління підприємством;
- інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності;
- планування експортного виробництва;
- облік та аналіз експортних поставок;
- кадровий менеджмент.

Всі зазначені фактори є системоутворюючими, тобто вони формують експортний потенціал підприємства, і взаємозалежними, тобто вони об'єднані єдиною метою – забезпечити розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Література:

1. Рокоча В.В. Міжнародна торгівля: теорія та політика: навч. посібник /В.В. Рокоча. – К.: Таксон, 2019. – 185 с.
2. Олин Б. Межрегиональная и международная торговля /Б.Олин. – М.: Дело, 2018. – 401 с.
3. Шевельова Д.В. Формы внешнеэкономической экспансии предприятия / Д.В. Шевельова. // Стратегия развития фирмы. Сборник статей. Спб.: СПбГУЭФ, 2017. – С. 76 – 82
4. Миротин Л.Б. Управление цепями поставок в транспортном комплексе / А.Г. Некрасов, Л.Б. Миротин, Е.В. Меланич, М.А. Некрасова – М.: Издательство: Горячая Линия – Телеком, 2018 . – 262 с.

Луценко Нікіта Мамукович

магістрант 1 курсу, спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»,

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна

доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

АНАЛІТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ПРИБУТКУ ЯК ОБ'ЄКТИ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ

Прибуток є найважливішим показником фінансово-господарської діяльності підприємства, її максимізація – одна з основних суб'єктивних цілей розвитку компанії. Незважаючи на те, що сутності прибутку присвячено багато наукових праць, серед учених досі не існує єдиної думки з приводу змістовного наповнення цього поняття.

Так, на думку одних авторів [1,с.27] прибуток є доходом від підприємницької діяльності. З точки зору інших [2, с.208], прибуток це дохід на вкладений капітал. Треті [3, с.305] розглядають прибуток як дохід, зменшений на величину витрат. На нашу думку, найбільш повне визначення поняття «прибуток» дає Н(С)БО1 а саме: прибуток – узагальнюючий показник фінансових результатів виробничо-комерційної діяльності, який визначається шляхом вирахування із суми отриманих

доходів від підприємницької діяльності, суми витрат, зроблених у зв'язку з її здійсненням.

Останнім часом все більшої популярності у фінансовому аналізі та фінансовому менеджменті набувають такі аналітичні показники, як ЕВІТ, ЕВІТДА, ОІ, ОІБДА тощо. У вітчизняній практиці фінансового менеджменту названі показники ще не такі розповсюджені, як у зарубіжній, оскільки почали використовуватись не так давно. А от у США, для прикладу, ці показники обов'язково публікують разом з фінансовою звітністю більшість компаній.

Найпоширенішим у міжнародній практиці, особливо у США, є показники:

- ЕВІТ;
- ЕВІТДА;
- ОІ;
- ОІБДА, тощо.

ЕВІТ (від англ. Earnings Before Interest and Taxes) – прибуток до вирахування відсотків і податків. Показник ЕВІТ розраховує за формулою:

$$ВВ (1) + \text{ФРдоО} = \text{ЕВІТ} \quad (1)$$

де ФРдоО — фінансовий результат до оподаткування, грош. од.;

ВВ — відсоткові витрати, грош. од.

ЕВІТ грає вирішальну роль для прийняття рішень про доцільність збереження даного бізнесу або входження в нього. На відмінну від звичного для України показнику фінансового результату до оподаткування, аналітичний показник ЕВІТ абстрагуватися від структури капіталу організації (частки позикового капіталу) і податкових ставок, отримавши можливість порівнювати за цим показником різні підприємства [4, с.24].

Дещо схожим на ЕВІТ є показник ЕВІТДА (від англ. Earnings Before Interest, Tax, Depreciation and Amortization) прибуток до вирахування витрат по відсотках, податках та амортизаційних відрахувань. Цей показник розраховується за формулою:

$$А (2) + \text{ЕВІТДА} = \text{ЕВІТ} \quad (2)$$

де ЕВІТ – прибуток до вирахування відсотків, податків і амортизації, грош. од; А – амортизація, грош. од.

Цінність даного показника порівняно з звичайними показниками прибутку полягає в тому, що він дозволяє оцінити спроможність

підприємства нести витрати, пов'язані з фінансуванням капіталізованих витрат, а також сплачувати відсотки за наявними та новими запозиченнями.

Проте варто зазначити, що економістам надзвичайно важливо мати змогу аналізувати ефективність не тільки всієї діяльності, але зокрема й операційної. Таквиниклодвановіпоказники – OI (Operating In-come) і OIBDA (Operating Income before Depreciation and Amortization). Зміст показника OI – операційного прибутку не відрізняється від трактування українськими бухгалтерськими стандартами. А OIBDA – аналітичний показник, що означає операційний дохід до вирахування зносу основних засобів і амортизації нематеріальних активів:

$$A + \text{ФРвдОД} = \text{OIBDA} \quad , (3)$$

де ФРвдОД фінансовий результат від операційної діяльності, грош. од.; А – амортизація, грош. од.

В останній час аналітичний показник OIBDA набирає все більшої популярності. Це пов'язано з тим, що використання показника OIBDA при проведенні аналізу ефективності діяльності підприємства дає більш точні результати.

Зазначимо, що при розрахунку рентабельності виробництва використовується формула в чисельнику якої знаходиться фінансовий результат до оподаткування, а в знаменнику – сума середньорічної вартості нормованих оборотних засобів та основних виробничих фондів. Проте, на нашу думку, приведена формула не відображає реальний стан ефективності виробництва підприємства. Чисельник формули охоплює не тільки виробничу діяльність підприємства, але й наприклад фінансову та інвестиційну, які не мають відношення до виробничої діяльності підприємства і значно спаклюють результати досліджень. Натомість використання аналітичного показника OIBDA в якості чисельника вирішує цю проблему.

Різні методи оцінки ефективності діяльності мають різне обґрунтування. Вибір конкретного аналітичного критерію чи показника для аналізу зумовлює мета аналізу. Якщо аналітик ставить за мету проаналізувати ефективність операційного управління, то доцільно для цього вибрати показник OIBDA, а якщо аналізується прибутковість та ефективність всієї діяльності – необхідно взяти показники фінансового результату до оподаткування.

Таким чином, нами було проаналізовано економічний зміст таких нових для українських аналітиків показників, як EBIT і EBITDA, а також OI та OIBDA, вказано на особливості їх розрахунку та зосереджено увагу на їх принциповій відмінності від показників фінансової звітності.

Список використаних джерел:

1. Самуельсон П.Е. Економіка / Самуельсон П.Е. – М.: НПО «Алгон» ВНИИС, 1992. – 416 с.
2. Бланк І.А. Управління формуванням капіталу / Бланк І.А. – М.: ОмегаЛ, 2008. – 512 с.
3. Найт Ф.Х. Ризик, невизначеність і прибуток / Найт Ф.Х. – М.: Справа, 2003. – 352 с.
4. Савчук Т. В. Прибуток до вирахування фінансових витрат та податків: економічний зміст і методика розрахунку у вітчизняній практиці / Т. В. Савчук // Економіка розвитку. – 2010. – № 1 (53). – С. 23–26.

Марченко Олена Олексіївна
Мерцалова Юлія Іванівна

студенти 4 курсу, напряму підготовки
«Фінанси і кредит »,

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Конкурентоспроможність підприємства являє собою складну економічну категорію, що обумовлено великою кількістю підходів до її оцінки. Розглянемо наступні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства, які виділяються в економічній літературі, їх переваги та недоліки:

1. Оцінка на основі якості продукції. Цей метод полягає в порівнянні ряду параметрів продукції, що відображають споживчі властивості. Перевагою даного методу є облік споживчих переваг при забезпеченні рівня конкурентоспроможності, проте критерієм

конкурентоспроможності в цьому випадку є тільки якість продукції чи послуги. Оцінка на основі якості продукції дає можливість одержати ряд показників, що характеризують ступінь задоволення потреби в розглянутій послугі [1, с. 16].

2. SWOT-аналіз. Даний метод дозволяє провести аналіз слабких та сильних сторін підприємства, потенційних небезпек й загроз; виявляє існуючі можливості для розвитку. Перевагами методу є простота сприйняття й використання, широкий спектр застосування, даний метод створює базу для вивчення сформованої ситуації й виявлення напрямку розвитку. Проте він відображає динаміку в часі і не дозволяє порівнювати й оцінювати дані, а тільки лише позначає проблеми.

3. «Гіпотетичний многокутник конкурентоспроможності». Цей метод припускає оцінку конкурентоспроможності підприємства по восьми факторах (рис.). «Метод многокутника» дозволяє проаналізувати широкий комплекс проблем технічного, економічного й соціального характеру, тому він вважається зручним інструментом для зіставлення можливостей підприємства та його головних конкурентів.

4. Профіль полярностей. Використовуючи даний метод, можна визначити ряд показників, за якими підприємство випереджає або відстає від конкурентів. Цей метод показує напрямки, на які повинне звернути керівництво підприємства для виживання в конкурентній боротьбі, проте вимагає проведення певних заходів щодо зміцнення позитивних тенденцій.

5. Профіль вимог. Даний метод передбачає визначення ступеня просування підприємства за допомогою шкали експертних оцінок, та головний і найсильніший конкурент. Як критерій використовується зіставлення профілів. Основною перевагою цього методу оцінки конкурентоспроможності є його наочність. Неточність методу полягає в тому, що шкала експертних оцінок носить суб'єктивний характер, як і будь який інший метод за участю експертів.

6. Диференціальний метод. Суть методу полягає в оцінці здатності товару конкурувати на ринку та проводиться через зіставлення параметрів аналізованого товару чи послуги з параметрами бази порівняння. Показує, чи є становище підприємства близьким до бази порівняння, тобто наскільки воно далеко від ідеального стану. З іншої сторони, диференціальний метод дозволяє лише констатувати факт того, що необхідно підвищити або знизити параметри продукції для

забезпечення конкурентоспроможності, але не описує вплив кожного із параметрів при виборі товару чи послуги споживачами.

7. Оцінка конкурентоспроможності з позиції теорії рівноваги. Суть методу полягає в розгляданні положення, при якому кожний фактор виробництва розглядається з рівною й одночасно найбільшою продуктивністю. Метод припускає можливість виявлення внутрішніх резервів підприємства.

8. Оцінка конкурентоспроможності на основі теорії ефективної конкуренції. Метод полягає в установці ряду показників, при виході за межі яких варто вживати заходів по оздоровленню підприємства. Даний метод дозволяє проводити кількісну оцінку показників. Проте не всі фактори мають можливість кількісної оцінки. Не дозволяє проводити оцінку якісних показників, оцінює тільки стан підприємства в цей момент часу, не враховує конкурентний потенціал [2, с. 54].

9. Метод експертних оцінок. Заснований на узагальненні та систематизації думок експертів, що являються фахівцями в конкретній галузі, про ймовірність ризику. Даний метод дозволяє швидко й без значних часових і трудових витрат отримати інформацію, необхідну для вироблення управлінського рішення. Недоліком методу є той факт, що конкурентоспроможність оцінюють за допомогою інтуїтивних характеристик, у зв'язку із чим результат носить неточний, приблизний характер. [3, с. 61]

10. Метод «4Р». Дозволяє дати кількісну оцінку окремих факторів, і всіх факторів у цілому. Заснований на порівняльному аналізі підприємств конкурентів за наступними факторами: продукт, ціна, просування на ринку, регіон і канали збуту. Даний метод визначає й прогнозує ключові фактори успіху в галузі, тобто дає можливість покращити конкурентні позиції підприємства в галузі. Базується на експертних оцінках. Великий вплив особистих симпатій експертів до продукту або послуги, їх самопочуття, положення справ на роботі й у родині, що вважається недоліком методу.

11. Формування функціональних карт. Метод складання функціональних карт дозволяє уточнити, який із сегментів ринку можна вибрати цільовим; визначити пріоритети при розробці плану по підвищенню конкурентоспроможності організації. Даний метод допомагає з'ясувати, який із сегментів ринку можна вибрати цільовим,

визначити пріоритети при розробці плану по підвищенню конкурентоспроможності підприємства [3, с. 98].

Отже, на основі досліджуваних даних, можна зробити наступні висновки:

- проблема оцінки конкурентоспроможності підприємства є складною й комплексною, оскільки складається з великої кількості різних факторів;
- оцінка рівня конкурентоспроможності необхідна підприємству для здійснення ряду заходів, таких як вироблення основних напрямків створення й виробництва продукції та послуг, що користуються попитом; оцінки перспективи продажу конкретних видів виробів та послуг; установа цін на продукцію тощо;
- аналіз методичних і теоретичних розробок з питань забезпечення конкурентоспроможності підприємства підтверджує необхідність її комплексної оцінки для виявлення можливих резервів покращення головних показників його господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Фатхутдинов Р. А. Управління конкурентоспроможністю організації: Підручник / Р. А. Фатхутдинов. – 2-е вид., випр. та доп. – М.: Вид-во Ескімо, 2005. – 544 с.
2. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення [Текст]: монографія / Л. Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 419 с.
3. Герасимчук, З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика [Текст]: монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 248 с.

Мерцалова Юлія Іванівна
Миненок Богдан Сергійович
студенти 4 курсу, спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В УКРАЇНІ

Вступ. Питання економічного аналізу є достатньо актуальними і досліджуються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами [1-6]. Проте, недостатньо вивченими залишаються етапи становлення і перспективи розвитку економічного аналізу в Україні.

Результати дослідження. Аналіз процесів і явищ господарської діяльності проводиться від початку виникнення людства. Прийоми аналізу прийшли до нас з Давньої Греції. У XIX ст. аналіз було поглиблено і розширено в Англії, Німеччині, Франції та інших країнах. В Україні розвиток економічного аналізу прийшовся на початок XX століття. Було проведено значну роботу з розвитку теорії економічного аналізу та вдосконалення його методики.

Висвітлюючи історію становлення і розвитку економічного аналізу в Україні, як науки, можна виділити наступні періоди (табл. 1)

Більшість науковців вказують, що розвиток економічного аналізу відбувався паралельно із загальноприйнятим історичним розвитком суспільства в цілому та виробничих відносин зокрема.

Таблиця 1

Періодизація розвитку економічного аналізу в Україні [2]

Періоди	Характерні особливості періоду	Основні напрями досліджень
I етап до 1917 р.	Формування економічного аналізу, що зумовлено доцільністю і необхідністю	Вивчення балансових публікацій. Розглядаються питання регламентації правил складання звітності

	здійснювати аналіз балансу підприємства і його прибутків	
II етап 1917 –1934 рр.	Становлення і розвиток економічного аналізу в умовах одержавлення засобів виробництва (підвищення вимог до економічного аналізу пов'язане із відміною комерційної таємниці та введенням централізованого планування в масштабах народного господарства та контроль за виконанням планів кожним підприємством)	Початок розробки єдиних форм звітності та інструкцій щодо їх складання Створення типових балансових форм в розрізі найважливіших галузей економіки та побудова загальнодержавного балансу
III етап 1935 –1964 рр.	Становлення економічного аналізу як науки. Розробка програми фінансового аналізу, що відповідає вимогам централізованого планування і керівництва діяльністю підприємства	Дослідження акцентовано на аналіз виробництва, собівартості і прибутку. Галузева спрямованість розвитку аналітичної думки
IV етап 1964 –1990 рр.	Становлення теорії економічного аналізу.	Розвиток окремих видів аналізу: оперативного, стратегічного, економіко-математичного, функціонально-вартісного тощо. Поглиблення аналізу в бік оперативності, розробка питань техніко-

		економічного, внутрішньо- і міжгосподарського аналізу. Формування внутрішньогалузевих методик
IV етап з 1991 р. – до теперішнього часу	Перегляд традиційного розуміння багатьох економічних категорій, наповнення їх іншим практичним змістом	Зміна завдань і функцій аналізу, трансформація його методології та методики. Дослідження комерційного ризику. Формування міцної, уніфікованої інформаційної бази

У XIX ст. значний внесок в розвиток економічного аналізу зробили М. Драгоманов, І. Франко та інші. Зокрема, І. Франко в своїх працях висвітлював питання економіки та статистики. Велику увагу він приділяв статистичному аналізу, надрукувавши низку статей, присвячених проблемам статистичної студії, крайової статистики, і, зокрема, «Статистика яко метода і яко наука» [2].

У становленні економічного аналізу велика роль належить М.І. Туган-Барановському, який на початку XX ст. розробив і практично використав у своїх працях принципові положення теорії економічного аналізу. Для того, щоб узагальнити закономірності розвитку споживчої кооперації у 1861-1910 рр., науковець згрупував відомості про темпи зміни обороту за десятирічними періодами. Крім рядів динаміки, обчислень середніх і відносних величин вчений користувався прийомом статистичних групувань [2].

У 20-30 рр. XX ст. відомими вітчизняними і зарубіжними вченими, як: С. Б. Барнгольц, М. І. Баканов, Н. Р. Вейцман, В. І. Майданчик, І. І. Каракоз, М.В. Мельник, Г. М. Тацій, С. К. Татур та ін., були сформовані теоретичні та методологічні основи економічного аналізу, які дозволили виокремити його в науку.

Характерною особливістю розвитку економічного аналізу XX століття була ретроспективна і частково оперативна спрямованість аналітичних досліджень, яка передбачала оцінку виконання планових завдань та динаміки показників з метою виявлення невикористаних резервів підвищення ефективності господарювання. Це давало можливість певною мірою забезпечувати управління інформацією,

необхідною для прийняття рішень щодо підтримки функціонування підприємств у короткостроковій перспективі.

Перспективна спрямованість економічного аналізу XXI століття має передбачати орієнтацію аналітичних досліджень на формування стратегій підприємства, контроль за їх реалізацією та внесення до них необхідних змін в умовах «панування» невизначеності зовнішнього середовища та ризиків задля досягнення стратегічних цілей - забезпечення розвитку бізнесу та зростання його вартості.

Крім того, за сучасних умов розвитку економіки перед економічним аналізом, як наукою, постало багато якісно нових проблем. Основними проблемами економічного аналізу на сучасному етапі є:

адаптація досвіду розвинутих країн з організації та методики аналізу кон'юнктури ринку зі збереженням напрацювань вітчизняних вчених;

необхідність створення єдиної системи економічного аналізу, яка б інтегрувала аналіз діяльності на всіх рівнях. З цим має бути пов'язана і система різнострокових прогнозів, що базувалася б на закономірностях, тенденціях і резервах, виявлених аналізом;

формування єдиної обґрунтованої системи оціночних показників ефективності господарювання підприємств і їх підрозділів;

застосування економіко-математичних методів, електронно-обчислювальної техніки й персональних комп'ютерів, що дає змогу скоротити інформаційні потоки, знизити ймовірність помилок під час збирання і передавання даних;

підвищення оперативності економічного аналізу, удосконалення організаційних форм аналітичної роботи і перебудова інформаційних потоків;

розробка багатоваріантних розв'язків аналітичних завдань та методик вибору з них того варіанту, який буде оптимальним для заданих параметрів [2].

Висновки. Становлення економічного аналізу як спеціальної галузі знань обумовлено об'єктивними умовами та вимогами, основними з яких виявилися практична потреба і розвиток науки в цілому й окремих її галузей. На сьогодні економічний аналіз широко застосовується у процесі проведення ревізій, аудиторських перевірок, маркетингових та стратегічних досліджень, він є невід'ємною частиною системи управління підприємства.

Список використаних джерел

1. Герасименко Т. О. Теоретико-методологічні проблеми розвитку економічного аналізу у контексті зміни його парадигми [Електронний ресурс] / Т. О. Герасименко. - Режим доступу : file:///C:/Users/Helen/Downloads/289-577-1-SM.pdf.
2. Заїка С. О. Становлення і перспективи розвитку економічного аналізу в Україні [Електронний ресурс] / С. О. Заїка. - Режим доступу : file:///C:/Users/Helen/Desktop.
3. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: теорія і практика : підручник / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній; за ред. А. Г. Загороднього. - Львів : Магнолія 2006, 2008. - 440 с.
4. Лазаришина І. Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика : монографія / І. Д. Лазаришина. - Рівне : НУВГП, 2005. - 369 с.
5. Мішеніна Н. В. Економічний аналіз : навч. посібник / Н. В. Мішеніна, Г. А. Мішеніна, І. Є. Ярова. - Суми : Сумський державний університет, 2014. - 306 с.
6. Парасій-Вергуненко І. М. Еволюція розвитку економічного аналізу в стратегічно-орієнтованій системі управління / І. М. Парасій-Вергуненко // Фінанси, облік і аудит. - 2011. - Вип. 18. - С. 328-335.

Мирун Яна Андріївна

студент магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна

доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

В сучасних умовах розвитку економіки важливим питанням є аналіз сучасних тенденцій розвитку світової валютної системи, яка обумовлена новітніми процесами у світовому господарстві, а саме – зростаючою роллю глобалізації, поглибленням інтеграційних процесів, завдяки яким валютні відносини долають національні кордони і виходять на якісно

новий рівень. Тому головним призначенням світової валютної системи є регулювання міжнародних розрахунків та валютних ринків, опосередкування платежів за експорт та імпорт товарів, послуг та інших видів міжнародної господарської діяльності також створення сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці.

Найбільшу увагу дослідженню цієї теми надали: В. Хорошковський, Л. Вороніна, М. Коваленко, В. Митарев, М. Швайко, О. Гальчинський, О. Шнипко та інші.

Метою статті є розкриття проблем та перспектив розвитку світової валютної системи.

Міжнародний валютний ринок виник як підсистема світового господарства, що пов'язано з обміном товарів та послуг за межами національної економіки та валютно-фінансовим забезпеченням таких обмінів. Саме це стимулювало перетворення грошей у валюту, виокремлення валютно-фінансових відносин у відносно самостійну сферу.

Як успіх і значення товару на товарному ринку значною мірою залежить від його якості, так і значення тієї чи іншої валюти на світовому ринку визначається її якістю.

Валюта – це національні паперові гроші, які мають кредитну природу. Але це не вид грошей, а особливий спосіб їх функціонування, коли національні гроші опосередковують міжнародні торгівлі, кредитні й фінансові відносини. Сьогодні під валютою розуміють грошову одиницю певної країни, тобто національна валюта [4, с.415].

Міжнародні валютні відносини – відносини які складаються між учасниками міжнародного обміну при функціонуванні грошей у міжнародному обороті [6, с. 510].

На базі національних валютних систем функціонує світова (міжнародна) валютна система. Світова валютна система – форма організації міжнародних валютних відносин, що склалась на основі розвитку світового ринку і закріплена відповідними міждержавними угодами, виконання яких забезпечується утвореними на колективній основі міжнародними валютно-фінансовими закладами. Її складовими є: світовий грошовий товар як міжнародний платіжний засіб; механізм встановлення і підтримки валютних курсів; порядок балансування міжнародних платежів; умови оберненості (конвертованості) валют;

режим міжнародних валютних ринків і ринків золота; статус міжнародних інститутів, що регулюють валютні відносини у світі.

Еволюція світової валютної системи включає такі етапи: золотомонетний, Генуезький, Бреттон-Вудський, Ямайський.

У сучасній світовій валютній системі вивіз і ввіз капіталу, доходів в різних формах з країни в країну, зовнішньоторговельні операції (експорт/імпорт), зарубіжні інвестиції і міжнародне кредитування, всі вони вимагають проведення різних операцій з валютами. Валютні операції є операціями по купівлі-продажу валюти. Ці операції розрізняються по видах залежно від цілей і термінів їх здійснення. Вони мають на меті придбання валют для комерційної діяльності або наживи від спекулятивного прибутку за рахунок курсової різниці, а також для страхування від валютного ризику. Валютні операції сприяють конвертованості валют, своєчасності міжнародних розрахунків, міжнародному руху капіталів [7, с. 237].

У межах окремих країн існують національні валютні ринки, які можуть бути поділені на вільні — в країнах, де відсутні обмеження щодо поточних операцій з валютою, та обмежені (не вільні) — в країнах, де такі обмеження існують. Тут валютні операції здійснюються лише на офіційному валютному ринку, уповноваженими установами і за офіційними курсами, котрі встановлюються регулювальними органами [10, с. 208].

На сучасному етапі розвитку світового валютного ринку за пропорційним співвідношенням лідирують операції «спот», проте значно зріс показник і щодо операцій «форвард». На динаміку валютних курсів та валютних операцій значно впливають як політичні чинники, так і загальні тенденції, що панують на фінансовому ринку.

Валютний ринок забезпечує механізм, за допомогою якого встановлюються правові та економічні взаємовідносини між споживачами та продавцями валют. Це являється його основною функціональною характеристикою.

У 2008 році світ пережив найгіршу фінансову кризу з часів Великої депресії 1930 року. Цілком природно, що криза породила бурхливі дискусії щодо стабільності сучасної світової валютної системи та чисельні пропозиції щодо її реформування. Що до функціонування МВС також стала частиною цих дискусій, оскільки світова криза посилила

відчуття необхідності усунення її недоліків для запобігання криз у майбутньому [9, с.170].

Сучасна правова основа функціонування світової валютної системи на предмет її пристосованості для втілення в життя запропонованих реформ, зроблено пропозицій щодо зміни та доповнення існуючої правової основи функціонування світової валютної системи. Пропозиції щодо реформування світової валютної системи зосереджуються на вирішенні трьох завдань, що потребують внесення відповідних змін у правову основу функціонування світової валютної системи. Головною розбіжністю в питанні реформування світової валютної системи є різне бачення того, наскільки глибокими мають бути реформи. Деякі країни, а саме США і Великобританія, вважають, що достатньо буде лише «навести лад» в окремих елементах існуючої системи. У цьому контексті мова йде лише про часткову модернізацію, за якої основні важелі впливу на фінансову ситуацію у світі залишаться без змін, тобто США збережуть домінуючий вплив американського долара як основної резервної валюти [5, с. 368]. Інші країни переконані, що всі сучасні проблеми були закладені ще Бреттон-Вудом і світова валютна система потребує кардинальних змін, утому числі за рахунок розширення кола країн, що будуть мати вплив на світові фінансові інститути, відходу від домінування однієї резервної валюти та посилення контролю за фінансовими потоками і операціями [7, с. 237]. Саме такі позиції були проголошені на першому саміті «Великої двадцятки», що відбувся 15 листопада 2008 р. у Вашингтоні і мав на меті обговорення шляхів подолання світової фінансово-економічної кризи. За підсумками цього Вашингтонського саміту його охрестили історичним. Адже декілька десятиліть поспіль сім промислово розвинених держав світу «сиділи за штурвалом величезного лайнера» під назвою «світова економіка». Згодом сталося суттєві зміни у розстановці сил на світовій арені, час, коли такі країни третього світу, як Бразилія, Китай, Індія та Індонезія, маючи необхідний для подолання кризи резерв капіталу, почали виборювати права голосу [3, с. 133].

Одним із ключових аспектів створення нової валютної системи може стати створення валютних зон, які поряд із долларом США та євро зможуть значно підвищити стійкість світової валютної системи. У перспективі такими зонами можуть стати: зона юаня та ієни (Китай, Японія, країни АСЕАН та інші країни АТР); валютна зона країн

Латинської Америки на базі країн-членів МЕРКОСУР (Бразилія, Аргентина, Парагвай, Уругвай, Венесуела) і країн Антської групи (Болівія, Колумбія, Перу, Венесуела, Еквадор); зона «золотого динара» – арабські країни Близького і Середнього Сходу та інші мусульманські держави; рублева зона (Росія, країни-члени Євразійського економічного співтовариства та окремі країни СНД) [1].

Спеціальні права запозичення – умовна грошова одиниця, введена країнами-членами Міжнародного валютного фонду; інструмент, що дозволяє створювати валютні резерви. Саме процеси інтернаціоналізації, недостатність долару США та золота як основних міжнародних засобів платежу обумовили випуск 1970 р. спеціальних прав запозичення. Одне з основних завдань покладених на спеціальні права запозичення – це використання нового колективного засобу розрахунків як основи світового валютно-кредитного механізму. При цьому передбачалося, що спеціальні права запозичення стануть альтернативою золоту, долару США, а також іншим національним валютам, що виконують функцію платіжного засобу.

Реформування світової валютної системи припускає перехід до багатовалютної системи. Багатовалютна система – це система, в якій діє кілька взаємозамінних валют, можливо, разом з набором вторинних резервних валют. Однак, не факт, що більш диверсифікована валютна система буде краще за теперішню. По-перше, процес введення багатовалютної системи може зайняти немало часу. По-друге, немає ніякої гарантії, що введення багатовалютної системи вирішить проблему глобальних дисбалансів [9].

На рахунок гіпотези або ідеї присвяченій реформуванню світової валютної і фінансової системи, комісія експертів з реформування світової валютно-фінансової системи при ООН відкинула можливість введення багатовалютної резервної системи, зазначивши, що, безсумнівно, основною перевагою багатополярного резервного світу є те, що він надає можливості для диверсифікації [2].

Цілком очевидно, що створення багатовалютної системи або наднаціональної валюти неможливе в рамках сучасної правової бази функціонування світової валютної системи і спричинить її повний перегляд, тобто прийняття абсолютно нових правил.

Реформування світової валютної системи має бути спрямоване на вирішення трьох основних завдань: сприяння впорядкованому виходу з

глобальних дисбалансів; зниження волатильності національних валют, що тягне за собою негативні наслідки для потоків товарів і капіталів; збереження адекватного рівня сукупного попиту. При цьому деякі з пропозицій щодо реформування світової валютної системи можуть бути втілені у життя без істотного змінення сучасної правової бази.

Трансформаційні процеси в Україні за роки її незалежності супроводжувалися глибокою економічною кризою. У зв'язку з цим різко загострилося питання ресурсного забезпечення економічного розвитку, особливо його фінансової складової. Однак, одна з найгостріших проблем, яку необхідно розв'язати Україні сьогодні – знаходження коштів для свого подальшого успішного розвитку [11, с. 61]. Так, як Україна історико-географічно належить до європейської зони світової цивілізації, нажаль Україна не може протистояти світовим країнам та якимось вплинути на світову валютну систему, її нічого не лишається лиш як прийняти їхні правила та вдосконалювали свою систему.

Для успішного протистояння світовим кризовим тенденціям та подолання їхніх негативних наслідків для України у фінансово-економічній сфері нашої держави пропонується здійснювати комплекс таких заходів: організувати розроблення цільової системної політики із формування та управління грошовими ресурсами в економіці; забезпечити формування антикризових механізмів, здатних нейтралізувати дію зовнішніх впливів, спекулятивний тиск на ринок, а також створення спеціальних інститутів і фондів; забезпечити посилення державного контролю над банківським сектором з метою обмеження можливих спекуляцій на валютно-фінансовому ринку [8, с. 19].

Серед пріоритетних напрямів формування нової фінансової архітектури, що забезпечують її стабільність і безпеку особливого значення набуває валютне реформування. Напрями реформування світової валютної системи в основному визначаються її структурними принципами. За всіма ознаками процес формування єдиної наднаціональної валюти буде тривалим, потребує докладання значних зусиль та інституціональних перетворень, зокрема створення авторитетного емісійного центру, за умови досягнення міжнародного консенсусу. Валютний режим системи повинен формуватися на багато валютному стандарті, в зв'язку з чим необхідно провести диверсифікацію переліку основних валют.

Отже, валютні відносини як сукупність зв'язків, що спорадично виникали між різними країнами та окремими суб'єктами міжнародного обміну, з'явилися давно і були зумовлені такими причинами як, запровадження і використання грошей та грошових систем різних країн і регіонів. Світова валютна система пройшла великий шлях для розвитку та для отримання ідеальної форми яка існує на сьогоднішній час.

Список використаних джерел:

1. Андрианов В. О возможных подходах к реформе мировой финансовой системы [Электронный ресурс] / В. Андрианов. – Режим доступа : <http://viperson.ru/wind.php?ID=512296&soch=1html>.
2. Боринец С. Міжнародні валютно-фінансові відносини / С Боринец. – Київ : Знання, 2006. – 409 с.
3. Гальчинський А. Світова грошова криза : витоки, логіка трансформацій / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – № 42 (721) 8 – 14 листопада 2008. – 133 с.
4. Гальчинський А. Теорія грошей / А. Гальчинський. – Київ : Основи, 2009. – 415 с.
5. Геращенко А. Настольная книга трейдера / А. Геращенко. – СПб. : Изд-во «V.I.P Капитал», 2008. – 368 с.
6. Івасів Б. Гроші та кредит / Б. Івасів. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 510 с.
7. Кержановська Д. Проблеми і перспективи розвитку світової валютної системи в умовах глобальної економічної кризи / Д. Кержановська // Механізм регулювання економіки. Част.2. Наукові повідомлення. – 2010. – № 6. – С. 237–244.
8. Коптюк О. Ризики сучасної грошової системи та перспективи її розвитку / О. Коптюк : Вісник Національного банку України. – 2008. – № 9. – С. 16–19.
9. Мировая финансовая система : ремонт фасада или кардинальная перестройка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://chelfin.ru/tech/other/59238.html>.
10. Філіпенко А. Міжнародні валютно-кредитні відносини : Підручник / А. Філіпенко, В. Мазуренко, В. Сікора та ін. ; за ред. А. С. Філіпченка. – К. : Либідь, 2005. – 208 с.
11. Хорошковский В. Міжнародні фінансові інститути та економічна теорія України. Фінанси України / В. Хорошковский. – Київ. – 2002. – № 6. – С. 61–71.

Мокра Александра Ігорівна
Нагорний Євгеній Олександрович
студенти 4 курсу, напряму підготовки «Фінанси і кредит»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ПЕРСПЕКТИВИ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ІНТЕРНЕТ – БАНКІНГУ

Вступ. Швидке зростання програмних доповнень у телефонії створює передумови для спрощення фінансових розрахунків для широкого кола споживачів банківських послуг в умовах забезпечення гарантій стабільності, зниження операційних витрат та зменшення ризиків. Інтернет-банкінг, як банківський сервіс нового покоління надає можливість віддаленого управління рахунком клієнтів через мережу Internet.

Проблемам розвитку електронних розрахунків присвячені численні праці вітчизняних та іноземних вчених та дослідників: Пиріг С.О. , Заглада Р. Ю., Іртлач І. М., Крутова А., Шалева О.І., Малиев С.О. , Вілуш Д. та інші, однак в цій сфері і досі залишається багато питань і теорій. В Україні поки не сформовано послідовної стратегії розбудови національного цифрового економічного бізнес-простору.

Метою статті є дослідити перспективи розвитку Інтернет банкінгу, визначити фактори впливу на цей вид послуг та сформулювати необхідні заходи щодо розширення цього сегменту послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження нових інформаційних і криптографічних технологій в сфері зберігання та передавання на технічних пристроях грошової вартості зумовило появу нових видів міжнародних платіжних послуг заснованих на основі електронних платіжних інструментів. Банки повинні використовувати Інтернет, а не розглядати його як загрозу, адже підростаючі покоління споживачів вже не розглядають світ інакше ніж у контексті Інтернет-технологій . За таких умов банки повинні приділяти велику увагу розвитку мобільних платформ. В даний час послуги електронного банківського обслуговування надаються різними суб'єктами фінансового

ринку різними суб'єктами цього ринку з використанням різних каналів доступу до цих послуг.

Мобільний банк використовують 69% представників української Інтернет-аудиторії. Серед найбільш затребуваних функцій мобільного та Інтернет-банку є оплата мобільного зв'язку, відстеження операцій по карті або рахунку, перекази третім особам, оплата Інтернету і перекази між своїми рахунками за допомогою Інтернет-банку, оплату Інтернет-покупок через Інтернет-банк. Популярність Інтернет-банку серед користувачів пояснюється такими перевагами, по-перше, як простота та зручність використання; по-друге – не висока вартість послуг та, по-третє, якісний сервіс. За оцінкою аналітиків ринку частка власників комп'ютерів або планшетів (з яких зручніше зайти в Інтернет-банк), значно більша в порівнянні з володарями смартфонів, тому серед активних споживачів банківських послуг ця різниця буде більш очевидна. У більшості банків користування послугами Інтернет-банку безкоштовно, в той час як за користування мобільним банком стягується плата, що в сумі з вартістю обслуговування карти і платою за смс-повідомлення може стримувати економічних клієнтів від покупки додатку для смартфона.

Однак, незважаючи на те, що в даний час відбувається збільшення використання Інтернет-банкінгу, існують і проблеми обслуговування, зокрема, низький ступінь довіри до електронних операцій з боку підприємств і фізичних осіб, а також низький рівень фінансової грамотності населення в роботі з новими технологіями. Стримуючим фактором розвитку Інтернет-банкінгу є збільшення людей похилого віку через збільшення трудової міграції в Україні. Відомо, що з віком змінюються установки і настрої людини, тому бувають ситуації, коли люди можуть відчувати недовіру, страх бути ошуканими і прагнуть знизити ризики фінансових втрат. Системи Інтернет-банкінгу тільки почали застосовуватися в нашій країні, завойовуючи все більше довіру у населення.

Таким чином, електронні платіжні засоби, зокрема, електронні гроші мають велику кількість переваг у застосування, проте і несуть в собі суттєві ризики для споживачів платіжних послуг. Тому актуальним є питання створення механізмів мінімізації або навіть ліквідації ризиків електронних платіжних систем. Розробники електров'язку стверджують, що, наприклад, добре сплановані мобільні грошові з належними заходами безпеки, можуть допомогти зменшити ризики шляхом трансформації

таких менш формальних операцій в електронні трансакції, які можливо контролювати і відстежувати навіть легше, ніж готівку. Фахівці Асоціації GSM пропонують два основних напрямки для зменшення цього типу ризиків: перший - встановлення певних лімітів на операції та другий - моніторинг грошових потоків для ідентифікації типових шаблонів чуттєвих до шахрайства.

Висновки. Таким чином, очевидно, що розвиток Інтернет-банкінгу має великі перспективи. Банки в даний час, приділяють велику увагу розвитку дистанційного банківського обслуговування, основна увага приділяється Інтернет-банкінгу, так як більша частина клієнтів банку є активними користувачами мережі Інтернет. Вирішуючи проблеми використання Інтернет-банкінгу, банки зможуть домогтися найбільшої успішності в його розвитку й істотно збільшити число споживачів. Отже, на сучасному етапі розвиток технологій та поширення у людей смартфонів, які в свою чергу надають великі можливості використання Інтернет-сервісів, спричинили розвиток сфери мобільного бінкінгу. Це означає, що фізична особа має можливість управляти своїм рахунком з свого гаджета, що надає усі ті можливості, що Інтернет-банкінг, але покращую мобільність та швидкість виконання операцій.

Список використаних джерел:

1. Пиріг С.О. «Платіжні системи». Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
2. Шалева О.І. «Електронна комерція». Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 216 с. - ISBN 978-611-01-0152-3.

Москаленко Алла Іванівна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОЗШИРЕННІ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах побудови і розвитку інформаційного суспільства одним і ключових факторів розвитку експортного потенціалу промислового підприємства є використання інформаційних технологій. Зростаючі потоки інформації як всередині підприємства, так і ззовні, вимагають її оперативної обробки для адекватного подальшого використання. Для цього підприємство має бути забезпечене відповідною технічною базою і підготовленими спеціалістами.

Питання розробки стратегії та оцінки економічної ефективності ЗЕД підприємства висвітлені в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців. Проблемами ефективності ЗЕД займаються такі вчені:

– Миролюбова Т.В., яка запропонувала методику розрахунку ефективності ЗЕД, що представляє собою сукупність таких показників, як абсолютна ефективність експорту, економічна ефективність реалізації експортних товарів на зовнішньому ринку, ефективність використання виробничих та оборотних фондів при експорті;

– Яковлев А. І., який розробив систему оцінки ефективності для агентів міжнародного бізнесу та дав визначення коефіцієнту кредитного впливу [1, с.17];

– Дем'яненко А.Г. запропонував використання кількісних показників при оцінці ЗЕД підприємства, що допоможе більш докладно простежити вплив кожного фактору на ефективність ЗЕД [2, с.16].

В зарубіжній економічній літературі існує цілий ряд концепцій, які обґрунтовують конкурентні стратегії підприємства, характеризують чинники, які знаходяться в основі формування стійкої конкурентної позиції підприємства на ринку, визначають методи, інструменти,

механізми, за допомогою яких підприємства досягають конкурентних переваг на ринку. Серед числа економістів, що проводили дослідження в цій області, слід назвати М. Портера, Г. Саймона, До. Еклунда, Р. Мінцберга [3].

Треба згрупувати всі показники діяльності підприємства за їх функціональною належністю, визначити цілі та завдання кожного підрозділу та низку заходів, необхідних для досягнення основної мети. Цю систему можна застосовувати для комплексного аналізу та контролінгу ЗЕД підприємства.

Так, до фінансово-економічних чинників можна віднести ефективність ЗЕД, собівартість реалізованої продукції, рентабельність продажів на зовнішньому ринку, прибуток від ЗЕД, транспортні, податкові та митні платежі, способи платежів та форми розрахунків за експортно-імпортними операціями.

Клієнтський аспект на зовнішніх ринках передбачає такі показники, як доля ринку та доля споживача, розширення та збереження клієнтської бази, ступінь задоволення потреб споживача. Внутрішні бізнес-процеси суб'єкту ЗЕД потребують зниження затрат/збільшення прибутку, удосконалення інноваційного та операційного процесів на підприємстві.

Навчання та розвиток у транснаціональному середовищі – створення необхідної інфраструктури, яка здатна забезпечити досягнення цілей трьох інших аспектів. В цьому напрямку треба перш за все приділити увагу можливостям робітників та можливостям наявних інформаційних систем.

Одним із засобів досягнення основної мети – економічного зростання підприємства в довгостроковій перспективі – є підвищення ефективності ЗЕД підприємства. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку потрібна стратегія зовнішньоекономічної діяльності, тобто єдиний напрямок, який буде враховувати внутрішні можливості підприємства та ринкові умови, в яких йому доводиться функціонувати.

Для розробки стратегії необхідний комплексний аналіз діяльності підприємства. По-перше, треба провести комплексний аналіз ефективності ЗЕД на засадах фінансово-економічного аналізу та складання матриці SWOT та згрупувати економічні показники в ЗСП, що чітко виявить внутрішні можливості підприємства.

По-друге, необхідно провести аналіз зовнішнього середовища, який включає в себе оцінку постачальників, конкурентів та споживачів, а також аналіз пропонуваного підприємством та конкурентами товарів з метою виявлення стадії життєвого циклу товару та можливості його заміни. Цей аналіз проводиться на засадах складання карти стратегічних груп для визначення положення підприємства серед конкурентів та напрямку його розвитку в наявному конкурентному середовищі. Також необхідні проведення маркетингового дослідження ринку з метою виявлення переваг споживачів та оцінка постачальників для визначення якості сировини та рівня цін на неї в даній галузі.

По-третє, для визначення ринку привабливості зовнішньоекономічної діяльності підприємства доцільно провести матричний аналіз. При проведенні матричного аналізу ЗЕД підприємства найчастіше використовуються такі матриці: матриця BCG – аналіз темпів зростання та частки ринку; матриця GE – аналіз порівняльної привабливості ринку та конкурентоспроможності; матриця ADL – аналіз життєвого циклу галузі та відносного положення на ринку; матриця Shell/DPM – аналіз привабливості ресурсоємної галузі в залежності від конкурентоспроможності.

Після проведення аналізу економічної діяльності підприємства складається список стратегічних альтернатив, тобто система стратегій в із розрахунком вірогідності їх запровадження щодо досягнення загальної мети.

Основні види стратегій міжнародного бізнесу поділяються на 5 основних груп, в залежності від наявності у підприємства конкурентних переваг, завдяки яким воно зможе досягти стабільного положення на ринку. До них відносяться: стратегії формування ресурсно-факторних переваг; стратегії формування технологічних переваг, стратегії формування інноваційних переваг, стратегії формування змішаних переваг, стратегії формування глобальних конкурентних переваг [4, с.55].

Таким чином, визначається спочатку вид стратегії міжнародного бізнесу підприємства, а потім в межах цього виду формується список конкурентних стратегій, з якого вибирається найбільш прийнятна. Після цього потрібно оцінити стратегію та визначити, чи відповідає вона запланованим показникам. Якщо так – запроваджувати її на функціональних рівнях та проводити постійний контроль за її виконанням для забезпечення найвищого результату. Для більш

ефективної реалізації обраної стратегії необхідно розділити діяльність підприємства на основні та допоміжні процеси та найбільшу увагу приділити саме основній діяльності, поступово адаптуючи стратегію в маркетинговому, виробничому відділах та в сервісному обслуговуванні, що забезпечить повніший контроль за її реалізацією. Допоміжні процеси більш гнучкі і вони самі в процесі реалізації загальної стратегії будуть змінюватися згідно обраному напрямку. Якщо в процесі оцінки виявиться, що обрана стратегія не відповідає запланованим показникам, – зі списку конкурентних стратегій треба обрати найбільш прийнятну та оцінити її. Такий цикл допомагає вибрати найбільш оптимальний шлях розвитку ЗЕД підприємства.

Після впровадження обраної стратегії необхідний постійний контроль за поточною ситуацією внутрішнього та зовнішнього середовища для забезпечення своєчасного реагування на будь-яку зміну з метою адаптації стратегії розвитку ЗЕД до нових умов господарювання.

Література:

1. Яковлев Ю.П. Міжнародна торгівля: практикум: навч. посібник / Ю.П. Яковлев. – К. : Кондор, 2018. – 379 с.
2. Демьяненко А.Г. Формирование модели комплексного анализа эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия / А.Г. Демьяненко // Економіка, фінанси, право. – 2017. – № 2. – С. 22-28.
3. Георгіаді Н.Г. Основи зовнішньоекономічної діяльності.: Навч.-метод. посібник. – 2-ге вид. / Георгіаді Н.Г., Передало Х.С., Князь С.В. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2015.– 236 с.
4. Крилова Н.В. Управління міжнародними торговельними операціями: навч. посібник / Н.В. Крилова; Міжрегіональна Акад. упр. персоналом. – К. : МАУП, 2016. – 231 с.

Неділько Олександр Петрович
студент магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ

Для здійснення успішних фінансових операцій на підприємствах значну роль відіграють фінансові потоки, які впливають на вибір механізмів управління підприємствами. Фінансові потоки мають важливе значення у системі сучасних проявів фінансової глобалізації. Умови формування організаційних моделей фінансової системи змінюються під впливом глобального регулювання фінансових потоків.

Значний внесок у розвиток теорії фінансових потоків зробили такі вітчизняні вчені, як: Г. Азаренкова, І. Алексеев, О. Барановський, І. Бланк, В. Бочаров, О. Василик, В. Вишневський, І. Зятковський, Ю. Іванов, Л. Коваленко, В. Корнеєв, Л. Костирко, М. Крупка, В. Опарін, А. Поддєрьогін, А. Пересада, Л. Руденко, В. Савчук і зарубіжні вчені: О. Абрамова, Г. Алмейда, У. Баумоль, В. Берне, А. Білоусов, Р. Брейлі, Є. Брігхем, Дж. Мадура, С. Майєре, Л. Харріє, Д. Хан тощо. На сучасному етапі дослідженням фінансових потоків займаються багато як іноземних, так і вітчизняних вчених, зокрема А. Горбунов, С. Каламбет, В. Майборода, А. Мороз, І. Школьник, А. Якімова та інші.

Метою статті є розкриття основних особливостей регулювання фінансових потоків.

Мотивом посилення глобального регулювання є досягнення фінансової стабільності та сталості розвитку.

Фінансові потоки забезпечують рух матеріальних потоків і лише в окремих випадках виступають як самостійні суб'єкти товароруку [11].

Фінансовий потік – це сукупність грошових коштів, цінних паперів та інших фінансових активів, що циркулюють всередині логістичної системи, між логістичною системою та зовнішнім середовищем та які необхідні для обслуговування матеріальних (сервісних) потоків [1].

О. Майборода визначає фінансові потоки як цілеспрямований рух фінансових ресурсів у процесі здійснення господарських операцій, внаслідок якого виникають економічні відносини [7, с. 16]. Подібно пише й В. Мороз, визначаючи фінансовий потік як спрямований рух фінансових ресурсів, який обумовлений необхідністю забезпечити переміщення відповідного товарного потоку [8, с. 356].

В. Виговська розглядає фінансові ресурси підприємства як частину грошових коштів суб'єктів господарювання, які отримують у формі доходів та зовнішніх надходжень: від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності; за рахунок внесків власників; коштів залучених на фінансовому ринку або запозичених у контрагентів. Але, враховуючи те, що перераховані джерела формування фінансових ресурсів є і джерелами формування грошових коштів, виникає сумнів щодо відмінності цих потоків [2, с. 8].

Дещо по-іншому трактує поняття фінансового потоку І. Школьник, на думку якого, це сукупність розподілених у часі надходжень та виплат грошових коштів, що формуються в процесі господарської діяльності [12, с. 49]. Сутність підходу полягає в ототожненні цього поняття з грошовим потоком «Cash flow», що в перекладі з англійської мови означає «потік готівки». Також і у фінансовому менеджменті фінансові потоки ототожнюють з грошовими, а термін «фінансові потоки» застосовують по відношенню до потоків грошових коштів.

А. Горбунов визначає фінансові потоки як потік витрат чи доходів компанії впродовж певного проміжку часу, що наближує це визначення до поняття «грошових потоків» [3, с. 36]. Це трактування, на нашу думку, є найбільш обґрунтованим, оскільки фінансовий потік розглядають на рівні підприємства, а також як динамічне явище.

Регулювання фінансових потоків здійснюється шляхом вибору найкращих форм їхньої організації на підприємстві з обліком зовнішніх і внутрішніх факторів з метою досягнення їхньої збалансованості, синхронізації і зростання чистого фінансового потоку.

В загальному, прирівнюючи фінансовий потік до грошового, з точки зору фінансового менеджменту, його доцільно визначати як: фінансовий потік підприємства – це рух грошових коштів та їх еквівалентів у процесі господарської діяльності підприємства протягом визначеного періоду [5, с. 156]. Під еквівалентами грошових коштів розуміють короткострокові фінансові інвестиції, які можуть бути вільно

конвертовані у певну суму грошей і мають незначний ризик щодо зміни вартості.

Серед основних функціональних ознак фінансового потоку, які розкривають його економічний зміст та сутність, можна виділити такі [6]:

- фінансовий потік виступає об'єктом фінансового управління будь-якого господарюючого суб'єкта;
- формування, розподіл і використання різних капіталів підприємства є основною функцією фінансового потоку;
- різні форми і види руху фінансових ресурсів певних суб'єктів господарювання є складовими фінансових потоків;
- фінансовий потік характеризується цілеспрямованістю руху фінансових ресурсів відповідно до певної діяльності суб'єкта господарювання, що визначається його належністю до певного сектору економіки.

Регулювання фінансових потоків зумовлюється особливостями фінансових систем країн світу. Важливим механізмом регулювання фінансових потоків є антимонопольне законодавство, яке обумовлює систематизації процеси на глобальному фінансовому ринку.

Функціонування національних інститутів моніторингу, нагляду та контролю базується на внутрішньодержавному законодавстві, яке розробляється з урахуванням рекомендацій міжнародних регуляторів. Відтепер уніфікуються не лише інструменти, методи та принципи, а й сама структура національних регулюючих інституцій. У цьому контексті в багатьох країнах світу, у тому числі в Україні, у післякризовий період з метою забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави, створено Раду з фінансової стабільності, до складу якої входять керівники основних регулюючих фінансових ринків інституцій (Указ Президента України від 24.05.2015 № 170/2015 [9]).

Потреба гнучко реагувати на зовнішні та внутрішні виклики обумовлює удосконалення систем регулювання національних фінансових ринків, що охоплюватиме механізми грошово-кредитної, фіскальної, боргової політик; мікро- і макроруденційного нагляду. Національні уряди намагаються використовувати фіскальні інструменти, наприклад, оподаткування за податком на прибуток для фінансового результату, отриманого від операцій з цінними паперами. Так, ставка цього податку суттєво вища в розвинених країнах, ніж в Україні (у Великобританії

складає 28%, в США – 35%, в Україні – 10%). Наслідком світової фінансово-економічної кризи в ЄС є пропозиції введення податку на фінансові трансакції в окремих країнах (Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Словенія, Португалія, Греція, Естонія, Словаччина, Іспанія, Італія). Розмір такого акцизного податку, який для спрощення стали називати біржовим, в ЄС також планується варіювати [10].

Глобальне регулювання фінансових потоків забезпечується мережевим регулюванням. Формування системи глобального регулювання фінансових потоків відбувається на принципах об'єктивності, транспарентності, дієвості, гнучкості, інноваційності, що забезпечують виконання функцій контролю, нагляду та моніторингу за напрямками джерел формування фінансових ресурсів, видів фінансових операцій, каналів алокації фінансів, завдяки застосуванню прямих, непрямих та змішаних методів впливу нормативно-правовими, адміністративними, економічними, інформаційними та соціально-культурними інструментами на локальному, корпоративному, секторальному, міжсекторальному, національному, наднаціональному рівнях.

У першу чергу необхідно домогтися збалансованості обсягів додатного і від'ємного потоків коштів, оскільки і дефіцит, і надлишок грошових ресурсів негативно впливають на результати фінансової діяльності. В основу регулювання фінансових потоків доцільно покласти категорію балансу грошових коштів, а саме:

- придбання, формування та реалізація необоротних активів;
- придбання, формування та реалізація оборотних активів, за винятком грошових коштів;
- здійснення та зменшення витрат майбутніх періодів;
- збільшення та зменшення власного капіталу;
- формування та виплата забезпечень майбутніх витрат і платежів;
- збільшення та погашення довгострокових зобов'язань;
- збільшення та погашення поточних зобов'язань;
- отримання та зменшення доходів майбутніх періодів.

Важливим мотивом посилення регулювання фінансових потоків є намагання країн-лідерів здійснити перерозподіл сфер впливу на глобальному фінансовому ринку. Наприклад, у 2010 році були внесені поправки в модельну конвенцію Організації економічного співробітництва та розвитку відносно податків, які посилили положення

щодо розкриття інформації. Відтоді за два роки було підписано понад 600 угод про обмін інформацією, які крім іншого різко обмежують банківську таємницю [4]. Це має наслідком зміцнення позицій фінансових центрів розвинених країн.

Результати оптимізації фінансових потоків мають відображатися у фінансовому плані підприємства на рік з розбивкою по кварталах і місяцях.

Отже, глобальне регулювання фінансових потоків є складним процесом забезпечення суттєвих функцій глобальної фінансової системи, до яких можна віднести інтермедіацію та алокацію ризику, ефективність розподілу фінансових ресурсів, трансмісію платежів, ціноутворення на фінансові інструменти.

Список використаних джерел:

1. Алесинская Т. В. Основы логистики. Общие вопросы логистического управления / Т. В. Алесинская. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – 121 с.
2. Виговська В. В. Управління фінансовими ресурсами суб'єктами малого підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. В. Виговська. – Київ, 2006. – 21 с.
3. Горбунов А. Р. Управление финансовыми потоками и организация финансовых служб предприятий, региональных администраций и банков / А. Р. Горбунов. – М. : Анкил, 2000. – 224 с.
4. Катасонов В. «Чорні діри» світової фінансової системи [Електронний ресурс] / В. Катасонов // Україна фінансова. – Режим доступу : http://www.ufi n.com.ua/ analit_mat/gkr/204.htm.
5. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Київ : ЦНЛ, 2002. – 496 с.
6. Коцюрба О. Ю. Фінансові потоки підприємства : сутність, класифікація та шляхи оптимізації / О. Ю. Коцюрба, М. О. Грешнікова // Наукові записки : зб. наук. пр. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – Вип. 12, ч. 2. – С. 88–92.
7. Майборода О. В. Управління фінансовими потоками підприємства : дис. канд. ек. наук : 08.04.01 / О В. Майборода. – Суми, 2006. – 244 с.
8. Мороз Л. І. Моделювання матеріально-фінансових потоків внутрішньовиробничих логістичних систем з регенерацією

- [Електронний ресурс] / Л. І. Мороз. – 2009. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2473/1/51.pdf>.
9. Новини законодавства. Травень-червень 2016 р. – Integrites. International Law Firm [Електронний ресурс] // – Режим доступу : <http://www.integrites.com/ru>.
10. Сльозко О. О. Проблеми становлення фінансового ринку країн СНД : монографія / О. О. Сльозко. – К., LAT & K, 2014. – 348 с.
11. Тюріна Н. М. Логістика : навч. посіб. / Н. М. Тюріна, І. В. Гой, І. В. Бабій. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 392 с.
12. Школьник І. О. Фінансовий менеджмент / І. О. Школьник, І. М. Боярко, Б. І. Сюркало. – Суми : Університетська книга, 2009. – 301 с.

Нєвєдрова Анастасія Валеріївна
студентка 4 курсу, напрям підготовки «Фінанси і кредит»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вступ. Післякризовий період в економіці України створює для підприємств нові, більш конкурентні умови господарювання. До цих умов треба пристосовуватись, адаптувати усі системи підприємства, перетворити їх так, щоб суб'єкт господарювання ефективно функціонував і розвивався.

В сучасних умовах стоїть завдання відновлення та зміцнення рівня фінансової стійкості підприємства, що є основною передумовою його виживання і повноцінного функціонування. Визначення основних складових механізму управління фінансовою стійкістю підприємства належить до найбільш важливих та актуальних сьогодні проблем, оскільки недостатність фінансової стійкості може привести до неплатоспроможності підприємства, руйнування стратегічного

потенціалу та загрози його фінансовій безпеці. Аналіз фінансової стійкості підприємства дає змогу оцінити здатність підприємства адаптуватися до умов зовнішнього середовища та визначити ступінь його незалежності від зовнішніх джерел фінансування.

Тому важливим є питання розкриття сутності фінансової стійкості, визначення її складових, критеріїв оцінки та показників оцінки, а також виділення основних видів фінансової стійкості.

Результати дослідження. Основні аспекти визначення та аналізу фінансової стійкості підприємства досліджувались зарубіжними науковцями. Серед них слід назвати таких, як Е. Альтман, Е.Дж. Долан, Дж.К. Ван Хорн, І. Бланк, В.В. Іванов, Є.І. Уткін. Широкий спектр питань управління фінансовою стійкістю підприємства та розробки підходів до оцінювання фінансової безпеки розкрито в працях вітчизняних науковців, таких як О.І. Барановський, В.О. Василенко, О.Д. Заруба, А.М. Поддєрьогін, С.В. Мішина, Г.В. Савицька.

Запорукою виживання підприємств в сучасних умовах господарювання є збереження та підтримка на достатньому рівні фінансової стійкості, яка є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства.

В науковій літературі поняття «стійкість» ототожнюється з такими поняттями, як «сталість» (незмінність, постійність) та «стабільність» (забезпечення сталості). Фінансова стійкість сучасних економічних систем постає як неоднозначна та багатофакторна фінансово-економічна категорія. Розглядати її зазвичай вважається найбільш об'єктивним з різних позицій, передусім як базисне поняття в управлінні підприємством. Переважно фінансова стійкість взаємопов'язаним чином зіставляється із сукупним ресурсним потенціалом підприємства, але таке ґрунтовне дослідження фінансової стійкості потребує чіткого й однозначного категоріального апарату для розкриття цього різновекторного поняття. Незаперечним є той факт, що фінансова стійкість підприємства є базисом функціонування економічних систем за умов нестабільності економічних процесів, невизначеності та динамічності економічного середовища.

Фінансова стійкість підприємства – це комплексна, багатофакторна категорія, що відображає відтворювальний процес і перебуває під впливом різноманітних фінансово-економічних процесів. Дана категорія характеризує економічні відносини, через які відбувається

соціально-економічний розвиток підприємства. Комплексність категорії фінансової стійкості суб'єктів господарювання полягає у відображенні в ній рівня фінансового стану та фінансових результатів підприємства, його здатності виконувати свої зобов'язання та забезпечувати подальший розвиток при збереженні кредито- та платоспроможності і відносній незалежності від змін внутрішніх та зовнішніх чинників.

Фінансова стійкість як одна з найважливіших складових стратегічної стійкості підприємства має відображати у своїх визначальних характеристиках такі положення:

1) здатність підприємства зберігати свою цілісність, досягати місії та поставлених цілей, функціонувати в заданому режимі при різних внутрішніх і зовнішніх впливах, зберігаючи свою цілісність та гармонічний розвиток;

2) здатність фінансової системи підприємства не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових механізмів;

3) результат реалізації здатності підприємства створювати, розвивати та зберігати довгий час конкурентні переваги на конкретному ринку покупця в умовах прискореного науково-технічного та технологічного прогресу;

4) забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Сучасний етап функціонування підприємства характеризується негативним впливом значної кількості чинників, серед яких можна виділити наступні: нестабільність податкового законодавства, інфляційні процеси, недоступність кредитних ресурсів, посилення конкуренції, невизначеність та низький рівень капіталізації фондового ринку, низький рівень інноваційної активності та багато інших. Недопущення або подолання негативного впливу вказаних чинників є основою стратегії розвитку підприємства.

Проте слід зазначити, що фінансова стійкість підприємства є комплексною, багатофакторною, статично динамічною економічною категорією. Тому в процесі її аналізування необхідно поєднати усі елементи системи фінансових відносин підприємства.

Фінансова стійкість підприємства формується під впливом багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, які згруповано за такими класифікаційними ознаками (рис 1.1).

Рис. 1.1. Фактори впливу на фінансову стійкість підприємства

Тобто фінансова стійкість підприємства в короткостроковому періоді означає досягнення стану рівноваги, в довгостроковому періоді – трансформування чинників стабілізації у фактори розвитку підприємства.

Отже, процес забезпечення фінансової стійкості має бути націлений на мінімізацію негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність підприємства; створення передумов ефективної реалізації запланованих дій. Головними принципами підтримання фінансової стійкості є: активне реагування на зміни внутрішніх та зовнішніх факторів; системність управління; врахування можливості реалізації ризиків; використання показників, що дають змогу надати реальну оцінку фінансової стійкості підприємства; інтегрованість із загальною системою управління; орієнтир на досягнення стратегічних цілей підприємства; розроблення та використання якісного інструментарію обґрунтування фінансових рішень в умовах невизначеності та ризику.

Висновки. У ринковій економіці фінансова стійкість підприємства є головною умовою життєдіяльності та основою стабільності стану підприємства. Під фінансовою стійкістю підприємства розуміють властивість підприємства, яка відображає в процесі взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів впливу досягнення стану фінансової рівноваги і здатність не лише утримувати на відповідному рівні протягом деякого часу основні характеристики діяльності підприємства, але й функціонувати та розвиватися.

В умовах складної фінансово-економічної ситуації в Україні, яка пов'язана з зовнішніми глобальними проблемами та внутрішньою складною соціально-економічною ситуацією, підприємствам необхідно вжити усіх можливих заходів щодо стабілізації фінансово-господарської діяльності. З цією метою доцільно рекомендувати:

- проводити постійний моніторинг та оперативний аналіз показників фінансового стану підприємства з урахуванням галузевих особливостей;
- удосконалити та стабілізувати фінансове та податкове законодавство;
- надати можливість використання пільгових кредитів для підприємств агропромислового сектору;
- удосконалювати інформаційно-методичне забезпечення аналізу та форми фінансової звітності, що дозволить підвищити аналітичні можливості та реальність оцінки майна;
- адаптувати закордонні методики аналізу фінансового стану до практики господарювання суб'єктів національного господарства;
- використовувати не тільки ретроспективний, а й перспективний аналіз фінансового стану на основі проєктованих (прогнозованих) форм фінансової звітності.

Список використаних джерел.

1. Базилінська, О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навчально-методичний посібник [Текст] / О. Я. Базилінська – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. Богацька Н.М., Галук О.В. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства. Молодий вчений. 2013. № 2. С. 12-16.

3. Городня Т.А., Кузик Т.А. Забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. № 16. С. 191–196.

4. Донченко Т. В. Теоретичні основи формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства [Текст] / Т. В. Донченко// Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1.

5. Павленко О.П., Семиліт І.В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємств: фактори впливу, оцінка та джерела фінансування. Молодий вчений. 2016. № 7. С. 113–116.

6. Партин, Г. О. Особливості впливу основних чинників на фінансову стійкість підприємства в умовах фінансово-економічної кризи [Текст] / Г. О. Партин – Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – №10

7. Пічугіна Т.С., Шубіна С.В., Мірошник О.Ю. Фінансовий аналіз у схемах і таблицях: [навчальний посібник]. – К.: Знання. – 2009. – 242 с.

8. Русіна Ю.О., Полозук Ю.В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на неї впливають. International scientific journal. 2015. № 2. С. 91–94

Ноженко Євгенія Василівна

Пиріг Людмила Олександрівна

студенти 4 курсу, напряму підготовки «Фінанси і кредит»,

Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович

к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Вступ. В сучасних умовах ефективне функціонування банківської системи можливе лише на основі використання нових форм, методів і принципів управління. Так, стратегія управління в банківській сфері повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають з'єднуючою ланкою системи.

Вагомий внесок у дослідження проблем стану та розвитку банківської системи зробили багато провідних учених та практиків, зокрема С. М. Козьменко, І. В. Волошко, В. В. Масленников, В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль, Ю. Є. Холодна, К. Ф. Черкашина, О. Г. Коренева, О. М. Рац, Ф. І. Шпиг та інші.

Метою статті є визначення сутності стратегічного управління та дослідження його ролі в банківській системі України, розгляд належних заходів, що спрямовані на поліпшення та розвиток стану банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою стратегічного управління банками є створення системи управління діяльністю банку. Ця система має дозволяти сформулювати місію та цілі фінансової установи, розробляти та вдосконалювати стратегію розвитку для вдосконалення економічних та соціальних результатів, враховуючи внутрішнє і зовнішнє середовище. Поняття «стратегічне управління» базується на таких підходах: процесний, цільовий, системний та комплексний.

Процесний підхід розглядає стратегічне управління як певний процес, що складається із послідовності взаємопов'язаних дій. При процесному підході діяльність банку орієнтована на контроль результатів виконання дій.

Згідно системного підходу, головні особливості системи залежать від складу і властивостей її структурних елементів та забезпечують врахування усіх факторів, які здійснюють вплив на управлінські рішення. Порушення характеристик одного з елементів впливає на діяльність інших. Розвиток банківської установи проходить різні етапи життєвого циклу, впродовж яких може відбуватися прогрес чи регрес, який потребує постійного та ефективного удосконалення в управлінні. Тому необхідно контролювати та впливати на зміни в управлінні.

Цільовий підхід передбачає собою визначення таргетів, досягнення яких і визначає специфіку діяльності фінансової установи. Для цього необхідно визначити довгострокові та середньострокові цілі розвитку та шляхи їх досягнення.

Підводячи підсумок даних підходів, основними характеристиками стратегічного управління банку виступають: реалізація топ-менеджментом банку з погодженням стратегічних рішень з акціонерами банку; визначення людського потенціалу як системно утворюючого

елементу розвитку банку; швидке та гнучке реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища та прийняття управлінських рішень; постійна розробка та вдосконалення стратегії управління; визначення основних напрямів розвитку банку відповідно до стратегічних цілей.

Основними цілями, які ставлять перед собою банки є: повне задоволення потреб клієнтів; збільшення частки ринку; висока якість банківських послуг; висока репутація серед клієнтів; досягнення лідерських позицій в галузі; вигідна ціна на послуги, порівняно з конкурентами; широкий асортимент послуг, які пропонуються банком; висока якість обслуговування; нарощення конкурентоспроможності на міжнародному ринку; підвищення можливості зростання фінансових показників діяльності.

Стратегічне управління розглядається як певна послідовність дій. У загальному вигляді цей процес складається з трьох етапів: стратегічний аналіз, розробка стратегії та безпосередньо її реалізація.

На першому етапі, під час здійснення стратегічного аналізу, проводиться оцінка ступеня впливу на теперішній та майбутній рівень розвитку фінансово-кредитної установи зовнішніх та внутрішніх факторів, формулюється їх вплив на стратегічне планування.

Наступним етапом є розробка сценаріїв, яка здійснюється на основі стратегічного планування. Стратегічне планування полягає у розробці поточних та перспективних планів, здійсненні контролю за їх виконанням.

Останнім етапом стратегічного управління є безпосередньо реалізація обраної стратегії, яка має довгостроковий стратегічний характер. Сучасний стан економіки вимагає забезпечення гнучкого управління, адже в банківській системі постійно відбуваються певні зміни, існують численні фактори впливу, що вимагають оперативного втручання, вчасного прийняття рішень, вживання необхідних заходів.

Під час реалізації процесу стратегічного управління, банк з метою досягнення запланованих довгострокових цілей має дотримуватися аспектів, таких як організаційний, фінансово-економічний, правовий та соціальний.

Висновок: Всі етапи управління процесом стратегічного менеджменту комерційним банком повинні бути взаємопов'язані один з одним, з метою негайного втручання суб'єктів стратегічного

менеджменту в ситуації, що вимагають оперативного прийняття необхідних управлінських рішень для забезпечення фінансово стабільного функціонування установи.

Список використаних джерел:

1. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навч. посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. – 734 с.
2. Холодна Ю.Є. Банківська система: навч. посіб. / Холодна Ю.Є., Рац О.М. ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 314 с

Ольхова Олександра Володимирівна
студентка 4 курсу, напрям підготовки «Фінанси та кредит»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Артюх-Пасюта Олена Василівна
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ОСНОВНІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЮ І АУДИТУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Вступ. Розвиток фінансово-господарської діяльності вітчизняних суб’єктів господарювання, неможливий без інвестицій. Для формування статутного капіталу підприємства залучають фінансові ресурси, покликані задовольнити власні потреби та надати можливість отримання економічних вигод в процесі діяльності. Проте, аби таке залучення фінансових ресурсів було інвестиційно прибутковим необхідно організувати та забезпечити їх контроль та ефективність.

Проблемам інвестицій та інвестиційним проектам, їх контролю та аудиту досліджували такі науковці як Т. Глицай [1], І. Боярко [2], А. Гончаров [3], Т. Майорова [4] та інші.

Важливе значення для забезпечення економічної ефективності інвестиційних проектів має система контролю за ними, починаючи від створення до практичної реалізації. При цьому важливо визначити, що таке інвестиційний контроль, його методи та показники ефективності інвестиційних проектів, оскільки це може допомогти у вирішенні багатьох підприємницьких проблем.

Результати дослідження. Існують різні точки зору щодо трактування сутності контролю інвестиційних проектів. Однак, на думку авторів найбільш вдалим буде визначення, що контроль інвестиційних проектів - це організація управління, при якій не лише констатуються факти, а проводиться їх аналіз, пошук резервів та консультування з метою досягнення поставлених цілей та запобігання помилок у майбутньому. Також, автори погоджуються з Т. Майоровою [4, с. 252] і вважають, що повинна бути створена система моніторингу реалізації інвестиційного проекту, яка повинна базуватися за певними принципами

Важливою частиною контролю за інвестиційними проектами є його методи, до яких можна віднести:

- спостереження за виконанням завдань інвестиційних проектів;
- вимірювання відхилень фактичних показників від планових;
- розробка ефективних управлінських рішень та системи заходів щодо покращення та модернізації проектів;
- узагальнення результатів та написання висновків

Невід'ємною частиною контролю інвестиційних проектів є оцінка ефективності реальних інвестиційних проектів, яка проводиться з використанням показників, які є загально прийнятими та наведені у підручнику А. Гончарова [3]. При цьому в оцінках ефективності інвестиційного проекту має бути врахована втрачена вигода від альтернативного використання активів шляхом включення її до складу інвестиційних витрат відповідного періоду [2, с. 65].

Після прийняття інвестиційного рішення необхідно спланувати його здійснення і розробити систему післяінвестиційного контролю (моніторингу). Успіх проекту слід оцінювати за тими самими критеріями, які використовували для його обґрунтування.

Післяінвестиційний контроль дає змогу переконатися, що витрати і технічна характеристика проекту відповідають початковому плану, підвищити впевненість у тому, що інвестиційне рішення було ретельно продумано й обґрунтовано, поліпшити оцінювання наступних інвестиційних проектів.

У загальній системі контролю, організованого на підприємстві, виділяється один із центральних його блоків - інвестиційний контролінг, який являє собою контролюючу систему, що забезпечує зосередження контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках інвестиційної діяльності підприємства. Контроль за інвестиційними проектами це не

абстрактна модель поведінки, а фактичні дії тої чи іншої, зацікавленої в незалежному контролі, особи. Тому, контроль за інвестиційними проектами включає в себе: визначення потенційних проектних інвестицій; калькулювання витрат і доходів, пов'язаних з інвестиційним проектом; оцінку запропонованих проектів; складання бюджету капітальних інвестицій; переоцінку вже ухвалених проектів.

Система внутрішнього контролю за інвестиційним проектом, має містити: зміст інформації, що аналізується; відповідальність за збір даних; чітку структуру звітів; аналіз інформації та прийняття конкретних рішень.

Варто також зазначити важливість аудиту інвестиційних проектів, як одного з незалежних видів контролю. Аудиту інвестиційних проектів приділяють значну увагу та часто виділяють як окремий напрямок діяльності аудиторів та аудиторських фірм загалом. Послуги аудиторських фірм надають замовнику аудиту високий рівень впевненості в успішній реалізації проекту.

Аудит інвестиційних проектів є процесом збирання незалежним працівником повної, правдивої та своєчасної інформації про об'єкт інвестиційного планування з метою оцінки її відповідності визначеній інвестиційній політиці, встановлення імовірних інвестиційних ризиків та надання компетентного звіту аудитора зацікавленим користувачам.

Аудиторська перевірка інвестиційного проекту допомагає дати відповідь на такі питання стратегічного плану проекту: яка мінімальна величина і який дохід на вкладений капітал від проекту прийнятний для компанії; який максимально допустимий обсяг інвестицій; оптимальний термін реалізації проекту; яким буде імідж компанії від впровадження конкретного проекту; який ризик можна вважати високим; проекти якого типу і масштабу відповідають організаційним і фінансовим можливостям підприємства.

Висновки. Процеси, пов'язані зі створенням і реалізацією інвестиційних проектів, повинні супроводжуватися організованим, чітким і дієвим контролем за усіма складовими, які стосуються цих проектів.

Список використаних джерел

1. Глицай Т. Л. Концептуальні основи та методика проведення аудиту інвестиційних проектів / Т. Л. Глицай // Економіка та держава. - 2011. - № 7. - С. 90-92.

2. Боярко І. М. Інвестиційний аналіз : навч. посібник / І. М. Боярко, Л. Л. Грищенко. - К. : ЦУЛ, 2011. - 400 с.

3. Гончаров А. Б. Інвестування : навч. посібник / А. Б. Гончаров. - Х. : ІНЖЕК, 2003. - 336 с.

4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посібник / Т. В. Ма-йорова. - К. : ЦНЛ, 2004. -376 с.

Позоян Яніна Миколаївна
Савчук Олександра Олександрівна
студенти 4 курсу, спеціальності «Фінанси і кредит»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Пазушан Анна Василівна
ст. викладач кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОПОДАТКУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Сучасна система оподаткування України виконує здебільшого фіскальну функцію для поповнення державного бюджету. Тому посилення регулюючого та стимулюючого впливу фінансової політики держави та податкове регулювання повинно сприяти економічному зростанню фірми в умовах спаду економіки держави вцілому. При недосконалості податкового законодавства діяльність фірми обмежена.

Питання оподаткування фірм знаходять своє відображення у працях таких авторів як Л. М. Березіна, Д. В. Веремчук, М. П. Бадида, Т. І. Богославець, Ю. Б. Іванов, В. В. Карауш, Я. М. Кашуба, Т. Ю. Котенко, Л. О. Кошембар, С. О. Лемішовська, В. О. Навасрех, А. Є. Никифоров, О. М. Сердюк, О. В. Тимошенко, В. В. Ткаченко, А. І. Хоронжий та інші.

Податкова система – це сукупність передбачених податковим законодавством загальнодержавних та місцевих податків та зборів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни, скасування, обчислення та їх сплата [1].

Податки відносяться до об'єктивної фінансової (грошової) категорії, яка має власну зовнішню форму існування і внутрішній об'єктивний зміст. Головна причина появи податків є виникнення

держави та її розвиток, який потребував фінансових ресурсів для повного та успішного функціонування держави. Товарно-грошові відносини повинні мати достатній рівень розвитку, для того, щоб було повноцінне функціонування податків. Фінансова категорія податків включає в себе тільки грошові відносини.

Сутність і структура податкової системи визначаються податковою політикою, що є виключним правом держави, яка проводить її самостійно, відповідно до завдань соціально-економічного розвитку. Через податки, пільги і фінансові санкції, принципи, форми і методи оподаткування, обов'язки і відповідальність, які є основними складовими податкової системи, держава ставить єдині вимоги до ефективного господарювання в державі [4].

Система оподаткування України – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що стягуються в порядку, встановленому Податковим кодексом України. Складовою частиною податкової системи України є: платники податків, об'єкт оподаткування, податкова база, ставка податку, процедура податкового розрахунку, податковий період, термін та спосіб сплати податків, період та процедури звітування про розрахунок та сплату податків.

Загальні державні податки та збори включають податки та збори, встановлені цим Кодексом, які сплачуються на всій території України, за 7 винятком випадків, передбачених цим Кодексом, а саме: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний збір, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, екологічний податок, орендний платіж за транспортування нафти та нафтопродуктів основними нафто- та нафтопродуктопроводами, сплата транзиту природного газу та аміаку трубопроводів на території України, орендна плата за нафту, природний газ та газовий конденсат, вироблений в Україні, плата за користування надрами, плата за землю, плата за користування радіочастотним ресурсом України, плата за спеціальне використання води, плата за спеціальне використання лісових ресурсів, фіксований сільськогосподарський податок, збір за розвиток виноградарства, садівництво та виробництво хмелю, тарифи, плата у формі цільової премії до черв'яків за тарифом на електроенергію та теплову енергію за винятком електроенергії, виробленої кваліфікованими установками-споживачами, плата у вигляді надбавки до застосовного тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності [3].

Суть принципів побудови системи оподаткування повинна складатися в узгодженні двох основних вимог: задоволення фіскальних потреб держави й врахування інтересів платників податків.

Податкова система є одним з головних важелів, які регулюють економічні взаємовідносини товаровиробників з державою. Ця система повинна слугувати виходу країни з кризи та діловій активності. У всі часи податки були обов'язковим елементом фінансової системи. Вони є основним важелем формування дохідної частини бюджету. Відсутність податків паралізує нормальне функціонування будь-якої держави. Податкова система потребує тривалого та точного аналізу. Саме ця система, виступаючи базою забезпечення функціонування публічних видатків, являється важливою складовою розвитку економіки і шляхом залучення інвестицій в Україну [2].

Отже, податкові відносини – це завжди грошові відносини, які мають завжди обов'язкову, публічно-правову, імперативну та безапеляційну форму. На сучасному етапі розвитку вітчизняної системи оподаткування важливим є удосконалення ефективності податкового законодавства, зниження загального рівня оподаткування, зменшення ставок податків, підвищення податкового контролю з метою детінізації економіки. Для сталого розвитку національної економіки та забезпечення зростання добробуту населення, податкова система має функціонувати з урахуванням вітчизняного та світового досвіду.

Список використаних джерел:

1. Іванов Ю. Б. Податкова система. Підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – К. : Атіка, 2006. – 920 с. ---15
2. Історико-правовий часопис. – 2015. – №1 (5); Товкун Л., 2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/ipch_2015_1_16.pdf. ---9
3. Податковий кодекс України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>. ---17
4. Юрій С. І. Фінанси : [підручник] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с. ---20

Половко Ірина Сергіївна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ПОШУКУ ФАКТОРІВ ЗРОСТАННЯ

Головною метою аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства є підвищення ефективності функціонування даного суб'єкту господарювання і пошук резервів такого зростання. Після проведення аналізу економічної діяльності підприємства складається список стратегічних альтернатив, тобто система стратегій із розрахунком вірогідності їх запровадження щодо досягнення загальної мети.

Для забезпечення всебічного моніторингу ефективності реалізації зовнішньоекономічної стратегії можна використовувати концепцію збалансованих показників Р. Каплана і Д. Нортон, яку в умовах нестабільності економічного росту доцільно доповнити елементами діагностики системи управління ризиками та інвестиційними капіталовкладеннями.

Використання такої методики результативності управління підприємством передбачає оцінку поточних показників за такими перспективними напрямками:

- 1) виробничий процес (собівартість реалізованої продукції, рентабельність продажів, транспортні, податкові витрати і т.п.);
- 2) інвестиції (дослідження, планування та розробка проєктів підприємства);
- 3) інновації (удосконалення інноваційного та операційного процесів на підприємстві);
- 4) маркетинговий аспект (частка ринку, розширення та збереження клієнтської бази, рівень задоволення потреб споживача);
- 5) персонал (можливості робітників і можливості застосування інформаційних систем);

6) ризику (оцінка та мінімізація можливих ризиків) [1].

Сучасні швейцарські та німецькі економісти, які багато уваги приділяють розробці концепції факторів успіху підприємства на зовнішньоекономічному ринку, поділяють всі реалізовані певною фірмою ключові фактори успіху на дві групи: стратегічні фактори успіху та ключові компетенції [2, с.36].

Перша група – стратегічні фактори успіху – включає реалізовані фактори успіху, які мають ринкове походження і безпосередньо сприймаються клієнтом. З цього визначення можна побачити, що слово "стратегічні" не відповідає тому змісту, який вкладають ці автори у наведене поняття. Тому більш коректним є назвати першу групу чинників "ринковими" факторами успіху. Прикладами ринкових факторів успіху можуть бути: якість продукції, додаткові послуги, ціна, завдяки яким споживачі отримують для себе додаткову корисність.

Друга група – ключові компетенції – являють собою сукупність навичок і технологій, яка базується на явних та прихованих знаннях, забезпечує формування цінностей у системі клієнта, є оригінальною по відношенню до конкурентів і відкриває доступ до нових ринків. Їх складно імітувати та передавати. Ресурси фірми приймають форму ключових компетенцій, якщо відбір і комбінація ресурсів здійснюється краще, оригінальніше, швидше за конкурентів. Ключові компетенції повинні стабільно забезпечувати конкурентні переваги та ресурсну асиметрію відносно ринкових суперників. Можливість відтворення конкурентами ключової компетенції веде до її знецінення.

Виділяють також наступні рівні компетенції [2, с. 55]:

- 1) окремих індивідів (професійні компетенції);
- 2) ролей, що виконують члени компанії в проектних й інших групах у процесі господарської діяльності (рольові компетенції);
- 3) здійснення певних функцій у процесі виробництва та реалізації продукції (функціональні компетенції);
- 4) взаємопов'язаний набір навичок, здібностей та технологій, який забезпечує унікальність підприємства у певній галузі чи сфері та може застосовуватись у багатьох видах бізнесу (ключові компетенції).

Аналіз підходів до класифікації конкурентних переваг дає можливість зробити висновок, що найбільш прийнятною як з наукової, так і з практичної точки зору є класифікація конкурентних переваг фірми за шістьма критеріями: відношенням до системи (підприємства); сферою

прояву; джерелами створення та можливістю імітації; тривалістю дії; місцем формування; видом ефекту, який отримує підприємство від реалізації переваги (табл. 1).

Таблиця 1.

Класифікація конкурентних переваг підприємства

№	Ознака класифікації	Види переваг
1.	Відношення до системи (підприємства)	✓ Зовнішні ✓ Внутрішні
2.	Сфера прояву	Конкурентні переваги, що створюються у сферах: ✓ постачання ✓ НДДКР ✓ виробництва ✓ реалізації ✓ сервісу та експлуатації
3.	Джерела створення та можливість імітації	✓ конкурентні переваги "низького рівня" ✓ конкурентні переваги "високого рівня" ✓ конкурентні переваги "найвищого рівня"
4.	Тривалість дії	✓ стратегічні переваги ✓ тактичні переваги
5.	Місце формування	Переваги, які формуються: ✓ на робочому місці ✓ в окремому підрозділі ✓ в організації в цілому
6.	Вид ефекту, який отримує підприємство від реалізації переваги	Конкурентні переваги, які дозволяють отримати: ✓ науково-технічний ефект ✓ економічний ефект ✓ соціальний ефект ✓ екологічний ефект

Запропонована класифікація охоплює більшість конкурентних переваг, які можуть бути сформовані на конкретному підприємстві. Для конкретного підприємства суттєве практичне значення має поділ конкурентних переваг за джерелами створення та стійкістю до конкурентного копіювання переваг:

1. "Низького рівня", які можуть бути легко досягнуті чи скопійовані конкурентами (використання дешевої робочої сили, забезпеченість

широким спектром сировинних ресурсів тощо). Ці переваги базуються на вартості чи доступності факторів виробництва і не гарантують стабільного положення на ринку;

2. "Високого рівня", які є наслідком цілеспрямованої діяльності підприємства, як правило, пов'язані зі значними витратами і важко піддаються копіюванню (сучасна патентована технологія; спеціалізовані програми відтворення робочої сили високої кваліфікації; висока репутація підприємства, заснована на активній маркетинговій діяльності; наявність розгалуженої збутової мережі та мережі технічного обслуговування);

3. "Найвищого рівня", до яких відноситься постійна модернізація виробництва і видів діяльності, що супроводжується виснаженням конкурента, якщо він їх і досягає.

Крім характеру джерела конкурентної переваги на її стійкість впливає також кількість таких джерел. Чим складнішим і численнішим є набір джерел певної переваги фірми над конкурентами, тим менша імовірність копіювання та тривалішим буде термін відставання конкурентів. Визначальну роль відіграє також постійна модернізація всіх сфер діяльності підприємства, від поповнення та вдосконалення інструментарію маркетингових досліджень попиту до рівня якості та комплексності післяпродажного обслуговування клієнтів. Тобто для збереження переваг потрібні зміни, вдосконалення, нововведення.

Література:

1. Георгіаді Н.Г. Основи зовнішньоекономічної діяльності.: Навч.-метод. посібник. – 2-ге вид. / Георгіаді Н.Г., Передало Х.С., Князь С.В. –Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2015.– 236 с.
2. Суэтин А.А. Мировая экономика. Международные экономические отношения. Глобалистика. / А.А. Суэтин. – М.: Кнорус, 2018. – 320 с.

Пономаренко Ольга Олександрівна

магістр 1 курсу, спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ І ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ НА МАЛОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Вступ. *Мале підприємництво – це істотна складова ринкового господарства, невід’ємний елемент конкурентного механізму. Мале підприємництво дає ринковій економіці гнучкість, мобілізує фінансові і виробничі ресурси населення, несе в собі могутній антимонопольний потенціал, слугує серйозним фактором структурної перебудови і забезпечення проривів науково-технічного прогресу, вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми ринкового господарства. Ось чому становлення та розвиток малого підприємництва (звичайно, в єдності з великим) являє собою стратегічну задачу реформаційної економічної політики.*

Проблеми розвитку й становлення малого підприємництва в Україні досліджували вітчизняні фахівці, з-поміж яких А. В. Базилук, І. М. Дугін, О. І. Маслак, О. К. Кондратенко, М. І. Долішня, І. М. Купченко, І. С. Кузнєцова, Я. В. Онишук та інші.

Значення вивчення проблем розвитку малого підприємництва підсилюється тим, що малому бізнесу менш за все пощастило у відношенні державної та іншої підтримки. Недооцінка малого підприємництва, ігнорування його економічних і соціальних можливостей можуть бути кваліфіковані як великий, стратегічний прорахунок, який може призвести до багатьох народногосподарських негативів.[6]

Потенціал малих підприємств залишається нереалізований. Існують серйозні економічні і адміністративні бар’єри для виходу нових підприємств на ринок і розвитку їх діяльності. Все більша кількість малих

підприємств змушені перебувати "в тіні" завдяки нестійкому законодавству.

Мале підприємництво не має певних істотних переваг в кредитно-фінансовій системі, в митному захисті, відчуває значні перешкоди в розвитку бізнесу, діє в неймовірно складних умовах для існування. Для представника малого підприємництва невігідна будь-яка підприємницька діяльність у сфері виробництва, і він намагається закріпитися в торгівлі і посередництві.

Малий бізнес, або мале підприємництво, представляє найчисленніший шар дрібних власників, які внаслідок своєї масовості в значній мірі визначають соціально - економічний і частково політичний рівень розвитку країни. За своїм рівнем життя і соціальним положенням вони належать до більшості населення і являють собою і безпосередніх виробників, і споживачів широкого спектра товарів і послуг одночасно.

Будь-яке підприємство в процесі своєї діяльності випробовує потребу у фінансових ресурсах, необхідних для здійснення взаємин з іншими юридичними і фізичними особами. Безперервний кругообіг фінансових і грошових потоків у відтворювальному процесі означає виконання зобов'язань перед бюджетом, партнерами, відсутність прострочених боргів перед підприємством і в самого підприємства, нормальну платоспроможність, необхідну фінансову стійкість, кредитоспроможність і рентабельність. Мета управління фінансовими і грошовими потоками – забезпечення кругообігу засобів підприємства, що є умовою для його нормального функціонування, – обумовлює актуальність і значущість теми даної роботи для сучасних підприємств різних сфер і напрямів діяльності.[7]

Аналіз грошових коштів і управління грошовими потоками є одним з найважливіших напрямів діяльності фінансового менеджера. Воно включає розрахунок часу звернення грошових коштів (фінансовий цикл), аналіз грошового потоку, його прогнозування, визначення оптимального рівня грошових коштів, складання бюджетів грошових коштів і тому подібне.

Результати дослідження. Перспективне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації головних цілей підприємства. Перспективне планування включає розробку фінансової стратегії підприємства та прогнозування його фінансової діяльності.

За умов ринкової економіки, самостійності підприємств, їхньої відповідальності за результати діяльності виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. На вирішення таких питань і спрямовано фінансову стратегію підприємства. Розробка фінансової стратегії - це галузь фінансового планування. Як складова частина загальної стратегії економічного розвитку, вона має узгоджуватися з цілями та напрямками останньої. У свою чергу, фінансова стратегія справляє суттєвий вплив на загальну економічну стратегію підприємства. Зміна ситуації на макрорівні та на фінансовому ринку спричиняє коригування як фінансової, так і загальної стратегії розвитку підприємства. Підприємству рекомендується проводити такі рішення, що наводять до зростання грошових коштів:

- Залучення позикового капіталу;
- Збільшення поточних (короткострокових) зобов'язань;
- Зменшення позаобігових активів, наприклад, через використання прискореної амортизації;
- Зниження дебіторської заборгованості;
- Збільшення кредиторської заборгованості, наприклад, придбання матеріалів з відстроченням платежу.

Отже, зростання ДЗ і КЗ не є прямим наслідком збільшення виручки від продажів, а пов'язаний також із змінами умов розрахунків з дебіторами і кредиторами, в т.ч. із станом прострочених боргів: сплачена частина боргів, що виникли в попередні періоди, і виникли нові борги, які мають бути сплачені в даному періоді, але цього не сталося.

Висновки. Оптимальне функціонування ринку, що охоплює практично всі сфери і систему суспільного виробництва держави, досягається при збалансованому розвитку всіх його структурних ланок не тільки по вертикалі і горизонталі, а й з погляду найбільш раціонального поєднання організаційно-виробничих структур, що відрізняються за розмірами виробництва. Однією з умов вирішення цього завдання і є підвищення ефективності малого підприємництва.

Головним чинником формування фінансового потоку є оплата покупцями вартості проданої підприємством продукції. Кінець кінцем, саме наявність або відсутність грошей визначає можливості і напрями розвитку підприємства; перевищення грошових надходжень над платежами забезпечує можливість вкладення грошей в цілях здобуття

додаткового прибутку. Рух грошових коштів, що отримуються і витрачаються підприємством в готівковій і безготівковій формі, називають у фінансовому менеджменті грошовими потоками. Ці потоки бувають двох видів: позитивні і негативні.[6]

Позитивні потоки (припливи) відображають вступ грошей на підприємство, негативні (відтоки) – вибуття або витрачання грошей підприємством.

Збільшення або зменшення балансового залишку грошових коштів за певний період безпосередньо залежить від змін, що сталися, у вартості активів і пасивів балансу. Збільшення вартості будь-яких статей активів (окрім грошових коштів) – причина зменшення грошових коштів. І навпаки, приріст позикових або власних джерел фінансування – чинник збільшення залишків грошових коштів.

Отже, зміну залишків грошових коштів можна розглядати як результат фінансової політики підприємства по управлінню активами і пасивами.

Внутрішні завдання фінансового управління компанією полягають в забезпеченні основної і інвестиційної діяльності підприємства фінансовими ресурсами, а також в прогнозуванні її майбутніх потреб і майбутнього фінансового стану.

Таким чином, виручка від продажів на досліджуваному підприємстві практично повністю визначила суму грошових коштів, що поступили. Їх виявилось досить на оплату всіх видів витрат, пов'язаних з основною діяльністю, а також на розрахунки по обов'язкових платежах до бюджету і єдиний соціальний фонд.

За допомогою непрямого методу розрахунку грошових коштів в проектний період в роботі розглянуто участь у формуванні грошового потоку чистого виторгу, тобто величини грошових коштів у складі виручки від продажів. Це чистий прибуток і амортизація.

Найбільш кількісно значимі – приріст оборотних активів і збільшення короткострокових пасивів. На практиці приріст грошового потоку складається з чистого прибутку за винятком витрат, пов'язаних з амортизацією.

Список літературних джерел:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р., №996-XIV.

2. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" N 335/94-вр від 28.12.94. В редакції Закону N 440-IV від 16.01.2003.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. 3 подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. –№ 40-44.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електроннийресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Скоропад І. О., Фінансова діяльність суб'єктівпідприємництва. Навчальний посібник І. С. Скоропад, О. Б. Курило, О. М. Чубка, О. В. Дідух, І. О. Кривецький. Львів : ВидавництвоЛьвівської політехніки, 2016. – 344 с.
7. Шпак Н. О. Економічна стабільність суб'єктівгосподарювання в умовах хаотичного розвитку національної економікиУкраїни : навч. посіб. / Н. О. Шпак, О. В. Пирог. – К. : Ліра-К, 2015. –288 с.

Приймак Вікторія Григорівна

Студентка 4курсу, напрям підготовки «Фінанси і кредит»
Полтавського інституту економіки і права

Науковий керівник: Пазушан Анна Василівна

старший викладач кафедри управління та адміністрування,
Полтавського інституту економіки і права

ФІНАНСИ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Вступ. Видима сторона фінансів проявляється у грошових потоках, які рухаються між суб'єктами фінансових відносин.

Прихована сторона фінансів пов'язана з рухом вартості створеного в суспільстві ВВП, тобто який відображається через обмінні та розподільні відносини. Від налагодженості цих відносин залежить ефективність економічної системи та розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінанси—це економічні відносини, які виникають в процесі розподілу і перерозподілу вартості ВВП та частини НБ, в зв'язку із формуванням грошових доходів і фондів у суб'єктів господарювання або держави та використанням їх на

розширене відтворення, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

Об'єктом даних відносин виступає вартість ВВП і в певних умовах НБ. ВВП, як об'єкт фінансових відносин, характеризує нормальну фінансову ситуацію: суспільство розподіляє і відповідно споживає та нагромаджує те, що воно створює.

Головні характерні ознаки фінансів такі: грошова форма відносин; обміннорозподільний характер (наявність двох суб'єктів, один з яких має особливі повноваження, наприклад держава); фондовий характер (формування та використання різних за призначенням фондів грошових засобів).

Зміст фінансів як специфічної форми суспільних відносин розкривається у сукупності певних грошових відносин, пов'язаних із розподілом та перерозподілом валового внутрішнього продукту.

Виділяють характерні риси фінансових відносин:

1) фінансові відносини – це розподільні відносини, які виникають у відтворювальному циклі на стадії первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, тобто коли ця вартість розподіляється на зарплату, прибуток тощо і формуються грошові доходи, безпосередньо пов'язані з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту та за допомогою розподілу впливають на всі інші стадії відтворювального циклу (виробництво, обмін, споживання);

2) фінансові відносини – це грошові відносини, носієм яких є гроші;

3) кінцева мета фінансових відносин – формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів усіх суб'єктів для забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства та задоволення економічних інтересів членів суспільства.

Учасниками таких відносин у межах держави є держава, підприємства, установи, організації, громадяни. Фінансові відносини також можуть відбуватися між державами, національною державою та міжнародними фінансовими інституціями, між вітчизняними підприємствами та інофірмами.

Об'єктами фінансових відносин є фінансові ресурси.

Розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту передбачає розмаїття фінансових відносин, зокрема:

- внутрішньогосподарські відносини між окремими підрозділами суб'єктів господарювання;
- міжгосподарські відносини між різними суб'єктами господарювання;
- внутрішньогалузеві відносини між суб'єктами господарювання окремих галузей та галузевими органами управління;
- між суб'єктами господарювання та робітниками і службовцями;
- між суб'єктами господарювання та акціонерами, учасниками, співвласниками та іншими фізичними особами;
- між суб'єктами господарювання і державою;
- між суб'єктами господарювання та фінансово-кредитними установами;
- між суб'єктами господарювання та їхніми об'єднаннями;
- міжгалузеві відносини;
- міжтериторіальні відносини;
- відносини між державою і населенням;
- відносини між державою, галузевими органами управління та органами місцевого самоврядування;
- відносини між державою та іншими державами, міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями, іноземними юридичними і фізичними особами.

Висновок. Отже, фінанси як явище відображають грошові потоки суб'єктів розподільних відносин, які характеризуються обсягами (наповненістю), спрямованістю і часом. У фінансовій теорії та практиці розрізняють вхідні, внутрішні та вихідні потоки. Множинність грошових потоків, розмежованих за часовими інтервалами, різноспрямованих і відмінних за видами грошових фондів (фінансових ресурсів) та обсягами, забезпечує належний рівень соціально-економічного розвитку країни та суб'єктів господарювання, реалізацію визначених Цілей і завдань.

Список використаних джерел:

1. Фінанси. Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – Київ: Знання, 2008. – 611 с
2. Присяжнюк А.Ю. Зовнішні фінансові потоки та їхній вплив на інноваційний розвиток економіки України / А.Ю. Присяжнюк // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2009. – № 9. – С. 65-76. 6

Русєєв Дмитро Дмитрович
Сопільняк Валентина Григорівна
студенти 4 курсу, напряму підготовки «Фінанси і кредит»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Сучасний рівень фінансування охорони здоров'я в Україні є недостатнім, а розбудова ринкової системи господарювання зумовлює необхідність проведення реформ з впровадженням багатоканальної системи фінансування. Виключне місце в даному процесі відводиться розвитку медичного страхування, яке, на думку багатьох дослідників, є невід'ємною частиною системи соціальних гарантій для кожної людини.

Науково-теоретичними аспектами розвитку медичного страхування займалися такі вчені, як Є.М. Кісельов, О.В. Солдатенко, Г.С. Черешнюк. Питання організаційного забезпечення та державного регулювання розвитку охорони здоров'я розглядали О.В. Галацан, Д.В. Карамішев, В.Ф. Москаленко, І.В. Рожкова, М.В. Мних, Н.Г. Нагайчук.

Метою статті є дослідження проблем медичного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно Закону України «Про страхування» добровільне медичне страхування (ДМС) – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства.

На систему медичного страхування покладено три основні функції: захисту (створення психологічного комфорту і почуття захищеності), компенсації (оплата медичних послуг) і стабілізації (встановлення відповідності між інтересами держави, працівників і роботодавців).

На страховому ринку України працює близько 50 компаній, які займаються з договорами ДМС із яких у 2017 році лідерами за сумою

страхових виплат стали страхові компанії «ПРОВІДНА», «НАФТАГАЗСТРАХ» «УНІКА» «АХА СТРАХУВАННЯ» «PZU УКРАЇНА». Середні страхові платежі на компанію склали 152 551 тис.грн. Особливістю ринку ДМС є висока концентрація страхових платежів у компаній-лідерів. На топ-10 страхових компаній припадає близько 70% валових страхових платежів, а на топ-20 - більше 85%. Однак при такій концентрації платежів і кількості працюючих компаній все ще залишається непопулярним видом страхування.

Станом на 2017р. договори медичного страхування мали не більше 6% населення України. У той же час в Сполучених Штатах Америки добровільним страхуванням охоплено більше 80% населення. У кожній сфері експертами визначено проблемні напрямки які впливають на розвиток ДМС в Україні.

1. Економічна сфера – низький рівень доходу населення, висока вартість страхового поліса.
2. Соціальна сфера - недовіра до страховиків, низький рівень страхової культури, низька мотивація у роботодавців, нестабільна демографічна ситуація в країні, недостатня якість та невідповідність вимогам клієнта.
3. Законодавча сфера - недосконала система оподаткування, недосконала нормативно-правова база, практично відсутність державного регулювання захисту прав споживачів.

Проведені дослідження показали, що соціальні проблеми займають найбільшу питому вагу. Пріоритетними на другому рівні ієрархії є недосконала нормативно-законодавча база, низький рівень доходів і страхової культури фізичних осіб, а також недовіра до страховиків.

Виходячи з отриманих оцінок можна зробити висновок, що найбільше причин, що стримують розвиток ДМС, міститься в економічній і законодавчих сферах. Фактори соціальної сфери не мають такого сильного впливу на гальмування розвитку ДМС.

Встановлено, що найбільш пріоритетними для вирішення в системі ДМС є проблеми економічного характеру, пов'язані з нерентабельністю ДМС для страхових компаній і недостатній платоспроможністю населення, в законодавчій сфері - недосконалість нормативно-правової бази та відсутність державного органу захисту прав споживачів на ринку фінансових послуг, недосконалість нормативно-правової бази, системи оподаткування, недовіра населення до страхового сектору, а також

недостатня мотивація роботодавців щодо впровадження корпоративних проблем ДМС.

Висновки. Для вирішення даних проблем необхідно здійснити низку заходів. По-перше, необхідно удосконалити нормативно-правову базу ДМС в плані приведення її у відповідність з міжнародними стандартами та усунення існуючих внутрішніх протиріч. Необхідно доробити систему оподаткування ДМС, зокрема, передбачити віднесення витрат на ДМС до валових витрат. Важливим є стимулювання роботодавців до фінансування корпоративних програм ДМС (при повному або частковому фінансуванні за рахунок прибутку або відрахувань із заробітної плати працівників), що може бути досягнуто також за рахунок вдосконалення оподаткування. Активізація ДМС можлива за умови розвитку взаємовідносин страхових компаній з установами охорони здоров'я щодо можливості коригування вартості послуг або впровадження більш доступних для широкого загалу програм медичного обслуговування, а також підвищення довіри населення до фінансового сектору і зокрема до страхового ринку.

Список використаних джерел:

1. Богуславський Є.І. Медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи / Є.І. Богуславський, Ю.С. Шибалкіна // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №4. – С. 83-86.

2. Мних М. В. Медичне страхування за кордоном та можливості його реалізації в Україні / М. В. Мних // Держава і економіка. - 2006. - № 6. - С. 39-41.

Рябухіна Тетяна Костянтинівна
студент магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Вплив монополій на розвиток світового господарства може бути як шкідливим, так і корисним. Для того, щоб запобігти деяким з негативним наслідків, держава змушена проводити регулюючу антимонопольну політику, до складу якої входить видання різних актів, які мають силу законів, обмеження сфери впливу монополістичних об'єднань і застосування різних санкцій щодо порушників – від економічних (штрафи, пені) до кримінальних (тюремні ув'язнення). Що ж стосується України, то процес створення державного контролю по недопущенню несумлінної конкуренції фактично почався з нуля, тому що присутня ще зовсім нещодавно в керуванні економікою командно-адміністративна система по своїй суті виключала наявність вільної конкуренції в господарській діяльності. Тому на даному етапі величезне значення має створення й вдосконалення законодавчої бази з приводу регулювання монополістичних процесів і розуміння населенням України необхідності економічних реформ.

Сучасні публікації з питань антимонопольного регулювання належать О. Власику, І. Дахно, Т. Ковальчуку, Л. Кузьменку, Л. Семеновій та інші. Для вдосконалення антимонопольної практики в Україні з урахуванням вимог економічної безпеки держави доцільно залучити теоретичний доробок і досвід антимонопольного регулювання, що висвітлені зарубіжними економістами Й. Шумпетера, Дж. Бейна, Д. Трумена та інші.

Метою статті є дослідження антимонопольної політики в сучасному суспільстві.

Антимонопольна політика й антимонопольне законодавство не мають на меті заборону чи ліквідацію монопольних утворень. У

суспільстві склалося розуміння того, що монополія як чинник зростання прибутку не може бути знищена. Тому реальне завдання антимонопольної політики полягає в тому, щоб поставити діяльність монополії на державний контроль, виключити можливість зловживання монопольним становищем. Ще К. Маркс дійшов висновку, що поява монополій потребує державного втручання. Головна мета цього втручання полягає в захисті і збереженні вільної конкуренції. Конкретно можна сформулювати такі цілі: обмеження монополій, підтримка і сприяння малому бізнесу, захист прав споживача.

Для проведення антимонопольної політики держава створює антимонопольні служби, основною задачею яких є контроль монопольних тенденцій в країні. Антимонопольні служби не є частиною законодавчої влади, але їхня компетенція дозволяє їм виконувати дорадчу функцію. Подібні організації не мають права діяти авторитарними методами, наприклад, закривати підприємства. Але вони можуть змусити підприємство, що домінує на ринку, відновити постачання продукту тому одержувачу, якому в цих постачаннях було відмовлено. Усі їхні рішення обов'язкові для виконання. У противному випадку накладаються грошові штрафи, передбачені законодавством за порушення антимонопольного закону. При цьому необхідно, що всі рішення антимонопольної служби повинні підлягати перевірці державним судам [5, с. 192].

Крім здійснення процесу демонополізації антимонопольна служба покликана боротися зі зловживаннями. Така боротьба може бути ефективною тільки при активній участі споживачів. Тому широкі маси населення повинні розуміти практичне значення антимонопольної політики в повсякденному житті. Допомогти в цьому повинна насамперед преса й інші засоби масової інформації. Пресі повинно даватися право на відповідне повідомлення, але лише в об'єктивній і чесній формі, без будь-якої дискредитації. Кожна антимонопольна служба повинна мати співробітника для зв'язку з пресою, що повідомляє про роботу служби і коментує її.

На Україні єдиною монопольною службою держави, крім самої держави, є Антимонопольний комітет України.

Несумлінною конкуренцією визначається [4, с. 15]:

- неправомірне використання товарного знака, фірмового найменування чи маркування товару, а також копіювання форми,

імітація товару іншого підприємця, самовільне використання його імені;

- навмисне поширення помилкових чи неточних зведень, що можуть завдати шкоди діловій репутації чи майнових інтересів іншого підприємця;
- одержання, використання, розголошення комерційної таємниці з метою нанесення збитку діловій репутації чи майну іншого підприємця.

Кроком на шляху приборкання монополій стало антимонопольне законодавство. Воно було започатковане антимонопольними законами: в Канаді-1889р. та США-1890р., де був прийнятий відомий антитрестовський «Закон Шермана», за яким оголошувалося незаконним створювати монополії чи вступати в змову для обмеження конкуренції. Цей закон з доповненнями діє й дотепер. Саме він, вважається, заклав основи світової антимонопольної кампанії, ним заборонялися трести і картелі. Щоб обійти його монополії створювали холдинг-компанії, здійснювали повне злиття корпорацій, за якого ліквідовувалися виробнича і правова самостійність компаній, що поглиналися, а картельні угоди замінювалися негласними «джентльменськими» угодами або так званими лідерством у цінах. Порушення «Акту Шермана» каралися як кримінальні злочини. індивідуальні порушники каралися штрафом до 250 тис. дол. І тюремним ув'язненням до 3 років за кожне порушення. Корпорації могли бути оштрафовані на 1млн. дол. За кожне порушення. Пізніше був прийнятий «Закон Клейтона», який заборонив угоди про обмеження кола контрагентів, купівлю чи «поглинання» фірм, що можуть призвести до монопольного становища. Потім був «Акт про Федеральну торговельну комісію», мета якого привести в дію попередні антитрестівські закони і наглядати за їх виконанням. Протягом 20-х рр. антитрестівська діяльність послабилася, проте з початком депресії 30-х рр. суспільство перестало хвилювати питання підвищення цін. Від підприємців, особливо дрібних, почали надходити до законодавчих органів вимоги стримувати ціни від падіння, а не підвищення. Проте пізніше процес державного регулювання монополій продовжився і прийнятий «Закон Селлера-Кефопера» доповнив попередні положення про недопущення злиття фірм шляхом придбання активів [3, с. 125].

Аналіз антимонопольного законодавства західних країн дозволяє виділити такі анти конкурентні дії: горизонтальні й вертикальні

обмеження конкуренції, зловживання домінуючим становищем. До перших можна віднести картельні угоди, що регламентують ціни, розділяють ринки збуту, тому вони є найсерйознішими порушеннями антимонопольного законодавства. При вертикальному обмеженні конкуренції обмежувальні умови приймаються в односторонньому порядку, оскільки пануючий підприємець нав'язує свої умови більш слабкому. Монополізація ринку закордоном проходить двома шляхами: придбання підприємств конкурентів, налагодження своєї власної системи постачання і збуту товарів.

Підводячи результати, можна сказати, що в західних країнах проведення антимонопольної політики й антимонопольне законодавство одержали широкий розвиток, а головне, що цей механізм контролю за монополіями і її негативними наслідками успішно діє протягом багатьох років. Тут теж є свої негативні чинники, такі як порушення непорушності загальної заборони монополій шляхом винятків з цієї заборони, що поширюється як на окремі компанії, так і на цілі галузі. Але в цілому можна сказати, що антимонопольні законодавства США й країн Західної Європи, хоч і принципово відрізняються один від одного в багатьох відношеннях, є ретельно продуманими й економічно обґрунтованими, що обумовлює можливість їхнього часткового використання в антимонопольній політиці України [2, с. 31].

Антимонопольне законодавство України, як уже говорилося вище, відповідає вимогам світових стандартів. Але при цьому було б бажаним і введення на прикладі антимонопольної практики закордонних країн жорсткого контролю за виконанням даного законодавства. Це одне із «хворих» місць у державно-правовій структурі України: приймаються в принципі непогані закони, але втілення їх в життя або постійно отримує відстрочку, або взагалі не відбувається. Тому для нормального функціонування антимонопольного законодавства необхідно створити ще один ланцюжок-комісію з контролю за виконанням розпоряджень антимонопольних органів, надавши їй усі повноваження по застосуванню санкцій стосовно порушників антимонопольного законодавства. Але все одно й позитивні результати роботи антимонопольного законодавства. Так внаслідок діяльності антимонопольного комітету, проведеного роздержавлення та приватизації вдалося суттєво знизити рівень монополізації економіки України. Станом на початок нового століття, він склав уже приблизно 40%. Проте проблеми монополізму і надалі

залишається актуальною. В перспективі монопольний сектор, включно з природними монополіями, не повинен перевищувати 10-15% ВВП. Тому на даному етапі розвитку економіки України, для нашої держави дуже важливо поводити активну, справедливу антимонопольну політику, не цураючись використовувати досвід країн Західної Європи та США [1, с. 17].

Отже, щоб запобігти негативним наслідкам монополій держава змушена проводити регулюючу антимонопольну політику. Монополія є невід'ємною частиною ринкової економіки. Антимонопольна політика має бути ретельно продумана та послідовна, щоб боротьба з нею та її наслідками не внесла хаос у розмірену економічну діяльність. У деяких випадках існування монополії є виправданим і необхідним, але за цими процесами повинен здійснюватися жорсткий контроль з боку держави по недопущення зловживання своїм монопольним становищем. Україні потрібно удосконалити антимонопольне законодавство, звичайно, переймаючи багатовіковий досвід антимонопольного законодавства США та антимонопольну практику країн Західної Європи, яка детальніше була описана в роботі.

Список використаних джерел:

1. Барановский А. П. Что такое монополия и как с ней бороться? / А. П. Барановский // Финансовая Украина. – 1995. – № 52. – С. 53.
2. Большаков А. К. Экономика : Учебник / А. К. Большаков, А. Н. Архипова, А. Н. Нестеренко. – М. : Проспект, 1997. – 787 с.
3. Герчикова И. Н. Международные экономические организации / И. Н. Герчикова. – М. : АО Консалтбанк, 2001. – 621 с.
4. Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 18 лютого 1992 р. // Голос України, 29 квітня 1992 р.
5. Пигу А. Н. Экономическая теория благосостояния 1т. / А. Н. Пигу. – М. : Прогрес, 1995. – 425 с.

Сазонова Оксана Василівна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ЕКСПОРТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Собівартість експортної продукції – це об'єктивна економічна категорія. Її існування зумовлене, насамперед, тим, що кожне підприємство повинно в рамках собівартості замінити витрачені ним ресурси, щоб безперервно продовжувати виробництво. Економічне значення собівартості полягає і в тому, що вона показує величину витрат підприємства на виробництво продукції та її реалізацію [1].

Рис. 1. Схема витрат на собівартість експортної продукції

Витрати утворюються в процесі формування та використання ресурсів для досягнення певної мети. Лебедев В.Г., Дроздова Т.Г., Кустарев В.П., Асаул А.Н., Осорьєва И.Б. у підручнику "Управление затратами на предприятии" визначають грошові виплати як реальні або передбачувані витрати фінансових ресурсів підприємства. Грошові виплати є сукупністю переміщень фінансових засобів і відносяться або до активів, якщо здатні принести дохід в майбутньому, або до пасивів, якщо цього не станеться і зменшиться нерозподілений прибуток підприємства за звітний період. Витрати ж характеризують у грошовому виразі обсяг ресурсів, використаних у певних цілях, і трансформуються у собівартість продукції (робіт, послуг). Щоб відзначити відмінності між грошовими виплатами даного періоду і витратами, що виникають у зв'язку з ними автори відзначають таке:

- витрати поточного року є грошовими виплатами підприємства за цей рік;

- витрати, понесені до поточного року, стають грошовими виплатами даного року і з'являються як активи на початок цього року;

- витрати поточного року можуть бути грошовими виплатами майбутніх періодів і будуть відображені як активи на кінець поточного року.

Уявлення про витрати підприємства базується на трьох важливих припущеннях.

1. Витрати визначаються використанням ресурсів, відображаючи, скільки і яких ресурсів витрачено для виробництва і реалізації продукції.

2. Обсяг використаних ресурсів може бути представлений в натуральних і грошових одиницях, однак в економічних розрахунках застосовують грошовий вираз витрат.

3. Визначення витрат завжди співвідноситься з конкретними цілями, завданнями, тобто обсяг використаних ресурсів у грошовому виразі розраховують для певної функції (виробництва продукції, її реалізації) або виробничого підрозділу підприємства[2].

Другі - це виплати за придбані чинники виробництва без урахування часу їхнього використання. Реальні грошові виплати обслуговують зовнішній оборот підприємства та оплату праці.

Зрозуміло, що будь-які витрати орієнтовано на певний результат, який виправдовує їх доцільність. Стосовно виробничого підприємства, цей загальний принцип діяльності, що його покладено в основу

визначення собівартості продукції, виражається формулою "Витрати - Випуск" ("Input-Output") [3].

За вартісною формою продукція (роботи, послуги) підприємства складається з трьох частин: вартості витрачених засобів виробництва; вартості продукту, створеного необхідною працею; вартості продукту, створеного додатковою працею.

Перша частина вартості є результатом минулої, уречевленої праці, дві інші - результатом живої праці. Необхідний продукт - це предмети і послуги, які задовольняють особисті потреби працівників та їх сімей. Додатковий продукт - це продукт, який використовується для покриття суспільних витрат виробничого і культурно-побутового призначення для збільшення національного багатства в інтересах кожного громадянина і всього суспільства [2].

Виражені в грошовій формі затрати на витрачені засоби виробництва, оплату праці і соціальні заходи становлять собівартість продукції. Іншими словами, собівартість це сума всіх затрат на створення продукції, виражена у грошовій формі.

Література:

1. Амельченко Т.В., Прибутковість як один із найважливіших показників ефективності діяльності підприємства //ЕкономікаКрыма № 2(31), 2013р.
2. Бланк И. А. Управлениеприбылью. - К.: Ника-Центр, Эльга, 2017. – 320 с.
3. Багрова І.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. / Багрова І.В. - К.: Центр навчальної літератури, 2017. – 580 с.

Сороченко Михайло Михайлович
студент магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СОБІВАРТІСТЬ ЕКСПОРТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Результати діяльності підприємства, його конкурентоспроможність, стійкість до змін ринкового середовища головним чином залежать від системи та методів управління витратами. Інформація про види, обсяги та поведінку витрат дозволяє надати узагальнюючу оцінку ефективності використання ресурсів і визначити резерви збільшення прибутку та зниження ціни одиниці продукції. У сучасний період управління витратами, як єдиного цілісного процесу, в Україні практично не існує. Актуальність проблеми посилюється ще й тим, що інфляційні процеси, які мають місце впродовж останніх років, не сприяють зниженню рівня витрат. Прибуток досягається, в основному, не шляхом зменшення витрат на виробництво продукції, а за рахунок зростання її ціни[1].

У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність у формуванні ефективної системи управління витратами, яка дозволить досягти економії ресурсів та забезпечити стабільну рентабельність діяльності суб'єкта господарювання на міжнародному ринку.

Управління витратами експортної продукції — це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат і стимулювання їхнього зниження. Воно зводиться не лише до зниження витрат, але розповсюджується на всі елементи управління. А систему управління витратами на підприємстві можна визначити як взаємопов'язаний комплекс робіт, які впливають на процес здійснення витрат під час господарської діяльності підприємства, а також як такий, що спрямований на досягнення оптимального рівня (в межах допустимих відхилень) витрат у всіх підсистемах підприємства за виконання в них будь-яких робіт [2].

Отже, спираючись на визначення провідних науковців щодо даного показника, під собівартістю експортної продукції слід розуміти вартісну оцінку витрат на виробництво продукції, його обслуговування та реалізацію.

Оскільки витрати формують собівартість експортної продукції, можна стверджувати, що дана категорія прямо залежить від дієвості побудованої на підприємстві, та в логістичній системі управління витратами. Це значить, що на формування собівартості продукції впливає ціла система чинників.

У загальному вигляді науковці поділяють чинники як на такі, що діють на макроекономічному рівні (політична ситуація в країні, інфляційні процеси, попит на ринку, конкуренція товаровиробників тощо) та на ті, що діють на мікроекономічному рівні (технології виробництва, обсяги виробництва, величини змінних, постійних, середніх витрат тощо).

Слід відмітити, що у повному обсязі характеристика чинників та механізм їхнього впливу не завжди досліджуються науковцями, тому дане питання на сьогоднішній день залишається.

Отже, спираючись на теоретичну основу економічної думки, можна поділити чинники на дві групи:

1) чинники макроекономічного впливу;

2) чинники мікроекономічного впливу. У межах кожної групи відбувається їхня класифікація за різними ознаками. Так, до складу макрорівневих чинників, від яких залежить рівень собівартості, Б.°Кузин відносить наступні:

- законодавча база (закони, постанови, укази, якими повинно керуватись підприємство в своїй діяльності);

- облікова політика (підприємство самостійно визначає і обирає облікову політику, а саме сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для узагальнення інформації про витрати підприємства та собівартість продукції);

- інфляційні процеси (інфляція впливає на формування собівартості, несе за собою ряд негативних моментів, таких як зростання цін на матеріальні ресурси, зростання тарифів на енергоносії, так відповідно зростання собівартості продукції);

- валютний курс національної грошової одиниці (коливання валютного курсу національної грошової одиниці призводить до

знецінення або девальвації гривні. Такі процеси можуть впливати на витрати (придбання ресурсів) як позитивно, так і негативно);

- структурні та циклічні зрушення в економіці країни (ці зрушення в економіці країни пов'язані зі змінами в технологіях, а також з тим, що ринок товарів і послуг постійно змінюється, з'являються нові товари, які витісняють старі, що не користуються попитом. Внаслідок цього підприємства переглядають структуру задіяних у процесі виробництва ресурсів. Як правило, впровадження нових технологій призводить до економії матеріальних витрат);

- попит на ринку (зміна попиту на продукцію може впливати як позитивно, так і негативно);

- конкуренція товаровиробників (конкурентні переваги підприємства на ринку виникають за рахунок зниження витрат, а отже, і зниження такого показника як собівартість. Спроможність задовольняти певні потреби покупців краще, ніж це роблять конкуренти при відносно низьких витратах виробництва, це та формула, яка забезпечує підприємству успіх на споживання);

- місцерозташування підприємства (підприємство з усіх можливих варіантів обирає таке місцеположення, при якому залежні від нього результати у найбільшій мірі перевищують відповідні витрати);

- місцезнаходження постачальників і споживачів (витрати на транспортування займають значну частку у структурі собівартості продукції. Це значить, що географічна близькість до ринків споживання і ринків збуту продукції забезпечує значну економію на транспортних витратах та витратах часу [3];

- інші чинники.

У той же час, відбувається вплив чинників, що діють на мікрорівні, серед них Ю.С Цал-Цалко виділяє такі:

- людський фактор (виконання кожної функції на підприємстві забезпечується конкретними посадовими особами, які мають чітко усвідомлювати, що від їхніх дій залежить ефективність функціонування підприємства. Якщо кожний працівник буде на професіональному рівні виконувати свої службові обов'язки, то негативний вплив зовнішнього і внутрішнього середовища можна буде звести до мінімуму);

- характер діяльності та галузева спрямованість підприємства (це той чинник, який може визначити, наскільки виробництво продукції може

бути матеріаломістким або ж трудомістким. Від цих факторів буде залежати і рівень собівартості продукції);

- обсяг виробництва (зміна обсягу виробництва прямо пропорційно впливає на величину змінних витрат. Це значить, що собівартість продукції буде зростати (зменшуватися) за рахунок зростання (зменшення) змінних витрат та зменшуватися при зростанні обсягів виробництва за рахунок економії на умовно-постійних витратах);

- рівень змінних та постійних витрат (змінні витрати прямо пропорційно залежать від обсягів виробництва. В разі зростання обсягів – зростає і величина змінних витрат, і навпаки. Щодо постійних витрат, то це ті витрати, на величину яких у короткостроковому періоді обсяг виробництва не впливає. Отже, вони мають місце і тоді коли обсяг виробництва умовно дорівнює нулю. Враховуючи цей чинник, підприємства намагаються визначити такий обсяг виробництва продукції, при якому витрати як змінні, так і постійні у розрахунку на одиницю продукції були б мінімальними.);

- номенклатура продукції (формування собівартості продукції при широкій номенклатурі значно ускладнюється);

- організація виробничого процесу (чим досконаліше він буду організований, тим меншими будуть витрати на виробництво);

- технологія виробництва (новітні технології виробництва дозволяють економити майже на всіх основних видах ресурсів (матеріальні, паливно-енергетичні, трудові), що задіяні у виробничому процесі);

- кількість і різноманітність ресурсів, що використовуються (при закупівлі тих чи інших ресурсів виробники враховують їхні якісні параметри та ціну, оскільки показник якості сировини буде впливати на якість готового виробу, а рівень цін на ресурси буде впливати на рівень витрат, від яких залежить і рівень собівартості продукції);

- дотримання норм витрачання матеріальних та трудових ресурсів (дотримання норм витрачання матеріальних та трудових ресурсів, а точніше їх недотримання їх негативно впливає на показник собівартості продукції.);

- якість продукції, що виробляється (покращуючи якісні характеристики продукції, виробники збільшують витрати, що призводить до зростання її собівартості, але ці витрати повернуться у

вигляді додаткового прибутку. Придбавши якісну продукцію, споживач певний проміжок часу буде постійним у своєму виборі)[4];

- інші.

Дана класифікація є найбільш оптимальною, так як ці два рівні надають можливість розробляти певні заходи щодо вдосконалення ефективності діяльності, як на рівні підприємства, так і на рівні держави.

Література:

1. Амелченко Т.В., Прибутковість як один із найважливіших показників ефективності діяльності підприємства //ЕкономікаКрыма № 2(31), 2013р.
2. Багрова І.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. / Багрова І.В. - К.: Центр навчальної літератури, 2017. – 580 с.
3. Бідник Н. Б. Стратегія управління прибутком підприємства /Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки №7, 2016. – С. 97-99
4. Бланк И. А. Управлениеприбылью. - К.: Ника-Центр, Эльга, 2017. – 320 с.

Суцев Дмитро Олександрович

Чумак Каріна Сергіївна

студенти 4 курсу, спеціальності «Фінанси і кредит»,
Полтавський інститут економіки і права

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Пазушан Анна Василівна

ст. викладач кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

Полтавський інститут економіки і права

РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У ринковій економіці фондовий ринок є могутнім, професійно утвореним фінансовим механізмом, що забезпечує трансформацію звичайних грошових коштів у капітал.

Фондовий ринок можна ототожнювати зі всім фінансовим ринком, оскільки він – це така частина ринку, що присутня в обох його сегментах: на грошовому ринку, котрий обслуговує рух короткострокових нагромаджень, та на ринку капіталів, що обслуговує рух середньо- та довгострокових фінансових ресурсів. На ньому обертаються фінансові

інструменти, що можуть бути віднесені і до грошового ринку – цінні папери зі строком обігу до одного року, і до ринку капіталів – цінні папери зі строком обігу понад один рік.

Значний внесок у дослідження фондового ринку та з'ясування його сутності, яка зумовлює і визначає його генезис, еволюцію та функціонування зробили відомі вчені: Т. Берднікова, Н. Берзон, Є. Бредлі, В. Галанов, Л. Гітман, М. Джонк, Р. Тьюлз, У. Шарп та інші.

У сучасній економічній літературі термін «фондовий ринок» деякі автори розглядають як синонім поняття «ринок цінних паперів», інші – як ринок класичних довгострокових біржових цінних паперів: акцій та облігацій. У даній статті розглядається поняття «фондовий ринок» та використовується як синонім поняття «ринок цінних паперів».

У своїх дослідженнях відомий вітчизняний вчений, професор О. Мозговий, зазначає, що словом «фонд» широко користуються для визначення різних за змістом економічних понять, але найчастіше – для визначення суми грошових або матеріальних цінностей, що мають цільове призначення (основні та оборотні фонди, фонд заробітної плати, фонд розвитку виробництва, фонд накопичення, амортизаційний фонд, пенсійний фонд тощо). Так само називають і сукупність цінних паперів. Відтак ринок, на якому обертаються (продаються й купуються) цінні папери, називається фондовим [3, с. 11].

Якщо у минулому на фондових ринках дійсно торгували майже виключно акціями та облігаціями, то на сучасному етапі коло інструментів, якими торгують, надзвичайно розширено і включає також інструменти грошового ринку (короткострокові державні боргові зобов'язання, рідше – комерційні папери) та похідні фінансові інструменти – деривативи.

Сучасний рівень розвитку ринкової економіки вимагає не тільки накопичення і розподілу грошових ресурсів, але і їх руху та швидкого перерозподілу (без участі банківських установ) з метою спрямування коштів у більш привабливі галузі економіки. Ці функції бере на себе ринок цінних паперів, який об'єднує частину ринку позикового капіталу (а саме – ринок інструментів позики) і повністю ринок інструментів власності.

На сьогоднішній день ринок цінних паперів в Україні розвивається з кожним днем і розширює сферу своїх інвестиційних можливостей. Проблема аналізу фондового ринку транзитивної економіки має важливе

теоретичне й практичне значення. У теоретичному плані особливості фондового ринку транзитивної економіки не одержали комплексного відображення в сучасній науковій економічній літературі. У світовій практиці потреби розвитку економіки обумовили еволюцію фондового ринку: його зростання, становлення, виникнення його сегментів й інститутів відбувалося на тлі соціально-економічного зростання. Виникнення й першочерговий розвиток фондових бірж західних країн було обумовлено об'єктивними потребами міжнародної торгівлі, що швидко розвивалася в епоху великих географічних відкриттів [1].

Професор Б. Рубцова, який зазначає, що на сучасному етапі межі між довгостроковими і короткостроковими інструментами зникають. Так, облігації з вбудованим опціоном на продаж (право інвестора продати облігацію емітенту до закінчення терміну її обігу) наближає даний інструмент до короткотермінових. Водночас такі короткотермінові інструменти, як комерційні папери, які випускаються на постійній основі у рамках програми, фактично можуть розглядатися як довгострокові і обслуговувати обіг основного капіталу [4, с. 21–22].

Під фондовим ринком варто розуміти загальну назву цілої системи ринків фінансових ресурсів. Структура фондового ринку об'єднує чотири головні складові: ринок позикового капіталу; валютний ринок; ринок рідкоземельних і дорогоцінних металів; ринок цінних паперів. В свою чергу кожна з цих складових взаємопов'язана з іншими в рамках загальної системи фінансових ресурсів [2, с. 34–36].

Отже, під фондовим ринком слід розуміти сукупність суспільно-економічних відносин, що виникають під впливом попиту і пропозиції на капітал у формі цінних паперів залежно від очікуваного доходу та ризику, шляхом здійснення емісій та обігу цінних паперів між його учасниками у процесі розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, через створення необхідних умов та інститутів для його ефективного функціонування. Таким чином, фондовий ринок займає особливе місце в загальній системі ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд фондового ринку України за перший квартал 2013 –2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rurik.com.ua/documents/research/>.

2. Дегтярева Н. В. Рынок ценных бумаг : теория и практика: Дис. канд. экон. наук : 08.00.10 / Киевский экономический ун-т. – К., 1993. – 186 с.
3. Мозговий О. М. Фондовий ринок : навчальний посібник для студентів / О. М. Мозговий. – К. : КНЕУ, 1999. – 316 с.
4. Рум'янцев С. І. Тенденції розвитку фондового ринку / С. І. Рум'янцев // Цінні папери України. – 2014. – № 45. – С. 28–29.

Таран Юлія Олександрівна
Аболмасова Євгенія Сергіївна

студенти 4 курсу, напряму підготовки «Фінанси і кредит»,
Науковий керівник: Гапчич Дмитро Миколайович
к.е.н, доцент кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БРЕНДУ ЯК НЕМАТЕРІАЛЬНОГО АКТИВУ

Вступ. Забезпечення конкурентоспроможності бренду є мультискладною та комплексною проблемою у реалізації стратегії розвитку будь-якої компанії, оскільки конкурентоспроможність бренду складається з багатьох компонентів та перебуває під впливом великої кількості як внутрішніх, так і зовнішніх факторів середовища функціонування організації.

Питанням дослідження конкурентоспроможності бренду присвячено достатньо багато уваги як іноземними, так і вітчизняними науковцями, а саме: Аакер Д., Котлер Ф., Шеррінгтон М., Бернетт Дж., Девіс С., Зозульов О., Нестерова Ю., Ларіна Я.

Метою статті є визначення складових конкурентоспроможності бренду як нематеріального активу, а також шляхів забезпечення їх ефективної реалізації в процесі функціонування компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нематеріальні активи в сучасних умовах набувають критичного значення для розбудови конкурентоспроможного та стратегічно перспективного бізнесу на ринку. Серед таких активів найважливіше місце займають винаходи, промислові

зразки, торговельні марки (бренди). В середньому інтелектуальна власність може формувати від 40 до 80% вартості компанії.

Серед основних джерел конкурентоспроможності найдорожчих брендів світу можна зазначити їхню інноваційну діяльність, спрямовану на постійне впровадження нових високотехнологічних продуктів на ринок.

Технологічні переваги для створення захищеного та потужного бренду передбачають їх фіксацію через патентування винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Так, дизайн упаковки, наприклад, може бути зареєстровано як промисловий зразок. Важливим джерелом конкурентних переваг також можуть виступати ноу-хау та комерційні секрети, отримані в результаті роботи відділу досліджень і розробок (досліджень, що можуть стосуватися складу продукту, виробничих процесів його виготовлення), це можуть бути керівництва для внутрішніх робіт, бази даних та публікації.

У тих випадках, коли продукт або процес не можуть бути запатентованими, компанія має забезпечити захист конфіденційності його комерційних секретів. Торгові секрети повинні бути ідентифіковані та здійснено активні дії для захисту конфіденційності секретів і ноу-хау.

Збереженню ринкових переваг висококонкурентної продукції сприяє ретельне ставлення до всіх складових продукту, що можуть виступати об'єктами інтелектуальної власності. В тому числі, це стосується торгових марок (знаків для товарів і послуг). Знак (торгова марка), згідно законодавства України, визначається як «позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб». Це може бути словесний або візуальний знак, об'ємний знак або комбінований з вище перелічених.

Традиційно торгові марки являють собою тип інтелектуального активу, що використовується для позначення товарів або послуг з метою їх ідентифікації, рекламування, вказівки на якість, що також сприяє їх запам'ятовуванню споживачем. Це дозволяє захистити інтереси покупців, запобігаючи шахрайству та уникаючи плутанини, а також зміцнити репутацію компаній, які вкладають кошти в розробку та вдосконалення своєї продукції.

Використання товарного знаку буде вважатися незаконним, якщо ідентичний або подібний до ступеня змішування товарний знак

застосовується іншим виробником щодо ідентичних або аналогічних товарів і послуг.

Для забезпечення реалізації та підтримки конкурентоспроможності брендів потрібно проаналізувати, які торгові марки є зареєстровані, чи у всіх актуальних торгових марок було подовжено реєстрацію. Окремої уваги заслуговують незареєстровані торгові марки, серед яких потрібно виокремити нетрадиційні, що можуть фіксувати унікальність та, відповідно, перевагу серед конкурентів. До нетрадиційних може бути віднесено форму (наприклад, пляшки чи флакону), запах (якщо продукт ароматизований), колір і навіть рух (наприклад, рухома візуалізація торгової марки).

Також слід брати до уваги, що елементами торгової марки можуть бути інтелектуальні активи, захищені авторським правом (копірайтом). Це можуть бути елементи упаковки (наприклад, авторська фотографія; друкарське розташування і шрифт літер; оригінальний колір упаковки тощо). Право власника авторських прав на відтворення і адаптацію забороняє несанкціоноване використання таких елементів (наприклад, конкурентам, що імітують вигляд упаковки вашої продукції).

Забезпечення технологічної та ринкової складової бренду, як нематеріального активу, вимагає розробки та реалізації стратегії, яка має бути спрямована на отримання контролю над своїми інтелектуальними активами і розуміння, яким чином бренд може допомогти забезпечити стійкі конкурентні переваги та зростання в майбутньому.

Висновки. Компанія має розглядати бренд як свій нематеріальний актив з метою управління ним таким чином, щоб він приносив прибуток, одночасно забезпечуючи реалізацію конкурентної та загальної корпоративної стратегії розвитку. З цією метою, для розвитку бренду має використовуватися комбінація інтелектуальних активів для створення унікальних продуктів, реєстрація яких буде унеможлилювати їх копіювання та порушення прав власника бренду.

Список використаних джерел:

1. Самые дорогие украинские бренды по версии «НВ»: «Нова Пошта» на втором месте, «Розетка» — на третьем. - Електронний ресурс.
2. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»
// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 7, ст. 36

Тимошенко Світлана Володимирівна
Студентка 4 курсу, напрям підготовки «Фінанси і кредит»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна
Доцент кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. В умовах ринкової економіки діяльність суб'єктів господарювання спрямована на отримання економічної вигоди, що знаходить свій прояв у фінансових результатах. Фінансовий результат господарювання підприємства, що виступає у формі прибутку або збитку, відображає ефективність його операційної, фінансової, інвестиційної діяльності та служить основним критерієм стратегії суб'єкта господарювання.

Метою дослідження є фінансові результати, за позитивного їх значення вони є джерелом платежів до бюджету, а також розширеного відтворення виробництва. В рамках управління фінансами підприємств забезпечення позитивного фінансового результату (прибутку) складає одну з ключових позицій. Тому він завжди був і залишиться об'єктом постійних досліджень.

Актуальність дослідження фінансового результату дає можливість встановити взаємозв'язок між усіма іншими економічними показниками та узагальнити результати діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство отримує позитивну економічну вигоду у випадку, коли отримані доходи перевищують понесені витрати. Якщо ж підприємство отримало збитки, то це означає перевищення витрат над доходами. Тому фінансовий результат роботи підприємства, як одна з основних категорій економіки, може виступати у двох формах - прибуток або збиток [1].

Останнім часом в умовах збитковості значної кількості підприємств масштаби цих досліджень ще зросли. З'ясування сутності і значення фінансових результатів нерозривно пов'язано з дослідженням різних економічних шкіл. Чітке визначення сутності та змісту понять є

запорукою запобігання помилок при прийнятті важливих управлінських рішень.

Згідно діючих в Україні облікових стандартів та нормативних актів, категорія прибутку визначається у трьох підсистемах бухгалтерського обліку: фінансовому, управлінському та податковому обліку.

1) Відповідно до П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», прибуток - це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збиток - перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого вони понесені.

2) В управлінні обліку інформація про фінансові результати діяльності може визначатися в різних розрізах, які необхідні для прийняття управлінських рішень.

3) Відповідно до ПКУ, прибуток для цілей оподаткування визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на суму валових витрат та амортизаційних відрахувань.

Прибуток підприємства характеризується не тільки своєю багатоаспектною роллю, але і різноманіттям видів, у яких він виступає.

Прибуток - це один із головних чинників, що впливає на величину макропоказників економічного та соціального розвитку, зокрема, валового внутрішнього продукту держави, обсягу доходів і видатків бюджету, рівень споживання та нагромадження у суспільстві.

Іноді під поняттям фінансового результату розуміють прибуток за умов прибуткового ведення господарської діяльності суб'єкта господарювання. Проте, коли поняття прибуток вважають ширшим за своїм змістом, ніж категорію фінансових результатів - такі факти викликають сумніви на предмет їх достовірності та відповідності науковим теоріям та методичним положенням бухгалтерського обліку [2].

Категорія фінансового результату є ширшим поняттям порівняно із категорією прибутку, оскільки, показник прибутку є однією із двох форм відображення фінансового результату господарської діяльності підприємства.

Фінансовий результат характеризує якісні та кількісні показники результативності господарської діяльності підприємства, а прибуток - позитивне значення фінансового результату, що свідчить про високу результативність господарської діяльності та ефективне використання капіталу [2].

Негативне (від'ємне) значення категорії фінансового результату відображається у показнику збитку, яке свідчить про низький рівень або відсутність результативності господарської діяльності, неефективне управління ресурсним, виробничим та економічним потенціалами підприємства, невміле використання наявного капіталу, низьку якість роботи менеджменту підприємства тощо.

В Україні визначення доходів підприємств регламентовано Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку. За П(С)БО 1, дохід - це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, що призводить до зростання власного капіталу (за винятком внесків засновників), якщо оцінка доходу може бути достовірно визначена [3]. Величина доходу підприємства залежать, по-перше, від правильності відображення в обліку, і по-друге, від величини списаної дебіторської та кредиторської заборгованості.

В Україні згідно П(С)БО 16 «Витрати» такими вважаються зменшення економічних вигод у формі вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводять до зменшення власного капіталу (за винятком вилучення або розподілення) за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [3].

Визначення сутності витрат нерозривно пов'язано з контролем за правильним визнанням їх величини. З метою забезпечення контролю витрат операційної діяльності підприємства їх класифікують за такими елементами: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати [4].

Така класифікація використовується для складання звіту про фінансові результати, особливо для малих підприємств. Щодо класифікації витрат діяльності підприємства існують і дещо інші підходи. Виділяють такі витрати: витрати, що входять до собівартості реалізованої продукції; загальновиробничі витрати; адміністративні витрати; витрати на збут; інші витрати операційної діяльності [58].

Згідно П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» сутність її трактується таким чином: фінансова діяльність - це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [3].

Після впровадження П(С)БО чистий прибуток визначається розрахунком алгебраїчної суми отриманих прибутків за різними видами діяльності.

Величина фінансового результату, є базисом, який забезпечує не тільки життєздатність суб'єкта господарювання, а й відображає рівень результативності, прибутковості господарської діяльності та характеризує потенціал стійкого розвитку підприємства [3].

Висновок. Отже, економічні результати відображають мету підприємницької діяльності, її дохідність, і є вирішальними для підприємства.

Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства, науково-технічного удосконалення його матеріальної бази і продукції, всіх форм інвестування.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. А. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О. А. Бандурка. - К.: Либідь, 2006, - 384 с
2. Гетьман О. О. Економіка підприємства : підручник / О. О. Гетьман. - К. : ЦНЛ, 2006. - 488 с.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджено наказом Міністерства фінансів України. №336/22868
4. Вінярська М. Р. Економічна сутність результатів діяльності підприємства [Електронний ресурс] : М. Р. Вінярська, Л. М. Пилипенко.

Токар Валерія Олександрівна

студент магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Черкас Віра Володимирівна

доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

СУЧАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИХ БІРЖ УКРАЇНИ

Сьогодні біржу визначають як приклад дієвого ринку на якому щоденно зустрічаються інтереси виробників, споживачів, фінансистів, спекулянтів, банків, організацій та компаній. Ринкова економіка ставить кожного виробника в такі умови, коли він змушений турбуватися не

тільки про збут своєї продукції підприємству оптової торгівлі, а й подальше її просування до кінцевого споживача. Упродовж понад чотирьохсотлітньої історії розвитку біржі зазнавали піднесення і занепаду. Стаючи центрами ринкової економіки, біржі впроваджували у взаємовідносини учасників ринку нові правила, нові можливості. Невід’ємною частиною процесу посилення позицій фінансового капіталу, вважається перетворення товарної біржі із ринку товарів на ринок прав на товари, із ринку реального товару в ринок фіктивного товарного капіталу.

Дослідженням теми займалися провідні вітчизняні та закордонні фахівці – А. Берлач, Даніель А. Одеремі, В. Кещян, О. Котирко, О. Сохацька, О. Штилик, Хаким А. Бакаре та інші. Питання становлення та розвитку біржового ринку в Україні знаходяться в полі зору вітчизняних науковців, зокрема, таких як: Т. Абліцова, О. Копилова, С. Науменкова, Т. Пасічник, М. Солодкий, В. Шишкін та інших.

Метою статті є дослідження сучасної діяльності товарних бірж України.

Сучасна товарна біржа є результатом довготривалої еволюції торгівлі від початкових примітивних форм до високоорганізованого оптового ринку [1, с. 42].

Згідно з Законом України «Про товарну біржу» (1992 р.) товарна біржа є організацією, що об’єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов’язаних з ним торговельних операцій [4, с. 3].

Визначення, подане в ст. 279 Господарського кодексу України, зазначає, що товарна біржа є особливим суб’єктом господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов’язаним з ним торговельним операціям.

Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку [3, с. 3].

Біржа бере участь у формуванні і регулюванні цін на всі види біржових товарів. Біржова ціна встановлюється в процесі її котирування, яке розглядається як найбільш важлива функція біржі. При цьому біржове котирування цін – це процес виявлення середніх об’єктивних цін на основні біржові товари, який здійснюється котирувальною комісією за

встановленою методикою на підставі свідчень про кон'юнктуру ринку і ціни укладених біржових угод на попередніх торгах [4, с. 2].

Біржа сприяє формуванню ефективних міжрегіональних зв'язків виробників та покупців через механізм строкових угод, ув'язує поточні та перспективні цілі покупців і продавців.

Страховання цінкових та курсових ризиків (хеджування – від. англ. - «хедж»-огорожа; контракт для страхівки від ризику зміни цін.) – біржове страхування учасників біржової торгівлі від несприятливих для них коливань цін. Для цього на біржі використовують спеціальні види угод та механізми їх укладання при торгівлі ф'ючерсними контрактами [5, с. 208].

В Україні розвиток торгівлі базується на великому вітчизняному та зарубіжному досвіді і являє собою об'єктивний процес перетворення найпростіших форм біржової торгівлі реальним товаром у найвищу організацію гуртового ринку – ф'ючерсну торгівлю.

Нинішній стан економіки України не дає змогу реалізувати великий потенціал держави щодо розвитку біржової торгівлі як в межах країни, так і на міжнародному рівні. Серед головних ознак сучасного етапу розвитку біржової торгівлі в Україні можна виділити такі: постійне зростання кількості бірж; низька ділова активність біржового ринку; невідповідність жодної з зареєстрованих бірж міжнародним стандартам; здійснення частини угод з небіржовими товарами; у структурі біржового обороту переважає частка угод з реальним товаром; слабка розвиненість інфраструктури ринку.

На сучасному етапі негативно на біржовий ринок впливає недостатній розвиток ф'ючерсної торгівлі. Крім того, в Україні практично відсутній механізм регулювання ринкової вартостівласних майбутніх матеріалів та грошових потоків, прогнозування цін та курсів. А без цього розвиток промисловості і торгівлі у великих обсягах практично неможливий [7, с. 48].

Суттєвим недоліком функціонування національних бірж є недостатньо відпрацьований механізм торгівлі ф'ючерсними контрактами, що не дає можливості виробникам та споживачам класичних біржових товарів застрахуватися від цінового ризику та несприятливої кон'юнктури на ринку реального товару за допомогою операцій, пов'язаних із хеджуванням. Ці операції-вагомий регулюючий чинник цінової збалансованості товарів та гальмівний механізм

інфляційних процесів у країні з розвинутою ринковою економікою [6, с. 88].

Сучасний стан біржової торгівлі в Україні: існує чітка тенденція до збільшення кількості бірж та зростання обсягів укладених на біржах угод; спостерігаються зміни у структурі біржевого обороту. Збільшується частка таких біржових товарів як сільськогосподарська продукція, паливо, цінні папери; склалася тенденція до домінування спотових угод з реальним товаром, що призводить до дуже низької частки укладання ф'ючерсних угод.

Участь держави в процесі формування і розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції здійснюється шляхом законодавчого та нормативного регулювання, забезпечення умов вільної конкуренції товаровиробникам, захисту їх економічних прав і свобод, дотримання всіма контрагентами економічного правопорядку.

Біржова діяльність в Україні регулюється відповідно до чинного законодавства і здійснюється у взаємодії двох регуляторів, які органічно поєднуються і взаємодоповнюються: регулювання біржової діяльності з боку держави; регулювання, або, як прийнято називати, регламентація, з боку власне біржі чи біржового ринку.

Біржове законодавство – це система законів, які регулюють торгівлю на біржах. Основне завдання – запобігання маніпулюванню цінами, захист інтересів невеликих фірм і спекулянтів.

Законодавче регулювання біржової торгівлі помітно посилилося в останні 20 років. Раніше у багатьох країнах біржова торгівля регулювалася переважно нормами і правилами, які розробляються самими біржами.

Основними законами, що регулюють біржову діяльність в Україні є ст.ст. 278–282 та 360 Господарського кодексу України, а також є закон: «Про товарну біржу», який визначає умови створення та діяльності товарних бірж на території України [2, с. 36].

У січні 1995 р. Президент України видав Указ «Про заходи щодо врегулювання аграрних відносин», в якому поруч з важливими питаннями реформування сільськогосподарського сектора було передбачено підвищити роль виробників сільськогосподарської продукції у процесі формування біржового ринку шляхом обов'язкової участі як засновників біржі вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників та підприємств переробної промисловості. Цією ж постановою було

схвалено Концепцію організації біржового сільськогосподарського ринку, якою визначались принципи побудови біржового сільськогосподарського ринку з урахуванням реальної економічної ситуації і яка була спрямована на децентралізацію системи товарно-фінансових ринкових відносин без втрати державою можливості регулювати і контролювати баланси продовольчих ресурсів країни, на забезпечення їх державних закупівель, здійснення аграрної протекціоністської політики [8].

Необхідністю посилити державний вплив на формування та роботу біржового ринку країни було створення в 1996 р. Державної комісії з питань організації біржового сільськогосподарського ринку. Цю Комісію було створено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» від 11 квітня 1996 р. № 425.

Враховуючи світовий досвід роботи бірж в умовах правового поля за умови збереження повної самостійності і самоуправління на зборах провідних бірж країни, що відбулися 1 квітня 1996 р., було засновано Національну асоціацію бірж України. Засновниками асоціації стали 23 найбільші біржі України.

Незважаючи на виконану роботу з формування нормативно-правової бази, діяльність товарних бірж залишалась низькоефективною. Кабінет Міністрів України у зв'язку з цим прийняв ряд постанов, спрямованих на поживлення функціонування біржового ринку. Зокрема постанову «Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів» від 19 жовтня 1999 р. № 1928, якою було встановлено, що закупівля сільськогосподарської продукції та продовольства для державних потреб, їх реалізація з державних ресурсів і з державного резерву, а також поставка підприємствам агропромислового комплексу матеріально-технічних ресурсів, що придбаються за рахунок коштів державного бюджету, здійснюються лише через товарні біржі за гроші [9].

Позитивну роль відіграла також постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення регулювання ринку зерна» від 20 липня 2000 року № 1148. Таким чином, було сформовано систему законодавчо-правового регулювання біржової діяльності.

Біржова торгівля в Україні відроджувалася за відсутності спеціальних законів, тому в біржовій діяльності використовувалися

переважно підзаконні акти. Відставання законотворення від потреб регулювання товарного і фондового ринків нині часто цілком об'єктивний процес, оскільки, по-перше, відсутня стабільна практика функціонування товарних і фондових ринків; по-друге, хоча становлення біржової торгівлі в Україні перебуває під впливом історичного досвіду Англії, країн континентальної Європи і США, своєрідність становища вітчизняного біржового ринку не дозволяє прямого запозичення зарубіжного законодавства, а вимагає своєрідної адаптації.

Аналіз біржових операцій з сільськогосподарською продукцією на вітчизняних товарних біржах свідчить, що в країні завдяки спільним зусиллям держави та підприємців частка сільськогосподарської продукції тривалий час зберігає тенденцію до щорічних нарощувань її обсягів на товарних біржах. При аналізі ціноутворення на сільськогосподарському ринку України слід розрізняти експортні культури та культури, які переробляються і споживаються переважно всередині країни. В першому випадку ціни повністю залежать від світової кон'юнктури, в другому – ціни є результатом взаємодії попиту та пропозиції на національному ринку. Часто трапляються ситуації, коли цей баланс порушується з боку держави, коли вводяться експортні обмеження у вигляді тарифів, квот та заборони експорту на ті чи інші сільськогосподарські культури, і таким чином ціни на ці культури формуються вже під впливом виключно ситуації на внутрішньому ринку. Це, як правило супроводжується оберненою кореляцією цін по відношенню до міжнародного ринку [10].

Отже, вивченню особливостей роботи бірж, їх структури, складу, рівнів управління допомагає їх класифікація, тобто об'єднувати у визначені групи відповідно до вибраної ознаки класифікації: За видами біржових товарів, За роллю держави в організації біржі (принцип організації), За легитимністю учасників біржових торгів, За рівнем спеціалізації, За характером товару та видом укладених угод, За специфікою участі в торгах і взаємовідносин з покупцями і продавцями, За місцем та географією торгівлі, За сферою діяльності до торгівлі на товарній біржі допускаються товари, головною рисою яких є простота і стандартизованість асортименту та якості. У процесі розвитку біржової торгівлі сформувалися чіткі вимоги до біржового товару. Товар має бути уніфікованим, транспортабельним, мати достатній термін зберігання та ін. Саме це дає змогу робити висновки про всю партію по одному зразку. Зазвичай, до торгів представляють сировину.

Список використаних джерел:

1. Бірюков О. М. Основні етапи становлення біржового ринку / О. М. Бірюков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2000. – Вип. 15 : Міжнародні відносини. – С. 41–47.
2. Воскобійник Ю. П. Правове забезпечення діяльності товарних бірж в Україні / Ю. П. Воскобійник // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 122–128.
3. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // ВВР. – 2003. – №№18-22. – ст.144 – Режим доступу :<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
4. Закон України «Про товарну біржу» [Електронний ресурс] // ВВРУ. – 1992. – № 10. – С. 139. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T195600.html.
5. Мандрик Р. А. Толковый словарь биржевых терминов / Р. А. Мандрик. – М., 2000. – 395 с.
6. Міщук Г. Ю. Державне регулювання розвитку біржового товарного ринку / Г. Ю. Міщук // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 87–92.
7. Мороз Л. Товарна біржа як суб'єкт господарювання / Л. Мороз // Право України. – 2007. – № 8. – С. 47–51.
8. Постанова Кабінету Міністрів про Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/848-97-%D0%BF>.
9. Постанова Кабінету Міністрів України про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1928-99-%D0%BF>.
10. Рубан Ю. В. Страхування ризиків зміни ціни на зерно за допомогою ф'ючерсних контрактів / Ю. В. Рубан. // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – С. 38–41.

Хорхолюк Павло Ярославович
магістр 1 курсу, спеціальності «Фінанси, банківська справа та
страхування», Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доцент, професор кафедри управління та адміністрування,
Полтавський інститут економіки і права

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ УНИКНЕННЯ ЙОГО БАНКРУТСТВА

ВСТУП. В Україні з розвитком ринкових відносин та збільшенням кількості підприємств виникла потреба аналізу фінансового стану, оцінки платоспроможності та системи управління фінансовими ресурсами а також прогнозування можливого банкрутства підприємств. Це зумовлено тим, що у даний період досить велика кількість підприємств знаходяться в скрутному фінансовому становищі. Взаємні неплатежі між господарськими суб'єктами, високі податкові і банківські ставки призводять до того, що підприємства стають неплатоспроможними. Крім того, фінансові шахраї для приховування своїх злочинів часто використовують імітацію банкрутства (фіктивне банкрутство). Тому для об'єктивної оцінки фінансового стану підприємства з метою своєчасного виявлення факту їх фінансової неспроможності, а також попередження злочинів, пов'язаних з фіктивним банкрутством, необхідна система науково обгрунтованих моделей. Такий аналіз необхідний і для інвесторів, які планують вкласти кошти у підприємство, для акціонерів, банків під час видачі кредитів. Використання науково обгрунтованих моделей прогнозування фінансової неспроможності та банкрутства необхідне для ведення раціонального антикризового управління підприємством, допомагає розробити заходи, необхідні для підтримання його успішного функціонування. [4]

До недавнього часу для більшості суб'єктів господарювання процеси банкрутства були мало відомі. Лише в період реформування економіки відчутними стали такі економічні явища як нерентабельність, неплатоспроможність підприємств. Характерними ознаками фінансової кризи підприємства є скорочення попиту на його продукцію, і, як наслідок, зниження обсягів виробництва; зростання заборгованості

постачальникам, держбюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам. Кількість таких підприємств в економіці України неухильно зростає. Причому тенденції банкрутства поширюються не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на цілі галузі економіки.

На сьогоднішній день для більшості українських підприємств характерним є більш або менш однакове коло проблем: зміна економічного середовища, в якому вони існують; втрата традиційних ринків збуту власної продукції; зміна системи планування і, як результат – порушення ритмічності виробничої діяльності; нестабільність правового поля.

Крім того, процес приватизації також призвів до корінної зміни принципів управління підприємством, зачепив основи його існування. В ході приватизації держава втратила роль адміністратора, передав її акціонерам (новим господарям) та виконавчому органу управління – правлінню на чолі з головою. Саме ж підприємство опинилося в агресивному ринковому середовищі. З одного боку, вчорашні дружні колеги по галузі перетворилися на підступних конкурентів, з іншого – на утворений ринок хлинула більш якісна та часто більш дешева продукція іноземних виробників. По суті, у багатьох підприємств, в наслідок приватизації, так і не з'явився реальний господар, зацікавлений в розвитку підприємства і в стабільній його роботі. Це далеко не повний перелік проблем, які для багатьох українських підприємств стали причиною банкрутства і ліквідації. [8]

Щоб процеси банкрутства господарюючих суб'єктів завдавали найменшої шкоди економіці держава повинна активно виконувати свою регулюючу роль у формуванні відносин власності. А для цього необхідно мати відповідну зважену законодавчу базу.

Банкрутство – це один з ключових елементів ринкової економіки і інститут розвиненої системи громадянського та торговельного права, це механізм, який дає можливість уникнути катастрофи та вигідно розпорядитися засобами. Ситуація банкрутства підприємств є типовою для економіки не лише країн, що розвиваються, а й будь-якої з розвинутих країн. Незважаючи на банкрутство частини фірм, економіка європейських країн розвивається із передбачуваними темпами, що пояснюється тим, що законодавство і процедури банкрутства використовуються у них в першу чергу для оздоровлення економіки. [5]

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Як засвідчує сучасна практика жодне підприємство не може обійтися, хоча б незначної, кредиторської заборгованості, що завжди існує в зв'язку з особливостями бюджетних, орендних і інших періодичних платежів: оплати праці, постачання ТМЦ без попередньої оплати і т.і. Даний вид кредиторської заборгованості потрібно розглядати, як "неминучий". Вона хоча і дозволяє тимчасово використовувати "чужі" засоби у власному комерційному обороті, але не має принципового значення, якщо такі платежі будуть здійснені у встановлений термін.

Більшість використовуваних методів оцінки кредитоспроможності звернені на аналіз минулого стану позичальника. Однак, при визначенні кредитоспроможності часто говорять не про поточної, а про майбутню платоспроможність підприємства.

Як додаткові методи оцінки кредитоспроможності можна використовувати різні методи прогнозування можливого банкрутства підприємств. Для експрес-аналізу потреба в застосуванні різноманітних прийомів і методів прогнозування відпадає, тому зупинимось на 2 основних. Розглянемо них докладніше.

Перш за все оцінимо рівень ризику втрати платоспроможності підприємства. Для цього проведемо оцінку кредитоспроможності підприємства з використанням економіко-статистичних моделей. Для прогнозування імовірності банкрутства з використанням статистичних методів будуть використані моделі наступних авторів:

а) двофакторна модель, яка враховує вплив коефіцієнта поточної ліквідності та питомої ваги позикових коштів в структурі пасивів на імовірність банкрутства;

б) 5-ти факторна Z-модель Альтмана;

Коефіцієнт фінансової незалежності має тенденцію до зменшення, хоча у першому та другому кварталах відповідав нормативному значенню, який свідчить про збільшення питомої ваги власних коштів у загальній сумі заборгованості.

Діловий ризик зв'язаний з переривчістю кругообігу фондів, можливістю не завершити ефективно цей кругообіг. Аналіз такого ризику дозволяє прогнозувати достатність джерел погашення позички. Тим самим він доповнює способи оцінки кредитоспроможності клієнтів банку. Діловий ризик зв'язаний також з недоліками законодавчої основи для здійснення кредитної угоди, а також зі специфікою галузі

позичальника. Необхідно враховувати вплив на розвиток даної галузі альтернативних галузей, систематичного ризику в порівнянні з економікою в цілому, схильність галузі циклічності попиту, сталість результатів у діяльності галузі і т.д.[7]

У залежності від кількості врахованих факторів і прийнятої шкали розробляється таблиця визначення класу кредитоспроможності позичальника на основі ділового ризику:

Термін погашення – це період часу, протягом якого відбувається повна виплата основного боргу та відсотків за використання позикових засобів. Даний показник використовується в тих випадках, коли виплата основного боргу і відсотків здійснюється неодноразово після закінчення терміну використання позикових засобів, а частинами – протягом визначеного періоду часу, що передбачено графіком.

Розрахунок повного терміну використання позикових засобів здійснюється в розрізі перерахованих елементів, виходячи з цілей їх використання і сформованої на фінансовому ринку практики встановлення пільгового періоду і терміну погашення.

Середній термін використання позикових засобів визначається за кожним цільовим напрямом залучення цих засобів; за обсягом їх залучення на коротко- і довгостроковій основі; за сумою позикових засобів, що залучається в цілому. Розглянуті показники фінансової стійкості підприємства свідчать про те, що фінансовий стан може стабілізуватися, якщо підприємство обере ефективну політику управління фінансовими ресурсами підприємства та впроваджуватиме ряд стабілізуючих заходів.

ВИСНОВКИ. Благополучний фінансовий стан підприємства - це важлива умова його безперервного й ефективного функціонування. Для його досягнення необхідно забезпечити постійну платоспроможність суб'єкта, високу ліквідність його балансу, фінансову незалежність і високу результативність господарювання.

Фінансовий стан підприємства необхідно аналізувати з позицій і короткострокової, і довгострокової перспектив, тому що критерії його оцінки можуть бути різні. Стан фінансів підприємства характеризується розміщенням його засобів і джерел їхнього формування, аналіз фінансового стану проводиться з метою установити, наскільки ефективно використовуються фінансові ресурси, що знаходяться в розпорядженні підприємства. Фінансову ефективність роботи підприємства відображає

забезпеченість власними оборотними коштами, стан нормованих запасів товарно-матеріальних цінностей, стан і динаміка дебіторської і кредиторської заборгованості, кількість обігових коштів, система їх управління, матеріальне забезпечення банківських кредитів. [8]

Стійке фінансове становище підприємства залежить насамперед від поліпшення таких якісних показників, як продуктивність праці, рентабельність виробництва, фондівіддача. Рациональному розміщенню засобів підприємства сприяє чітка організація матеріально-технічного забезпечення виробництва, оперативна діяльність по прискоренню грошового обігу. У той же час існують фінансові труднощі підприємства, відсутність засобів для своєчасних розрахунків можуть вплинути на стабільність постачань, порушити ритм матеріально-технічної сировини. У зв'язку з цим аналіз фінансового стану підприємства й аналіз виробничої сторони її діяльності повинно взаємно доповнювати один одного. Необхідно переглянути виробничу програму, матеріально-технічне постачання, організацію праці і нарахування заробітної плати, підбір і розстановку-персоналу, керування якістю продукції, ринки сировини і ринки збуту продукції, заключити договори з регіональними представниками, переглянути інвестиційну й цінову політику.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” з наступними змінами.
2. Кримінальний кодекс України з наступними змінами.
3. Бідюк П.І. Аналіз ризику банкрутства підприємств з використанням чітких танечітких моделей / П.І. Бідюк, В.В. Вертелецький, А.О. Жирова //Економічний вісник Національного технічного університету України«Київський політехнічний інститут». — 2015. — № 12. — С. 477–490.
4. Копилук О. І. Проектне фінансування: навч. посібник / О. І. Копилук, З. Р. Костак. - Львів: Вид-во ЛТЕУ, 2016. – 311 с.
5. Малюська Д. Процедура банкрутства в сучасних реаліях України / Інтернет-видання «Економічна правда» [Електронний ресурс] / Д. Малюська. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/03/1/583495/>
6. Троц І.В. Система попередження та економічні напрями запобіганнябанкрутству підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд.екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та

- управління підприємствами (завидами економічної діяльності)» / І.В. Троц. — Хмельн.: Хмельницький нац. ун-т, 2016. — 21 с.
7. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2008. — 412 с.
8. Трусова Н.В., Терновський В.О., Терещенко М.А. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навчальний посібник / Н.В. Трусова, В.О. Терновський, М.А. Терещенко. — За заг. ред. Трусової Н.В. — Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. — 482 с.

Черкащенко Альона Андріївна
студентка магістратури спеціальності
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович
к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування
Полтавський інститут економіки і права

МЕТОДИ ОЦІНКИ І УПРАВЛІННЯ СОБІВАРТІСТЮ ЕКСПОРТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

За сучасних ринкових умов, які характеризуються перенасиченням ринку промисловими товарами, зростає конкуренція, що змушує кожного учасника ринку боротися за своє місце. Перемагає, як правило, той, у кого вища якість і нижча ціна на продукцію. Саме ці два основні чинники впливають на результат конкурентної боротьби, резервом зростання позитивного впливу яких є, насамперед, собівартість. Коли посилюється конкурентна боротьба на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту, вивчення та врегулювання рівня собівартості продукції набуває великого значення, оскільки відображаючи всі сторони господарської діяльності промислових підприємств та перебуваючи у взаємозв'язку з показниками ефективності їхньої діяльності, дозволяє оцінити досягнення та недоліки по відношенню до конкурентів, надає більш правильну оцінку рівню показників прибутку і рентабельності.

Питанням управління собівартістю експортної продукції приділялася і приділяється увага великої кількості вчених-економістів.

Більшість із них по-різному вирішували завдання щодо визначення змісту цього поняття, однак ставили однакові завдання для вирішення: визначення ціни та рентабельності продукції; обґрунтування рішень про зняття з виробництва продукції, яка не користується попитом; оптимізація рівня інших витрат, пов'язаних з операційною діяльністю підприємства; визначення загального рівня ефективності його діяльності.

Вибір методів управління собівартістю визначається наявністю низки критеріїв, які зумовлюють доцільність їхнього дослідження. Умови вибору розглядаються як набір конкретних критеріїв, що впливають на вибір методів управління собівартістю.

Серед критеріїв, що зумовлюють вибір методів управління собівартістю, можна запропонувати такі: можливість ідентифікації різних видів собівартості продукції відповідно до послідовності їх формування (виробнича собівартість, собівартість готової продукції, собівартість реалізованої продукції); правильне включення накладних витрат до собівартості продукції; відповідність обліку собівартості продукції існуючим законодавчим нормам; облік змін розміру собівартості продукції під впливом внутрішніх факторів; облік змін розміру собівартості продукції під впливом зовнішніх факторів; пошук шляхів зниження собівартості продукції.

Відповідно запропонованим критеріям стає можливим обґрунтування вибору методів управління собівартістю продукції, сукупне застосування яких дозволить отримати очікуваний результат, який полягає в оптимізації суми витрат, що складають собівартість продукції, відповідно доходу, який отримує підприємство від реалізації такої продукції. Зв'язок критеріїв з обраними методами подано в табл. 1.

Таблиця 1.

Вибір методів управління собівартістю відповідно критеріям

Критерій	Метод
1	2
Можливість визначення різновидів собівартості продукції (виробнича собівартість, собівартість готової продукції та реалізованої продукції)	Метод VCC (аналіз ланцюжка цінностей)
Правильне включення накладних витрат до собівартості продукції	Метод ABC

Відповідність обліку собівартості продукції існуючим законодавчим нормам	Метод директ-костинг
Облік змін розміру собівартості продукції під впливом внутрішніх факторів	Метод VCC + Метод ABC + Метод директ-костинг
Облік змін розміру собівартості продукції під впливом зовнішніх факторів	Метод бенчмаркінг
Пошук шляхів зниження собівартості продукції	Допоміжні методи та інструменти для впливу на собівартість продукції

Логіка повної калькуляції витрат полягає в тому, що всі витрати на управління конкретним підприємством, скажемо, заводом, є частиною витрат на продукцію, що випускається цим заводом. Наприклад, орендна плата може являти собою вид витрат, що не зміниться просто через те, що ми зробимо одну додаткову одиницю продукції, але якби ми не орендували завод, нам ніде було б здійснювати виробництво, і тому орендна плата служить найважливішим елементом витрат на виробництво кожної одиниці продукції [1].

Повні витрати - це повна сума ресурсів, звичайно вимірюваних у грошовому вираженні, витрачених для досягнення певної мети. Сюди входять всі ресурси, витрачені для досягнення цієї мети.

Облік по повній собівартості (стандарт-костинг) ведеться: по фактичній собівартості, нормативної й планової.

Облік по усіченій собівартості здійснюється на основі нормативної й планової собівартості (директ-костинг).

В основі системи стандарт-кост лежить попереднє (до початку виробничого процесу) нормування витрат по статтях видатків:

- основні матеріали;
- оплата праці основних виробничих робітників;
- виробничі накладні видатки (заробітна плата допоміжних робітників, допоміжні матеріали, орендна плата, амортизація встаткування й ін.);
- комерційні видатки (видатки на збут).

Схематично система обліку стандарт-кост виглядає в такий спосіб[2]:

1. Виторг від продажу продукції.
2. Стандартна собівартість продукції.
3. Валовий прибуток.
4. Відхилення від стандартів.
5. Фактичний прибуток.

Калькуляція, розрахована за допомогою стандартних норм, є основою оперативного керування виробництвом і витратами. Відхилення, що виявляються в поточному порядку, від установлених стандартних норм витрат піддаються аналізу для з'ясування причин їхнього виникнення. Це дозволяє економістові оперативно усувати перешкоди у виробництві, вживати заходів для їхнього запобігання в майбутньому.

Література:

1. Курочкин А.С. Операционный менеджмент: Учеб. пособие. / Курочкин А.С. – К.: МАУП, 2017. – 144 с.
2. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / За ред. О.А. Кириченка. – К.: Знання, 2015. – 493 с.

Щурпець Богдан Сергійович

студент магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Захарін Сергій Володимирович

д.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування,

Полтавський інститут економіки і права

МОНОПОЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання монополії на сучасному етапі розвитку світової економіки є дуже актуальними, оскільки вплив монополії на розвиток світового господарства може бути як шкідливим, так і корисним. Монополія являє собою концентрацію виробництва, об'єднання технологічних, інтелектуальних та фінансових ресурсів. Монополія – це виключне право, що надається державі, підприємству, організації, фізичній особі на здійснення якої-небудь діяльності.

Значний внесок в дослідження питань природних монополій здійснили такі сучасні вітчизняні і зарубіжні науковці, як В. Базилевич, Н.

Белоусова, А. Бутиркін, Г.З. Борисенко, В. Бодрова, В. Венгер, І. Галиця, А. Городецький, Я. Жаліло, А. Колганов, В. Кривуцький, М. Масс, В. Цапелік, Я. Чумакова, А. Юданов та інші.

Метою статті є висвітлення монополістичних аспектів ринкової економіки.

В економічній теорії під монополією розуміють велике підприємство, фірми, що контролюють значну частину виробництва і збуту певного виду продукції, пануючи на ринку з метою одержання монопольного прибутку. Монополії бувають різні: економічні, політичні й технологічні; глобальні і локальні; державні і приватні; абсолютні і відносні; внутрішні і зовнішні; монополії влади, управління та власності, й інші.

Найбільш визначальним критерієм монопольного утворення є панування на ринку (проте слід звернути увагу, що для контролю над акціонерним товариством потрібно зосередити в одних руках 20, а інколи й 10% акцій, і цього буде достатньо, так як і панування на ринку одному великому підприємству буде достатнім виробляти 10-20% продукції. У світовій же практиці монополією вважається зосередження в одних руках 30% ринку). Таке домінування дає змогу підприємцю самостійно, або разом з іншими підприємцями обмежити конкуренцію на ринку певного товару [3, с. 68].

Монопольного становища бажають досягти кожен підприємець чи підприємство. Це дозволило б їм уникнути цілого ряду проблем та небезпек, пов'язаних з конкуренцією, зайняти привілейовану позицію на ринку. Шляхом концентрації у своїх руках переважної більшості виробництва, маючи так звану господарську владу, такі підприємства в змозі нав'язувати іншим суб'єктам ринкових відносин свою волю. По суті справи, це можна вважати підкоренням інтересів суспільства власним інтересам фірми.

В останні роки відбувається швидке і глибоке переплітання активів компанії різної національної приналежності. Наприклад, американська фірма «Крайслер» придбала частину активів «Пежо», «Форд», володіє частиною активів «Того когьо», компанія «Дженерал моторз» – фірми «Ісудзу» і «Судзукі». Західнонімецькі, французькі і японські фірми, в свою чергу, купують підприємства американської хімічної, металургійної, автомобільної та інших галузей [4, с. 118].

Існують різні види монополій, які можна класифікувати на 3 основні: природна, адміністративна та економічна. Природна монополія виникла в наслідок об'єктивних причин. Вона відбиває ситуацію, коли попит на даний товар чи послугу найкраще задовольняється однією чи декількома фірмами. В її основі лежить особливості технології виробництва та обслуговування споживачів. Тут конкуренція неможлива. Прикладом можуть слугувати енергозабезпечення, телефонні послуги, трубопровідний транспорт. У цих галузях існує обмежена кількість, якщо не єдине національне підприємство, і тому, звичайно, вони займають монополічне становище на ринку. Економічна монополія є найбільш поширеною. Її поява обумовлена економічними причинами, вона розвивається на основі закономірностей господарського розвитку. Мова йде про підприємців, що зуміли завоювати монополічне становище на ринку шляхом концентрації та централізації капіталів [4, с. 312].

Сучасна теорія виділяє 3 типи монополій: 1) монополія окремого підприємства; 2) монополія як змова; 3) монополія, що базується на диференціації продукту. Все вищесказане про чисту монополію стосується першого виду монополій. Досягти такого монополічного становища нелегко і про це свідчить сам факт рідкості таких утворень. Крім того, цей шлях до монополії можна вважати «порядним», оскільки він передбачає постійне підвищення ефективності діяльності, досягнення переваги над конкурентами. Більш поширеним і доступним є шлях угоди декількох значимих фірм. Він дає можливість швидко створити ситуацію, коли продавці (виробники) виступають на ринку «єдиним фронтом», коли зводиться на ніщо конкурентна боротьба, на сам перед, цінова, покупець опиняється в безальтернативних умовах.

Розрізняють 5 основних форм монополістичних об'єднань. Монополії монополізують усі сфери суспільного відтворення: безпосереднє виробництво, обмін, розподіл і споживання. На основі монополізації сфери обертання виникли найпростіші форми монополістичних об'єднань – картелі і синдикати.

Монополізм, попри свою антиринкову спрямованість, став органічною складовою сучасних економічних систем. Можна стверджувати, що в них діють монополістичні тенденції, які неухильно ведуть до виникнення монополістичних утворень. Останні разом з базовими виробничими відносинами формують монополістичну ринкову економічну систему [1, с. 29].

Внаслідок посідання домінуючого становища на ринку, монополні утворення мають можливість впливати на процес ціноутворення, формувати вигідні для себе ціни. Йдеться про встановлення монопольної ціни, яка встановлюється підприємцем, який займає монопольне становище на ринку, приводячи до обмеження конкуренції і порушенню прав споживачів. Ця ціна розрахована на отримання надприбутку чи монопольного прибутку, бо саме в ціні привабливе монопольне становище. Монополісти встановлюють монопольно високі (монополні утворення продавців) та монопольно низькі ціни (монополні утворення покупців). В обох випадках ціни помітно відхиляються від конкурентно-рівноважних цін. Так, під монопольно високою ціною слід розуміти ціну, рівень якої відхиляється вгору від ціни, що могла би скластися на конкурентному ринку під впливом попиту і пропозиції. Це створює додаткові прибутки монополістам (монопольну ренту) і в той же час покладає на споживачів своєрідну «данину» [1, с. 33].

Перед монополістом встає специфічна задача – вибір рівня ціни, який необхідно не лише встановити, але й втримати. Рішення цієї задачі розпадається на 2 етапи: визначити випуск і свідомо обмежити його, оскільки із зростанням продажу знизиться ціна; відпрацювати і втілити цінову стратегію.

Сучасна ринкова економіка характеризується переплітанням конкуренції та монополії. Монополія створює конкуренцію, яка в свою чергу створює монополію. Синтез полягає в тому, що монополія може втримуватися завдяки тому, що вона постійно вступає в конкурентну боротьбу.

Навколо монополій формується негативна громадська думка, яка вимагає державного захисту споживачів від свавілля монополіста, обмеження його діяльності. Боротьба з монополіями не має на меті ліквідацію чи заборону крупних монопольних утворень, бо у суспільстві давно склалося розуміння того, що монополія, як один з основних факторів зростання прибутку не може бути «приборкана». Тому основним завданням є поставити її під державний контроль, усунути можливість зловживань монопольним становищем. Можна назвати такі дві основні форми боротьби з монополіями: 1) попередження створення монополій; 2) перешкоджання використанню монопольної влади [1, с. 40].

Найбільш помітним зовнішнім проявом існування монополії є зростання цін і наявність дефіциту, стимулювання інфляційних процесів.

Монополія веде до гальмування науково-технічного прогресу. Послабивши тиск конкуренції, монополія створює можливість стримування запровадження у виробництво технічних новинок, сповільнювати нововведення. Монопольне становище і вигоди, що з нього випливають, послаблюють стимули до постійного вдосконалення виробництва, до зростання ефективності. Завоювавши монопольне становище на ринку, фірма сповільнено реагує на вимоги НТП, аж поки не відчуже реальної загрози втрати своєї домінуючої позиції. Досвід США показує, що найнижчі частки витрат на наукові дослідження в сумі продаж мали фірми, що посідали монопольне становище [2, с. 36].

Ще одним негативним наслідком монополій є неоптимальний розподіл і використання ресурсів. Монополізація спричинює деформацію господарських зв'язків і процесів. В умовах монополізації розподіл здійснюється за іншим критерієм – оптимізацією монопольних прибутків, розміщення ресурсів між альтернативними можливостями їх використання. Маючи не заслужені прибутки, монополія перекупує(перехоплює) ресурси позбавляючи їх тих, хто міг би їх використати ефективніше. В результаті здійснюється економічно невиправдані інвестиції, отримуються «незароблені» доходи. Отже, монопольна деформація економіки помітно знижує її ефективність [5, с. 36].

Монополізація економіки тягне за собою значні втрати для суспільства. Головними серед них є зниження ефективності національної економіки та значні втрати на добробуті суспільства.

Отже, майже усім економічним системам притаманною являється монополія. Економічний розвиток відбувається таким чином, що сама конкуренція породжує монопольні тенденції, провокує появу монопольних утворень. Проникнення монополій в усі сфери суспільного відтворення – безпосереднє виробництво, обмін, розподіл і споживання – призвело до появи стійких монополістичних об'єднань, які створювалися на тривалий термін. Монополія та її утворення зумовлюють застій господарського механізму, паралізують конкуренцію, загрожують ефективному функціонуванню ринку. Не зважаючи на чималий список негативних проявів монополій, є в ній й позитивні риси, серед яких набагато більше можливостей розвивати сучасне виробництво, впроваджувати найновішу техніку й технологію, тим самим виходити на

світовий ринок з ексклюзивною продукцією, надавати широкий спектр послуг.

Список використаних джерел:

1. Башнянін Г. І. Політична економія. Навчальний посібник 5-те видання / Г. І. Башнянін, Є. С. Шевчук. – Л. : Новий світ-2000, 2006. – 480 с.
2. Большаков А. К. Экономика : Учебник / А. К. Большаков, А. Н. Архипова, А. Н. Нестеренко. – М. : Проспект, 1997. – 787 с.
3. Кривенко К. О. Теорія ринкової економіки і практика переходу України до ринку / К. О. Кривенко // Економіка України. – 1992. – № 7. – 97 с.
4. Мочерний С. В. Основи економічної теорії / С. В. Мочерний. – Т. : АТ «Тарнекс», 1993. – 416 с.
5. Покрытан П. А. О регулировании монопольных тарифов / П. А. Покрытан // Экономист. – 2006. – № 2. – 37 с.

Юнак Тетяна Василівна

студентка магістратури спеціальності

«Фінанси, банківська справа та страхування»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шаравара Роман Іванович

к.е.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування

Полтавський інститут економіки і права

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Підприємство як структурна одиниця економіки та організована система функціонує заради отримання прибутку, як основного результату процесу маніпуляції факторами виробництва. Вся складна структура, кожна ланка підприємства націлена на продукування доданої вартості, величина, якість якої і показує потенційний прибуток в даних мікроекономічних умовах.

Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства. Вони вимірюють доходність підприємства з різних та групуються в

співвідношенні інтересами учасників економічного процесу, ринкового обміну.

Показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку (та доходу) підприємства. З цієї причини вони є обов'язковими елементами порівняного аналізу та оцінки фінансового стану підприємства[1].

При аналізі виробництва, показники рентабельності можна об'єднати в наступні групи:

- 1) показники рентабельності продукції;
- 2) показники рентабельності капіталу (активів);
- 3) показники, розраховані на підставі власних грошових коштів.

Перша група показників формується на підставі розрахунків рівнів рентабельності (доходності) по показникам прибутку (доходу).

Даний показник характеризує прибутковість (доходність) продукції базисного та звітного періоду.

Друга група показників рентабельності формується на підставі розрахунків рівнів рентабельності в залежності від зміни розміру та характеру авансованих коштів: всі активи підприємства; інвестиційний капітал (власні кошти + довгострокові зобов'язання); акціонерний (власний) капітал.

Неспівпадання рівнів рентабельності по цим показникам характеризує ступінь використання підприємством фінансових важелів для підвищення доходності, довгострокових кредитів та інших зайнятих коштів[2].

Дані показники – практичні. Вони відповідають вимогам власників. Наприклад, адміністрацію підприємства цікавить віддача (доходність) всіх активів (всього капіталу); потенційних інвесторів і кредиторів - віддача на вкладений капітал; власників та засновників - доходність акцій.

Різноманітність показників рентабельності визначає альтернативність пошуку шляхів її підвищення. При аналізі шляхів підвищення рентабельності важливо розрізняти вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Такі показники, як ціна продукту і ресурсу, обсяг ресурсів та обсяг виробництва продукції, прибутку від реалізації та рентабельності (доходності) продаж, знаходяться між собою в тісному функціональному зв'язку.

Підприємство, насамперед, звертає свою увагу на проблеми контролю за змінами промислової продуктивності і намагається знизити роль зовнішнього фактору, або фінансової продуктивності. Однією з вимог процвітання підприємства являється розширення ринку збуту продукції за рахунок зниження ціни за товари. Оскільки цей процес не супроводжується зниженням цін на ресурси, то роль дефлятора ціни в формуванні доходності підприємства знижується. Це "природним" шляхом переключає сферу вимог керівництва на контроль за змінням промислової продуктивності, тобто за внутрішніми факторами: зниження матеріалоємності і трудомісткості продукції, підвищення віддачі основних фондів, машин та обладнання.

В ринковій економіці надається велике значення порівнянням прибутку з прибуткоутворюючими факторами і базами її формування. При стандартній оцінці фінансового стану підприємства західними методиками пропонується наступні умови [3, с. 208]:

- По-перше, використання системи взаємозв'язаних показників рентабельності, кожний з яких несе однакове навантаження як для робітників підприємства так і для користувачів фінансової інформації (менеджерів, акціонерів, інвесторів та кредиторів);
- По-друге, використання системи показників рентабельності як однієї з елементів фінансово-економічної оцінки поточного становища підприємства;
- По-третє, необхідність проведення динамічного і порівняного аналізу показників рентабельності по секторам основної діяльності, по підприємствам-аналогам і підприємствам-конкурентам.

Для цієї мети розроблена система показників рентабельності, котра об'єднує три основним класи показників (табл. 1.)

Таблиця 1.

Система фінансових коефіцієнтів рентабельності

Основні класи показників рентабельності	Фінансові коефіцієнти рентабельності
1. Показник рентабельності, розрахований на підставі прибутку (доходу)	1.1 .Коефіцієнт рівня валового прибутку 1.2.Коефіцієнт рівня прибутку від основної (операційної) діяльності 1.3.Коефіцієнт рівня прибутку всієї діяльності підприємства 1.4.Коефіцієнт рівня чистого прибутку

	1.5.Коефіцієнт критичної рентабельності
2.Показник рентабельності, розрахований в зв'язку з використанням виробничих активів	2.1.Коефіцієнт віддачі на всю суму виробничих активів 2.2.Коефіцієнт віддачі на інвестований капітал 2.3.Коефіцієнт віддачі на акціонерний капітал
3.Показник рентабельності, розрахований на підставі потоків власних грошових коштів	3.1.Коефіцієнт рентабельності відбору 3.2.Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу 3.3.Коефіцієнт рентабельності власного капіталу 3.4.Коефіцієнт обслуговування боргу

Зважаючи на вищевикладене, розрізняють наступні підвиди рентабельності:

1. Показник рентабельності, розрахований на підставі прибутку (доходу).

2. Показник рентабельності, розрахований в зв'язку з використанням виробничих активів.

3. Показник рентабельності, розрахований на підставі потоків власних грошових коштів.

Література:

1. Пігуль Н.Г. Управління прибутком підприємства / Н.Г. Пігуль // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – № 28. – С. 125-132.
2. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навч. посібник/ О.О. Гетьман – К.:Центрнавч. літератури, 2016. – 488 с.
3. ХиксДж. Стоимость и капитал / Дж. Хикс. – М.: Прогресс, 1993. – 488 с.

СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Андрійченко Вікторія Сергіївна
студентка II курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права,

Науковий керівник: Гета Алла Вододимирівна
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ НА РЕЦИДИВНИЙ БРОНХІТ

Вступ. Захворювання органів дихання як у дорослих, так і у дітей залишаються найбільш розповсюдженими в Україні. За поширеністю перше місце серед бронхо-легеневої патології у дітей посідають бронхіти, зокрема їх рецидивні форми [1]. Рецидивний бронхіт зустрічається у дітей різного віку, але найчастіше у періоді від 4 до 7 років [1]. Ця патологія виявляється більше ніж у 3 % дітей дошкільного віку. У подальшому житті можливою є трансформація рецидивного бронхіту на бронхіальну астму або хронічний бронхіт, що призводить до значного погіршення якості життя окремої людини та зменшення потенціалу здоров'я усієї нації. Крім того, значними є економічні витрати, пов'язані з тимчасовою непрацездатністю батьків при виникненні рецидиву бронхіту у дитини.

Гострий період рецидивного бронхіту характеризується бурхливим перебігом, спонукаючи педіатрів на призначення потужної протизапальної терапії. Подібна тактика виявляється не завжди виправданою, оскільки призводить до посилення алергізації дитячого організму та ослаблення й без того зниженого імунітету [2]. Тому важливість розробки програм фізичної реабілітації, які базуються на природних засобах відновлення та підтримання здоров'я, для дітей з рецидивним бронхітом набуває все більшого значення.

Результати дослідження. На сьогодні розроблено низку програм фізичної реабілітації для дітей із захворюваннями органів дихання. Частина таких програм призначена для післялікарняного етапу фізичної

реабілітації дітей, які часто та тривало хворіють. І хоча відомо, що ця група дітей включає значну кількість дітей із рецидивним бронхітом, все ж таки у даному випадку недостатньо враховуються особливості цього захворювання [2].

У наявних програмах фізичної реабілітації дітей із різними респіраторними захворюваннями недостатньо уваги приділено застосуванню нетрадиційних методів відновлення здоров'я. Наявні рекомендації стосуються використання йога-терапії, китайської рефлексотерапії, Су Джок терапії. Проте не було виявлено досліджень щодо комплексного застосування нетрадиційних засобів фізичної реабілітації у дітей з рецидивним бронхітом.

Фізична реабілітація для дітей із рецидивним бронхітом повинна охоплювати такі складові: 1) фізична реабілітація в умовах стаціонару лікарні під час рецидиву бронхіту (лікарняний етап); 2) фізична реабілітація в умовах дошкільного навчального закладу (післялікарняний етап); 3) фізична реабілітація у домашніх умовах (післялікарняний етап).

На лікарняному етапі фізичної реабілітації вирішуються наступні завдання: зменшення запальних явищ; поліпшення дренажної функції бронхів; зменшення застійних явищ у дихальній системі; тренування носового дихання; стимуляція захисних сил організму; тренування рухових навичок; підвищення нервово-психічного тону у дитини.

На післялікарняному етапі фізичної реабілітації вирішуються наступні завдання: відновлення та закріплення нормальної функції зовнішнього дихання; тренування функцій серцево-судинної та дихальної систем; підвищення опірності організму до впливу несприятливих факторів зовнішнього середовища та протидія виникненню респіраторних захворювань.

Фізична реабілітація у домашніх умовах складається з трьох частин: 1) вступної, яка включає загальнорозвивальні вправи для різних м'язових груп і суглобів, а також елементи цигун-терапії; 2) основної, яка включає три блоки вправ: аеробно-циклічні вправи, асани хатха-йоги та елементи пранаями; де діти виконують асани, засвоєні під час занять у лікарні або дошкільному навчальному закладі; 3) заключної, до якої входить самомасаж вušних раковин, що рекомендується до виконання батькам разом з дитиною.

Всі зазначені засоби фізичної реабілітації дітей з рецидивним бронхітом полягають, по-перше, в урахуванні різних етапів у межах

однієї комплексної програми фізичної реабілітації, по-друге, у запровадженні навчання батьків цього контингенту дітей самостійному застосуванню засобів фізичної реабілітації у домашніх умовах, і по-третє, у поєднанні традиційних (лікувальна гімнастика, масаж, м'які техніки мануальної терапії) і нетрадиційних (східні гімнастики, рефлексотерапія, аюрведична дієтотерапія) засобів відновлення здоров'я.

Висновки. Таким чином, актуальність проблеми фізичної реабілітації дітей із рецидивним бронхітом зумовлена поширеністю цієї патології, можливими негативними наслідками для здоров'я дитини у подальшому житті. Це висуває завдання, пов'язані з проведенням комплексу заходів фізичної реабілітації та оздоровлення, до групи найважливіших медико-соціальних проблем. Незважаючи на наявність інформації та розробок окремих авторів, недостатньо розкритою залишається проблема комплексного використання різних засобів фізичної реабілітації для відновлення здоров'я цього контингенту дітей на різних етапах фізичної реабілітації.

Література

1. Арешина Ю. Застосування традиційних засобів фізичної реабілітації при загостренні рецидивного обструктивного бронхіту у дітей / Ю. Арешина // Матеріали IX відкритої науково-методичної конференції студентів факультету фізичного виховання, фізичної реабілітації і спортивної медицини. – К., 2016. – С. 123–131.
2. Котелевський В. І. Динаміка основних клінічних показників у дітей дошкільного віку з рецидивним бронхітом на лікарняному етапі фізичної реабілітації / В. І. Котелевський // Слобожанський науково-спортивний вісник – 2016. – № 4. – С. 111–115.

Бабенко Вікторія Вікторівна
студентка 4 курсу, напрям підготовки «Здоров'я людини»

Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна
к.пед.н., доцент, доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання
Полтавський інститут економіки і права

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕНЕСЛИ ШЕМІЧНИЙ МОЗКОВИЙ ІНСУЛЬТ

Вступ. Несприятливі фактори сучасного життя призвели до того, що велика кількість осіб щороку отримують каліцтво і різні ураження.

Відносно недавно народжений новий напрямок – адаптивна фізична культура – передбачає, що фізична культура в усіх її проявах, повинна стимулювати позитивні морфо-функціональні зрушення в організмі людей, що мають відхилення в стані здоров'я, формуючи тим самим необхідні рухові компенсації, фізичні якості і здібності. До наукових розробок з адаптивного спорту залучають в даний час фахівців не тільки в галузі фізичної культури і спорту, а й адаптологів, валеологів, психологів, фізіологів, дефектологів, біомеханіків, медиків та інших фахівців. Проте, на жаль, численні роботи з даної проблеми розрізнені, не мають загальної наукової концепції, і залишаються невирішеними багатьох важливих питань. Однак і вітчизняні, і зарубіжні автори відзначають велику практичну значимість, цінність і необхідність занять фізичною культурою і спортом.

Результати дослідження. Мета адаптивного фізичного виховання при порушеннях опорно-рухового апарату — це створення бази рухових і психологічних умінь і навичок, які сприяють підвищенню працездатності особистості та її самореалізації у суспільстві. Переважна більшість хворих, які перенесли мозковий інсульт, стають неповносправними, 20- 25% з них до кінця життя потребують сторонньої допомоги в повсякденному житті. До праці повертаються не більше 10-12 %. У 88% хворих після мозкового інсульту найбільш вираженими є рухові розлади – геміплегії та геміпарези. Ступінь та розподіл рухових порушень у переважній більшості залежать від локалізації та розмірів осередку ураження.

Використання засобів фізичної реабілітації для відновлення рухів в паретичних кінцівках повинно розпочатися вже в перші дні після інсульту, частіше – через 1-2 тижні, і якщо воно не розпочалося до кінця першого місяця, то в цілому перспектива відновлення рухових функцій малоімовірна. Сам процес відновлення рухів (їх об'єму, сили) відбувається в основному в перші 3–6 місяців від початку інсульту. Це є найбільш сприятливий час для проведення активної рухової реабілітації. Відновлення складних рухових навичок (самообслуговування, побутових та трудових) може бути тривалішим і продовжуватись до 1-2 років. Тому використання адаптивного фізичного виховання при порушенні опорно-рухового апарату постає досить актуально. До загальних завдань адаптивного фізичного виховання відносять: відновлення м'язового балансу; корекція деформацій опорно-рухового апарату в цілому, особливо постави; розвиток координації, спритності, витривалості, гнучкості. До засобів АФВ відносять: вестибулярне тренування; дихальні вправи; вправи на розслаблення (за методом Ловицької); на відновлення симетрії плечового пояса, таза і тонусу м'язів спини; для глибоких і поверхневих м'язів спини; силові; на збільшення амплітуди рухів; на диференціацію м'язових зусиль, які вдосконалюють здатність диференціювати простір; гідроаеробіка; ігри; естафети; вправи для профілактики плоскостопості. Задоволення і користь приносять бадмінтон, баскетбол (на візках), волейбол (сидячи), легка і важка атлетика, плавання, теніс, футбол, танці, шашки, шахи. Перевага повинна надаватися циклічним вправам аеробного характеру, виконання яких сприяє нормалізації процесів обміну й підвищенню загальної витривалості. Плавання — ефективний засіб загартовування, підвищення функціональних можливостей серцево-судинної і дихальної систем, розвантаження хребта і суглобів. Під час регулярних занять плаванням оптимізується автоматична регуляція серцевого ритму, нормалізується порушена під час ампутації взаємодія симпатичної і парасимпатичної вегетативних систем, периферичний кровообіг, артеріальний тиск, біоелектрична активність м'язів і ферментативна активність крові, що в цілому підвищує адаптаційні здатності організму. Заняття у воді покращують трофіку і тургор шкіри, нормалізують її гідрофільність,

зменшують плітливість, сприяють росту сили і нормалізації тону м'язів, підвищують споживання кисню тканинами.

Висновки. Виходячи з вище переліченого, а також необхідності оптимізації процесу соціальної адаптації та інтеграції неповносправних у суспільстві, науково-теоретичного обґрунтування подальшого розвитку адаптивної фізичної активності в Україні актуальною є проблема розробки концептуальної моделі використання адаптивної фізичної культури у процесі їх соціальної інтеграції та адаптації. Тому розвиток та впровадження адаптивної фізичної культури повинен активно впроваджуватись в Україні.

Васик Марина Михайлівна
студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна
к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і фізичного
виховання, Полтавський інститут економіки і права

АДАПТИВНЕ ПЛАВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПСИХОФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З АМПУТАЦІЙНИМИ УШКОДЖЕННЯМИ НИЖНІХ КІНЦІВОК

Вступ. В Україні налічується близько 1,5 млн. осіб з ампутаціями кінцівок. Збільшується також і кількість дітей, які мають куксу нижньої кінцівки внаслідок післятравматичних ампутацій та уроджених вад (Безсмертний Ю. О., 2006). Проблема психофізичної реабілітації осіб з ампутаційними ушкодженнями кінцівок має не лише медичне, а й соціальне значення.

Результати дослідження. Заняття фізичними вправами у воді з людьми, які мають різноманітні дефекти кінцівок, застосовуються як одна із форм педагогічного та оздоровчого впливу. Такі вправи є ефективним засобом підвищення функціональних можливостей кардіореспіраторної системи, показників нейрогуморальної регуляції, підвищують стійкість організму до несприятливих факторів зовнішнього середовища [1].

Відсутність статичної напруги м'язів під час виконання вправ, горизонтальне положення тулуба під час плавання полегшує роботу

серця, сприяє нормалізації тону судин, збільшенню кількості функціонуючих капілярів, покращенню венозного відтоку та лімфообігу. Термічний фактор водного середовища має суттєве значення у відновленні нервово-рефлекторних і судинних процесів. Подразнення шкіряних рецепторів викликає збільшення потоку імпульсів у центральну нервову систему, що в свою чергу змінює судинний тонус, периферичний опір капілярів і призводить до перерозподілу крові у внутрішніх органах. У воді підвищується амплітуда рухів у суглобах, довільні м'язові скорочення посилюють інтенсивність обмінних процесів, підвищується споживання кисню та накопичення тепла. Гідроневагомність значно знижує гравітаційні навантаження на пошкоджену кінцівку, дозволяючи при цьому дозувати та відносно рівномірно розвивати зусилля кінцівкою. Систематичні заняття плаванням допомагають розвивати у дітей і підлітків сміливість, рішучість, дисциплінованість, знизити надмірну збудливість і роздратованість, виховують фізичні якості та впевненість у собі [2].

Однією з форм проведення занять у водному середовищі після ампутації нижніх кінцівок є корекційно-оздоровча гімнастика, що спрямована на підвищення адаптаційно-компенсаторних можливостей організму, профілактику порушень постави та утворення контрактур, розвиток сили м'язів, координаційних здібностей, підвищення імунологічної резистентності. Заняття проводять у басейні, глибина якого не більше 1,2 м. Температура води складає 25-26⁰С. Діти після ампутації гомілки чи стегна для проходу до чаші басейну користуються милицями, спуск у воду здійснюють по стаціонарній драбині з поручнями. Діти після ампутації обох нижніх кінцівок для проходу до чаші користуються кріслом-коляскою, а для спуску у воду – спеціальними електромеханічними підіймачами. Заняття гімнастикою у воді проводяться в групах по 4-6 осіб або індивідуально, тривалістю 30-45 хв. В основній частині заняття застосовують вправи, що виконуються біля опори та з допоміжними плаваючими засобами в положенні лежачи на спині та на грудях. Комплекси гімнастики диференціюють в залежності від рівня ампутаційного дефекту та ступеня обмеження рухових функцій. У заключній частині застосовують вправи на розслаблення, що виконуються з опором на поручні бортика басейну з використанням спеціальних плаваючих засобів у положенні лежачи на спині або без

опори легкими збалансованими рухами верхніх та нижніх кінцівок невеликої амплітуди [3].

Ю. А. Орешкіна виділяє деякі закономірності навчання плаванню дітей з ампутаційними ушкодженнями кінцівок. Навчання підготовчим вправам доцільно проводити в залі сухого плавання з наступним закріпленням вивчених рухів у воді. Рекомендується кожному вправу вивчати за наступною схемою: вивчення вправ на суші, закріплення рухів у воді біля нерухомої опори, закріплення рухів у воді з рухомою опорою, закріплення рухів без опори. Послідовність вирішення завдань під час початкового навчання плаванню полягає в наступному: навчання рухам рук і ніг у різних площинах, зануренню у воду з затримкою дихання, виплиттю, утриманню горизонтального положення на грудях, спині, боці, ковзанню на грудях і спині.

Під час навчання спортивним способом плавання доцільно застосовувати паралельно-послідовний метод, який передбачає одночасне вивчення основних елементів техніки кожного способу, вивчення допоміжних елементів і вдосконалення основних, навчання узгодженості рухів у всіх способах. При цьому послідовність навчання спортивним способом плаванню є наступною: кріль на грудях, кріль на спині, батерфляй, брас. Необхідність навчання плаванню способом батерфляй після способів кріль на грудях і на спині пояснюється його координаційною складністю для не підготовленої дитини. Засвоєння цього способу плавання перед вивченням брасу обумовлене тим, що рух ногами змінюється з попереминого на одночасний у тій же площині. Необхідно враховувати, що навчання способу кріль на грудях і кріль на спині, брас необхідно розпочинати з розучування рухів руками та дихання, а способу батерфляй – із рухів ногами.

Унаслідок обмеження рухової активності в дітей з ампутаційними ушкодженнями кінцівок спостерігаються порушення, пов'язані з відображенням образу рухових дій, що вивчаються, і які потребують більш детального вивчення окремих елементів. На першому етапі навчання особлива увага звертається на засвоєння імітаційних і підвідних вправ на суші. Вправи виконують у різних вихідних положеннях: сидячи на підлозі чи гімнастичній лаві, стоячи біля гімнастичної стінки або іншої опори. На другому етапі відбувається навчання відповідності дихання з фазами плавання. Особлива увага звертається на попередження можливих помилок. Вправи виконують лежачи на животі з рухами рук і ніг.

Одночасно вирішуються завдання, що спрямовані на розвиток здатності до орієнтації в просторі, диференціювання силових, часових і просторових параметрів руху, гнучкості, швидко-силових здібностей. Об'єм часу, що відводиться на навчання в залі «сухого» плавання та на воді, визначається у відповідності до етапів вивчення техніки рухових дій. На першому етапі тривалість занять у залі складає 70% загального часу, на другому – 30% [2, 3].

Для методично правильної організації занять плаванням дітей з ампутаційними ушкодженнями кінцівок необхідно враховувати деякі біомеханічні особливості положення тіла у воді, що обумовлені зменшенням маси тіла. Внаслідок ампутації відбувається зміщення загального центру маси тіла в прямій залежності від рівня ампутаційного дефекту. Після ампутації на рівні середньої третини гомілки загальний центр маси тіла зміщується в бік збереженої кінцівки на 8 мм і вгору на 45 мм, після ампутації на рівні стегна – на 13 мм і 79 мм, відповідно. Після ампутації обох нижніх кінцівок на рівні стегна зміщення загального центру маси тіла вгору виражене більше. Для здорової людини характерне положення у воді, близьке до горизонтального, кут атаки складає біля 8° . Після ампутації гомілки при статичному положенні тіла у воді та затримці дихання на вдиху зберігається положення, близьке до горизонтального, кут атаки майже не змінюється. Після ампутації на рівні стегна також зберігається горизонтальне положення, але спостерігається зменшення кута атаки. Після ампутації обох нижніх кінцівок на рівні стегна під час статичного положення у воді голова та плечовий пояс занурюються у воду, область тазу та кульги кінцівок знаходяться вище рівня води, кут атаки має від'ємне значення. Таке положення значно порушує так звану гідроплануючу позу, а для підтримки горизонтального положення та набуття позитивного кута атаки під час плавання необхідна інтенсивна робота руками. Враховуючи відсутність нижніх кінцівок, просування вперед під час плавання кролем забезпечується лише за рахунок руху верхніх кінцівок, при цьому підготовчі рухи виконуються швидко та низько над водою. Поряд із цим виникає гіперлордоз хребта компенсаторного характеру. Ці особливості викликають збільшення лобового опору, зниження швидкості рухів, розвиток стомлення м'язів верхніх кінцівок [4].

Для корекції положення тіла у воді в період початкового навчання плаванню дітей після ампутації обох нижніх кінцівок на рівні стегон

рекомендується застосування допоміжних плаваючих засобів, обтяжуючого поясу та пробкового жилету.

Висновки. З'ясовано, що проведення занять плаванням із хворими з ампутаційними ушкодженнями нижніх кінцівок з метою досягнення кращого тренувального ефекту та попередження нещасних випадків відбувається за наступною схемою: вивчення вправ на суші, закріплення рухів у воді біля нерухомої опори, закріплення рухів у воді з рухомою опорою, закріплення рухів без опори.

Список використаних джерел

1. Петров В. Г. Медична реабілітація та протезно-ортопедичне забезпечення дітей з куксами нижніх кінцівок : автореф. дис... канд. мед. наук: 14.01.21 / В.Г. Петров; Держ. установа "Ін-т патології хребта та суглобів ім. проф. М. І.Ситенка АМН України". — Х. , 2009. — 19 с.
2. Петров В. Г. Болезни культей нижних конечностей у детей и их лечение / В.Г.Петров // Травма. – 2007. – Т. 8, № 1.– С. 71-76.
3. Пілашевич А. А. Фізична реабілітація при ампутації нижніх кінцівок / Пілашевич А. А. – К.: [Б.В.] 2006. – 81 с.
4. Шульга Л. М. Оздоровче плавання: навч. посіб. / Л.М. Шульга. – К.: Олімп. Л-ра, 2008. -232с.

Галушка Станіслав Сергійович

студент IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права,

Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна

к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ЛІКУВАЛЬНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ГОСТРОМУ ТА ХРОНІЧНОМУ ГАСТРИТІ

Вступ. Центральне місце у проблемі передракових станів шлунка займає хронічний гастрит – найпоширеніша хвороба шлунка. Вважається, що від 50 до 80 % дорослого населення потерпають від хронічного гастриту. Однак вірогідність оцінки поширення хвороби обмежена

об'єктивними труднощами його діагностики. З одного боку, хронічний гастрит тривалий час може не мати клінічних симптомів, що дають привід для звернення до лікаря, а з іншого – верифікація діагнозу можлива лише на підставі морфологічного дослідження, що в подальшому впливає на проблему лікування. Перспективним і новим напрямом консервативної відновної терапії хронічного гастриту може бути застосування фізичної реабілітації для прискорення процесів регенерації.

Результати дослідження. Хвороби органів травлення дуже поширені, вони характеризуються хронічним рецидивуючим перебігом, схильністю до прогресування та виникненню ускладнень, часто є причиною тимчасової та стійкої втрати працездатності. Тому одним із найактуальніших завдань гастроентерології, поряд із своєчасною діагностикою та вдосконаленням методів традиційного лікування, є повноцінна реабілітація хворих із патологією органів травлення на різних етапах (клінічному, санаторному, адаптаційному), з використанням комплексу заходів: лікувально-охоронний режим, дієтотерапія, фармакотерапія та масаж, фізіотерапевтичні процедури, санаторно-курортне лікування, лікувальна фізична культура [1].

Лікувальна фізкультура впливає на всі групи м'язів, а при м'язовій роботі утворюється багато речовин – носіїв енергії, які необхідні клітинам нашого організму, в тому числі для відновлення пошкоджених клітин. При фізичному навантаженні збільшується швидкість течії крові по судинах, тому органи отримують більше кисню і поживних речовин і покращується їхня робота [2]. При хронічних гастритах лікувальна фізкультура допомагає нормалізувати виділення шлункового соку, привести в порядок рухову і ферментативну функції шлунка. Вплив лікувальної фізкультури здатний зменшити запалення, стимулювати відновлення клітин шлунка.

Існує фізіологічна залежність функціональної активності шлунка від того, як і в якій кількості працюють м'язи. Наприклад, помірне фізичне навантаження, за 1,5–2 год до їди або через 1,5–2 год після, збільшує виділення шлункового соку, що важливо враховувати при лікуванні гастриту зі зниженою кислотністю [3]. Фізичні вправи, спрямовані на м'язи черевного пресу, безпосередньо впливають на внутрішньочеревний тиск, а вправи діафрагмального дихання здатні змінити положення діафрагми і діяти на печінку і жовчний міхур.

ЛФК призначається хворим в стадії ремісії, а також при стихаючому загостренні. При ускладненому перебігу і в період загострення заняття фізичною культурою припиняються. Комплекс занять включає в себе ранкову і гігієнічну гімнастику, дозовану ходьбу. Відмінних результатів можна досягти, поєднуючи фізичні вправи з елементами гідротерапії і масажу [4].

Комплекс вправ ЛФК при хворобах органів травлення залежить від виду захворювання. Наприклад, при хронічному гастриті використовуються загальнозміцнювальні вправи для ніг, рук, які поєднуються з дихальними вправами. Крім цього, рекомендують прогулянки, плавання, веслування, ковзани, лижі, спортивні ігри.

ЛФК при гастриті включає лікувальну гімнастику, яка проводиться після зняття гострого болю. У цей період використовуються найпростіші вправи для рук і ніг, які чергуються з дихальними. При хронічному варіанті захворювання застосовують вправи зі збільшеним навантаженням на прес, просту і складну ходьбу, дихальні вправи.

За допомогою лікувальних вправ, виконуваних у помірному темпі або в темпі трохи вище середнього, досягається збільшення вироблення соляної кислоти і ферментів. Пульс під час заняття не повинен перевищувати 150 уд/хв. У комплекс вправ входять дихальні заняття, вправи для м'язів черевного преса. Починати заняття необхідно поступово, збільшуючи кількість вправ у міру поліпшення загального стану [3, 4].

У гострий період захворювання лікувальні вправи потрібно виконувати у вихідному положенні лежачи на спині, напівлежачи, сидячи. Необхідно уникати різких рухів. При зменшенні болю додаються вправи у вихідному положенні на боці, стоячи. Через 1,5–2 місяці можна займатися лежачи на животі.

Ефективність лікувальної фізкультури багато в чому залежить від віри хворого в корисність цього методу та наполегливості. Дуже важливо займатися фізичними вправами систематично під керівництвом інструкторів, дотримуючи принципу поступового підвищення навантаження, переходу від простих до складніших вправ. Бажано здобути навички з лікувальної фізкультури використовувати і в домашніх умовах.

Заняття лікувальною фізкультурою на відкритому повітрі дають змогу використовувати одночасно і дію інших лікувальних факторів

(повітряні і сонячні ванни), а виконання фізичних вправ у воді полегшує навантаження і водночас посилює ефект.

Висновки. Ефективність застосування засобів фізичної реабілітації, зокрема лікувальної фізичної культури, при хронічному гастриті має проявлятися у зменшенні скарг хворих (зникнення болю, печії, відрижки), покращенні самопочуття (сон, настрій, апетит). Результати дослідження довели необхідність застосування лікувальної фізичної культури поряд із медикаментозним лікуванням хворих на хронічний гастрит та перспективи подальших досліджень ефективності залежно від типу гастриту.

Список використаних джерел:

1. Князев М. В. Атрофия слизистой оболочки желудка как предраковое заболевание: методы диагностики / М. В. Князев // Клиническая эндоскопия. – 2008. – № 4. – С. 2–12.
2. Лапина Т. Л. Хронический гастрит и рак желудка: последовательные или независимые события? / Т. Л. Лапина // Современная гастроэнтерология – 2009. – № 1. – С. 96–98.
3. Пиманов С. И. Эзофагит, гастрит и язвенная болезнь / С. И. Пиманов. – М.: Медицинская книга, Н. Новгород: Изд-во НГМА, 2000. – 378 с.
4. Філіппов Ю. О. Стан показників здоров'я населення та адміністративних територій України та діяльності гастроентерологічної служби / Ю. О. Філіппов, З. М. Шмігель // Гастроентерология. – Вип. 34. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 3–12.

Герасименко Оксана Іванівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права,
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗІ СТУДЕНТАМИ, ХВОРИМИ НА ОЖИРІННЯ

Вступ. Згідно численних досліджень, тенденція до істотного зростання кількості студентів ВНЗ, хворих на ожиріння, спостерігається з року в рік. Вивчення динаміки приросту хворих на ожиріння студентів показало, що їх кількість невпинно зростає. При цьому помітне збільшення кількості студентів, які мають певні відхилення у стані здоров'я спостерігається зі зростанням курсу – на 1 % щороку.

Сучасні умови навчання у ВНЗ, пов'язані з високим рівнем інтелектуального та емоційного навантаження, водночас супроводжуються недостатньою руховою активністю, що сприяє прогресуванню наявного захворювання та погіршенню стану здоров'я загалом. Ожиріння у студентів – це хвороба студентського способу життя: недостатність рухової активності студентів супроводжується нераціональним харчуванням [1, 4].

Нині особливе значення має ефективне навчання у вищих освітніх установах і яке значною мірою залежить від стану здоров'я студента. Аналіз наявної науково-методичної літератури з цього питання [1–5], показав цілу низку питань, які виявили відсутність чіткої концепції щодо організації занять із фізичного виховання студентів, хворих на ожиріння, протягом навчання у ВНЗ. На основі спостережень та узагальнення наукової літератури по роботі у спеціальних медичних групах (СМГ) із студентами, хворими на ожиріння, зроблений висновок про те, що зміст занять із фізичного виховання не відповідає сучасним вимогам і потребує зміни на більш ефективний.

Актуальність пошуку нових і вдосконалення існуючих форм фізичного виховання зі студентами, хворими на ожиріння, зумовлена

необхідністю в умовах сьогодення підтримання належного рівня здоров'я сучасного студентства.

Результати дослідження. Оптимізація занять фізичним вихованням – це процес створення педагогічних умов, за яких зміст занять мають найбільший тренувальний ефект і відповідають реальним умовам і функціональним можливостям організму студентів [5].

Головна мета занять із фізичного виховання для студентів, хворих на ожиріння, у СМГ – всіма формами, методами, засобами навчання привчати студентів до здорового способу життя, навчати їх пошуку індивідуальних шляхів самовдосконалення для позбавлення надлишкової ваги та пов'язаних із цим проблем у стані здоров'я і, в такий спосіб, сприяти досягненню головної мети занять у СМГ – переведенню студента в основну медичну групу з фізичного виховання.

Заняття з фізичного виховання із цими студентами, в першу чергу, ґрунтуються на врахуванні особливостей захворювання та наявних супутніх патологій ушкодженого хворобою організму, індивідуальних психофізіологічних особливостей, фізичних можливостей та рівня фізичної підготовленості [2, 5]. Особливості ожиріння визначаються його формою та ступенем. Специфіка занять у СМГ зі студентами, хворими на ожиріння, полягає в тому, заняття у таких групах повинні проводитись за спеціальною програмою, спрямованою на позбавлення наявних відхилень у стані здоров'я, внаслідок зменшення маси тіла та підвищення рівня фізичної підготовленості.

На думку спеціалістів органів охорони здоров'я та фізичного виховання основними методами лікування ожиріння є корекція стереотипів поведінки в поєднанні із фізичними вправами [1–5]. В умовах навчання у ВНЗ раціональне використання фізичних вправ, як методу забезпечення раціональної рухової активності студентів, хворих на ожиріння, набуває особливої актуальності, враховуючи широкі можливості їхнього використання для корекції порушень фізичного розвитку.

Згідно проведених досліджень, 90 % студентів, хворих на ожиріння, мають надлишок ваги тому, що в організм надходить надлишок енергії на фоні недостатності фізичного навантаження, і лише 10 % – через наявність серйозних порушень в організмі. Фізичні вправи при ожирінні – це, насамперед, терапія регуляторних механізмів ушкодженого хворобою організму, які є потужним фактором у лікуванні цієї хвороби, перш за все,

шляхом позбавлення надлишкової маси тіла. В лікуванні ожиріння у студентів фізичне виховання розглядається як основний метод боротьби з цим захворюванням [4, 5]. Можливість науково обгрунтованого використання біологічної сутності засобів фізичного виховання, їх доступності та дешевизни, на відміну від медикаментозних засобів, у процесі позбавлення зайвої ваги, залежить тільки від адекватності, систематичності та фахової відповідальності викладача ВНЗ по вибору засобів фізичної активності. Фізична культура у вищій школі є основним засобом забезпечення необхідного рівня фізичної активності, усунення цієї патології, профілактики її виникнення та ведучим фактором відновлення та зміцнення здоров'я [1, 5].

Специфіка занять у СМГ зі студентами, хворими на ожиріння, полягає в тому, що заняття у таких групах повинні проводитись за спеціальною програмою, спрямованою на позбавлення наявних відхилень у стані здоров'я, внаслідок зменшення маси тіла та підвищення рівня фізичної підготовленості. Основними ознаками раціоналізації занять зі студентами, хворими на ожиріння, є:

1. Рівень відповідних реакцій основних функціональних систем організму на заняттях фізичним вихованням не повинен перевищувати фізіологічних норм.
2. Ефективне відновлення фізичної працездатності.
3. Зменшення періоду адаптації до фізичного навантаження.
4. Досягнення кожним студентом максимально можливого для нього в певний період рівня параметрів психофізичного стану.
5. Досягнення позитивної динаміки зменшення маси тіла.

Вказані ознаки є загальними при плануванні та організації занять із фізичного виховання у СМГ зі студентами, хворими на ожиріння, для досягнення оптимального оздоровчого результату. Водночас, слід чітко дотримуватись індивідуалізації курсу, яка здійснюється з урахуванням ступеня та форми ожиріння на основі дозування навантаження. Підвищення ж якості навчального процесу зі студентами, які мають відхилення у стані здоров'я, пов'язується зі створенням базових програм фізичного виховання у СМГ на основі використання різнопланових засобів. Обмеження науково-методичного матеріалу з цієї проблеми вказує на необхідність розробки нового підходу для її вирішення.

Висновки. Основним методологічним чинником раціоналізації занять зі студентами, хворими на ожиріння, у СМГ є те, що заняття у

таких групах потрібно проводити не за спортивною спрямованістю, а для покращення фізичного та психічного здоров'я, внаслідок позбавлення надлишкової маси тіла, і в такий спосіб усунення вад у здоров'я. На основі вищесказаного розроблена науково обгрунтована методика оптимізації фізичної виховання студентів, хворих на ожиріння, яка дає змогу: ввести зміни та доповнення до програми фізичного виховання студентів, хворих на ожиріння, спеціальних медичних груп ВНЗ; ввести позаакадемічні форми занять із фізичного виховання у період канікул та екзаменаційних сесій; проводити ефективну корекцію ваги, сприяючи тим самим фізичній і психічній реабілітації цих студентів, і в такий спосіб сприяти досягненню основної мети занять – переведення студентів в основну медичну групу з фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Бароненко В. А. Здоровье и физическая культура студента / В. А. Бароненко, Л. А. Рапопорт. – М.: Альфа, 2013. – 352 с.
2. Булич Е. Г. Фізичне виховання в спеціальних медичних групах / Е. Г. Булич. – К.: «Вища школа», 2006. – 255 с.
3. Васин Ю. Г. Физические упражнения – основа профилактики ожирения у детей / Ю. Г. Васин. – К.: Здоровье, 2009. – 99 с.
4. Корягін В. М. Фізичне виховання студентів у спеціальних медичних групах : навч. посіб. / В. М. Корягін, О. З. Блавт. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 488 с.
5. Присяжнюк С. І. Фізичне виховання / С. І. Присяжнюк. – К.: «Центр учбової літератури», 2008. – 502 с.

Гета Анна Вікторівна,
студентка II курсу спеціальності «Право»,
Полтавський юридичний коледж
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ФІЗКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ СТУДЕНТІВ

Вступ. Курс фізичного виховання у непрофільних вищих навчальних закладах передбачає засвоєння студентами основ фізкультурної освіти, тобто фізкультурних знань, практичних умінь і навиків, які необхідні для ефективної і цілеспрямованої життєдіяльності та забезпечення здорового способу життя студентів [4, 6]. Численними науковими дослідженнями [1–6] доведено, що низький рівень наукових знань у галузі фізичної культури, негативно позначається на ставленні студентів до фізичної культури та її складовим структурним компонентам, включаючи стан здоров'я і психофізичну готовність до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз наявної науково-методичної літератури з цього питання [1–6], показав цілу низку питань, які виявили відсутність чіткої концепції щодо формування та інтеграції змісту здорового способу життя у фізкультурній освіті студентів. Водночас, її багатогранність вимагає чіткого визначення науково-практичних основ змісту здорового способу життя студентів, яка передбачає якісні зміни у її процесі. Недостатня на сьогоднішній день дослідженість вищезазначеної проблеми, її важлива соціальна значущість для збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді, й обумовили вибір напрямку дослідження.

Результати дослідження. Визначено, що раціональна організація здорового способу життя студентів, ВНЗ є запорукою збереження здоров'я. Знання галузі фізичної культури необхідні студентам для самостійної рухової діяльності, для підвищення рівня соматичного здоров'я, самовдосконалення [2, 6]. Фізичне виховання у вищій школі відіграє особливу роль для певного контингенту, насамперед, для осіб із

нааявністю хронічних захворювань, з низьким рівнем фізичної підготовленості, і, особливо, для студентів, які не вважають фізичне виховання важливою дисципліною. Саме фізичне виховання студентів, їх здоров'я та здоровий спосіб життя можуть забезпечити здоров'я генофонду країни, і з цим згідна більшість фахівців [1–6].

Згідно численним емпіричним даним, останнім часом спостерігається стійке погіршення стану здоров'я студентської молоді. Встановлено, що у вищих навчальних закладах освіти кількість підготовчих і спеціальних медичних груп зростає від 5,36 % на першому курсі до 14,46 % на третьому. Зниження рівня здоров'я і фізичної працездатності у студентської молоді є наслідком значної психоемоційного навантаження, порушень гігієнічного обґрунтування режиму дня та харчування [1, 5].

На думку спеціалістів [3–5], будучи унікальною навчальною дисципліною, фізичне виховання об'єднує і взаємопов'язує вирішення основних завдань освіти, виховання та оздоровлення та є обов'язковою для вивчення у вищих навчальних закладах. У процесі навчання у ВНЗ, студенти здобувають базову (загальну для всіх) фізкультурну освіту. Фізкультурна освіта – це оволодіння студентами знаннями для вивчення біологічних, психологічних, соціальних, світоглядних, фізичних, естетичних, поведінкових аспектів і резервних можливостей організму в процесі їх рухової діяльності. Це активний, творчий процес і результат оволодіння системою фізкультурних знань, методичних і рухових вмінь і навиків, формування у них ціннісного ставлення і світоглядних орієнтацій здорового способу життя [3, 6].

Фахівцями [3, 4, 6] встановлено, що впровадження фізкультурної освіти сприяє вихованню фізичної культури особистості, пов'язаної з бажанням, потребою та вмінням студентів зберігати й удосконалювати своє здоров'я за допомогою широкого обсягу знань, і на основі цього формування культури здорового способу життя.

У працях спеціалістів галузі [2, 3], фізкультурна освіта розглядається як важливий чинник здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля та створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості студентів. Вчені [1, 4–6] зазначають, що здоровий спосіб життя – це системоутворюючий фактор процесу фізичного виховання, узагальнюючий професійну культуру майбутнього спеціаліста та самовдосконалення особистості,

освіченості про його здоров'я, а також оволодіння всім арсеналом практичних умінь і навиків, що забезпечують його збереження і зміцнення. На сьогодні доводиться констатувати, що фізкультурна освіта студентів ВНЗ вимагає істотного підвищення якості та рівня їхньої освіти з питань збереження свого стану здоров'я, та ролі здорового способу життя у цьому контексті, в бік ґрунтовності змістовного компоненту системи фізичного виховання, методології та методики його організації [2, 3].

Вчені [3, 4] наголошують на необхідності сформувати ставлення до здоров'я як найважливішої цінності, дати необхідні для життя кожного студента ВНЗ знання з валеології, навчити дотримуватися здорового способу життя – основне завдання сучасної фізкультурної освіти. Прагматичний вектор соціальної поведінки у студентському середовищі щодо вибору шляхів досягнення життєвого успіху, повинен також розглядатись фахівцями як мотиваційний стимул для формування здорового способу життя та культури дозвілля, як інструмент творення бажаного іміджу, що є складовою ймовірності успішної майбутньої професійної кар'єри, важливим компонентом здорового способу і стилю життя студентської молоді. Авторитетні науковці галузі наголошують, що необхідне формування широкого культурного світогляду, дбайливого ставлення до власного здоров'я як вагомих складових способу життя, які є визначальним у досягненні кар'єрного та життєвого успіху студентської молоді.

Численні автори [1–6] зазначають, що здоровий спосіб життя для студентів повинен стати щоденною потребою, що дозволяє докорінно змінити спосіб життя сучасної молоді. Реформування вищої школи в контексті реалізації оздоровчої функції, що передбачає суттєві зміни організації навчально-виховного процесу, затвердження особистісно орієнтованого розвитку особистості зумовлює широке гуманістичне розуміння якості освіти. У співвідношенні мети фізичного виховання і досягнутих результатів якості освіти виступає як інтегрований підсумок всієї організації навчально-виховного процесу фізичного виховання.

Узагальнені дані багатьох досліджень [1–6] залежності виникнення та розвитку захворювань у студентів від різних детермінант переконують, що найбільше припадає на умови і спосіб життя (майже 50 %). Це пов'язується з особливостями саме студентського способу життя під час перебування у ВНЗ: незбалансоване харчування, низький рівень фізичної

активності протягом дня, високі навчальні навантаження, часті стресові ситуації, шкідливі звички.

Фахівці галузі вважають [3, 5, 6], що для вироблення ефективних способів вирішення проблемних питань цього аспекту необхідна соціологічна інформація про ставлення студентів до фізкультурної освіти та рівня їх фізкультурно-спортивної активності.

Висновки. Одним із шляхів, здатних певною мірою забезпечити вирішення проблеми здоров'я студентської молоді, є формування у неї позитивної установки на активну підтримку власного здоров'я протягом життя. Основою концепції формування здорового способу життя та культури дозвілля є формування ціннісних орієнтирів студентів на збереження здоров'я і культуру дозвілля.

Список використаних джерел:

1. Бароненко В. А. Здоровье и физическая культура студента / В. А. Бароненко, Л. А. Рапопорт. – М.: Альфа, 2013. – 352 с.
2. Дубогай О. Д. Фізичне виховання і здоров'я : навч. посібник / О. Д. Дубогай, Н. Н. Завидівська. – К.: УБС НБУ, 2012. – 270 с.
3. Завидівська Н. Н. Фундаменталізація фізкультурно-оздоровчої освіти: аспект здоров'язбережувального навчання студентів : монографія / Н. Н. Завидівська. – К.: УБС НБУ, 2012. – 402 с.
4. Круцевич Т. Ю. Управління процесом фізичного виховання / Т. Ю. Круцевич, В. В. Петровський. – К.: Олімпійська література, 2008. – 379 с.
5. Присяжнюк С. І. Фізичне виховання / С. І. Присяжнюк. – К.: ЦУЛ, 2008. – 502 с.
6. Раевский Р. Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов / Р. Т. Раевский, С. М. Канишевский. – Одесса: Наука и техника, 2018. – 556 с.

Горошко Віта Олександрівна,
студентка IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»
Полтавський інститут економіки і права,
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання
Полтавський інститут економіки і права

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ І МЕТОДИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Вступ. Підвищення працездатності людини є одним із важливих факторів раціоналізації трудової діяльності. Ефективність трудової діяльності багато в чому визначається рівнем працездатності людини.

Під працездатністю розуміють здатність людини виконувати роботу протягом певного часу при збереженні кількісних та якісних показників. Високий працездатності сприяє раціональний режим праці та відпочинку. Режими праці та відпочинку базуються на науковому підґрунті з урахуванням фізіологічних закономірностей пристосування організму людини до умов трудової діяльності, а також особливостей конкретного виробничого процесу. Ці закономірності являють собою прояви змін працездатності. Зміни працездатності протягом робочої зміни, доби, тижня тощо, що відображають зв'язок організму людини з умовами і характером трудової діяльності, є вихідною базою для побудови раціональних режимів праці та відпочинку у ці проміжки часу [3].

Фізіолого-гігієнічні питання, зважаючи на їх прямий зв'язок із працездатністю, продуктивністю праці, є важливою соціальною проблемою. Тому боротьба із втомою та перенапруженням має здійснюватися комплексно, включаючи технічні, організаційні, гігієнічні та психофізіологічні заходи. Основними з них є такі: широка механізація та автоматизація виробничих операцій; організація раціонального режиму праці та відпочинку; оптимізація санітарно-гігієнічних умов праці; удосконалення робочих рухів і робочої пози; обладнання раціонального робочого місця та устаткування з урахуванням антропо-фізіологічних особливостей організму; правильне, раціональне виробниче навчання; послаблення несприятливої дії монотонності; заходи щодо запобігання гіподинамії; формування сумлінного ставлення до праці у трудових колективах (усвідомлення корисності праці, сприятливий психологічний

мікроклімат, широка гласність, матеріальна зацікавленість, змагання тощо); естетичне оформлення робочого місця; організація та проведення профвідбору та профорієнтації [1, 2].

Результати дослідження. Працездатність організму – це здатність до психофізіологічної дії. Вона може складатися з перетворення одного виду енергії в інший, що здійснює певна функціональна одиниця (нервова клітина, м'язи тощо). Працездатність створюється рушійними силами організму – процесом збудження та енергетичними речовинами, що забезпечують цей процес. Зрештою, працездатність визначає кількісний бік перетворень, які здійснює людина над предметами, явищами, поняттями та ін., тобто визначає кількість специфічного, що є результатом його професійної діяльності [4].

В організмі людини енергетичних речовин дуже багато. Але істотна особливість діяльності людського організму полягає в тому, що саме безперервне використання енергетичних речовин визначене межами. Це обмеження називають «межею працездатності». Вивчаючи діяльність великих півкуль мозку, встановлено, що при безперервній роботі одні й ті самі коркові клітини можуть без перешкод використовувати лише визначену кількість енергетичних речовин. Ця кількість енергетичних речовин є величиною, одиницею працездатності, мобілізації якої для певної трудової діяльності організм не перешкоджає. Типи нервової системи – інший важливий фактор, що визначає одиницю працездатності конкретної людини. До індивідуальних властивостей організму належить сила нервової системи, тобто одиниця працездатності. Ця властивість є найважливішим складником типу нервової системи. Слабкий тип має порівняно невелику працездатність. Сильні типи, навпаки, характеризуються підвищеним рівнем працездатності.

Працівники, починаючи роботу, можуть мати неоднакову працездатність. Окрім здоров'я, раціонального харчування важливим фактором, що впливає на рівень початкової працездатності, є мотивація. Мова йде про сукупність матеріальних і моральних стимулів, на основі яких людина під час трудової діяльності ставить перед собою конкретні цілі, які відповідають професії. При дотриманні цих умов у виконавця роботи з'являється висока зацікавленість у здійсненні мети його виробничої діяльності, унаслідок чого виконавець починає працювати, маючи максимальний початковий рівень зацікавленості [4].

Слід зазначити, що науково обґрунтованим режимом праці та відпочинку на підприємстві вважається такий, що забезпечує водночас збереження підвищеної працездатності та продуктивності праці працівників і створення сприятливих умов для всебічного розвитку людини. Фізіологічні основи побудови режимів праці та відпочинку спонукають до розв'язання таких питань: коли повинні починатися перерви, їх кількість, тривалість; який зміст криється, власне, у самому відпочинку. Динаміка працездатності людини – це наукова основа для розробки раціонального режиму праці та відпочинку. Фізіологи встановили, що працездатність – величина змінна, пов'язана зі змінами характеру перебігу фізіологічних і психічних функцій в організмі. Висока працездатність у будь-якому виді діяльності забезпечується лише у тому разі, коли трудовий ритм співпадає із природною періодичністю добового ритму фізіологічних функцій організму. У різні проміжки часу організм людини неоднаково реагує на фізичне та нервово-психічне навантаження, а працездатність людини та продуктивність праці протягом доби зазнає деяких коливань. Відповідно до добового циклу найвищий рівень працездатності спостерігається з 8 до 20 години. Працездатність знижується у вечірні і нічні години. Особливо несприятливий період з 1 до 4 години ночі.

Висновки. Таким чином, проблема підвищення працездатності виникає внаслідок соціального замовлення, в основі якого лежить питання організації та оцінки праці, що визначається рівнем розвитку людського суспільства. Головне досягнення дослідників у цій галузі полягає в тому, що у процесі нагромадження знань вони довели, що основою у цьому питанні є не об'єкт та умови праці (хоча й вони мають своє значення), а суб'єкт праці, тобто діяч – людина. Удосконалення методів оцінки працездатності нескінченне. Це приносить тактичні успіхи. Необхідно вдосконалювати трудове законодавство, умови праці, захист праці та ін. У перспективі вбачається вирішення питання не у розробці більш розвиненої методики оцінки важкості праці, а у якісному вимірюванні ставлення людини до праці, тобто у досягненні суб'єктом стану, коли праця стає засобом самоствердження, тобто творчістю.

Список використаних джерел

1. Галайтатий Г. Д. Фізіологічна характеристика фізичної і розумової працездатності студентів з різним рейтингом успішності і фізичної

- підготовленості : Автореф. дис ... канд. біол. наук / Г. Д. Галайтатий. – К., 2017. – 18 с.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : Монографія / О. М. Кокун. – К.: Міленіум, 2014. – 265 с.
  3. Магльований А. В. Закономірності взаємозв'язку розумової і фізичної працездатності студентів і методи оптимізуючого управління ними засобами фізичного виховання і спорту : Автореф. дис. ... докт. біол. наук / А. В. Магльований. – К., 2013. – 26 с.
  4. Романенко В. В. Вплив різних режимів рухової активності на фізичний стан студенток вищих навчальних закладів гуманітарного профілю : Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту / В. В. Романенко. – Львів, 2013. – 27 с.

Грабчак Святослав Валентинович
студент IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Галина Миколаївна
д.пед.н., професор кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ЩОДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗОРОВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Вступ. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щороку кількість людей із вадами зору у світі зростає на 1 мільйон осіб, кожні 5 секунд одній дорослій людині діагностується порушення зорового аналізатора, кожну хвилину – одній дитині [2]. На сьогодні сліпота та слабозорість – основні причини інвалідності зору у дітей, яка у структурі загальної дитячої інвалідності посідає четверте місце і в Україні складає 4,7 % [2]. Найчастіше погіршення зору спостерігається у шкільному віці.

Часткова або повна втрата зору – важке захворювання, яке значною мірою обмежує можливості дитини, відбивається на її фізичному, психоемоційному стані, соціальній адаптації. Внаслідок порушення зору у дітей виникають вторинні відхилення у фізичному розвитку (порушення

постави, плоскостопість) та формуванні рухової сфери. Функціональні порушення постави є одним із розповсюджених відхилень у школярів із послабленим зором, які негативно позначаються на функціях життєво важливих систем організму [2].

Фізична реабілітація є невід'ємною ланкою відновлення здоров'я дітей із вадами зору і має на меті сприяти покращенню діяльності зорового апарату, розвитку у них фізичних і розумових якостей для забезпечення оптимальної інтеграції в сучасні умови життєдіяльності [1].

Результати дослідження. За даними ВООЗ в Україні понад 13 % дітей з обмеженими можливостями мають порушення зору [3]. Людей, які позбавлені такої можливості від народження або через хворобу, на сьогодні в Україні нараховується понад 300 тисяч. Щороку в Україні інвалідами через вади зору визнають близько 12 тисяч осіб [3]. Ураження очей зумовлене патологією внутрішніх органів або систем і є лише одним із проявів порушення загального стану організму. Так, зміни з боку очей можуть спостерігатися при дисплазії сполучної тканини, захворюваннях центральної і периферичної нервової систем, серцево-судинної системи, отруєннях, порушеннях обміну речовин, ураженні залоз внутрішньої секреції, а також у результаті розповсюдження патологічного процесу з сусідніх областей [4].

Провідну роль у розвитку набутої патології органу зору (міопії та гіперметропії) у школярів відіграють так звані поведінкові чинники ризику, а саме: нерациональний режим дня, недостатня фізична активність, переважно пасивний відпочинок [2].

Як показують дослідження [3,], систематичне застосування циклічних фізичних вправ помірної інтенсивності у комплексі зі спеціальним тренуванням акомодатції сприяють значному підвищенню рівня витривалості, сприятливо впливають на всі показники акомодативної здатності очей.

Заняття спеціальними вправами, рекомендовані для цього контингенту дітей, можна виконувати самостійно в домашніх умовах, на природі, під час відпочинку. Необхідно суворо стежити, щоб вправи були підібрані з урахуванням віку, статі, стану здоров'я, фізичної підготовленості, ступеня вад зору, стану очного дна. Вправи загальноорозвивального характеру обов'язково необхідно поєднувати з гімнастикою для очей [1].

Фізична реабілітація забезпечує за допомогою спеціальної методики лікувальної гімнастики всебічний і повноцінний розвиток слабозорого школяра шляхом відновлення та вдосконалення його психофізичних здібностей, а також вирішує такі завдання: а) зміцнення здоров'я дітей із патологією зору, сприяння гармонійному фізичному розвитку і загартовуванню організму; б) активізації функцій серцево-судинної і дихальної систем; в) покращення функцій опорно-рухового апарату; г) формування і закріплення правильної постави; ґ) попередження розвитку сколіозу і плоскостопості; д) оволодіння основними руховими навичками і вміннями. При проведенні оздоровчо-реабілітаційних занять необхідно враховувати індивідуальні особливості організму слабозорих дітей, їх знижені функціональні можливості, сповільненість адаптації до фізичних навантажень залежно від виду зорової патології, деформацій опорно-рухового апарату, функціональних можливостей [4].

Основною формою для дітей із вадами зору є заняття лікувальною гімнастикою різної спрямованості. По-перше, вони спрямовані на вдосконалення й корекцію зорових функцій. У заняття необхідно включати вправи для розвитку просторового сприйняття для тренування зорово-моторних реакцій у дітей, вправи на розвиток і корекцію центрального та периферичного зору, спеціальні вправи для тренування окорухового апарату. По-друге, заняття лікувальною гімнастикою спрямовані на розвиток загальної фізичної підготовки.

Підготовка реабілітаційних програм для слабозорих дітей у наш час формується як багатоаспектний комплекс досліджень [1]. Надзвичайно актуальним є питання підготовки спеціальних методик фізичної реабілітації дітей із офтальмологічною патологією з метою інтенсивної інтеграції у соціальну сферу.

Утворення в процесі розвитку дитини різносторонніх внутрішньо-системних і міжсистемних зв'язків визначає провідну роль зорового аналізатора у сприйнятті навколишнього середовища, орієнтації в просторі, пізнавальній і трудовій діяльності. Така роль органів зору забезпечується складною анатомічною будовою очей, високою організацією зорової системи, її тісним зв'язком із різними сенсорними функціями та корою великих півкуль головного мозку [3]. При порушенні розвитку органів зору значно зменшується потік інформації, що надходить у кору великих півкуль головного мозку. Зниження потоку

зорових імпульсів, що прямують у мозок із сітківки, спричинює зміни функціональної діяльності кори головного мозку: фіксується зниження або повна відсутність у потиличній долі альфа-ритму, перебудовується вся кіркова нейродинаміка [2]. У деяких слабозорих школярів спостерігається порушення кіркової ритміки в потиличній долі кори головного мозку, що може свідчити про надмірне перенапруження ЦНС при патології зору [2].

Підвищення ефективності реабілітації слабозорих дітей пов'язане з необхідністю вдосконалення організації фізичної реабілітації, максимальним використанням сучасних видів оперативного і консервативного лікування патології очей, оптичної корекції дефектів зору [1]. Успіх процесу реабілітації забезпечує диференційований підхід до його проведення відповідно до форм, ступеня вираженості клінічних проявів. Підсистема фізичної реабілітації слабозорих дітей середнього шкільного віку є частиною системи охорони зору дітей. Її завданнями є профілактика сліпоти та реабілітація слабозорих дітей для успішного трудового життя і гармонійного розвитку особистості [3].

Фізична реабілітація слабозорих дітей в умовах спеціалізованого навчального закладу впливає на три головних фактори: соматичний, психічний і соціальний, які формують єдність людської особистості [4]. При дефектах органу зору організм дітей знаходиться в несприятливому стані не тільки через системно-функціональні порушення, але і внаслідок вимушеної гіподинамії. Слабозорі діти не отримують необхідного щоденного об'єму рухів. Останнє погіршує стан їх організму і часто сприяє прогресу захворювань [3]. Гіподинамія не тільки посилює будь-яке порушення розвитку і призводить до патології всього нервово-м'язового апарату, але й негативно позначається на загальному розвитку слабозорої дитини, оскільки є причиною різкого зниження активності важливого природного стимулятора всіх функцій організму і нервово-психічного тону. Отже, для забезпечення нормального функціонування різних систем організму цього контингенту дітей необхідна активізація їх моторики [1].

Важко переоцінити значення регулярних реабілітаційних занять для зміцнення здоров'я, підвищення працездатності, корекції рухових порушень і недоліків фізичного розвитку. Для підтримки високої працездатності організму необхідна щоденна м'язова робота. Отже, є

можливість, підвищуючи рівень функціонального стану м'язової системи, здійснювати вплив на діяльність інших систем організму [1].

При підборі змісту всіх форм занять фізичними вправами для слабозорих школярів першочергового значення набувають ті вправи, які не протипоказані дітям через дефект зору, а іноді ці вправи диктують і форму їх виконання [3].

Висновки. Таким чином, питання фізичної реабілітації слабозорих дітей в умовах спеціалізованих навчальних закладів відіграють важливе значення в житті дитини з вадами зору. За допомогою різних засобів фізичної реабілітації можна покращити показники гостроти зору і фізичного стану дітей цього контингенту.

Список використаних джерел:

1. Алёшина А. И. Современные представления о комплексной физической реабилитации школьников с близорукостью / А. И. Алёшина // Молодіжний науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – Вип. 14. – С. 11–17.
2. Баринаова К. О. Современные аспекты этиопатогенетического лечения близорукости / К. О. Баринаова, Е. Л. Корнилова, Ю. Е. Батманов // Глаз, 2018. – № 2. – С. 17–21.
3. Демирчоглян Г. Г. Специальная физическая культура для слабовидящих школьников / Г. Г. Демирчоглян, А. Г. Демирчоглян. – М.: Советский спорт, 2000. – 155 с.
4. Маруніч В. В. Методичний посібник з питань реабілітації інвалідів / В. В. Маруніч, В. І. Шевчук, О. Б. Яворовенко // Міністерство охорони здоров'я України, Український державний науково-дослідний інститут реабілітації інвалідів. – Вінниця: О. Власюк, 2006. – 210 с.

Донець Владислав Миколайович
студент 3 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
викладач кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання
Полтавський інститут економіки і права

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ДІТЯЧОМУ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ

Вступ. Дитячий церебральний параліч (ДЦП) посідає третє місце після вроджених деформацій та поліомієліту і у різних регіонах України показники захворюваності становлять від 2,3 до 4,5 випадків на 1000 дитячого населення. За приблизною оцінкою легкими формами ДЦП страждають до 10% населення. У 2-5% спостерігаються більш важкі форми захворювання.

Узагальненням сучасних літературних джерел констатовано, що дітям що страждають від церебрального паралічу, необхідна своєчасна і тривала соціальна й фізична реабілітація.

Результати дослідження. Дитячий церебральний параліч – гетерогенна група синдромів, які є наслідком пошкодження мозку у внутрішньоутробному, інтранатальному й ранньому постнатальному періоді [1; 3;]. Варто зауважити, що в дітей, хворих на церебральний параліч, затримано та порушено формування всіх рухових функцій: навички сидіння, стояння, ходьби, маніпулятивної діяльності.

ДЦП є поліетіологічним захворюванням інфекційного, інтоксикаційного, запального, токсичного, радіаційного, екологічного, травматичного та іншого походження. ДЦП є поліетіологічним захворюванням інфекційного, інтоксикаційного, запального, токсичного, радіаційного, екологічного, травматичного та іншого походження. Дана характеристика порушень визначає медико-соціальну значущість реабілітації таких дітей, а також ставлять задачі розробки нових і удосконалення існуючих методів відновлювального лікування [2, 4].

Над проблемою органічних уражень нервової системи, зокрема дитячого церебрального паралічу, що супроводжується багатогранністю клінічних проявів, патофізіологічних механізмів їх розвитку, важкістю в лікуванні та реабілітації працювало багато науковців. На сьогодні

розглянуто питання використання і впливу ігрової форми занять на фізичний та психічний стан дітей (Куц О., 2003; Тітова О. В., 2005); розроблено й апробовано методику оздоровлення дітей хворих на ДЦП (Лі Ен Сан, 1998); доведено позитивний вплив фізичних вправ у корекційно-оздоровчих заходах при різних формах ДЦП (Мерзлікіна О., 2005; Демчук С., 2008); науково обгрунтовано використання методів спрямованої стимуляції рухових, мовленнєвих і психічних функцій, виховання (Янушанец Н. Ю., 2004; Марченко О. К., 2006).

Реабілітаційний процес ґрунтується на індивідуальному підході, має соціальний напрям, психологічне та педагогічне спрямування, складається із лікувального масажу, лікувальної фізичної культури, методик гідрокінезотерапії, фізіотерапевтичних процедур. Поширеними в світі є методики Бобата, Войта, метод СІНР В. І. Козьякіна та Петьо. До нетрадиційних методів лікування дитячих церебральних паралічів слід віднести: дельфінотерапію, іппотерапію, ігротерапію, Монтессорі – терапію, арттерапію. Дані методи формуються з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, за безпосередньої партнерської участі батьків, передбачає контроль якості та ефективності корекції [1, 3].

Фізичну реабілітацію слід розглядати як лікувально-педагогічний і виховний процес. Основним засобом фізичної реабілітації є фізичні вправи та елементи спорту. Нині для реабілітації осіб із ДЦП використовують різні методики ЛФК. Однією з ефективних є методика, яка базується на знанні закономірностей рухового розвитку здорової дитини і механізмів формування рухової патології у дітей з ДЦП і розрахована для дітей перших двох років життя і старше, але з важкими формами захворювання. Спеціально підібрані комплекси лікувальної гімнастики забезпечують регулюючий вплив центральних структур на загальну та дрібну моторику, вищі коркові функції, сприяють зниженню тонічної імпульсації інтерорецепторів м'язів, покращують вегетативне забезпечення діяльності, стан периферичного кровообігу хворих дітей. Виконання малоамплітудних вправ низької інтенсивності тривалий час у повільному темпі з використанням постуральних вимог ведуть до відновлення та укріплення глибоких м'язів спини, які беруть участь у формуванні м'язового корсета [2].

Індивідуально підібрані комплекси лікувальної фізичної культури разом з іншими реабілітаційними методами надають корекційного впливу, дають змогу запобігти або мінімізувати прояви рухових

дисфункцій, сприяють розвитку моторики і нервово-психічної сфери, підвищують адаптаційні можливості, призупиняють прогресування захворювання та покращують показники загального здоров'я дітей, хворих на церебральний параліч [1, 2, 4].

У спеціальній науковій літературі з питань фізичної реабілітації означених хворих, одним із ключових сегментів виділяють фізіотерапевтичні процедури, зокрема рекомендується застосовувати гальванізацію-гальванічний комір за Щербаковим, новокаїн, магній, кальцій, електрофорез комірної зони, ендоназально та за шийно-лицьовою методикою, аплікації, грязі, електросон, парафінові аплікації [1, 3]. Фізіотерапія займає провідне місце в загальному комплексі відновного лікування та проводиться в початковій і кінцевій резидуальній стадіях. Для поліпшення крово і лімфообігу в головному мозку, для розсмоктування продуктів розпаду і запалення, попередження розвитку рубцювато-атрофічного процесу в нервовій тканині, а також для регуляції тону м'язів [3]. У відновному лікуванні дітям з ДЦП використовують також масаж (лікувальний, сегментарно-рефлекторний, паравертебральний). Основні завдання масажу: нормалізація динаміки рухів, м'язового тону, набуття нових рухових якостей, покращення крово- та лімфоток, попередження виникнення контрактур, стимуляція ослабленої функції м'язів. Неабиякий вплив на стан м'язового апарату має виконання лікувального масажу з елементами вертебротерапії. Цінністю даної методики є те, що під впливом масажу контролюється стан м'язового тону. Вертебротерапія включає в себе зняття спастичної блокади окремих груп м'язів та покращення провідності нервових стовпів, підвищення іннерваційної функції нервової системи [3].

Висновки. Фізична реабілітація дітей з ДЦП повинна відбуватися системно, розроблятися фахівцями, а застосовуватися педагогами, вихователями і батьками. Сучасний спектр наукових досліджень підтверджує результативність використання у корекційній роботі засобів і методів фізичної реабілітації, які сприяють корекції рухових порушень, впливають на розвиток мови, психіки, інтелекту, аналізаторної системи також повертають дітям, що хворіють на церебральний параліч почуття соціальної адаптації та повноцінності.

Список використаних джерел:

1. Адаптивная физическая культура в работе с детьми, имеющими нарушения опорно-двигательного аппарата (при заболевании

- детским церебральным параличом) : методическое пособие / под ред. А. А. Потапчук; СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта. – СПб. , 2003. – 226 с.
2. Козьявкин В. И. Основы реабилитации двигательных нарушений / В.И. Козьявкин, М.А. Бабадаглы. — Львів: НВФ «Українські технології», 2007. — 192 с.
  3. Шипицына Л. М. Детский церебральный паралич : хрестоматия / Л. М. Шипицына, И. И. Мамайчук. – СПб. : Дидактика-Плюс, 2003. – 230 с.

Дробишева Галина Григорівна
студентка4 курсу спеціальності «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Г. М.
д.пед.н., професор, завідувач кафедри
фізичної реабілітації і фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

МЕТОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ІНФАРКТІ МІОКАРДУ

Актуальність роботи. Смертність від гострого інфаркту міокарда в Україні – одна з найвищих у світі. Щороку в країні реєструється 40 тисяч інфарктів, а 9 мільйонів дорослого населення мають симптоми ішемічної хвороби серця. Лікарі-кардіологи зазначають, що за останні 10 років інфаркт міокарда значно “помолодшав”. Зазвичай, проблеми з серцем починаються лише після 50 років, однак останнім часом ця хвороба почала вражати людей працездатного віку від 35 років. Лікарі навіть згадують випадки, коли до них привозили 25-ти річних.

Згідно зі статистикою, чоловіків інфаркт вражає практично вп'ятеро частіше за жінок. При чому у них інфаркт міокарда вперше фіксують в середньому на 10-15 років пізніше за чоловіків.

Тож реабілітація після інфаркту міокарда на сьогодні лишається актуальною темою.

Предмет дослідження: методи реабілітації при інфаркті міокарда

Мета дослідження: виявлення симптомів інфаркту міокарда та визначення методів реабілітації після перенесеної хвороби.

Завдання:

- 1) визначити основні симптоми інфаркту міокарда;
- 2) вивчити фази інфаркту міокарда;
- 3) розглянути основні методи реабілітації після перенесеного нападу;
- 4) проаналізувати ефективність розглянутих методів реабілітації;
- 5) на основі даних аналізу розробити практичні рекомендації щодо покращення курсу реабілітації після перенесеного нападу

Виклад основного матеріалу. Інфаркт міокарда - це некроз певної ділянки серцевого м'яза. Інфаркт міокарда розвивається в результаті ішемії, тобто недостатності кровообігу цієї ділянки, а отже, і нестачі кисню, поживних речовин, що надходять з потоком крові [1].

Існує цілий ряд причин, здатних спровокувати розвиток нападу. Це такі хвороби як атеросклероз, гіпертонія, цукровий діабет. Є і фактори підвищеного ризику [7].

Після інфаркту людський організм серйозно змінюється, і не тільки через зниження насосної функції серця, а й тому, що змінюється гормональний фон, що впливає на роботу нирок, які також починають працювати гірше. В результаті ослаблене серце змушене перекачувати збільшився обсяг крові, виникає набряк ніг [7].

Навіть якщо людині буде надана своєчасна медична допомога, за нею піде тривала реабілітація після інфаркту міокарда [5].

До кінця першого місяця відновлювальної терапії, тобто до 60-75-го дня від початку інфаркту міокарда, застосовують фізичні методи лікування, що сприяють відновленню функціонального стану нервової системи і порушеною реактивності судин [6].

Потрібно виконувати помірні фізичні вправи. Після перенесеного інфаркту це в основному неспішні прогулянки по парку. В результаті роботи м'язів ніг покращується венозний відтік від нижніх кінцівок і ймовірність розвитку набряків знижується [2]. Система реабілітації хворих на інфаркт міокарда передбачає три послідовні етапи, відповідні фазам інфаркту міокарда [3]. У гострій фазі інфаркту міокарда проводяться лікувальні заходи, спрямовані на обмеження зони некрозу, стабілізації гемодинаміки, ліквідацію серцевої недостатності, порушень серцевого ритму, на збереження життя хворого [7].

Ароматерапія - метод профілактики і лікування хвороб за допомогою різних ароматів [7]. Крім того, що пацієнтові доведеться

приймати всі лікарські препарати, призначені лікарем, він повинен буде виконувати всі рекомендації, які включає в себе реабілітація після інфаркту в домашніх умовах. Спершу стабілізують емоційний фон [6].

Необхідно наситити раціон тими продуктами, які допомагають відновити нормальну роботу серця [8].

Отже, інфаркт міокарда є однією з найпоширеніших хвороб у світі. За останнє десятиліття почастішали випадки інфаркту серед молоді. Причин, що провокують напад багато. Разом із терапевтичним лікуванням має йти комплексна реабілітація, яка включає у себе фізичні навантаження, дієту та емоційний відпочинок. Хворий може бути направленим на санаторно-курортне лікування.

Література

1. Версжнікова Г.П., Куць В.О., Жарінов О.Й. Електрокардіографічна діагностика інфаркту міокарда // Мистецтво лікування. – 2016. – №3-4. – С. 26-38.

2. Апонасенко Г.А., Волков В.В. Науменко Р.Г. Лікувальна фізкультура при-захворюваннях серцево-судинної системи. - Київ: Здоров'я, 1987.

3. Гасилик В.С., Куликова Н.М. Поліклінічний етап реабілітації хворих інфарктом міокарда. - М.: Медицина, 1984.

4. Жарінов О.Й., Куць В.О., Грицай О.М. Діагностика та лікування тріпотіння передсердь // Мистецтво лікування. – 2010. – №10. – С. 21-26.

5. Реабілітація хворих на ішемічну хворобу серця. - М.: Медицина, 1986.

6. Козлова Л.В., Козлов С.А., Семененко Л.А. Основи реабілітації. - Ростов н/Д: "Фенікс", 2003. - 480 с.

7. Поллока М. Л. Шмідта Д. Х. Захворювання серця і реабілітація / Під загальною редакцією М.Л. Поллока, Д.Х. Шмідта. - К.: Олімпійська література, 2000. - 407 с

8. Литвинова Тетяна Аромотерапія: професійний довідник у світі запахів. – Фенікс, 2003. – 105с.

Зубань Ольга Олександрівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права,
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ЩОДО РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Вступ. Адаптивна фізична культура – соціальне явище, яке сьогодні актуальне, як ніколи, у світі й в Україні. Для повноцінної інтеграції осіб з інвалідністю надзвичайне значення має використання доступних та ефективних засобів фізичної культури й спорту. Отже, постає необхідність розробки комплексних програм для роботи з особами з інвалідністю, обґрунтування нових галузей знань, формування та розвитку відповідних навчальних дисциплін, напрямів і спеціальностей підготовки фахівців відповідно до сучасних світових стандартів.

Україна – єдина країна, де створено державну систему керування й підтримки адаптивного спорту. Державні та громадські організації докладають значних зусиль для залучення осіб з інвалідністю до систематичних занять руховою активністю як однієї з найбільш ефективних й універсальних можливостей їх соціальної інтеграції. Проте у фізкультурно-оздоровчу й спортивну діяльність у нашій країні залучено лише незначну кількість осіб цієї категорії (за даними Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів, «Інваспорт» – це близько 2 % від загальної їхньої кількості в країні) [1].

Результати дослідження. У зв'язку зі зростанням популярності занять різними видами рухової активності серед людей із вадами фізичного, сенсорного й розумового розвитку, у нашій державі постає необхідність виділення адаптивної фізичної культури в самостійну дисципліну, як це відбувалося в більшості цивілізованих країн світу.

Ще з 1973 р. відповідно до змін, що відбувались у суспільстві, проходить процес формування нової дисципліни та професії, що одержала міжнародну назву «Адаптивна фізична активність». Для

підтримки відокремлення «Адаптивної фізичної активності» в самостійну дисципліну в цьому ж році організовано Міжнародну федерацію адаптивної фізичної активності (IFAPA), яка є міждисциплінарною фаховою організацією, що координує національні, регіональні й міжнародні заходи для людей з інвалідністю, а також регулярно проводить міжнародні семінари та симпозіуми для спеціалістів, котрі працюють із зазначеною категорією осіб. Із 1984 р. для публікації результатів досліджень видають щоквартальний спеціальний науковий журнал «Адаптивна фізична активність». Діяльність IFAPA сприяє популярності досліджень, розвитку інтеграції фахівців різних сфер адаптивної фізичної активності й упровадженню в практику їхніх наукових розробок [2].

Підготовка фахівців з АФК у вищих навчальних закладах України розпочалася з 1996 р., коли у Львівському державному інституті фізичної культури введено навчальну дисципліну «Теоретичні основи інваспорту». Удосконалення дисципліни сприяло введенню додаткової спеціалізації «Паралімпійський спорт» для студентів спеціальності «Олімпійський і професійний спорт» та дисципліни в магістратурі «Адаптивний спорт». На 2018/2019 навчальний рік у ЛДУФК затверджено такі навчальні курси тематики адаптивного спорту: на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» студентам пропонують дисципліну «Адаптивний спорт», яка включає чотири змістові модулі: «Адаптивний спорт в системі міжнародного олімпійського руху», «Адаптивний спорт як вид соціальної практики», «Спортивна підготовка інвалідів, які мають пошкодження опорно-рухового апарату», «Спортивна підготовка спортсменів, які мають вади інтелекту» [2].

У Дніпропетровському державному інституті фізичної культури за спеціальністю 7.01020201 «Спорт» (за видами) студентам на освітньо-кваліфікаційному рівні «Спеціаліст» і «Магістр» за спеціальністю 8.01020201 «Спорт (за видами)» викладається навчальна дисципліна «Адаптивний спорт», що складається з трьох змістових модулів: «Загальна характеристика адаптивного спорту»; «Загальні основи підготовки спортсменів, які мають недоліки стану здоров'я»; «Медичний контроль в адаптивному спорті» [2].

У Харківській державній академії фізичної культури студентам напряму підготовки 6.010201 «Фізичне виховання» спеціальності «Фізичне виховання» викладається навчальна дисципліна «Основи

організації адаптивної фізичної культури». Програма навчальної дисципліни представлена вісьмома змістовими модулями: 1. «Основи організації адаптивної фізичної культури»; 2. «Інвалідність та суспільство»; 3. «Нормативно-правові засади функціонування адаптивної фізичної культури»; 4. «Механізм управління діяльністю організацій у системі інваспорту»; 5. «Організація діяльності обласних центрів «Інваспорт» та ін. [3].

Крім фахових ВНЗ, підготовку фахівців, котрі володіють знаннями та навичками роботи зі спортсменами з інвалідністю, здійснюють й інші навчальні заклади. Зокрема, у Запорізькому державному університеті у 2006 р. на факультеті фізичного виховання відкрито спеціалізацію «тренер з інвалідного спорту» на базі спеціальності 7.010203 – «Олімпійський і професійний спорт», а також упроваджено новий державний освітній стандарт вищої професійної освіти «Фізична культура для людей із відхиленнями в стані здоров'я» [2, 3].

Значна робота з підготовки спеціалістів цієї галузі проводиться й в інших ВНЗ України. Утім, отримання якісної освіти особами з інвалідністю, зокрема у вищих навчальних закладах, стає однією з умов їх інтеграції в суспільство. Дослідження сучасного ринку праці засвідчили, що серед осіб з інвалідністю випускники вищих навчальних закладів мають на 80 % більше шансів знайти роботу, ніж люди без вищої освіти.

Так, отримувати вищу освіти особи з інвалідністю можуть у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», який має 26 регіональних філій і представництв і здійснює підготовку молодших спеціалістів, бакалаврів і спеціалістів за 34-ма спеціальностями. Університет «Україна» – це вищий навчальний заклад інтегрованого типу, мета якого – забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім членам суспільства, у тому числі й людям з інвалідністю. Студенти з інвалідністю навчаються в Києві, Полтаві, регіональних філіях і представництвах університету. Серед них – особи з порушеннями зору, слуху, вадами опорно-рухового апарату та студенти, які мають інвалідність із загального захворювання [1, 3].

У кожного студента з інвалідністю є певні особливості та функціональні обмеження, що ускладнюють процес навчання в інтегрованому середовищі та їх соціалізації. Для забезпечення рівного доступу таких людей до освіти в університеті «Україна» впроваджують у навчально-виховний процес спеціальні методи, педагогічні технології й

адаптивні технічні засоби. Розробляють також комплексні програми, спрямовані на особистісний і професійний розвиток людей з інвалідністю у ВНЗ та на їх інтеграцію в суспільство. Особливу увагу приділяють розвитку фізичної культури та зміцненню стану здоров'я за допомогою впровадження фізкультурно-спортивних й оздоровчо-реабілітаційних програм [1].

Висновки. Удосконалення дисциплін, які стосуються адаптивної фізичної культури та спорту, безперечно, впливає на розвиток усього фізкультурно-оздоровчого та спортивного руху осіб з інвалідністю й проявляється в таких основних напрямках:

- кадрове забезпечення сфери адаптивної фізичної культури: система кадрового забезпечення процесу фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з інвалідністю повинна постійно розвиватися, орієнтуючись на динаміку соціального запиту суспільства. Від сучасного фахівця вищої кваліфікації вимагається наявність низки нових якостей у його науковій, педагогічній і виробничій діяльності, що пов'язано з набуттям спеціалізованих системних комплексних знань і вмінням застосовувати їх на практиці;
- міжнародні взаємозв'язки в галузі фізкультурно-оздоровчого й спортивного руху осіб з інвалідністю передбачають розвиток офіційних відносин із міжнародними організаціями різного рівня, інтеграцію в міжнародну систему освіти та обмін досвідом, участь у міжнародному фізкультурному русі й міжнародних змаганнях;
- наукове забезпечення сфери адаптивної фізичної культури передбачає розробку пріоритетних напрямів наукових досліджень, їх реалізацію й упровадження отриманих результатів на практиці, участь у науково-практичних конференціях, симпозіумах і семінарах;
- формування гуманістично орієнтованих фахівців, які здатні не лише плідно працювати у сфері фізичної культури та спорту, а й спроможні забезпечувати підґрунтя для соціальної інтеграції осіб з інвалідністю та гуманізації суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Евсеев С. П. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре / С. П. Евсеев, О. Э. Евсеева. – М.: Сов. спорт, 2013. – 388 с.

2. Карпюк Р. П. Підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання як педагогічна проблема / Р. П. Карпюк // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. LXVIII (68). – С. 91–101.
3. Когут І. О. Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивної фізичної культури в Україні : монографія / І. О. Когут. – Львів: СПОЛОМ, 2015. – 284 с.

Іванов Владислав Григорович

студент 3 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна

викладач кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ ЗОРУ

Вступ. Наукові джерела засвідчують, що органічні розлади зорового аналізатора, порушуючи соціальні відносини, змінюючи статус дітей шкільного віку із зоровою недостатністю, провокують виникнення специфічних установок, що опосередковано впливають на психічний розвиток дитини із зоровою депривацією. У дітей з порушеннями зору виявляється затримка розвитку локомоторних статичних функцій, що, у свою чергу, має вплив на формування міжаналізаторних зв'язків, звужує найближчий простір. Затримка в розвитку прямостояння призводить до порушення орієнтації у просторі й у предметному світі. Невдачі і труднощі, з якими дитина зіштовхується під час навчального процесу, в оволодінні руховими навичками, просторовому орієнтуванню, викликають складні переживання і негативні реакції, що проявляються в непевності, пасивності, самоізоляції, неадекватному поведженні і навіть агресивності. Постійно висока емоційна напруга, почуття дискомфорту можуть в окремих випадках викликати емоційні розлади, порушення балансу процесів збудження і гальмування в корі головного мозку [2, 3].

При правильній, гармонійній організації виховання та навчання, широкому залученні в різні види діяльності відбувається формування необхідних властивостей особистості, мотивації діяльності, установок і учень стає практично незалежним від стану зорового аналізатора.

Результати дослідження. Учені [1-3] виділяють наступні специфічні закономірності психічного розвитку дітей з порушеннями зору: зниження здатності до сприйняття, переробки, зберігання та використання інформації; утруднення словесного опосередковування; сповільнення процесу формування понять; диспропорційність розвитку окремих психічних процесів; темпи психічного розвитку знижені в перші роки життя, з віком прискорюються; рівень психічного розвитку залежить від особистісних якостей та корекційно-розвиваючого впливу.

У даній категорії учнів молодшої школи порушується мимовільна увага, що обумовлюється порушенням емоційно-вольової сфери: низький обсяг уваги, нецілеспрямованість, перехід від одного виду діяльності до іншого, або, навпаки, до загальмованості дітей: інертності, низькому рівню переключання уваги.

Розглядаючи специфічні особливості пам'яті в учнів, відзначають, що дефекти зорового аналізатора, порушуючи співвідношення основних процесів збудження і гальмування, негативно впливають на швидкість запам'ятовування. Обмежений обсяг, знижена швидкість та інші недоліки запам'ятовування у дітей з порушенням зору мають вторинний характер, тобто обумовлені не самим дефектом зору, а викликаним ним відхиленнями в психічному розвитку. Аналізом літературних джерел встановлено, що у дітей молодшого шкільного віку з порушенням зору збільшується роль словесно-логічної пам'яті (слабке зберігання зорових образів і зниження обсягу довгострокової пам'яті). З віком відбувається перехід від мимовільного виду пам'яті до довільного [1, 2].

Аналізом літературних джерел встановлено [1-3], що у процесі спеціального навчання діти опановують навички тактильно-зорового пізнання, а іноді використовують навички неспецифічного пізнання по другорядних, несуттєвих ознаках (наприклад, по звуку, характерному для даного предмета, запаху, теплопровідності тощо). Відзначається досить високий обсяг слухової і тактильної пам'яті. У дітей із вадами зору спостерігається зниження об'єму оперативної, короточасної пам'яті, яка змінюється залежно від фону, кольору зорових стимулів, а також від ступеня сформованості властивостей зорового сприйняття. Залучення

учнів з порушенням зору до різних видів діяльності і використання всіх збережених аналізаторів є стимулом і умовою для розвитку різних видів і типів пам'яті.

У дітей з депривацією зору ослаблені зорові відчуття, а сприйняття зовнішнього світу обмежене. Відзначається також словесно-логічне і наочно-образне мислення [3].

Порушення зору заважає просторовому орієнтуванню, затримує формування рухових навичок, веде до зниження рухової і пізнавальної активності. У деяких дітей відзначається значне відставання в фізичному розвитку. У зв'язку із труднощами, що виникають при зоровому наслідуванні, оволодінні просторовим уявленням, і руховими діями, порушується правильна поза при ходьбі, бігу, у природних рухах, у рухливих іграх, порушується координація і точність рухів.

Вивчення питань взаємодії між зоровим і руховим аналізатором у дітей з порушенням зору в процесі м'язової діяльності має велике значення для раціональної організації трудової діяльності і занять фізичними вправами. У процесі м'язової діяльності між функціональними системами організму виникають взаємозв'язки. Пропріорецептивні сигнали, що виникають при циклічних рухах, ритмічно надходять у центральну нервову систему і далі по рухових і вегетативних нервах ідуть до всіх органів і тканин організму. Під впливом фізичних вправ поліпшується діяльність усіх органів, у тому числі і в нервовій системі. Дослідниками доведена залежність рівня рухових функцій від стану зорового аналізатора [2].

Помічено, що в дітей з порушенням зору, які в позаурочний час не займаються фізичними вправами, погіршуються такі якості, як координація, точність, швидкість рухів, стрибучість, гнучкість. Відзначено також вплив фізичних вправ на величину поля зору, поліпшення кровообігу циліарного м'яза, гостроту зору, внутріочний тиск і гостроту глибинного зору в дітей молодшого шкільного віку [2].

На уроках фізичної культури учні частіше користуються наочно-образним і словесно-логічним мисленням, коли завдання вирішується в словесній (вербальній) формі. Використовується також практично-діючий тип мислення, коли розумові операції здійснюються в процесі маніпулювання із предметами (спортивний інвентар) і виконання фізичних вправ. Цей вид виявляється незамінним у тих випадках, коли

рішення розумового завдання повинне протікати одночасно з практичною діяльністю.

Висновки. Специфічний розвиток дитини із вадами зору, викликане порушенням однієї із систем організму і його функцій, проходить на фоні активізації захисних властивостей і мобілізації резервних ресурсів, які не призводять настання патологічних процесів. Порушення зору в дитини супроводжується дисгармонійним фізичним розвитком, дефектами опорно-рухового апарата, затримкою психомоторного розвитку. Діти із зоровою депривацією відстають від здорових однолітків за показниками фізичного розвитку й фізичної підготовленості, координаційних здібностей. Обмежений через ураження зору потік зовнішньої інформації спотворює сприйняття її змісту, ускладнює спілкування, умови соціальної адаптації та навчання, викликає негативні емоції та інколи навіть стресові переживання.

Список використаних джерел

1. Дичко В. В. Оцінка розвитку психомоторики у сліпих та слабкозорих дітей з урахуванням індивідуальних особливостей та психофізичного статусу / В. В. Дичко // Клінічна та експериментальна патологія, 2009. – Т. 8, № 2. – С. 20–25.
2. Солнцева Л. І. Особливості психофізичної характеристики дітей з вадами зору : метод. рек. / Л. І. Солнцевої. – М., 2016. – 96 с.
3. Савлюк С. П. Просторова організація тіла дітей молодшого шкільного віку з депривацією сенсорних систем у процесі фізичного виховання : монографія / Світлана Петрівна Савлюк. – Рівне, 2017. – 557 с.

Іванова Анжеліка Анатоліївна
студентка 3 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна
викладач кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ДЕПРИВАЦІЄЮ ЗОРУ

Вступ. До найбільш важких різновидів порушення здоров'я дітей молодшого шкільного віку – детермінантів соціального дефекту, соціальної недостатності та інвалідності належать порушення сенсорного розвитку, депривація сенсорних систем. Щороку в Україні кількість дітей з порушенням зорового аналізатора зростає і у структурі загальної дитячої інвалідності посідає четверте місце, що складає 4,7 % [1, 5].

Часткова або повна втрата зору – важка патологія, яка значною мірою обмежує можливості дитини, відбивається на її фізичному, психоемоційному стані, соціальній адаптації. Внаслідок порушення зору у дітей молодшого шкільного віку виникають вторинні відхилення у фізичному розвитку (порушення постави, просторової орієнтації, статичної та динамічної рівноваги, спостерігається плоскостопість, деякі дизкінезиї) і як результат все це впливає на їх соціалізацію. Тенденція до збільшення кількості дітей з обмеженими можливостями зору, що актуалізує роботу з профілактики та корекції не лише зорових порушень, але й корекції їхнього фізичного розвитку [2,4].

Проте успішна соціалізація цього контингенту дітей неможлива без досягнення ними достатнього рівня соматичного здоров'я і фізичного розвитку. У розв'язанні цих завдань важливого значення надають адаптивній фізичній культурі (АФК) яка є невід'ємною ланкою соматичного здоров'я школярів з вадами зору і має на меті сприяти покращенню діяльності зорового апарату, розвитку в них фізичних та розумових якостей для забезпечення оптимальної інтеграції в сучасні умови життєдіяльності.

Результати дослідження провідних спеціалістів показали, що у молодших школярів із депривацією зору спостерігаються виникнення

вторинних порушень у поставі, робочій позі, статичній та динамічній рівновазі, координації й точності рухів, відчутті ритму. Дані досліджень [1, 2] підтверджують теоретичне положення про те, що цілеспрямовані й дозовані фізичні вправи є потужним засобом корекції та компенсації недоліків у фізичному, психологічному та функціональному розвитку дітей з даною депривацією.

У процесі фізичного виховання виконуються не лише спільні завдання (розвиток, навчання, виховання), але й спеціальні, що мають коригувальну, компенсаторну, профілактичну, а також лікувально-відновлювальну спрямованість. До спеціальних завдань АФК відносять: розвиток статичної і динамічної рівноваги, сприйняття навколишнього середовища окремими сенсорними системами, а також сприйняття простору в цілому; вдосконалення навиків орієнтування у просторі за допомогою неушкоджених сенсорних систем; ліквідувати скутість і обмеження рухів; розвивати здатність відчувати і оцінювати швидкість рухів, їх амплітуду, ступінь напруги і розслаблення м'язів; удосконалювати та розширювати рухові уявлення, рухову пам'ять, об'єм рухових вмінь.

Підбір засобів АФК і обґрунтування їх регламентації здійснюються на засадах єдності діагностики та корекції, диференціації та індивідуалізації, урахування специфіки офтальмологічної патології, компенсаторного спрямування педагогічного впливу, адекватності, оптимальності та варіативності педагогічного впливу.

З метою тренування зорового сприйняття для дітей використовують три групи спеціальних фізичних вправ: вправи, спрямовані на тренування функцій зорового аналізатора (поліпшення функціонування м'язів ока; поліпшення кровообігу тканин ока; розвиток аккомодативної здатності ока; розвиток шкірно-оптичного відчуття; розвиток зорового сприйняття навколишнього оточення й ін.); вправи, що сприяють всебічному фізичному розвитку, підвищенню працездатності всіх фізіологічних систем організму (на тлі підвищення працездатності організму поліпшується іннервація й кровопостачання органа зору, що сприятливо позначається й на стані зорових функцій); вправи, спрямовані на підвищення працездатності ока рухового аналізатора.

Як показують дані дослідження [1, 3] систематичне застосування циклічних фізичних вправ (біг, плавання, ходьба на лижах) помірної інтенсивності у комплексі зі спеціальним тренуванням акомодатії

сприяють значному підвищенню рівня витривалості, сприятливо впливають на усі показники акомодативної здатності очей. Протипоказаними є циклічні вправи високої інтенсивності, а також вправи на гімнастичних снарядах, стрибки зі скакалкою, акробатичні вправи, за даними їх дослідження відмічається виражена ішемія очей, яка зберігається протягом тривалого часу [1, 5].

У зв'язку з гігієнічними вимогами до умов навчання школярів з депривацією зору на уроках мають проводитися фізкультхвилинки, фізкультпаузи та гімнастика для очей при навчанні читання, письма й математики.

Плавання є одним із найефективніших корекційно-оздоровчих засобів при роботі з дітьми з депривацією зору. Завдяки специфічним умовам водного середовища створюються сприятливі умови для формування постави, вільних рухових дій, розвантажується хребет, знижується м'язова і психоемоційна напруга, скутість рухів, покращується діяльність серцево-судинної та дихальної систем, збільшується інтенсивність обмінних процесів, активізується пізнавальна діяльність. До того ж займаючись плаванням у дітей виховуються дисциплінованість, сміливість, рішучість, наполегливість у подоланні труднощів. Тому прикладне значення і корекційно-оздоровча спрямованість плавання зумовлює необхідність широкого використання його як в реабілітаційній, так і в рекреаційній роботі з дітьми з депривацією зору [2].

Висновки. Вікові особливості фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку із депривацією зору пов'язані з індивідуальною генетичною програмою, зі змінами морфофункціональних властивостей організму, особливостями будови скелету, з недостатньою розвиненою м'язовою силою, руховою активністю, з психологічною поведінкою у формуванні особистості. Виділено основні принципи корекційних занять АФК для дітей з вадами зору: корекційної і компенсаторної спрямованості педагогічних впливів; посиленого педагогічного керівництва; принцип стимулювання рухової активності; єдності корекції та навчання.

Список літературних джерел

1. Вербина В. В. Методика адаптивного фізического востановлення для слабослышащих дошкольников на основе использования элементов детского фитнеса / В. В. Вербина / Ученые записки.– 2011.– № 11 (81) – С. 44–48.

2. Ростомашвили Л. Н. Концепция адаптивного физического воспитания детей младшего школьного возраста с сенсорными и множественными нарушениями / Л. Н. Ростомашвили // Адаптивная физическая культура. – 2008. – № 2 (34). – С. 7–12.
3. Кашуба В. Корекція порушень постави дітей молодшого шкільного віку з ослабленим зором у процесі фізичного виховання / В. Кашуба, О. Юрченко // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2015. – № 4. – С. 67–74. – Бібліогр. в кінці ст.
4. Кияниця Н. В. Особливості соціально-психологічної адаптації школярів із порушеннями зору / Н. В. Кияниця // Дефектологія. – 2012. – № 4. – С. 39–42.
5. Єракова Л. Диференційоване фізичне виховання сліпих та слабозорих школярів / Л. Єракова // Молода спортивна наука України: зб наук.стат. в галузі фіз.культ та спорту. – Львів, 2005. – Вип.9. – Т.2. – С.137–142.

Калайтан Альона Володимирівна,
студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна,
к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і фізичного
виховання, Полтавський інститут економіки і права

КОРЕКЦІЯ РУХОВИХ ФУНКЦІЙ ПРИ ДИТЯЧОМУ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ ЗАСОБАМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Вступ. Проведення занять адаптивною фізкультурою з використанням різних видів і форм руху є ефективним заходом розвитку локомоторних функцій, медико-соціального відновлення дітей із ДЦП [1]. Адаптивне фізичне виховання дітей з церебральною патологією може бути здійснене у 3 періоди: ранній вік – від 0 до 3 років (реалізується в центрах реабілітації, дитячих поліклініках і реабілітаційних центрах); дошкільний вік – від 3 до 7 років (реалізується в дошкільних установах компенсуючого та комбінованого типу, що мають спеціалізовані групи дітей з ДЦП); шкільний вік – старше 7 років (реалізується в

спеціалізованих школах). Фізична реабілітація переважно починається ще в перші роки життя дитини, відразу після встановлення діагнозу.

Результати дослідження. Адаптивна фізична культура – це галузь фізичної культури людини з відхиленнями у стані здоров'я; специфічний процес і результат діяльності людини з обмеженими можливостями, а також засоби й способи удосконалення та гармонізації всіх сторін і властивостей індивіда з відхиленнями у стані здоров'я за допомогою фізичних вправ, природних і гігієнічних факторів

До традиційних засобів адаптивної фізичної культури відносять: фізичні вправи, природні та гігієнічні фактори. Найбільш поширеною є наступна класифікація фізичних вправ [3]: за цільовою спрямованістю : загально-розвиваючі, спортивні, рекреаційні, лікувальні, профілактичні, корекційні, професійно-підготовчі; за лікувальним впливом : вправи для відновлення паретичних м'язів, опірності, рухливості в суглобах, вправи, що стимулюють установчі рефлексії, трофічні процеси, функції дихання, кровообігу т. ін.; за переважним впливом на розвиток тих чи інших фізичних якостей: вправи на розвиток силових, швидкісних якостей, витривалості, гнучкості; за переважним впливом на визначені м'язові групи: вправи для м'язів спини, черевного пресу, плечей, гомілки, стегна і т.д.; за координаційною спрямованістю: вправи на орієнтування у просторі, рівновагу, точність, диференціювання зусиль, розслаблення, ритмічність рухів і т.д.; за біомеханічною структурою рухів: циклічні (ходьба, біг, плавання, гребля), ациклічні (гімнастичні вправи, вправи на тренажерах), змішані (стрибки в довжину з розбігу, рухливі та спортивні ігри); за інтенсивністю виконання завдань, що відображають ступінь напруженості фізіологічних функцій : вправи низької інтенсивності (ЧСС – до 100 уд/хв.), помірної (до 120 уд/хв.), тонізуючої (до 140 уд/хв.), тренуючої (до 160 уд/хв. і більше); за ступенем самостійності виконання вправ : активні самостійні, із підтримкою, допомогою, страховкою, тактильним супроводженням рухів, з опором на костилі, палку, за допомогою протезів і технічних пристроїв, у ходунках, візку, пасивні вправи.

До природних засобів адаптивної фізичної культури відносять використання води, повітряних і сонячних ванн з метою зміцнення здоров'я та загартовування. До гігієнічних засобів відносять правила й норми загальної та особистої гігієни: побуту, праці, відпочинку,

харчування, навколишнього середовища, одягу, взуття, спортивного інвентарю.

У комплексному лікуванні ДЦП лікувальна гімнастика посідає провідне місце. Корекція порушень функцій гностичних зон здійснюється шляхом розвитку координації, просторової орієнтації, рухової пам'яті в індивідуальних комплексах ЛФК. При дефіцитарності стовлового рівня організації рухів акцент відновлювальної роботи робиться на покращання реципрокних взаємовідношень, просторових уявлень шляхом розвитку навичок повільної моторики під час колективних занять, наприклад, під час ігри.

ЛФК поліпшує координацію рухів, порушену патологічним процесом, сприяє зменшенню контрактур, знижує гіпертонус уражених м'язів і зміцнює ослаблені м'язи, нормалізує функції дихання, кровообігу, обмінні процеси і діяльність шлунково-кишкового тракту. Фізичні вправи мають особливе значення для виховання у дітей життєво важливих рухових актів (опори, ходьби, навичок самообслуговування).

Залежно від віку та стану хворого застосовують рефлекторні, пасивні й активні вправи. Рефлекторні вправи добирають з урахуванням тих шкірно-сухожильних рефлексів, що сприяють формуванню повноцінних рухових навичок. Пасивні вправи слід виконувати плавно, у повільному темпі, після розслаблюючого масажу, у протилежному випадку вони можуть підсилити еластичність. Активні вправи призначають, коли хворий може самостійно виконувати рухи.

Якомога раніше слід застосовувати вправи на розслаблення спастично скорочених м'язів: пасивні потрушування кінціркою, зміни вихідного положення у вправі, розслаблення тих груп м'язів, у яких тонус підвищений. Діти з ДЦП звичайно дихають поверхнево й не можуть правильно поєднати дихання з рухом. Тому потрібно спеціально навчати їх у процесі занять правильного дихання.

У різноманітних методах реабілітації дітей із ДЦП значне місце займають протезно-ортопедичні вироби [3]. За даними літературних джерел, активно розробляється система ретенційного (утримуючого) ортезу для дітей з ДЦП, що дозволяє дозовано навантажувати та тренувати певні м'язові групи для забезпечення правильної постави та ходьби.

Ортезні системи з динамічними елементами представляють собою індивідуально виготовлені ортези з металевими або поліуретановими

шарнірами, оснащені еластичними ротаційно-коригуючими тягами з силою натягіння, що регулюється за рахунок розташування місць кріплення. Ортези з динамічними елементами дозволяють задавати індивідуально підібране дозоване навантаження, а також перерозподіляти його між руховими сегментами в залежності від особливостей патологічної пози і стереотипу локомоцій пацієнта.

Динамічні елементи підрозділяються на такі групи: елемент динамічний розгинаючий на гомілковостопний суглоб; елемент динамічний розгинально-деротаційний на гомілковостопний суглоб; елемент розгинаючий на колінний суглоб; елемент динамічний розгинаючий на тазостегновий суглоб; елемент динамічний розгинально-деротаційний на тазостегновий суглоб.

Основні вимоги до ортезів із динамічними елементами наступні: натягіння динамічних елементів повинно коригувати патологічні установки сегмента кінцівки; напрямок навантаження повинен бути протилежним напрямку дії спастичних м'язів і відновлювати роботу послаблених м'язів; зусилля, що розвивають динамічні елементи, не повинні переводити сегмент кінцівки в положення гіперкорекції; схема навантаження й зусилля динамічних елементів повинні забезпечувати відновлення біомеханічної осі кінцівки, покращувати біомеханічні показники опороздатності та ходьби [3].

Дані відеомоніторингу великих моторних функцій у дітей з спастичними парезами показують, що користування ортезами із динамічними елементами покращує рисунок ходьби, усуває патологічні установки кінцівок. У хворих помітно покращується опороздатність кінцівок, підвищується коефіцієнт опорності. Значне покращення пози хворих свідчить про зменшення ротації центрів тиску, стійкості стояння, зниження амплітуди коливання [1].

Конструкції ортезних систем нижніх кінцівок із динамічними елементами дозволяють коригувати рухи в суглобах нижньої кінцівки в сагітальній, фронтальній та горизонтальній площинах, при цьому виключається негативна дія додаткового навантаження на суглобні поверхні за рахунок шарнірів в ортезних системах.

Висновки. Заняття адаптивною фізичною культурою з використанням різних видів і форм руху є ефективним заходом розвитку локомоторних функцій дітей із ДЦП.

Список використаних джерел

1. Пчеляков А. В. Ортопедическое лечение двигательных расстройств при спастическом церебральном параличе / А. В. Пчеляков // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2001. – № 4. – С. 23–25.
2. Реабілітація хворих дитячим церебральним паралічем методом динамічної пропріоцептивної корекції з використанням рефлекторно-навантажувального пристрою „Гравістат” : методичні рекомендації. – К. : УкрНДІ протезування, 2005. – 25 с.
3. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре : учебное пособие для студ. высш. и сред. проф. учеб. заведений / под ред. С. П. Евсеева. – М. : Сов. спорт, 2007. – 295 с.

Копиленец Інна Федорівна

студентка 5 курсу, спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації та фізичного
виховання, Полтавський інститут економіки і права

МЕТОД ІПОТЕРАПІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ІЗ НАСЛІДКАМИ ЦЕРЕБРАЛЬНИХ ПАРАЛІЧІВ

Вступ. Іпотерапія – метод лікування, заснований на взаємодії людини з конем, що передбачає адаптацію способів пересування верхи до рухових можливостей кожного пацієнта [1]. У сучасній Європі іпотерапія почала розвиватися в останні чотири десятиліття: спочатку в Скандинавських країнах, потім у Німеччині, Франції, Голландії, Швейцарії. Центри з лікувальної їзди верхи почали відкриватися в багатьох країнах. Так, у Великобританії працює близько 700 груп іпотерапії, в яких оздоровлюється більш ніж 26000 людей із різноплановими патологіями. У Польщі працюють близько 60 подібних центрів [2]. В Україні застосування іпотерапії розпочалося з 1993 року в іпотерапевтичному центрі при Благодійному фонді Олени Петрусевич в місті Київ.

Результати дослідження. Іпотерапія має комплексний вплив на організм людини, покращує фізичний стан, нормалізує діяльність нервової системи, зміцнює впевненість у своїх силах. При верховій їзді у вершника задіяні практично всі групи м'язів. Людині, що сидить верхи на рухомому коні, доводиться постійно контролювати рівновагу, а це примушує синхронізувати роботу м'язів спини, тулуба і всіх інших м'язів, то розслабляючи, то напружуючи їх. У результаті в роботу включаються ті м'язи, які у знерухомленого інваліда бездіяльні, навіть не будучи ураженими.

Іпотерапія діє на організм людини через два основних фактори: психогенний і біомеханічний. Позитивний психогенний фактор обумовлений емоційним зв'язком і спілкуванням з твариною. У результаті відступає страх, підвищується толерантність до фізичних навантажень, з'являється впевненість у своїх силах, знижується агресивність, роздратованість, знімається комплекс неповноцінності, відступає депресія, виникає відчуття стабільності. Іпотерапію застосовують також для підвищення самооцінки, розвитку соціальної компетентності, мобілізації уваги, зняття депресивного фону у пацієнтів [3]. Іпотерапія викликає позитивні емоції, переживання, що торкаються глибинних шарів підсвідомості. Це сприяє відновленню порушених нервових зв'язків, формуванню компенсаторних механізмів у проведенні нервових імпульсів.

Коливання, що передаються від спини коня, який рухається в 3-х взаємно перпендикулярних площинах, мають середню амплітуду й викликають почергове напруження та відносне розслаблення м'язів тулуба вершників. Слід зазначити, що біомеханічний фактор сприяє утворенню у хворих нових умовних рефлексів, розвитку рівноваги та координації, що відіграє важливу роль у реабілітації пацієнтів із наслідками ДЦП. При верховій їзді у вершників задіяні практично всі групи м'язів. Опора здійснюється насамперед на ступні, зафіксовані в стременах, що зберігають рухливість як мінімум у сагітальній площині й обмежують її у фронтальній. Цей фактор важливий у роботі з інвалідами, які мають асиметричні рухові розлади, зокрема, хворі з ДЦП.

Науковці також вказують на вплив низькочастотних коливань тіла тварини на мускулатуру вершника, що сприяють зниженню патологічно підвищеного тонуусу й зростанню обсягу довільних рухів у кінцівках. Дозовані навантаження на вестибулярний аналізатор, елементи тренінгу

сприяють нормалізації його функції, що поліпшує статико-кінетичну організацію моторики. Нейрофізіологічно вплив згаданих коливальних рухів тварини під час руху на систему вестибулярного аналізатора вершника зводиться до посилення припливу імпульсів за його провідними шляхами. Наслідком цього є стимуляція глибинних структур головного мозку, що визначають функціональний стан вищих відділів нервової системи. Активация вищих відділів рухового аналізатора спричиняє зміну функціонального стану нейромоторного апарата, при якому стає можливим вплив на патологічні рухові стереотипи. Наявні ще два чинники, які сприяють зменшенню спастики. По-перше, це тепло – температура тіла коня на 2-3 градуси вища за температуру людського тіла. По-друге, відсутність внутрішньої напруги, яка іноді спостерігається у дитини при лікувальному масажі, оскільки в цьому випадку масажист регулює навантаження на м'язи. На коні дитина вибирає навантаження самостійно: вона росте поволі, плавно і постійно.

У порівнянні з традиційними методами відновного лікування іпотерапія має значні додаткові переваги [3]. Як і лікувальна фізична культура, вона ґрунтується на використанні біологічної функції живого організму – функції руху, що має для людини не тільки біологічне, але і соціальне значення. Іпотерапія діє на організм як на єдине ціле і за своєю природою не локалістична. Цим пояснюється успішність її застосування при різних захворюваннях. Вона дозволяє відновити і навіть покращити фізичний стан осіб з обмеженими руховими можливостями, а також сприяє вирішенню конкретних психолого-педагогічних завдань та питань психосоціальної реабілітації та соціальної інтеграції осіб з церебральним паралічем.

Основою оздоровчого впливу іпотерапії є природні рухи коня, що дозволяють вершнику організувати та систематизувати свої рухи. Можна виділити кілька факторів впливу іпотерапії на особу з церебральним паралічем. Одним з найбільш ефективних можна вважати координаторне навантаження. При посадці на коня формується визначена схема фіксації тіла. Вершник утримується, перш за все, напруженням привідних м'язів стегна, що фіксує таз у сідлі чи безпосередньо на тілі тварини.

У сучасній реабілітаційній практиці визначені основні напрямки використання іпотерапії з лікувальною, оздоровчою та соціально-педагогічною метою:

1. Лікувальна верхова їзда та вольтажування як метод педагогічної дії. Показана дітям та підліткам, у тому числі з порушеннями інтелектуального розвитку, дітям з порушеннями в поведінці, труднощами у навчанні з метою педагогічної корекції.

2. Верхова їзда для корекції різних рухових порушень, таких, як парези, паралічі верхніх та нижніх кінцівок, розлади координації рухів, примусові рухи та ін. У ортопедичній практиці були спроби застосування даного методу при корекції деформацій хребта та інших дефектів постави.

3. Верхова їзда як спорт серед інвалідів, як спортивна діяльність, що сприяє підтримці загальної фізичної активності та реабілітації особистості. Провідні спеціалісти у цій галузі – тренери з верхової їзди, що мають спеціальні знання та ліцензію для роботи з особами, в яких є особливі потреби.

4. Іпотерапія як призначений лікарем відновно-гімнастичний захід, в якому на коні лежить роль живого тренажера. Застосовується у терапії рухових розладів на основі ураження центральної нервової системи, а також у комплексній реабілітації при деяких соматичних захворюваннях та у ортопедичній практиці. Провідними спеціалістами у цій галузі є методисти з іпотерапії, реабілітологи та інструктори лікувальної фізкультури.

5. Іпотерапія як засіб відновлення здатності до пересування в межах післяопераційної реабілітації хірургічних хворих. В терапії внутрішніх хвороб вона використовується як елемент системи засобів лікування компенсаторних захворювань органів кровообігу, порушень обміну речовин, захворювань органів дихання при різного роду вегетативних дисфункція.

Фахівці вважають, що іпотерапія особливо ефективна в дитячій реабілітаційній практиці, зокрема в роботі з дітьми, які страждають порушеннями опорно-рухового апарату і психосоціального статусу, прискорюючи їх соціальну адаптацію [2]. Іпотерапія не обмежується терапевтичним аспектом, але й допомагає розкрити психологічні та адаптивні можливості людини з особливими потребами, розвиваючи у хворого здатність налагоджувати зв'язки та підвищуючи його самовпевненість. У цих можливостях адаптації та інтеграції у суспільне та соціальне життя і полягає потенціал іпотерапії. Іпотерапія дозволяє хворій особі оволодіти соціальними відносинами, відкрити для себе

оточуюче середовище, виробити мотивацію до роботи. Взаємозв'язок людини з особливими потребами з конем створює багато нових психологічних аспектів існування, викликаючи бажання відкритися оточуючому світові.

Висновки. Отже, використання коня є доцільно виправданим у системі психофізичної реабілітації, реадаптації та соціальної інтеграції підлітків з особливими потребами, що було враховано нами у подальшій роботі.

Список використаних джерел

1. Филонич В. В. Физическая реабилитация больных ДЦП методом иппотерапии / В. В. Филонич // Медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2008. – №3. – С. 21 – 26.
2. Хофф Ж.П. Терапевтическая верховая езда и психомоторные функции // Адаптивная (реабилитационная) верховая езда : учеб. пособие ун-та Paris-Nord, : пер. с фр. – М : Моск. конноспортив. клуб инвалидов, 2003. – С. 67-73.
3. Штраус И. Иппотерапия. Нейрофизиологическое лечение с применением верховой езды : пер. с нем. – М. : Моск. конноспортив. клуб инвалидов, 2012. – 102 с.

Кравченко Ю. Б.
студентка IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Г. М.
д.пед.н., професор кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ХРОНІЧНІЙ ОБСТРУКТИВНІЙ ХВОРОБІ ЛЕГЕНЬ

Вступ. Хронічна обструктивна хвороба легень є важким захворюванням, що вимагає тривалої й регулярної фізичної реабілітації. За рекомендаціями GOLD [2], пацієнтам із хронічними обструктивними захворюваннями легень, навіть при легкому ступені тяжкості захворювання, рекомендується фізична активність у вигляді рухів, що

здійснюються за рахунок скелетних м'язів і супроводжуються витратами енергії [1].

Необхідно зауважити, що у хворих на хронічну обструктивну хворобу легень уже на ранніх стадіях значно знижена фізична активність порівняно зі здоровими [1]. Встановлений [3] зворотний взаємозв'язок між рівнем фізичної активності й швидкістю зниження легеневої функції; показано, що низька фізична активність збільшує відсоток госпіталізації [3], дає задишку [1], підвищує стомлюваність [2]. Отже, низький рівень фізичної активності безпосередньо впливає на стан здоров'я пацієнтів і прогноз захворювання.

Результати дослідження. Необхідний рівень фізичної активності забезпечує лікувальна фізична культура, що є основним компонентом програми фізичної реабілітації при хронічній обструктивній хворобі легень. При обмежених ресурсах охорони здоров'я комплексна реабілітація може бути замінена тільки фізичними тренуваннями [1].

Обґрунтування засобів фізичної реабілітації при хронічній обструктивній хворобі легень:

1. Для розслаблення м'язів шиї, рук, плечового пояса, обличчя в заняття ЛФК рекомендується включати різноманітні дихальні вправи: свідомо локалізоване дихання (черевне, грудне і змішане) з поверхневим вдихом і подовженим видихом; звукову гімнастику.

2. Для відновлення дихального акту застосовуються вправи на розслаблення м'язів, постізометрична релаксація м'язів, статичні і динамічні дихальні вправи з подовженим видихом і поступовим сповільненням і поглибленням дихання, дренажні вправи. З їх допомогою відбувається зниження напруги дихальних м'язів, збільшення екскурсії грудної клітки, відновлення нормального співвідношення часу вдиху і видиху. Це сприяє полегшенню видиху, зменшення залишкового об'єму повітря в легенях і підвищення альвеолярної вентиляції.

3. Для розвитку компенсаторних механізмів дихання використовуються дихальні вправи, рухи за участю м'язів шиї, спини, черевного преса, поперекової області та стегон. Вони сприяють зміцненню дихальної мускулатури, збільшенню рухливості в реберно-хребцевих зчленуваннях і суглобах хребта, поліпшенню постави.

4. Підвищення функції серцево-судинної системи досягається за допомогою дихальних вправ, рухів за участю м'язів, які отримують іннервацію з шийних і верхньогрудних сегментів спинного мозку. Такі

вправи збільшують мікроциркуляцію у м'язах, знижують загальний периферичний судинний опір, підвищують здатність тканин засвоювати кисень.

Висновки. Таким чином, під впливом лікувальної фізичної культури поліпшується еластичність легеневої тканини, збільшуються рухливість грудної клітки і екскурсія діафрагми, зміцнюється дихальна мускулатура. Дихання з уповільненим і подовженим видихом збільшує тиск на стінки бронхів, знижує лінійний тиск і, отже, перешкоджає звуженню повітряних провідних шляхів.

Поліпшення кровотоку в працюючих м'язах викликає зменшення його опору на периферії, що надзвичайно важливо при супутньому ураженні серцево-судинної системи. Одночасно полегшується венозне повернення крові у зв'язку зі збільшенням венозного відтоку з периферії – від працюючих м'язів. Крім того, лікувальна фізична культура спонукає пацієнтів до активного способу життя, покращує емоційний фон, зменшує симптоми захворювання.

Список використаної літератури:

1. Будневский А. В. Клиническая эффективность применения комплексной программы легочной реабилитации у больных хронической обструктивной болезнью легких в сочетании с метаболическим синдромом / А. В. Будневский, А. В. Чернов, Я. В. Исаева, Е. Ю. Малыш // Пульмонология. – Т. 25. – № 4. – 2015. – С. 447–454.
2. Овчаренко С. І. Легенева реабілітація: стратегія при хронічній обструктивній хворобі легень / С. І. Овчаренко, Я. К. Галецькайте, А. А. Долецкий // Хвороби органів дихання. Додаток до журналу Consilium Medicum. – 2018. – № 1. – С. 6–10.
3. Оценка физической активности у больных ХОБЛ : рекомендации Европейского респираторного общества // Пульмонология. – Т. 25. – № 3. – 2015. – С. 278–279, 282.

Курило Аліна Олександрівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПНЕВМОНІЇ

Вступ. Пневмонія і в XXI столітті залишається важливою медико-соціальною проблемою. Це зумовлено, в першу чергу, її значною поширеністю, досить високими показниками інвалідизації та смертності, а також значними економічними витратами внаслідок цього захворювання.

В Україні захворюваність дорослих на пневмонію складає 4-6 на 1 000 осіб молодого та середнього віку і 12-18 випадків на 1 000 населення старших вікових груп [4]. У структурі смертності населення від хвороб органів дихання пневмонія посідає друге місце після хронічного обструктивного захворювання легень. Смертність становить 13-15 на 100 000 населення, що складає 3% з тих, що захворіли на пневмонію [4].

Однак ці показники не в повній мірі відображають рівень справжньої захворюваності і смертності. Крім того, в Україні досі відсутні статистичні показники по окремим видам пневмонії, що не дає можливості проводити відповідний аналіз і порівнювати наведені дані з міжнародними.

Зважаючи на зазначене вище, для суспільства нашої країни на сьогодні проблема профілактики захворюваності та реабілітації хворих на пневмонію є досить гострою та актуальною.

Результати дослідження. Пневмонія – поліетіологічне вогнищеве інфекційно-запальне захворювання легень із залученням до патологічного процесу респіраторних відділів легень і обов'язковим розвитком внутрішньоальвеолярної запальної ексудації [3]. Вогнищева пневмонія в багатьох випадках є смертельним ускладненням та дуже часто не діагностується при житті хворого. До факторів ризику розвитку пневмонії відносяться дитячий і літній вік, паління, хронічні хвороби інших органів,

імунодефіцитні стани, контакт з птахами, тваринами, гризунами, подорожі, холодний фактор [3, 4].

У патогенезі захворювання виникає під час проникнення інфекції в легеневу тканину частіше бронхогенним, рідше гематогенним або лімфогенним шляхом в результаті зниження функції системи місцевого бронхопульмонального захисту і розвитку під впливом інфекції запалення в альвеолах [1, 2]. Незважаючи на численні методи лікування вогнищевої пневмонії її терапія є складною та не до кінця вирішеною проблемою.

Пошуку механізмів вирішення проблеми профілактики та реабілітації хворих на пневмонію присвячені праці Ю. І. Фещенко, О. А. Голубовської, К. А. Гончарова, О. Я. Дзюблик, Я. О. Дзюблик, В. В. Дмитриченко, Г. Б. Капітан, В. Я. Клягіна, Ю. М. Мостового, О. О. Мухіна, Н. М. Недлінської, О. В. Обертинської, Т. О. Перцева, М. М. Пилипенко, С. С. Сімонова, Р. Є. Сухіна, І. П. Шлапак, Л. В. Юдіна та ін. Незважаючи на наявні роботи, присвячені вивченню методів діагностики, профілактики та реабілітації хворих на пневмонію ця проблема далека від свого вирішення. Зокрема, недостатньо уваги приділяється програмам реабілітації на поліклінічному етапі, в той час як даний етап досить вагомий в корекції стану хворих на пневмонію; недостатньо досліджений вплив лікувальної гімнастики у профілактиці легневих захворювань тощо.

Невід'ємною і найбільш суттєвою частиною медичної реабілітації хворих на пневмонію є лікувальна фізична культура (ЛФК), яка не тільки сприяє морфологічному та функціональному відновленню органів дихання, але й забезпечує досконалу адаптацію всього організму до звичайних для даного хворого умов побуту і праці. Призначають ЛФК із перших днів захворювання, методику будують відповідно до лікувального завдання. В умовах стаціонару хворому рекомендують один із чотирьох режимів: суворий ліжковий (за необхідності), розширений постільний, палатний і вільний. Призначення рухового режиму залежить від тяжкості хвороби, її перебігу, фізичної підготовленості хворого, наявності супровідних захворювань та інших чинників [1, 2].

Протипоказання до призначення ЛФК мають тимчасовий характер. До них належать: загальний тяжкий стан хворого, виражена інтоксикація, температура тіла понад 37,5°C, сильні болі, дихальна недостатність, тахікардія (пульс більше 100 уд/хв) [3, 4].

Основні завдання ЛФК при пневмонії такі: підвищення нервово-психічного тону та реактивності організму; поліпшення крово- і лімфообігу в легенях, що дозволяє прискорити розсмоктування запального ексудату та запобігти ускладненням (утворення спайок у плевральній порожнині, ателектаз, бронхоектаз); зменшення проявів дихальної недостатності; активізація тканинного обміну та окисно-відновних процесів у організмі; сприяння більш повному виведенню харкотиння; відновлення правильного механізму дихального акту (зниження напруження дихальної мускулатури, вироблення нормальних співвідношень дихальних фаз, розвиток ритмічного дихання з більш тривалим видихом, збільшення дихальних екскурсій діафрагми); розвиток компенсаторних механізмів, які забезпечують поліпшення вентиляції легень і підвищення газообміну шляхом зміцнення дихальної мускулатури та збільшення рухливості грудної клітки [1, 2, 3, 4]. Залежно від стану хворого застосовувати ЛФК у комплексній терапії хворих на пневмонію можна на наступний після кризи день або протягом перших 2–3 днів при нормальній температурі тіла.

При строгому ліжковому режимі використовують статичні дихальні вправи, при цьому щадять уражену легеню (не поглиблюють дихання і не збільшують рухливість грудної клітки), елементарні гімнастичні вправи малої інтенсивності для дрібних і середніх м'язових груп верхніх та нижніх кінцівок. Усі вправи виконують у вихідному положенні лежачи на спині або напівсидячи з високо піднятим узголів'ям. Ослабленим хворим, особливо літнього віку, рекомендують погладжувальний масаж спини (щоб запобігти легенеvim ускладненням) у вихідному положенні лежачи на здоровому боці, а також масаж нижніх та верхніх кінцівок [1, 2].

При розширеному ліжковому режимі ЛФК призначають у вигляді процедур лікувальної гімнастики і ранкової гігієнічної гімнастики. Заняття проводять індивідуально або малогруповим методом. Вихідні положення (з частою їх зміною): лежачи на спині, на боці; сидючи на ліжку, опустивши ноги. Процедуру лікувальної гімнастики починають із виконання статичних дихальних вправ, які розвивають фази вдиху і видиху, з поступовим поглибленням дихання. За допомогою інструктора ЛФК хворий намагається зробити максимально глибокий вдих і тривалий видих через губи, складені трубочкою (2–3 рази). Далі інструктор кладе руку на верхні квадрати живота хворого (ділянка діафрагми) і просить його під час глибокого вдиху максимально втягнути живіт. Після засвоєння

цих вправ хворий виконує їх самостійно 5–6 разів протягом дня. Вони сприяють поліпшенню легеневої вентиляції, збільшенню глибини дихання та зменшенню його частоти, збільшенню рухливості діафрагми [1, 2].

Застосовують також гімнастичні вправи для дрібних і середніх м'язових груп ніг та рук у середньому темпі, які спочатку виконують окремо, потім їх комбінують і поступово ускладнюють. Можна включати вправи для великих м'язових груп верхніх і нижніх кінцівок у повільному темпі, повторюючи кожну вправу 3–4 рази. Щоб запобігти утворенню плевральних спайок, виконують повороти та нахили тулуба. Вправи для тулуба, верхніх і нижніх кінцівок чергують із дихальними вправами статичного та динамічного характеру в співвідношенні 1:1; 1:2.

Після виписування зі стаціонару необхідно продовжувати заняття ЛФК у поліклініці або санаторії, допоки не настане повне відновлення функції дихальної та серцево-судинної систем. Слід поступово розширювати руховий режим, збільшуючи інтенсивність загальнорозвиваючих вправ. У санаторних умовах у заняття можна вводити спортивні вправи (плавання, веслування, ходьбу на лижах, легкоатлетичні вправи тощо), спортивні ігри (волейбол, теніс) і поєднувати їх із загартовуванням.

Висновки. Отже, проблема профілактики захворюваності та реабілітації хворих на пневмонію є досить гострою та актуальною. Загальними завданнями фізичної реабілітації при пневмонії є досягнення регресії оборотних і стабілізації необоротних змін у дихальній системі; відновлення й покращення функції зовнішнього дихання та серцево-судинної системи, психологічного статусу й працездатності. Реалізація цих завдань може відрізнятись залежно від нозологічної форми, особливостей і характеру перебігу пневмонії, індивідуальних особливостей пацієнта, форми й ступеня ураження дихальної системи та досягається за допомогою ЛФК. Особливістю методики ЛФК є широке застосування спеціальних дихальних вправ; сегментарно-рефлекторний масаж поперекових, верхньогрудних та середньошийних спинномозкових сегментів; гімнастичні вправи тощо.

Перспективою наших подальших наукових досліджень є розробка програми реабілітації хворих пневмонією на поліклінічному етапі.

Список використаних джерел:

1. Григус І.М. Фізична реабілітація при захворюваннях дихальної системи: навчально-методичний посібник / І.М. Григус. – Рівне, 2009. – 112 с.
2. Епифанов В. А. Лечебная физкультура и врачебный контроль: [Учебник для вузов] / В. А. Епифанов, Г. Л. Апанасенко. – М. : Медицина, 2010. – 368 с.
3. Конопкіна Л. І. Рівень маркерів системного запалення у хворих на хронічне обструктивне захворювання легень тяжкого перебігу у залежності від прихильності їх до планової терапії / Л. І. Конопкіна // Проблеми екології та медицини. – 2012. – Т. 16, № 5-6. – С. 15-18.
4. Фещенко Ю. И. Хроническое обструктивное заболевание легких – актуальная медико-социальная проблема / Ю.И.Фещенко // Український пульмонологічний журнал. – 2011. – № 2. – С. 6.

Лавецька Валентина Андріївна

IV курс, група 41ФР15, напрям підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Волошко Л. Б.,

к.пед.н., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ЛІКУВАЛЬНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ПРИ ГІПОТОНІЧНІЙ ХВОРОБІ

Артеріальна гіпотонія характеризується клінічним зниженням артеріального тиску нижче 100/60 мм рт. ст. для осіб у віці до 25 років і нижче 105/65 мм рт. ст. – для осіб старше 30 років. За даними різних авторів [1], відсоток гіпотонії коливається в дуже широких межах: від 0,7–0,63 % до 41 % і більше [1]. Найбільше число хворих становлять особи молодого віку. Єдиною є думка про виняткове значення, яке має в терапії хворих на первинну артеріальну гіпотонію, лікувальна фізична культура [2]. Автори вказують, що тільки систематичні фізичні вправи в змозі забезпечити отримання стабільних позитивних результатів лікування та нормалізацію артеріального тиску. Вони одноставні в думці

про велику значущість у профілактиці та лікуванні первинної артеріальної гіпотонії факторів, які тренують і гартують [2].

Гіпотонічна хвороба є захворюванням, при якому на перше місце виступають порушення функціонального стану та регуляторної ролі коркових процесів і викликані ними зміни гемодинаміки. Тому завданням будь-яких терапевтичних впливів є нормалізація порушених функцій. Це відноситься і до методу ЛФК [1, 3].

Фізичні вправи зумовлюють утворення, посилення та зміцнення нервових зв'язків між центральною нервовою системою та аферентними системами локомоторного апарату та внутрішніх органів. Лікувальна дія фізичних вправ викликається активізацією моторно-вісцеральних і вісцеромоторних рефлексів у процесі виконання вправ [1]. Безпосередній вплив фізичних вправ при гіпотонічній хворобі виражається в нормалізації нейрорегуляторних процесів і підвищенні артеріального тиску.

Основні цілі призначення ЛФК хворим гіпотонічною хворобою на амбулаторному етапі такі: поліпшення функціонального стану центральної нервової системи; зміцнення моторно-вісцеральних і вісцеромоторних зв'язків; стимуляція діяльності серцево-судинної і м'язової систем і підвищення м'язового та судинного тону; підвищення працездатності хворого [3].

Основні завдання лікувальної фізичної культури при гіпотонічній хворобі такі: 1. Підвищення адаптаційної здатності всього організму хворого й окремих його систем і органів, загальне зміцнення й оздоровлення організму, підвищення працездатності та емоційного тону у хворого. 2. Нормалізація гальмівно-збуджувальної рівноваги в корі головного мозку та підкірці, встановлення та зміцнення нових умовно-рефлекторних зв'язків, вироблення та зміцнення пресорної спрямованості регуляції кровообігу. 3. Тренування всіх систем і органів, особливо серцево-судинної та м'язової, підвищення скорочувальної здатності міокарда, нормалізація судинного тону, активізація екстракардіальних факторів гемодинаміки, інтенсифікація тканинного обміну, підвищення м'язового тону, що є потужним рефлекторним регулятором артеріального тиску. 4. Зменшення суб'єктивних проявів захворювання, вироблення та вдосконалення ряду необхідних моторних навичок – правильного дихання, координації рухів, функції рівноваги, довольного розслаблення і скорочення м'язів і т.ін. [3].

Список використаних джерел:

1. Лечебная физическая культура: [учеб. для высш. учеб. заведений] / С. Н. Попов, Н. М. Валеев, Т. С. Гарасева [и др.] / под ред. С. Н. Попова; – [5-е изд., стеретипное]. – М.: Изд. центр «Академия», 2008. – С. 116– 123.
2. Реабилитация при заболеваниях сердечно-сосудистой системы / под ред. И. Н. Макаровой. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 304 с.
3. Темкин И. Б. Лечебная физическая культура при первичной артериальной гипотонии / И. Б. Темкин. – М.: Медицина, 2011. – 200 с.

Личко Ангеліна Сергіївна

студентка IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна

к.фіз.вих., доцент кафедри

фізичної реабілітації та фізичного виховання,

Полтавський інститут економіки і права

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧИМ ПЛАВАННЯМ НА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ІЗ ДЦП

Вступ. Дитячий церебральний параліч – це синдром або група синдромів, які є наслідком пошкодження мозку, що виникли у внутрішньоутробному, інтранатальному і ранньому постнатальному періодах розвитку. При цьому спостерігається порушення рухової активності. Рух є основною формою активності людини, внаслідок цього відбувається взаємодія з навколишнім зовнішнім середовищем.

При ДЦП відбувається зниження сили м'язів, порушення опорно-рухового апарату, координації рухів, рухової активності. У дітей із діагнозом ДЦП може бути уражена права чи ліва рука і права чи ліва нога, вони не можуть вчиняти дії хворою рукою і ногою. Вони також відчують труднощі при опануванні письма. Це пов'язано з порушенням хапальної функції кисті та порушенням за рахунок слабкості м'язів руки. Діти з діагнозом ДЦП потребують надання спеціально організованої психолого-педагогічної та медичної допомоги.

Результати отриманих результатів. Надзвичайно важлива роль своєчасної корекції, яка відбувається за допомогою лікувального плавання. У процесі плавання беруть участь практично всі м'язи тіла. Працює як нижня, так і верхня частини тіла, тому при корекції ДЦП використовують лікувальне плавання [1].

Лікувальне плавання є формою лікувальної фізкультури, особливістю якої є одночасний вплив на організм дитини води, активних і пасивних рухів. Завдяки розвантаженню хребта у воді, плавання ефективно використовується в лікувальній фізкультурі при захворюваннях опорно-рухового апарату. Проведення лікувальної фізкультури у воді має ряд переваг. Під час лікувального плавання більш ефективно формується опорно-рухова реакція рук і ніг дитини, їх ритмічність і узгодженість, поліпшуються реакція рівноваги і координація рухів, підвищується рухова активність. Створюються умови для формування і зміцнення опори нижніх кінцівок, а динамічна робота ніг у безопорному положенні сприяє розвитку стопи. Також відбувається поліпшення стану м'язового тону. Вода сприяє усуненню больових відчуттів при здійсненні дитиною пасивних і активних фізичних вправ [2].

Плавання покращує роботу внутрішніх органів, обмін речовин, діяльність кишечника і шлунка, розвиває дихальну систему. Додатковим фактором, що тренує кровообіг, є активна «гімнастика» кровоносних і лімфатичних судин: їх просвіти то зменшуються, то розширюються, прагнучи забезпечити організму оптимальний температурний режим.

Регулярні заняття плаванням стимулюють газообмін у легенях: збільшується екскурсія діафрагми за рахунок більшої глибини і частоти дихання. Фахівці визначили, що просте стояння у воді протягом 3–5 хв при температурі 24–25 ° С збільшує глибину дихання вдвічі, а обмін речовин – на 50–75 % [1].

При систематичних заняттях плаванням у дітей підвищується тонус нервової і м'язової систем. Плавання призводить до утворення нових рухових навичок. При систематичних заняттях формуються стійкі рухові стереотипи, пов'язані з поліпшенням умовно-рефлекторних зв'язків між різними системами організму. Плавання сприяє також розвитку мускулатури, так як супроводжується активною діяльністю більшості скелетних м'язів тіла. Навантаження на окремі м'язові групи розподіляється рівномірно, створюються більш сприятливі умови для їх

постачання киснем. Це пов'язано з циклічністю плавання, тобто відбувається чергування напруження і розслаблення м'язів.

Плавання сприяє також збільшенню обсягу м'язових волокон, розвиває такі фізичні якості, як витривалість, силу, спритність, гнучкість, швидкість. Під час лікувального плавання відбувається взаємодія тренера і дитини, що призводить до додаткових труднощів, так як тренеру необхідно знайти певний індивідуальний підхід до кожної дитини. Під час лікувального плавання тренер не повинен відходити від дитини не тільки у воді, але і в душі, роздягальні, на сходах у басейні. Тренер, перебуваючи у воді разом із дитиною, повинен утримувати його на поверхні води, так як під час перших занять дитина не вміє плавати, не знає, як затримувати дихання під водою. У кінці курсів плавання залежно від ступеня тяжкості захворювання, дитина може утримуватися у воді самостійно і затримувати дихання під водою [2, 3].

Висновки. Плавання при ДЦП, можливо, єдиний спосіб повернути дитині свободу руху, постійні тренування допоможуть досягти дитині більш високого рівня самозабезпечення і встановити більш комфортний рівень життя. Серед численних видів реабілітації плавання – один із найефективніших. Діти в басейні намагаються виконувати різні фізичні вправи. Такі тренування допомагають зміцнити і відновити організм. Тренування у воді дитині з обмеженими фізичними можливостями даються набагато легше, ніж на суші, так як у воді знижується тиск на хребет і суглоби. Серце у воді легше переносить навантаження.

Оздоровче плавання – засіб покращення стану здоров'я, удосконалення обміну речовин, покращення діяльності центральної нервової системи. Регулярні заняття забезпечують адаптацію серцево-судинної, дихальної і інших систем до умов м'язової діяльності, прискорюють процес входження в роботу і функціонування систем кровообігу і дихання.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєв С. М. Особливості функціонального стану опорно-рухового апарату дітей з парапарезом і геміпаретичною формою церебрального паралічу / С. М. Афанасьєв // Молода спортивна наука України : Зб. наук. статей в галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2003. – Т. 1. – С. 393–396.
2. Афанасьєв С. М. Фізична роботоспроможність дітей молодшого шкільного віку з церебральним паралічем, ускладненим сколіозом /

С. М. Афанасьєв // Спортивний Вісник Придніпров'я. – 2004. – № 5. – С. 80–84.

3. Афанасьєв С. Н. К исследованию функционального состояния органов дыхания у детей 7–10 лет с церебральным параличом / С. Н. Афанасьєв // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Динаміка наукових досліджень – 2015». Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2015. – С. 45–46.

Лінде Надія Вікторівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права,
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ДЦП

Вступ. ДЦП – термін, що призначає групу рухових розладів, які виникають при ураженні рухових систем головного мозку, і виявляються в недоліку або відсутності контролю з боку нервової системи за функціями м'язів [1]. ДЦП характеризується великою різноманітністю клінічних форм і проявів, супроводжуваних симптомів, важкістю рухових і психічних порушень, ступенем компенсації, причинами, що викликали захворювання, в яких системах мозку виникло пошкодження, порушеннями рухової активності дитини [2]. Залежно від тяжкості і поширеності розрізняють такі форми ДЦП: спастичну диплегію; спастичну геміплегію; подвійну геміплегію, параплегію, моноплегію, астенічно-астетичний синдром, м'ява форма ДЦП, гіперкінетичну форму.

Результати дослідження. Спастична диплегія (синдром Литтля) – найбільш часта форма ДЦП, що характеризується руховими порушеннями верхніх і нижніх кінцівок, при чому ноги страждають більше, ніж руки. Ступінь залучення в патологічний процес рук може бути різний – від виражених парезів до легкої незручності, що виявляється при розвитку дитини тонкої моторики, м'язовий тонус у

ногах високий: дитина стоїть на напівзігнутих і приведених до середньої лінії ногах; при ходьбі спостерігається перехреснування ніг, розвиваються контрактури у великих суглобах. Сухожильні рефлексy високі, відзначаються клонуси стін. Виявляються патологічні рефлексy [1].

При спастичній гемиплегії порушення відзначаються переважно на одній стороні. У руці більше підвищений м'язовий тонус згиначів, а в нозі – розгиначів, тому рука зігнута в ліктьовому суглобі, приведена до тулуба, а кисть стиснута в кулак. Нога розігнута і повернена у середину. При ходьбі хворий спирається на пальці. Сухожильні рефлексy високі з розширеною зоною на стороні парезу (іноді з двох сторін); можуть бути клонуси стопи, колінної чашечки; викликаються патологічні рефлексy. Паретичні кінцівки відстають у рості від здорових. При геміпаретичній формі церебрального паралічу у дитини може виникнути затримка мовного розвитку за рахунок аномалії, особливо при поразці лівої півкулі. У 50 % випадків у дітей старшого віку спостерігаються гіперкінези. Вони з'являються в міру зниження м'язового тонуcу. Психічний розвиток уповільнений, ступінь затримки варіює від легкої до важкої. На затримку розвитку впливає наявність часто виникаючих епілептиформних припадків [1].

Атонічно-астетична форма характеризується м'язовою гіпотонією. У цих хворих різко страждають статичні функції; вони не можуть тримати голову, сидіти, стояти, ходити, зберігаючи рівновагу. Сухожильні рефлексy високі, ступінь зниження інтелекту залежить від локалізації поразки мозку. При переважному ураженні мозочка психічний розвиток страждає менше, але в цьому випадку домінують симптоми мозочка.

Гіперкенетична форма характеризується переважним ураженням підкіркових утворень. Сухожильні рефлексy високі, з широкою зоною. Часто спостерігаються мовні розлади. Психічний розвиток страждає менше, ніж при інших формах, однак важкі рухові і мовні порушення ускладнюють розвиток дитини, її навчання і соціальну адаптацію. Без лікувально-корекційних дій невірні установки кінцівок закріплюються, формуються специфічні невірні пози і положення кінцівок, виникають контрактури суглобів, при яких ускладнюється розвиток рухових навичок.

Таким чином, діти з церебральним паралічем – це діти з багатьма вадами розвитку і різноманітними порушеннями, серед яких головними є

розлади рухової активності. Рання і систематична корекція дефектів рухів у комплексі з лікувально-педагогічними і корекційними заходами дає змогу попереджувати і переборювати можливі ускладнення, а також виявити компенсаторні можливості дитячого мозку. Особливу роль у цьому процесі відіграє своєчасне застосування різноманітних засобів фізичної реабілітації. В цьому процесі найважливішу роль відіграє правильно побудована методика проведення лікувально-фізкультурних процедур [1].

Рухові функції при кожній формі церебрального паралічу відрізняється своєрідністю. Якщо при спастичній диплегії пацієнти легко опановують вправи, що викликають безпосередній рух, то при астатичній формі більш доцільним є застосування короточасних вправ, що дають можливість частіше відпочивати між вправами. Якщо відпочинок і унеможливує розвиток техніки вправ, він одночасно дає можливість запобігти мимовільним м'язовим спазмам [3].

Атотична форма висуває іншу проблему. Хворі з цією формою паралічу особливо страждають при вправах на підтримку рівноваги. Основні труднощі у виконанні вправ для них полягають у тому, що кожен має свою рухову силу, що важливо враховувати при виборі виду вправ. Хворим із ЦП варто частіше давати можливість відпочивати, тривалість і частоту відпочинку варіювати, стежити за ступенем опору при виконанні вправ.

Сучасна школа вимагає від дітей високого розвитку пізнавальних якостей для засвоєння різноманітної інформації, обсяг якої з кожним роком зростає, а це вимагає тривалого розумового напруження. З одного боку, напружена розумова робота необхідна для оволодіння знаннями та навичками, з іншого – саме вона в умовах неправильної організації навчального процесу призводить до появи порушень з боку нервової та серцево-судинної систем [2].

При проведенні заходів щодо розвитку рухів важливо знати не тільки прийоми стимуляції моторної активності та розвитку рухових навиків і умінь, але й ті рухи і положення кінцівок, яких необхідно уникати в процесі занять і в повсякденній діяльності неповносправної дитини. Під впливом лікувальної гімнастики у м'язах, сухожиллях, суглобах виникають нервові імпульси, що направляються в центральну нервову систему, стимулюючи розвиток рухових зон мозку.

Комплекси фізичних вправ розміщені в зручній для використання послідовності – від початкового етапу розвитку рухової активності немовляти до верхнього ступеня розвитку і рухів у вигляді самостійної ходи і вільних предметно-маніпуляційних дій руками, від простого до складного, їх можна використовувати як під час індивідуальної роботи методистів і батьків, так і під час групових занять фізичною культурою.

Методичне забезпечення лікувально-корекційного процесу дітей, хворих на ЦП, повинні ґрунтуватися на наступних принципових положеннях:

1. На початкових етапах корекційної роботи з малими дітьми або у випадках тяжкого ступеня захворювання ефективніше упровадити індивідуальний метод взаємодії з дитиною.
2. У подальшій роботі велике значення, поряд з індивідуальним, займає індивідуально-груповий метод занять. Групи від 3 до 6 дітей. У цьому випадку доречно використовувати метод, однорідної групи (за схожістю форм ДЦП).
3. Подальша соціалізація дитини викликає необхідність у посиленні групового методу, при організації корекційно-відновлювального процесу, не виключаючи при цьому індивідуальний метод, а тому резонно говорити про колективно-індивідуальний метод із дітьми в кількості 7–12 осіб. Позитивним моментом є груповий вплив (копіювання, змагання) на формування рухової активності дитини.
4. Якщо говорити про загальний стиль занять із дітьми раннього і дошкільного віку, то головним тут повинен стати ігровий метод (корекція через гру).
5. Важливе значення, особливо для дітей раннього і дошкільного віку, має метод повторно-кільцевої побудови занять, суть якого полягає в тому, що вправи, запропоновані на кожному занятті, повинні поступово, по частинах відтворювати послідовність розвитку здорової дитини.
6. Необхідно також зупинитись на важливому для дітей, хворих на ДЦП, методі предметно-практичної взаємодії у процесі занять фізичним вихованням (конкретність в пізнаванні форм і властивостей предметів, їх призначенням, способом дії).
7. Окрім головних, існує ціла група нових перспективних специфічних методів роботи з цією категорією дітей: метод музикально-ритмічної

терапії; метод кольорової терапії; метод аналогії з тваринним і рослинним світом; метод «театру фізичного виховання» тощо [3].

Висновки. Таким чином, слід відзначити, що тільки під впливом занять фізичними вправами в м'язах дитини з ЦП виникають адекватні рухові відчуття. Без спеціальних вправ дитина відчуває тільки свої неправильні пози і рухи. Подібного роду відчуття не стимулюють, а гальмують розвиток рухових систем головного мозку. У процесі таких занять нормалізуються пози і положення кінцівок, знижується м'язовий тонус, зменшуються або переборюються насильницькі рухи. Дитина починає правильно відчувати пози і рухи, що є могутнім стимулом до розвитку і удосконалення її рухових функцій і навичок, тому лікувальний вплив рекомендується починати якомога раніше.

Список використаних джерел:

1. Базаляк Л. О. Детские церебральные параличи / Л. О. Базаляк, Л. Т. Журба, О. П. Тимохина. – К., Здоровье, 2008. – 328 с.
2. Ефименко Н. Н. Содержание и методика занятий физкультурой с детьми, страдающими церебральным параличом / Н. Н. Ефименко, Б. В. Сермеев. – М.: Советский спорт, 2011. – 55 с.
3. Мастюкова Е. Т. Физическое воспитание детей с церебральным параличом. Младенч., ранний дошк. возраст. / Е. Т. Мастюкова. – М.: Просвещение, 2016. – 159 с.

Мальченко Роман Володимирович,
студент III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ РУХОВИХ ДІЙ

Вступ. Сучасний стан розробки проблем педагогіки і її розділу навчання рухових дій може сприяти створенню нових засобів і методів, які дозволяють досить повно розвивати психомоторні можливості учня і

формувати його особистість. Необхідно відзначити і те, що все частіше виникають педагогічні питання, розробка яких вимагає залучення теорій психології та фізіології, їх методів і результатів конкретних досліджень, питань, зв'язаних із з'ясуванням умов реалізації педагогічного принципу доступності при засвоєнні рухових навичок учня. Засвоєні звички й навички «розвантажують» його свідомість від обмірковування кожного руху і цим заощаджують час і енергію.

Умови реалізації принципу доступності і розробка засобів і методів навчання повинні враховувати ці перцептивні переключення, невірною зрозумілу інформацію від рухів, доповнення, як привнесені у образ рухів, його зміст. Це ж саме стосується і переборювання ілюзій, щоб наближати спосіб рухів і самі рухи їх адекватності, домагатися того, щоб вони відповідали один одному. І чим більше адекватність образу рухів самій системі рухів, які є їх регулятором руху, тим вища надійність учня, тим менше можливості допустити помилки в процесі виконання дії, коли вона ускладнена високим емоційним тлом.

Успішність усякої діяльності визначається не тільки суб'єктивними чинниками – можливостями відображення, проектування і породження дії, але й об'єктивними властивостями тих рухів, що підлягають засвоєнню, а також педагогічними умовами – створення проблемності перед дією, яка задає їй напрям і предмет розвитку.

У процесі удосконалення рухових навичок не завжди із самого початку формується адекватний спосіб їх регуляції. Часто неадекватні способи рухів існують і на найвищому рівні – рівні майстерності. У зв'язку з цим виникає питання, а як же долаються неадекватні і будуються адекватні способи, що дозволяли правильно орієнтуватися в ситуації і ефективно керувати рухами і діями.

Результати дослідження. Поняття «проблемність у навчанні» нещодавно увійшло у педагогічну науку. Воно пов'язувалося з поняттями «проблема» і «проблемна ситуація», які запозичені з психології. Теоретичний аналіз показав, що проблемність має глибокі коріння – вона відображає не лише закономірність процесу наукового пізнання, але й навчання. Причому будь-який пізнаваний об'єкт має у собі дидактичне протиріччя, що відбиває сутність закону єдності і боротьби протилежностей [1].

Процес засвоєння об'єкта суб'єктом викликає протиріччя процесу пізнання, що часто називають логіко-пізнавальним. Поняттями, що

описують проблемне навчання вважаються «проблемна ситуація», «навчальна проблема», «навчальна гіпотеза», «взаємодія викладача й учнів», «теорія навчання» та ін. Проблемна ситуація має психолого-дидактичний характер, навчальна проблема – дидактичний, навчальна гіпотеза – логічний смисл. Тому теорія проблемного навчання розвивається на стику суміжних із нею наук: психології, дидактики і логіки науки. Вона – міждисциплінарна і викликає необхідність чіткого визначення змістів цих понять, їх обсягу і зв'язків з дидактикою [1].

Вивчення проблемності навчання і вияву вольових станів учня показало, що резервні можливості спеціалізованих проявів волі учнів можна використовувати шляхом створення: а) проблемних ситуацій – своєрідних вольових станів, що активізують розумову діяльність. За ступенем складності поділяються на: мінімальну складність, якщо учень використовує наявні знання, уміння і навички; максимальна – наявні знання, уміння і навички учня недостатні для вирішення задачі і він шукає шляхи й засоби її вирішення – і виходить за межі відомого, у невідоме; б) проблемні задачі – словесні формулювання дій припускають послідовність рухів і вирішують протиріччя за допомогою рухів. Вони виступають як потреби, задаються учню ззовні, учень сам їх формулює; в) проблемні дії припускають вирішення рухових задач при незвичних умовах: розмірах фізичних властивостей рухів, перцептивних доповнень, сенсорних переключувань і труднощів, що вимагають від учня корекцій у вирішенні рухової задачі [2].

Проблемні стани тісно зв'язані з процесами зміни і розвитку. У першу чергу розвиток обумовлюється наявністю: а) незворотних, б) спрямованих на мету і в) закономірних перетворень у психіці, свідомості й діяльності учня.

Традиційна методика навчання рухових навиків, як показали дослідження, передбачає утворення: а) переважно на регуляторах дій, в основі яких міститься уявлення про енергетичні впливи на систему рухів; б) регуляторах дій, розбудованих на просторових уявленнях рухів; в) частково на всіх інших: предметних, смислових і символічних регуляторах рухів. Ці дані свідчать, що методики навчання будуються на випадково утворених уявленнях, які і стають регуляторами рухів, без урахування їх природних психофізіологічних механізмів [2].

Аналіз фактичного матеріалу дає підставу стверджувати, що вибірні зусилля іноді сприяють оптимізації ритму дії, коли вони

використовуються учнями в навчанні не одиничними задачами дії, а їх системою, адресованою в окремі елементи рухів. Але вони випадкові: їх зустрічається досить мало (4,3 %), що свідчить, що ними опанував учень, користуючись добре розвиненим почуттям гармонії рухів і, зокрема, почуттям ритму.

Рівень розвитку рухової навички обумовлюється трьома ознаками: можливістю переходу від регуляції рухів образом до регуляції думкою і до регуляції почуттями (моральними, естетичними й інтелектуальними), можливістю передбачення не тільки результату дії, але і нового більш досконалого способу регуляції рухів, вмінням учня переходити від руху, вирішувати його пізнавальну задачу, до дії, і від нього до навички і вчинку сягаючого соціально значимих цілей. Отже, визначена роль і функції сенсорно-перцептивної сфери рухової навички як джерела інформації про хід розв'язання рухової задачі і те, яке вона може набувати властивостей регулятора рухів і дій. Воля, як діяльна сторона розуму і морального почуття, є джерелом енергії та мотивації подолання проблемних ситуацій у навчанні рухових навичок [3].

Системний аналіз і системний підхід до вивчення проблемності у навчання рухових дій розглядаються як методологічні засоби не тільки вивчення, розуміння, пояснення фактів, здобутих у дослідженні, але і як засоби організації процесу навчання й удосконалення, оскільки вони складають основу системного мислення і виконують своєрідну пізнавально-технологічну роль. У зв'язку з тим, що системність розгортається в різноманітні ракурси бачення: а) цілісності – психофізіологічних регуляторів дії, як частина цілісності; б) шкали образів, які відображають функції цих регуляторів, безпосередньо потрапляють у поле уваги людини; в) образи у цій шкалі стають усвідомленими за рахунок проблемних задач, які впливають на предмет діяльності.

Проблемне навчання рухових навичок і його зміст описуються системою суджень, зокрема, проблемність являє собою: а) принцип дидактики і його зміст – керівництво дій учителя; б) педагогічну категорію, що визначає характер активності учня, усвідомлення проблеми, створення гіпотези випробовування припущення тощо; в) рівні проблемності; г) його функції та д) критерії його реалізації [4].

Шкала образів, що відображають функції психофізіологічних регуляторів під час навчання рухових дій, швидше й продуктивніше

утворюється, якщо використовуються: а) проблемні ситуації, що утворюють вольові стани, активізують розумову діяльність, спрямовану на пошуки інформації для вирішення задачі, шляхів і засобів, коли учень виходить за межі відомого, у невідоме, те, що треба засвоїти; б) проблемні задачі – словесні формулювання дій, що припускають послідовність рухів і вирішують протиріччя рухів, вони ж виступають як потреби, задаються учню ззовні, або він сам їх формулює; в) проблемні дії, що припускають вирішення рухових задач при незвичних умовах: розмірах рухів, перцептивних доповненнях і сенсорних перекручуваннях та інших труднощах, вимагають корекцій у вирішенні рухової задачі [4].

Висновки. Таким чином, закріплені вправами навички, з погляду принципів розробки й застосування до них проблемного навчання, поділяються на такі види: сенсорні навички пов'язані з гостротою чутливості і точністю сприйняття; орієнтувальні навички виявляються в спостережливості й орієнтуванні в ситуації дії чи діяльності; навички антиципації й контролю рухів, дій і самоконтролю та можуть здійснюватися залежно від наявності прогнозу: найближчого, віддаленого і перспективного розвитку дії.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн – М.: Медгиз, 1997. – 255 с.
2. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 2010. – 498 с.
3. Клименко В. В. Фізкультура і естетичне виховання / В. В. Клименко, В. Ф. Омельчук. – К.: Радянська школа, 2007. – 136 с.
4. Клименко В. В. Психологія спорту : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Клименко. – К.: МАУП, 2017. – 432 с.

Мартиненко Інна Володимирівна
студентка 3 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна
викладач кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДЛЯ ХВОРИХ ПРИ ТУБЕРКУЛЬОЗІ ЛЕГЕНЬ

Вступ. Туберкульоз легень є однією з найбільш актуальних проблем сучасної медицини, що займає перше місце серед інфекційних та паразитарних хвороб і становить понад 80 % летальних випадків в усьому світі. Основним завданням нової Глобальної стратегії ВООЗ з протидії туберкульозу до 2035 року є звільнення світу від туберкульозу з досягненням нульового рівня захворюваності, смертності та страждань від цієї хвороби.

Туберкульоз в Україні знову став нагальною проблемою і почав набувати рис епідемії, дедалі частіше спостерігаються гостропрогресуючі, важкопротікаючі, а часом і невиліковні форми туберкульозу. Вагомими причинами, що призводять до масштабного поширення туберкульозу є соціально-економічна нестабільність країни, зниження життєвого рівня та добробуту переважної більшості населення, неякісне харчування, збільшення числа соціально-дезадаптованих осіб. Наша країна ввійшла до п'ятірки країн світу з найвищим рівнем мультирезистентного туберкульозу [5]. Питання протидії та контролю за епідемією туберкульозу в Україні є одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я [1]. Не зважаючи на достатнє правове та законодавче забезпечення реабілітаційної допомоги хворим на туберкульоз легень, у спеціалізованих закладах України застосування засобів фізичної реабілітації в процесі лікування перебуває на низькому рівні.

Результати дослідження. Реабілітація хворих на туберкульоз легень – це процес застосування організаційних, медичних, психологічних, професійних та соціальних заходів, які направлені на досягнення одужування чи поліпшення стану здоров'я, відновлення

професійної працездатності, збереження попередніх соціальних відносин пацієнта із суспільством, які порушені через захворювання [2].

У системі лікувально-профілактичних заходів при легеневому туберкульозі використовують фізичні вправи, які розглядаються як метод загальнозміцнювальної дії, який сприяє підвищенню загальної фізичної активності, поліпшенню функції органів дихання та серцево-судинної системи, посиленню процесів дезинтоксикації і десенсибілізації. Рухову активність застосовують при всіх формах туберкульозу легень у період стихання гострого процесу й поліпшення загального стану хворого.

Вибір форм і засобів кінезитерапії визначають за рівнем загальної фізичної підготовки, віком та станом хворого. Використовують ранкову гігієнічну гімнастику, лікувальну гімнастику (загально-розвиваючі, дихальні дренажні вправи), спортивно-прикладні (ходьба, біг, теренкур, лижі, ковзани, веслування, плавання) і ігрові (волейбол, городки, настільний теніс, бадмінтон, тощо) малорухливі та рухливі вправи, які хворі виконують самостійно або груповим методом [2, 4].

Лікувальна дія фізичних вправ при захворюванні ґрунтується насамперед на можливості довільного регулювання глибини і частоти дихання, його затримки і форсування. Обов'язковими є вправи на мобілізацію дихальних екскурсій грудної клітки та діафрагми. Доречне поєднання таких дихальних вправ з одночасним асиметричним тренуванням атрофічних м'язів грудної клітки та плечового поясу з боку розвитку туберкульозного процесу.

Протипоказаними є всі вправи, що збільшують внутрішньо-грудний тиск – виси, упори, підняття ваги, вправи з великим навантаженням, навіть короткочасним. Також виключаються під час заняття максимальні навантаження, перевтома, перегрівання, переохолодження і гіперінсоляція.

Одночасно з призначенням фізичних вправ необхідно починати загартування повітряними ваннами (тривалість – 1 до 10 хв.) і водними процедурами (контрастний душ, обтирання або контрастні за температурою обливання теплою водою з поступовим зниженням температури води до кімнатної). Загартувальні процедури не тільки формують стійкість до впливу низьких температур, але й нарівні з фізичними тренуваннями суттєво впливають на загальний імунний фон організму хворих.

Лікувальний масаж застосовують при фазі стихання туберкульозного процесу у вигляді класичного, сегментарно-рефлекторного, перкусійного, точкового та самомасажу. Рекомендують використовувати повний набір прийомів масажу в наступному співвідношенні: погладжування – 10 %, розтирання і розминання – по 25 %, вібрація – 40 % та проводити у такій локалізованій послідовності: передньої поверхні грудної клітки; спини; шийного відділу; повторний масаж передньої поверхні грудної клітки. Після закінчення сеансу пацієнт повинен періодично відкашлюватися за допомогою глибокого форсованого видиху, виганяючи мокроту з дистальних відділів легенів з положення оптимального для відходження ексудату (позиційний дренаж) [4].

У протоколі надання медичної допомоги хворим на туберкульоз, затвердженому МОЗ України вказується, що при призначенні фізіотерапевтичних процедур потрібно враховувати активність та поширеність туберкульозу, наявність ускладнень, вік хворого, супутні захворювання. Фізіотерапія в лікуванні хворих на туберкульоз вирішує такі завдання: поліпшує кровообіг, зменшує лімфоміастаз, усуває явища бронхообструкції, має протизапальну, десенсибілізуючу, протибольову, гіпотензивну, імунокорегуючу дії. При лікуванні туберкульозу легень широко застосовують аерозольотерапію, яку призначають переважно після хіміотерапії, стабілізації загального стану, нормалізації життєво важливих функцій організму, зменшення симптомів інтоксикації [3].

Неабияку увагу в комплексному відновному лікуванні хворих із різними формами туберкульозу легень слід приділяти працетерапії, яка має бути плановою, постійною, не мати випадкового характеру, не викликати стомлення та роздратування. Навантаження мають бути дозовані за часом та інтенсивністю відповідно до тренуваності та трудових навичок хворих. Загальна тривалість трудових процесів не повинна перевищувати 1,5-2 год.

Висновки. Аналіз та узагальнення спеціальної літератури свідчить про необхідність застосування засобів фізичної реабілітації при лікуванні хворих на туберкульоз легень, оскільки важливе місце займає стимуляція процесів компенсації виявлених функціональних порушень під час консервативного лікування. У процесі занять фізичними вправами виробляється правильний механізм дихання, ліквідуються порушення в акті дихання, поліпшується вентиляція легенів, попереджається

утворення спайок і інших ускладнень, нормалізується постава. Фізична реабілітація для хворих на туберкульозу легень, дозволить скоротити термін тимчасової непрацездатності, підвищить загальну працездатність хворих, буде сприяти більш повному розсмоктуванню інфільтратів, відновленню функцій дихальної, вегетативної нервової системи та психоемоційного стану хворих.

Список використаних джерел

1. Зубицька Н. П. Туберкульоз: лікування та профілактика / Н. П. Зубицька. – К., 2008. – 308 с.
2. Калмикова Ю. С. Фізична реабілітація при інфільтративному туберкульозі легенів / Ю. С. Калмикова // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – № 1 (34). – С. 79-83.
3. Кирьянова В. В. Физиотерапия больных туберкулезом органов дыхания / В.В. Кирьянова, А. Н. Левашов // Физиотерапия, бальнеология и реабилитация. – 2010. – № 1. – С. 37 – 48.
4. Ногас А. О. Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легенів в умовах стаціонару : навч.-метод. посіб. / А. О. Ногас. – Рівне, 2009. – 128 с
5. Туберкульоз в Україні: [аналітично-статистичний довідник] / Н. М. Нізова, О. В. Павлова, А. М. Щербінська [та ін.]. – К.: Бланк-Прес, 2015. – 139 с.

Меметова Оксана Олександрівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ЛІКУВАННІ ГІПЕРТОНІЧНОЇ ХВОРОБИ

Вступ. За визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), хвороби системи кровообігу в ХХІ столітті стали одною із головних проблем для систем охорони здоров'я, негативно впливають на сталий розвиток і соціально-економічну структуру країн світу. Одночасно

вони є також найбільш поширеною причиною смертності [1]. Найпоширенішим з захворювань серцево-судинної системи є гіпертонічна хвороба (ГХ): за статистикою на неї страждає близько 15 % населення і майже половина людей, старших за 50 років. Приблизно у кожній п'ятій дорослої людини виявляється підвищений артеріальний тиск. Так, підвищення артеріального тиску (АТ) спостерігається у 4 % осіб віком 20–23 років і досягає 50 % і більше у віці 50–70 років [1]. При цьому з віком з'являються супутні захворювання та стани, наявність яких може впливати на ефективність антигіпертензивної терапії.

Метою лікування гіпертонічної хвороби є зниження смертності від серцево-судинних захворювань. Чим вищий артеріальний тиск, тим вищий ризик мозкового інсульту, ішемічної хвороби серця та передчасної смерті. Довготривала артеріальна гіпертензія призводить до ураження органів-мішеней, у тому числі – гіпертрофії лівого шлуночка, серцевої недостатності, ураження нирок аж до розвитку ниркової недостатності. Навіть невелике підвищення АТ несе в собі істотний ризик для здоров'я. Так, 60 % серцево-судинних ускладнень спостерігається у хворих з помірним підвищенням діастолічного АТ – не вищим за 95 мм рт. ст., оскільки такі хворі складають переважну більшість серед осіб з підвищеним артеріальним тиском [2].

Важливим заходом немедикаментозної корекції є регулярне виконання динамічних фізичних вправ [2]. У лікуванні цього захворювання фізична реабілітація займає значне місце. Реабілітація включає відновлювальну терапію в умовах лікувально-профілактичних установ за допомогою засобів активного впливу на функціональні системи організму: лікувальної фізичної культури (ЛФК), фізіотерапевтичного лікування, ерготерапії, лікувального масажу, фітотерапії. Своєчасні заходи адекватної активізації хворих за допомогою дозованих тренувальних режимів, які впливають безпосередньо і опосередковано на серцево-судинну систему, сприяють тренуванню і зміцненню органів кровообігу, що сприяє підвищенню толерантності до фізичного навантаження і відновлює фізичну роботоздатність хворих на гіпертонічну хворобу. Особливості перебігу гіпертонічної хвороби, які потребують тривалого профілактичного лікування, визначають необхідність більш широкого використання засобів фізичної реабілітації [1].

Результати дослідження. Методика занять фізичними вправами при гіпертонічній хворобі залежить від характеру патологічних змін, викликаних захворюванням, стадії захворювання, ступеня недостатності кровообігу, стану коронарного кровообігу. Реабілітація хворих на ГХ повинна бути суворо індивідуальною і плануватися відповідно до таких принципів:

1. Провідна роль у лікуванні ГХ I стадії належить дієтотерапії, засобам фізичної культури, медикаментозній терапії.
2. Фізичне навантаження хворих повинне відповідати стану хворого, стадії процесу та формі захворювання.
3. У процесі фізичної реабілітації необхідне спрямоване тренування хворих для стимуляції відновних процесів в організмі і поступова адаптація організму хворого до зростаючого фізичного навантаження.
4. Рухова активність хворих повинна здійснюватися при ретельному і систематичному лікарському контролі.
5. Кінцевою метою фізичної реабілітації хворих на ГХ має стати підвищення фізичної роботоздатності хворих [1].

Використання перерахованих принципів застосування ЛФК є обов'язковим як при побудові лікувального комплексу в кожному конкретному випадку, так і при виробленні програми реабілітації для групи однопланових пацієнтів.

Завданнями фізичної реабілітації при гіпертонічній хворобі є:

1. Вплив на центральну нервову систему (ЦНС), відновлення порушених взаємин між процесами збудження і гальмування, руйнування патологічних зв'язків і придушення вогнищ застійного збудження, підтримуючих пресорну спрямованість судинно-рухових центрів. Поліпшення психоемоційного стану хворого.
2. Поліпшення кровообігу, особливо периферичного, а також місцевого кровообігу в серці та нирках, підвищення обмінних процесів у цих органах і в організмі в цілому.
3. Підвищення загальної витривалості і тренуваності організму.
4. Ліквідація застійних явищ у малому колі кровообігу і дискінезії травного тракту.
5. Профілактика супутніх захворювань (ожиріння, цукровий діабет, атеросклероз та ін.).
6. Побутова та трудова реабілітація [4].

У ЛФК для лікування гіпертонії застосовуються такі основні засоби: фізичні вправи (гімнастичні, спортивно-прикладні, ідеомоторні, вправи в посилці імпульсів до скорочення м'язів), ігри, природні фактори, лікувальний масаж. На етапах відновного лікування основним засобом лікувальної фізичної культури є фізичні вправи. Розрізняють декілька форм проведення занять ЛФК: ранкова гігієнічна гімнастика (РГГ), лікувальна гімнастика (ЛГ), самостійні заняття фізичними вправами (СЗ), лікувальна дозована ходьба і сходження (теренкур), масові форми оздоровчої фізичної культури, дозовані плавання, веслування, біг та ін. [3].

При гіпертонічній хворобі завданнями ЛФК є: нормалізації процесів збудження і гальмування в ЦНС; нормалізації судинного тонуусу і моторно-судинних рефлексів; поліпшення периферичного кровообігу та артеріального тиску; стимуляції обміну речовин; зменшення реакції організму на несприятливі зовнішні впливи; зменшення дози медикаментозних препаратів; підтримання працездатності хворого [1].

Заняття ЛГ проводяться малогруповим методом у вихідному положенні (в.п.) «сидячи» і «стоячи», призначаються вправи для великих і середніх м'язових груп, у повільному і середньому темпі. Співвідношення кількості загальнорозвивальних вправ (ЗРВ) до дихальних (ДВ) – 3:1, число повторень – 4–6 разів. У заняття також включаються вправи на розслаблення, рівновагу, координацію рухів. Тривалість заняття – 20–25 хв. За наявності тренажерів на заняттях використовують: велотренажер, бігову доріжку (темп повільний); крокуючий тренажер. При цьому артеріальний тиск не повинен перевищувати 180/110 мм рт. ст., а частота серцевих скорочень (ЧСС) – 110–120 уд./хв [2].

Завдяки фізичним вправам додатково розкриваються резервні капіляри і АТ може дещо знизитися (при адекватній реакції на навантаження), зменшується периферичний опір і серце виконує меншу роботу. Розвиток екстракардіальних факторів кровообігу, що виникає при дозованому фізичному навантаженні, також сприяє поліпшенню периферичного кровообігу. Застосування різних засобів і прийомів для зниження підвищеного м'язового тонуусу (елементи масажу, пасивні вправи, ізометричні вправи з подальшим розслабленням) може бути використане і для зниження підвищеного судинного тонуусу [4].

Проаналізувавши наукову літературу, доведено, що існує позитивна залежність між артеріальним тиском і віком, при цьому з віком з'являються супутні захворювання, спостерігаються середні рівні артеріального тиску і поширеність артеріальної гіпертензії, у жінок молодого і середнього віку дещо менші, ніж у чоловіків. Методика лікувальної фізичної культури при гіпертонічній хворобі будується відносно стадій захворювання, а також залежно від наявних у хворого клінічних синдромів. Тому у ввідному лікуванні хворого фізична реабілітація повинна мати комплексний диференційований підхід, а саме лікувальну фізичну культуру, фізіотерапію, трудотерапію, лікувальний масаж.

Висновки. Аналіз сучасної науково-медичної літератури свідчить про те, що гіпертонічна хвороба є поширеним захворюванням, що вимагає комплексного підходу до лікування, яке повинне включати дієтотерапію, медикаментозну терапію, фітотерапію, лікувальну фізичну культуру. У науковій літературі зустрічаються суперечливі дані про дозування, інтенсивність та вибір засобів лікувальної фізичної культури у фізичній реабілітації хворих на гіпертонічну хворобу.

Список використаних джерел:

1. Епифанов В. А. Лечебная физическая культура: [учебное пособие для ВУЗов] / В. А. Епифанов. – М.: Изд. дом «ГЭОТАР-Мед», 2006. – С. 249–262.
2. Калмикова Ю. С. Особливості застосування методик лікувальної фізичної культури при гіпертонічній хворобі I стадії / Ю. С. Калмикова, Л. Ю. Яковенко // Фізична культура, спорт та здоров'я : матеріали II Всеукраїнської студентської наукової інтернет-конференції, 10–11 грудня 2015 року. – Х.: ХДАФК, 2015. – С. 195–197.
3. Коваленко В. М. Серцево-судинні хвороби: медично-соціальне значення та стратегія розвитку кардіології в Україні / В. М. Коваленко, А. П. Дорогой // Матеріали XVII Національного конгресу кардіологів України (Київ, 21–23 вересня 2016 р.). – К., 2016. – С. 5–14.
4. Хвороби системи кровообігу як медико-соціальна і суспільнополітична проблема (аналітично-статистичний посібник) / під ред. В. М. Коваленка, В. М. Корнацького. – К., 2014. – 280 с.

Мірошниченко Богдан Володимирович,
студент III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА ПЕРИТОНІТ

Вступ. Операції на черевній порожнині складають найбільш значущу частину хірургічної активності, у світовій статистиці від 32 до 65%. Хоча сучасною тенденцією в хірургії є мінімізації операційної травми за рахунок використання лапароскопічної та ендоскопічної техніки, розробки міні доступів, частка великих лапаротомних операцій на черевній порожнині залишатиметься досить значною через радикальних операцій при новоутвореннях, ущемлених грижах, ехінококозі, панкреатиту і через гнійних ускладнень [1].

Природно, що операції на черевній порожнині вимагають якісної реабілітації в післяопераційному періоді. Швидкість і повноцінність відновлення здоров'я хворих залежить від компенсаторної перебудови всіх органів і систем, особливо органів дихання і кровообігу. Природно, що ця перебудова не може бути досягнута тільки медикаментозною терапією. Використання методів та засобів фізичної реабілітації (лікувальної фізкультури (ЛФК), масажу, фізіотерапії, трудотерапії, дієтотерапії й ін.) максимально сприяє відновленню функцій життєво важливих систем організму, запобігає виникненню післяопераційних ускладнень, сприяє скорішому видужуванню та відновленню працездатності хворих, відновленню їхньої нормальної життєдіяльності [2]. Тому застосування реабілітаційних заходів у хворих після оперативних втручань на органах черевної порожнини є актуальним.

Результати дослідження. У медичній практиці реабілітації хворих на перитоніт переважає тенденція недооцінки важливості використання всіх можливих засобів ЛФК, масажу, фізіотерапевтичних процедур в ранньому післяопераційному періоді. Їх призначення хворим зазвичай відбувається в різні терміни після оперативного втручання і не має комплексного підходу [2].

З метою швидкого відновлення всіх функції органів і систем, вправи розпочинають через 12–16 годин після операції, з моменту відновлення свідомості після наркотичного сну, але їх початок має бути індивідуальний для кожного хворого. Проводять дихальну гімнастику, поєднуючи ЛФК, масаж, фізіотерапевтичні процедури для профілактики бронхолегеневих, гіподинамічних, тромбоемболічних ускладнень, ускладнень зі сторони післяопераційної рани і спайкової хвороби, відновлення функції кишечника, що сприяє зниженню внутрішньочеревного тиску [2].

Дихальні вправи проводять з акцентом на діафрагмальне дихання та прийоми відкашлювання, які чергуються з динамічними вправами для верхніх і нижніх кінцівок. При діафрагмальному диханні посилюється больовий синдром, що потребує щадного проведення лікувальної гімнастики. Дихання має бути вільним, без зусиль і затримки, не викликати больових відчуттів. Дихальні вправи чергують з вправами для дистальних відділів кінцівок [1, 2]. До динамічних вправ включають згинання і розгинання рук у ліктьовому суглобі, відведення рук в плечовому поясі при вдиху і приведення їх до тулуба при видиху, чим покращується екскурсія грудної клітки, збільшується вентиляція легень і попереджаються застійні явища в них. Для ніг такими вправами є почергове підтягування із згинанням в колінних суглобах без відриву п'ятки від постелі – ходьба «лежачи», повороти зігнутих ніг в сторони. При цьому скорочуються поперекові м'язи, масуючи брижу тонкого кишечника, що позитивно впливає на раннє відновлення перистальтики кишечника. Скорочення м'язів нижніх кінцівок сприяє покращенню кровотоку в них, зменшується застій у венозній системі, що попереджує тромбоемболічні ускладнення [3]. ЛФК проводять 3–4 рази в день по 5–7 хвилин індивідуальним методом.

Завданням ЛФК в ранньому післяопераційному періоді є: профілактика можливих ускладнень, формування еластичного рухомого рубця, поліпшення загального і місцевого кровообігу та лімфоутворення, підвищення психоемоційного тону хворого і навчання навикам самообслуговування[3].

При перитоніті в перші дні глибоке дихання можливе лише за рахунок грудних м'язів, так як відмічається високе стояння діафрагми у зв'язку з високим черевним тиском, що виникає внаслідок парезу кишечника. За даними спірометрії, при гострій хірургічній патології

діафрагмальне дихання знижується на 10–20 %, а після проведення оперативного втручання ще на 10–20 %, грудне на 5–15 %. Відновлюється воно через 7–10 діб після операції [3].

Тривалість оперативного втручання при перитоніті і застосування міорелаксантів в перші кілька діб викликають слабкість м'язів, а в деяких випадках відмічаються виражені м'язові болі. В таких випадках хворий робить вдих, максимально наповнюючи грудну клітку. При видиху медична сестра стискає грудну клітку хворого з обох боків з метою забезпечення максимального видиху хворим та зменшення больових відчуттів на вдиху медична сестра, або сам хворий фіксує передню черевну стінку. На другий- третій день, при зменшенні больових відчуттів, хворі проводять повне дихання. Під час вдиху хворий максимально розширює грудну клітку з одночасним випинанням передньої черевної стінки, включаючи в процес дихання діафрагму. При видиху медична сестра стискає грудну клітку з боків. Дихальну гімнастику часто поєднують з прийомами відкашлювання. Дуже важливо, щоб хворий сам брав активну участь у проведенні процесу реабілітації [2, 3].

Комплекс вправ, їх тривалість визначається лікуючим лікарем індивідуально для кожного хворого в залежності від перебігу післяопераційного періоду, враховуючи всі фактори ризику, які наявні у хворого. Абсолютним протипоказанням для заняття лікувальної гімнастики є важкий загальний стан хворого, обумовлений основним чи супутнім захворюванням; висока температура (38–39 °С); стійкий больовий синдром; анемія; небезпека кровотечі, що описано іншими авторами [2].

У заняття ЛФК включають вправи для верхніх і нижніх кінцівок, які описані вище, їх масаж, що покращує мікроциркуляцію і попереджує тромбоемболічні ускладнення. Масаж поєднують з ЛФК і проведенням інгаляції морською сіллю. У ранній післяопераційний період переважають процеси катаболізму, тобто в організмі обмежені ресурси енергозатрат [2, 3].

Відмітимо, що в перші дні після оперативного втручання фізичні можливості хворих обмежені. Наявність вираженого больового синдрому в деяких випадках веде до відмови хворих від виконання фізичних вправ. Масаж, на відміну від лікувальної фізкультури, не вимагає вольової напруги хворого і є найощадливішою формою підвищення загального тонуусу організму, дає хороший клінічний ефект. Завданнями масажу в

ранньому післяопераційному періоді є загальний вплив на організм хворого, підвищення загального тону, поліпшення кровообігу, дихання, стимулювання регенеративних процесів і попередження ряду післяопераційних ускладнень зокрема тромбофлебітів і емболії на тлі обов'язкового застосування низькомолекулярних гепаринів. Для профілактики бронхолегеневих ускладнень у ранньому післяопераційному періоді застосовують масаж грудної клітки з елементами розтирання, погладжування, легкої вібрації, який проводять пальцями рук [3].

При перитоніті для попередження ускладнень зі сторони дихальної системи, в протоколах надання медичної допомоги, рекомендується проведення вібромасажу протягом трьох днів без уточнення кратності і тривалості. Тривалість масажу становить 5–6 хвилини 4–6 разів на добу з метою підтримання функцій дихальної системи. Така тривалість масажу задовільно переноситься хворими з позитивним результатом для них. Згідно рекомендації, в протоколах надання медичної допомоги, для попередження ускладнень зі сторони дихальної системи необхідно проводити аерозольну терапію протягом трьох діб шляхом інгаляції розчину соди, санації ротоглотки [1].

Висновки. Проводячи реабілітацію хворих на перитоніт в ранньому післяопераційному періоді, комплекс реабілітаційних заходів повинен бути мінімальним, але достатнім для відновлення втрачених або знижених функцій. Комплекс реабілітаційних заходів не повинен перевищувати функціональні можливості хворого і забезпечити найбільшу ефективність відновлення. У зв'язку з цим на перший план виходять питання організації реабілітаційних заходів, які мають носити превентивний характер. В лікуванні перитоніту найдоцільніше використовувати комплекс реабілітаційних заходів починаючи через 12–16 годин після оперативного втручання: ЛФК верхніх і нижніх кінцівок і дихальну гімнастику 3–4 рази в день по 5–7 хвилин індивідуальним методом, проведення вібраційного сегментарно-рефлекторного і місцевого масажу.

Список використаних джерел:

1. Гаджиев Н. Д. Влияние комбинированной озонотерапии на динамику белков острой фазы воспаления при распространенном перитоните / Н. Д. Гаджиев, М. Насиров, С. Сушков // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – 2012. – Т.11, № 3. – С. 36–39.

2. Дубровский В. И. Лечебная физкультура и врачебный контроль / В. И. Дубровский. – М., 2006. – 598 с.
3. Попов С. Н. Фізична реабілітація / С. Н. Попов. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 2008. – 378 с.

Невмержицька Марина Олегівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права,
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

Вступ. Фізичні вправи і заняття різними видами спорту впливають на розумову і фізичну працездатність, покращують розумові здібності та моторний інтелект у студентів. Так, проведені педагогічні та фізіологічні дослідження виявили різноманітні зміни в стані організму та розумової працездатності, що з'являються у студентів під впливом різних величин сумарної рухової активності: функціональний стан центральної нервової системи досить чітко відображається на їх розумовому інтелекті та на його динаміці впродовж навчального дня і року [4].

Разом із тим, проблема пошуку фізіологічних механізмів керування розумовою працездатністю студентів, формування мотивації до конкретної форми рухової активності ще не тільки не вивчена, а й не сформульована, через що дані літератури розрізнені, дослідження показників фрагментарні, а цілісна концепція мотивації до занять фізичними вправами ще чекає на своє обґрунтування [2]. Недостатньо вивчено питання оптимізації рухової активності та працездатності студентів із використанням засобів фізичної культури, природних і середовищних факторів та їх сполучення в рамках занять фізичним вихованням.

Усе вищеподане дає підстави вважати, що вдосконалення системи фізичного виховання у вузах, зокрема використання мотиваційних стимулів до засобів фізичного виховання і, у тому числі, фізичних вправ,

для досягнення і підтримання високого фізичного рівня, є однією з актуальних проблем теорії і практики фізичної культури. Також встановлено, що зміст потреби у здоровому способі життя становить органічну єдність трьох компонентів: емоційно-ціннісного, когнітивного і діяльнісного. Завдяки цьому концептуальному положенню формування цієї потреби повинно включати такі основні напрями – соціально-психологічний, інтелектуальний і виховання тілесної культури. Потребу у фізичному вдосконаленні не можна розглядати як суто емоційне ставлення до фізкультурної діяльності: вона супроводжується і раціонально-логічним усвідомленням її діяльності.

Формування потреби у фізичному вдосконаленні в багатьох випадках визначається рівнем фізкультурної освіти студента. Тому соціально-психологічний аспект фізичного виховання тісно пов'язаний з іншим, не менш важливим напрямом – інтелектуальним вихованням особистості. Одна з вирішальних умов, що визначає ефективність цього процесу – озброєння студентів системою знань, що розкривають теоретичний і методичний зміст фізкультурно-спортивної діяльності, її впливу на чуттєву сферу, емоційні переживання. Загальноосвітні знання орієнтують студента на створення цілісного уявлення про фізичну культуру, визначають її зв'язки з історією, філософією, медициною, екологією, валеологією. Спеціальна теоретична підготовка студента в сфері фізичної культури зумовлює засвоєння знань з організації власної фізичної активності і суспільно-фізкультурної практики.

Результати дослідження. Система знань і переконань, ціннісні орієнтації і мотиваційні потреби особистості організують і спрямовують її пізнавальну і практичну діяльність, визначають активно-позитивне відношення до фізичного виховання, сформовану потребу у повсякденних заняттях фізичними вправами, спрямованість на здоровий спосіб життя та фізичну досконалість.

Серед багатьох заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу з фізичного виховання, можна назвати заняття за обраними видами спорту. Вони формують мотиви навчально-пізнавальної діяльності, сприяють виявленню розвитку майбутнього фахового потенціалу студента, самореалізації його особистості. Зміст занять за видами спорту формують таку систему знань, в якій відображені різноманітні способи фізкультурно-спортивної діяльності і тих відношень, які проявляються в ній. Набуті знання та вміння безперервно

використовуються у реальній практичній діяльності і життєдіяльності студентів, розвиваючи і збагачуючи їх новими якісними особливостями, посилюючи і прискорюючи процес формування практичних вмінь і навичок, необхідних для організації здорового способу життя, вирішення особистісно і соціально важливих завдань, що виникають у навчальній, трудовій, суспільній і побутовій сферах життєдіяльності. Практичний досвід, набутий на заняттях за видами спорту, носить творчий характер і постійно пов'язаний з оволодінням новими методами, засобами, прийомами цієї діяльності, пошуком її нових рішень, виконанням в умовах, що змінюються [1, 3].

Освітня спрямованість вузівського фізичного виховання дозволяє студенту осмислити і обирати шляхи реалізації своєї фізичної активності не тільки під час навчання у вузі, а й у наступному періоді життя. У галузі фізичної культури людина діє на власну природу за допомогою фізичних вправ, осягає розумом закони їх використання, виробляє нові види і способи фізичного вдосконалення.

Одне з пріоритетних завдань – це виховання тілесної культури – залучення студента до занять фізичною культурою не тільки як споживача, а й як активного суб'єкта. Розв'язання розглянутих завдань із формування мотивації до фізичного вдосконалення студентів потребує розробки і реалізації нової стратегії фізичного виховання, перш за все впровадження в практику навчального процесу таких напрямів:

- адекватності змісту фізичної підготовки індивідуальному стану студентів;
- гармонізації та оптимізації фізичного тренування;
- вільного вибору форм фізкультурно-спортивної діяльності відповідно до особистої схильності кожного студента [4].

При цьому вирішальним аспектом фізичного виховання стає спрямованість на формування і усвідомлене закріплення, заснованої на ґрунтовних і глибоких знаннях і переконаннях мотивації до фізичного гартування, стійкій звичці самостійно турбуватися про своє здоров'я. Для цього необхідно розкрити перед студентами особистісний сенс фізкультурно-спортивної діяльності, домогтися глибокого розуміння мети цієї діяльності і на такій основі розвину творчу активність [2].

Про формування стійкої потреби у фізичному вдосконаленні свідчить також суттєве зростання кількості студентів, які самостійно займаються фізичними вправами під час канікул. Відбулися також зміни в

поясненні студентами причин, що перешкоджають заняттям із фізичного вдосконалення.

Формування потреби у фізичному вдосконаленні передбачає подання студентам великої кількості способів задоволення і право їх вільного вибору. Завдання викладача в такому випадку зводиться до того, щоб допомогти студентам зробити правильний вибір, адекватно поставити перед собою мету фізкультурної діяльності, створити їм необхідні умови для занять, озброїти їх інформацією про стан свого здоров'я і шляхи його покращення [3].

Успіх формування мотивації до занять фізичними вправами залежить і від того, яким буде контакт між викладачами і студентами. У роботі зі студентами викладач повинен уміти чітко і грамотно виражати свої думки, уважно спостерігати за навчальною групою, відчувати її і знаходити з нею спільну мову, правильно використовувати наочні посібники та ілюструвати матеріал. Для успішної роботи кожен педагог повинен:

- досконально знати матеріал дисципліни, а також основні положення педагогіки і психології вищої школи; володіти методикою підготовки і проведення відповідних видів практичних занять;
- чітко, ясно і грамотно висловлювати свої думки;
- мати уявлення про зміст і об'єм матеріалу, що викладається, по суміжних дисциплінах, і про місце фізичної культури в загальній системі підготовки фахівця;
- знати сучасний рівень науки і поточну літературу в об'ємі практичних занять;
- представляти загальний розвиток і тенденції у фізичному вихованні;
- проводити консультації в межах курсу практичних занять [4].

Висновки. Спеціально організовані в системі вузівської підготовки заняття з фізичного виховання зорієнтовані на розвиток у студентів потреби в фізичному вдосконаленні ведуть до формування в них стійкого особистісного змісту і стабільної установки на вдосконалення власної фізичної підготовки. Головну роль у формуванні потреби в фізичному вдосконаленні виконують змістовно зовнішні, тимчасові мотиви, утворення яких пов'язано з пошуком способів досягнення нормальної мети офіційної фізкультурної діяльності. Основними структурними

компонентами, що формують мотивацію до фізичних вправ є: бажання займатися окремим видом спорту, інтерес до занять фізичними вправами, стан здоров'я і рівень розвитку рухових здібностей.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування // Збірник наукових праць. – Вінниця, 2004. – 132 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
3. Грибков В. А. Методика восстановления умственной и физической работоспособности студентов средствами физической культуры в процессе учебно-трудовой деятельности : Автореф. дис. ... канд. пед. наук (13.00.04) / В. А. Грибков. – М., 2015. – 18 с.
4. Педагогічна практика з фізичного виховання (методичні рекомендації для студентів факультету підготовки вчителів початкових класів) за ред. А. В. Огністого. – Тернопіль: ТДПУ, 2011. – 20 с.

Перепелиця Наталія Василівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Вступ. Фізичне виховання в Україні є часткою загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Практика свідчить, що фізична культура, до складу якої входять фізичне виховання, спорт і фізична рекреація, є важливим засобом підвищення соціальної трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру. Спорт як органічна частина

фізичної культури є сферою діяльності людей, виявлення та уніфікованого порівняння у змаганні їх досягнень у певних видах фізичних вправ. У той же час спорт є часткою міжнародного спілкування, дає можливість демонстрації досягнень суспільства у цій сфері діяльності, сприяє утвердженню гуманістичних цінностей і спортивного авторитету України у світовому співтоваристві [1, 3].

Розвиток фізичної культури і спорту в Україні, як і в кожній країні світу, обумовлений потребами суспільства, рівнем соціально-економічного розвитку, станом освіти, науки, культури, традицій та ін.

Формування основ державної програми розвитку програми розвитку фізичної культури в Україні відбулося з урахуванням радянської системи фізичного виховання спорту, яка постійно реформувалася, та традицій українського народу [2].

У 1991 році відбулося становлення державності України – Верховна Рада УРСР 24 серпня проголосила Україну незалежною демократичною державою. Перше десятиріччя розвитку фізичної культури і спорту в сучасній Україні характеризується значними проблемами, пов'язаними з умовами існування суспільства, глибокою економічною кризою, обумовленою переходом на нові форми економічного господарювання (з державної форми власності на приватну): стрімким спадом виробництва у промисловості та аграрному секторі; суттєвим зниженням державного фінансування сфери фізичної культури і спорту; значним зниженням рівня життя населення; порушенням екологічної рівноваги; різким погіршенням фізичного розвитку людей і рівня їх здоров'я, скороченням тривалості життя.

З 1991 р. кількість підприємств, організацій та установ, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу, зменшилися на 15,5 тисяч одиниць, а кількість трудящих, залучених до цього процесу, – більш як на 1 млн чоловік, тобто на 56 %, інструкторів по спорту, що працювали у виробничих колективах, – на 5,7 тис. чоловік. Лише 13 % трудових колективів мали спеціалістів, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу. Це призвело до різкого погіршення рекреації, фізичного та психічного стану працездатної частини населення і проявилось у значному зростанні серцево-судинних, онкологічних, психічних та інших захворювань, зумовило посилення тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії [2].

Під загрозою руйнування була в цілому досить ефективна система підготовки спортсменів високого класу, скорочувалася мережа дитячо-юнацьких спортивних шкіл, кількість національних змагань і навчально-тренувальних зборів. Спостерігався перехід висококваліфікованих фахівців і спортсменів в інші сфери діяльності або виїзд на роботу за кордон, тобто втрата їх для фізкультури та спорту. Змінилася питома вага позаурочних занять з фізичного виховання в усіх навчальних закладах. Чисельність контингенту дітей і підлітків, що займалися у спортивних клубах за місцем проживання і спортивних секціях, скоротилася на 620 тис. чоловік.

Згортання цієї роботи негативно позначилося на стані здоров'я дітей і підлітків – майже 90 % дітей, учнів і студентів мали відхилення у здоров'ї, 50 % – незадовільну фізичну підготовку, що призвело до посилення антисоціальних проявів – майже кожний десятий злочин в Україні вчинявся підлітками і на 60 % збільшилася кількість неповнолітніх, що вживали наркотики.

Результати дослідження. За даними Держкомспорту України лише 10 % населення, старше за 10 років, охоплено регулярною спортивною діяльністю. Крім цього, ще 10 % наших співгромадян мають випадкові та епізодичні відповідні заняття. Практично кожен другий із зазначених респондентів самостійно використовує фізичні вправи. Під керівництвом тренера або інструктора в спортивних клубах, фітнес-центрах зі сплатою наданих послуг займається 4 % населення, а без сплати – 2 %. Лише кожен п'ятдесятитий із наших співгромадян долучаються до участі в спортивних змаганнях загальнодоступного характеру. Фізична пасивність характерна для більшості людей працездатного та похилого віку (відповідно 84–86 % та 95–97 %). За наведеними показниками Україна суттєво поступається Фінляндії, Швеції, Великобританії, Німеччині, та іншим країнам [1].

Низький рівень оздоровчої рухової активності населення стримує підвищення життєздатності систем і функцій організму людини – фундаменту профілактики захворювань, проблеми медицини і низький рівень фізичної культури населення зумовлюють напружену демографічну ситуацію в Україні. За очікуваною тривалістю життя Україна посідає 74-е місце серед 12 країн світу та 37-е – в Європі. Показники смертності від хвороб системи кровообігу в українців найвищі серед європейців [1].

Значні проблеми розвитку галузі фізичної культури та зумовлені ними негативні наслідки вимагають відповідного відображення у суспільній свідомості, науково-методичного обґрунтування мети, завдань та організацій їх вирішення.

За період з 1991 року у вітчизняній сфері фізичної культури і спорту мають місце певні позитивні тенденції:

- збережена ефективна система проведення спортивних заходів, з-поміж яких особливе місце посідають комплексні та багатоступеневі змагання;
- реалізуються окремі оригінальні авторські методики фізичного виховання в навчально-виховній сфері;
- розпочато формування мережі центрів фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» від центрального до базового рівня;
- уведені державні тести оцінки фізичної підготовленості населення;
- реорганізується спортивний рух у сільській місцевості;
- зростає кількість громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування (добровільного товариства, федерації, асоціації, клуби);
- створюються приватні фітнес-центри, інші суб'єкти активного відпочинку, спортивні клуби різних форм власності;
- запроваджене ліцензування фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності – гідно репрезентують державу на світових спортивних аренах українські спортсмени з плавання, фехтування, велоспорту, стрибків у воду, художньої та спортивної гімнастики, важкої та легкої атлетики, з деяких не олімпійських видів спорту та у змаганнях серед інвалідів;
- налагоджена система відзначення досягнень видатних спортсменів і стимулювання творчої праці тренерів з олімпійських видів спорту;
- зміцнюється унікальна система підготовки резерву через мережу спортивних шкіл різних типів і спеціалізованих навчальних закладів почали діяти центри олімпійської підготовки в регіонах держави;
- закладені нормативні та організаційні підвалини для забезпечення боротьби проти застосування допінгу в спорті та проявів хуліганства під час спортивних заходів, особливо футбольних матчів [1].

Висновки. Перспектива розвитку фізичної культури і спорту в Україні базується на використанні досягнень наукового прогресу, узагальненні передових взірців вітчизняної практики та переосмисленні досягнень зарубіжного досвіду. Стратегія подальших дій у сфері фізичної культури і спорту для забезпечення їх випереджального характеру повинна реалізовуватись з урахуванням основних світових тенденцій:

1. Спортивний рух набуває все більшої автономності із збереженням діалектичної взаємодії з різними складовими суспільної діяльності. Функціонування його інфраструктури залежить від рівня розвитку та координованості державного, громадського та приватного секторів.
2. Стрімкий розвиток спорту для всіх, залучення до нього всіх соціальних і вікових верств населення будь-яких обмежень, поява нових організаційних форм і видів оздоровчої рухової активності, захоплення підлітків і молоді екстремальним спортом, зростання ролі самостійних і спільних занять у родині.
3. Глобалізація сфери фізичної культури і спорту, зростання конкуренції, суперництва націй і держав, підвищення впливу телекомпаній на фінансування, організацію та проведення спортивних змагань, широка професіоналізація і комерціалізація спорту вищих досягнень, який набуває все більших рис індустрії розваг, а також централізація олімпійської підготовки, використання в ній науково-інформаційних технологій, реалізація антидопінгової політики та впровадження морально-етичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Вакалов Л. Г. Маркетинг в физической культуре и спорте : Учебное пособие для ин-тов физ. культуры / Л. Г. Вакалов, Е. П. Гетман. – Кубан. гос. акад. физ. культуры. – Краснодар: КубГАФК, 2013. – 219 с.
2. Пирогова Е. А. Совершенствование физического состояния человека / Е. А. Пирогова. – К.: Здоровье, 2009. – 168 с.
3. Пилипенко В. Ф. Атлетизм : Навчальний посібник / В. Ф. Пилипенко, В. В. Оводенко. – Х., 2007. – 122 с.

Погудіна Ірина Іванівна
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Вступ. Фізичне виховання у ВНЗ в умовах сучасності набуває першочергового значення у загальному комплексі умов, які визначають рівень здоров'я сучасного студентства. У студентському віці воно є найважливішим засобом покращення стану здоров'я, біологічною основою стимуляції та розвитку організму. Найважливішою стороною фізичного виховання учнівської молоді є цілеспрямований вплив на комплекс природних властивостей організму і стан їх здоров'я, які передбачають забезпечення високого рівня їхнього психофізичного стану [1–5].

У Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2004) фізична культура розглядається як важливий чинник здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля та створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості. Численні наукові джерела [1–5] наголошують, що фізичне виховання у ВНЗ повинно формувати у студентства дбайливе ставлення до власного здоров'я, сприяти використанню засобів фізичної культури в забезпеченні високого рівня їхнього психофізичного стану.

Проте, аналіз спеціальної науково-методичної літератури [1–3] свідчить про те, що у переважної більшості студентів відсутнє бажання до занять фізичною культурою. Розмови про те, що ці заняття корисні для здоров'я студентів, мають абстрактний характер. У сучасному суспільстві до вищих цінностей відноситься не тільки саме здоров'я, але й ті чинники, від яких воно безпосередньо залежить, серед яких фізичному вихованню належить важлива і значуща роль [1, 2]. Розгляд питань, пов'язаних із ефективністю фізичного виховання студентів під час

навчання у ВНЗ, є доволі значущим в умовах негативної динаміки їхнього стану здоров'я, що засвідчується у чисельних дослідженнях.

Результати дослідження. На думку спеціалістів [3–5], будучи унікальною навчальною дисципліною, фізичне виховання об'єднує і взаємопов'язує вирішення основних завдань освіти, виховання та оздоровлення та є обов'язковою для вивчення у вищих навчальних закладах.

Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є установка – готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності у студентів потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Тому у студентів повинна бути потреба у постійних заняттях фізичною культурою для забезпечення належного рівня їх фізичної підготовленості, яка, своєю чергою, є індикатором стану здоров'я [3].

У той же час саме від ступеня залучення студентської молоді у фізичне виховання залежить її фізичне, психічне та соціальне здоров'я. Ставлення молоді до здоров'я і факторів, які формують його, являє собою систему індивідуальних, виборчих зв'язків особистості з соціальним середовищем, а також певну оцінку індивідом свого фізичного стану [2]. Питання погіршення здоров'я студентської молоді в даний час настільки гостре, що вирішити проблему відновлення і зміцнення здоров'я можна тільки залучаючи цілу систему соціально-профілактичних технологій.

Сформувані ставлення до здоров'я як найважливішої цінності, дати необхідні для життя кожного студента знання з валеології, навчити дотримуватися здорового способу життя – основне завдання сучасної фізкультурної освіти [1]. Прагматичний вектор соціальної поведінки у студентському середовищі, повинен також розглядатися фахівцями як мотиваційний стимул для формування здорового способу життя та культури дозвілля, що є складовою ймовірності успішної майбутньої професійної кар'єри, важливим компонентом здорового способу і стилю життя студентської молоді. Тому, формування дбайливого ставлення до власного здоров'я як вагомих складових способу життя, є визначальним у досягненні кар'єрного та життєвого успіху студентської молоді [1–3].

Перебудова свідомості студентів, використання нових досягнень і методик, дозволяють докорінно змінити спосіб життя сучасної молоді. Реформування вищої школи в контексті реалізації оздоровчої функції, що передбачає суттєві зміни організації навчально-виховного процесу. У

співвідношенні мети фізичного виховання і досягнутих результатів якості освіти виступає як інтегрований підсумок всієї організації навчально-виховного процесу фізичного виховання.

Прагматичний вектор соціальної поведінки у студентському середовищі щодо вибору шляхів досягнення життєвого успіху, повинен також розглядатися фахівцями як мотиваційний стимул для формування фізичної культури студентів, як інструмент творення бажаного іміджу, що є складовою ймовірності успішної майбутньої професійної кар'єри, важливим компонентом здорового способу і стилю життя студентської молоді. Авторитетні науковці галузі наголошують, що необхідне створення широкого культурного світогляду, дбайливого ставлення до власного здоров'я як вагомих складових способу життя, які є визначальним у досягненні кар'єрного та життєвого успіху студентської молоді.

Реформування вищої школи в контексті реалізації оздоровчої функції, що передбачає суттєві зміни організації навчально-виховного процесу, затвердження особистісно орієнтованого розвитку особистості зумовлює широке гуманістичне розуміння якості освіти. У співвідношенні мети фізичного виховання і досягнутих результатів якості освіти виступає як інтегрований підсумок всієї організації навчально-виховного процесу фізичного виховання.

Курс фізичного виховання у непрофільних вищих навчальних закладах передбачає формування змісту загальної фізкультурної освіти і, зокрема засвоєння системи фізкультурних знань, практичних умінь і навичок, які необхідні для ефективної і цілеспрямованої життєдіяльності та забезпечення здорового способу життя студентів [4, 5]. Численними науковими дослідженнями [1–5] доведено, що низький рівень наукових знань у галузі фізичної культури, негативно позначається на навчальних академічних і самостійних заняттях студентів, на їхньому ставленні до фізичної культури та її складовим структурним компонентам, включаючи стан здоров'я і психофізичну готовність до майбутньої професійної діяльності. У цьому разі неможливо отримати якісний результат оздоровчого курсу фізичного виховання в період навчання студента у ВНЗ, і на цьому наголошується у численних працях фахівців галузі [1–5].

Одним із таких шляхів, здатних певною мірою забезпечити вирішення проблеми забезпечення належного рівня фізичної підготовленості студентської молоді, на наш погляд, є формування у неї

позитивної установки на активну підтримку власного здоров'я протягом життя.

Висновки. З підвищенням вимог до якості підготовки сучасних спеціалістів виникає потреба у створенні нових підходів і технологій навчання, що зможуть забезпечити високий рівень психофізичного стану майбутніх спеціалістів в оптимальних умовах організації та забезпечення їхнього здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Волков В. Л. Основи теорії та методики фізичної підготовки студентської молоді : навч. посіб. / В. Л. Волков. – К.: Освіта України, 2008. – 256 с.
2. Дубогай О. Д. Фізичне виховання і здоров'я : навч. посіб. / О. Д. Дубогай, Завидівська Н. Н. та ін. – К.: УБС НБУ, 2012. – 270 с.
3. Завидівська Н. Н. Фундаменталізація фізкультурно-оздоровчої освіти : аспект здоров'язбережувального навчання студентів : монографія / Н. Н. Завидівська. – К.: УБС НБУ, 2012. – 402 с.
4. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підр. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2-х томах / За ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2008. – Т. 1. – 390 с.; Т. 2. – 367 с.
5. Раевский Р. Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов / Р. Т. Раевский, С. М. Канишевский. – Одесса: Наука и техника, 2018. – 556 с.

Рудь Вікторія Євгеніївна

студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна,

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і фізичного,
виховання, Полтавський інститут економіки і права

КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПРИ СКОЛІОЗІ У ДІТЕЙ

Вступ. В Україні значно зросла кількість дітей із сколіозами, кожна четверта дитина має порушення постави, у 5–6 осіб з тисячі – це сколіоз

[2]. Порушення постави становлять 90% усіх відхилень від норми з боку опорно-рухової системи школярів. Одним із важливих шляхів збереження й зміцнення здоров'я дітей є профілактика та відновлювальна корекція порушень опорно-рухового апарату, зокрема при сколіозі у дітей дошкільного віку.

Результати дослідження. Сколіоз – це бічне викривлення хребта з ротацією тіл хребців, характерна особливість якого прогресування в процесі зростання клиноподібної й торсійної деформації хребців, а також деформації грудної клітки та таза. У сучасній ортопедії проблема сколіозу посідає особливе місце через невідповідність між відносною легкістю діагностики захворювання й ускладненням наявного лікування. При сколіотичній хворобі окрім деформації хребта спостерігається деформація таза та грудної клітки. Ці негативні зміни призводять до порушення діяльності серцево-судинної, дихальної систем, шлунково-кишкового тракту і багатьох інших життєво важливих систем організму дитини та доводять необхідність раннього виявлення і проведення реабілітаційних заходів для корекції хребта при сколіотичній хворобі у дітей ще в дошкільному віці [3].

Нами розроблено експериментальну методику фізичної реабілітації дітей дошкільного віку зі сколіотичною хворобою I ступеня в умовах спеціалізованого дошкільного закладу, що передбачає: корекцію деформації хребта та стабілізацію хребта в положенні досягнутої корекції; виховання умовних рефлексів нормальної постави, рухових навичок, тренування серцево-судинної та дихальної систем. При побудові експериментальної методики фізичної реабілітації для дітей дошкільного віку ми враховували: характер сколіотичної деформації, загальний стан здоров'я, фізичний розвиток і вікові анатомо-фізіологічні особливості. При розробці методики використано наступні фізіологічно обґрунтовані педагогічні принципи: індивідуальний підхід, принцип свідомості, принцип поступовості, систематичності, новизни та різноманітності у підборі та застосуванні фізичних вправ [4].

Зміст експериментальної методики реабілітації основної групи полягав у комплексному поєднанні як традиційних методів та засобів фізичної реабілітації, а саме: цілодобове дотримання ортопедичного режиму, щоденні заняття коригуючою лікувальною гімнастикою, лікувальне плавання, процедури класичного масажу, електростимуляція м'язів спини, так і нових, нетрадиційних – вправи на великих надувних

м'ячах (фітбол-гімнастика), коригуюча гімнастика після денного сну та елементи точкового масажу. Всі запропоновані методи вирішують задачу односпрямованого впливу на корекцію хребта, але кожний метод має свою специфічну дію.

При сколіозі I ступеня разом із загальнорозвиваючими та дихальними вправами застосовують симетричні коригуючі вправи. Асиметричні вправи застосовуються індивідуально й виключно рідко. При сколіозі II ступеня в заняттях лікувальною гімнастикою також переважають дихальні, симетричні вправи. За призначенням застосовуються асиметричні та деторсійні вправи. При сколіозі III–IV ступенів використовується весь арсенал фізичних вправ. При сколіозах протипоказані фізичні вправи, що збільшують гнучкість хребта (нахили, скручування, повороти), що призводять до його переростягування (висі).

ЛФК проводять у формі заняття лікувальною гімнастикою. Щоб охопити як можна більше число дітей із сколіотичною хворобою, заняття коригуючою гімнастикою проводять груповим методом. Індивідуалізація лікувальної дії при груповому методі занять досягається комплектуванням невеликих груп до 10–12 чоловік, однорідних по деформації, зросту, а також призначенням індивідуальних вправ і дозування.

Дітям з прогресуючим сколіозом рекомендується проводити заняття індивідуальним методом. Заняття коригуючою гімнастикою проводяться 3 рази в тиждень по 30–45 хв. Заняття діляться на 3 частини [3].

Рекомендовані вправи на великих надувних м'ячах (фітбол-гімнастика), насамперед, поліпшують функцію координації, рівноваги та рухового контролю, а також зміцнюють «м'язовий корсет». Використання еластичних м'ячів поліпшують амортизаційну функцію хребта, впливає на його корекцію, сприяє нормальному формуванню його фізіологічних вигинів. Ігрова форма занять, яскраве фарбування та незвичайний розмір м'ячів позитивно впливає на мотивацію до занять [1].

Заняття фітбол-гімнастикою проходили два рази на тиждень по 30 хвилин. Заняття діляться на 3 частини: підготовчу, основну та заключну. У підготовчій частині відбувається настрій дітей на роботу та підготовка організму до основної частини тренування. У основній частині відбувається максимальне навантаження на організм, яке повинне бути оптимальним для дітей. У зв'язку з цим під час заняття повинні враховуватися індивідуальні особливості дітей. Заключна частина сприяє

поліпшенню відновних процесів і розслабленню організму. Ми також рекомендували рухливі ігри з футболом.

Комплекс лікувальної гімнастики виконувався дітьми протягом 9-ти місяців і проводився в три етапи: вступний етап (2 місяці) із метою розучування комплексу вправ і адаптації до фізичних навантажень; основний етап (4 місяці) із метою виконання навантаження у повному обсязі для зміцнення «м'язового корсету» та поліпшення загального фізичного стану дитини; заключний етап (3 місяці) – із метою закріплення досягнутих результатів і формування навички правильної постави з подальшим ускладненням вправ [2].

Запропонована методика фізичної реабілітації дозволяє досягти позитивних змін антропометричних показників основної групи, вони наближені до показників здорових дітей та знаходяться в межах норми; в основній групі до проведення експериментальної методики ріст становив $101,2 \pm 0,63$ см, а після – $119,2 \pm 0,63$ см, у контрольній – до експерименту – $105,2 \pm 0,86$ см, після – $111,2 \pm 0,86$ см; вага тіла в основній групі до експерименту становила $17,84 \pm 0,4$ кг, після – $20,84 \pm 0,4$ кг, у контрольній групі до – $17,22 \pm 0,3$ кг, після – $19,22 \pm 0,3$ кг. По завершенню експерименту спостерігається позитивна динаміка кута викривлення на рентгенограмі, при продовженні проведення реабілітаційних заходів можна добитися повної корекції деформації хребта; в основній групі кут Кобба до проведення реабілітаційної методики становив $6,3^\circ \pm 2,2^\circ$; після проведення – $3,4^\circ \pm 1,1^\circ$. У контрольній групі кут Кобба змінився з $5,2^\circ \pm 1,1^\circ$ на $4,3^\circ \pm 1,2^\circ$. Відзначено покращення показників серцево-судинної та дихальної систем, а саме ЧСС, ЖЄЛ, індексу Руф'є, у дітей основної групи вони відповідають віковим нормам здорових дітей, у контрольній групі значних змін не відбулося; в основній групі ЧСС знизилась з 102 ± 8 уд/хв. до 96 ± 6 уд/хв., ЖЄЛ збільшилась з $1,11 \pm 0,02$ л до $1,26 \pm 0,04$ л, індекс Руф'є покращився й знизився з $10,8 \pm 0,2$ ум.од. до $6,6 \pm 0,4$ ум.од.

Дослідження рівнів функціонування серцево-судинної системи у дітей 4-6 років по завершенню формувального експерименту вказує на зростання в основній групі кількості дітей, які мають високий і вище середнього рівня, у той же час суттєво знизилась кількість дітей із низьким рівнем та нижче середнього рівнем. У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни. Визначення патологічних відхилень хребта за допомогою сколіозометра дали змогу підтвердити, що значно

зменшилися числові ознаки сколіотичної хвороби в основній групі у порівнянні з контрольною.

Висновки. Виявлена позитивна динаміка функціонального стану дітей із сколіозом I ступня після курсу реабілітації підтверджує ефективність розробленої експериментальної методики фізичної реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Єфименко М. М. Сколіозу – ні! Основні напрямки профілактики та корекції сколіотичної постави у дітей засобами фізичного виховання і ЛФК / М. М. Єфименко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 11. – С. 24–26.
2. Пешкова О. В. Комплексна фізична реабілітація при сколіотичній поставі / О. В. Пешкова, О. М. Авраменко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2009. – № 2. – С. 84–88.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2000. – 559 с.
4. Фищенко В. Я. Сколиоз / В. Я. Фищенко. – Макеевка : [б. и.], 2005. – 558 с.

Рязанова Ірина Костянтинівна

студентка IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна

к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

СКОЛІОТИЧНА ХВОРОБА ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ЛІКУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ЛФК

Вступ. Сколіоз відноситься до числа найбільш складних проблем сучасного суспільства, оскільки кожен другий школяр страждає від порушень постави чи початкових форм сколіозу. Це захворювання характеризується цілим комплексом типових морфологічних, а також, рентгенологічних змін хребта, грудної клітки, тазу, внутрішніх органів. Сколіоз у сучасному представленні – це не симптом деякого

захворювання, а поліетіологічна хвороба, що характеризується визначеним симптомокомплексом. У хворих з важким ступенем сколіозу розвивається недостатність функції зовнішнього дихання внаслідок деформації грудної клітки і зменшення об'ємів грудної порожнини, обмеження рухомості ребер і діафрагми [2]. Отже, ця тема є актуальною тому, що вивчення ефективності занять ЛФК при сколіозі має важливе значення, оскільки від цього залежить ефективність лікування хвороби та подальший її перебіг [1, 3].

Результати дослідження. Перед призначенням лікувальної фізичної культури визначаються завдання використання фізичних вправ, підбираються засоби і форми для вирішення цих завдань. Щоб зробити все це правильно, необхідно враховувати фазу розвитку хвороби, реакцію на неї організму, стан всіх органів і систем, не залучених у хворобливий процес, психічну реакцію хворого на захворювання та інші її індивідуальні особливості [2, 3].

Кожна фізична вправа, використана в лікувальній фізичній культурі, робить поновлюючий, підтримуючий або профілактичний вплив на хворого. Фізичні навантаження при виконанні як загальнорозвивальних, так і спеціальних вправ від заняття до заняття підвищуються за рахунок різних методичних прийомів і дозуються так, щоб викликати стомлення. У лікувальній фізичній культурі для профілактики і лікування захворювань та ушкоджень застосовуються наступні основні засоби: фізичні вправи, природні фактори, лікувальний масаж, руховий режим [1, 2].

Відсоток захворюваності сколіотичною хворобою серед дітей становить у середньому від 2 до 9. Частіше сколіотичною хворобою страждають дівчата, що пояснюється їх менш досконалим фізичним розвитком і слабкістю мускулатури. На початку перебігу хвороби виявляється дугоподібне викривлення грудного відділу хребта у фронтальній площині; воно може зникати при деяких положеннях хворого і з'являється знову. У міру прогресування захворювання з'являються більш виразні і достовірні його ознаки, які говорять про формування асиметрії тулуба, а саме: неоднаковий рівень плечей; неоднакова довжина ключиць; асиметричне розташування лопаток [3, 5].

Залежно від тяжкості захворювання виділяють чотири ступені сколіозу:

I ступінь сколіозу характеризується простою дугою скривлення, хребетний стовп нагадує букву «С». Клінічні прояви сколіозу найбільш виразні в положенні стоячи, в горизонтальному положенні вони зменшуються.

II ступінь сколіозу відрізняється появою компенсаторної дуги скривлення, внаслідок чого хребетний стовп набуває форму букви «S». Явно виділяються реберне випинання, м'язів валик. Ці деформації здобувають більш стійкий характер, ніж при I ступені сколіозу.

III ступінь сколіозу характеризується тим, що хребетний стовп має не менше двох дуг. Проявляється в значній деформації грудної клітки і наявності реберного горба. Всі зміни носять стійкий характер. В клінічній картині сколіотичної хвороби важливе місце займають різні порушення з боку внутрішніх органів і неврологічні розлади.

IV ступінь сколіозу являє собою важке захворювання, пов'язане з утворенням кіфосколіозу. У хворих чітко виражені передній і задній реберні горби, деформація таза й грудної клітини, а також клінічні прояви функціональних порушень органів грудної клітки і нервової системи [4].

Зазвичай формування хребта дитини і всього організму закінчується до 20 років, тому важливо використовувати ЛФК у дитячому віці, коли лікувальний вплив є ефективним. Лікування сколіотичної хвороби – дуже складний і не завжди успішний процес, що вимагає максимуму зусиль для досягнення сприятливих результатів. Воно буває успішним тільки при комплексному використанні ортопедичних заходів, лікувальної фізичної культури, загально-терапевтичних і гігієнічних заходів. Комплекс вправ найбільш актуальний при викривленні 1–2 ступеня і є основним видом лікування, тоді як при сколіозі 3–4 ступеня цей метод є допоміжним [4].

Основними цілями використання ЛФК у лікуванні сколіозу є:

- усунення дисбалансу м'язів і зв'язкового апарату;
- максимальне розвантаження хребта;
- зміцнення і розвиток м'язів і зв'язок спини;
- виправлення і формування потрібної постави;
- поліпшення загального стану організму.

Фізичні вправи стабілізуюче впливають на хребет, зміцнюючи м'язи тулуба, дозволяють домогтися коригувального впливу на деформацію, поліпшити поставу, функцію зовнішнього дихання, дають загальний зміцнюючий ефект. Однак лікувальну фізичну культуру

необхідно проводити з урахуванням витривалості м'язової системи, інакше вона може дати негативні результати. У кожному конкретному випадку слід дозувати вправи, ґрунтуючись на результатах функціональних проб, а також перевірки сили і витривалості м'язів. Для виконання вправ лікувальної гімнастики необхідні достатні резервні сили в самому організмі. В іншому випадку вона вичерпає ресурси організму і настане стан загальної перевтоми, в результаті чого викривлення хребта збільшиться [2, 4].

Лікувальна фізична культура показана на всіх етапах розвитку сколіозу, але результати вона дає при початкових її формах. При сколіозі протипоказані фізичні вправи, що збільшують гнучкість хребта і призводять до його перерозтягнення. Лікувальну фізичну культуру проводять у формі групових та індивідуальних занять, а також індивідуальних завдань, виконуваних хворими самостійно [4].

Коригуючі вправи за формою виконання поділяються на симетричні, асиметричні, деторсійні. Виконувати коригуючі вправи слід у тих вихідних положеннях, коли хребет максимально розвантажений від статичного навантаження. При виконанні симетричних вправ м'язи обох половин тіла скорочуються нерівномірно. Симетричні вправи можна застосовувати при сколіозах різної етіології, форми і ступеня вираженості. При виконанні симетричних коригуючих вправ тренуються переважно м'язи спини (розгиначі). Протипоказанням до застосування асиметричних вправ є прогресування сколіозу. Деторсійні вправи виконують кілька завдань: обертання хребців у бік, протилежний торсії; корекцію сколіозу вирівнюванням тазу; розтягування скорочених і зміцнення розтягнутих м'язів в поперековому і грудному відділах хребта [2, 5].

Обов'язковою умовою виконання вправ є їх щоденний ритм, який повинен стати новою і доброю звичкою. При виконанні вправ необхідно дотримуватися певних правил: не рекомендується робити вправи на витягування хребта і робити обертові рухи; хребет витягати можна лише пасивно, маючи опору під собою, не можна висіти; найкраще вправи починати з мінімальним навантаженням на хребет, поступово переходячи на більш складні і тривалі вправи; при появі болю в спині під час занять необхідно зупинити виконання вправ і проконсультуватися з фахівцем; вправи для ніг рекомендується чергувати з вправами для плечового пояса.

Висновки. Будь-які фізичні вправи надають тонізуючу дію. Тонізуюча дія фізичних вправ полягає у зміні інтенсивності біологічних процесів у організмі під впливом дозованого м'язового навантаження. Виконання вірно підібраних і точно дозованих фізичних вправ у період одужання буде сприяти нормалізації вегетативних функцій організму; відновленню рухових якостей, знижених у період хвороби; оптимальному функціонуванню всіх систем організму під час м'язової роботи.

Список використаних джерел:

1. Бенідіктова Л. Лікувальна фізкультура в школі / Л. Бенідіктова. – К.: Вид. дім «Шкільний світ», 2006. – 234 с.
2. Милукова И. В. Лечебная гимнастика при нарушениях осанки у детей / И. В. Милукова, Т. А. Евдокимова. – М.: Изд-во «Эксмо», 2005. – 321 с.
3. Порада А. М. Основи фізичної реабілітації: навч. посібник / А. М. Порада, О. В. Солодовник, Н. Є. Прокопчук. – К.: Медицина, 2008. – 248 с.
4. Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей школярів / Л. П. Сергієнко. – К.: Олімпійська література, 2001. – 439 с.

Сахно Зоя Борисівна

студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна,

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і фізичного
виховання, Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СКОЛПОЗУ ЯК ПОЛІЕТИОЛОГІЧНОЇ ХВОРОБИ

Вступ. Проблема розвитку деформацій хребта та їх лікування залишається однією із найскладніших проблем ортопедії і вертебології. Значимість захворювань хребта для суспільства дуже велика і визначається, з одного боку, їх поширеністю, з іншого, високою тимчасовою та стійкою втратою працездатності.

Результати дослідження. Окремі автори доводять, що недосить повно з'ясовані питання щодо ролі у формуванні контингенту інвалідів

таких тяжких захворювань як сколіотична хвороба, анкілотичний спондилоартроз, тощо. Дані про поширеність сколіозу суперечливі і коливаються в межах від 1% до 53% [1, 4].

Дослідження останніх років свідчать про те, що багато захворювань є результатом складної інтеграції пато- і саногенетичних реакцій організму, адаптивної перебудови діяльності його різних функціональних систем, формування багаторівневих компенсаторних процесів. Проте у деяких випадках адаптація організму до дії несприятливого чинника може бути причиною формування таких реакцій, комплекс яких відбивається у вигляді самостійного захворювання. Повною мірою ця проблема характерна для патології хребетного стовпа, що проявляється у вигляді сколіозу, і надана патологія в сучасному уявленні – це не симптом деякого захворювання, а поліетіологічна хвороба, що характеризується визначеним симптомокомплексом.

Проте аналіз літератури свідчить, що численна кількість досліджень, які стосуються сколіозу, не вирішує всіх проблем, пов'язаних з етіологією, класифікацією, діагностикою, лікуванням даного захворювання. Поряд із поширеними методами профілактики і консервативної корекції статичних деформацій хребта, які рекомендовані останнім часом [2], існує потреба в методології застосування сучасного спортивного та реабілітаційного обладнання.

Необхідність вирішення вищенаведених проблем склало доцільність обраного напрямку досліджень, а саме вивчення особливостей деформаційних порушень хребта та соматичних змін у пацієнтів різних вікових груп з дефектами постави і сколіозом.

Незважаючи на різні клінічні прояви різних варіантів деформацій хребта, характерною рисою їх є моноформність при поліетіологічності. Це повною мірою можна віднести практично до всіх типів сколіозу (ідіопатичному, диспластичному, паралітичному, уродженому тощо) і кіфозу. Якщо розглядати сколіоз як багатоплощинну деформацію хребетного стовпа, то в замкнутій системі повинні бути механічні фактори які визначають виникнення нових просторових взаємин. Виконуючою ланкою щодо формоутворення деформації хребетного стовпа завжди є тільки м'язи. Саме порушення у м'язовому апараті, як безпосередньо в самих м'язах, так і у регулюючих нервових структурах, призводять до зміни форми хребетного стовпа. Якщо ці порушення симетричні щодо повздовжньої осі тіла, то виникають деформації в

сагітальній площині – патологічне кіфозування або надмірне лордозування. При асиметричних порушеннях виникає вже багатоплощинна деформація, самим неприємним варіантом якої є сколіоз [3]. Найбільша частина м'язової діяльності людини спрямована не на здійснення рухів у зовнішньому середовищі, а на прийняття і підтримку пози, яка є найважливішою інтегральною характеристикою стану ОРА людини [2]. Її підтримка забезпечується тими ж фазисними м'язами, які беруть участь у реалізації пересування. Спеціалізованих тонічних м'язів немає. Відмінності полягають в тому, що при «підтриманні пози» сила скорочення м'язів зазвичай невелика і режим близький до ізометричного. Через об'єктивно обумовлену тривалість у роботі м'язів щодо підтримки «пози» до здійснення даного завдання залучаються переважно низько порогові, повільні і стійкі до стомлення рухові одиниці. При цьому, підтримка пози – це активний процес, що здійснюється, як і будь-який рух, за участю прямих і зворотних зв'язків. У здійсненні останніх найважливішу роль відіграє пропороццепція. Аналізатором і регулятором всього цього процесу в цілому є ЦНС із вестибулярним апаратом, та активну участь бере вегетативна нервова система (ВНС) й органи внутрішньої секреції.

Безсумнівно, функціональна асиметрія м'язів тулуба, що беруть участь у підтримці вертикальної пози, є однією із патогенетичних ланок у формуванні трьохплощинної ідіопатичної деформації хребетного стовпа як компенсаторної реакції на несинхронний повздовжній ріст кісткового хребта і спинного мозку. Анатомія окремих елементів хребетного стовпа, їх функціональні взаємини визначають іншу сторону біомеханіки даного сегмента скелета – його рухливість. Найважливішою особливістю рухливості хребетного стовпа є те, що при мінімальному ступені свободи між двома сусідніми елементами в цілому хребетний стовп є одним із найбільш рухомих сегментів скелета, який здатний істотно змінювати своє положення у будь-якій площині, а саме у фронтальній (нахили вправо-вліво), сагітальній (нахили вперед-назад) і горизонтальній (повороти). Це є результатом підсумовування всіх зсувів, які є між кожними із сусідніх елементів. Зазначені зсуви між хребцями забезпечуються за рахунок еластичності міжхребцевих дисків, але при цьому між двома окремими хребцями зсув одного щодо іншого вимірюється декількома міліметрами або градусами. Найважливішими обмежувачами тут є потужний сполучно-зв'язковий апарат і суглобові

відростки хребців. Якщо врахувати той факт, що хребетний стовп є важливим елементом у забезпеченні ортостазу, то важливим є питання щодо змін і реакцій на деформацію хребта з боку органів грудної та черевної порожнини, які відповідно деформуються при сколіозі. Має місце концепція щодо функціональних і органічних розладів внутрішніх органів на підґрунті дискогенного здавлювання корінців. Тривале дискогенне роздратування сприяє утворенню інертної больової домінанти кори головного мозку, призводить до розладу виробітки умовних рефлексів і диференціацій (наприклад, гальмування стереотипів мускулатури хребта), що поєднують назвою «рефлекторна ланка патогенезу» дискогенної хвороби. При важких формах захворювання виникають суттєві порушення в біологічних системах організму, які призводять до розвитку інвалідності, зниження працездатності та тривалості життя [2].

Висновки. Таким чином, розробка ефективних програм реабілітаційно-оздоровчої спрямованості є можливою тільки на засаді визначення особливостей впливу на розвиток й прогресування сколіозу не тільки анатомо-морфологічних змін хребта, порушень його рухливості, а також всіх біологічних систем організму, які безпосередньо задіяні у формуванні сукупності змін, які визначаються як сколіотична хвороба. При цьому слід враховувати вікові фізіологічні особливості формування організму людини, її стать, індивідуальні особливості гомеостазу, соціально-професійного статусу, мікро- і макрооточення тощо.

Список використаних джерел:

1. Ишал В. Физиология, асимметрии, фронтальные нарушения осанки, сколиоз и сколиотическая болезнь / В. Ишал // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2000. – № 5. – С. 33-37.
2. Корж Н. А. Сколиотическая болезнь: принципы лечения // Здоров'я України. – 2001. – №10. – 38 с.
3. Купрєєнко М. В. Особливість сколіозу в дорослих осіб [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2>
4. Полякова А. Г. Неинвазивные современные методы диагностики прогнозирования течения сколиотической болезни на этапах реабилитации / А.Г. Полякова, О.В. Карева, С.Н. Балдова // Хирургия позвоночника – полный спектр: материалы науч. конф.,

посвящ. 40-літтю отд-ння патології позвоночника ЦИТО. – М.,
2007. – С. 230-232.

Сахно Наталія Олександрівна

студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна

ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Вступ. Україна є соціально орієнтованою державою, тому її основним завданням постає сприяння духовному, інтелектуальному, фізичному зростанню молодого покоління. Гармонійний і всебічний розвиток особистості, заснований на нормах, цінностях, сенсі життя, змінює адаптивні можливості організму людини і реалізується через формування здорового способу життя. Також на державу покладений обов'язок постійно вдосконалювати відповідно до міжнародних стандартів оздоровчі технології у сфері фізичного виховання. Деякі програми закріплені в нормативно-правових актах і мають важливе значення для розвитку фізичного виховання.

На наш погляд, на сучасному етапі недостатньо уваги приділяється розвитку новітніх оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів, не використовуються нетрадиційні методики східних єдиноборств, бойового гопака, ушу, хатха-йоги тощо.

Результати дослідження. Оздоровча фізична культура є частиною загальної фізичної культури, її основна мета – зміцнення здоров'я, підтримка високої роботоздатності, відновлення порушених функцій (оздоровлення і часткове лікування). Значення оздоровчої фізичної культури величезне. Нині багатьма громадськими і державними організаціями проводиться робота у напрямі створення умов широким верствам населення для регулярних занять фізичною культурою з метою оздоровлення і повноцінного проведення дозвілля. Це такі види діяльності:

- 1) спортивні ігри (волейбол, футбол, баскетбол, теніс, бадмінтон та ін.);
- 2) види спорту, що мають загальний початок і певні правила (масові види спорту);
- 3) активний відпочинок на свіжому повітрі, який характеризується долаттям перешкод і спортивними змаганнями (літні оздоровчі табори, туристичні походи);
- 4) вправи естетичного характеру, які приносять користь не тільки учасникам, а й глядачам (показові виступи «Веселі старты») [2].

До сучасних фізкультурно-оздоровчих програм, які розробляються у ВНЗ, необхідно висувати такі умови:

- 1) різноманітність форм занять, засобів, методик викладання, що відповідають потребам та інтересам студентської молоді. Внесення елемента новизни у заняття (заняття з виїздом на природу, з музичним супроводом, нетрадиційні методики тощо);
- 2) поступова індивідуальна діяльність у межах можливостей людини (індивідуальний підхід до кожного, хто займається в оздоровчій групі, врахування віку, стану здоров'я студентів);
- 3) освітня основа, кожна людина має усвідомлювати користь цих занять, мати теоретичні знання (інформація про новітні тенденції, досягнення і методики оздоровчих тренувань);
- 4) можливість перевіряти рівень підготовленості або проводити спостереження за станом здоров'я (своєрідні тести, контрольні нормативи, а також показові виступи);
- 5) можливість оцінювати фізіологічний стан і реакцію на навантаження (вимірювання частоти серцево-судинних скорочень);
- 6) відповідні заохочення і громадська підтримка (зацікавленість більшості студентів, масово-оздоровча робота у гуртожитках, організація масових заходів);
- 7) наявність кваліфікованих спеціалістів, коли значення мають високі вимоги до підбору кадрів, наявність диплома про вищу спеціальну освіту [1].

У наш час з'являється все більше різноманітних напрямів у оздоровчій фізичній культурі, нових технологій, головна мета яких – зміцнення здоров'я, забезпечення здорового дозвілля, відтворення трудового потенціалу України [3]. Поширення серед студентської молоді набули заняття з фітнесу, каланетики, стрейчінгу, аеробіки, аквафітнесу у

поєднанні з нетрадиційними методиками східних єдиноборств, бодібілдингу, бойового гопака, ушу та хатха-йоги.

Програма хатха-йоги – це послідовний розвиток умінь і навичок відтворювати різні рухи і положення. Впровадження цієї системи вправ дає змогу диференціювати навантаження залежно від можливостей і рівня розвитку студентів, поступово підводити їх рухові здобутки і, зрештою, фізіологічні процеси до належного рівня. Для того, щоб засвоїти будь який комплекс, що входить до програми, необхідно чітко запам'ятовувати і відтворювати у пам'яті положення, вміти розрізняти ці положення, відчувати розтягнення м'язів, напруження і відповідне розслаблення м'язів і сухожилів, переходи із одного положення в інше [1]. Виконання нескладних комплексів сприяє розвитку опорно-рухового апарату, особливо гнучкості, і в той же час допомагає оволодіти нескладними видами координації.

Однією з особливостей методики хатха-йоги є виконання вправ з музичним супроводом. Досліди і спостереження [4] показали, що взаємозв'язок музики і фізичного виховання сприяє більш ефективному розвитку основних рухів і оздоровленню організму. Музика організовує молодь, у ритмі вони краще виконують вправи, тому мета оздоровлення досягається ефективніше і швидше. В основному, музичний супровід несе у собі програмний зміст, стимулює розвиток музичного мислення [4].

Методична структура занять за програмою, яка ґрунтується на фізичній культурі хатха-йоги – це показ комплексу, прослуховування музики, вивчення, запам'ятовування послідовності комплексу:

- почергове вирішення ряду рухових завдань, перевірка домашнього завдання;
- аналіз занять і висновки;
- орієнтовна оцінка реалізації цілей;
- показові виступи.

Виконання цих нескладних комплексів сприяє розвитку опорно-рухового апарату, особливо гнучкості, і водночас допомагає оволодіти нескладними видами координації.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок з вищенаведеного, слід ще раз підкреслити, що заняття нетрадиційними оздоровчими технологіями у фізичному вихованні вирішують ряд оздоровчо-профілактичних завдань: позитивно впливають на нервово-психічну діяльність (студенти, які займаються, стають більш врівноваженими,

спокійними, веселими і бадьорими); нормалізують кровообіг і обмін речовин, збільшують об'єм дихання; закріплюють рухові навички (покращується координація; збільшується ступінь свободи, гнучкість тіла; закріплюються навички орієнтації у просторі); ті, хто займаються, стають більш дисциплінованими, організованими, витриманими. Цей процес спрямований на фізичний розвиток, функціональне удосконалення організму, навчання основним життєво важливим руховим навичкам, що реалізується через спеціальні фізкультурно-оздоровчі технології. Добір засобів і методів здійснюється з урахуванням фізкультурних і спортивних інтересів та індивідуальних особливостей тих, хто займається, рівня їхнього здоров'я, фізкультурної освіти, фізичної підготовленості, наявності умов для занять тощо.

Список використаних джерел:

1. Булатова М. М. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні / М. М. Булатова, Ю. О. Усачов // Теорія і методика фізичного виховання; за ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2008. – Т. 2. – С. 320–354.
2. Кібальник О. Я. Застосування фітнес-технологій для підвищення рухової активності та фізичної підготовленості підлітків : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. Я. Кібальник ; Львівський держ. ун-т фізичної культури. – Львів, 2008. – 20 с.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – К.: Олімпійська література, 2000. – 424 с.
4. Черненко О.Є. Різновиди гімнастики як засіб фізичного виховання : Навчальний посібник для студентів факультету фізичного виховання / О. Є. Черненко. – Запоріжжя, ЗДУ, 2004. – 54 с.

Серченко Вікторія Іванівна

студентка 3 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна

ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,

Полтавський інститут економіки і права

АДАПТИВНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства існує тенденція до гуманізації всіх сторін нашого життя. Особлива увага повинна приділятися людям, що мають обмежені можливості в розумовому і фізичному розвитку. За даними Всесвітньої Організації Охорони здоров'я інваліди складають 10% населення земної кулі. Згідно статистики 2,5 млн. чоловік в Україні офіційно відносяться до осіб з фізичними чи розумовими вадами [2].

Війни, інфекції, спадкові захворювання, екологічні катастрофи, криміногенна ситуація, алкоголізм і наркоманія, нещасні випадки, природжені дефекти, травми, отримані на виробництві, в побуті, транспорті тощо – все це призводить до збільшення кількості інвалідів – до 23 тис в день, що складає понад 8 млн на рік [2, 3]. Усе це створює необхідність розробки комплексних програм щодо соціального захисту цієї категорії населення, обґрунтування нових галузей людських знань, відкриття нових навчальних дисциплін, напрямів і спеціальностей підготовки фахівців.

Результати дослідження. Адаптивна фізична культура (АФК) є на сьогоднішній день одним з напрямків фізичної культури, що найбільш стрімко розвиваються в соціумі, спрямованих на вирішення завдань щодо формування і розвитку соціальної активності осіб з обмеженими можливостями. Вона допомагає компенсувати, а іноді і відновити фізичні та інтелектуальні здібності, сприяє підвищенню функціонального стану організму, поліпшення фізичних якостей, психоемоційної стійкості та адаптаційних резервів організму людини.

Тематичний діапазон наявних досліджень доволі значний і спрямований на розв'язання різноманітних питань життєдіяльності осіб з інвалідністю, а саме: медико-психолого-соціальної реабілітації

(Г. Л. Апанасенко, А. В. Магльований, 2012; О. М. Афанасьєва, 2009; А. Ю. Воробець, 2010; В. М. Мухін, 2010; О. І. Холостова, 2006; J. Ikelberg, 2014 та ін.); соціально-педагогічних аспектів освіти і навчання (О. К. Агавелян, 2013; М. Ф. Войцехівський, 2015; Л. І. Даниленко, 2010; Є. А. Захаріна, 2013–2015; Н. М. Захарова, 2011; Т. В. Сак, 2011; I. M. Evans, 2009 та ін.); соціально-правового забезпечення (К. С. Міщенко, 2009; С. В. Пасічніченко, 2011; М. В. Чічкань, 2008 та ін.) тощо.

Проте, поза межами наукових розробок залишаються проблеми реалізації соціально-гуманістичної складової як у теорії, так і у практиці сучасної АФК. Проведення комплексних досліджень у цьому напрямі не лише підвищить ефективність фізкультурно-спортивної роботи з особами з інвалідністю, а й приведе до подальшого вдосконалення АФК, що позитивно позначиться на рівні соціальнокультурного і морального розвитку суспільства в цілому.

Адаптивна фізична культура в Україні має величезне значення у адаптації до умов життя людей з обмеженими можливостями здоров'я. Вона є важливим засобом всебічного розвитку особистості, сприяє нормальному розвитку організму, зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, формує у людей з обмеженими можливостями здоров'я усвідомлене відношення до своїх сил, задовольняє потребу в систематичних заняттях фізичними вправами.

Фізична культура в усьому її різноманітті повинна стимулювати позитивні морфозрушення в організмі, формуючи тим самим важливі рухові координації, фізичні якості і здібності, спрямовані на життєзабезпечення, розвиток і вдосконалення організму цілком [1, 2].

До основних корекційних цілей АФК відносяться: спрямованість на відновлення, заміщення і компенсацію пошкоджених та / або втрачених функцій організму, вдосконалення м'язово-суглобового відчуття, розвиток самостійного і якісного виконання рухових дій, максимальне можливе зменшення ступеня обмежень життєдіяльності, підготовка до соціальної інтеграції.

До основоположних завдань адаптивної фізичної культури відносять: досягнення відповідного віку рівня фізичної підготовки, розвитку фізичних якостей, орієнтування в просторі і координації рухів та ін.; використання спеціальних методів і засобів, що сприяють підвищенню функціональних можливостей організму; активізація і

вправу всіх функцій організму в тісному взаємозв'язку з лікувально-відновлювальною роботою.

К.Л. Беккером були виділені загальні реабілітаційно-педагогічні методи АФК: стимуляція – метод систематичного застосування відмінних від норми форм діяльності для всебічного розвитку особистості; компенсація – метод формування заміників; корекція – метод ліквідації порушень; підкріплення – метод збереження досягнутого рівня [1].

На думку С. П. Євсєєва, процес адаптивної фізичної культури ґрунтується на загальних методичних принципах, тобто основні правила при заняттях фізичними вправами. Знання принципів фізичного виховання дозволяє педагогу виховувати різнобічну гармонійно розвинену особистість, готувати осіб з порушеннями здоров'я до трудової військової і соціальної діяльності; розвивати розумові здібності [1].

Пізнання сутності явища формування рухової активності, як біологічного і соціального факторів впливу на організм і особистість людини – методологічний фундамент адаптивної фізичної культури.

Що стосується ролі АФК для самовдосконалення особистості з обмеженими можливостями, то тут не можна недооцінювати роль АФК. Самовдосконалення – це процес усвідомленого, керованого особистістю розвитку, в якому в суб'єктивних цілях і інтересах особистості цілеспрямовано складаються і розвиваються її здібності, якості. Крім вищеписаних достоїнств АФК для осіб з обмеженими можливостями в плані зміцнення здоров'я, вправі рухових функцій та інше, не можна обійти стороною психологічну сторону цього питання.

Люди з обмеженими можливостями – точно такі ж особистості, як і люди без будь-яких обмежень, тому вони в рівній мірі прагнуть в самореалізації у всіх життєвих планах. Часом, людина, яка пережила важкі життєві ситуації і набула обмежені можливості, або ж народилася з ними, втрачає мотивацію до життя, прагнення жити і розвиватися далі як особистість. Але, здавалося б, такі прості речі, як вправи адаптивної фізичної культури, цілком здатні допомогти цій людині знову знайти віру в себе і розбудити в ній потребу в самовдосконаленні.

Здоров'я серед життєвих цінностей людини займає найбільш важливе місце. Досягти благополуччя можна через працю, спрямовану на розширення і реалізацію своїх духовних, фізичних якостей і соціальних можливостей. Благополуччя людини включає в себе дві складові: духовне і фізичне [3]. Духовне і фізичне здоров'я – невід'ємні частини людського

здоров'я, які повинні постійно перебувати в гармонійній єдності, забезпечуючи високий рівень здоров'я. У цьому положенні криється неймовірно висока роль адаптивної фізичної культури для самовдосконалення особистості осіб з обмеженими можливостями.

Особи з обмеженими можливостями, що займаються адаптивною фізичною культурою, більше уваги приділяють своєму здоров'ю, такі заняття активізують морально-вольові якості, повертають відчуття соціальної повноцінності, і, як наслідок, прагнення до самореалізації себе в цьому світі. Відсутність подібного роду занять у цих людей несуть деструктивний характер для становлення особистості, сприяють фіксації на власні недоліки і станом пригніченості у особистості [1, 2].

Висновки. Таким чином, адаптивна фізична культура як засіб самовдосконалення осіб з обмеженими можливостями, дійсно, неймовірно значима. Вона дозволяє гармонійно поєднувати і розвивати фізичне і духовне в процесі самореалізації особистості людини. Подібні результати можливі, звичайно, при адекватній, грамотній і повній реалізації всіх принципів АФК в єдності.

Перспективою наших подальших наукових досліджень є розробка авторської програми адаптивної фізичної культури для осіб з вадами зору.

Список використаних джерел:

1. Евсеев С.П. Адаптивная физическая культура: Учебное пособие / С. П. Евсеев, Л. В. Шапкова. – М.: Советский спорт, 2000. – 240 с.
2. Когут І. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю та роль адаптивної фізичної культури в її реалізації / Ірина Когут // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2014. – № 4. – С. 61–66.
3. Сутула В. О. Забезпечення фізичного здоров'я різних верств населення — основна соціальна функція фізичної культури / В. О. Сутула // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2011. – № 4. – С. 119–123.

Сіренко О.В.

студентка 4 курсу напрям підготовки «Здоров'я людини»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Шумейко І.А.

кандидат медичних наук, доцент кафедри
фізичної реабілітації і фізичного виховання,

Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ХВОРИХ ІЗ ПАТОЛОГІЄЮ ЖОВЧОВИВІДНОЇ СИСТЕМИ

Вступ. Захворювання жовчовивідних шляхів займають провідне місце серед функціональної патології шлунково-кишкового тракту. Їх виявляють більше, ніж у половини всього населення України і з кожним роком кількість таких хворих неухильно зростає [2].

Фізична реабілітація хворих із патологією жовчовивідної системи повинна бути комплексною, індивідуальною, тривалою, враховувати етапи реабілітації, особливості клінічного лікування (перевага запальних чи дискінетичних проявів), тип дискінетичних розладів, наявність каменів, особливих клінічних синдромів (невротично-неврозоподібного, правобічного реактивного, холецисто-кардіального й ін.), що супроводжують захворювання [1].

Результати дослідження. Вважалося, що фізичні вправи впливають переважно на нервово-м'язовий апарат, а зміни обміну речовин, системи кровообігу, дихання та інших систем можуть розглядатися як побічні, другорядні. Сучасні дослідження показали, що при м'язовій діяльності виникає явище, яке одержало назву моторно-вісцеральних рефлексів, тобто імпульси з працюючих м'язів адресовані внутрішнім органам. Це дозволяє розглядати фізичні вправи як важіль, який впливає через м'язи на рівень обміну речовин і діяльність найважливіших функціональних систем організму [3].

Під впливом фізичних вправ поліпшується загальний стан хворих, нормалізується сон, підвищується настрій, працездатність, знижується реактивність нервової системи зникають ознаки вегетативної лабільності. Навантаження малої і середньої інтенсивності активізують вегетативні функції, поліпшують травлення, коригують моторно-евакуаторну

функцію травного каналу. Інтенсивні фізичні навантаження навпаки гальмують ці процеси [3].

Дуже важливим є урахування бажання хворих займатися фізичними вправами, оскільки при обмеженому виборі форм і засобів лікувальної фізичної культури (ЛФК) без опори на конкретні інтереси хворих, значно знижується чисельність тих, хто залучений до сфери фізичної активності[2].

Висновок.Отже, застосування засобів фізичної реабілітації (ФР) в комплексному лікуванні хворих із патологією жовчовивідної системи дає можливість підвищити ефективність лікування і раціонально обмежити медикаментозну терапію [1].

Література

1. Алексеев О. І. Відновне лікування методами фізичної реабілітації дискінезійжовчовидільної системи / О. І. Алексеев, В. М. Філь // Медична гідрологія та реабілітація. – 2018. – Т. 6, № 1. – С. 50–61.
2. Пешкова О. В. Фізична реабілітація при захворюваннях внутрішніх органів / О. В. Пешкова. – Х., 2017. – 215 с.
3. Фізична реабілітація, спортивна медицина: підручник для студ. вищих мед. навч. закладів / В. В. Абрамов, В. В. Клапчук, О. Б. Неханевич [та ін.] ; за ред. проф. В. В. Абрамова та доц. О. Л. Смирнові. – Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. – 456 с.

Суржинська Наталія Василівна

студентка магістратури спеціальності «Спеціальна освіта»

Науковий керівник: Волошко Лариса Борисівна

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання, Полтавський інститут економіки і права

ПРОГРАМА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ІЗ ПОПЕРЕКОВО-КРИЖОВИМ ОСТЕОХОНДРОЗОМ ХРЕБТА

Вступ. У загальній популяції розповсюдженість неврологічних проявів остеохондрозу хребта складає близько 80 %. За даними різних авторів поперекова локалізація болю займає від 60 до 80 % із загальної кількості хворих з остеохондрозом, що звернулись за медичною допомогою [1]. Водночас, біль у спині займає друге місце по частоті всіх

випадків тимчасової втрати працездатності і п'яте місце серед випадків госпіталізації, і є однією з актуальних проблем сучасної медицини в силу її високої розповсюдженості та значних економічних витрат, пов'язаних з втратою працездатності.

Результати дослідження. Нами розроблено програму фізичної реабілітації хворих із попереково-крижовим остеохондрозом хребта. Запропоновану нами програму реабілітації, від стандартних описаних програм, відрізняв комплексний підхід до вирішення проблеми реабілітації хворих з остеохондрозом попереково-крижового відділу хребта, оскільки вона включала засоби і методи, що впливають як на стан м'язів тулуба, так і м'язів нижніх кінцівок.

Основні завдання програми: тренування уражених м'язових груп; зниження больового синдрому; адаптація хворих до осьового навантаження на хребет і стопи при ходьбі; зниження тонуусу довгих м'язів спини; корекція постави; підвищення трофіки; відновлення загального тонуусу організму.

При розробці програми фізичної реабілітації ми виходили з того, що дегенеративно-дистрофічні зміни міжхребетних дисків, що супроводжуються тією або іншою неврологічною симптоматикою, майже завжди супроводять порушення нормальної статики, обмеження рухів в поперековому відділі. Тому при підборі фізичних вправ для занять лікувальною гімнастикою слід враховувати наступні анатомо-біомеханічні особливості попереково-крижового відділу хребта [2].

1. Внутрішньодисковий тиск в ураженому диску знижується в горизонтальному положенні та підвищується майже удвічі у вертикальному. У зв'язку з цим в гострій і підгострій стадії захворювання фізичні вправи виконують у вихідному положенні лежачи на спині, на животі, на боці та в упорі стоячи на колінах.
2. Грижа міжхребетного диска частіше за все вступає в «конфлікт» з нервовими корінцями, що викликає відповідальну реакцію у вигляді напруження м'язів. У той же час напруження м'язів, посилюючи здавлення нервового корінця, погіршує кровопостачання. Виходячи з цього необхідно включати в заняття вже на ранніх стадіях захворювання вправи на розслаблення м'язів тулуба та кінцівок.
3. Згинання тулуба супроводжується розширенням задніх міжхребцевих проміжків, збільшенням діаметра міжхребцевих отворів, що сприяє фіксації фрагмента диска, зменшенню компресії на нервові корінці. 3

цією метою в заняттях вже в підгострій стадії захворювання використовують: а) фізичні вправи, направлені на згинання хребта («кіфозуючі вправи»); б) вихідне положення лежачи на животі з підведенням під живіт невеликих розмірів ватно-марлевого валу. Завдяки цьому при виконанні вправ, пов'язаних з деяким розгинанням тулуба, не відбуватиметься перерозгинання у поперековому відділі хребта.

4. При збільшенні розгинання у поперековому відділі посилюється напруження довгих м'язів спини. У зв'язку з цим не слід включати в лікувальну гімнастику фізичні вправи, направлені на розгинання поперекового відділу хребта (особливо в гостру і підгостру стадії захворювання).
5. Витягання хребта по його осі супроводжується збільшенням міжхребцевих проміжків і діаметра міжхребцевих отворів, що сприяє декомпресії нервового корінця. Звідси є необхідність включення фізичних вправ, направлених на витягання поперекового відділу хребта, вже в гострій і підгострій стадіях захворювання.
6. Патологічна рухливість тіл суміжних хребців з явищем нестабільності та зсуву їх унаслідок уплощення вимагає враховувати наступне: а) активні рухи, сприяючи збільшенню рухливості в поперековому відділі хребта, ще більше травмують міжхребцевий диск та посилюють подразнення нервового корінця; б) для стабілізації ураженого відділу хребта, зміцнення м'язів тулуба, тазового пояса і кінцівок, в заняттях необхідно застосовувати статичні вправи (спочатку по 2-3 с).
7. Патологічна рухливість тіл суміжних хребців вимагає на заняттях лікувальною гімнастикою фіксувати хворому поперековий відділ хребта поясом штангіста або ортопедичним корсетом.

Програма відновного лікування включала: механічну тракцію хребта на похилій площині, лікувальну гімнастику переважно у розвантажувальних вихідних положеннях (25–30 процедур), лікувальний масаж і самомасаж (15–20 процедур щодня; 15-20 хв.); фізіотерапію (три рази на тиждень), яка включала фонофорез прозерину та електрофорез 4% мумію або лідази (курс 10–12 процедур).

Зокрема, лікувальна гімнастика направлена на зниження больового синдрому, розслаблення м'язів тулуба і кінцівок, поліпшення кровопостачання нервового корінця. В заняття включають вправи для дистальних відділів нижніх кінцівок в поєднанні із дихальними вправами,

релаксацією м'язів тулуба і кінцівок, які виконують у вихідному положенні лежачи на спині, на животі та на боці.

У міру зменшення больового синдрому необхідно переходити до вправ, направлених на витягання хребта, його «кіфозування», поліпшення кровопостачання біляхребцевих тканин.

Найпростішим, придатним для пасивного витягування хребта, який ми застосували, запропонований В. І. Козловим. Витягування здійснюється власною масою тіла хворого, зафіксованого на похилому дерев'яному щиті лямками за пахові западини. Тривалість процедури від 5 до 20 хвилин, нахил щита – 20 – 25 градусів. Поступово кут нахилу збільшується до 30 – 50 градусів, а час процедури – до 30 хвилин. З великим успіхом використовуються витягування з додатковим обтяженням та підводне витягування.

Вправи виконують у вихідному положенні лежачи на спині, на боці, на животі та в упорі стоячи на колінах. При цьому ефективні рухи в середніх та крупних суглобах нижніх кінцівок, вправи, направлені на згинання хребта і витягування по його осі. Рекомендуються вправи при ізометричному напруженні м'язів. Ці вправи збільшують внутрішньочеревний тиск й тим самим зменшують внутрішньо-дисковий тиск.

Усі вправи виконують без надмірних зусиль та різких рухів. Починають рухи завжди із здорової кінцівки. Для зменшення больового синдрому вправи виконують з укороченим важелем в повільному темпі, з малим числом повторень, при достатніх паузах для відпочинку. При цьому не слід допускати стомлення м'язів хворої кінцівки і поперекової області [3].

При хронічному захворюванні може наступити гіпотрофія м'язів спини і черевного пресу. Тому необхідно укріпити м'язи тулуба, сформувати «м'язовий корсет», який подібно ортопедичному сприяв би розвантаженню хребта і допомагав йому у виконанні основних статичних і біомеханічних функцій. З цією метою в заняття вводять динамічні вправи з легким обтяженням і опором, а також статичні вправи (для м'язів тулуба і нижніх кінцівок) з експозицією 5 – 7 с. Ці вправи чергують з дихальними. Широко використовують вправи з гімнастичними предметами, біля гімнастичної стінки і в басейні. Зі зменшенням больового синдрому і нормалізацією тону м'язів відновлюється

мобільність хребта, тому не слід включати спеціальні вправи, направлені на відновлення рухливості в попереково-крижовому відділі хребта.

В домашніх умовах хворим рекомендується спати на жорсткому ліжку, продовжувати заняття лікувальною гімнастикою для підтримки сили і витривалості м'язів тулуба і кінцівок. Не рекомендується піднімати обтяження, тривало знаходитися в одноманітній позі, переохолоджуватися.

Висновки. Немедикаментозні методи дедалі ширше використовуються при лікуванні дистрофічних захворювань хребта й їх рефлекторних проявів. Застосування комплексу фізичної реабілітації, що містить лікувальну фізичну культуру, масаж, фізіотерапію, гідрокінезотерапію, тракційні методи лікування та інші дії, дозволяє значно поліпшити якість лікування та відновлення здоров'я і функціонального стану хворих на остеохондроз.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. М. Механотерапія у відновному лікуванні хворих на остеохондроз попереково-крижового відділу хребта // Слобожанський науково-спортивний вісник. — 2013. — № 5. — С. 16-18.
2. Епифанов, В. А. Остеохондроз позвоночника / В. А. Епифанов // Физкультура в профилактике, лечении и реабилитации. — 2005. — № 2 (11). — С. 26–34.
3. Козлов Ю. В. К вопросу использования средств физической реабилитации при нарушениях опорно- рессорных свойств стопы у детей дошкольного возраста / Ю. В. Козлов, Е. Б. Лазарева // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2011. — № 4. — С. 80–83.

Тимошенко Анна Віталіївна
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ

Вступ. Розуміння сутності здоров'язбережувальних ціннісних орієнтацій студентами ВНЗ гуманітарних факультетів є першочерговим завданням вищої школи, бо від ступеня володіння здоров'ям залежить рівень задоволення практично всіх потреб людини. Автори С. М. Канішевський [3], Г. Ю. Куртова [5], І. О. Павленко [6] в своїх працях наголошують, що формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя має велике значення для розвитку та удосконалення молодії людини, збереження і зміцнення здоров'я студентів в період навчання у ВНЗ та підготовка їх до професійної діяльності є важливим завданням вищої професійної освіти і творчого довголіття майбутніх фахівців. І. Алексейчук [1], Е. В. Єгоричева [2], І. О. Павленко [6] вважають, що фізична культура, має великий потенціал, як засіб поліпшення фізичної підготовленості і здоров'я, так і як засіб формуючого впливу на особистість студента, тому, як ніяка інша діяльність може бути спрямована на вирішення ряду психофізичних, соціально-психологічних, естетичних завдань.

У ВНЗ фізична культура представлена як навчальна дисципліна і як важливий компонент формування цілісного розвитку особистості студента. Вона входить обов'язковим розділом є гуманітарний компонент освіти, значущість якого виявляється через гармонізацію духовних і фізичних сил [5].

Інтереси студентів у сфері фізкультурної діяльності тісно пов'язані з їхньою соціальною активністю, на яку істотний вплив здійснюють такі стійкі елементи психічної структури, якими є ціннісні орієнтації. І вони виступають важливими критеріями вільного вибору виду фізичної культури. Знання викладачами ціннісних орієнтацій студентів дозволяє

доцільно і з високою ефективністю застосовувати засоби фізкультурної активності, оцінювати результати діяльності та чітко координувати їх в динаміці [3]. Саме тому особливого значення набуває формування здоров'язбережувальних цінностей у студентів ВНЗ до занять з фізичного виховання. Фізичне виховання допоможе сформувати особисті ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси і потребу в заняттях фізичним вихованням [4].

Результати дослідження. В ході проведеної дослідницької роботи з'ясувалось, що для навчальних занять переважне значення мають такі чинники:

- стан навчальної бази – 92,42 %;
- стан здоров'я – 96,97 %;
- особа викладача – 95,45 %;
- стан інвентарю та обладнання, які використовуються – 99,24 %;
- рівень висунутих вимог – 89,39 %;
- направленість навчальних занять – 72,73 %;
- стан місць занять – 92,42 %.

Були виявлені мотиви позитивного ставлення студентів до занять із фізичного виховання, а саме:

- мотив фізичного вдосконалення, пов'язаний із прагненням прискорити темпи власного розвитку, зайняти гідне місце в своєму оточенні, домогтися визнання, поваги – 94,70 %;
- мотив дружньої солідарності, бажанням бути разом із друзями, спілкуватися, співпрацювати з ними – 61,36 %;
- мотив повинності, пов'язаний із необхідністю відвідувати заняття з фізичної культури, виконувати вимоги навчальної програми – 66,67 %;
- мотив суперництва, що характеризує прагнення виділитися, самоствердитися у своєму середовищі, домогтися авторитету, підняти свій престиж, бути першим, досягти якомога більшого – 29,55 %;
- мотив наслідування, пов'язаний із прагненням бути схожим на тих, хто досяг певних успіхів у фізкультурно-спортивній діяльності або володіє особливими якостями, придбаними в результаті занять – 61,36 %;

- процесуальний мотив, при якому увага зосереджена не на результаті діяльності, а на самому процесі занять – 77,27 %;
- ігровий мотив, як засіб розваги, нервової розрядки, відпочинку – 90,91 %;
- мотив комфортності, що визначає бажання займатися фізичними вправами у сприятливих умовах – 96,97 %.

У заохоченні студентів до занять фізичною культурою та спортом також важливі інтереси. Вони відображають вибіркове ставлення людини до об'єкту, що володіє значимістю і емоційною привабливістю. Відомо, що коли рівень усвідомлення інтересу невисокий, переважає емоційна привабливість, а чим вищий цей рівень, тим більшу роль відіграє об'єктивна значимість. У інтересах відображаються потреби людини та засоби їх задоволення. Якщо потреба викликає бажання володіти предметом, то інтерес – познайомитися з ним [2].

Якщо ж людина не має певних цілей у фізкультурно-спортивній діяльності, то вона не виявляє інтересу до неї. Відносини задають предметну орієнтацію, визначають соціальну й особистісну значимість фізичної культури в житті. Таким чином, неможливо судити про фізичну культуру особистості, спираючись лише на розвиток її фізичних можливостей, без урахування її думок, почуттів, ціннісних орієнтацій, спрямованості і ступеня розвиненості інтересів, потреб, переконань [3].

Для виявлення провідних чинників, які впливають на інтерес до занять фізичною культурою у студентів, проведено опитування і отримані такі результати:

- задоволення процесом занять (динамічність, емоційність, новизна, різноманітність, спілкування) – 95,45 %;
- результат занять (придбання нових знань, умінь і навичок, оволодіння різноманітними руховими діями, випробування себе, покращення результату) – 75,00 %;
- перспектива занять (фізична досконалість і гармонійний розвиток, виховання особистісних якостей, зміцнення здоров'я) – 72,73 %.

Пріоритетні мотиви студентів у фізкультурній діяльності можна умовно об'єднати в наступні групи:

- задоволення студентів від самого процесу фізкультурної діяльності (емоційність, динамічність, різноманітність, новизна, спілкування і т.п.);

- отримання підвищених результатів в процесі занять вибраним видом фізичної культури (придбання знань, умінь, навичок, і т.п.);
- перспективи в процесі фізкультурної діяльності (фізична досконалість, спортивна майстерність, виховання характеру, волі, наполегливості та ін.).

Таким чином, здоров'язбережувальні цінності студентів допомагають визначитись з розумінням їхнього змісту, оскільки сутність полягає у свідомому ставленні до власного здоров'я, формуванні системи знань із фізичної культури та здорового способу життя, необхідних у процесі життєдіяльності, навчанні, професійній діяльності студентів.

Висновки.

1. Здоров'язбережувальні цінності студентів вищих навчальних закладів дозволяють розглядати фізичне виховання як фундамент психофізичного розвитку і фізичного вдосконалення студентської молоді.
2. Цілеспрямоване та інтенсивне формування здоров'язбережувальних цінностей є найважливішим завданням фізичного виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел:

1. Алексейчук І. Мотиви занять фізичною культурою і спортом у вищій школі / І. Алексейчук, Н. Добровольська, О. Начата // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : Зб. наукових праць. – Луцьк, 2002. Том 1. – С. 173–175.
2. Егорычева Э. В. Ценность здоровья и отношение студентов к занятиям физической культурой и спортом / Э. В. Егорычева, А. О. Егорычев // Теорія і практика фізичного виховання. – 2008. – № 1. – С. 601–606.
3. Канішевський С. М. Умови, стан і перспективи розвитку фізичного виховання у ВУЗах України / С. М. Канішевський, Р. Т. Раєвський // Теорія і практика фізичного виховання. – 2008. – № 1. – С. 139–145.
4. Канюк С. Психологія мотивацій / С. Канюк – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
5. Куртова Г. Ю. Здоровий спосіб життя як пріоритетна цінність виховання сучасних дітей та молоді / Г. Ю. Куртова, Д. М. Іванов //

Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2008. – Вип. 55. – С. 168–170.

6. Павленко І. О. Здоров'язбережувальні технології для використання у навчальному процесі освітніх закладів : метод. рекомендації для викл. та студ. пед. навч. закл. / І. О. Павленко. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 57 с.

Трошин Анастасія Михайлівна
студентка IV курсу, спеціальність «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Г. М.
д.пед.н., професор кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФОРМУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Вступ. Проблема формування рекреаційної культури студентської молоді належить до нагальних завдань сучасної вищої освіти. Інтенсивна розумова праця студентів при мінімальних затратах фізичних зусиль супроводжується неухильним зниженням рухової активності і, разом з іншими несприятливими факторами, загрожує їх здоров'ю [1]. Значною мірою через недостатню рухову активність процес адаптації студентської молоді до навчання протікає повільно і болісно, викликаючи нервово-психічні зриви і розлади функціональних систем. Вивчення проблеми актуалізації оздоровчо-рекреаційної діяльності у способі життя студентської молоді, освоєння студентами її соціокультурного потенціалу і формування усвідомленої потреби у заняттях оздоровчо-рекреаційної спрямованості має важливе значення. Актуальність і доцільність дослідження проблеми зумовлені потребою суспільства у поглибленні рекреаційної культури студентської молоді і відсутністю системи науково-методичної підтримки процесу формування такої культури. Зазначене вимагає додаткової активізації пошуку нових ефективних напрямів у розробці цієї проблеми.

Результати дослідження. Рекреаційна культура розглядається як добровільна рухова активність з використанням фізичних вправ, спрямованих на поліпшення психофізіологічної працездатності, розвага і різнобічне вдосконалення особистості студентів у процесі професійної підготовки [2], як одна з функцій культури, пов'язана з відновленням людиною своїх духовних сил, оновленням і приведенням в норму свого духовного потенціалу, проведенням своєрідної «профілактики» духовного стану, як результати підтримки і відновлення здоров'я, як феномен загальної культури, що відображає спосіб організації та змістовну наповненість вільного часу з метою всебічного розвитку особистості студента та вираження своєї сутності, як освіченість, фізична підготовленість та удосконалення особистості, відображені у здоровому способі життя. Рекреаційна культура проявляється у здатності до саморозвитку, відображає спрямованість особистості на власний розвиток, намагання до самовдосконалення [2].

Рекреаційна діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, з метою отримання задоволення, розваги, відпочинку, урізноманітнення життя. Вибір певного виду рекреаційної діяльності зумовлюється його індивідуальною та соціальною цінністю в очах особистості, а змістове наповнення дозвілєвих занять відбиває мету та завдання людини, які вона ставить перед собою: набуття знань та навичок, вироблення норм поведінки, засвоєння культурних цінностей, опанування різними сферами суспільної діяльності [3].

Рекреаційна культура – це форма внутрішньої культури людини, яка передбачає наявність у неї певних особистісних якостей, які дають змогу змістовно та з користю проводити вільний час [1]. Розумові здібності, характер, організованість, потреба, інтерес, уміння, смаки, життєва мета, бажання – усе це складає особистісний, індивідуально-суб'єктивний аспект культури дозвілля. Існує пряма залежність між духовним багатством людини та змістом його дозвілля. Але є також зворотний зв'язок. Культурним може бути тільки змістовно наповнене, ефективне за своїм впливом на особистість дозвілля [1].

Рекреаційна культура має свою виражену специфіку (норми, цінності, традиції, символи, образи, стереотипи, установки, мотиви рекреаційної поведінки), виконує відносно до особистості функції саморозвитку, самокорекції і самореалізації життєво важливих потенцій.

Формування культури рекреаційної поведінки породжує специфічні завдання і проблеми: дослідження соціокультурних стереотипів, соціокультурних бар'єрів, шляхів їх подолання, рольової динаміки рекреантів, типів і стилів рекреаційної поведінки, моделювання різнотипних освітніх процесів [1]. У психології існує досить великий розкид точок зору на зміст поняття «поведінка». Більшість дослідників сходиться на тому, що поведінка – це система взаємопов'язаних реакцій, здійснюваних живими організмами з метою пристосування до навколишнього середовища [1]. Однак навряд чи навіть таке визначення поведінки можна визнати достатнім. Справа в тому, що в такому вигляді поняття «поведінка» практично збігається з поняттям «адаптація». Проте поведінка людини не зводиться до адаптації. Її діяльність пов'язана зі зміною природного середовища, створенням антропогенних ландшафтів, зміною соціального середовища, персоніфікацією.

Л. С. Фартушною [3] визначено специфіку формування культури поведінки молоді в сфері дозвілля, яка полягає в унікальності педагогічного впливу дозвіллевої діяльності на свідомість, почуття і поведінку молодих людей, що дозволяє придбати певні манери, прийняті способи спілкування, звернення до оточуючих через добровільно обрану діяльність. Визначено організаційно-педагогічні умови, які надають як прямий, так і опосередкований вплив на формування культури поведінки молоді в сфері дозвілля: модельне уявлення здійснення розглянутого педагогічного процесу; надання вибору змісту і форм організації дозвіллевої діяльності; виявлення чинників, що сприяють оптимізації педагогічного процесу по формуванню культури поведінки молоді в сфері дозвілля; комплексне використання методів психологічного і соціально-педагогічного впливу; використання соціально-культурних технологій для активізації дозвільної діяльності молоді інтеграція зусиль рекреаційних закладів, громадських організацій, навчальних закладів; розробка і впровадження педагогічної програми, спрямованої на формування культури поведінки молоді в дозвільній діяльності; співпраця педагогів, що володіють комплексом необхідних професійних і особистісних якостей, і молодих людей.

Формування рекреаційної культури у студентської молоді – це педагогічно організований процес передачі і засвоєння цінностей фізичної культури в процесі фізичного виховання. Виділяють наступні

найбільш загальні ціннісні орієнтації студентів при заняттях оздоровчо-рекреаційною діяльністю:

1. Орієнтація на самостійність. Серцевиною такої орієнтації є можливість самостійно поставити мету участі у оздоровчо-рекреаційній діяльності, встановити її правила, підібрати бажані засоби, визначити тривалість занять, склад учасників і т.ін.
2. Можливість самореалізації. Учасники самодіяльних фізкультурних об'єднань вибирають форму занять пропорційно до своїх потреб, інтересів, можливостей. Такі умови занять створюють оптимальні умови для самореалізації, які в належній мірі залишається незатребуваними на заняттях з фізичного виховання у вищому навчальному закладі.
3. Можливість вільного рівноправного спілкування. Спілкування в фізкультурному колективі за спільними інтересами і який складається із студентів з різними індивідуальними особливостями заповнює існуючий у навчальному закладі дефіцит рівноправного партнерського спілкування і виступає як би протиположним не завжди прийнятним для студентів вертикальним форм спілкування (викладач-студент).
4. Самодіяльні фізкультурні об'єднання студентів у сфері фізичної рекреації не потребують нормативної оцінки своєї діяльності з боку педагогів. Для кожного учасника групових ініціатив особливу цінність набувають оцінки діяльності не з боку педагогів, організаторів, а своїх товаришів по спільно виконуваній діяльності [2].

Виділені ціннісні орієнтації студентів в сфері фізичної рекреації носять відносно загальний характер. Реальні ж цінності в силу різноманіття умов життєдіяльності, індивідуальних особливостей учасників значно ширше і різноманітніше. Коло ціннісних орієнтацій в сфері фізичної рекреації досить широке та визначається різнорівневою системою мотивів (від бажань і прагнень до інтересів і потреб).

Висновки. Актуальність дослідження обумовлена тим, що формування рекреаційної культури студентської молоді є однією з актуальних проблем сучасного суспільства, так як використання вільного часу молоддю є своєрідним індикатором її культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або соціальної групи. Підвищення рівня рекреаційної культури сприяє організації

різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов для повної самореалізації у сфері дозвілля. Формування рекреаційної культури передбачає набуття знань про те, як раціонально використовувати час та які види дозвіллевої діяльності сприяють розвитку особистості; усвідомлення різних видів мотивів оздоровчо-рекреаційної діяльності, позитивний розвиток мотивів змістовного дозвілля; позитивних емоційних станів і поведінки у рекреаційній діяльності. Результати теоретичного аналізу засвідчують, що проблема формування рекреаційної культури студентської молоді у процесі фізичного виховання є недостатньо вивченою і потребує більш глибокого дослідження.

Список використаних джерел

1. Андрєєва О. В. Фізична рекреація різних груп населення / О. В. Андрєєва. – К.: Поліграфсервіс, 2014. – 280 с.
2. Степанова Е. Н. Формирование рекреационной физической культуры у школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Е. Н. Степанова. – СПб, 2005. – 250 с.
3. Фартушная Л. С. Особенности формирования культуры поведения молодежи в сфере досуга / Л. С. Фартушная // XVI Державинские чтения. Академия культуры и искусств : мат-лы Общерос. науч. конф. (февраль 2010 г.) / отв. ред. Т. Г. Осадчая, науч. ред. Е. И. Григорьева. – Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2011. – С. 144–148.

Усик Яна Анатоліївна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З БРОНХО-ЛЕГЕНЕВИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Вступ. Хвороби дихальної системи за результатами останніх статистичних досліджень посідають перше місце у структурі захворюваності дітей [1]. Часті повторні респіраторні захворювання в

дитячому віці становлять серйозну медико-соціальну проблему. Респіраторна функція складається з безлічі компонентів, головними з яких є: бронхіальна прохідність, дифузійна здатність, еластичні властивості легень та респіраторна м'язова функція [3].

Порушення на одному з цих етапів призводить до різних бронхо-легеневих захворювань, які можуть бути гострими, рецидивуючими та хронічними. Незалежно від етіології хвороби на слизовій оболонці розвивається запалення, в зоні якого відбуваються різкі зміни тканинного обміну, що обумовлено ушкодженням тканини та порушенням регіонарного кровотоку [2]. Тому дуже важливою є фізична реабілітація дітей з бронхо-легеневими захворюваннями з перших днів їх проявів.

Проте, звертаючи увагу на організаційно-методичні особливості програм з фізичної реабілітації ми виявили, що у багатьох рекомендаціях опускається реабілітаційне обстеження таких пацієнтів, а програма базується за даними діагнозу, рухового режиму та періоду реабілітації [2], що, можливо, можна пояснити тим, що пацієнти з гострими захворюваннями приходять до фізичного реабілітолога за направленням лікаря з встановленим діагнозом.

Серед науково-методичної літератури, присвяченої питанням фізичної реабілітації осіб з бронхо-легеневими патологіями переважають роботи у яких надається перевага опису нових реабілітаційних програм/методик, однак практично відсутні теоретичні розробки загально-теоретичних положень процесу фізичної реабілітації при респіраторних захворюваннях. Проте, успішність реабілітаційного процесу залежить від багатьох факторів, і зокрема й від організаційно-методичних.

Результати дослідження. Побудова програм фізичної реабілітації і сам процес повинні враховувати, що система реабілітації дітей з захворюваннями органів дихання має багаторівневий характер у вигляді мережі установ, що забезпечують поетапне послідовне проведення відновного лікування, а основними принципами реабілітації таких хворих є ранній початок, безперервність, наступність, індивідуалізація і комплексний характер програм реабілітації з метою профілактики інвалідизації, поліпшення якості життя [2]. У цьому контексті програми фізичної реабілітації виступають як процес комплексного застосування дозованого фізичного навантаження, немедикаментозної терапії, психолого-педагогічної корекції, соціальної підтримки, що спрямований,

насамперед, на підвищення загальної і місцевої резистентності (опірності) бронхіального дерева і сприяє посиленню крово- і лімфообігу, зменшенню запальних змін у бронхах, відновленню дренажної функції бронхів і механізму правильного дихання.

При фізичній реабілітації використовуються гімнастичні фізичні вправи (загальнорозвиваючі, дихальні вправи, коригувальні, вправи на розслаблення), що являють собою спеціально підібрані поєднання природних для людини рухів, розділених на певні складові елементи. Істотним результатом трофічного впливу фізичних вправ є відновлення еластичності і рухливості легень. Окрім того, застосування фізичних вправ може сприяти нормалізації порушеної дихальної функції: в основі лежить перебудова патологічно зміненої регуляції. За рахунок довільного управління всіма компонентами дихального акту досягається повне рівномірне дихання, належне співвідношення вдиху і видиху й акцент на видиху, необхідна глибина дихання. Поступово формується повноцінний дихальний акт, що закріплюється в процесі систематичного тренування за механізмом утворення умовних рефлексів [2, 3].

Головне місце у процедурі лікувальної гімнастики відводиться дихальним вправам та елементам дихальних практик, оскільки їх використання патогенетичне та цілеспрямоване відносно діагнозу.

При виконанні вправ звертається увага на те, що дихання через ніс вважається правильним і викликає відносно сильний спротив на вдиху, що необхідно для постійного збудження і напруження дихальних м'язів грудної клітки і діафрагми і підтримання постійного об'єму грудної клітки [1].

Фізичні вправи у воді (гідрокінезитерапія) – одна з форм лікувальної фізичної культури, особливістю якої є одночасний вплив на організм людини води і активних рухів [3]. Занурення у воду викликає переміщення крові з периферії, збільшує кровотік в органах грудної порожнини. Перебування у воді створює опір рухам грудної клітки, кінцівкам і збільшує опір потоку повітря. За рахунок підвищення внутрішньочеревного тиску знижується обсяг легенів, посилюється робота апарату зовнішнього дихання [2].

Стандартні методики гідрокінезитерапії, що застосовуються у санаторіях, та зміст занять мають можливість модифікуватися за рахунок: збільшення тривалості підготовчої частини заняття на суші; збільшення часу, що приділяється виконанню дихальних вправ; зменшення часу, що

відводиться плаванню з пінопластовою дощечкою та іграм; зменшення тривалості процедури на перших заняттях за рахунок скорочення часу перебування у воді; введення коригувальних вправ; заміни стандартних вправ на вправи з пінопластовою дощечкою, м'ячами тощо; заміни можливості довільного дихання при виконанні певних вправ на регламентоване [2].

Лікувальна дозована ходьба застосовується у вигляді прогулянок для отримання помірної тренуючої та відновної дій, для адаптації дихальної і серцево-судинної систем до фізичних навантажень, покращення функцій органів організму та метаболізму. На дитину під час прогулянок діють кліматичні умови, сприяючи загартуванню та позитивно впливаючи на психоемоційну сферу, посилюючи оздоровчий ефект.

Рухливі ігри виконують оздоровчі, соціальні, виховні і моральні функції. Оздоровчі функції рухливих ігор полягають у тому, що вони активізують морфофункціональний розвиток органів і систем організму, покращують функції аналізаторів і протікання нервових процесів (сприяють приведенню у баланс збуджувальних і гальмівних процесів), зменшують чи ліквідують наявність дефіциту рухової активності, підвищують загальну працездатність[2]. Рухливі ігри, як і інші форми занять фізичними вправами, можуть бути включені до рекомендацій для батьків під час проведення реабілітаційних заходів вдома після виписки з санаторію.

Висновки. За даними клінічного та реабілітаційного обстеження лікар з фізичним реабілітологом визначають потребу у реабілітації та реабілітаційний потенціал дітей з бронхо-легеневими захворюваннями. Це обумовлює складання плану реабілітації який включає наступні етапи: обстеження, визначення лімітуючих факторів щодо засобів та методик фізичної реабілітації, рівня знань і навичок у дітей та їх батьків щодо контролю за перебігом бронхо-легеневого захворювання та адекватного проведення реабілітації й організації занять з фізичної культури, постановки мети, цілі та завдань, визначення технології фізичної реабілітації та на її основі складання індивідуальної програми. Реалізація даної програми з постійним контролем та забезпечення пацієнта, на момент виписки, домашньою програмою фізичної реабілітації на основі даних підсумкового контролю.

Перспективи подальших досліджень передбачають обґрунтування та розробку диференційного підходу до складання індивідуальних програм фізичної реабілітації для дітей з бронхо-легеневими захворюваннями відповідно до клінічної характеристики та функціонального стану дитини на момент втручання.

Список використаних джерел:

1. Геппе Н. А. К вопросу о дальнейшем развитии научно-практической программы по внебольничной пневмонии у детей / Н. А. Геппе, А. Б. Малахов, И. К. Волков [и др.] // Рус. мед. журн. – 2014. – № 3. – С. 188–193.
2. Герцик А. М. Мета, цілі та завдання фізичної реабілітації: системний підхід / А. М. Герцик // Молодіжний вісник СНУ. – 2015. – № 20. – С. 121–126.
3. Івасик Н. Характеристика дітей з бронхолегеневою патологією / Н. Івасик, В. Бергтравм, І. В. Бакун // Молода спортивна наука України : 36. наук. статей з галузі фіз. культури та спорту. – Випуск. 18. – Львів, 2014. – Т.3. – С. 81–85.

Федоренко М. А.

студентка 4 курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Волошко Л. Б.

к.пед.н., доцент, доцент кафедри
фізичної реабілітації і фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ ФІТНЕС-ПРОГРАМ У ПІДТРИМАННІ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Вступ. Фітнес характеризують як систему фізичних вправ фізкультурно-оздоровчої спрямованості, узгодженої з індивідуальним станом психофізичної сфери людини, її мотиваційної визначеності та особистою зацікавленістю. У вітчизняній та зарубіжній практиці фізичного виховання умовно виділяють три основних види фітнесу: загальний фітнес, фізичний (оздоровчий) фітнес, спортивно-орієнтовний [1].

Результати дослідження. Поняття фітнес-технологій об'єднує процес застосування різноманітних засобів фізичного виховання в оздоровчих цілях і наукову дисципліну, яка розробляє й вдосконалює основи методики побудови фізкультурно-оздоровчих занять. В основі ідеології фітнесу лежить пріоритет здоров'я людини, тому створювані фітнес-технології носять переважно оздоровчу спрямованість. Відповідно до області фітнесу можуть бути віднесені будь-які фізичні вправи, заняття які мають виключно оздоровчу спрямованість.

У залежності від спрямованості засобів сучасні фітнес-програми можна розділити на чотири групи: кардіопрограми; програми силової спрямованості; програми "розумне тіло", функціональні тренування.

Кардіопрограми спрямовані на розвиток кардіореспіраторної системи. Участь у цих програмах викликає значні зміни з боку серцево-судинної системи під час тренувань, активізує обмін речовин, що в результаті систематичного повторення навантажень такого типу призводить до адаптивних реакцій які проявляються в зниженні ЧСС, артеріального тиску в стані спокою, підвищення фізичної працездатності, максимального споживання кисню та ін. Також велике значення ці програми відіграють при вирішенні питання нормалізації маси тіла [2].

Другу групу складають програми, спрямовані переважно на розвиток опорно-рухового апарату. Вони застосовують силові навантаження. У залежності від методичних особливостей використання таких вправ можливо досягати ефекту корекції тілобудови, розвитку сили та силової витривалості, профілакувати вади постави, остеопороз та інші захворювання опорно-рухового апарату.

Останнім часом увагу фахівців привертають програми напрямку "Розумне тіло" (Mind body), які асоціюють із таким поняттям, як інтелектуальний фітнес. Базуються ці програми на принципах східних систем фізичного виховання, які передбачають концентрацію свідомості на відчуттях власного тіла для досягнення контролю над рухами та узгодженням їх із диханням, а також здатність усвідомлювати своє тіло як єдину систему. Такі програми чудово розвивають координацію, гнучкість, рівновагу, правильну поставу. Внаслідок відновлення балансу в розвитку різних м'язових груп покращується кровопостачання в різні ділянки хребта, що здійснює загальний оздоровчий ефект. Відмічається й значний ефект цих програми в нормалізації психоемоційного стану тих, хто займається.

До програм цієї групи відносять давно відомі заняття за системою "йога", китайської гімнастики "тайцзі-цюань", а також програми, які недавно отримали визнання. Пілатес – метод удосконалення тіла, який був запропонований Джозефом Пілатесом, спрямований на розтягування та укріплення м'язів, покращення їх тонусу, виправлення постави, збільшення рівня розвитку гнучкості, відчуття рівноваги. У методі Пілатесу зібрані елементи різних напрямків фізичної культури – йога, акробатика, хореографія, але в той же час він має загальні принципи, які зводять ці елементи в єдину систему [3].

Заняття з використанням спеціального фітболу використовують унікальну можливість проведення аеробної частини заняття в положенні сидячи. Це дозволяє суттєво розширити контингент тих, хто займається. Проведені наукові дослідження виявили безсумнівний позитивний ефект таких тренувань на стан хребта, серцево-судинну систему, вестибулярний апарат.

Ураховуючи безсумнівні позитивні ефекти програм усіх, представлених вище, виникло поєднання методичних принципів кожного з них у комплексних тренувальних фітнес-програмах, які сьогодні отримали назву – функціональні тренування. У них застосовуються вправи, які дають можливість одночасно розвивати силу, гнучкість, рівновагу та ін. У таких програмах, як правило, застосовуються найбільш природні для людини рухи – різновиди ходьби й бігу, присідання, нахили й повороти тулуба, що робить ці заняття доступними для будь-яких категорій населення.

Якою б оригінальною не була б та чи інша фітнес-програма, в її структурі виділяють наступні частини (компоненти): розминка; аеробна частина; кардіореспіраторний компонент (частина програми, орієнтована на розвиток аеробної продуктивності); силова частина; компонент розвитку гнучкості (стретчинг); заключна (відновлювальна) частина. Невід'ємний компонент фітнес-програм - оцінка фізичного стану тих, хто займається.

Тенденція поєднання програм рухової активності з чинниками здорового способу життя, які асоціюються сьогодні з СПА-процедурами, все частіше реалізуються як велнес-технології.

Висновки. Застосування велнес-технологій забезпечує залучення широких верств населення до занять фізичною культурою для зміцнення здоров'я й профілактики різних захворювань.

Список використаної літератури:

1. Давыдов В. Ю. Новые фитнес-системы: учебное пособие. / В.Ю. Давыдов, А.И. Шамардин Г.О. Краснова – Волгоград: ВГАФК, 2005. – 287 с.
2. Розенцвейг С. Фітнес для жінок / С. Розенцвейг: [пер. с англ.] – М.: 2003. –95с.
3. Сайлер Б. Совершенствование тела по методу Пилатеса: руководство для инструкторов / Б. Розенцвейг. – М., 2002. – 177с.

Федоренко О. С.

студент 4 курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Бойко Г. М.

д.пед.н., професор, професор кафедри
фізичної реабілітації і фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ДИТЯЧОМУ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ З УРАХУВАННЯМ ПОРУШЕНЬ ДИНАМІЧНОГО СТЕРЕОТИПУ

Вступ. Однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства продовжує залишатися реабілітація дітей, хворих на дитячий церебральний параліч (ДЦП). Актуальність пошуку й обґрунтованого застосування методів профілактики, реабілітації ДЦП пов'язано з низькою ефективністю загальноприйнятих медикаментозних, мануальних, хірургічних методів лікування цієї патології [1].

Результати дослідження. У дітей з церебральним паралічем спостерігається дисрегуляція всіх рівнів формування рухових актів [2]. Незважаючи на достатню кількість досліджень, присвячених проблемі фізичної реабілітації при дитячому церебральному паралічі, недостатньо уваги приділено питанню організації корекційно-реабілітаційних заходів для дітей даної нозології в умовах сім'ї з урахуванням порушень нейродинамічного стереотипу дітей, що й обумовило вибір теми дослідницької роботи.

Мета дослідження: розробити та перевірити ефективність програми фізичної реабілітації дітей, хворих на ДЦП, з урахуванням порушень динамічного стереотипу для вдосконалення розвитку їхніх рухових функцій.

У ході дослідження було теоретично обґрунтовано та розроблено комплексну програму фізичної реабілітації для дітей із ДЦП, що ґрунтується на врахуванні порушення динамічного стереотипу рухів, форми захворювання, ступінь тяжкості рухових порушень, вторинні відхилення та реалізується частково в умовах сім'ї, а саме: масаж, лікувальна гімнастика. Дана програма забезпечує зниження декомпенсуючого впливу вторинних відхилень і активізацію компенсаторних пристосувань, сприяє підвищенню рівня фізичних можливостей і поліпшенню якості життя дітей з наслідками ЦП на пізній резидуальній стадії.

Основними методами фізичної реабілітації дітей із ДЦП було обрано: лікувальну фізичну культуру, в ході занять якої послідовна структурно-функціональна корекція включала рухи, що можливі при даному типі локально-органічного ураження системи рухів з метою відновлення послідовності локомоцій; масаж, у тому числі точковий масаж; біомеханічну стимуляцію; магнітотерапію та гарячі вовняні вктування.

Оцінка ефективності розробленої комплексної програми фізичної реабілітації підтверджена статистично достовірною динамікою показників активної рухливості суглобів; рівня спастичності м'язів, сили м'язів; показників моторного розвитку, показників маніпулятивних функцій кисті, показників вегетативного забезпечення діяльності. Проведене дослідження показало покращення функціонального стану дітей із ДЦП, засвідчило зниження м'язового тону та помітне збільшення абсолютної сили відповідних м'язових груп; амплітуда активних рухів у дітей основної групи достовірно зросла під час розгинання плеча; згинання передпліччя; згинання та розгинання кисті; відведення стегна; згинання гомілки; згинання стопи ($p < 0,05$). Натомість, у хворих контрольної групи зафіксовані зміни за даними показниками виявилися недостовірними ($p > 0,05$).

Під впливом розробленої програми фізичної реабілітації знизилася спастичність м'язів з $2,61 \pm 0,35$ бала до $1,77 \pm 0,23$ бала та збільшилась сила м'язів з $2,74 \pm 0,32$ бала до $3,85 \pm 0,3$ бала ($p < 0,05$).

Дослідження динаміки показників рухових функцій засвідчило ефективність комплексної реабілітації за розробленою програмою. В основній групі виявлено поліпшення функцій загальної моторики: зростання результатів тестів статичної рівноваги (з $8,21 \pm 0,69$ с до $13,21 \pm 0,8$ с); динамічної рівноваги (з $22,6 \pm 1,22$ с до $18,4 \pm 1,03$ с); здатності до просторової орієнтації (з $138,1 \pm 8,7$ до $151,3 \pm 9,4$) та збільшення маніпулятивних функцій кисті (з $39,5 \pm 8,8$ бала $63,06 \pm 12,2$ бала).

Пропоновані заняття з ЛФК з урахуванням порушень динамічного стереотипу сприяє активації гуморальних, зниженню напруженості компенсаторних механізмів організму. Тому найбільш оптимальні умови регуляції серцевого ритму зафіксовані при використанні комплексної фізичної реабілітації у хворих основної групи: показник індексу напруги знизився з $125,0 \pm 8,2$ од. до $70,7 \pm 6,4$ од.; активізувалася гуморальна регуляція серцевого ритму, знизилася симпатична реактивність та нормалізувалася ваготонічна реактивність ($p < 0,05$).

Висновки. Програма фізичної реабілітації дітей, хворих на ДЦП, з урахуванням порушень динамічного стереотипу сприяє вдосконаленню розвитку їхніх рухових функцій, отже, є ефективною.

Література

1. Балгаева М. С. Современные подходы к диагностике и объективизации нарушений при церебральном параличе / М. С. Балгаева // Нейрохирургия и неврология Казахстана. – 2015. – №4 (41).
2. Мерзлікіна О. А. Корекція фізичних вад підлітків 15–17 років з церебральним паралічем засобами фізичного виховання : автореф. дис.... канд. наук з фіз. культ. і спорту / О. А. Мерзлікіна. – Л., 2002. – 20 с.

Фесенко Олексій Анатолійович,
студент II курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Вступ. Фізична рекреація – це організований активний відпочинок з використанням фізичних вправ та інших рухових дій, а також природних сил, що досягається через використання методів, засобів і форм фізичної культури. Фізичну рекреацію можна характеризувати як комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення процесів відновлення працездатності після фізичної і розумової роботи. Основна її мета – збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я, підвищення працездатності, відновлення сил [1].

Результати дослідження. Фізична рекреація розглядається як один із видів фізичної культури. Фізична культура – це частина загальної культури, сукупність спеціальних культурних і матеріальних цінностей, способів їх виробництва та використання з метою оздоровлення людей, розвитку їхніх фізичних якостей. Індивідуальну фізичну культуру можна розглядати і як процес, і як результат індивідуальної діяльності людини. Як процес це оволодіння суспільними цінностями фізичної культури, знаннями, вміннями, навичками виховної, навчальної, оздоровчо-рекреаційної діяльності для подальшого використання у процесі самовдосконалення. Як результат – це рівень фізичного розвитку і стан фізичного здоров'я, який забезпечує людині повноцінну біологічну і соціальну життєдіяльність [2].

До рекреативних форм фізичної культури в узагальненому вигляді належать фізкультурно-спортивні розваги, заняття різноманітними фізичними вправами, рухливими іграми, туристичні походи з нефорсованими навантаженнями, якщо вони забезпечують повноцінний активний відпочинок, сприяють задоволенню потреб, пов'язаних зі змістовними розвагами.

Зміст фізичної рекреації становлять такі основні ознаки, де вона:

- 1) ґрунтується на оздоровчо-рекреаційній руховій активності;
- 2) використовує в якості головних засобів засоби фізичної культури, передусім, фізичні вправи;
- 3) здійснюється у спеціально визначений або вільний від професійної діяльності час, переважно в природних умовах, на добровільних і самодіяльних засадах;
- 4) складається не тільки з фізичних, але й з емоційних та інтелектуальних компонентів;
- 5) має переважно розважальний характер;
- 6) здійснює оптимізуючий вплив на організм людини;
- 7) включає в себе культурно-ціннісні аспекти [2].

Прийнято розділяти активну і пасивну рекреацію. Якщо активна рекреація ґрунтується на активному відпочинку, активних заняттях фізичними вправами, то пасивна рекреація включає зміну видів людської діяльності, які приносять задоволення, але не передбачають безпосередньої участі у фізкультурно-спортивних заходах.

Активний відпочинок – це спосіб проведення вільного часу, при якому людина займається активними видами діяльності, що потребують фізичної роботи організму. Часто це непрофесійні заняття певними видами спорту, спортивні тренування у спрощених умовах, змагання без офіційних правил, для власного задоволення, підняття життєвого тону.

Потреба в активному відпочинку зумовлена передусім біологічною природою організму та його фізіологією, на неї потужно впливають соціальні та психологічні навантаження. На відміну від пасивного, активний відпочинок супроводжується швидким і глибоким відновленням сил, має більш конструктивні наслідки, що набувають більш стійкого характеру. Він одночасно впливає на біофізіологічні, психологічні, соціокультурні аспекти структури особистості [2].

Особливості рекреаційної активності людини полягають у тому, що вона відповідає як її інтересам, так і поведінковим та оціночним стандартам найближчого соціального оточення. Рекреаційна активність окремої людини складається з добових, тижневих, річних, життєвих циклів. При цьому часто можуть змінюватися умови й мотивації, які визначають характер, спрямованість та ефективність рекреаційної активності. Її можна вважати успішною, якщо внаслідок виникають рекреаційні ефекти, які виявляються в тому, що людина відчуває

задоволення і бадьорість від відпочинку. Така людина перебуває у стані психофізіологічного комфорту, в неї виникає відчуття збалансованості соціокультурних та емоційних самооцінок [3].

Фізіологічний відпочинок як засіб відтворення життєвих функцій людини у вузькому розумінні пов'язаний із пасивною релаксацією, але не з дозвіллям, тому поняття «відпочинок» є ширшим за його фізіологічну основу.

Дозвілля, в широкому розумінні, – це таке проведення вільного часу, яке збалансоване за різними видами рекреаційної активності й має соціальну значимість. Воно виступає доцільно організованою і змістовно наповненою активною діяльністю конкретного індивіда або певних груп, що розвивається на базі людської потреби у зміні характеру діяльності, узгоджується із цілями рекреації та соціально-культурного розвитку. Види й форми такої діяльності обираються людиною самостійно, з огляду на індивідуальні особливості, можливості, рівень культурного розвитку, з урахуванням традицій, впливів оточення й т.п. Але загалом дозвілля характеризується сукупною активністю багатьох людей, які потребують рекреації [4].

Загалом виділяють такі типи дозвілля: культурно-мистецький, освітньо-розвиваючий, природно-рекреаційний, санаторно-оздоровчий, туристичний, спортивно-видовищний, самодіяльно-любительський, розважальний. Для сучасної людини дозвілля виступає здебільшого як особисте надбання, в рамках якого реалізується свобода дій. Актуальність діяльності на дозвіллі полягає в тому, що вона дозволяє відновлювати працездатність, розширювати самосвідомість, самореалізовуватися і знімати стреси. Дозвілля дає можливість додатково осмислити свої індивідуальні особливості – природжені якості характеру, рівень інтелектуального розвитку, творчий потенціал, адже коли людина займається улюбленою справою, вона більшою мірою здатна зосереджуватися на своїх продуктивно-вольових можливостях.

Дозвілля має не тільки індивідуальне, але й суспільне значення. Коли різні люди вирішують на дозвіллі аналогічні завдання, пов'язані зі збереженням здоров'я, розвитком особистості, придбанням необхідних соціальних зв'язків, індивідуальні потреби перетворюються на масові, набуваючи суспільного характеру [5].

Висновки. Отже, фізична рекреація має такі значення: 1) біологічне – фізична рекреація сприяє відновленню функцій організму після

професійної діяльності, оптимізує стан здоров'я; 2) соціальне – фізична рекреація сприяє інтеграції людей у соціальні спільності, засвоєнню соціального досвіду, культурних цінностей, адаптації до соціуму та самовизначенню в ньому; 3) психологічне – фізична рекреація формує позитивний емоційний стан завдяки відчуттям внутрішнього задоволення, звільнення від психологічних напружень; 4) естетичне – фізична рекреація формує позитивну реакцію від сприймання краси власного тіла, довкілля, можливостей його ширшого пізнання; 5) освітньо-виховне – фізична рекреація сприяє фізичному, інтелектуальному, моральному, творчому розвитку особистості; 6) культурно-аксіологічне – фізична рекреація сприяє засвоєнню культурних цінностей, створенню нових особистісно-суспільних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Кулік І. Г. Оздоровчо-спортивна рекреація і студентська молодь / І. Г. Кулік // Проблеми освіти і науки в університетах: вісн. КДУ ім. Михайла Остроградського. – 2010. – Вип. 5. – № 64. – Ч. 1. – С. 208–210.
2. Леденьова О. В. Соціально-психологічні аспекти рекреації молоді в сучасних умовах / О. В. Леденьова // Теоретичні та прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2009. – № 1 (21). – С. 11–14.
3. Лотоненко А. В. Специфика формирования у студентов потребности в физической культуре : учеб. пособ. / А. В. Лотоненко. – Воронеж: ВГПУ, 1995 – 145 с.
4. Орлов А. С. Социология рекреации / А. С. Орлов. – М.: Наука, 1995. – 118 с.
5. Проблемы развития физической культуры молодежи : сб. науч. тр. / под ред. А. В. Лотоненко, Б. К. Зыкова. – Воронеж: ВГАУ, 1992. – 142 с.

Хало Юлія Дмитрівна
студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Галина Миколаївна
д. пед. н., професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації і
фізичного виховання, Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ ІЗ НЕУСКЛАДНЕНИМИ КОМПРЕСІЙНИМИ ПЕРЕЛОМАМИ ХРЕБТА В ГРУДНОМУ ВІДДІЛІ

Вступ. Компресійний перелом хребта – травма, що виникає під впливом дії значної сили. Найнебезпечнішим вважається компресійний перелом шийного відділу хребта, що може призвести до миттєвої смерті. За результатами досліджень сучасних учених переломи хребта складають 7 % від загальної кількості переломів [1].

Отже, зважаючи на достатню розповсюдженість неускладнених компресійних переломів хребта серед працездатного населення України, складний і затяжний перебіг захворювання, необхідність тривалої комплексної психофізичної та соціальної реабілітації таких пацієнтів актуалізує проведення подальших досліджень.

Результати дослідження. На засадах теоретичного аналізу наукових даних було визначено ефективні методи фізичної реабілітації хворих із компресійними переломами хребта та здійснено розробку й експериментальну оцінку методики фізичної реабілітації хворих із неускладненими компресійними переломами в грудному відділі хребта в умовах стаціонару.

Завдання дослідження: 1. За результатами теоретичного аналізу наукових даних визначити ефективні методи фізичної реабілітації хворих із компресійними переломами хребта. 2. Здійснити розробку методики фізичної реабілітації хворих із неускладненими компресійними переломами в грудному відділі хребта. 3. Обґрунтувати критерії ефективності та здійснити оцінку методики фізичної реабілітації хворих із неускладненими компресійними переломами в грудному відділі хребта в умовах стаціонару.

Досягнення мети та вирішення визначених завдань передбачало застосування таких методів дослідження: теоретичних; емпіричних –

спостереження, бесіди, тестування, оцінка м'язової сили; психодіагностичний зріз; констатувальний та формувальний експерименти; статистичних.

Дослідження було проведено на базі відділення травматології та ортопедії Центральної районної лікарні Лубенської міської ради й тривало 6 місяців. Усіх учасників педагогічного експерименту було поділено на 2 дослідницьких групи (основну групу та групу контролю) із використанням методу випадкової вибірки.

Розроблена методика фізичної реабілітації, передусім, спрямовувалась на ліквідацію наслідків травми й подальше поступове відновлення порушених функцій організму пацієнтів із неускладненими компресійними переломами в грудному відділі хребта, їхню побутову та соціальну реабілітацію, а також скорочення термінів повернення до звичного життя. Вона включає реабілітаційні заходи: раціональне харчування та режим, масаж і лікувальна фізична культура, психокорекційні бесіди, аутогенне тренування, адаптація в побутовому й соціальному сенсах [3].

Впровадження методики проходило в чотири етапи. Етапність визначалась обсягом і характером іммобілізації хворого, показаннями та протипоказаннями до використання вихідних положень і конкретних рухів у залежності від терміну, що минув після отримання травми.

У ході реабілітації використовували можливості реклинаційного ліжка. Крім спеціальних вправ використовувались дихальні й загально розвивальні вправи. Термін переходу від одного етапу реабілітації до іншого (положення реклінації хребта, горизонтальне положення тіла, піднімання на ноги) визначалося відповідно до клінічних даних і результатів рентгенологічного дослідження кожного хворого [2].

Курс реабілітації доповнювався аутогенним тренуванням, що проходило за 2 періодами: перший (підготовчий) період та другий (активний) період – аутогенна медитація. Заняття аутогенним тренуванням поєднувались із прийомами самомасажу, що мало позитивно позначитись на загальному психофункціональному ефекті застосованих реабілітаційних впливів.

За даними оцінки м'язової сили на етапі формувального експерименту, що при достовірній імовірності 0,95 дозволили свідчити про збільшення м'язової сили в основній та контрольній групах. Отримані

достовірні дані основної групи дозволили виявити зменшення кількості досліджуваних із збільшеними показниками сили.

Результати порівняльного аналізу даних, що засвідчують зміну рівнів особистісної тривожності хворих із неускладненими компресійними переломами в грудному відділі хребта основної групи підтверджують позитивний вплив застосованих реабілітаційних впливів, передбачених експериментальною методикою реабілітації.

Висновки. Комплексне лікування хворих із неускладненими компресійними переломами хребта має забезпечити максимально повну медичну та соціальну реабілітацію таких пацієнтів. Тому використання засобів лікувальної фізичної культури в системі реабілітації є життєво необхідним, оскільки традиційне лікування не спроможне повністю ліквідувати наслідки травми. Встановлено, що застосування загальних і спеціальних фізичних вправ і пов'язаних із ними фізичних навантажень у реабілітації хворих із неускладненими компресійними переломами хребта забезпечує потужний психокорекційний вплив. Оптимізація психічного стану таких пацієнтів забезпечує підвищення ефективності застосування інших лікувальних і реабілітаційних засобів і методів, що складають зміст програм реабілітації таких пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Бжевский Е.М. Этапность и методы кинезотерапии травматической болезни спинного мозга/ Бжевский Е.М. – Омск : Медкнига, 2002. – С. 90-95.
2. Зозуля І. С. Ефективність реабілітації хворих зі спинальною травмою на рівні поперекового відділу хребта / І. С. Зозуля, М. А.Бистрицька // Український медичний часопис. – 2007 – № 1. – С. 92-98.
3. Крук Б. Р. Фізична реабілітація осіб першого зрілого віку із хреботно-спинномозковою травмою шийного відділу в післяопераційний період 2006 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.03 «Фізична реабілітація» / Б. Р. Крук. – Львів, 2006. – 19 с.

Хмеленко Дмитро Олександрович
студент III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ НА ЗАСАДАХ ОСОБИСТІСНО- ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Вступ. Пріоритетним напрямом удосконалення, оптимізації та модернізації освіти є розробка та впровадження в навчально-виховний процес особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, яким притаманні властивості гарантованого інноваційного досягнення освітніх цілей навчання. Потрібно наголосити, що саме особистісно-орієнтований підхід як вихідна концептуальна база розв'язання педагогічних проблем забезпечує формування у молоді соціальних, комунікативних, здоров'ятворчих і самоосвітніх компетентностей, які реалізуються у здатності до продуктивної творчої діяльності, гуманізації суспільно-соціальних відносин [1–3].

Аналіз змісту національних, державних і регіональних програм розвитку, реформування та удосконалення системи освіти, соціально-економічні виклики часу вимагають від освітян не тільки надавати знання та формувати навички для життя в суспільстві, а й сприяти набуттю особистісних орієнтацій, розвитку знань, вмінь, прийняття оптимальних рішень, застосування інформаційно-комунікативних технологій, соціальної мобільності та адаптивності. В роботі сучасних загальноосвітніх навчальних закладів потрібно формувати особистість, яка здатна до здоров'ятворчої діяльності. В учнів необхідно виховувати соціально-ціннісне ставлення до свого психосоматичного здоров'я, культури здоров'я особистості [4].

У викладеному аспекті особливого значення набуває концептуальне узагальнення І. Бега [2] відносно сучасних тенденцій розвитку соціально-педагогічної сфери суспільства, спрямованої на формування психосоматичного здоров'я, здорового способу життя, культури здоров'я

підростаючого покоління. Він аргументовано стверджує, що теорія і методика фізичного виховання й розвитку підростаючої особистості має бути переосмислена на філософсько-методологічному рівні, при цьому системоутворюючою одиницею для рефлексивного гуманітарного аналізу цього рівня виступає категорія «цінність здоров'я» [2], сформованість якої у учнів є домінантним показником ефективності педагогічних технологій формування культури здоров'я особистості. Системні характеристики та здоров'ярозвиваючий вплив освітньо-оздоровчого середовища загальноосвітнього навчального закладу з формування культури здоров'я та здоров'ятворчої компетентності дітей сформульовані та обґрунтовані такими вченими, як В. Горашук [3], В. Григоренко [4].

Результати дослідження. Обрана тема дослідження є актуальною й в певній мірі складною, оскільки потребує міждисциплінарного підходу та поєднує різні напрями наукового пошуку, які чітко окреслюють проблему ефективної соціально-педагогічної діяльності навчальних закладів, що спрямовується на формування здоров'ятворчої компетентності дітей.

Здоров'ятворча компетентність особистості розглядається як індивідуалізована система соціальних цінностей, знань, навичок і вмінь, мотивів і потреб особистості до усвідомленої, цілеспрямованої та креативно організованої здоров'ятворчої діяльності, в процесі якої вона набуває здатності, життєвого та соціального досвіду, культури формувати й використовувати стан свого здоров'я як визначальний особистісно-соціальний чинник ефективного вирішення особистісно-суспільних завдань, продуктивного виховання, освіти, психофізичного та духовно-соціального розвитку, самовизначення та самореалізації, які є критеріями ідентифікації дитини як особистості, творця свого здоров'я, культури.

Практичне впровадження в діяльність загальноосвітнього навчального закладу особистісно-орієнтованого формування у дітей здоров'ятворчої компетентності виявило сутнісні ознаки інноваційності, які полягають у тому, що забезпечують єдність соціального, загальнокультурного й здоров'ятворчого виховання, подолання деструктивних процесів у системі освіти, пов'язаних із розвитком, збереженням та удосконаленням психосоматичного здоров'я школярів, виховання у них здоров'ятворчої компетентності.

Ефективна здоров'ятворча компетентність дітей загальноосвітнього навчального закладу формується тільки під оптимальним впливом освітньо-оздоровчого середовища загальноосвітнього навчального закладу і створених соціально-педагогічних умов (супровід та мотиваційний вплив).

Цілеспрямоване створення мотиваційних та емоційно збагачених навчально-виховних ситуацій, особистісно-розвиваючого спілкування, використання співпереживання, як психологічного механізму у вихованні особистості, системного аналізу учнями результатів пізнавально-виховної діяльності, поведінки, власних і чужих вчинків [1] забезпечують у процесі формування у школярів культури здоров'я та здоров'ятворчої компетентності гарантоване виховання ціннісного ставлення до здоров'я як до особистісно-соціальної категорії їх світогляду.

Особистісно-орієнтоване навчання в інтерактивному середовищі школи розглядається як його організація на підґрунті соціально-педагогічної корекційної та розвиваючої кінезіології, глибокої поваги до неповторної особистості учня, врахування його особливостей психомоторного, інтелектуального, духовного розвитку, ставлення до нього як до свідомого, відповідального суб'єкта навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої, духовно-соматичної взаємодії. В цих педагогічних умовах учень усвідомлює свою гідність, неповторність, суспільно-соціальну цінність, із глибокою повагою ставиться до інших людей [4].

Інтерактивні форми діяльності включають наступні інструменти особистісно-орієнтованого виховання здоров'ятворчої компетентності: організаційно-діяльнісні ігри; малі групи (діади, тріади, мікрогрупи); моделювання; проблемні педагогічні і соціальні ситуації; мозковий штурм; структурно-логічні схеми; колективні доповіді, звіти; командний захист результатів пізнавально-виховної діяльності; складання особистих та колективних портфоліо класу, групи; міждисциплінарні зв'язки на рівні інтегрованих програм з загальноосвітніх предметів та фізичного виховання і безпеки життєдіяльності (уроки загальноосвітніх навчальних дисциплін, форми позакласної діяльності); інформаційно-комп'ютерні технології; різноманітні форми психомоторної, освітньо-виховної взаємодопомоги, співтворчості, співпраці; модульне навчання; етапно-циклічний моніторинг освітніх, оздоровчих, психомоторних і моральних досягнень учнів у сфері виховання культури здоров'я особистості;

різноманітні форми психолого-педагогічного супроводу діяльності учнів в аспекті виховання ціннісних орієнтацій, духовності, світогляду в сфері особистісно-орієнтованого формування культури здоров'я підростаючого покоління [1, 4].

Взаємозв'язки в структурі інтерактивної педагогічної технології обумовлюють організаційно-педагогічні можливості інтеграції в свідомості учнів таких особистісних якостей, як: ціннісні орієнтації в сфері розвитку і збереження психосоматичного здоров'я; психосоматичне здоров'я як категорія для досягнення життєво-актуальних результатів»; усвідомлення культури здоров'я, як світоглядної суспільно-соціальної цінності; розуміння культури здоров'я як єдиної особистісно-суспільної умови оптимальної соціальної самореалізації людини.

Інтеграція цих особистісних якостей учнів під впливом інтерактивних педагогічних технологій саме і забезпечує гарантоване досягнення системного результату в процесі особистісно-орієнтованого формування здоров'ятворчої компетентності. Викладений перелік особистісних якостей дозволяють формулювати принципове узагальнення відносно того, що культура здоров'я особистості, як суспільна цінність, є результатом виховання. Культура здоров'я людини як ціннісна категорія суспільного розвитку може бути сформована у підростаючого покоління тільки за умови створення і розвитку такої ситуації в країні, яка буде формувати в суспільстві духовні, ціннісні, професійно обумовлені орієнтації в сфері виховання культури здоров'я особистості. Саме на цій основі важлива ефективна взаємодія соціальних інститутів суспільства, що опікуються сучасними проблемами здоров'я нації, формуванням культури здоров'я суспільства, особистості.

У зв'язку з наведеною аргументацією можна стверджувати, що соціально-педагогічне дослідження особистісно-орієнтованого формування здоров'ятворчої компетентності дітей підтверджує правомірність означених умов, мотивів, потреб, дій, пов'язаних з оздоровчим режимом, мінімізацією ризику різноманітних захворювань.

Висновки. Зміст результатів дослідження свідчить про те, що особистісно-орієнтоване формування у дітей здоров'ятворчої компетентності в діяльності загальноосвітнього навчального закладу є ефективним чинником розвитку ціннісного відношення до психосоматичного здоров'я дітей, підлітків, дорослих, осіб з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Баханов К. О. Організація особистісно-орієнтованого навчання / К. О. Баханов. – Х.: Вид. група «Основа», 2018. – 159 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2-х кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : Теоретико-технологічні засади : Наук. видання. – К.: Лебідь, 2013. – 280 с.
3. Горашук В. П. Формування культури здоров'я школярів (Теорія і практика) / В. П. Горашук. – Луганськ: Альма-матер, 2013. – 376 с.
4. Григоренко В. Г. Педагогічні технології особистісно-орієнтованого формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я: теорія та практика : навч. посіб. / В. Г. Григоренко, Г. В. Григоренко, С. О. Омельченко та ін. – Слов'янськ: Вид-во СДПУ, 2010. – 346 с.

Хоречко Віта Володимирівна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна,
ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ

Вступ. На сьогодні сліпота та слабозорість – основні причини інвалідності зору у дітей, яка в структурі загальної дитячої інвалідності посідає четверте місце і в Україні складає 4,7 %. Найчастіше погіршення зору спостерігається у шкільному віці [1].

Аналіз досліджень у галузі гігієни, медицини, психології та педагогіки показують, що діти із порушеннями зорового аналізатора потребують застосування спеціальних програм, комплексної, психофізичної та соціальної реабілітації [1, 3]. Одним із ефективних шляхів забезпечення гармонійного психологічного, фізичного і соціального розвитку дітей із порушеннями функції зорового аналізатора є комплексне використання методів і засобів фізичної реабілітації [3].

Останніми роками зазначену проблему активно досліджували такі вітчизняні вчені: Р. Л. Азарян, В. Г. Григоренко, В. П. Єрмаков, Б. В.

Сермеєв, В. Г. Крижанівська, Ю. А. Макаренко, Н. Г. Морозова, І. Л. Ферфільфайн, Е. С. Аветисов, Є. Н. Кузнецов, Б. В. Сермеєв. В працях цих вчених розкрито проблему порушень зору, її взаємозв'язок з фізичним розвитком та застосування фізичної реабілітації при різних очних патологіях. Однак, можливості використання методів реабілітації психоемоційного стану та фізичного розвитку дітей з порушеннями зору в науковій літературі залишаються недостатньо вивченими та систематизованими.

У зв'язку з цим виникає необхідність у пошуку та розробці ефективних шляхів, методів і засобів, науково обгрунтованих реабілітаційних програм для дітей із порушеннями зору.

Результати дослідження. Вивчення питань взаємодії між зоровим і руховим аналізатором у дітей з порушеннями зору в процесі м'язової діяльності має велике значення для раціональної організації трудової діяльності та занять фізичними вправами. У процесі м'язової діяльності між функціональними системами організму виникають різноманітні зв'язки. Пропріоцептивні сигнали, що виникають при циклічних рухах, ритмічно надходять у центральну нервову систему і звідти по рухових і вегетативних нервах йдуть до всіх органів і тканин організму. Під впливом фізичних вправ покращується діяльність всіх органів, а також робота центральної нервової системи [1, 3].

Літературні дані, спостереження та спеціальні дослідження показують, що повна або часткова втрата зору різко знижує рухову активність дітей, яка негативно впливає на стан вищої нервової діяльності, на вегетативні функції організму, на розвиток і функціональний стан серцево-судинної і дихальної систем, призводить до змін обмінних процесів і розвитку захворювань внутрішніх органів. Обмеження моторної діяльності відображається на функціональних можливостях м'язів і рухового апарату загалом. Відмічається погіршення скоротливої здатності м'язів, зменшення їхньої сили, порушення координації і точності рухових реакцій [2].

Провідне місце, серед відхилень у показниках фізичного розвитку слабозорих дітей молодшого шкільного віку, належить дефектам постави як у сагітальній, так і у фронтальній площині, що становить близько 95%. Виникнення порушень постави у слабозорих дітей зумовлене зоровою депривацією, а також швидкою втомою м'язів шиї та спини і нерідко

поєднуються із захворюваннями хребта, внутрішніх органів та нервової системи [2].

Вади зору можуть перешкоджати вільному, швидкому, ненапруженому розвитку, що включає рухову активність, яка покращує поставу, збільшує м'язову масу і позитивно впливає на ходу. Нестача рухової активності затримує фізичний розвиток [1]. Значний вплив на стан здоров'я дітей шкільного віку здійснюють умови перебування в навчальних закладах, де переважає розумове навантаження на фоні обмеження рухової активності. Наслідками порушень психофізичного розвитку у дітей цієї категорії є зниження рухової активності через складність зорово-рухової орієнтації та недостатня рухова підготовленість [2].

Встановлено, що діти з вадами зору в моторному і фізичному розвитку відстають від своїх практично здорових однолітків. Це пов'язано з тим, що захворювання органу зору і порушення функцій зорового аналізатора негативно впливають на повноцінний розвиток дитини, а отже страждають вищі психічні функції, зокрема, процес пізнання навколишнього середовища. Наслідком зниженого зору є недостатня рухова активність дитини, що, в свою чергу, спричиняє відставання фізичного розвитку, погіршення рухових функцій, координації, орієнтації в просторі та інших важливих функцій.

Повне або часткове порушення зору насамперед порушує просторове орієнтування, координацію рухів, загальну витривалість, уповільнює темпи оволодіння руховими вміннями й навичками, викликає м'язову в'ялість, труднощі в збереженні статичної та динамічної рівноваги, затримує терміни формування основних рухів [3].

Методично правильно організовані заняття з використанням спеціальних засобів фізичної реабілітації значною мірою сприяють корекції й компенсації рухових порушень і недоліків фізичного розвитку слабозорих дітей. Систематичні заняття фізичними вправами позитивно впливають на функціональний стан зорового аналізатора дітей. Зокрема, підвищуються показники швидкості переробки зорової інформації, стійкості акомодатії і швидкості розпізнавання [2].

Для раціональної організації процесу фізичного виховання дітей з порушеннями зору необхідна координована робота лікаря-офтальмолога, педіатра, педагогів і батьків. Батьки і педагоги повинні знати, що при раціональному використанні фізичних вправ можливе покращення

зорових функцій, а також їх розвиток, а при надмірних навантаженнях – їхнє погіршення. Необхідно підбирати такі фізичні навантаження, які є безпечними для стану зору дитини та позитивно впливають на загальний стан організму [1].

При правильній організації корекційних занять наявні в дітей очні захворювання та аномалії розвитку органу зору не заважають правильному виконанню фізичних вправ. Такі діти потребують диференційованого підходу і встановлення спеціальних режимів рухової активності з урахуванням конкретної аномалії зорового аналізатора, а також методів і умов навчання рухових дій і виховання рухових навичок. Важливо чітко дозувати навантаження, уникати перевтоми та протипоказання, уважно планувати програму на кожне заняття зі слабозорими дітьми, а також регулярно консультуватись з дитячим офтальмологом [3].

Як відомо, одним із основних принципів фізичної реабілітації є принцип комплексного застосування усіх необхідних реабілітаційних заходів, що дозволяє послідовно і всебічно впливати на існуючу проблему [2]. В спеціальних навчальних закладах для дітей з вадами зору окрім занять з ЛФК повинні проводитись: лікувальний масаж, заняття на тренажерах різної спрямованості, корекційні рухливі ігри, рекреаційні заняття, фізкультпаузи і фізкульт-хвилинки під час предметних уроків, спрямовані на розвантаження хребта, розслаблення м'язів тулуба, корекцію постави та підвищення психоемоційного тону [2].

Отже, збільшення рухової активності дітей у межах оптимальних норм зміцнює здоров'я, покращує функціональний стан кардіореспіраторної системи, збільшує опір організму до втоми і підвищує працездатність. Тому використання фізичних вправ, як засобу фізичної реабілітації, є надзвичайно важливим фактором у навчальних закладах для сліпих і слабозорих дітей.

Висновки. Аналізуючи літературні джерела робимо висновок, що зі станом зору дитини тісно пов'язані зміни в стані здоров'я та фізичному розвитку дитини, корекцію яких можна покращити не лише лікарськими препаратами чи хірургічним втручанням, але й з допомогою комплексної фізичної реабілітації, одним з основних засобів якої виступає лікувальна фізична культура.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою та науковим обґрунтуванням комплексної програми фізичної реабілітації з метою корекції постави у дітей з вадами зору.

Список використаних джерел:

1. Баннікова Р.О. Сучасні підходи до проблеми комплексної реабілітації слабозорих дітей шкільного віку / Р.О. Баннікова, Р.С. Бутов // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 47-51.

2. Бутов Р.С. Комплексная программа физической реабилитации для слабовидящих детей 13-15 лет / Р.С. Бутов // Инновационные образовательные технологии. – 2014. – № 2. – С. 80-84.

3. Вавіна Л.С. Навчання та реабілітація дітей і молоді з порушеннями зору / Л.С. Вавіна, Т.А. Жук // Дефектологія. – 1997. – № 3. – С. 39-41.

Чирва Інна Анатоліївна,
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна,
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

Вступ. У вищих навчальних закладах останнім часом спостерігається тенденція до збільшення годин на позаакадемічну роботу у курсі фізичного виховання. Оволодіння уміннями та навичками такої форми фізичного виховання є найважливішою умовою забезпечення його безперервності. Факультативні та самостійні заняття студентів у інших формах фізичного виховання повинні компенсувати, як вважають ряд вчених [1–4], недоліки обов'язкових академічних занять.

Дані літературних джерел [1–3] свідчать, що специфіка фізичної культури вимагає підтримання постійного помірного фізичного навантаження. Фахівці наголошують [1, 2, 4], що позаакадемічні заняття

дозволяють збільшити загальний час занять фізичними вправами й у сукупності з навчальними забезпечують оптимальну безперервність і ефективність фізичного виховання у ВНЗ.

Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, присвячених організації позаакадемічної роботи у фізичному вихованні студентів ВНЗ, багато питань цієї складної проблеми залишаються поки що не з'ясованими. Систематизація досліджень із вищезначених питань практично не проводилась. Поза увагою дослідників залишилося визначення концептуальних підходів і технологічних рішень оптимізації цієї форми роботи у ВНЗ, що зумовлює наявність протиріччя між можливостями фізичного виховання щодо покращення стану здоров'я студентів і практичним забезпеченням цього. Зазначене визначає актуальність теми дослідження, що пов'язана з необхідністю теоретичного аналізу та методологічного обґрунтування стану позаакадемічної роботи у фізичному вихованні студентів.

Результати дослідження. Позаакадемічні заняття займають визначне місце у фізичному вихованні студентів. Вони є однією із ключових умов його ефективного функціонування [1, 7, 8]. Сьогодні фізичне виховання у ВНЗ переживає системну трансформацію. З'ясувати причини, зміст та оптимальні напрями подолання існуючих проблем доцільно на основі аналізу позаакадемічної роботи у ВНЗ з урахуванням особливостей вимог до підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Проблемам позаакадемічної роботи стосується низка наукових досліджень [1–4, 7, 8]. Серед них: теоретико-методичні основи позаакадемічних занять, способи її реалізації, інформаційне й матеріальне забезпечення тощо.

Недостатність системи фізичного виховання у ВНЗ в обсязі двох годин на тиждень для забезпечення оптимального психофізичного стану студентів зумовлює необхідність комплексного поєднання академічних та позаакадемічних занять фізичними вправами у вільний час. Таке використання усіх форм фізичного виховання повинно забезпечити включення фізичної культури в стиль життя студентів для досягнення оптимального рівня фізичної активності.

Реформування вищої освіти призводить до переорієнтації системи фізичного виховання на європейську модель освіти, яка має на увазі самостійність студентів у виборі форм, інтенсивності занять, викладачів, зручного розкладу. Вважається, що одним з шляхів удосконалення

системи фізичного виховання ВНЗ є розширення діапазону засобів позаакадемічних занять фізичною культурою, спортом та туризмом [1, 5].

Організація позаакадемічних занять студентів передбачає: підвищення рівня теоретичних знань щодо фізичної культури, підготовку до виконання тестів з програми фізичного виховання, професійну підготовленість, удосконалення рухових умінь та навичок, що були засвоєні на обов'язкових заняттях. Як зауважують ряд вчених [1, 3, 7], позаакадемічні заняття є невід'ємною частиною рухової активності студентів. Зміст і форми позаакадемічних занять фізичними вправами визначаються метою і завданнями. Їхній вибір залежить від статі, віку, стану здоров'я та рівня фізичної підготовленості студентів. Форми самостійних занять фізичною культурою студентами обумовлюються метою та завданнями фізичного виховання [3, 4].

Водночас, аналіз теоретичного надбання з питань позаакадемічної роботи у фізичному вихованні студентів ВНЗ [1–8] дав змогу виявити комплекс недоліків, що знижують її ефективність. Незважаючи на численні дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів, недостатньо висвітленою є проблема пошуку ефективних шляхів підвищення рівня здоров'я студентів за рахунок упровадження сучасної системи позаакадемічних занять з фізичного виховання. Фахівці повсякчасно зауважують, що організація й забезпечення цих занять залишилися практично без змін протягом тривалого часу.

У контексті сучасних тенденцій у галузі фізичного виховання ВНЗ насторожує те, що студенти недостатньо високо оцінюють значущість додаткових занять фізичною культурою. У наявних працях із питань фізичного виховання студентів ВНЗ [1–8] спостерігається відсутність досліджень, які б достатньою мірою розкривали зв'язки і відношення між метою організації позаакадемічної роботи студентів вищого навчального закладу і способами її реалізації. Спостерігається повна відсутність робіт щодо конкретних рекомендацій з цього питання. Не розроблена й методологічна основа проведення цих занять, яка вимагає теоретико-методичного обґрунтування їх системи у ВНЗ. Не виявлені теоретичні передумови організації позаакадемічної роботи студентів, орієнтованої на їхні індивідуальні особливості, не розроблені практичні рекомендації з її організації, відповідно до сучасних умов навчання. При цьому відсутні раціональна система організації, а також науково необґрунтовані

педагогічні технології комплексного застосування традиційних і нетрадиційних видів позаакадемічних занять.

Не зважаючи на широкий спектр досліджуваного напрямку, ще недостатньо, на наш погляд, системних досліджень, що стосуються розробки організації позаакадемічної роботи. Як показує аналіз наукових праць, у практиці вітчизняного фізичного виховання ВНЗ недостатньо розроблені та обґрунтовані організаційно-педагогічні підходи впровадження фізичного виховання у вільний від навчального процесу час [5, 8].

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що особливої гостроти набувають питання узгодженості різних форм занять й об'єднання їх в одну цілісну педагогічну систему фізичного виховання. Для цього повинна бути створена функціональна система позаакадемічної роботи з фізичної культури: методики, технології, програми для досягнення позитивного ефекту у формуванні основ здоров'я.

Висновки. Підводячи підсумок вищевикладеного, виявлено, що позаакадемічні заняття у навчально-оздоровчому процесі з фізичного виховання студентів, будучи структурною складовою цього процесу, повинні займати одне з провідних місць у підготовці фахівців у вищих навчальних закладах України, що є необхідною умовою успішного засвоєння навчального матеріалу для збереження здоров'я студента. Проведений аналіз теоретичного надбання з питань позаакадемічної роботи у фізичному вихованні студентів дозволив визначити низку проблем, що потребують вирішення з метою підвищення його ефективності. Це обумовлює необхідність подальших досліджень, які пов'язані з необхідністю теоретичного, методичного обґрунтування вказаних проблемних аспектів, пов'язаних із докорінною перебудовою організації фізичного виховання студентів у позаакадемічний час. Потрібен повний перегляд концепцій і методики фізкультурної роботи у цьому напрямі. Важливо, щоб вона стала формою активного відпочинку, спрямованою на укріплення здоров'я, виховання і задоволення фізіологічних потреб студентів.

Список використаних джерел:

1. Григорович Е. С. Физическая культура в жизни студента / Е. С. Григорович, В. А. Переверзев. – Минск, 2008. – 227 с.
2. Евсеев Ю. И. Физическая культура / Ю. И. Евсеев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 380 с.

3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання / За ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2008. – Т. 1. – 390 с.; Т. 2. – 367 с.
4. Корягін В. М. Фізичне виховання студентів у спеціальних медичних групах : навч. посіб. / В. М. Корягін, О. З. Блавт. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 488 с.
5. Котов Є. Програмування самостійних занять фізичними вправами студентів ВНЗ / Є. Котов, А. Хомич, О. Касарда // Фізичне виховання спорт і культура у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2012. – № 4 (20). – С. 294–299.
6. Купчинов Р. И. Физическое воспитание / Р. И. Купчинов. – Минск: ТетраСистемс, 2006. – 352 с.
7. Присяжнюк С. І. Фізичне виховання / С. І. Присяжнюк. – К.: ЦУЛ, 2008. – 502 с.
8. Туркот Т. І. Технологія самостійної роботи студентів, що зберігає їхнє здоров'я (з досвіду роботи) / Т. І. Туркот, І. В. Осадчук // Фізичне виховання спорт і культура у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2011. – № 3 (15) – С. 59–64.

Шаповалова Ірина Станіславівна

студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Бойко Галина Миколаївна

д. пед. н., професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації і
фізичного виховання, Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ФІЗИЧНА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ ГЛУХИХ ТА СЛАБОЧУЮЧИХ ДІТЕЙ

Вступ. За даними статистики, в Україні налічується понад півмільйона дітей з вадами слуху, і тому проблема фізичної та соціальної реабілітації таких дітей є надзвичайно актуальна [3].

Відомо, що на процес становлення основних систем організму школярів з порушенням слуху та подальше збереження їх здоров'я впливають різноманітні фактори. Провідними з них є спадковість, стан соматичного здоров'я та рівень рухової активності. У суспільстві

підростаюче покоління отримує знання, проходить період його виховання і формування самодостатніх морально-вольових якостей, які необхідні для повноцінної реалізації своїх потенційних життєвих функцій у подальшому житті. Важливо основи фізичного та психосоматичного здоров'я формувати до підліткового віку.

Результати дослідження. Численними клініко-фізіологічними та педагогічними дослідженнями показана особлива роль рухової активності у забезпеченні гармонійного розвитку дітей різного віку.

Відомо, що рухова активність впливає на показники фізичного розвитку, сприяє підвищенню резервних властивостей кардіо-респіраторної системи, визначає нормальний ріст і розвиток організму, забезпечує найбільш повну реалізацію генетичного потенціалу, підвищує опірність та імунологічний статус організму, підтримує працездатність і функціональні резерви інших фізіологічних систем організму. Рухова активність є необхідною умовою нормального функціонування життєво важливих систем організму, забезпечує удосконалення моторики [1].

У зв'язку з необхідністю засвоєння понятійного апарату, вивчення мови, отримання інформації з оточуючого середовища через зоровий аналізатор діти з порушенням слуху вимушені довго перебувати у статичному положенні, що негативно впливає на морфо-функціональний стан організму школярів.

Ряд авторів [3], вказують на ретардацію росту дітей з порушенням слуху різного віку. При цьому піки приросту основних показників фізичного розвитку не співпадають зі здоровими однолітками і мають стрибкоподібний характер, що обумовлює дисгармонійність фізичного розвитку. Остання супроводжується дефіцитом маси тіла, зниженням росту на 2-3 см, змінами показників ЖЄЛ, які можуть бути знижені. Такі розбіжності у показниках ЖЄЛ пояснюються зниженням мовного дихання, ступенем втрати слуху. Ці дані добре узгоджуються з даними [1], які вказують на обмеження показників екскурсії грудної клітки, що обумовлене слабким розвитком дихальних м'язів внаслідок фізичної детренованості. При цьому спостерігається неправильний ритм дихання, а частота дихання у порівнянні зі здоровими дітьми збільшена в 5-7 разів; показники частоти серцевих скорочень вищі на 4-9 уд/хв., систолічний артеріальний тиск знижений на 5-8 мм.рт.ст.

Дані про стан серцево-судинної системи у дітей з порушенням слуху досить суперечливі. Одні автори вказують на значні зміни цих

показників, інші не знайшли будь-яких суттєвих відхилень у функціональному стані. При цьому 25 % дітей з порушенням слуху мають гіпер- та гіпотонічний тип реакції і подовжений період відновлення. Ці явища супроводжуються зниженням скоротливої здатності міокарду, зменшенням часових показників 1 і 2 сейсмокардіографічних комплексів, що відноситься до III гіподинамічного типу.

У стані спокою школярі з вадами слуху у віці 7-15 років мають дещо більшу частоту серцевих скорочень і систолічний артеріальний тиск, що пояснюють переважанням симпатикотонічного впливу на серце. Дисгармонійність фізичного розвитку обумовлює специфічний феномен диспропорційного розвитку кардіоміоцитів на фоні вже сформованої провідникової системи, що викликає неповну блокаду правої ніжки пучка Гіса, яка спостерігається у дітей з вадами слуху до 15 років.

Отже, зниження рівня рухової активності в режимі дня дітей з порушенням слуху викликає нерівномірне становлення параметрів фізичного розвитку, що є причиною дискоординації у функціонуванні цілого ряду життєво важливих систем дитячого організму, що закономірно проявляється змінами рівня фізичної працездатності.

Комплексна оцінка стану здоров'я дітей з вадами слуху поряд з визначенням відповідності між процесами росту, біологічними та психологічними особливостями передбачає також дослідження фізичної працездатності. Відомо, що на рівень фізичної працездатності впливає цілий ряд факторів, серед яких найбільш впливовими вважають антропометричні показники, функціональні резерви кардіореспіраторної системи, рівень фізичної підготовленості, стан соматичного здоров'я.

Поняття “фізична працездатність” передбачає готовність організму здійснювати м'язову діяльність із максимальною потужністю й свідчить про належний адаптаційний енергетичний потенціал механізмів. Вона відноситься до інтегральних показників функціональних можливостей організму людини і лімітується транспортними можливостями крові, станом кардіореспіраторної системи, ефективністю анаеробного та аеробного шляхів енергопродукції, рівнем фізичного розвитку, станом опорно-рухового апарату, аеробними можливостями скелетних м'язів. Крім того, фізична працездатність є важливою медико-соціальною характеристикою і своєрідним кількісним показником соматичного здоров'я. При цьому слід виходити з того, що гемодинамічні показники можуть змінюватись навіть при незначних відхиленнях рівноваги

організму із зовнішнім середовищем і відображають адаптаційно-приспосувальні реакції цілісного організму.

Вивчення фізичної працездатності і розробка її нормативів набуває соціального і гігієнічного значення в умовах масового обстеження дітей з вадами слуху та виявлення факторів ризику, які можуть призвести до підвищення рівня захворюваності цього контингенту населення. Оцінку рівня фізичної працездатності здійснюють за тестом $PWC_{150} - PWC_{170}$, який дозволяє оцінити відновні процеси в організмі, їх характер після дозованої м'язової діяльності. Оскільки довготривала робота м'язів лімітується величиною максимального споживання кисню, то загальна фізична працездатність у значній мірі залежить від функціональних можливостей кардіореспіраторної системи. Якісну характеристику фізичної працездатності, як правило, дають за параметрами аеробної потужності. Для оцінки кількості роботи при виконанні стандартного навантаження пропонують різноманітні розрахункові коефіцієнти аеробної потужності (МСК). При цьому встановлено, що при розрахунку максимального споживання кисню на одиницю маси тіла або площі поверхні тіла його величина має виражену тенденцію до зниження зі збільшенням віку дітей.

Механізм впливу фізичного навантаження на організм досить широко описаний у вітчизняній літературі [3]. При цьому треба відзначити, що дитячий організм має ряд специфічних характеристик, які визначають специфіку впливу фізичного навантаження на нього. Основними особливостями функціонального забезпечення м'язової роботи у дітей з вадами слуху є відносно невисокий діапазон резервних можливостей як соматичних, так і метаболічних систем організму, низька ефективність вегетативного забезпечення; досить низький рівень анаеробного компоненту фізичної працездатності, тобто працездатності у вправах тривалістю понад 3 хвилини.

Поряд з активним впливом на опорно-руховий апарат фізичне навантаження є потужним стимулятором роботи внутрішніх органів і в першу чергу для кардіореспіраторної системи. У людей, які займаються спортом, існує 6-ти кратний запас серцевої діяльності, тобто вони можуть виконувати фізичне або трудове навантаження більш високого рівня потужності та довше на відміну від людей, які не займаються спортом і які здатні виконувати фізичне навантаження тільки середньої потужності. При цьому треба враховувати, що при визначенні рівня рухового

навантаження на організм дитини з вадами слуху орієнтація лише на паспортний вік без врахування відмінностей у темпах біологічного дозрівання рахується недопустимим.

Успішність розвитку реакцій адаптації в значній мірі залежить від рівня функціонування серцево-судинної системи, комплексна оцінка якої передбачає реєстрацію значної кількості гемодинамічних показників і характеру їх змін під впливом різних за своєю потужністю фізичних навантажень. У зв'язку з цим доцільним є визначення індивідуальних адаптаційно-приспосувальних можливостей дітей з порушенням слуху у взаємозв'язку з дихальною та іншими енергозабезпечуючими системами.

Висновки. Визначення рівня фізичного розвитку, фізичної працездатності дає можливість спрогнозувати відхилення в стані здоров'я дітей із вадами слуху, що може бути використано для розробки програми оздоровлення та підвищення опірності організму дітей із порушенням слуху з метою їхньої соціальної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Гурінович Х. Є. Оцінка фізичної працездатності глухих дітей 9-10 років / Х. Є. Гурінович, І. Б. Грибовська, В. М. Трач // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Рівне, 2003. – 114 с.
2. Чудная Р. Адаптивное физическое воспитание: монография / Р. Чудная. – К.: Наукова думка, 2000. – 358 с.
3. Українське товариство глухих (УТОГ) - <http://utog.com.ua/>

Шапран Тая Володимирівна
студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Гета Алла Володимирівна
к.фіз.вих., доцент кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ЖІНОК ПІД ВПЛИВОМ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ

Вступ. Люди зрілого віку – основний контингент населення, зайнятий продуктивною працею. Маючи великий запас знань, виробничий та життєвий досвід, вони становлять цінність для суспільства. Здоров'я є найбільшою цінністю людини і дається їй при народженні, а збереженням його кожен займається в міру своїх знань [2]. Дотримання здорового способу життя є лівовою часткою здоров'я, оскільки складає 50 %.

Здоровий спосіб життя формується з таких чинників: рухова активність, раціональне харчування, емоційна рівновага, відсутність шкідливих звичок, відповідність зростово-масових показників, належні умови праці, відповідний екологічний стан. Порушення цих норм може спричинити виникнення незначних відхилень, які згодом можуть перетекти у серйозні розлади в стані здоров'я [3].

Головним завданням фізкультурно-оздоровчих занять у першому зрілому віці є збереження і зміцнення здоров'я, підтримка оптимальної життєдіяльності та високої працездатності впродовж основного періоду трудової діяльності [3]. Неабияк це стосується жінок, які несуть високий соціальний обов'язок – дітородіння. Тож їм слід дотримуватися активного способу життя, що стане запорукою народження здорових дітей і формування здорового покоління в цілому.

Але, як свідчать науковці [1], у більшості людей відсутня мотивація до систематичних занять фізичними вправами, профілактичного й оздоровчого характеру. Тож необхідно розширювати арсенал засобів для залучення осіб першого зрілого віку до систематичних занять фізичними вправами. Можемо припустити, що знання про вплив різних видів

рухової активності на системи організму, в певній мірі, можуть дати поштовх жінкам до початку відвідування занять.

Результати дослідження. Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що найбільш популярним видом рухової активності серед жінок є оздоровча аеробіка та фітнес [3]. Проте інші види рухової активності, такі як: велопрогулянки, плавання, туризм, спортивні ігри і т.п. теж мають своїх прихильників [1].

Головне завдання фізкультурно-оздоровчих занять у зрілому віці – збереження та зміцнення здоров'я, підтримання оптимальної життєдіяльності та високої працездатності впродовж основного періоду трудової діяльності [1].

Оздоровча аеробіка впливає на всі системи організму людини – кровообігу, респіраторну, опорно-руховий апарат (систему м'язів, кісток, суглобів, зв'язок і сухожиль), травну, нервову, ендокринну, імунну, лімфатичну, репродуктивну, покривну тощо [2, 3].

У результаті занять з оздоровчої аеробіки на тканинному рівні відбуваються структурні і метаболічні зміни, які стимулюють ріст функціонального потенціалу клітини, тому можна спостерігати перебудову на тканинному рівні на прикладі м'язової клітини, яка несе найбільш функціональне навантаження при фізичній праці [1].

Регулярні заняття оздоровчою аеробікою підвищують рухливість грудної клітки й діафрагми. У тих, хто тренується, дихання стає більш рідким і глибоким, а дихальна мускулатура – міцнішою і витривалішою. При глибокому та ритмічному диханні розширюються кровоносні судини серця, у результаті чого покращується споживання і постачання киснем серцевих м'язів [2].

Основний оздоровчий ефект аеробного тренування пов'язаний із підвищенням функціональних можливостей серцево-судинної системи. Він полягає в економізації роботи серця в стані спокою та підвищенні резервних можливостей апарату кровообігу при м'язовій діяльності [2].

Заняття оздоровчою аеробікою покращують діяльність респіраторної системи і позитивно впливають на її функції. Під впливом регулярних занять дихальна система в цілому функціонує повноцінніше. В організм поступає більша кількість кисню і підвищується активність окислювально-відновних процесів [2].

Під впливом вправ оздоровчої аеробіки збільшується частота дихання. Якщо в спокої частота дихання складає 12–18 дихальних рухів

(циклів вдих-видих) за хвилину, то при роботі вона збільшується до 40–90 дихальних рухів залежно від інтенсивності роботи. Збільшується глибина вдиху. Якщо у спокої глибина дихання (об'єм повітря, який вдихається або видихається за один вдих або видих) складає 0,5 л, то в період напруженої м'язової роботи вона збільшується до 2–3 л. Розширюються кровоносні судини легень і дихальних шляхів. Збільшується швидкість току крові по судинах цих органів. Збільшення діяльності дихальної системи під час роботи забезпечує підвищення споживання організмом кисню в декілька раз. Так, у спокої організм споживає 250–350 мл кисню за хвилину, а при граничній м'язовій роботі ця величина може досягати 4 л/хв [1].

Також у результаті систематичних занять фізичними вправами відбуваються такі зміни в системі дихання, які сприяють збільшенню споживання організмом кисню при м'язовій роботі [3].

Регулярні заняття оздоровчою аеробікою призводять до розростання в м'язах кровоносних судин (це підвищує постачання м'язів киснем і поживними речовинами), а також до збільшення концентрації в м'язових клітинах різних ферментів, за допомогою яких виробляється енергія. Тренування м'язів, головним чином, полягає в потовщенні м'язових волокон. М'язова маса нарощується за рахунок збільшення товщини м'язових волокон. Потовщення м'язових волокон супроводжується синтезом елементів, які скорочуються – міофібрил. Робота міофібрил цілком залежить від енергетичного стану клітки, тобто від кількості поживних речовин, кисню, вітамінів і мінералів [2].

Вправи з оздоровчої аеробіки підвищують швидкість м'язових скорочень, їх еластичність і розтягнення.

Під дією аеробних тренувань кістки значно перебудовуються. Процес оновлення кісток відбувається постійно, при цьому деякі частини кістки розсмоктуються, а інші відновлюються. У тих людей, які займаються оздоровчою аеробікою, кістки перебудовуються відповідно до навантаження. При цьому лінії навантаження збігаються з жорсткістю кістки. Тому регулярні тренування зміцнюють кістки [2].

Для тих, хто займається оздоровчою аеробікою, зона підвищеної уваги – хребет. Це пояснюється тим, що у 90 % людей фізичний дискомфорт, який вони відчувають протягом життя, пов'язаний саме з цим органом. Від здорового стану хребта багато в чому залежить і фізичне здоров'я людини в цілому [2, 3].

Також під дією фізичного навантаження зв'язки та сухожилля стають щільнішими і більш міцними.

Регулярні помірні заняття оздоровчою аеробікою здійснюють позитивний вплив і на суглоби. Підвищується амплітуда рухів у суглобі, стає щільнішою хрящова тканина. Надмірне фізичне навантаження може негативно впливати на стан суглобів. У професійних спортсменів часто виникає таке захворювання, як остеоартроз або остеохондроз, при якому відбувається порушення суглобного хряща [3].

Для нормального розвитку кісток, зв'язок і суглобів під час занять оздоровчою аеробікою потрібно забезпечити організм необхідними мінералами і вітамінами. Вітамін С стимулює розвиток з'єднуючої тканини зв'язок і сухожиль, а кальцій і фосфор сприяють твердості кісток [2].

Фізичні вправи є стимулом для імунної системи. Вони покращують загальне самопочуття організму, впливають і на психічний стан людини [2].

Також позитивно впливає на імунітет людини збалансоване харчування і загартування організму. Загартування можна починати в будь-якому віці. Особливо воно ефективне в поєднанні з фізичними вправами (наприклад, вправами аквааеробіки).

Головний принцип оздоровчого тренування у перший період зрілого віку – різноманітність засобів, які використовуються і невисока інтенсивність фізичних навантажень [3].

Разом із різноманітними формами фізичної активності в перший період зрілого віку жінкам необхідно приділяти особливу увагу процедурам загартування, психічній саморегуляції, масажу та іншим елементам здорового способу життя [3].

Висновки. Аналізуючи дослідження можна сказати, що у період першого зрілого віку у жінок заняття різними видами рухової активності позитивно впливають на здоров'я та самопочуття. Заняття оздоровчою аеробікою є найбільш популярними серед жінок першого періоду зрілого віку і є виправданими, так як покращують як функціональні показники організму жінок так і психічний стан.

Список використаних джерел:

1. Богдановська Н. В. Вплив оздоровчої аеробіки на функціональний стан організму жінок 20–30 років / Н. В. Богдановська // Вісник

- запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2013. – № 1 (10). – С. 89–93.
2. Кутек Т. Оздоровча аеробіка як ефективний засіб зміцнення здоров'я жінок 20–30 років / Тамара Кутек, Людмила Погребенник // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. – Львів, 2014. – Вип. 8, Т. 3. – С. 188–192.
3. Синиця С. В. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : навч. посіб. / С. В. Синиця, Л. Є. Шестерова. – Полтава: ПНПУ, 2011. – 236 с.

Шевченко Аліна Сергіївна
студентка II курсу ВДНЗ"УМСА" медичного факультету №2

Веклич Ольга Олексіївна
студентка IV курсу напряму підготовки «Здоров'я людини»

Науковий керівник: Сахно Тамара Вікторівна,

д.хім.н., професор кафедри
фізичної реабілітації та фізичного виховання
Полтавський інститут економіки і права

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПАЦІЄНТІВ ХВОРИХ НА ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНУРЕФЛЮКСНУ ХВОРОБУ

Вступ. Актуальною проблемою в наш час є гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ), яка як самостійна нозологічна одиниця отримала офіційне визнання в жовтні 1997 р. на міждисциплінарному конгресі гастроентерологів і ендоскопістів в м.Генвалі (Бельгія). Світова медична статистика показує, що ГЕРХ + хвороба широко поширена серед дорослих, становить від 40 до 60% і відзначається тенденція до зростання кількості хворих.

ГЕРХ – це хронічне рецидивуюче захворювання, зумовлене спонтанним, регулярно повторюваним закиданням у стравохід шлункового та дуоденального вмісту, що призводить до ураження нижнього відділу стравоходу.

ГЕРХ розподіляють на три окремі групи: неерозивна рефлюксна хвороба (НЕРХ), ерозивна рефлюксна хвороба (ЕРХ) і стравохід Барретта.

НЕРХ є найбільш легкою формою захворювання. Ступінь і тривалість закислення стравоходу при НЕРХ менше, ніж при рефлюкс-езофагіті. Однак, як ми вже підкреслювали, не завжди тяжкість клінічних проявів корелює з кислотною експозицією і морфологічними змінами слизової. Тяжкість симптомів при НЕРХ може бути такою ж, як при рефлюкс-езофагіті, що погіршує якість життя хворих.

ЕРХ зустрічається у 30 % хворих на GERX і має ускладнення – виразку і стриктуру стравоходу. Езофагіт краще визначати за Лос-Анжелеською системою класифікації (LA classificationsystem) із визначенням ступеня тяжкості пошкодження слизової від А ступеня до D ступеня

Стравохід Барретта – метаплазія багатошарового плоского епітелію на циліндричний в дистальному відділі стравоходу – виявляється при ендоскопії у 8—20 % хворих на GERX.

Клінічні прояви GERX. Розглянемо "стравохідні" симптоми GERX, на які вказують більшість хворих і з приводу яких вони звертаються до лікаря. 1)Печія. Цей симптом найбільш характерний, оскільки зустрічається більш ніж у 80 % хворих. Він зумовлений закисленням стравоходу шлунковим вмістом з рН менше 4,0 і провокується похибками в дієті (алкоголь, газовані напої, цитрусові соки, переїдання), фізичним навантаженням, нахилами і перебуванням в горизонтальному положенні. Останнє сприяє виникненню печії в нічний час, що ще більше погіршує якість життя пацієнтів. Відповідно до положення Генвальської конференції (1998), якщо печія є головним або єдиним симптомом, то у 75 % пацієнтів її причина – GERX.

2)Зригування (відрижка) кислим відзначається майже у 50 % хворих. Викликається фізичним навантаженням, нахилами тулуба вперед і горизонтальним положенням, переїданням – всіма ситуаціями, які сприяють регургітації. У літніх людей відрижка не завжди має кислий присмак, вона може бути повітрям і їжею.

3)Загрудинний біль турбує 40—50 % хворих. Цей симптом може імітувати стенокардитичні болі, але на відміну від останніх виникає він не при фізичному навантаженні і підвищенні АТ, а після їжі, при нахилі тулуба вперед.

4)Біль в епігастрії відзначається у 40 % хворих. Він локалізується у ділянці мечоподібного відростка і з'являється після їжі. Посилюється біль при нахилі тулуба вперед.

5) Хворобливе і утруднене проходження їжі по стравоходу (одинофагія і дисфагія) зустрічається майже у 20 % хворих і носить перемежований характер. Дисфагія може супроводжувати всю перераховану симптоматику.

Клінічні позастравохідні прояви ГЕРХ. До респіраторних проявів ГЕРХ належать бронхіальна астма, рецидивуючі пневмонії, хронічний кашель. Клінічна маніфестація бронхіальної астми при ГЕРХ виникає, по-перше, внаслідок прямої аспірації шлункового вмісту, по-друге, за механізмом рефлексорних зв'язків (рефлюксат, що подразнює рецептори стравоходу, активує ваго-вагальний рефлекс, що призводить до бронхоспазму). Дані літератури вказують на такі факти: приєднання ГЕРХ погіршує перебіг бронхіальної астми в 25 % випадків, у хворих з бронхіальною астмою печія зустрічається в 70 % випадках, у 60 % хворих на бронхіальну астму виявляється кіла стравохідного отвору діафрагми. Наявність ГЕРХ відзначається у 33—90 % хворих на бронхіальну астму, при цьому у 25—30 % хворих відсутні "стравохідні" прояви хвороби. Одне з досліджень показало, що у 78 % хворих "невмотивований" кашель був пов'язаний з ГЕРХ.

Загальна характеристика дієти: енергетична цінність з урахуванням маси тіла. При надлишковій масі тіла помірне зниження енергетичної цінності — калорійність раціону в межах 2000–2200 ккал за рахунок зменшення вуглеводів та насичених жирів. При нормальній та зниженій масі тіла енергетична цінність раціону відповідно до вимог раціонального харчування.

У харчуванні обмежується кількість продуктів, які є сильними стимуляторами шлункової секреції, а також смажених та жирних страв, що призводять до затримки шлункового вмісту, підвищення внутрішньошлункового тиску та дуоденогастрального рефлюксу. Дієта збагачена вітамінами А, Е, антиоксидантами. Середня кількість кухонної солі становить 4–6 г на добу.

Рекомендовані страви та продукти: страви із нежирного м'яса, птиці, кролика, риба, яйця у вигляді омлету, каш, молочного киселю, м'якого сиру, запіканок, рагу, салатів із невеликою кількістю рослинної олії, сметани, каші із цільних круп (гречана, рис, вівсяна), хліб пшеничний, сушка, відварена дрібна вермішель, тваринні жири (невелика кількість сметани, вершків, вершкового масла), рослинні олії (бажано

суміш маслинової, соняшникової та соєвої олій), зелений та чорний чай із молоком, узвари з сухофруктів, солодкі фруктові соки.

Дотримання дієтичних рекомендацій при ГЕРХ є основним компонентом лікувального комплексу, й чітке їх виконання має позитивний вплив на перебіг захворювання, дозволяє зменшити дозу та тривалість вживання антисекреторних препаратів, позитивно впливає на інші органи травної системи, на обмінні процеси, покращує якість життя пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газета "Новини медицини та фармації" Гастроентерологія (375) 2011., м.Київ
2. Крючко Т.О., Несіна І.М. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба у дітей: аспекти діагностики та лікування // Дитячий лікар. – 2013. - 4 (25). С. 14-18.
3. Передерій В.Г., Ткач С.М. Практична гастроентерологія. — Вінниця : Нова книга, 2012. — С. 71-94.

Шостак Вікторія Романівна

студентка III курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Вишар Євгенія Василівна

ст. викладач кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання,
Полтавський інститут економіки і права

ІПОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Вступ. Збільшення кількості хворих з церебральним паралічем є однією з найважливіших сучасних проблем в медицині та реабілітації. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, інваліди становлять 10% світового населення. Перше місце серед дітей-інвалідів посідають хворі з органічним ураженням нервової системи, а серед нозологічних форм переважає церебральний параліч. Саме тому проблема реабілітації хворих на дитячий церебральний параліч (ДЦП) є актуальною та соціально значущою. Нейрофізіологічні передумови для розвитку довільних рухів і ряду психічних функцій при дитячому

церебральному паралічі відсутні. Знання загальних закономірностей і етапів нормального моторного розвитку дозволяє вчасно виявляти відхилення в розвитку рухових функцій і обирати адекватні шляхи їх корекції [1, 3].

На сьогоднішній день не існує чіткої системи ліквідації даної патологічної домінанти центральної нервової системи, однак є багато реабілітаційних програм, направлених на корекцію цього захворювання. Це визначає необхідність пошуку нових підходів та методів, направлених на оптимізацію відновлюваних впливів. Одним з інноваційних методів реабілітації осіб з обмеженими можливостями є іпотерапія [1].

Результати дослідження. Іпотерапія – метод лікування, заснований на взаємодії дитини з конем, адаптованим до можливостей дитини у навчанні верховій їзді.

Для дітей з ДЦП силові вправи підбираються індивідуально залежно від типу і ступеня ураження рухової системи і передбачають реалізацію наступних завдань: формування мотивації та адекватних психоемоційних реакцій; розвиток і вдосконалення сприйняття усіма сенсорними системами; формування вестибулярних та антигравітаційних реакцій, статодинамічної стійкості (рівноваги) та орієнтування у просторі; розвиток і стимуляція опорної й маніпулятивної функцій рук (пальців); нормалізація співвідношення нервових процесів збудження і гальмування; нормалізація м'язового тону: максимальне розслаблення з подальшим розтягуванням м'язів, які знаходяться у стані спастичного скорочення, і розвиток сили ослаблених м'язів – подолання слабкості (гіпотрофії, атрофії, окремих груп м'язів); розвиток і стимуляція відповідних віку рефлексів і реакцій постав; розвиток здатності довольного навантаження й розслаблення м'язів; подолання зайвих рухів; розвиток координації; профілактика розвитку патологічних компенсацій, скривлення хребта, привідного гіпертонусу стегон, патологічної постановки стоп; покращання рухливості у суглобах (профілактика й ліквідація контрактур); корекція патологічних установок опорно-рухового апарату (кінцівок, відділів хребта); стимуляція опорної функції стоп, ходьби; розвиток здатності до самостійного пересування й самообслуговування; покращання функціональної діяльності серцево-судинної, дихальної та інших систем організму; розвиток психічної сфери і мовлення [1, 3].

Вплив іпотерапії на організм дитини можна розділити на кілька критеріїв: зміцнення і тренування м'язів тіла пацієнта, причому особливістю впливу є те, що відбувається одночасно тренування слабких м'язів і розслаблення спастичних; зміцнення рівноваги. Цей ефект досягається через те, що під час лікувальної верхової їзди вершник прагне зберегти рівновагу протягом усього заняття; поліпшення координації рухів і просторової орієнтації, лікувальна їзда дає повноцінне відчуття руху тіла в просторі, дає можливість відчувати роботу своїх м'язів; поліпшення психо-емоційного стану, підвищується рівень самооцінки особистості, дитина починає відчувати себе не хворою і слабкою, а вершником, який управляє великою сильною і граціозною твариною, яка слухається і виконує його команди. Температура тіла коня перевищує людську на 1,5-2 градуси, тому при безпосередньому контакті з конем відбувається прогрівання м'язів і суглобів ніг і тазу; у процесі верхової їзди в роботу включаються всі основні групи м'язів тіла, це відбувається на рефлекторному рівні, оскільки дитина-вершник, рухаючись разом з конем, інстинктивно прагне зберегти рівновагу, аби не впасти, тим самим спонукаючи до активної роботи як здорових, так і уражених м'язів, не помічаючи цього; в процесі верхової їзди не використовують ніяких пристосувань, що зв'язують дитину з інвалідністю. Це підвищує самооцінку особистості і додає хворим людям впевненість у своїх силах, віру в себе [2].

Характер фізичних вправ, що виконуються в ході занять, залежить від форми церебрального паралічу. Наприклад, при спастичній диплегії під час перебування на коні використовуються наступні вправи: укладання уздовж і поперек на коні; рухи руками з акцентом на супінацію, пронацію та дрібну моторику; обертальні рухи в плечових, ліктьових і променево-зап'ясткових суглобах, підйоми плечей; повороти в сторони, нахили вперед і назад з фіксацією рук у положенні «за головою» і на поперек (вправи зі зміною центру ваги тіла); розгинання в гомілковостопних суглобах, підйоми на стременах (одна вправа на одне коло руху коня) [1].

Комплекс вправ може доповнюватися такими елементами: посадка спиною вперед, їзда стоячи на стременах, їзда із застосуванням засобів управління конем. Основна увага іпотерапевта має акцентуватися на симетричності виконання вправ, їх узгодженості із здоровими кінцівками, відсутності компенсаторних рухів тулуба і голови та синкінезій [1].

Остаточних одужань хворих на ДЦП та подібних захворювань ніколи не спостерігалось, але є значні покращення в здоров'ї дітей завдяки лікуванню іпотерапією. Наприклад діти, які пересувалися за допомогою сторонніх засобів або за допомогою когось, вже після року занять змогли самостійно ходити, сидіти та не довго стояти, деякі змогли самостійно приймати їжу та поповнили свій словниковий запас до того, щоб повністю та самостійно висловлювати свої думки

Висновки. Застосування у системі реабілітації дітей з церебральним паралічем методу іпотерапії, з урахуванням індивідуальних рухових можливостей і особливостей рефлекторних поз при прийнятті вертикального положення, сприяє погашенню тонічних рефлексів, прискорює процес формування пози, ходьби і рухової активності.

На нашу думку подальші дослідження у даному напрямку є вельми перспективними і необхідними. Вони мають бути пов'язані з розробкою та застосуванням найбільш ефективних корекційно-оздоровчих програм з використанням методу іпотерапії при патологіях нервової системи та опорно-рухового апарату хворих.

Список використаних джерел:

1. Козьявкин В. И. Основы реабилитации двигательных нарушений по методу Козьявкина / В. И. Козьявкин, Н. Н. Сак, О. А. Качмар [и др.]. – Львів : НВФ «Українські технології», 2007. – 192 с.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2000. – 559 с.
3. Основы медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи : [Навч.-метод. посібник] / За ред. В. Ю. Мартинюка, С. М. Зінченко. – К. : Інтермед, 2005. – 416 с.

Юшко Наталія Георгіївна
студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Бойко Галина Миколаївна
д. пед. н., професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації і
фізичного виховання, Полтавський інститут економіки і права

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ РУХОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМИ ПАРАЛІЧАМИ

Вступ. За сучасними статистичними відомостями, кількість дітей із порушеннями опорно-рухового апарату нейрогенної етіології, включаючи й ДЦП, сягає 65-97%. Саме тому проблема фізичного виховання та реабілітації дітей із порушеннями опорно-рухового апарату (ОРА) завжди була досить гострою. Насамперед, це стосується осіб, які страждають на ДЦП. Встановлено, що різні аспекти фізичної реабілітації таких дітей вивчені досить детально. Однак, недостатньо дослідженими залишаються питання розробки ефективної системи корекційного фізичного виховання дітей із різними формами і ступенями тяжкості рухових порушень нейрогенної етіології, пов'язаних із ДЦП. На думку вчених, порушення моторної сфери у таких дітей є основною проблемою, вирішення якої дозволить їм швидше адаптуватися до навколишнього середовища та успішно реалізувати свій особистісний потенціал [1, 2].

Отже, розповсюдженість випадків ДЦП серед дитячого населення України, важливість пошуку шляхів оптимізації корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників із ДЦП указують на актуальність проведення відповідних досліджень.

Результати дослідження. Сучасними дослідниками рухова активність розглядається в якості одного з важливих компонентів життєдіяльності та поведінки дітей і підлітків. Вона визначається соціально-економічними умовами та рівнем культури суспільства, залежить від організації фізичного виховання, індивідуальних особливостей, обумовлюється родом занять, кількістю вільного часу і характером його використання, доступністю спортивних та оздоровчих споруд і місць відпочинку для дітей і підлітків [1, 2]. Для дітей із ДЦП, крім усього іншого, «якісними» компонентами та лімітуючими чинниками рухової активності є: морфо-функціональний стан опорно-

рухового апарату і нервової системи; рухові можливості дитини; рівень рухового розвитку (як якісний компонент – структура і складність рухів, так і кількісний - об'єм активного рухового запасу); стан вегетативного забезпечення рухової діяльності; психоемоційний стан і мотивація до активної діяльності; змістовність рухової діяльності.

Отже, рівень рухової активності, з одного боку, обумовлений цими компонентами, а з іншого – виступає безпосереднім чинником їх корекції в процесі спеціалізованої рухової діяльності. Так, діяльність різних систем організму дитини перебуває в прямій залежності від активності скелетних м'язів. Рухова активність стимулює обмін речовин та енергії, вдосконалення всіх функцій і систем організму, а також підвищення його працездатності. Недостатність рухів, обмеженість рухової активності, що властиве для дітей із ДЦП, негативно впливає на формування і розвиток їх організму. Зокрема, явища гіпокінезії та гіподинамії справляють негативний вплив на формування мовлення, психічних функцій, інтелекту, сенсорних систем, а також поведінку дітей [3].

Отже, під розвитком рухової активності в дітей із ДЦП потрібно розуміти збільшення її тривалості й обсягу на підставі якісних перетворень в організмі дитини та розробки привабливих для неї видів рухової діяльності.

Під терміном «корекція» в педагогіці розуміють систему спеціалізованих і загально педагогічних заходів, спрямованих на послаблення або подолання вад психофізичного розвитку і відхилень у поведінці дітей та підлітків. Разом із тим підкреслюється, що даний термін передбачає як виправлення окремих порушень, так і комплексний вплив на дитину з особливими потребами з метою досягнення позитивного результату в процесі її навчання, виховання і розвитку.

На думку авторів [1, 2], корекційно-педагогічна робота серед дітей із ДЦП, перш за все, повинна спиратись на збережені функції дитини та спрямовуватись на попередження або зменшення ступеня виразності вторинних порушень, а також на стимуляцію компенсаторних механізмів організму дитини. Змістовність корекційно-розвивальної роботи серед дітей із наслідками церебрального паралічу, вибір засобів, методів і технологій зумовлюються, насамперед, тяжкістю й особливостями прояву симптомокомплексу захворювання в кожному конкретному випадку. Від того, наскільки адекватно, індивідуально і правильно підібрано режим та

зміст рухової активності, залежатиме кінцевий результат корекційної роботи.

Як засвідчило вивчення літературних джерел, у практиці корекційної роботи серед дітей із наслідками церебрального паралічу існує необхідність поєднання педагогічних заходів із засобами відновно-реабілітаційного впливу на організм, серед яких виокремлюють кілька напрямів: використання фармакологічних препаратів для покращення діяльності центральної та периферичної нервової системи і опорно-рухового апарату, застосування хірургічно-ортопедичних методів, санаторно-курортного лікування, фізіотерапевтичних процедур, лікувальної фізичної культури (ЛФК), масажу тощо [1, 2].

У більшості випадків ефективність відновлення рухової сфери дітей із ДЦП визначається тяжкістю наявних морфо-функціональних порушень і адекватністю корекційних засобів. На думку С.О. Бортфельд і К.О. Семенової, головним завданням лікувальної фізичної культури є нормалізація м'язового тону [2]. В.В. Купина, А.В. Пчеляков та ін. вважають, що вона, перш за все, є дієвим засобом підвищення рухової активності хворих, навчання їх самообслуговуванню та самостійному пересуванню, навіть за наявності значних контрактур і деформацій. W.M. Phelps наголошує на важливості впливу на кожен м'яз і пропонує 15 засобів залежно від стану хворого на ДЦП: 1) масаж, 2) пасивні рухи, 3) рухи зі сторонньою допомогою, 4) активні рухи, 5) опір рухам, 6) умовні рухи, 7) неупорядковані рухи, 8) комбіновані рухи, 9) відпочинок, 10) розслаблення, 11) рухи в розслабленій позі, 12) вправи на рівновагу, 13) рухи у відповідь на подразник, 14) відтягування, хапання, розтискання, 15) правильне і вправне виконання рухів.

Для корекції рухів на заняттях ЛФК Н. Kabat пропонує використовувати певні прийоми активізації мотонейронів спинного мозку. Ці рухи здійснюються за рахунок скорочення м'язів і ґрунтуються на досягненні максимальної рухової реакції шляхом: а) полегшення пропріоцепції (підвищення відчуття руху); б) скорочення м'язів шляхом максимального опору рухам; в) залучення до руху якомога більшої кількості м'язових груп; г) використання рефлексу на розтягування м'язів для збільшення подальшого довільного скорочення; д) послідовного чергування роботи м'язів-антагоністів.

До програми занять при всіх формах ДЦП деякі автори рекомендують включати ігри (малорухливі, рухливі, естафети, спортивні,

атракційні), які мають важливе виховне значення й уможливають емоційне способу закріплення рухових навичок, починаючи від індивідуальних рухових завдань до складних командних і деяких спортивних ігор за спрощеними правилами. М.М. Єфименко пропонує будувати заняття у вигляді однієї великої тематичної гри, яка складається із взаємопов'язаних ігрових ситуацій, завдань, вправ, підібраних таким чином, щоб сприяти вирішенню поставлених педагогом корекційних завдань [2].

До програми занять, розрахованої на дітей із ДЦП, як вважають К.О. Семенова, W.M. Cruickshank, S. Karlson, крім фізичних вправ, варто включати психотерапію, вправи для розвитку мовлення, зорової та слухової функцій. Усі ці засоби досить ефективно використано в методиці кондуктивного навчання, розробленій в Угорщині провідним фахівцем із ДЦП М. Харі. Ця методика знайшла своє застосування в багатьох країнах світу. На особливу увагу заслуговує запропонована С.А. Холодовим методика формування навички ходьби в дошкільників із спастичними формами ДЦП. Автор довів, що використання розроблених ним додаткових засобів ручної опори в процесі поетапного навчання ходьби та її корекції значно оптимізують цей процес і прискорюють набуття дитиною можливості пересуватись, причому ефективність може варіюватись від здатності до самостійного пересування з певним засобом опори до практично впевненої ходи.

Принципово новим підходом до корекції психоневрологічних і рухових порушень при ДЦП у системі сучасної фізіотерапії та курортології є метод лікувально-реабілітаційного впливу за участю дельфінів, що отримав назву дельфінотерапія. Його біотехнічна система включає тетраду лікар-тренер-дельфін-пацієнт із технічним забезпеченням оптимальних режимів цієї взаємодії. Як засвідчили дослідження, даний метод допомагає здійснити психотерапевтичну і нейрорегуляторну корекцію, а виконання фізичних вправ у воді з дельфіном, тренування та затримка дихання потребують активної мобілізації зусиль, які потім спрямовуються на подолання захворювання.

Висновки. На сьогодні вивчено етіологію і патогенез ДЦП, розроблено різні класифікації цього захворювання, що дає можливість вчасно вживати застережних заходів. Однак, незважаючи на досягнення превентивної медицини, кількість дітей із діагнозом ДЦП у нашій країні постійно збільшується.

Процес формування, розвитку й удосконалення рухів у дітей із ДЦП, унаслідок значного ураження систем їх виконання, керування й вегетативного забезпечення, може відбуватися лише в умовах спеціально організованого навчання, що передбачає створення відповідних організаційно-педагогічних умов, застосування методів і засобів корекційно-реабілітаційного впливу.

Список використаних джерел

1. Єфименко М. М. Сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату : монографія / М. М. Єфименко. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 356 с.
2. Єфименко М. М. Нові підходи до класифікації рухових порушень у дітей / М. М. Єфименко // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. XIX. – Ч. 2. – С. 281-290.
3. Первеева В. А. Формирование моторики и комплексное развитие эстетико-психологических способностей детей 6-7 лет с нарушениями речи средствами художественной гимнастики : автореф. дис. на получение науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Первеева В. А. – СПб., 2003. – 24 с.

Яременко Наталія Василівна

студентка 5 курсу спеціальності «Спеціальна освіта»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Бойко Галина Миколаївна

д. пед. н., професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації і фізичного виховання, Полтавський інститут економіки і права

МЕТОДИКИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ДЦП

Вступ. Щорічно реєструється біля трьох тисяч діагнозів ДЦП, встановлених вперше в житті. ДЦП є поліетіологічним захворюванням, що виникає внаслідок ураження нервової системи під час вагітності, у пологах або в ранньому неонатальному періоді [2]. Різноманітність форм ДЦП і різних клінічних проявів цього захворювання зумовлює

необхідність диференційованого підходу до вибору засобів і методів фізичної реабілітації, що вказує на актуальність обраної теми.

Результати дослідження. Аналіз даних літератури показує, що на сьогодні за наявності рухових розладів у дітей з ДЦП використовують велику кількість методик фізичної терапії, як вітчизняних авторів, так і закордонних. Медичні засоби лікування є лише додатковими при ДЦП, перше місце посідають засоби адаптивного фізичного виховання – фізичні вправи, як єдиний універсальний спосіб відновлення функцій, вироблення компенсацій, поліпшення трофіки і зміцнення організму, а також як єдиний спосіб закріплення досягнутого ефекту від інших засобів лікування.

Цікаву методику пропонують В. Bobath и К. Bobath [5]. На думку цих авторів, патологічні механізми рухових порушень при захворюванні ДЦП пов'язані з наявністю нередукованих тонічних рефлексів стовбура мозку, патології антигравітації. Вони вважають, що перш ніж навчати дитину з ДЦП нормальним рухам, необхідно змінити патологічний руховий стереотип. При цьому основним прийомом є позиціонування дітей у позу ембріона, в якій виробляється правильна реакція опори. Поза ембріона, за В. і К. Bobath, має велике значення для нормалізації схеми тіла і рухів. Додатково автори рекомендують включати в комплекс вправи з розвитку реакції рівноваги й опори. Методика В. і К. Bobath використовується в усьому світі, бо вона унікальна в застосуванні. Автори зазначають, що нормальному рухові повинен передувати нормальний м'язовий тонус. Для досягнення цієї мети, терапевтичні зусилля повинні бути спрямовані на релаксацію, зниження м'язового тону.

Методика Н. Kabath [6] рекомендується для дітей старшого віку, які страждають атонічною формою ДЦП, вона ставить за мету вироблення масових рухів за допомогою певних прийомів активізації мотонейронів спинного мозку (здійснюють скорочення м'язів), що базується на досягненні максимальної рухової реакції шляхом.

Для дітей з ДЦП молодшого віку, з якими не вдається встановити контакту, а також при роботі з дітьми старшого віку, але із затримкою психічного розвитку, рекомендується методика V. Vojta [7], яка полягає у виробленні активно-рефлекторних або активних рухів із спеціальних початкових положень, коли частина кінцівки фіксується. На початку відновлення рухи можуть виконуватись пасивно. Окремо проводиться

тренування рухів руками і ногами, потім одночасно виконуються з додатковою допомогою рухи верхніми і нижніми кінцівками та вправи у положенні лежачи на животі (при цьому голова повинна бути повернута у бік руки, яка виконує рух). V. Vojta звертає особливу увагу на те, що починати відновлення потрібно тоді, коли у дітей із ДЦП ще є зворотність рефлексів.

Особливу увагу необхідно приділити системі нейрофізіологічної реабілітації пацієнтів з ДЦП, яка розроблена проф. В. І. Козьявкіним [3]. Система нейрофізіологічної реабілітації складається з двох підсистем інтенсивної корекції та стабілізації з потенціюванням ефекту. Підсистема інтенсивної корекції триває два тижні і здійснюється за індивідуальними програмами. Основою цієї підсистеми є полісегментарна корекція хребта, великих суглобів та м'язів. Підсистема стабілізації та потенціювання ефекту триває від 3 до 18 місяців і спрямована на активацію внутрішніх мотивацій, оптимізацію біомеханічної моделі руху, розвитку м'язового корсета та соціально-побутову адаптацію. В. І. Козьявкін [3] в основу своєї системи інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації поклав методику біомеханічної корекції хребта і великих суглобів, скеровану на усунення функціональних блоkad хреботно-рухових сегментів і нормалізацію біомеханіки рухів. Проведення корекції в поєднанні з рефлексотерапією, мобілізуючою гімнастикою, спеціальною системою масажу та іншими елементами мультимодальної реабілітаційної концепції приводить до створення нового функціонального стану в організмі дитини з активізацією внутрішніх компенсаторних і адаптаційних можливостей.

К. О. Семенова пропонує методику ЛФК для дітей перших двох років життя і старших, але з важкими формами ДЦП. Методика ґрунтується на знаннях про закономірності рухового розвитку здорової дитини і механізмів формування рухової патології у дітей із ДЦП. Важливим, на думку автора, є розвиток мовної, зорової й слухової функції в процесі занять. Також К. О. Семеновою [4] був розроблений метод динамічної корекції з застосуванням рефлекторно-навантажувального пристрою «Гравістат», який водночас з засобами ЛФК використовується для корекції рухових порушень у дітей з патологією ЦНС від трьох років.

Для дітей з ДЦП молодшого віку і дітей із затримкою психічного розвитку корисна гімнастика за методикою І. Ботта і П. Ботта (Франція) [4], яка полягає в пересуванні тільки після нормалізації м'язового тону.

Передусім застосовуються вправи для виховання утримання голови і тулуба. Використовується велика кількість фіксуєчих пристроїв, апаратів, меблів. Тільки після налагодження правильної роботи м'язів, навчання збереженню рівноваги автори рекомендують переходити до стояння і ходьби.

Створена С. А. Бортфельд [1] лікувальна гімнастика поєднується з педагогічними заходами, важливу роль автор відводить використанню рефлекторних механізмів. Ефективним, є поєднання пасивного розтягування напруженого м'яза з одночасним стимуляційним масажем, що застосовується перед ортопедичними позиціюваннями.

Одним з ефективних засобів фізичної реабілітації у боротьбі зі спастичністю є гідрокінезотерапія, яка дозволяє розслабити м'язи, виробити рефлекторні зв'язки, загартувати та зміцнити організм в цілому. Також ведеться розробка та експериментальне обґрунтування методики навчання плаванню і програми педагогічного та біомеханічного контролю для занять дітей з ДЦП.

Завжди одним з основних засобів зменшення спастичності були вправи на розтяг спазмованих м'язів за допомогою фіксованих позиціювань, тугорів, шин [1].

Ефективним засобом зняття спастики та нормалізації тону м'язів у роботі з неврологічними пацієнтами є описана Knott та Voss методика пропріорецептивного нейром'язового протонення, яка з успіхом використовується і в Україні. Популярними в Україні стають рекреаційні ігри та заняття, запропоновані західними фахівцями. Вони є ефективним засобом не лише відновлення моторних функцій, а й соціалізації дитини через гру.

Висновки. Церебральний параліч вимагає постійного систематичного впливу на рухову функцію, з урахуванням порушень та потреб конкретної дитини, тому виникає необхідність застосування засобів фізичної реабілітації не лише в умовах реабілітаційного центру або лікарні, а й в умовах сім'ї.

Список використаних джерел

1. Белова А. Н. Нейрореабілітація / А. Н. Белова. – М. : Антидор, 2000. – 568 с.
2. Гідрокінезотерапія у лікуванні та профілактиці захворювань : [метод. рекомендац.]. – К. : Укрпрофздоровниця, 2002. – 32 с.

3. Козьявкін В. І. Система інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації / В. І. Козьявкін // Український вісник психоневрології, 2000. – Т. 8, № 1. – С.13.
4. Bobath K., Bobath B. Cerebral palsy. Pearson William's, physical therapy services in the developmental disabilities. – [5th printing]. – Springfield: C. Tomas Publisher, 1977. – P. 83–93.
5. Kabat H. Proprioceptive facilitation. In: Licht S. (ed.), Therapeutics, Baltimore: Waverley. – Vol. 3. – ch. 12. – 1958.
6. Voita V. Die zerebralen Bewegungsstörungen im Säuglingsalter. – Stuttgart: Enke, 1974. – P. 24–47.

СЕКЦІЯ 6. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА (СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС)

Ваколюк Наталія Вікторівна

студентка III курсу факультету філології та журналістики
ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Науковий керівник: Непокупна Тетяна Андріївна

канд. екон. наук, доцент кафедри політекономії
ПНПУ імені В. Г. Короленка

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ WORKCONSULT (ТОВ «ВОРККОНСАЛТ»)

Workconsult – це міжнародна IT-HR компанія в Німеччині та Україні, головний український офіс якої знаходиться в м. Полтава, а представницький – у Києві. Заснована в 2016 р. Мета діяльності підприємства – розвиток малих міст, посилення регіонів, покращення ситуації на ринку праці України за допомогою сучасних веб-рішень та підвищення компетенцій населення.

Управлінням підприємства займається засновник компанії Ральф Бультшнідер. У його веденні знаходяться питання стратегічного характеру. Йому підпорядковуються виконуючий обов'язки директора, який розподіляє завдання для персоналу на місці серед менеджерів та контролює їх виконання, спілкується з корпоративними клієнтами. У свою чергу, менеджери відповідають за консалтинг, підтримання зав'язків із клієнтами, кандидатами, маркетинг. Викладачі іноземних мов проводять навчання в реальних – на базі полтавського офісу – та віртуальних класах. У компанії також функціонує IT-відділ, який займається технічною реалізацією ідей, підтримує роботу онлайн-ресурсів. Усі співробітники вільно володіють англійською мовою, активно покращують знання з німецької.

На сьогодні основним напрямком діяльності компанії є школа іноземних мов go4more.School. Перевага нашого навчання полягає в застосуванні методики blended learning (з англ. – «змішане навчання»). Такий підхід поєднує участь учителя, тобто класичний спосіб подання матеріалу в класі, та онлайн навчання на спеціальній платформі, яка

містить численні завдання, аудіо- та відеоматеріали. Таким чином, студент має доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та всюди, де є Інтернет, що є, безумовно, необхідністю для сучасного темпу та стилю життя. До того ж, користувач опановує іноземні мови в індивідуальному темпі. Письмові та усні завдання перевіряє вчитель, допомогою якого можна користуватися в разі виникнення запитань. Набуті знання можна закріпити у віртуальному класі, у процесі спілкування з людьми з рідних країн. Таке поєднання є надзвичайно ефективним, адже передбачає максимально індивідуальний характер, пристосування до особистих вимог кожного та водночас живе спілкування з учителями та одногрупниками.

Також школа іноземних мов займається корпоративним навчанням, яке надає компанії-клієнту значні переваги над конкурентами на ринку, підвищує цінність кадрів та можливість виходу на зовнішньоекономічну діяльність. На сьогодні компанія пропонує вивчення англійської, німецької та арабської (викладач – носій мови), російської для іноземців, фарсі (викладач – носій мови) [1].

За допомогою сучасних технологій, уже проводиться дистанційне викладання німецької мови для мешканців Філіппін, де спостерігається гостра нестача викладачів цієї мови.

Іншим напрямом діяльності підприємства є професійні кадрові рішення для роботодавців та державних установ. До складу групи компаній входить Jobnet.AG – лідер ринку у сфері розробки веб-рішень для ринку праці в Німеччині. Маючи більше ніж 18 років досвіду на ринку праці, ця міжнародна багатомовна команда знаходить відповідних кандидатів, в першу чергу в перспективних галузях діяльності, таких як ІТ або охорона здоров'я. На вимогу, компанія також пропонує підвищити кваліфікацію, а саме покращити мовні та професійні навички відповідно до потреб клієнта в школі іноземних мов [2]. Портали Jobnet.AG надають актуальну інформацію, яка щоденно оновлюється, детальну аналітику щодо кількості робочих місць у різних сферах діяльності та регіонах з усіх порталів оголошень та сайтів компаній. Це створює вигідні можливості для того, щоб оцінити шанси працевлаштування у своєму населеному пункті. Також у доступі для користувачів психологічна діагностика персоналу – це допомагає визначитися з індивідуальними перспективами кандидата та сприяє досягненню ефективного управління кадровим потенціалом.

Як було зазначено вище, засновник Workconsult, Ральф Бультшнідер, – підприємець з Німеччини, директор декількох компаній у різних частинах світу. Серед них Jobnet.AG – лідер Німеччини з розробки веб-рішень для ринку праці. Схожі рішення він планує запровадити в нашій країні. За даними дослідження «Індекс інвестиційної привабливості», яке кожні півроку проводить Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА), Індекс інвестиційної привабливості України у першій половині 2018 р. становив 3,10 з 5 можливих балів, що означає позитивні зрушення [3]. Динаміка інвестицій в Україну показує, що інвестиції в країну надходять, і з кожним роком їхній обсяг збільшується, але їх все ж замало для того, щоб досягти рівня розвитку країн Західної Європи [4]. Серед основних факторів, які сприяють підвищенню інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів, наявність високого природо-ресурсного потенціалу; культурна спорідненість з іншими європейськими та північноамериканськими країнами; високий рівень освіти населення і належна професійна підготовка; великий споживчий ринок, що наздоганяє ринок високо розвинутих держав [4]. Тому на сьогодні компанія Workconsult є одним з прикладів зацікавленості бізнесменів з інших країн, які розглядають можливість капіталовкладень і приросту прибутку, створюють нові робочі місця. Завдяки таким тенденціям Україна має високі шанси на економічне зростання.

Проте, вкладаючи в розвиток бізнесу в Україні, іноземці стикаються із низкою проблем, які перешкоджають стабільному розвитку діяльності: насамперед це високий рівень корупції, ускладненість податкової системи, проблеми на Сході країни, низький рівень життя, відсутність надійної інвестиційної історії та інші [5]. У зв'язку із цим, наша компанія будує плани розпочати консалтинг у сфері інвестицій для іноземних інвесторів. Наші співробітники володіють мовою інвесторів та знаннями українського законодавства, що допоможе залучити значні капіталовкладення в економіку країни та посилить міста.

Workconsult є активним членом Німецько-української промислово-торговельної палати (АНК). АНК збирають навколо себе підприємства, котрі активно підтримують двосторонні економічні зв'язки. Ці члени надають АНК ваги та голосу, коли вони вступають у діалог з політиками, економістами та управлінськими структурами щодо сприяння економічним зв'язкам [6]. Серед останніх заходів, які відвідали представники компанії, «Різдвяний вечір 2018».

Отже, компанія вже має результати своєї діяльності та впевнено рухається до наступних досягнень. Планується розширити спектр мов навчання в go4more.School, збільшити кількість студентів, що покращить показники затребуваності українців на міжнародному ринку праці, допоможе вітчизняним підприємствам активніше встановлювати контакти з іншими державами для економічної співпраці, а представникам державних установ – залучити іноземних інвесторів. Workconsult має на меті розширити співпрацю з медичними навчальними закладами, а саме з медичними коледжами, академіями тощо в Німеччині та Україні; створити найпрозорішу картину вітчизняного ринку праці, що зменшить відтік цінних кадрів за кордон; налагоджувати зв'язки з інвесторами з інших країн для покращення економічного стану України.

Загалом, Workconsult активно працює у вищезазначених напрямках та має значні перспективи розвитку.

Список використаних джерел

1. Школа іноземних мов go4more.School [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://go4more.school/ua>
2. Сайт компанії Workconsult [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://workconsult.ua>
3. ЄБА: Інвестиційний клімат в Україні вийшов з негативної площини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti/>
4. Михайловська О.В. Інвестиційна привабливість України: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Economics/60026.doc.htm
5. Бутняров А. Сприятливий інвестиційний клімат країни – запорука залучення іноземних інвестицій // Ринок цінних паперів України, 2008, №3–4, С. 29–32.
6. Німецько-українська промислово-торговельна палата. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.ahk.de/ua>

Вернигора Віталій Вікторович
студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Кожна культура, на думку німецького філософа Освальда Шпенглера, має свій особливий світ, повністю неповторний: окремі культури замкнуті в собі, усунуті від решти людства, абсолютно непорівнянні, непроникні і тому незрозумілі один одному [7, с. 17-18]. Але така точка зору є не тільки заперечення можливості спілкування культур, але і заперечення успішного розвитку окремої культури, бо замкнутість, локальність не створює умов для самооцінки, яка здійсненна тільки при порівнянні, при зіткненні з іншими культурами, тобто діалог культур як необхідний засіб власного культурного розвитку кожного народу.

Так, наприклад, проблема діалогу різних культур народів і релігій постає у Карла Ясперса як життєва необхідність. Аналізуючи таку позицію Ясперса, Гайденко П. П. вважає, що ця проблема дуже актуальна і сьогодні, так як в сучасну епоху «не може залишитися локальною і замкнутою жодна з раніше самостійних культур, жоден з раніше жили замкнутою життям народів [2, с. 131-133].

Завдяки переведенню світ знає праці таких великих учених, філософів і письменників, як Данте, Шекспір, Сервантес, Вольтер, Руссо, Шиллер, Гете, Діккенс, Скотт, Байрон, Тургенєв, Пушкін і т. д. І світ не тільки познайомився з їхньою майстерністю, їхні праці зробили сильний вплив на розвиток літературної творчості інших народів.

У процесі перекладу відбувалося запозичення тих прийомів і способів володіння стилем, що знайшло вираження в уже сформованих традиціях зарубіжної літератури в певний період. «Всіма періодами розквіту поезії на Заході, – стверджував Октавіо Пас, – починаючи з її зародження епохи аж до наших днів, передувало або супроводжувало змішання різних поетичних традицій. Це змішання іноді приймає форму наслідування, іноді – форму перекладів... літературні твори... унікальні,

але не замкнуті в собі: вони народжуються і живуть у зв'язку з іншими творами, написаними на різних мовах» [5, с. 165].

Перекладаючи поетичні твори, багато перекладачі вносили нові форми і розміри, які потім стали вживатися іншими поетами. «Одіссея», приміром, багато століть служила для всіх поетів зразком при створенні трагедій і комедій, вона стала загальним надбанням. Переклад тургенівського «Побачення» (з «Записок мисливця») на японську мову, вірніше, деяких уривків з цього твору, зокрема опис лісової хащі, увійшли до «Хрестоматії» рідної мови як зразок японської мови. І викликано це було тим, що японські письменники володіли в той час різноманітними виразними прийомами, але палітра їх була неповною; таким чином, ними був прийнятий прийом опису гаю в тому вигляді, в якому його запропонував Тургенєв. Щоб відчувати глибину простору, гру світла і тіней, іншими словами, те враження, яке справляло опис Тургенєва на читача, японському письменникові Фтабатею довелося шукати в японській мові мовні засоби, які б зробили таке ж враження. Цей приклад є яскравим свідченням того, що переклад має суттєвий вплив на становлення нового методу в творчості письменників, які є представниками певної культури.

По-перше, оцінюючи значення перекладу для розвитку культури будь-якого народу, можна виділити наступне: він справляє суттєвий вплив на становлення нових методів, прийомів у такій сфері духовної діяльності людини, як література. Запозичення вносять не тільки «свіжий струмінь» у культуру, але й дають поштовх прогресивного розвитку.

По-друге, розглядаючи перекладацьку діяльність, слід підкреслити той факт, що переклад може мати часовий вимір, пов'язуючи нас не тільки з сучасною культурою, але і з культурою минулих часів. Будь-який твір належить своїй епохи, але в той же час воно живе у віках як в середовищі тієї мови, на якому вона створена, так і в переказному мовою. Завдяки переведенню ми отримуємо можливість «вести» діалог з авторами, які хронологічно далекі від нас, так як він долає ці часові бар'єри. Тим ні менш практики і теоретики перекладу вважають, що, хоча автор і повинен говорити «як живий з живими», читач повинен відчувати часову дистанцію. Це проявляється при порівнянні мови, стилю автора. Так, наприклад, висловлюються думки, що перші переклади «Робінзона Крузо» або «Дон Кіхота» недоступні в наші дні, хоча переклад цих творів і зіграв в ту епоху велику роль у світовій літературі.

Іншими словами, якщо перекладний твір написано в іншому столітті, скажімо, в XVII або XVIII, це не означає, що його треба перекладати мовою того століття, але і переводити його сучасною мовою теж не годиться. «Це майже те ж саме, як якщо б архітектору замовили побудувати англійська палац другої половини XVIII століття, але не з цегли, а з колод чи скла, або залізобетону, і при цьому наполягали на тому, щоб він дотримувався класичного стилю» [6, с. 258-267]. Тому переклад і визначають як самий крихкий жанр. Більш того, оригінали в різні епохи сприймалися по-різному. Змінюються смаки, уподобання. Переклад відображає сталися зміни. Це тягне за собою такі проблеми, як різне розуміння, різне сприйняття і, звичайно, різне тлумачення, що вимагає більш глибокого прочитання, у зв'язку з цим і пред'являються підвищені вимоги до перекладача.

Беручи участь в переключці культур, переклад дозволяє продемонструвати широкий діапазон і багатство культури мови, залучає читачів до нетлінних цінностей світової культури. Культурна цінність перекладу як раз і полягає в тому, що він не тільки полегшує процес взаємодії людей один з одним, він включається в обмін культурними цінностями – предметами, ідеями, художніми образами і іншими елементами культури. Більше того, але приносить безпосереднє задоволення людині, служить джерелом отримання і накопичення знань, набутих людством на протязі його розвитку. Участь перекладу в обміні культурними цінностями вносить істотний внесок у світовий прогрес. У сучасну епоху світові культурні контакти приймають форму свідомої обміну культурними цінностями та міжнародного співробітництва, духовно збагачуючи один одного. Тому переклад є не просто посередником, а творчим посередником у цьому процесі.

І, по-третє, переклад покликаний зробити перекладне твір того чи іншого автора надбанням усього людства, поповнити тим самим світову скарбницю.

Іншими словами, спілкування культур веде до накопичення загальнолюдських цінностей, до вироблення загальнолюдської культури. І далеко не останню роль переклад відіграє при поширенні наукових знань. Однак слід відзначити той факт, що переклад не встигає за часом стрімким розвитком наукової думки, особливо в століття високих технологій і інновацій. Переклад наукової літератури вводить людину в

галузь нової думки, створюючи при цьому передумови для збагачення його інтелекту, розширення обсягу його знань.

Особливо неоціненний внесок перекладацької діяльності при становленні, зародження національної літератури, її подальшого розвитку. Перекладні твори входять в літературний фонд того народу, на мову якого вони здійснені, складають його літературна спадщина. Так, наприклад, цілком національне звучання мають у російській фольклорі деякі образи, запозичені у інших народів, а твори О. Хайяма в перекладах Фіцджеральда стали невід'ємною приналежністю англійської поезії. «Це означає, що, перекладаючи з французької або італійської на німецьку мову, я працюю не у французькій чи італійській, а у німецькій літературі.

Це судження викликає численні заперечення. Заперечується сама можливість такого підходу до перекладу. Те, що переклади входять в національну літературу, – це нам, німцям, мусить бути особливо добре відомо. Я назву лише чотири імені: Лютер, Фосс, Шлегель та ін. Без цих чотирьох імен німецька література не була б тим, чим вона є сьогодні.

Творчість Гельдерліна було б немисливо без перекладу Гомера, зроблених Фоссом [4, с. 109].

Так, наприклад, у словацькій літературі XIX століття важливе місце займають переклади творів Лермонтова, Гоголя. Велике значення мали переклади творів Тургенєва для творчості такого англійського майстра слова, як Голсуорсі. «Важко сказати, у чому конкретно виражається вплив великих художників слова на формування творчої індивідуальності нового художника. Я відчуваю плідну вплив поезії Гуляма, Пушкіна. Особливо лірика Некрасова, його поетичний світ, в якому так гармонійно злиті світовідчуття, думи й страждання творчої особистості та народу, справили на мене сильне враження. Творчість великих поетів – невичерпне джерело натхнення, школа майстерності» [1, с. 89-90].

Переклади поширюю унікальну самобутність культури того чи іншого народу, збагачують і розвивають їх за допомогою запозичення у інших народів. Кожна сучасна національна культура неодмінно вбирає в себе все передове, що створено і створюється в інших національних культурах, допомагає стати сучасною і передовою.

При розгляді етапів культурного спілкування виділяється практиками перекладу такий етап, як «культурний синтез», який являє собою перехід від ознайомлення та володіння чимось, що раніше

відчувалося стороннім чужим, до запозичення і поступового злиття запозиченого і традиційного, розчинення в культурі-сприймачі.

Переклади з однієї мови на іншу допомагаю народам зрозуміти один одного, зміцнити свою єдність світогляду, розвинути науково-теоретичне співробітництво, духовне виробництво об'єднаними зусиллями, кооперуватися в галузі науки і культури. І чи то німець або чуваш, болгарин чи американець, росіянин чи поляк, латиш чи англієць – всі вони хочуть говорити один з одним, зрозуміти один одного, пізнати інший народ, – і помічником для них є переклад, потреба в якому все більше і більше зростає в наші дні.

Спілкування в процесі перекладу можна визначити і як індивідуальне, при якому має місце бути спілкування автора тексту і читача, з одного боку, і автора і перекладача, з іншого боку. Книга «вводить нас у світ прекрасного, надаючи незабутнє враження на наші почуття, на нашу уяву; вона є нашим другом і володарем душі, допомагає розкрити наше духовне багатство. «Згадай, чому ми навчилися у Шіллера; згадай про його вплив на всю нашу юність, на всі наші поривання до високого! Хіба для декількох поколінь освічених на Русі Шиллер не був якщо не володарем дум, то принаймні тихим іншом, при голосі якого вшухають суперечки, особи прояснюються, помисли приймають бадьорий настрій» [3, с. 55]. При такому спілкуванні виділяють кілька рівнів. Перший рівень – це пізнавально – просвітницький, який розширює межі наших знань, знайомить нас з життям інших людей, з іншими країнами і континентами; дає безліч відомостей про вдачі і звичаї народу, полегшує розуміння образів і стилю автора, вводить непідготовленого читача в новий світ через літературу, створену цим світом; дає читачеві деяке уявлення про недоступних предметах, описаних чужою мовою, про чужу культуру, яка деколи повністю невідома читачеві.

Переклад впливає на наш світогляд, ознайомлює з навколишнім світом, у якому ми починаємо розрізняти добро і зло, справедливість і рабство, рівність і братерство, особливо в тому випадку, коли ми маємо справу з творами, що виникли тисячоліття тому. Переклад пов'язує нас з іншими світами, з іншими образами, з іншими часи, допомагаючи розібратися в сьогоdnішньому світі, як навколишній нас, так і у власному; вчить нас жити, творити, робити уроки історії, розширює наш розумовий кругозір, надаючи тим самим сильний вплив на наше мислення. Саме

таким є другий рівень, що робить вплив на наші розумові процеси. Бо прочитане твір змушує нас думати, міркувати. Це тягне за собою процес оформлення нашої літературної мови, впливає на культуру мовлення особистості, завдяки чому вона (мова) стає багатогою, колоритною, яскравою. Адже культура мовлення – це найважливіша частина загальної культури людини.

Через книгу рідною мовою або переклад ми черпаємо правила і норми мовлення, необхідних у спілкуванні з людьми; читання поповнює наш лексичний багаж, удосконалює нашу мову, що становить третій рівень перекладу як спілкування між суб'єктом і суб'єктом. Четвертий рівень перекладу як спілкування між особистістю і особистістю проявляється у впливі на наш духовний розвиток, служачи розвитку естетичного смаку, формуванню смаку і поширенню істинних понять про витонченості. Саме в умовах такого культурного спілкування посилюється активність естетичного мислення, формуються естетичні цінності. Той емоційний ефект, який справляє перекладна література на особистість, спонукає її до певних дій, формує волю, прагнення, спонукає інтерес до певної галузі діяльності, формує характер особистості, погляди, ставлення до дійсності і до людей.

Головне завдання перекладу полягає в тому, щоб твір не втратила свого первісного враження, тобто того враження, яке здійснюється самим оригіналом. Це третій рід, третя епоха перекладу, за словами А. Курелли, коли перекладач прагне зробити переклад повністю тотожним оригіналу, так що один текст існує не замість іншого, а замінює іншого.

Перекладач, перекладаючи різних письменників з різних епох і різним світоглядом, стилем письма, повинен бути то одним, то іншим з них, то Діккенсом, то Стендалем, то Манном і т. д.

Переклад, як і мова є самим універсальним засобом спілкування між людьми. Він є необхідним і при побудові практичної виробничої діяльності, і в міжособистісних контактах, і в спілкуванні між народами, і в діалозі культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Взаимодействие культур и эстетическое развитие личности. – Ташкент: ФАН, 1980. – 168 с.
2. Гайденок П. П. Человек и история в свете философии коммуникации К. Ясперс / П. П. Гайденок // Человек и его бытие как проблемы современной философии. – М., 1978. – 134 с.

3. Дружинин А. В. Шиллер в переводе русских поэтов / А. В. Дружинин // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
4. Курелла А. Теория и практика перевода / А. Курелла // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
5. Октавио Пас. Перевод / Пас. Октавио // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
6. Страховский Л. И. Проблемы перевода русской поэзии на английский / Л. И. Страховский // The Slavonic and European Review, Vol. XXXV. – London. – 458 с.
7. Шпенглер О. Пессимизм? / О. Шпенглер // СПб.: Academia, 1922. – 195 с.

Винник Наталія Іванівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Сучасна реклама – багатоаспектне явище, яке привертає увагу науковців різних галузей науки: лінгвістів, психологів, культурологів, соціологів. Мова реклами миттєво реагує на появу нових ідей, подій, а зміни у будь-якій сфері життя неминуче відображаються у рекламних текстах.

Для лінгвістичної науки інтерес до реклами зумовлений насамперед загальним напрямом дослідження мови як інструменту впливу (П. Б. Паршин, О. С. Попова). Різні аспекти реклами стають об'єктом дослідження лінгвістів: лексичні, семантичні, стилістичні особливості (О. І. Зелінська, Б. Совінські).

Питання про функціонально-стильовий статус рекламного тексту до цих пір є дискусійним. Причиною цьому є, на нашу думку, велика кількість рекламних жанрів: побутова, комерційна, політична, технічна

реклами тощо. Найбільш повне визначення функціонального стилю реклами запропонував М. М. Кохтев [3], який відмітив у рекламі риси різних функціональних стилів: публіцистичного, наукового, розмовного. Для того, щоб віднести рекламу до того чи того стилю, необхідно враховувати й об'єкт реклами, й адресат. «Одна справа рекламувати трактори, інша – морозиво чи парфуми. Та й читач буде різний: це і фахівець, і масовий споживач» [3, с. 12]. Отже, стиль реклами поєднує у собі риси публіцистичного, наукового, науково-популярного, частково розмовного і ділового стилів. Таке поєднання впливає із самої природи реклами, з її основної функції – повідомлення і впливу [4, с. 30]. Функціональне спрямування рекламного тексту, його комунікативне завдання визначають склад і види мовних засобів, які в ньому використовуються, а також спосіб організації цих засобів у тексті. Особливістю будь-якого рекламного тексту є те, що у ньому представлені всі види інформації. І. С. Алексєєва так формулює комунікативне завдання рекламного тексту: повідомити реципієнту нові достовірні дані (когнітивна інформація), забезпечити надійність засвоєння реципієнтом цих даних, впливаючи на його емоції і пам'ять (емоційна інформація), підсилюючи цю надійність тим задоволенням, яке реципієнт отримає від тексту (естетична інформація), і тим самим призначивши йому певні дії (оперативна інформація) [1, с. 116]. Мовний вплив, тобто вплив вербальної інформації на поведінку реципієнта, формується в результаті взаємодії цілої низки мовних і немовних чинників, уключених в акт комунікацій [2, с. 105].

Рекламний текст є яскравим прикладом максимально ефективного використання мовних засобів із метою впливу. «Важлива вимога до рекламних текстів – максимум інформації, мінімум слів» [4, с. 27]. Прагматичний аспект рекламного тексту безпосередньо проявляється у його свосерідній організації – виборі лексичних і граматичних одиниць, стилістичних прийомів, особливому синтаксисі, організації друкованого матеріалу, використанні елементів різних знакових систем. Експресивність стає обов'язковою умовою прагма-комунікативного існування рекламного тексту, оскільки від неї багато в чому залежить те, якою мірою реалізується комунікативна, прагматична й естетична функції реклами. Центральну роль у рекламному повідомленні виконує слоган: він має спонукати споживача зробити вибір на користь рекламованої послуги та позиціонувати установу на ринку послуг. Щоб бути

ефективними в процесі комунікації, у слоганах максимально точно мають поєднуватися мовна форма (експресивні мовні засоби та можливості системи мови), прагматичні настанови (миттєвий вплив на споживача та тривалий упізнавальний ефект) і комунікативні функції.

Слоган – це спресована до формули суть рекламної концепції, доведена до лінгвістичної досконалості думка, яка легко запам'ятовується. Семантична насиченість у поєднанні з короткою формою дозволяє порівняти слоган і заголовок рекламного тексту з так званою літературою малих форм – приказками, прислів'ями, афоризмами. Образність та емоційність слогану досягаються за рахунок використання лексики, багатої на «конотативний шлейф» [5]. Крім того, переважає позитивно оцінна лексика, яка виражається прикметниками, прислівниками та іменниками із семантикою високого ступеня якості (magic, miracle, powerful, proven, selected, sensational, special, superior, terrific, unique та ін.), а сама оцінка часто гіперболізована: Taste the ultimate (Bombay Sapphire Gin). Для вираження гіперболізованої позитивної оцінки слугують граматичні засоби, зокрема найвищий ступінь порівняння прикметників і прислівників (The world's fastest-moving brand is still on the move (Samsung)), а також лексичні: прислівники і частки з функцією підсилення, морфемами із семантикою підсилення якості (наприклад, over, super: Simply super for supper parties! (chocolates puds). Функцію гіперболи часто виконує лексика, близька до високого стилю. Крім того, поширеним засобом є і сам стилістичний засіб: In Springers, you can reach for the sky and catch it (Springers). Синтаксично більшість слоганів – прості речення. Інколи це лише словосполучення або навіть одне слово: Boundless (AT&T); The Spirit of Travel (Luis Vuiton); Jeep. The only one (Mode).

Використання простих речень, окремих словосполучень чи слів пов'язане з динамічністю, експресивністю рекламного тексту, який повинен швидко і результативно сприйматися читачем. Часто використовуються еліптичні конструкції: Can't break it. Can't break in (Oracle), які стилізують слоган під розмовну мову. А спонукальні конструкції у тексті реклами надають жвавості та емоційності висловлюванню: See. Buy. Fly. (Amsterdam Shopping Centre). Загалом синтаксис є чи не найпотужнішим засобом передачі емоційної інформації у рекламі. Це і риторичні запитання: Boys, are you ready for this? (Glamour); еліптичні речення: Vogue. TAKES LONDON TO NEW YORK;

окличні речення: Oh! That's smart! Oh! That's delicious! Oh! That's quick! (Samsung oven); синтаксичний повтор/паралелізм: Mountains have crumbled. Glaciers have melted. Continents have drifted. Diamonds remain the same. Для реклами характерний повтор на будь-якому рівні – від фонемного до абзацного: Different scents for different gents (Giorgio Armani); Only reality looks more real (Printers); Eye shadow. No shadow (Revlon make-up).

Фонемний і морфемний повтори є, як правило, додатковими засобами виділення когнітивних компонентів – назв фірм і товарів. Алітерація, повтор однакових приголосних звуків із метою підсилення виразності мови, створює мелодику у тексті реклами, надає йому звучності. Цей прийом використовується у рекламі для того, щоб інформація легше і швидше відкладалася у пам'яті споживача: Don't dream it. Drive it (Jaguar); The car that Cares (KIA Motors); Sea, Sun, Sand, seclusion – and Spain! (Hotel Calient); Fresh Fast Febulous (Estee Lauder). Одним із найпопулярніших і найефективніших прийомів в англomовній рекламі є рима, яка слугує для підсилення виразності повідомлення і для полегшення його запам'ятовування. Рима як маніпулятивний прийом спрямована не лише на запам'ятовування самого висловлювання, але і назви товару. Ритмічно правильно організований текст, чітке розміщення пауз, узгоджений механізм музикального супроводу – все це приводить до успішної інтерпретації змісту висловлювання: Get back your «oo» with Typhoo (Typhoo Tea); I'm only here for the beer (Double Diamond Beer); Hair feels fresher, stronger, for longer (Schwarzkopf); Gateway. A better way (Gateway Computers). На сучасному етапі поширеною є технологія створення рекламних текстів, яка ґрунтується на використанні явищ фонестеміки і паронімічної атракції. Англійський філолог Дж. Ферс звернув увагу, що деякі англійські звуки і звукосполучення можуть передавати ті чи ті значення. Однією з функцій є фоноестетична функція – здатність звуків створювати певний контекст [6]. Велика, понад норму, кількість повторюваних морфем у рекламному тексті створює внутрішню атракцію слів, синтезує звукообрази, утворює асоціативне поле рекламного слогану, інтенсифікує текстові смисли: The first fragrance for men from TOM FORD (Tom Ford perfumes); BIOLAGE: hold stronger, longer. Find strength in styling. BIOLAGE styling (Vogue). Паронімічна атракція – це найпоширеніший фоносемантичний прийом мовної гри, коли використовується звуко-семантичне зближення слів. Слова, близькі

за звучанням, зазнають поетичної семантизації і створюють асоціативно-узагальнену форму. Прикладом може бути реклама крему від Max Factor: Color me naughty. Color me nice. The MAXalicious naughty & nice gloss collection. Важливу роль у плані експресивного функціонування у рекламному тексті відіграють okazіonalіzmi. Їхніми характерними рисами є співвіднесеність із товарною категорією або з назвою марки, розмите лексичне значення, наявність оцінного компонента: Thinnovation. Redesigned. Reengineered, Re-everythinged (The world's thinnest notebook). Іноземні слова (в англomовній рекламі найчастіше такими є французькі та іспанські) використовуються для того, щоб привернути увагу саме до країни-виробника або якості продукції, виробленої певною країною: La crème de la crème of lipcolour. Французьке слово crème викликає враження першокласної французької косметики.

У деяких випадках іноземні слова у тексті реклами є засобом вираження екзотичності рекламованої продукції: Experience Fiesta through the eyes of real people (Ford Fiesta). Аналіз рекламних текстів, узятих із друкованих і електронних англomовних видань, свідчить про універсальні закономірності використання мовних одиниць різного рівня, які змушують працювати уяву і пам'ять реципієнта. Саме тому в рекламних текстах практично кожна лінгвістична одиниця є не лише семантично значущою, але і володіє особливою комунікативною силою. Успіх реклами залежить від її мовного вираження, а її ефективність залежить від трьох складників: звуку, слова, речення. Дослідження рекламних слоганів робить внесок у теорію рекламної комунікації, лінгвістику текстів малого обсягу, функціональну стилістику, зіставну семантику та прагматику.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. С. Текст и перевод. Вопросы теории : [монография] / Ирина Сергеевна Алексеева. – М. : Междунар. отношения, 2008. – 184 с.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание : [пер. с англ.] / Анна Вежицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 412 с.
3. Кохтев Н. Н. Стилистика рекламы : [учеб.-метод. пособ. для студентов фак. и отд-ний журналистики гос. ун-тов] / Николай Николаевич Кохтев. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 91 с.
4. Розенталь Д. Э. Язык рекламных текстов : [учеб. пособ.] / Дитмар Эльшевич Розенталь, Николай Николаевич Кохтев. – М. : Высш. школа, 1981. – 127 с.

5. Dyer G. Advertising As Communication / Gillian Dyer. – London : Methuem, 1982. – 230 p.

6. Firth J. R. Modes of Meaning / J. R. Firth // Papers in linguistics 1934–1951. – London ; New York ; Toronto : Oxford University Press, 1957. – P. 174–202

Галушко Анна Олексіївна

студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна,

к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,

Полтавського інституту економіки і права

АБРЕВІАТУРИ ТА СКОРОЧЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕКСТАХ

У текстах комп'ютерної тематики часто зустрічаються скорочення, аббревіатури, утворення яких є наслідком прагнення до скороченості і чіткості.

Серед скорочень, що є одиницями комп'ютерної терміносистеми, можна назвати, наприклад, аббревіатури PC < personal computer (мікроЕОМ, персональний комп'ютер), VR < virtual reality (світ, штучно створений за допомогою комп'ютерної техніки) CLS < Clear Screen (клавіша, що виконує наказ “очистити екран”); акроніми TELEX < teletypewriter exchange (телекс), DIVOL < digital-to-voice translator (переклад цифрового коду на мовлення); скорочення, що являють собою перші склади слів: DEL < delete (клавіша, що призначається для ліквідації знака), INS < insert (клавіша для вставки символу), avail < availability (коефіцієнт готовності), therm < thermistor (терморезистор); скорочення, що являють собою “стислі” утворення, наприклад, , compt'r < comptometer (комптометр), TPWR < typewriter (пристрій для друкування). Скорочення слова electronic до літери е зустрічається у термінах e-mail, e-cash, e-data, e-mall.

Термінологічні словосполучення часто використовуються у вигляді аббревіатур/акронімів, більшість з яких є загальновживаними у галузі інформаційних технологій. Скорочення як засіб утворення слів

залишається одним із найбільш продуктивних у сучасній англійській мові, що пояснюється тенденцією до збільшення темпу життя і до економії мовних засобів.

Наявність акронімів є однією з типологічних однак, притаманних науково-технічному типу тексту. Акроніми є одним із видів економії мовних засобів і сприяють компресії інформації на лексичному рівні, що є функціонально виправданим у межах науково-технічних текстів. Напр.:

ROM – Read Only Memory. RAM – Random Access Memory.

SIP – Single In-line Package. SDLC – Synchronous Data Link Control.

TCP/IP- Transmission Control Protocol/Internet Protocol.

Серед термінів, що вживаються в комп'ютерному дискурсі, широко представлені такі аббревіатури: PC – personal computer; IRC (Internet Relay Chat) – спілкування в реальному часі; WAN (Wide Area Network) – будь-яка мережа, що охоплює більш ніж один будинок; WWW (World Wide Web) – всесвітнє інформаційне середовище й ін. Найчастіше скорочуються назви установ, організацій, країн і т.д. Відмінна риса аббревіації в комп'ютерних текстах – це скорочення не тільки термінів, але й часто вживаних у розмовному мовленні словосполучень і цілих речень. Наприклад: AAMOF = As A Matter Of Fact; GON = God Only Knows; TTYL = Talk To You Later; TYVM = Thank You Very Much; IMHO = In My Humble Opinion та ін.

Оскільки учасники комп'ютерного спілкування – це часто люди, знайомі з математикою, вони переносять вживання формул і різноманітних символів у комп'ютерний дискурс, що дозволяє його максимально стиснути. Наприклад: PMJI = Pardon My Jumping In, PGY = Post Graduate year, PGY-1, PGY-2 тощо.

Відомо, що спілкування в комп'ютерній мережі відбувається переважно в писемній формі, поряд із звичайними використовуються і незвичні форми посилення експресивності. Наприклад: U замість you (у прикладах BSU = Be Seeing You, SU = Seeing You); 2 замість too, to; B замість be; 4 замість for; 2B замість to be; B4 замість before.

Продуктивність скорочення як засобу утворення слів виявляється також у виникненні специфічних слів, які належать до жаргонної лексики спеціалістів з інформаційних технологій, таких, наприклад, як: arg (argument), tab (tabulation), comp (computer), etc. Тенденція до переходу таких слів з жаргонної до загальноновживаної лексики є ще однією ілюстрацією глобалізаційних процесів, які охоплюють усі прошарки

суспільства. Прикладами комплексної дії двох засобів словотворення є такі лексичні одиниці:

dirname (directory name) – скорочення + композиція;
netiquette (network etiquette) - скорочення + композиція;
backtab (back tabulation) - скорочення + композиція.

Деякі новоутворення шляхом скорочення не використовуються в усному мовленні, але можуть бути представлені на екрані комп'ютера. Ці лексичні одиниці також можна характеризувати як ІТ терміни, оскільки вони вживаються в межах однієї галузі і представляють специфічні поняття.

Напр.: edt (editor) – програма – редактор;
Edlin (Edit lines) – строковий редактор;
err (error) – помилка;
EXT (End of Text) – кінець тексту;
ext (extension) – розширення.

Інтенсивність роботи з комп'ютером спричинила виникнення безлічі абревіатур, покликаних скоротити число натисків на клавіші. Поряд з короткими DNS, asap, LOL чи ftp широкого розповсюдження набули рекордно довгі типу WYSIWYG. Репертуар гумору ширшав відповідно до репертуару нових вербальних формул (Plug and Pray замість Plug and Play).

Виникли послуги з добору адекватного найменування товару, що його «викидають на ринок». Вдалий приклад такого найменування – PENTIUM: у ньому чуються і міць, і антична класичність (-um), і, врешті, множинність (грецьке penta – п'ять).

Творення даних лексичних одиниць відбувається в основному засобами скорочення, іноді скорочення діє разом із композицією. Сфера функціонування цих термінологічних новоутворень поширюється не тільки на комп'ютерне програмне забезпечення, але й на спеціальні тексти.

Список використаних джерел:

1. Галичкіна Е. Н. Специфика компьютерного дискурса. – Волгоград, 2001 - 312 с.
2. Єнікєєва Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову //Вісник СумДУ. – 2001.– №5 (26). – С. 54-59.

3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – К.: Політична думка, 1997. – 300 с.

4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

5. Медвідь О.М. Комп'ютерний сленг // Вісник СумДУ. – 2005. - №6 (78). – С. 50-56.

Громик Оксана Миколаївна

Поліщук Лариса Миколаївна

Студентки 5 курсу, спеціальності “Філологія”,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна

к. ф. н., доцент, доцент кафедри перекладу та іноземних мов,

Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Вивчення англомовних лісотехнічних термінів сфери лісового господарства, лісової механізації та лісозаготівлі має важливе теоретичне значення у світовій практиці галузі. Означенні знання передаються через термінологію, оскільки на сучасному етапі розвитку глобалізованих ринкових відносин існує недостатність необхідного мовного інструментарю для фахівців лісової галузі [5].

Володіння англійською термінологічною лексикою як засобом міжнародного фахового спілкування становить концептуальну основу знання зі спеціальності і є нагальною потребою сучасного професіоналізму. Термінологія як технічний засіб фахового спілкування – осередь галузевого лексикону – є домінантною у провадженні ефективного діалогу щодо якісного управління лісовим господарством, зокрема охорони та захисту лісів, відтворення і використання лісових ресурсів [1].

Лісове господарство тісно пов'язане з низкою суміжних галузей промисловості, тому важливе є вивчення англомовної терміносистеми лісового комплексу. Теоретичні аспекти цієї проблематики досліджували

визначні мовознавці: Д. С. Лотте, Б. М. Головін, Т. І. Панько, І. М. Кочан; та нове покоління вітчизняних науковців: Н. О. Заніздра, О. А. Мартиняк, С. Б. Лбаюрський та інші [2-4]. Семантичні процеси термінологізації загальноновживаних слів на матеріалі загальноновживаної англословної лексики лісотехнічного профілю досліджував В. П. Прач [7].

Мета цього аспекту дослідження встановити синонімічні відношення в англословній термінології лісового господарства.

Поширеною класифікацією природного світу є групування організмів за їхнім розрізненням у межах виду (*species*), роду (*genus*), родини (*family*) тощо. Така особливість класифікації флори формує багатоступеневу організацію термінології. Розглянемо таке підпорядкування термінів, в основу якого покладено таксономічні характеристики рослинного світу. Наприклад: plant (рослина) → tree (дерево) → oak (дуб) → pedunculate oak (дуб звичайний, *Quercus robur* L.); plant (рослина) → tree (дерево) → larch (модрина) → European larch (модрина європейська, *Larix decidua* Mill); plant (рослина) → tree (дерево) → beech (бук) → European beech (бук лісовий, або бук європейський, *Fagus sylvatica* L.) [6].

За родовим типом класифікації дуб (oak, *Quercus*) визначають як листяне дерево роду 'дуб' (*Quercus*), плодами якого є жолуді і яке має округлолопатеві листки ('*a deciduous tree of the genus Quercus; has acorns and lobed leaves*'). За видовим типом класифікації розрізняють: дуб звичайний (дуб черінцевий) – *pedunculate oak* = English oak (*an oak tree (Quercus robur) of Eurasia and North Africa, having lobed leaves, acorns that are borne on stalks*), у якого листя розташоване на коротких стебельцях, а жолуді – на плодоніжках; дуб скельний – *sessile oak* = durmast oak, для якого характерними є довгі черінці листків і 'сидячі' жолуді (без плодоніжок) (*a large Eurasian oak tree (Quercus petraea), with lobed leaves and sessile acorns*). Тут видове поняття (гіпонім) – 'дуб скельний' (*sessile oak*) щодо родового 'дуб' (*oak*) є семантично вужчим і з більшою кількістю диференційних ознак (довгі черінці та 'сидячі' жолуді). І навпаки, родове поняття (гіперонім) дуб (*oak*) щодо видового 'дуб скельний' (*sessile oak*) характеризується розширеним семантичним значенням і меншою кількістю ознак як загальне поняття дуб (*oak*). Гіпоніми: *pedunculate oak*, *sessile oak*, *northern red oak* входять у мікросистему значень гіпероніма *oak*, і чим більше співгіпонімів, тим ширша семантика *oak (Quercus)*. З огляду на ієрархічну підпорядкованість

на основі семантики у межах терміносистеми лісового господарства, гіпонім можна замінити гіперонімом, у нашому випадку видову назву дуба *pedunculata oak* на родову – дуб *oak* [6].

На підставі результатів дослідження доходимо висновку, що гіпоніми та гіпероніми належать здебільшого до категорії іменників або виражені номінативними словосполученнями. Гіперо-гіпонімічний зв'язок між термінами, характеризуючи взаємозалежність між родовими (загальними) і видовими (конкретними, частковими) поняттями спеціальної лексики, лежить в основі класифікаційної системи понять для передавання їхнього дефінітивного змісту і є важливим параметром організації англомовної терміносистеми лісового господарства [6]. Специфіка англомовної терміносистеми лісового господарства обумовлена сутністю термінологічних понять лісівничої науки та практики, принципами класифікації та, відповідно, підпорядкуванням термінів.

Список використаних джерел:

1. Англо-український словник лісотехнічних термінів = English-Ukrainian Dictionary of Forestry and Forest Engineering Terminology / Леся Миклаш, Богдан Магура; за заг. ред. Ю. Бігуна. – Львів : Каменяр, 2013. – 124 с.
2. Заніздра Н. О. Явище синонімії в українській термінології / Н. О. Заніздра // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету – Кременчук : КДПУ. Випуск 2/2008 (49). Частина 2. – С. 7–10.
3. Мартиняк О. А. Синонімія та варіантність в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 “українська мова” / Мартиняк Оксана Андріївна. – Львів 2010. – 21 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Видання 2-ге, виправлене і доповнене / М. П. Кочерган. – Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с.
5. Миклаш Л. Т. Англо-український словник лісотехнічних термінів = English-Ukrainian Dictionary of Forestry and Forest Engineerang Terminology : Бл. 3 200 слів [Текст] / Л. Миклаш, Б Магура; за заг. Ред. Ю. Бігуна. – Львів : Каменяр, 2013. – 124 с. : іл.
6. Миклаш Л. Т. Семантико-морфологічний аналіз англомовних термінів лісового господарства: forest, wood, silva / Л. Т. Миклаш //

Наукові записки. – Випуск 129. – Серія: Філологічні науки (мовознавство)
– Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 507-512.

7. Прач В. П. Семантическая структура английских общеупотребительных слов и процессы их терминологизации (на материале лексики по лесотехническим специальностям) : диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук / В. П. Прач – Львов, 1990. – 221 с.

Гуржій Тарас Олександрович
студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕНЬ З ДІЄСЛОВАМИ-ТЕРМІНАМИ

Речення як одиниця синтаксису в сучасних дослідженнях розглядається з різних, але взаємопов'язаних позицій: передусім, з його формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури. Формально-граматичний аспект передбачає вивчення будови будь-якого речення як зв'язок синтаксичних компонентів. Структуру речення можна кваліфікувати, «... як двоаспектне явище, яке являє собою ієрархізовану систему формально-граматичних компонентів з властивим їм власне граматичним і семантико-синтаксичним змістом» [Іван, Русс].

Дієслова-терміни породжують двоскладні поширені речення. Залежно від кількості компонентів формально-граматичної структури та їхніх якісних характеристик ці речення становлять два основних типи: 1) двоскладні речення, від предикативного ядра яких залежить один другорядний член речення; 2) двоскладні речення сформовані з різних комбінацій другорядних членів.

Перший тип репрезентований такими формально-граматичними моделями:

- 1) підмет + присудок + придієслівний керований другорядний член, напр.: ... *господарі експортували* худобу (М. Грушевський); ... *французи інвестували кошти* (Т. Силіна);
- 2) підмет + присудок + просторовий детермінант, напр.: *Переробники демпінгують на світовому ринку* (І. Омелянчук).

Другий тип поширених двоскладних речень представлений такими формально-граматичними моделями:

- 1) підмет + присудок + придієслівний керований другорядний член + просторовий детермінант, напр.: *Українські підприємства інвестували до Німеччини аграрну продукцію* (УНІАН); ... *він фінансував дитячий футбольний турнір у обласному центрі* («Сьогодні»);
- 2) підмет + присудок + придієслівний керований другорядний член + прислівний некерований другорядний член речення, напр.: *Уряд впевнено заявляє про економічні зміни* («Урядовий кур'єр»); ... *держбанки вимушено кредитували держкомпанії* («Дзеркало тижня»);
- 3) підмет + присудок + придієслівний керований другорядний член + часовий детермінант, напр.: *Ми їй [установу] кредитували у 2008-2009 рр.* («Дзеркало тижня»).

Отже, дієслова-терміни мають свої особливості в породженні формально-граматичної структури речення. Домінанту серед них складають двоскладні поширені речення чотирикомпонентної структури, слабше представлена трикомпонентна формально-граматична структура.

Література

1. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К.: Вища школа, 1986. – 167 с.
2. Русская грамматика / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М: Наука, 1980. – Ч.ІІ. – 709 с.

Даниско Оксана Володимирівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Данилюк Людмила Всеволодівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Вступ. У сучасному науковому дискурсі теорія художнього перекладу, на відміну від загальної теорії перекладу, ще не знайшла міцного наукового фундаменту. В даний час проблема художнього перекладу широко розробляється як в рамках перекладознавства, так і в літературознавстві.

Погоджуємося з думкою дослідників О. Воловик та В. Погрібної, щозавдяки широкому та активному залученню письмового та усного перекладу Україна дістала змогу успішно встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки і дружні відносини з зовнішнім світом, чого, на жаль, цього не можна сказати про художній переклад [2]. Утім, незважаючи на значний внесок таких науковців, як М. Лукаш, Г. Кочур, І. Стешенко, В. Шовкун та ін., новітніх наративів потребують актуальні проблеми художнього перекладу.

Результати дослідження. Загальне розуміння суті перекладу зводиться до його трактування як засобу міжмовної комунікації. Переклад розглядається як вид мовного посередництва, при якому зміст іншомовного тексту (оригіналу) передається іншою мовою шляхом створення інформаційної комунікативно рівноцінного тексту [1]. У широкому сенсі переклад є перенесення художнього цілого з однієї системи в іншу, стилізація, творче наслідування. У вузькому сенсі переклад – це перекладення художнього твору з однієї мови на іншу [6].

Сучасна теорія перекладу є пошуком позамовних, соціокультурних і психологічних чинників, що формують його стратегію і норму.

Художній переклад – це абсолютно особливий різновид перекладацької діяльності. Якщо загальна теорія перекладу в наші дні розроблена практично в повному обсязі, то питання і проблеми художнього перекладу залишаються відкритими. Водночас художній

переклад практично не піддається формалізації і Відтак переклад художнього твору – дуже багатоаспектний процес.

У цілому більшість перекладачів вважають найбільш точним пояснення російської дослідниці Т. Казакової: «Художній переклад – це особливий вид інтелектуальної діяльності, в процесі якої перекладач встановлює інформаційну відповідність між різними мовними одиницями, що дозволяє створити іншомовний аналог вихідного художнього тексту у вигляді вторинної знакової системи, яка відповідає літературно-комунікативним вимогам і мовним звичкам суспільства на певному історичному етапі» [3]. Отже, художній переклад має відтворювати всі особливості тексту без втрати емоційного сприйняття, а також при цьому враховувати культурні відмінності.

Теоретики виділяють чотири основні проблеми перекладу художнього тексту:

- 1) важко перекладати окремих лексем тексту;
- 2) вплив на переклад особистості перекладача;
- 3) відсутність чітких критерії оцінки якості перекладів художніх творів;
- 4) повна передача предметно-логічного змісту, стилістичних і образних елементів твору, а також менталітету й національних особливостей мислення [5].

О. Линтварнаголошує, що продукування тексту перекладу художнього тексту нерозривно пов'язане із знанням життя, побуту, соціального середовища, історичної епохи тощо, але про максимальне наближення тексту перекладу до тексту оригіналу теж непотрібно забувати, кажуть нам перекладознавці. Тому до перекладача висувають дві взаємовиключні вимоги:

1. Перекладений текст має бути максимально наближеним до тексту оригінального.
2. Сприйняття перекладу людиною іншої культури має бути максимально наближеним до сприйняття оригіналу людиною культури початкової [4].

Таким чином, адекватний переклад ґрунтується на високій кваліфікації, ступені професіоналізму і таланті його автора. При перекладі художніх творів перекладачам найчастіше доводиться покладатися на власну компетентність і інтуїцію, а також враховувати певні норми та правила.

Висновки. Нормативний підхід до художнього перекладу є складною і багатоаспектною проблемою, адже будь-які критерії і норми є відносно суб'єктивними. Професіоналізм, компетентність, талант автора є найважливішими чинниками, що визначають якість перекладу твору художньої літератури.

Література

1. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текстов / М. П. Брандес, В. И. Привоторов. – М.: НВИ-Тезаурус, 2001.
2. Воловик О. О. Актуальні проблеми художнього перекладу / О. О. Воловик, В. Я. Погрібна [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Philologia/44108.doc.htm
3. Казакова Т. А. Художественный перевод текста: учебное пособие. – Санкт-Петербургский институт внешнеэкономических связей, экономики и права, 2002. – 113 с.
4. **Линтвар О. М.** До проблеми художнього перекладу / О. М. Линтвар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2012/do-problemy-hudozhnoho-perekladu/>
5. Проблемы художественного перевода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habr.com/ru/company/englishdom/blog/438806/>
6. Симен-Северская О. Э. Проблема личности переводчика в художественном переводе / О. Э. Симен-Северская. – М.: Академия, 2010. – 176 с.

Запара Сергій Анатолійович

студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна,

к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,

Полтавський інститут економіки і права

FOREIGN LANGUAGES IN OUR

Life Learning a foreign language is not an easy thing. It is a long and slow process that takes a lot of time and efforts. Nowadays it is especially important to know foreign languages. Some people learn languages because

they need them for their work, others travel abroad, for the third studying languages is a hobby.

Everyone, who knows foreign languages can speak to people from other countries, read foreign writers in the original, which makes your outlook wider. It is not surprising that many intellectuals and well-educated people are polyglots.

English has become the world's most important language in politics, science, trade and cultural relations. Over 300 million people speak it as a mother tongue. The native speakers of English live in Great Britain, the United States of America, Australia and New Zealand.

English is one of the official languages in the Irish Republic, Canada, the South Africa Republic. English is one of the official languages of the United Nations Organization and other political organizations. Half of the world's scientific literature is in English. It is the language of computer technology. To know English today is absolutely necessary for every educated person, for every good specialist.

The English language is a wonderful language. It is the language of the great literature. It is the language of William Shakespeare, Jonathan Swift, Walter Scott, Charles Dickens. The great German poet Goethe once said, "He, who knows no foreign language, does not know his own one". That is why in order to understand oneself and environment one has to study foreign languages.

Запотоцька Олена Василівна

студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна

к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПІДЛІТКА У РОМАНІ

ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА "THE CATCHER IN THE RYE"

(на матеріалі перекладів російською та українською мовами)

Переклад художніх творів нерозривно пов'язаний ізтруднощами відтворення та збереження художнього мовлення. Загалом, розрізняють

мовлення автора, власне його ідіостиль, тамовлення його персонажів, тобто ідіолект головних героїв. Створюючи художній образ, автор може надавати мовленню персонажів твору індивідуальних мовних характеристик. Самеособистий характер використання загальних мовних засобів, якосновна риса ідіолекту, створює значні труднощі у перекладі, анадто, якщо мова йде про переклад художніх творів. Передперекладачами постає нелегке завдання – вміло і вправно передатини лише особливості мовлення, а зберегти й те стилістичне забарвлення та конотацію, які прагнув донести до цільової аудиторії автор оригіналу.

Зараз теоретики і практики перекладу дедалі частіше звертаються до пошуку стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення, що, у свою чергу, обумовлює актуальність обраної теми. Так, наприклад, Т. Андрієнко у своїй статті досліджувала проблему відтворення соціалекту художніх персонажів у перекладі [Андрієнко 2012], питання гендерлекту в художньому перекладі досліджували А. Вандишева [Вандишева 2005], Ю. Олексійчук [Олексійчук 2007], О. Сизова [Сизова 2007], особливості перекладу просторіччя головних героїв у художньому дискурсі висвітлює О. Медвідь [Медвідь 1993]. До проблеми перекладу діалектизмів в ідіолекті художніх персонажів зверталися Т. Некряч [Некряч 2002], А. Щербак [Щербак 2012], сленг у перекладацькому аспекті досліджував В. Балабін [Балабін 2002].

Утім, мовлення підлітків складає особливий пласт ідіолекту, який використовує конкретні функції в художньому творі та допомагає відіграти авторський задум. Пошук стратегій і тактик відтворення ідіолекту підлітків складає новизну нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є ідіолект головного героя в романі Дж.Д. Селінджера "The Catcher in the Rye", а саме сленгові одиниці, вульгаризми і жаргонна лексика. Предметом дослідження є специфіка відтворення особливостей ідіолекту головного героя Голдена Колфілда на прикладі перекладів роману Дж.Д. Селінджера "The Catcher in the Rye" українською та російською мовами. Мовлення є одним з основних видів індивідуалізації особистості. Загалом, більшість підлітків у повсякденному спілкуванні вдаються до використання сленгу.

Існує низка причин уживання сленгу молоддю. Найголовнішою з них є нестільки прагнення урізноманітнити спілкування, стільки бажання виокремитися, стати більш колоритною

спільнотою, виявити своє "я", а також протиставити себе іншим, виражаючи незадоволення і невідповідність постулатам поведінки і нормам суспільства. Сленг нерідко проникає і в головну культуру, просочуючись через різні субкультури. Деякі слова зникають, абож не вживаються в основній культурі, інші – на довгий час вкорінюються і залишаються функціонувати в головній культурі.

Таким чином, найбільша складність у роботі зі сленгом – знаходження сучасних адекватних відповідників. До того ж, уперекладі українською мовою виникає проблема розробки сленгового словника взагалі. Оскільки українська мова довгий час перебувала під впливом близькоспорідненої російської мови, тодовгий період вона засмічувалася саме "модним" на той час російським сленгом.

Практично всі літературознавці зазначають те, що Дж.Д. Селінджер у своєму романі "The Catcher in the Rye" подає нам прекрасний зразок сучасної йому молодіжної мови. Творчість Дж.Д. Селінджера багата на сленг, тому саме на його романі можна було дослідити всі особливості сленгових одиниць, а саме: емоційно-експресивне забарвлення, лаконічність, образність, здатність постійно змінювати межі.

Дж. Д. Селінджер пише про американського підлітка кінця 40-х початку 50-х років XX століття. Мова в романі ведеться від імені самого хлопця, тому читачам досить легко проникнути у підліткову філософію того часу і пізнати всі її тонкощі. Мова Голдена повна відхилень від граматичної та лексичної норми, хлопець постійно вживає паразитичні слова, лайливу лексику, проте він не простотакий собі волоцюга з вулиці, він – інтелегент. Його лексика поповнена модними інтелектуальними, психоаналітичними і соціологічними термінами. Начитаний юнак, який досить скептично ставиться до своїх здібностей: "I'm quite illiterate, but I read a lot", має у своєму словниковому запасі такі слова, як "ostracized", "unscrupulous", "conversationalist", "psychic". Отже, поряд із підлітковим сленгом, яким розмовляє Голден, ми чуємо мову дорослої, досить освіченої людини, яка, до того ж, непогано знає психологію. Ось як відбувається знайомство з головним героєм:

"If you really want to hear about it, the first thing you'll probably want to know is where I was born, and what my lousy childhood was like, and how my parents were occupied and all before they had me, and all that David Copperfield kind of crap, but I don't feel like going into it, if you want to know the truth. In the first place, that stuff bores me, and in the second

place, my parents would have about two hemorrhages apiece if I told anything pretty personal about them. They're quite touchy about anything like that, especially my father. They're nice and all – I'm not saying that – but they're also touchy as hell" [Salinger 2011, 3] – "Якщо висправді надумали читати цю історію, то наперед, мабуть, захочеться довідатись, де ж я вився на світ божий, як ми на лобі маємо безголове дитинство, що робили мої батько й мати, поки мене ще і в проекті не було, – одне слово, всю оту муру в душі Девіда Конперфільда. Та як хочете знати правду, я не маю охоти закопуватись у той мотлох. По-перше, **все це мені остогидло, як гірка редька, а по-друге, і батька, й матір моїх по двічі вхопив би грець кожного**, якби я почав роздзвонювати про їхні домашні справи. Вони в мене щодо цього вразливі – не приведи господи, надто **старий**. Загалом вони добрі, що й казати, **тільки ж вразливі – страх**" [Селінджер, пер. Логвиненка 2010, 3] – "Если вам на самом деле хочется услышать эту историю, вы, наверно, прежде всего захотите узнать, где я родился, как провел свое дурацкое детство, что делали мои родители до моего рождения, – словом, всю эту **давид-копперфилдовскую муть**. Но, по правде говоря, мне неохота в этом копать. Во-первых, скучно, а во-вторых, у моих **предков**, наверно, случилось бы по два инфаркта на брата, если б я стал болтать про их личные дела. Они этого терпеть не могут, особенно отец. Вообще-то они люди славные, я ничего не говорю, но **обидчивые до чертиков**" [Селінджер, пер. Райт-Ковальнової 1975, 1].

З наведеного прикладу зрозуміло, що мовлення головного героя жодним чином не схоже на мовлення пересічної людини. Воно переповнене сленгізмами, жаргонізмами і навіть, певною мірою, вульгаризмами.

Наприклад, словосполучення "lousy childhood": в англійській мові прикметник "lousy" тлумачиться як "especially spoken: of very bad quality (awful, terrible)" [Longman 2009, 841] і має певний ряд синонімів: "crappy", "shitty", "stinking", які своєю чергою належать до прошарку вульгаризмів і сленгізмів. У російській мові аналогом англійського "lousy" стають слова синонімічного ряду "вишивый", "ничтожный", "мерзкий" [Драгункин 2006, 352]. На нашу думку, російський перекладач обирає стилістичний відповідник "дурацкий", який, передаючи стилістичне забарвлення, є досить характерним для молодіжного сленгу. Зрозуміло, що

такимисловами старше покоління розкидатися в буденному мовленні не буде, як це робить наш герой. В українському словникуанглійському слову "lousy" маємо такий ряд відповідників: "поганий", "паскудний", "кепський", "паршивий", "нікчемний" тавульгаризми "фіговий" і "гівняний" [Шерік 2005, 94]. Слово"безголовий", яке підібране в українському перекладі, віддаляєтьсявід оригіналу і не несе в собі тієї ж самої семантики, через щовтрачається стилістична насиченість оригіналу. Звернімо увагу нафразу "allthatDavidCopperfieldkindofcrap", яка майже рівноцінноперекладена в обох перекладах, і несе в собі однакову стилістичнукотонацію: "всю оту муру в душі Девіда Копперфілда" і "всю эту давид-копперфилдовскую муть". По-перше, два перекладацьквідповідники – повні синоніми, а по-друге, і "мура" і "мут" належать до зниженої розмовної лексики. Свої оповідки головнийгерой прирівнює до всіляких фокусів славнозвісного ілюзіоніста ігіпнотизера Девіда Копперфілда, які сам вважає нісенітницею. Проте є одна відмінність між двома перекладами – задля того, щобнадати слову більшої експресивності, український перекладачО. Логвиненко запозичує слово "мура", якого в українській мові якакого не існує, з російської. Вкладаючи це слово в уста підлітків, воно звучить хоч і зрусифіковано, але досить таки природно і минаєть не відчуваємо жодної запозиченості. Тоді як переклад фрази"that stuff bores me", він відтворює фразеологічним зворотом"остогидло як гірка редька" і цим вносить відтінок одомашнення. Перекладач занадто одомашнює означену лексичну одиницю, тому в контексті прочитується не сленг, а колоритний фразеологізм. Можливо, перекладач вжив сталий вираз задля того, щобпідкреслити емоції і почуття головного героя, але, все ж таки, мимаємо пам'ятати, що мова ведеться від імені самого підлітка, і тому в перекладі варто зважати на всі характерні риси його мовлення. Р. Райт-Ковальова передає значення нейтральним відповідником"скучно" і не відходить від задуму автора, але згладжує переклад. Російська перекладачка відтворює вираз "two hemorrhages" доситьблизько до задуму автора – "случилось бы по два инфаркта набрата". Прийомстилістичної компенсації простежується в першійчастині речення, коли перекладач передає "parents" не "батьками" або "рідними", а "предками". Слово "предки" в жартівливій ірозмовній формі вживається для позначення батьків. Більшоюмірою саме це слово поширене у буденному жаргоні підлітків. Вукраїнському ж перекладі нейтральне

слово "father" відтворено сленговим відповідником "старпуй". Для того, щоб компенсувати витрати у попередньому перекладі, перекладач вдається до компенсації, і, таким чином, наближує прочитання перекладу до цільової аудиторії – підлітків. Натомість на позначення того ж самого інфаркту, він вживає слово "грець" і знову ж таки вдається до народності: "грець" – народна назва апоплексичного удару, паралічу (звідси й "когось ударив грець") [Шерік 2005, 17].

В оригіналі Дж.Д. Селінджер вживає слово "hell", першорядне значення якого "пекло", "ад". Оскільки це слово біблійного походження, то підбирати відповідник у процесі перекладу донього треба з неабиякою обережністю. О. Логвиненко робить контекстуальну заміну і уникає вживання біблійних номінацій, замінивши англійський відповідник словом "страх". Можемо припустити, що підставою для такої контекстуальної заміни була тотожність відчуттів, які переживає людина і власне читач, стикаючись із такими словами як "пекло", "ад" тощо. Р. Райт-Ковальова залишає у перекладі слово "чертиков", перекладачка додає до слова пестливий суфікс -ик, аби пом'якшити словорелігійного походження.

Головний герой використовує у своєму повсякденному мовленні також ідіоматичну лексику, тому для перекладача це стає ще одним викликом у процесі перекладу.

"Well, you could see he really **felt pretty lousy** about flunking me. So I **shot the bull for a while**. I told him I was **a real moron**, and all that stuff. I told him how I would've done exactly the same thing if I'd been in his place, and how most people didn't appreciate how tough it is being a teacher. That kind of stuff. The old bull" [Salinger 2011, 16] – "Ага, думаю, виходить, **сумніняте** мене все ж таки **мучить**, що засидіває мене! І я вирішив трохи **спекульнути**. Як **завів торочити** йому проте, що, мовляв, я вчинив би точнісінько так само, багато хто взагалі навіть не здогадується, як важко вчителям... Одне слово, **наплів йому сім мішків вовни**. На таке я мастак" [Селінджер, пер. Логвиненка 2010, 21] – "Да, видно, ему было **здорово не по себе** оттого, что он меня провалил. Тут, конечно, я **принялся наворачивать**. Говорил, что я **умственно отсталый**, вообще **кретин**, что я сам на его месте поступил бы точно так же и что многие не понимают, до чего трудно быть преподавателем. И все в таком роде. Словом, **наворачивал как надо**" [Селінджер, пер. Райт-Ковальнової 1975, 17].

Досить важливим завданням є передача ідіоми читацькій аудиторії такої ж вікової категорії, до якої належить сам Голден. Перекладач має обрати чи то стратегію очуження, і передати значення ближче до оригінального тексту, чи "одомашнити" сталий вираз і цим самим наблизити його до розуміння українського чи російського читача. В оригіналі Дж.Д. Селінджер використовує ідіому *"to sh*t the bull for a while"*, що означає говорити про щось неважливе, перебільшувати, брехати, або ж точити ляс [Шерік 2005, 102]. Перекладачі певною мірою відходять від тексту і підбирають інші за семантикою слова. В українському перекладі створюється дещо відмінний від оригіналу образ головного героя, такого собі спекулянта, який згідно з перекладом О. Логвиненка хоче отримати якусь користь і нажитися на чомусь, що не відповідає оригіналу. У російському перекладі перекладачка вживає лексему розмовного пласту, яка несе в собі конотацію належну підлітковому спілкуванню. Дещо порізнотрактують перекладачі значення слова *"moron"*. О. Логвиненко вилучає його зі свого перекладу, тому тут відбувається стилістична втрата. Слово *"moron"* має негативний відтінок і означає *"недоумкуватий"*, *"слабоумний"*, *"ідіот"* [Шерік 2005, 99].

О. Логвиненко жодним чином не компенсує цю втрату. Р. Райт-Ковальова передає конотацію і забарвлення, вживаючи словосполучення *"умственно отсталый, вообще кретин"* і підсилюючи стилістичне забарвлення вульгаризмом, що, у свою чергу, вкотре вказує на головного героя і його манеру спілкування.

Якщо розглянути переклади українською та російською мовами паралельно, то можна зазначити, що український перекладач О. Логвиненко та російська перекладачка Р. Райт-Ковальова обирають протилежні перекладацькі стратегії. О. Логвиненко багато в чому відходить від оригіналу. Підбираючи сленгізми у перекладі, він не завжди враховує такі особливості ідіолекту підлітків, як залучення вульгаризмів, жаргонізмів, табуїзмів і сленгізмів. О. Логвиненко в багатьох випадках занадто "одомашнює" текст, він уживає велику кількість фразеологізмів, які свою чергу просто віддаляють прочитання цільового тексту від оригіналу. Перекладач інколи підбирає суржик, а саме, зрусифіковані слова для передачі сленгу. Безперечно, однією з основних причин є те, що українська мова досить довго була під впливом російської мови. І тому навіть у сучасному спілкуванні підлітків ми зустрічаємо силу-силенну слів російського походження. А якщо молодь і вживає суто український сленг,

то цебільшою мірою завдячує власне діалектному мовленню. ПерекладР. Райт-Ковальнової звикли сприймати як взірць перекладуіноземної літератури часів Радянської епохи. Хоча, російськийпереклад часом прочитується як дещо "згладжений" і більш"облітерований" текст. Р. Райт-Ковальова намагається уникатизанадто різких висловлювань, згладжуючи вульгаризми іжаргонізми. Тут ми маємо зважати на попередні етапи перекладу і, звісно, на редакторську роль також. Можливо саме редколегіязгладжувала твір, а не сама перекладачка, беручи до увагитогочасну культуру, етику та суспільні норми.

В українській мові відчувається нагальна потреба спрямувативектор перекладу на молодіжний сленг, типовий для українськихпідлітків, а також не ігнорувати власні мовні засоби на користьблизькоспорідненої російської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Т.П. Стратегії відтворення іншомовних елементів у мовленні персонажів художнього твору. – Сер. : журнал "Філологічні трактати" №4, – Суми : СумДУ, 2012. – С. 11-17.

2. Балабін В.В.Сучасний американський сленг як проблемаперекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К., 2002. – 19 с.

3. Вандышева А.В. Проблемы перевода гендерно- маркированной лексики. Проблемы прикладной лингвистики : [сборник статей Международной научно-практическойконференции]. / А.В. Вандышева. – Пенза, 2005. – С. 116-125.

4. Медвідь О.Проблема використання діалектизмів іпросторіччя в українському художньому перекладі. ДругийМіжнародний конгрес україністів : [оповіді і повідомлення (Львів, 22- 28 серпня 1993 р.)]. / О. Медвідь. – Львів, 1993. – С. 272-277.

5. Некряч Т.Є., Копильна О.М. Відтворення контамінованої мовив українських перекладах. Проблеми семантики, прагматики такогнітивної лінгвістики : [Зб. наукових праць. Вип. 1] / Т. Є. Некряч, О. М. Копильна. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2002. – С. 155-159.

6. Олексійчук Ю.В. Гендерні особливості перекладусинтаксичних структур : [Зб. наук. пр.] / Ю. В. Олексійчук. – Острог. : Нац. ун-т "Остроз. Акад", 2001 – Випуск №7. – С. 111-124.

7. Сизова О.Ф. Особливості відтворення в перекладі гендерноїідентичності суб'єкта жіночого поетичного дискурсу (на

матеріалів англійською мовою з української) : [Текст] : дис. канд. філол. наук. / О. Ф. Сизова. – К., 2007. – С. 242.

8. Щербак А. Біфункціональність іноземного акценту в художньому мовленні як проблема перекладу : [Наукові записки]. / А. Щербак. – Сер. : "Філологічні науки" № 81, 4., 2012. – С. 346-350.

Колос Юлія Зіновіївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія (Переклад)»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент, завідувач кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

TYPES OF MACHINE TRANSLATION TOOLS

No sphere of human activity can do without the help of IT today. Translator's work is not an exception. And although there is a widespread opinion among translators that machine translation only harms the result, and that a really good specialist can do the translation without any help of computer (in the way the famous translators such as L. Bahutdarov, E. Miram and R. Minyar-Byeloruchev did decades ago), we must accept the fact that the modern world sends us a lot of challenges that we must respond to.

The first problem is constant lack of time. Translators often receive orders impossible to fulfill because of very short terms of time. ICT can improve translator's work and shorten the time spent on translation.

The second difficulty is that not all documents for translation today are in printed form or in form of textual document, which can be edited. Today the translator has to work with different formats of files such as .html, AutoCad-files, .pdf-files, different schemes, diagrams, presentations, databases etc.

The other problem for a translator is so-called "terminological explosion", caused by onrush of technology and science, and the need to maintain terminology consistency within a text and across relevant texts. In this aspect there is a wide range of terminology management software to help the translator.

According to this classification, mentioned in the works of Michael Rosner, John Hutchins, Jeffrey Allan and other researchers, translation falls into 4 main types:

1. (FA)MT - Fully Automatic Machine Translation – is an autonomous procedure capable of carrying an arbitrary text from one language to another with human intervention only in the final revision [1].
2. HAMT – Human Assisted (Aided) Machine Translation – refers to the human translator supplying limited information to “fill out” the machine translation. The required human assistance may take place before machine processing begins, during the translation process, or afterwards [2, p. 99].
3. MAHT – Machine Assisted (Aided) Human Translation – the chief role belongs to the human translator, he creates the translation. The computer tools which may be helpful include: translation memory managers, spell and grammar checkers, terminology managers, e-dictionaries and encyclopedias, full-text search tools (or indexers), search engine machines (allow seeing usage of word in context), project management software etc.

Translation memory managers divide the text into units (segments – usually sentences) and store the original segment and its translation to the translation memory database. During the translation the system finds segments which have been translated before and are identical or alike with the one which is being translated (in this case it is called “fuzzy match”).

The last type of translation is

4. HT – Human Translation – computer is used mostly as text editor.

In conclusion, we may name the following functions of ICT in translation:

- information support (e-dictionaries, e-encyclopedias, Internet etc.);
- communication with customer, colleges (e-mail, instant messaging, Skype etc);
- translation itself (MT and TM programs);
- text editing (text editors, spell and grammar checkers);
- converting of files and printed texts into editable electronic form (file converters, OCR programs);
- work planning (schedulers, project managers) etc.

1. Rosner, Michael. *Machine Translation and Human Translators* // *The Sunday Times* (Malta), 25 April 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mt-archive.info/Rosner-2004.pdf
2. Chan Sin-wai. *A Dictionary of Translation Technology*. – The Chinese University press. – Hong Kong. – 2004. – 457 p.

Корносенко Оксана Костянтинівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Данилюк Людмила Всеволодівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ

Семантична деривація – процес породження нових значень слів, який призводить до зміни їх семантичної структури і впливає на всю лексико-семантичну систему мови [1]. Отже, в основі семантичного терміноутворення лежить зміна смислу слова. Це продуктивний спосіб утворення нових назв та різноманітних понять, оскільки загальноживане слово, яке переосмислюється, виступає у ролі нового науково-технічного терміну. Семантичну деривацію різних терміносистем неодноразово досліджували учені Л. Алексеева, Т. Бевз, І. Дегтярьова, Т. Канделаки, В. Павел, І. Павлюк, Г. Пауль Н. Тропіната ін.[1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Ґрунтовне вивчення семантичної деривації фітнес-термінів здійснила учена І. Павлюк. Вона детально дослідила структурно-семантичні характеристики англійської фахової лексики фітнесу, зокрема: терміни сучасного фітнесу, утворення термінологічних ґнізд у мові фітнесу, структурні особливості й склад англійської терміносистеми фітнесу, моделі термінів-словосполучень тощо. Але, на нашу думку, особливості семантичної деривації термінів у галузі фізичного виховання та спорту досліджено недостатньо[6].

Мета – дослідити особливості семантичної деривації термінів у галузі фізичного виховання та спорту, зокрема проаналізувати термінологічну лексику фахової мови галузі фізичного виховання і спорту

та виявити метафоричні утворення, в основі яких лежить схожість ознаки понять або схожість кількох ознак.

Алгоритм перенесення найменувань передбачає опис семантичних ознак слова, які роблять можливим його застосування для нових предметів, процесів та явищ. Для створення нового терміну використовуються вже існуючі лексичні одиниці іншої термінології, що називається ретермінологізацією. Мета ретермінологізації – перенесення існуючого терміну з однієї галузі пізнання на іншу з повним або фрагментарним переосмисленням [6].

Семантична деривація термінів – поширене явище, яке повною мірою стосується й галузі фізичного виховання та спорту. На семантичну деривацію термінів впливають такі фахові та позафахові фактори, як виникнення нових понять, явищ, предметів, які вимагають означення в терміносистемі, зміна уявлень про ту чи іншу дефініцію.

Аналіз внутрішньої форми слова потребує обґрунтування процесів номінації, тобто комплексу лінгвістичних проблем, пов'язаних з найменуванням. Внутрішня форма – цеознака, яка послужила поштовхом для створення назви (імені), нового лексичного значення [9, с. 85]. Учений В. Павел зауважує, що номінація може проходити у вигляді прямої (первинної) або непрямої (вторинної) номінації. Усі вторинні найменування будуються на основі того значення слова, назву якого використовують у оновленого для нього значення, тобто зі складу первинних означень вилучають мотиваційну ознаку, що виконувала функцію внутрішньої семантичної мотивації, як один із перших процесів позначення предметів [5, с. 8, 38]. На це ж указує і молодогограматик Г. Пауль, який зробив припущення про те, що нове значення з'являється внаслідок «відхилення оказіонального значення від узувального, в котрому міститься «зародок» дійсної зміни слова» [7, с. 103–106].

Отже, метафорична номінація потребує певної тотожності нової реалії з уже існуючою. Знання законів пізнання допомагає простежити процес семантичного розвитку слова: рух від конкретного, як результат живого споглядання, до абстрактного характеризує розвиток багатьох слів, які отримали вторинне значення в результаті метафоричної зміни смислів. Таким чином, метафоричний характер взаємовідносин між загальноприйнятими власними назвами, дефініціями чи термінами зумовлює схожість, що знаходить відображення у подібності значень. Метафоричне термінотворення, нова мовна одиниця – метафоричний

термін, наближений до своєрідного семантичного розгортання, тому що функціонує у тексті як інтерпретант нового наукового поняття[2; 8].

І.Б. Павлюк вивчаючи сферу функціонування термінів, щоотримали нове значення завдяки метафоризації виділяє такі групи:

1) терміни, які пройшли етап детермінологізації та одночасно функціонують у вихідному термінологічному полі без змін;

2) терміни, які не є поширеними у загальноновживаній мові.

У першому випадку метафора зв'язує лексичні одиниці двох мов (фахової мови та загальноновживаної мови), у другому – лексичні одиниці однієї мови (фахової мови)[1].

З метою виявлення метафоричних основ для перенесення і створення метафоричних моделей, які функціонують у фаховій мові галузі фізичного виховання і спорту нами проаналізовано термінологічну лексику. У результаті дослідження було виявлено метафоричні утворення, в основі яких лежить схожість ознаки понять або схожість кількох ознак:

– метафора за формою: plate – диск штанги, від plate – тарілки, столового прибору; frame – тілобудова та шина для імобілізації кісток та суглобів, від frame – каркас; apple-shapedobesity – ожиріння в районі живота або чоловічий тип ожиріння, від apple – яблуко; washboard – худа, анорексична людина, від washboard – дошка для прання; bridge – «міст», тобто вправа для зміцнення м'язів спини і розтягування м'язів живота, від bridge – міст як архітектурна споруда тощо;

– метафора за функціональною подібністю: dip – згинання та розгинання рук в упорі на брусах, від dip – коротке занурення; flush – гіперемія внаслідок інтенсивного тренування, від flush –прилив води; press – жим штанги, м'язи живота, від press – натискання, стиснення; windmills – вітряк, вправа для розминки м'язів спини і плечей, від windmill – вітряк; windsprint – біг з прискоренням, від wind – поривчастий вітер тощо;

– метафора за схожістю ознак: junkfood – неповноцінна їжа, від junk – непотрібні речі, мотлох, барахло;bulk – міцне тіло, від bulk – велика кількість або маса; emptycalorie – висококалорійна їжа із низьким вмістом поживних речовин, від empty – порожній; pyramidsystem – система тренування, коли навантаження поступово збільшується, а кількість повторень зменшується, від pyramid – піраміда тощо;

- метафора за схожістю з тваринами: butterfly – стиль у плаванні, butterflies – нервові тремтіння, butterflymachine – тренажер, для зіцненнямязів грудей, під час виконання вправ рухи руками нагадують політ метелика, від butterfly – метелик; charley-horse – судомо верхньої частини стегна, від horse – кінь (тварина), frogstretch – розтягування-жабка, від frog – жаба;
- метафора за подібністю назви місця: core – тулуб, від core – серцевина, центральна частина чогось; peak – найвища точка фізичної підготовленості, від peak – вершина гори; plateau – стадія, коли нема очевидного прогресу, від plateau – плато, плоскогір'я; threshold – гранична величина, від threshold – поріг[1; 6; 9; 10].

Таким чином, нами з'ясовано, що вивчення термінів у галузі фізичної культури і спорту, які утворені способом семантичної деривації, відбувається за загальноприйнятими законами семантичного розвитку. Це означає, що нове термінологічне значення повинно мати тісний зв'язок із базовим словом, на основі якого воно утворилось. Також виявлено, що найпоширенішим шляхом утворення нового терміну є метафоричне перенесення, що може здійснюватися за формою, функціональною подібністю, схожістю ознак, схожістю з тваринами, подібністю назви місця.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 250 с.
2. Бевз Т. Загальні закономірності семантичної деривації / Т. Бевз // Наукові записки. – Випуск 35. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вінниця. – С. 3-7
3. Дегтярева И. А. Исследование современного содержания и развития терминов литературоведения: на материале английской и русской литературоведческой терминологии : дис. . канд. филол. наук: 10.02.19. / Ирина Александровна Дегтярева. – М., 2002. – 194 с.
4. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т.Л. Канделаки. – М.: Наука, 1977. – 167 с.

5. Павел В. К. Лексическая номинация: на материале молдавских народных говоров / В. К. Павел. – Кишинев : Штиинца, 1983. – 231 с.
6. Павлюк І. Б. Фахова мова фітнесу (на матеріалі англomовних лексикографічних джерел та спеціальних текстів) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ірина Богданівна Павлюк; ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – Івано-Франківськ, 2016. – 245 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – 500 с.
8. Тропіна Н. П. Семантична деривація в сучасній російській мові : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.02 / Н. П. Тропіна; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2004. – 36 с.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / під гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
10. FFDDE: Kent M. Food and Fitness. A Dictionary of Diet and Exercise / Michael Kent. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1997. – 356 p.

Корчан Леонід Миколайович
студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ВАРІАНТНІСТЬ МОВИ

Варіантність мови – це насамперед спосіб її існування як системи, її фундаментальна властивість, що виявляється на всіх рівнях функціонування мовних одиниць (фонем, морфем, лексем, синтаксем, конструкцій, речень, фраз). Питання про варіантність є одним з найскладніших у сучасному мовознавстві. Воно тісно пов'язане з теоретичним осмисленням мовної еволюції. Серед найменш розроблених проблем варіантності – проблема взаємозв'язку лексичної й граматичної

семантики в реченнях-висловленнях, проблема „семантичного інваріанта” тощо. Вивченню проблеми варіантності присвячені праці багатьох мовознавців, як-от: Л.Зайцевої, Т.Кожевникової, Н.Семенюк, С.Терехіної, Є.Шендельс, З.Іваненко, І.Вихованця, Н.Гуйванюк, Л.Литвин та ін.

У ході аналізу з’ясовано семантико-синтаксичні відмінності компонентів речення перекладів при дотриманні відповідності змісту й форми, відтворення тонких нюансів стилю оригіналу, його національного колориту, використання з цією метою всього різнобарв’я мовних ресурсів – вимоги, які ставить теорія перекладу художньої літератури. Будь-яке спілкування передбачає певне декодування повідомлення. Зрозуміло, що при спілкуванні представників різних культур будь-який переклад виявляється особливо складним. Без заглиблення в традиції й саму душу кожної з мов перекладачеві аж ніяк не обійтися. Іван Франко висловлював думку, яка сьогодні вже є незаперечною: з близьких мов перекладати нелегко.

Вивчаючи здатність мовних конструкцій до реалізації інформації про позамовну дійсність, Г.Золотова окреслює їх як процес, зміст якого безпосередньо співвідноситься з мисленням та процесом комунікації [2, с.9-16]. Саме діяльність мовця, який, відповідно до свого задуму або комунікативної ситуації, відображає дійсність і через конкретне висловлення (речення) вербалізує її [1, с.112]. Виходячи з вимог щодо розуміння загальної комунікативної функції синтаксису, виразником таких процесів є речення, головна комунікативна одиниця. Вона виступає одиницею як мови, так і мовлення. Як влучно висловився С.Кацпельсон, це багатоаспектна одиниця, чия багаторівнева природа зумовлена тим, що ментальний „рух” від смислового образу ситуації до її маніфестації в реченні – це не механічна процедура, а перехід над „океаном” універсального змісту думки „на човні словесного мислення конкретної мови” [3, с.4].

Вивчення формально-семантичних співвідношень відбувається також у межах речення в якому з’ясовуються функції окремих синтаксичних одиниць та їх роль як складників у побудові речення [2, с.9-16]. Ще О.Потебня зазначав, що зміст речення виражають граматично оформлені слова, що позначають предмети (іменники), дії (дієслова), властивості (прикметники). Вчений зауважував, що ця особливість і визначає відмінності між частинами мови, які полягають „не в змісті, а в способі його представити” [7, с. 88]. Отже, кожне слово в реченні є

виразником якоїсь ознаки, проте різні слова відображають її по-різному. До змісту речення входять не тільки поняття про певні реалії та дії, а й синтаксичні функції слів, що мають певну граматичну форму (тобто синтаксему). Отже, мав рацію О.Потебня, що „у будь-якому реченні, крім форми, немає нічого, так що, віднявши форму, ми знищуємо речення флексивних мов” [7, с. 72]. Більшість учених сходяться на тому, що загальна семантика речення – це комплекс взаємопов’язаних смислів, які виражаються як компонентами його структури, так і синтаксичними відношеннями та зв’язками між цими компонентами.

На основі порівняльного аналізу словосполучень та речень текстів-перекладів, зроблених українською мовою, того самого тексту-оригіналу (російською мовою) ми виявили наступні **варіантні синтаксичні трансформації**: 1) синтаксичне уподібнення; 2) граматичні заміни; 3) членування речення; 4) об’єднання речень; 5) доповнення; 6) опущення; 7) заміна порядку слів.

1. Синтаксичне уподібнення. У перекладознавстві синтаксичне уподібнення трактується як спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу. Цей тип „нульової” трансформації застосовується у тих випадках, коли в мові оригіналу та в мові перекладу існують паралельні синтаксичні структури на рівні синтаксем [6, с.118]. Користуючись таким видом трансформації, різні перекладачі передають зміст висловлення оригіналу адекватно, але не абсолютно тотожно. Тому спостерігаємо деякі відмінності у відмінкових та прийменниково-відмінкових формах, що співвідносні як засоби вираження синтаксем у паралельних текстах перекладу, що передають різні семантико-синтаксичні відношення. Наприклад:

1) на рівні предикативних синтаксем(суб’єктних та предикатних), що утворюють граматичну основу речення:

а) головний член номінативного речення:

Н.в.// в+М.в.: *Яке повне розкошіє і солодкої знемоги українське літо!* (3, с.4) // *Скільки пишноти й солодкої знемоги в українському літі!* (4, с.208);

б) іменний складений присудок:

на+З.в.// О.в.: *...зелені пляшки й чарки на столах у шинкарок перетворилися на огненні*(2, с.157) // *...зелені пляшки і чарки на столах у шинкарок стали огненними*(3, с.11) ;

в) нерозкладне словосполучення із значенням суб'єкта:

серед+Р.в.// з+Р.в.: ...говорив **один серед натовпу** (2, с.168) // ...говорив **одинз натовпу**(3, с.18);

2) на рівні об'єктних синтаксем (із значенням прямого і непрямого об'єкта):

Р.в.// за+Р.в.: ...увійшли раніше **самогохазяїна** (2, с.162) // ...увійшли **перше за самогохазяїна** (3, с.14);

Р.в.// З.в.: ...лузати **свого соняшника** (2, с.148) // ...лузати **свій соняшник** (3, с.5); ...приміряю **очіпка**(2, с.175) // ...приміряю **очіпок**(3, с.23);

Р.в.// О.в.: ...від одного змаху **смичка музики** (2, с.176) //...від одного удару **смичком музики** (3, с.24);

зі+О.в.// від+Р.в.:...розлучитися **зі своїми снами** (2, с.169) // ...відірватись **від своїх снів** (3, с.19);

З.в.// Р.в.: ...наспівуючи **улюблену свою пісню** (2, с.175) // ...наспівуючи **улюбленої своєї пісні** (3, с.23);

з+Р.в.// Р.в.:...перехиляючи **з глиняного кухля** (2, с.163) // ...перехиляючи **глиняного кухля** (4, с.224);

З.в.// О.в.: ...бабі, **щопродавала бублики** (3, с.14) // ...бабі, **щоторгувала бубликами** (4, 223);

О.в.// З.в.: ...зіскоса **дивлячись на нього хмурими очима** (2, с.150) // ...наводячи на нього **скоса свої похмурі очі** (3, с.8); **Куди ж ти дивився дурними очима своїми** (2, с.156) // **Куди ж ти заховававдурнячі очі свої** (3, с.10);

за+О.в.// по+З.в.:...**прийду до тебе за свиткою** (2, с.164) // ...**прийду до тебе по свитку** (3, с.16);

на+З.в.// О.в.:...**замінити їх на інші**(2, с.148) // ...**замінити їх іншими** (3, с.5);

у+З.в.// О.в.:...**замараним у тютюнище носом** (2, с.156) // ...**закаленим тютюнищем носом** (3, с.11);

по+М.в.// з+Р.в.:...**помітно було по тому** (2, с.162) // ...**можна було бачити з того** (3, с.14);

у+З.в.// по+М.в.:**Щоб твоєму батькові горшком у голову грюкнуло!** (2, с.149) // **Щоб твого батька горшком по голові стукнуло!** (3, с.5);

3) на рівні адресатних синтаксем:

Д.в.// З.в.:**Щоб твоєму батькові горшком у голову грюкнуло!** (2, с.149) // **Щоб твого батька горшком по голові стукнуло!** (3, с.5);

4) на рівні атрибутивних синтаксем:

Р.в./ з+Р.в.:...*в сивій решетівського смушку шапці* (2, с.148) // ...*в сивій з решетівського смушкашапці* (3, с.5);

з+Р.в./ Р.в.:...*та це обидві пташкиз одного гнізда* (2, с.172) // ...*то це одного гнізда обидві пташки* (3, с.21);

серед+Р.в./ з+Р.в.: ...*найштуркарніші руки серед усього Свиного роду* (2, с.160) // ...*наймайстерніші руки з усього Свиного роду* (3, с.13);

від+Р.в./ Р.в.: ...*підіймаючи черепок від горшка* (2, с.168) // ...*підіймаючи черепок горшка*(3, с.18);

Р.в./вкупі з+О.в.:...*продавщицябубликів*(2, с.152) // ...*баба з бубликами* (3, с.14);

Д.в./ в(у)+Р.в.:...*жижжкийому затрусилась* (2, с.176) // ...*жижжикив нього затрусилась* (3, с.24);

верст на+З.в./ верст за+З.в.:...*илях, верст на десять до містечка Сорочинці* (2, с.145) // ...*илях, верст за десять до містечка Сорочинці* (3, с.4);

5) на рівні локативних синтаксем:

зо+Р.в./ в+Р.в./ з+Р.в.: ...*кипів народом, що поспішав за усіх ближчих і далеких хуторів на ярмарок* (2, с.145) // ...*кипів народом, що поспішав в усіх околишніх і далеких хуторів на ярмарок* (3, с.4) // ...*кипів народом, що поспішав з усіх околишніх і далеких хуторів на ярмарок* (4, с.208);

межи+Р.в./вкупі з+О.в.:...*дрімав Черевикпід укритою соломою кумовою повіткою, межи волів й мішків борошна та пшениці* (2, с.169) // ...*дрімав Черевик у вкритій соломою кумовій повітці, вкупі з волами, мішками борошната пшениці* (3, с.19);

під+О.в./ коло+Р.в.:...*тулився під тином* (2, с.160) //...*тулився коло тину*(3, с.13);

серед+Р.в./ у+М.в.: ...*охоплять вас серед вихору*(2, с.150) // ...*охоплять вас у вихрі*(3, с.7);

О.в./ по+З.в.:...*мандрують його безкрайністю* (2, с.145) // ...*мандрують по його безкрайності*(3, с.4);

під+О.в./у+М.в.:...*дрімав Черевик під укритою соломою кумовою повіткою, межи волів мішків борошна та пшениці* (2, с.169) // ...*дрімав Черевик у вкритій соломою кумовій повітці, вкупі з волами, мішками борошната пшениці* (3, с.19);

в(у)+М.в.// на+М.в.:...обікрав **в дорозі** (2, с.166) // ...обікрав **на дорозі** (3, с.16) // ...обікрав **у дорозі** (4, с.226);

в+М.в. // на+М.в.:...що за тишний літній день **в Україні** (2, с.144) // ...який розкішний літній день **на Україні** (3, с.3);

6) на рівні причинових синтаксем:

від+Р.в.// з+Р.в.:Черевик **від радості**остовнів... (2, с.174) // Черевик **з радості**остовнів... (3, с.22);

з+Р.в.// через+З.в.:...нудьгуючи **з своєї неволі** (3, с.4) // ...наче нудьгуючи **через свою неволю** (4, с.208);

О.в.// з+Р.в.// через+З.в.:...наче нудячись **своєю неволею** (2, с.145) // ...нудьгуючи **з своєї неволі** (3, с.4) // ...наче нудьгуючи **через свою неволю** (4, с.208);

за+О.в. // Р.в.:...безжурний батько її **здав, за чим** прийшов він (2, с.176) // ...безжурний батько її **здав, чого** прийшов він (3, с.24);

під+О.в. // від+Р.в.:...одступаючи **під сильним натиском** (2, с.156) // ...відступаючи **від сильного натиску** (3, с.11);

від+Р.в. // О.в.:...спантеличений **від такого рясного випалу** (2, с.149) // ...спантеличений **таким сильним залпом** (3, с.6);

7) на рівні темпоральних синтаксем:

Р.в.// в(у)+З.в.:Це чарівне слово змусило його **тієї ж хвилини приєднатись** до двох негоціантів... (2, с.151) // Це магічне слово змусило його **в ту ж хвилину** приєднатись до двох негоціантів... (3, с.8);

за+З.в.// через+З.в.:...за яку **годину** я буду в тебе (2, с.174) // ...через **годину** я буду в тебе (3, с.22); ...якраз **за рік** (2, с.164) // ...якраз **через рік** (3, с.16);

за+З.в.// у+З.в.:...за **цей час** віз уже від'їхав (2, с.149) // ...віз **у цей час** від'їхав (4, с.211);

під+З.в.// над+З.в.:...одного **разу, отак** **під вечір** (2, с.165) // ...одного **разу, над вечір** (3, с.16);

8) на рівні синтаксем способу дії:

в(у)+З.в. // О.в.: ...схопив **хтось у дужі руки** (2, с.171) // ...схопив **хтось дужими руками** (3, с.20);

О.в.// на+З.в.:...розсипатись **порохом** (2, с.159) // ...перетворити **на порох** (3, с.12);

9) на рівні компаративних синтаксем:

над+З.в.// за+З.в.:...жадає від вас поживи **над усі пампушечки й галушечки солодшої** (2, с.161) // ...прагне від вас поживи, солодшої **за всі пампушечки й галушечки** (3, с.13);

Окрему групу формально-семантичних співвідношень становлять ті в яких відбулася зміна характеру семантико-синтаксичних співвідношень:

1) на рівні зміни відношень:

а) об'єктні // локативні:

О.в.// на+З.в.:...запаслися **ночівлеюв хатах** (3, с.14) // ...запаслися **на нічпритулком у хатах** (4, с.223).

2. Граматичні заміни. У перекладознавстві такий спосіб перекладу, трансформує граматичну одиницю оригіналу в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні може піддаватися граматична одиниця будь-якого рівня: словоформа (синтаксема), частина мови, член речення, речення певного типу [6, с. 118]. Передусім при порівнюванні одиниць мови паралельних текстів перекладу також спостерігаємо розбіжність у граматичних формах числа, роду іменних частин мови, часових і способових форм дієслова, частиномовної приналежності:

1) варіанти граматичного числа без зміни позиційної структури речення:...пускають **бабі** осідлати себе (2, с.159) // ...дозволяють **бабам** загнудати себе (4, с. 219); ...золоті снопи **хлібів** (2, с.145) // ...золоті снопи **хліба** (3, с.4); ...**чорти** б мене взяли (2, с.156) // ...**чорт** би мене взяв (3, с.10); ...ударивши**по плечах** нашого парубка (2, с.157) // ...ударивши **по плечу** нашого парубка (3, с.11); ...ухиляючись від його **вимахів** (2, с.169) // ...ухиляючись від **вимаху** рук його (3, с.19);

2) варіанти граматичного роду:...який розкішний літній **день** (3, с.3) // ...яка розкішна літня **днина** (4, с.207); ...чия мандрівна лавка стояла поруч із яткою **шинкарки** (2, с.162) // ...пересувна крамниця яка стояла поряд із яткою **шинкаря** (3, с.14) ; ...достань-но там у возі **баклажку**... ми посушимо **її** з добрими людьми (2, с.163) // ...дістань-но там у возі **баклажок**... ми хильнемо **його** з добрими людьми (3, с.14); ...звичним малоросійським **світником** (2, с.168) // ...звичайною українською **світницею** (3, с.18);

3) варіантність часових форм дієслова:

дієприслівник минулого часу// дієприслівник теперішнього часу:...не довго **думаючи** (2, с.166) // ...не **думаючи** довго (3, с.17);

4) частиномовна варіантність, що призводить:

а) до зміни в позиційній структурі речення:

іменник // дієслово: ...зникли зовсім, разом з *настанням* ранку (2, с.169) // ...зникли зовсім, як тільки *настав* ранок (3, с.19); ...пішла в *танець* (2, с.175) // ...почала *танцювати* (3, с.23);

дієслово:// іменник: ...чайка *кигиче* (2, с.144) // ...*кигикання* чайки (3, с.3);

іменник // дієприслівник:...як *перекупки у сварці* кидалися лайкою (2, с.151) //...як, *посварившись*, перекупки перекидалися лайкою (3, с.7);

особова форма дієслова// безособова:...якої ще ви поживи *хочете* (2, с.161) // ...якої вам ще поживи *хочеться* (3, с.13);

б) беззміни синтаксичної позиції у структурі речення:

прикметник // іменник: ...*доччине* личко (2, с.146) // ...личко *дочки* (3, с.5); ...на *Черевиковій* голові (2, с.168) // ...на голові *вЧеревика* (3, с.18);

в) до зміни статусу реченнєвої структури:

- простого неускладненого // простого ускладненого речення:

дієприкметник // дієприкметниковий зворот:...поглядаючи на *покладені* під стелею дошки (2, с.163) // ...поглядаючина дошки, *накладені* під стелею (3, с.14);

дієприкметник // дієприслівниковий зворот:...кум з *роззявленим* ротом (2, с.167) // ...кум, *роззявивши* рота (4, с.227);

- простого речення // складного речення:

складне слово // підрядне речення:...*бабі-бублейниці* (2, с.162) // ...*бабі, що продавала бублики*(3, с.14);

дієприкметник // підрядне речення:*Ранкова свіжість* стелилась над *пробудженими* Сорочинцями (2, с.169) // *Ранковий холодок* віяв над Сорочинцями, *що прокинулися від сну* (3, с. 19);

3. Членування речення. За умови використання такого виду трансформації синтаксична структура речення оригіналу в перекладі перетворюється на дві або більше предикативних одиниць. Трансформація членування призводить або до перетворення простого речення мови оригіналу в складне речення мови перекладу, або до перетворення простого чи складного речення мови оригіналу на два й більше самостійних речення у мові перекладу [5, с. 118]. Наприклад:

1) *Невгамовна жінка... та ми й забули, що й вона тут сидить...* (2, с.146) // *Невгамовна дружина!.. Та ми й забули, що й вона тут*

сидить... (3, с.5). Порівн.: *Неугомонная супруга... но мы й позабыли, что й она тут же сидела...* (1, с.24);

2) *Ти подумав би краще, як шиеницю з рук збути; гарний, мабуть, і жених той!* (3, с.10) // ***Ти краще подумав би, як шиеницю тую збути з рук. Гарний, мабуть, і жених той!*** (2, с.156). Порівн.: *Ты подумал бы лучше, как шиеницу с рук сбыть; хорош должен быть и жених там!* (1, с.29);

3) *Та хоч би й справді сатана: що сатана?* (3, с.15) // ***А хоч би й справді сатана! Що нам сатана?***(2, с.163). Порівн.: *Да хоть бы й в самом деле сатана: что сатана?*(1, с.34);

4) *Кум з роззявленим ротом скам'янів; очі його витріщились, начебто хотів ви стрільнути* (3, с.17) // ***Кум, роззявивши рота, вкляк. Очі його витріщились, наче хотіли стрельнути*** (4, с.227). Порівн.: *Кум с разинутым ртом превратился в камень; глаза его выпучились, как будто хотели выстрелить...*(1, с.36);

5) *Стій, тут лежить щось; світи-но сюди!* (3, с.18) // ***Стривай, тут лежить щось. А посвіти-но сюди*** (4, с.229). Порівн.: *Стой! здесь лежит что-то; свети сюда!* (1, с.37).

У складному реченні зв'язок між двома пропозиціями тісніший ніж у кореферентні передачі надфразною єдністю – поєднанням кількох речень, об'єднаних змістом.

4. Об'єднання речень.Ця трансформація протилежна попередній, при якій синтаксична структура в оригіналі перетворюється шляхом з'єднання двох простих речень в одне складне у мові перекладу [6, с. 118]. Коли один перекладач перекладає адекватно оригіналові, інший перекладач може об'єднати два речення із тексту оригіналу. Наприклад:

1) *На ньому – ні хмаринки. В полі – ні звуку.* (3, с.3) // ***На ньому – ні хмаринки; в полі – ні звуку.***(4, с.207). Порівн.: *На нем ни облака. В поле ни речи*(1, с.23);

2) *Вашому племені все б бариші тільки. Підвести та обдурити доброго чоловіка* (3, с. 11) // ***Вашому кодові все б вигода тільки; ввести в оману та ошукати доброго чоловіка*** (4, с.219). Порівн.: *Вашему племені все бы корысть только. Поддеть да обмануть доброго человека*(1, с.30);

3) *Як це можна, щоб чорта впустив хто-небудь у шинок? Адже в нього ж є, хвалити бога, і кігті на лапах, і ріжки на голові* (3, с.15) // ***Як це можна, щоб чорта хтось-то впустив у шинок: та в нього ж єсть,***

хвалити Бога, і кігті на лапах, і ріжки на голові (2, с.164). Порівн.: *Как можно, чтобы черта впустил кто-нибудь в шинок? Ведь у него же есть, слава Богу, и когти на лапах и рожки на голове* (1, с.34);

4) *Вам би веретено в руки, та й посадити за гребінь! Один хтось, прости Господи, мабуть, угрівся* (2, с.165) // *Вам би веретено в руки, та й посадити за гребінь: один хто-небудь, може, прости Господи...* (3, с.16). Порівн.: *Вам би веретено в руки, да и посадить за гребень! Один кто-небудь, может, прости господи...* (1, с.35);

5) *Один хтось, прости Господи, мабуть, угрівся...Під кимось ото ослін заскрипів, а всі й зірвалися як навіжені!* (2, с.165) // *То, може, один хтось, прости Господи, теє...під кимось ото ослін заскрипів, а всі й зірвалися як навіжені* (4, с.226). Порівн.: *Один, кто-небудь, может, прости господи... Под кем-небудь скамейка заскрипела, а все и метнулись как полоумные!* (1, с.35).

5. **Доповнення.** При такому виді трансформації реченнєвих структур з певних причин відбувається введення додаткових слів. Можливі розходження в структурі за умови, що більш стислі речення вимагають більш розгорнутого вираження думки. Відсутність відповідного слова або відповідного лексико-семантичного варіанта даного слова також є причиною введення додаткових слів при перекладі. Часто доповнення сполучають з іншими видами граматичних трансформацій, найчастіше із заміною частин мови. Наприклад:

доповнення прикметником: ...стаючи на *рівні* ноги (2, с.160) // ...підводячись на ноги (3, с.13). Порівн.: *подымаясь на ноги* (1, с.32);

доповнення займенником: ...як мовляв *небіжчик отець наш протопоп* (2, с.164) // ...як казав *небіжчик отець протопоп* (3, с.13) . Порівн.: *по выражению покойного отца протопоба* (1, с.32). Подекуди доповнення неозначено-особового речення призводить до синтаксичного статусу речень: ...ніби *хтось* душить його (2, с.168) // ...ніби душать його (3, с.18). Порівн.: *как будто давят его* (1, с.37);

доповнення діссловом: ...і зник, як у воду (3, с.16) // ...і щез, як у воду *впав* (4, с.225). Порівн.: *и пропал, как будто в воду* (1, с.35). Порівняльний зворот простого ускладненого речення співвідносний з підрядною частиною складного речення.

доповнення прислівником:
часу: ...та що там *довго* думати (2, с.173) // ...та що там думати (3, с.22). Порівн.: *да что думать* (1, с.41);

місця: ...замислилась Параска, сидючи в хаті коло столу (2, с.174) // ...задумалась Параска, сама сидючи в хаті (3, с.23). Порівн.: задумалась Параска, одна, сидя в хате (1, с.41);

способу дії: ...другий циган, буркочучи собі під ніс, звівся на ноги (2, с.168) // ...другий циган, буркочучи про себе, звівся на ноги (3, с.18). Порівн.: другой цыган, ворча про себе, поднялся на ноги (1, с.37);

6. Опущення. При використанні такого виду трансформації відбувається опущення яких-небудь елементів у словосполученнях чи реченнях. Часто опущення сполучається з іншими видами трансформацій, найчастіше із заміною частин мови (так само як при доповненні). В основі цього явища лежать типові знання носія мови (перекладача), які дають змогу йому говорити з певними недомовками, що без зусиль сприймають носії мовної культури мови перекладу [6, с. 118]. Наприклад:

опущення іменників: ...роздмухав губку (2, с.168) // ...роздмухав губами губку (3, с.18). Порівн.: ...раздул губами трут (1, с.37).

опущення дісприкметників: ...падають з гуркотом на землю дошки (2, с.150) // ...з гуркотом падають скидувані на землю дошки (3, с.7). Порівн.: ...зремят сбрасываемые на землю доски (1, с.26);

опущення прислівників:

часу: Все це штуки старої відьми, що ми її з хлопцями на мосту на всі боки виляли (2, с.159) // Все це штуки старої відьми, що ми її сьогодні з хлопцями на мосту виляли на всі боки (3, с.12). Порівн.: Все это штуки старой ведьмы, которую мы сегодня с хлопцами на мосту ругнули на все бока! (1, с.31);

способу дії: ...за цей час віз уже від'їхав далеко (2, с.149) // ...віз від'їхав у цей час досить далеко (3, с.6). Порівн.: ...на воз отъехал в это время довольно далеко (1, с.25).

7. Заміна порядку слів. При такому виді трансформації відбувається зміна розміщення (порядок розташування) мовних елементів у тексті перекладу [6, с. 118]. Ми порівняли розміщення мовних одиниць кількох текстів перекладів того самого фрагменту тексту оригіналу. Наприклад:

зміна позицій підмета та присудка: ...тут він звернувся до гостей (2, с.163) // ...при цьому звернувся він до гостей (3, с.15); ...був би я собачий син, якби не дав би йому дулю (3, с.15) // ...собачий син був би я, якби йому не дав би дулю (4, с.224); ...здавалось, ніби щось її душить (2, с.166) // ...почувала, що її душить щось (3, с.17); // ...швидше зійде пісок

на камені (2, с.175) // ...**швидше пісок зійде** на камені (3, с.23); ...**тут вона встала** (2, с.175) // ...**тут встала вона** (3, с.23);

зміна	позиції	означення	щодо	означуваного
слова: ... обертаючись і сміючись, до дочки своєї (2, с.155) // ... обертаючись і сміючись, до своєї дочки (3, с.10); ... коли я бачив на своїм віку (2, с.156) // ... коли я бачив на віку своїм (3, с.10); ... викривала похилий її вік (2, с.145) // ... доводив похилий вік її (3, с.4); ... жадає від вас поживи над усі пампушечки й галушечки солодшої (2, с.161) // ... прагне від вас поживи солодшої за всі пампушечки й галушечки (3, с.13); От бідному чортіві так стало сумно (2, с.164) // От чортіві бідному так стало сумно (3, с.15); ... ну, жиде, давай свитку мою (2, с.165) // ... ну, жиде, давай мою свитку (4, с.226);				

зміна позиції прямого додатка:...**попускають бабі осідлати себе** (2, с.159) // ...**дозволяють себе** сідлати бабам (3, с.12); ...**земліне** чуючи під собою (2, 167) // ...**не чуючи землі** під собою (3, с.17);

зміна позиції непрямого додатка в родовому, давальному, знахідному, орудному чи місцевому відмінках:...**з того часу ніхто вже нічого не купував у неї** (3, с.17) // ...**відтоді ніхто вже нічого в неї** не купував (4, с.227); ...**я оце дочці** жениха знайшов (2, с.155) // ...**я знайшов жениха дочці** (3, с.10); **Вареник застряг поповичеві в горлі...** (2, с.161) // **Вареник застряг у горлі поповичеві...** (3, с.14); ...**був би я собачий син, якби не дав би йому** дулю (3, с.15) // ...**собачий син був би я, якби йому** не дав би дулю (4, с.224); ...**тут приятелі за шапки** взялися (2, с.154) // ...**тут приятелі взялися за шапки** (3, с.9); ...**наче в барабани** б'ючи (2, с.169) // ...**наче б'ючи в барабани** (3, с.19); ...**затінену темною, що впала з русої голови, хвилю** (2, с.148) // ...**затінену темною хвилю, що впала з русої голови** (3, с.5); ...**боюсь й ногою** ступити (2, с.175) // ...**боюсь ступити й ногою** (3, с.23); ...**мабуть, над голодранцями** голодранець (2, с.156) // ...**гадаю, голодранець над голодранцями** (3, с.10); ...**свиніна довгих, як ходулі, ногах** (2, с.166) // ...**свині на ногах, довгих як ходулі** (3, с.16);

змінна позиції обставини:

часу: ...**та за цей час** віз уже від'їхав далеко (2, с.149) // ...**та віз від'їхав у цей час** досить далеко (3, с.6) // ...**та віз у цей час** від'їхав досить далеко (4, с.211); ...**відкіль недавно** полетів попович (2, с.175) // ...**звідки полетів недавно** попович (3, с.23);

місця: *Пана в дорозі* обікрав якийсь циган (2, с.166) // *Пана обікрав у дорозі* якийсь циган (4, с.226); ...дуб, як та верба, *у воду* похилиться (2, с.175) // ...дуб похилиться *у воду*, як верба (3, с.23); ...*всі існуючі на світі* свитки (2, с.154) // ...*всі існуючі свитки на світі* (3, с.9);

способу дії, міри та ступеня:...*падають з гуркотом* на землю дошки (2, с.150) // ...*з гуркотом* падають скидувані на землю дошки (3, с.7); ...чортиб мене взяли з тобою *разом* (2, с.156) //чорт би мене взяв *разом* з тобою (3, с.10); *Про строк жид зовсім* і забув (2, с.165) // *Про строк шинкар і забув зовсім* (3, с.16); Вікно *з гуркотом* брязнуло (2, с.166) // Вікно брязнуло *з гуркотом* (3, с.17);

зміна позицій словосполучення, пов'язаного підрядним зв'язком узгодження: ...довге, що падало безладно на плечі, *чорне волосся* (2, с.159) // ...довге *чорне волосся*, що пасмами спадало на плечі (3, с.12); ...*цілий день* вклонялась без потреби (2, с.162) //...вклонялась *цілий день* без потреби (3, с.14) // ...вклонялась всім без потреби *цілий день* (4, с.223);

змінна позиції однорідних членів речення:*Повгинате від важкого врожаю розлоге віття черешень, слив, яблук, груш...* (2, с.145) // *Розлоге гілля черешень, слив, яблунь, груш аж* вгинається під вагою плодів... (4, с.208);

зміна позиції звертання:*Господи, Боже ти мій, за що це така напасть на нас* (2, с.157) // *Боже ти мій, Господи, за що така напасть на нас* (3, с.11); *Чого, Грицю, зажурився?* (2, с.157) // *Чого зажурився, Грицюку?* (3, с.11).

Отже, що ж до так званих граматичних трансформацій, які стосуються заміни синтаксичної структури речення, заміни одного функціонального компонента іншим, простого речення – складним чи навпаки, об'єднання речень у надфразну єдність тощо, то, на нашу думку, їх правильніше, називати синтаксичними. Речення, які передають той самий зміст (мають ту саму пропозитивну структуру) і є співвідносними в текстах паралельних перекладів того самого фрагменту оригіналу можна вважати кореферентними. Найбільш поширеними у паралельних текстах перекладів виявилися синтаксичні уподібнення варіантних синтаксем з об'єктним, атрибутивним та обставинними значеннями.

Література:

1. Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.

2. Золотова Г.О. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Изд. 3-е / Г.О.Золотова // М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 352 с.
3. Кацпельсон С.Д. Речемыслительные процессы / С.Д.Кацпельсон // Вопросы языкознания. – 1984. – №4. – С. 4-6.
4. Коптилов В. Переводя с русского / В. Коптилов // Мастерство перевода. – Вып.9 – М.: Советскийписатель, 1973. – С.153-170.
5. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К.: Дніпро, 1973. – С.122–123.
6. Основи перекладознавства: Навч. посібник / За ред. А.Є. Нямцу – Чернівці: Рута, 2008. – 312 с.
7. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А.Потебня. – т. I-II. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.

Кейсі Чан

волонтерка програми Світ без меж, Китай

Кірстен Дік

волонтер Корпусу Миру США

OTHER ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES

I'd like to tell you about another countries, where English is the official language. At first, it's the USA. After 350 years of development the United States of America still holds the leading position in the western world. The USA is the most powerful and highly developed country in the world. What makes the USA the leader of the western world is its economical, political and military dominance over other countries.

Canada is the second largest country in the world. Only Russia has a greater land area. Canada is situated in North America. About 28 million people live in Canada. Canada is an independent nation. But according to the Constitution Act of 1982 British Monarch, Queen Elizabeth II of the United Kingdom is recognized as Queen of Canada. Canada's people are varied. About 57% of all Canadians have some English ancestry. Both English and French are official languages of the country. Other large ethnic groups are German, Irish and Scottish people.

Australia is the only country in the world that is also a continent. It's the sixth large country and the smallest continent. The country's official name is Commonwealth of Australia. The Commonwealth of Australia is a federation of states, Australia has six states and two territories.

Australia is a constitutional monarchy like Great Britain. The Britain monarch, Queen Elizabeth II is also queen of Australia and country's head of state. But the queen has little power in the Australian government.

New Zealand is an island country in the Southwest Pacific Ocean. New Zealand belongs to a large island group called Polynesia. The country is situated on two main islands — the North Island and the South Island.

Wellington is the capital of New Zealand. English is the official language of New Zealand and is spoken throughout the country.

New Zealand is a constitutional monarchy. The British Monarch, Queen Elizabeth II of the United Kingdom, is the monarch of New Zealand. Britain gave New Zealand a constitution in 1852.

New Zealand has one of the highest standard of living in the world. New Zealand's economy depends on trade with many countries — Australia, Britain and the USA.

Кузьменко Лариса Михайлівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

**МОВА ПЕРЕКЛАДУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ
МОДЕЛІ ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ: НА МАТЕРІАЛІ
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ІСТОРИЧНОЇ ХРОНІКИ
В.ШЕКСПІРА “ГЕНРІХ IV”**

У статті досліджується мова перекладу як реалізація методологічної моделі тексту перекладу. Увагу зосереджено на українському перекладі історичної хроніки В.Шекспіра “Генріх IV”, що належить видатному українському еміграційному поетові Теодосію Осьмачці, а також – на зіставленні цього перекладу з пізнішим

перекладом зазначеного твору талановитим українським радянським поетом-перекладачем Дмитром Паламарчуком. На основі аналізу мови перекладу Осьмачки ми прийшли до висновку, що його текст перекладу виявляє відповідність до естетичних і поетичних принципів експресіонізму. Цей висновок дозволяє нам стверджувати, що в Осьмаччиному перекладі історичної хроніки В.Шекспіра “Генріх IV” експресіоністський творчий метод становить істотну частину методологічної моделі тексту перекладу.

Методологічна модель тексту перекладу – це втілення у мові перекладу творчого методу перекладача, його естетичної та жанрово-стилістичної концепції тексту перекладу. Передусім, вибір твору для перекладу не може бути випадковим. За висловом А.Поповича, вибір тексту для перекладу виникає “на перехрещенні декількох зовнішніх стратегій (громадська, культурна, політична, літературна, економічна – наприклад, стан книжкового ринку і т.п.) з внутрішньою стратегією перекладача”.¹ Услід за Поповичем, ми вважаємо “вибір тексту для перекладу тією ж мірою важливим, як і вибір теми для автора оригіналу”.² Серед зовнішніх чинників, які впливають на вибір перекладачем тексту, можливо виділити три основні сфери: 1) культурно-політичні запити сприймаючого середовища, 2) жанрово-стилістична ситуація цільової літератури, 3) соціальне становище й історичний стан мови-сприймача. До внутрішніх чинників впливу на вибір тексту для перекладу ми зараховуємо інтерпретацію перекладачем вихідного тексту та інспірований нею естетичний задум перекладача.

З особливою виразністю закономірності підбору текстів для перекладу простежуються у випадку поета-перекладача, який сам має яскраву поетичну індивідуальність. Так, про українського поета і прозаїка Теодосія (Тодося) Осьмачку (1895-1962) існує думка, що він “винятково підходив для того, щоб здійснити переклад “Макбета”.³ Окрім трагедії “Макбет”, Осьмачка переклав обидві частини історичної хроніки Вільяма Шекспіра “Генрі IV” (назва хроніки подається за перекладачем), яка, хоч і меншою мірою, також тематично була йому дуже близькою. Ми приєднуємося до висновку літературознавця В.Жили, що “перекладаючи “Макбета”, Теодосій Осьмачка створив важливий твір мистецтва [...] широкого інтересу і застосування”.⁴ В чому ж полягає особливість цього перекладу? За спостереженнями В.Жили, “переклад виявляє глибоку емоційну перейнятість Осьмачки, який є надзвичайно чутливим до усіх

проявів присутніх у творі характерів. Перекладач дивиться на них із розумінням і правильно витлумачує їхні функції. Він досконало красномовний і, можливо, дещо суворий, інтерпретуючи атмосферу жаху і таємних сил, які контролюють слова та вчинки в трагедії. Осьмаччина подача “Макбета” не втрачає через свою ускладненість; це п’єса, в якій дія стрімко просувається вперед, втілюючи шекспірівську реальність, але побачену через призму почуття і розуму Осьмачки. Я помічаю в ній Осьмаччині почуття і відчуження, його манеру сприйняття і ті важливі риси, які не дають применшити величі трагедії. Переклад виконано могутньою, зворушливою мовою. Він зачаровує читача не лише завдяки окремим фрагментам [...], а й завдяки своїй переконливій цілісності”.⁵

У статті, присвяченій Осьмаччиному перекладу історичної хроніки “Генрі IV”, В.Жила, знову ж таки, наголошує на тому, що “між автором оригіналу й перекладачем помічаємо якусь внутрішню спорідненість – це доказ того, що Осьмачка не виступає тут як ремісник, який перекладає все, що йому замовлять перекласти. У нього з’являється момент творчого вибору, який він доцільно й розумно використовує”.⁶ Доказом певної закономірності у виборі Осьмачкою саме цього автора і цих творів для перекладу може бути і той факт, що у 1950-ті роки, живучи у США, він виконав свої шекспірівські переклади заново. Ці нові переклади з’явилися друком окремою книгою 1961 року у Мюнхені (видавництво “На горі”) за редакцією та із вступними статтями І.Костецького. Власні ранні переклади трагедії “Макбет”, виданої в Україні 1930 року, та історичної хроніки “Генрі IV”, над яким він працював протягом 1930-х років, Осьмачку не задовольняли не лише з огляду на мову оригіналу (на той час він гірше знав англійську, ніж двадцять років пізніше), а й з огляду на мову перекладу (він був не задоволений силою свого українського слова у передачі шекспірівського тексту).

Мюнхенське видання Осьмаччиних перекладів викликає до себе цікавість не лише в перекладознавчому, але – і передусім – у мовно-літературному аспекті. Це, без перебільшення, яскрава подія в історії української літератури, помічена, на жаль, небагатьма дослідниками. Впадає в око мовна ерудиція перекладача, якому глибоке знання і тонке відчуття української мови дозволяє створити низку вдалих неологізмів, особливо у розмовно-зниженому стилі, зокрема: *розвиразкований, охлявач, забатожена* (шкапа), *прошколений, мислюю* (тобто: мчуся), *орукавичить* (руку), *обвиванці, стрімучий, оконячений*,

оженячений, польовуха, (одержу) москотульки (тобто: віддубасять), шипгачка, набульбашений (негі дник), заводистий (тобто: заводій), веселуці (ночі) тощо. Не бракує у тексті перекладу і словотворів перекладача, які можна віднести до стилістично нейтральної лексики, як-от: відгучлива (природи ненько), (дороги) круті та звертисті й т.ін.; а також – до піднесеного стилю: бути на підслухах (тобто: підслуховувати), розтроюдене (тіло), переступці (тобто: непокірні), вагар (тобто: тягар), не мати обавищодо... (тобто: не сумніватися в...), бачність (тобто: маска), турби й труд, чувати біля... (тобто: побути біля...) тощо.

Обом перекладам – трагедії “Макбет” та історичній хроніці “Генрі IV” – попри їх жанрово-стилістичні розбіжності, властива експресивно насичена, динамічна мова. Це спостереження виявиться парадоксальним, якщо підрахувати кількість поетичних рядків у першотворі і перекладі, що й зробив В.Жила щодо названої історичної хроніки: “Генрі IV” – це довга драма, якої оригінальний текст має в собі 6388 рядків (перша частина 2942 рядки, друга частина 3446 рядків). Український переклад складається з 7279 рядків (перша частина 3571 рядок, друга частина 3708 рядків). Таким чином, український переклад на 891 рядок довший за шекспірівський оригінал. Шекспір написав “Генрі IV” віршем і прозою. Вірш ужито в головному сюжеті, де акція має серйозний характер, а прозою передано комічні частини. Із 19 сцен першої частини, десять використано для серйозної акції; шість – це комічні сцени, а три – це суміш серйозного і комічного. Таким чином, у цій частині охоплено віршем 1395 рядків (в українському перекладі 2019 рядків), а прозою передано 1547 рядків (в українському перекладі 1552 рядки). У другій частині проза також домінує (в першотворі 1860 рядків, у перекладі 2017 рядків)”.⁷

І все ж, хоч український переклад хроніки на 891 рядок довший за шекспірівський оригінал, мова перекладу залишається стрімкою й енергійною. Такого результату перекладач досягає за рахунок певної методологічної моделі тексту перекладу, яку він прагне цілісно реалізувати у мові перекладу. В основі її міститься естетика експресіонізму, у руслі якої Осьмачка працював і як автор оригінальних поетичних та прозових творів. Експресіоністська модель тексту перекладу реалізується Осьмачкою на всіх рівнях мови перекладу: фонетичному (звукопис), лексичному (семантичні поля, лексична густина

і т.ін.), синтаксичному (морфолого-синтаксична структура) та на рівні дискурсу (функціонально-стилістична структура).

Так, у перекладі Осьмачки часто зустрічається обігрування звукової форми різних за своїм семантичним змістом, але близьких за звучанням слів, внаслідок чого виникає характерний для експресіонізму ефект семантичного згущення тексту. Розташування поряд подібних між собою за звучанням слів зближує і їх семантичні поля. У цей спосіб відбувається накладання/перехрещення семантичних полів різних за значенням слів, або їх метафоризація, тобто ототожнення нетотожних словникових значень. Наприклад, “Зменшуйтесь, години, // Перед настанням бою й болю днини!”⁸ (підкреслені нами фонетично близькі іменники, вжиті поряд, утворюють словосполучення-метафору – уподібнення “бою” до “болю”. В інтерпретації іншого талановитого поета-перекладача Д.Паламарчука процитований уривок звучить так: “Я лічу години, // Коли ссянуть мечі – і ворог згине”.⁹ Паламарчукові чужий експресіоністичний спосіб письма. Йому швидше властиве неокласицистичне абстрагування емоційних станів у раціоналізовані поетизми.

Ще приклади обігрування Осьмачкою звукової форми слів: *Людина так само не може розділити старість і скнарість, як і юні пустощі та розпустощі* (341) (у Паламарчука: *Старість так само нерозлучна зі скнарістю, як молодість із гультяйством* (267); *Свої недуги оберну на свої потуги* (341) (у Паламарчука: *Навіть із власної недуги я матиму вигоду* (267); *Гей, та цього Булкафа отакими-о булками годувати. Це добрий бичок. Призначте його так, щоб Булкаф аж забулькав* (388) (у Паламарчука: *Ого, справжній віл! Чудово! Записуй його, доки не заревів* (302).

В експресіоністичній манері Осьмачка інтерпретує чимало оригінальних поетичних образів першотвору, активізуючи цим їх поетично-виражальний потенціал.

Поетика експресіонізму звертається до високого стилю лише заради того, щоб поєднати його з низьким, витворюючи з цього зіткнення контрастів натуралістичні – з плоті і крові – й водночас надреалістичні – породжені поетичною фантазією – картини, неповторні своєю гротескною відвертістю. Подібні стилістичні особливості експресіонізму простежуються в Осьмаччиному перекладі від самого початку п’єси.

Осьмачка, на відміну від Дмитра Паламарчука, уникає книжних поетизмів (замість “спраглих уст” – “губи”, замість “лона” – “поля” і

т.ін.). Він намагається не вдаватись навіть до поетично нейтральних, але узвичаєних вільних словосполучень, створюючи щораз нові словосполучення шляхом експериментування з валентностями слова: “боязливий мир”, “земля жадібна” тощо. Даний уривок є також показовим щодо характерного для письма Осьмачки зокрема і для експресіоністичної техніки загалом зосередження фокусу уваги не на ознаках предмета зображення, а на його станах. Таке досить помітне відхилення від статичної осі зображення (ознака предмета) в бік динамічної осі (зміна стану предмета) на лексико-граматичному рівні виявляється завдяки переважанню дієслів та іменників у ролі іменної частини складеного присудка над прикметниками й дієприкметниками, а на синтаксичному рівні – складеного присудка над простим (у Осьмачки: *знебулись і зблідли; ми в турботах; вирішили ми; мир здригнувся; в берег дальній вдарив; ми хочем; не бруднила губи; не була вона покопана ровами; копито не толочило; у Паламарчука: знебулі ми; змарніли від турбот; мир зацькований спочине; сил набравшись [...] в береги далекі вдарим; багрити кров'ю; війна не поширає; не витопчуть і квітів польових та ін.*).

У чому полягає загальний характер експресіоністичного письма Осьмачки-перекладача? Психологічний сюжет, або розвиток психологічної дії, він подає у внутрішній динаміці: не лише як розгортання причиново-наслідкового ланцюга значень слів у прогнозованому, об'єктивному контексті (пасивний рух слова), а також і як рвучкий перехід від денотативного (прямого) до конотативного (переносного) значення слова і навпаки у непрогнозованому, суб'єктивному контексті (активний рух слова). В такій контрастності полягає емоційна сила безпосередньої присутності читача/глядача в семантичному полі словесного дійства. За рахунок динамічної зміни значень слова відбуваються стрибки з одного семантичного поля в інше, що значною мірою активізує сприйняття тексту перекладу в цілому. Окрім того, Осьмачка послідовно і вправно трансформує об'єкт певної дії на суб'єкт цієї дії, перетворюючи його стан з пасивного в активний, внаслідок чого неминує активізується, або прискорюється, увесь перебіг дії у тексті. У подібному текстотворенні виразно прочитується експресіоністська поетична модель. Наведемо кілька прикладів з перекладу Осьмачки у зіставленні з перекладом Паламарчука. Отже, у Осьмачки: *І будьмо й вірні аж до мучеництва ми, -- // Все ж*

*дмухатимуть так на нас ретельно, // Що наше зерно злегшиться в
полову, // А зло й добро в нас більш не розмежують (400) – у
Паламарчука: І хоч би ми у вірності своїй // На мучеництво йшли за
нього, нас // На вітрі провіватимуть таким, // Що полетить з половою й
зерно: // Добра в нас не побачать, тільки зло (311); у Осьмачки: [...] бо
вороги // Його і друзі посплітались так // Своїм корінням, що як вирвати
// ось ворога, то похитнеться й друг (400-401) – у Паламарчука: Бо друзі
й вороги своїм корінням // Сплелися так, що ворога рвучи, // Разом ідруга
мимохить захопиш (311).*

Моментальне образне саморозкриття людського почування за допомогою використання невиявлених резервів сполучуваності слів на перехресних або контрастних відтинках їхніх семантичних полів, підвищення лексичної густини слова за рахунок гри/накладання прямих і переносних значень слова у різних контекстах та нерозривного сусідства комічного і трагічного планів – це лише деякі з характерних ознак експресіоністської техніки письма як способу побачити незвичайне в узвичаєному і цим допомогти стати явною прихованій сутності речей, сприяючи їх самовияву. Експресіоністську техніку можна порівняти зі скальпелем хірурга, який робить блискавичний і точний розтин поверхневих тканин, щоб виявити сховане всередині.

Так, характерною рисою експресіоністської техніки, застосованої Осьмачкою, є вміння сполучувати слова-символи трагічного і комічного у нерозривну стислість афоризму, наприклад, у Осьмачки: *думки --
// Раби життя, життя ж – це часу блазень (314)* – у Паламарчука: *Думки – невірники життя людського, // Життя – лиш іграшка часу... (246).*

Осьмачка категорично не приймає готових поетизмів, він експериментує з можливостями сполучуваності слів, внаслідок чого текст перекладу рясніє нетрадиційними поетичними зворотами і незвичними, навіть небажаними для непідготовленого читача/глядача, образними словосполученнями. Наприклад, у Осьмачки: *І зачарує кровотяженням // Слажди (265)* – у Паламарчука: *Ввилле у кров розслаблення солодке (211); у Осьмачки: страва для пороху (291)* – у Паламарчука: *гарматне м'ясо (229); у Осьмачки: робить з мене січеники (309)* – у Паламарчука: *січе на котлету, у Осьмачки: непередбачений гонор (309)* – у Паламарчука: *незвана честь, у Осьмачки: Ограбував мою ти юність (314)* – у Паламарчука: *Відняв ти,*

Гаррі, молодість у мене (245); у Осьмачки: замурзаний їжаку (364) – у Паламарчука: поганий в'юне (285); у Осьмачки: ...має ще багато таких стрибучих обдарувань (371) – у Паламарчука: ...безглуздих нахилів (290); у Осьмачки: нестеменний ватажок (384) – у Паламарчука: відважний полководець; у Осьмачки: Вже король стомився // Підлизами – недоїдками кривд (400) – у Паламарчука: Зважте, що король // Стомився од безладдя і затамив... (311); у Осьмачки: Щодня вонитрюдили неспокій (422) – у Паламарчука: Все це призводило до крові, бунту // І часто руйнувало мир та спокій (329) та ін.

Осьмачка-перекладач відмовляється від усталених, стертих словосполучень, не лише активізуючи цим читацьке/глядацьке сприйняття, а й слідуючи, передусім, основному правилу драматичного мистецтва, сформульованому І.Костецьким у передмові до Осьмаччиного перекладу “Генрі IV”: “Утворювати сценічне слово, отже, і є: виривати його зі звичного ряду (підкреслення наше – Л.К.)... [...] У цей спосіб слово набуває пружності м’яча. Його можна кидати зі сцени в залу в цілковитій певності, що там воно не випустить духу, а, навпаки, вдарившись, високо підстрибне. Кожній стороні у цій відбиванці забезпечена насолода доторкатися до чогось найбільшою мірою об’ємного”.¹⁰

Осьмачка тяжіє до афористично стислої і семантично місткої фрази, зокрема, у Осьмачки: І різанину тріумфує бунт! (309) – у Паламарчука: А бунтарі справляють перемогу // У різанині (243); у Осьмачки: Жар нашого життя ви міряєте гіркотою вашої жовчі (339) – у Паламарчука: ви судите про шал нашої крові по гіркоті вашої жовчі (265-266); у Осьмачки: Отак ми граємо блазнів часу, а духи мудроців сидять у хмарах та й сміються з нас (357) – у Паламарчука: Ми отут марнуємо час, а духи мудрих сидять собі в хмарах та посміхаються з нас (280); у Осьмачки: У всякій справі намір повинен лежати на одній вазі з дурістю (359) – у Паламарчука: У кожній справі, щоб переважив успіх, треба класти на терези дурість (281); у Осьмачки: Так речі // Час, мов курчат, висиджує в гнізді (381) – у Паламарчука: У лоні часу нинішнього сплять, // Мов зерно, в зародках іще тендітних, // Та висидить і виростить їх час (296); у Осьмачки: Як то кажуть: слово – це людина (393) – у Паламарчука: Що пообіцяно, те буде зроблене (305); у Осьмачки: Та ж мир і є звитяга свого роду, // Де кожна сторона подолана // Шляхетно, й жодна не прогала (404) – у

Паламарчука: *Одна природа в миру і звятяги: // І ті, і ті подолані иляхетно // Без жодних втрат* (315) і т.ін.

Він часто створює оригінальні й лаконічні поетичні вислови у формі фразеологізму, що нерідко виявляються більш вдалими, ніж у варіанті Паламарчука, який частіше вдається до описових зворотів. Порівняймо, наприклад, у Осьмачки: *Чума зітхань і горя надимають людину, неначе пухир* (249) – у Паламарчука: *Але від смутку та злигоднів – прокляття на них! – надимасиця, як пухир* (199); у Осьмачки: *У битву пізній, ранній на бенкет // Голодний гість, кому важкий мушкет* (291) – у Паламарчука: *Мчить на бенкет і спізнюється в бій // Лиш гість проворний і солдат-тюхтій* (229); у Осьмачки: *добра зброя // Усяка, коли намір її чесний* (306) – у Паламарчука: *свята борня, // Як меч до рук, дає нам справедливість* (240); у Осьмачки: *Тут другим далеко видніше око йти служити, як мені*(386) – у Паламарчука: *Знайдуться придатніші за мене до служби* (300) тощо.

Мові перекладу Т. Осьмачки також властивий вищий, ніж у мові перекладу Паламарчука, ступінь метафоризації поетичного тексту, що значною мірою досягається Осьмачкою завдяки використанню ним нестертих образних словосполучень, зокрема, у Осьмачки: [...] *Дивуюсь, Гаррі, // З твоїх захоплень, що своє крило // Тримують в супокі, а не в леті, як то робили пращури твої* (270) -- у Паламарчука: [...] *Одначе, Гаррі, // Дивуюся, як міг ти занедбати // Пориви горді прадідів твоїх* (214); у Осьмачки: *...отупіли // І занедужали прилюдністю, // Бо поглядом не вміли прихилитись // До сонцесяйної величності* (271) – у Паламарчука: *Його і чули, та ніхто не бачив. На нього кидали байдужий погляд. // Вже захвату не викликав король, // Який вселяє велич, ніби сонце* (215) і т.ін.

Мова перекладу Т. Осьмачки водночас проста і вишукана, конкретна і виразна, стисла й емоційна. Перекладач активізує низку питомих українських слів та усталених висловів, таких як: (бути) *немов стерня на свято урожаю, захрясати гуком, збивати з душі віру, брати себе у карби* (тобто: приборкувати свій шал), *вибити спокій з терпіння* (тобто: ввірвати терпець), *бути збудом* (тобто: додати сили), *піти на лотоки* (тобто: наговорити сім мішків вовни), *розмочалити дубці на комусь* (тобто: побити когось/поламати кії на комусь), *(не) дивитися зизом на щось* (тобто: (не) зважати на щось) і т.ін. Разом з тим, він над міру захоплюється натуралізацією лексичних одиниць та власних

імен оригіналу: *сопілка закоханого* (у Паламарчука: *люття закоханого*), ім'я "Генріх" у кличному відмінку -- *Галю* (у Паламарчука: *Генрусику*); *очіпочок* (у Паламарчука: *капельюшок*), *Оленка* (у Паламарчука: *Елен*), *куме* (у Паламарчука: *кузене*), *Хома Ворт* (у Паламарчука: *Томас Струп*), *Петро Булкаф із лугу* (у Паламарчука: *Пітер Нуйвіл із Пасовища*) і т.ін.

У процитованому фрагменті хроніки мова перекладу Осьмачки є носієм експресіоністської моделі тексту перекладу, яка легко простежується у зіставленні її з мовою перекладу Паламарчука, схильного до поетики і риторики неокласицизму. Так, одну за одною Осьмачка створює зі сплаву сконденсованих людських емоцій відчаю й болю по-новому свіжі, проникливо-гострі, відверто-натуралістичні й водночас гротескно-фантастичні картини: *об'їлась ненажерлива любов* (у Паламарчука: *Народ // Сьогодні переситився любов'ю*); *... що має підмурівок серце юрб* (у Паламарчука: *...зведений на почуттях юрби*); *бивши криком небеса* (у Паламарчука: *підносив до небес*); *глигнув ти по-звірячому* (у Паламарчука: *ти ним об'ївся*). Ці місткі образи-метафори, що мають виразне чуттєво-експресивне, а не логічно-раціональне, походження, поєднуються з енергійним ритмом поетичної фрази, який досягається, головним чином, за рахунок довжини слів. Хоча Осьмаччин переклад цього фрагмента на 20 слів довший за Паламарчуків, у ньому лише на два рядки більше, ніж у перекладі Паламарчука. Тож, якщо врахувати, що обидва переклади написані п'ятистопним ямбом з шостою неповною стопою, то напрашується висновок, що середня довжина слова у Осьмачки менша, ніж середня довжина слова у Паламарчука, що, звичайно ж, прискорює ритм мови перекладу Осьмачки порівняно з мовою перекладу Паламарчука. Окрім того, Осьмачка, немов колоду гральних карт, перетасовує слова у реченні так, щоб синтаксично маркованими виявилися саме ті слова, на які падає експресивний наголос. Найчастіше маркованими у нього виявляються дієслова, дієприслівники та іменники віддієслівного походження. Цей прийом також активізує динаміку поетичної фрази, зосереджуючи увагу, як вже мовилося вище, не на ознаках предмета зображення, а на його – переважно активному, дієвому -- стані. Активізує читацьке/глядацьке сприйняття, а отже, і поживляє ритм тексту перекладу, використання Осьмачкою потенційних валентностей слів та створення на цій основі нових, нерідко оформлених у лаконічний фразеологізм, словосполучень,

як-от у цьому образному вислові “Такий-бо дивогляд бажань”, котрий у перекладі Паламарчука обернувся на біблійно-шевченкове риторичне звертання “О роде суетний!”, яке цілком логічно звучить у вустах архієпископа, будучи, проте, хоч і раціонально виправданим, поетичним кліше.

Підсумовуючи увесь викладений нами ілюстративний матеріал, доходимо висновку, що мова перекладу Т.Осьмачкою історичної хроніки В.Шекспіра “Генріх IV” являє собою послідовне, цілісне розгортання методологічної моделі тексту перекладу, в основі якої міститься естетика і поетика експресіонізму. Інакше кажучи, мова цього перекладу є виразним втіленням творчого методу перекладача, а також – його естетичної та жанрово-стилістичної концепції тексту перекладу, котра спирається на барокові засади утворення сценічного слова.

За слушним нагадуванням Ю.Левина, “мова Шекспіра, як ми знаємо, складна для перекладу. Справа не лише в тому, що вона застаріла. Складна метафорична образність становить саму сутність шекспірівської поетики, органічно входить у мовлення героїв. Це – поетичне бачення світу”.¹¹ Звертання українських поетів-перекладачів до Шекспірових творів пов’язане передусім із їх прагненням реалізувати у перекладі власну естетичну та жанрово-стилістичну концепцію поетичної творчості Шекспіра. Тож, цілком закономірно, що перекладачі мають за взірць різні методологічні моделі тексту перекладу, при цьому окремі переклади навіть виявляються відверто полемічними до своїх попередників або ж до традиції прочитання Шекспірового першотвору в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович А. Проблемы художественного перевода. – Москва: Высшая школа, 1980. – С. 56;
2. Там же;
3. Zyla W. Teodosij Os'machka as a Translator of Shakespeare's *Macbeth* // Українська шекспірія на Заході – 2. – Едмонтон: Славута, 1990. – С. 45;
4. Там же. – С. 53;
5. Там же. – С. 52-53;
6. Жила В. Генрі IV в українському перекладі // Українська шекспірія на Заході – 1. – Едмонтон: Славута, 1987. – С. 22;
7. Там же. – С. 21;

8. Цит. за вид.: Шекспір В. Трагедія Макбета. Король Генрі IV. Переклад Теодосія Осьмачки. – Мюнхен: На горі, 1961. – С. 222. Далі, цитуючи переклад Осьмачки за цим виданням, вказуватимемо сторінки у тексті.
9. Цит. за вид.: Шекспір В. Твори в шести томах. -- Том 3. – Київ: Дніпро, 1985. – С. 180. Далі, цитуючи переклад Паламарчука за цим виданням, вказуватимемо сторінки у тексті.
10. Костецький І. Король Генрі IV. – У кн.: Шекспір В. Трагедія Макбета. Король Генрі IV. Переклад Теодосія Осьмачки. – Мюнхен: На горі, 1961. – С. 170, 172.
11. Левин Ю. Русские переводы Шекспира. – В сб.: Мастерство перевода. – 1966. – Москва: Советский писатель, 1968. – С. 9.

Маркіна Ірина Анатоліївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У роботі розглянуто особливості перекладу військово-медичної спеціальної лексики українською мовою. Під час перекладу можна натрапити на мовні одиниці, які мають у мові перекладу як один еквівалент або декілька варіантних відповідників, так і на такі лексичні та граматичні одиниці, які не мають у мові перекладу регулярних відповідників, тобто безеквівалентні мовні одиниці [2, с. 38]. Саме в таких випадках перекладачі вдаються до застосування перекладацьких прийомів (трансформацій). Трансформація є основою більшості прийомів перекладу й полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів тексту оригіналу при збереженні інформації, призначеної для передачі [4, с. 21].

Переклад військово-медичної спеціальної лексики передбачає використання різних прийомів, а саме міжмовних трансформацій. У сучасному перекладознавстві існують різні підходи до класифікації перекладацьких трансформацій, серед яких найбільш відомими є типології Я. Рецкера [6], А. Паршина [5], В. Комісарова [2], Л. Латишева [3] та інших.

Під час дослідження особливостей перекладу військово-медичної спеціальної лексики українською мовою було використано класифікацію, яку навів В. Комісаров [2]: 1) лексичні трансформації, серед яких виділяються перекладацьке транскрибування і транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція); 2) граматичні трансформації, до яких належать синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), членування пропозиції, об'єднання пропозицій, граматичні заміни (форми слова, частини мови або членапропозиції); 3) лексико-граматичні трансформації, що передбачають використання таких прийомів, як антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад), компенсація. Спираючись на класифікацію перекладацьких трансформацій, наведену В. Комісаровим [2], було виділено такі прийоми перекладу військово-медичної спеціальної лексики українською мовою:

1. Транскрибування і транслітерація – способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова: *glucose* – глюкоза, *shock* – шок, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад): *anemia* – анемія, *virus* – вірус, *symptom* – симптом.

2. Калькування – спосіб перекладу, у якому окремі елементи (морфеми, слова, словосполучення, синтаксичні форми) оригіналу передаються окремими елементами мови перекладу: *intercostals* – міжреберний, *oncogene* – канцероген, *subglottic* – під'язиковий, *intrathoracic* – внутрішньогрудний.

3. Конкретизація – заміна слова чи словосполучення мови оригіналу з більш широким предметно-логічним значенням словом чи словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням: *chief of the veterinary service* – головний ветеринар; *advanced ambulance loading post* – завантажувальний пункт швидкої допомоги; *advanced ambulance shuttle* – автомобіль швидкої допомоги.

4. Модуляція – заміна слова чи словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці: *contractsurgeon* – цивільний хірург; *dentalofficer* – військовий дантист; *sickbay* – шпиталь або лазарет на кораблі. 5. Експлікація (описовий переклад) – спосіб перекладу, при якому лексична одиниця іноземної мови замінюється словосполученням, яке експлікує її значення: *ContactAgent* – агент, який відповідає за зв'язок між медичною службою та командуванням підрозділу; *Mixedmedicalcommission* – медична комісія з трьох медиків, які надають допомогу хворим військовополоненим, один член з країни в якій перебуває військовополонений та двоє з його батьківщини.

Однією з головних проблем перекладу є необхідність знайти конкретне значення слова чи словосполучення, відсутнє в словнику, яке є доречним у певному контексті. Із цією метою застосовують лексичні трансформації, зокрема транскрибування, транслітерацію, калькування, конкретизацію й модуляцію, які є найпродуктивнішими під час перекладу військово-медичної спеціальної лексики українською мовою. Серед лексико-граматичних трансформацій, які можна ефективно використовувати для перекладу військово-медичної спеціальної лексики, є експлікація (описовий переклад). Граматичні трансформації, а також такі прийоми лексико-граматичних трансформацій, як антонімічний переклад і компенсація є малопродуктивними під час перекладу військово-медичної спеціальної лексики українською мовою. Таким чином, основне завдання перекладача полягає у правильному виборі того чи іншого прийому під час перекладу, щоб якомога точніше передати значення військово-медичного терміна.

Список використаних джерел:

1. Бурячок А. Російсько-український словник для військовиків / А. Бурячок, М. Демський. – К. : «Варта», 1995. – 384 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев. – М. : Академия, 2005. – 317 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.

5. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М. : Сов. Энциклопедия, 1991. – 215 с.

6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 240 с.

Материнко Марина Олександрівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

У наш час у зв'язку з розширенням суспільних міжнародних контактів, інтернаціоналізацією економічної активності, уніфікацією систем діловодства, а також створенням нових видів передачі інформації (Internet, Fax, SMS, MMS) значно виріс обсяг ділового мовлення і з'явилися якісно нові форми ділової комунікації. Це виражається у збільшенні вагомості «ділового дискурсу», оновленні й диференціації палітри мовленнєвих жанрів, а також в ускладненні комунікативних і власне мовних завдань, з якими стикаються учасники комунікативного акту.

Актуальність теми цього дослідження обумовлена зростанням ролі ділової комунікації на сучасному етапі розвитку суспільства в цілому. Більше того, ділова кореспонденція охоплює різноманітні галузі діяльності людини і є основою існування таких сфер діяльності, як дипломатія, комерція, а також міжнародно-економічне, наукове й культурне співробітництво. Сучасна лінгвістика глибоко досліджує функціонування мови у процесі комунікативної діяльності, тобто застосування засобів мови в якості засобів спілкування.

Комунікативний акт є основною одиницею вербальної взаємодії, оскільки саме в ньому відбувається передача думки від однієї особи

іншій. На мовлення впливають не лише відносини між адресантом і адресатом, але й сама комунікативна ситуація [2].

Відзначимо, що офіційно-діловий стиль є макросередовищем комунікації виключно у сфері офіційних взаємовідносин людей, а саме у сфері правових відносин і керування людьми. Ця сфера охоплює діяльність уряду, міжнародні відносини, юриспруденцію, торгівлю, економіку, військову галузь, сферу реклами, спілкування в офіційних установах, у житті окремої людини.

Головною особливістю офіційної документації (текстів інформаційного характеру) є чітка визначена форма, правила дотримання якої необхідні для вірної інтерпретації документа. До основних характеристик офіційно-ділового стилю належать: 1) висока регламентованість мови (визначений запас засобів вираження і способів їх побудови); 2) офіційність (суворість викладу, слова вживаються у прямому значенні, образність, як правило, відсутня, тропи зустрічаються дуже рідко); 3) безособовість лексичних конструкцій.

У структурі офіційно-ділового стилю виділяються два підстили: офіційно-документальний (мова дипломатії та законів) та розмовно-діловий (службова переписка, ділові папери) [3]. Відзначимо, що переклад офіційно-ділових текстів повністю зосереджений на передачі змісту, тобто має інформативний характер. Форма текстів переважно стереотипна. Незважаючи на високу культуру й стандартизацію ділової кореспонденції як у європейських, так і в українській мовах у перекладі доводиться застосовувати дослівний виклад [4].

Оскільки основною рисою мови ділової кореспонденції є точність і чіткість викладу за майже повної відсутності емоційних елементів, у ній практично виключена можливість вільного тлумачення сутності питання. Тому, до основних вимог, яким має відповідати компетентний переклад ділової документації, належать:

а) точність (усі положення оригіналу повинні бути викладені у перекладі);

б) стислість (усі положення оригіналу повинні бути викладені коротко й лаконічно);

в) ясність (стислість і лаконічність не повинні викривляти розуміння лексики);

г) літературність (текст перекладу повинен відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови не застосовуючи при цьому синтаксичні конструкції мови оригіналу) [6].

У мові офіційних документів широко застосовуються терміни й професіоналізми відповідно до тематики й змісту службових документів. У першу чергу, це терміни економічні, дипломатичні та юридичні (*export, contract, business proposal, demand* та ін.). Використовуються також нетермінологічні слова адміністративно-канцелярської мови (*duly, properly, above stated* та ін.).

Характерне також використання канцеляризмів, відтворюваних лексико-фразеологічних одиниць, які співвідносяться з часто повторюваними ситуаціями та поширеними поняттями (*within reporting period, taking into an account, it has been issued to submit, as discussed* та ін.).

Ділова кореспонденція містить багато іменників, а саме назв людей за ознакою, обумовленою певною дією або відношенням (*manufacturer, supervisor, designer, consumer* та ін.); складних прикметників, які виражають певні стандарти змісту (*due to, with regard to, in connection with* та ін.) [5].

У розглянутому виді ділового листування превалюють стійкі словосполучення атрибутивно-субстантивного типу із забарвленням офіційно-ділового стилю (*authorized fund, monetary policy, licensing agreement, fall due* та ін.), адієслівні форми (*to appoint, to decide, to appoint, to decide, to advertise*) замінені на паралельнім розгорнуті присудки (*to make an appointment, to make a decision, to make an advertisement*).

Для ділової мови характерне використання неологізмів, тобто слів і зворотів, які виникли для позначення нового предмету чи явища. Як правило, неологізми мають оказіональний характер, оскільки їхня поява у мові завжди неочікувана. Наприклад, в англійській мові лише за останні роки з'явилося багато неологізмів з елементом "in" у пре- та постпозиції (*in-company, in-depth, in-house, in-service, mail-in, lead-in, teach-in* та ін.).

Відзначимо, що під час аналізу ділової кореспонденції була виявлена велика кількість лексики широкої семантики, яка відрізняється значною денотативною віднесеністю та обумовленістю. Оскільки вони мають широку понятійну основу, неможливо звести всі значення таких лексем до єдиного змістового ядра. Тому, під час перекладу такого типу лексики створюються оказіональні відповідники, наприклад, *public opinion*

– суспільна думка, *public debt* – державний борг, *public scandal* – громадський скандал та ін.

Як правило, відповідники можуть лише частково співпадати за значенням з одиницею, яка перекладається, внаслідок чого у перекладі часто використовуються контекстуальні заміни навіть за наявності регулярних відповідників [1].

Відзначимо, що у перекладі лексичних одиниць використовуються такі типи okazіональних відповідників:

1) *відповідники-запозичення*, які відтворюють у мові перекладу форму іноземного слова: *actuaries* – актуарії, *underwriters* – андеррайтери, *promoters* – промоутери та ін. Такі відповідники створюються за допомогою перекладацького транскрибування або транслітерації. У багатьох випадках okazіональні відповідники, створені таким чином, можуть зафіксуватися у мові перекладу і регулярно використовуватися під час перекладу відповідних слів, наприклад, українські відповідники англійським лексемам *outsourcing* – аутсорсинг, *franchising* – франчайзинг, *leasing* – лізинг та ін.;

2) *відповідники-кальки*, які відтворюють морфемний склад слова чи складові частини стійкого словосполучення вихідної мови: *cost-per thousand* – ціна за тисячу, *career ladder* – кар'єрна драбина, *point of sale* – точка продажу та ін. У цьому випадку відмінності між okazіональними та регулярними відповідниками є часто тимчасовими. Багато відповідників, створені шляхом калькування, широко поширюються у перекладацькій практиці, а потім використовуються у неперекладних матеріалах мовою перекладу;

3) *відповідники-лексичні заміни*, які утворюються під час передачі значення лексичної одиниці у контексті за допомогою одного з видів перекладацьких трансформацій, які застосовуються в мовознавстві для опису процесу перекладу. Okazіональний відповідник утворюється шляхом семантичних перетворень значення цієї мовної одиниці. Під час перекладу українською мовою лексема *facilities*, яка немає прямого відповідника, у різноманітних контекстах може бути трансформована або конкретизована, наприклад:

banking facilities – банківські послуги,
transport facilities – транспортні засоби,
computing facilities – комп'ютерне обладнання,
borrowing facilities – кредитування та ін.;

4)

якщонеможливоутворитивідповідникзазначенимивищеспособамидляперекладулексемизастосовуєтьсяопис, якийрозкриваєйогозначенняза допомогою розгорнутого словосполучення: *defined benefit scheme* – пенсійна схема, яка залежить від стажу працівника; *defined contribution plan* – пенсійна схема із встановленим внесками; *salesmanship* – мистецтво просування, нав'язування товару та ін. Часто застосування транскрипції або кальки для перекладу лексми супроводжується описом значення тієї лексми у спеціальній нотатці або посиланні. Це дає можливість зберегти стислість і лаконічність засобів вираження, властивих транскрибуванню або калькуванню, із забезпеченням повного розуміння оказіонального відповідника рецептором перекладу.

Словосполучення “*reduction in the workforce*”, “*voluntary reduction*” та “*employees affected*” підлягають конкретизації і перекладаються як «скорочення робочих місць», «звільнення за власним бажанням» та «ті (співробітники), які підлягають скороченню», оскільки лексема *reduction* та словосполучення *employees affected* у певних контекстах можуть мати різні відповідники. За відсутності дослівного перекладу виразу “*the company to run at a loss*” застосовується описовий переклад «компанія має збитки». У перекладі лексем *stagnation* та *consolidation* застосовується транслітерація («стагнація» й «консолідація»), оскільки вони є відповідниками запозиченнями і міцно зафіксувались в українській мові перекладу.

У результаті перекладацького аналізу ділової кореспонденції було виявлено, що цей вид документації має велику кількість спеціальної термінології, склад і особливості якої визначаються змістом листа й сферою діяльності фірм, які контактують одна з одною шляхом ділового листування.

Терміни можуть передаватися у перекладі різними способами, а саме: за допомогою наявних україномовних термінологічних еквівалентів, калькування, транскрибування та описового перекладу.

Список використаних джерел:

1. Долгополова Н. Ф. Деловая корреспонденция / Н. Ф. Долгополова, Ю. В. Сухачева. Оренбург, 2002. – 40 с.

2. Залялеева А. Р. Особенности перевода культуронимов // Русская и сопоставительная филология: лингвокультурологический аспект. Казань, 2004. – С. 116–121.

3. Левицкая Т. Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. М., 1963. – 140 с.

4. Ступин Л. П. Как писать письма по английски (частная и деловая переписка) /Л. П. Ступин, И. В. Ишук. М., 1991. – 216 с.

5. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М., 1988. – 216 с.

6. Шевченко В. Д. Когнитивные аспекты использования полифункциональных лексических единиц в сфере англоязычной деловой коммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Самара, 2003. – 24 с.

Михайлютенко Світлана Миколаївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Данилюк Людмила Всеволодівна,
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ЕКОНОМІЧНА ЛЕКСИКА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Під економічною термінологією розуміємо відкриту систему номінативних одиниць різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, економічного життя.

Економічна термінологія української мови характеризується певними особливостями, що викликані суто лінгвістичними факторами і які відрізняють її від наукової і технічної термінологічної лексики. Їй не властива така стильова закріпленість, замкненість, яка спостерігається в інших терміносистемах. Участь широких мас народу в економічному

житті країни, у громадській діяльності сприяє тому, що багато таких термінів поступово входить до складу загальноживаної лексики.

Загалом економічна лексика налічує понад 100 одиниць. Половину економічних термінів становлять іменники, більша частина другої половини слів – це дієслова й дієприкметники та невелика кількість прикметників. Економічна сфера – одна з не багатьох, у складі якої нараховується чимало дієслів.

Іменникова лексика – це переважно абстрактні терміни на позначення понять, що стосуються виробничого процесу й купівлі-продажу товарів. Серед іменникової термінології значна частина віддієслівних дериватів (*демпінг, збут, інвестування, картелювання, монополія, перевироблення, санація, санірування, тезаврування, трестування* та інші), напр.: *А ціновий демпінг означає дальше зменшення надходжень від експорту* (М. Гончар); *Процес картелювання і трестування дуже швидко захопив основні галузі національної економіки* (М. Васильєв); ... *монополія має бути прибутковим бізнесом* (С. Казда).

Дієслівна лексика – це переважно дієслова-терміни, що є двовидовими (*інвестувати, картелювати, парцелювати, трестувати* та інші), напр.: *Раніше канадські українці інвестували в Україну для підтримки економіки* (Г. Катамадзе); *За цей час грошова одиниця знецінилася* («Українці і влада»).

Прикметникова лексика цієї галузі походить переважно від іменників (*амортизаційний, інвестиційний, картельний, монопольний* тощо), напр.: ... *Іван Гавалюк радить мешканцям створювати амортизаційний механізм погашення цінних паперів* (А. Блинов); *Монопольний прецедент має стосуватися лише процесу формування ціни* (С. Куюн).

З часом економічна термінологія у сучасній українській мові розширилася більше ніж удвічі. У зв'язку зі зміною політичної й економічної ситуації у державі, переходом до ринкової економіки, розвитком фінансової сфери з'явилося дуже багато запозичених термінів (*адхократія, декхолдер, держатель, консигнатор, франгайзер, холдинг, чекер* та інші).

Отже, за роки незалежності української держави економічна термінологіка зазнала суттєвих змін. З економічним розвитком країни з'явилася значна кількість нових іншомовних термінів, що потребують

пояснення, оскільки велика частина з них активно вживається в науково-популярній літературі, у мові засобів масової інформації тощо, а деякі одиниці зазнають (або вже зазнали) детермінологізації.

Назаренко Аліна Володимирівна
студентка 5 курсу спеціальності «Філологія»
Полтавського інституту економіки і права
Науковий керівник: Данилюк Людмила Всеволодівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

АНГЛОМОВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Вступ. Словниковий склад мови включає в себе безліч лексем різного типу, серед яких фразеологічні одиниці займають важливе місце, оскільки передають експресивність. Часто фразеологічні одиниці несуть більш широке та більш виразне значення, яке має свою власну структуру, образність, емоційність тощо. Фразеологічні одиниці, не зважаючи на те, що давно є предметом вивчення, залишаються і сьогодні об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних мовознавців.

Фразеологічна одиниця є унікальним феноменом, який у сучасному науковому світі досліджується на всіх рівнях.

Виклад основного матеріалу. Саме тому необхідно зосередити увагу на цій проблемі. Предметом дослідження є структурні та семантичні особливості англomовних фразеологічних одиниць та способи їх відтворення українською мовою.

Для детального дослідження особливостей фразеологічних одиниць, перш за все, потрібно визначити поняття фразеологічної одиниці. Як показує аналіз спеціальної літератури, існує декілька визначень фразеологічної одиниці. Так, за визначенням В.В. Виноградова, фразеологічна одиниця – це абсолютно неподільна одиниця мови, значення котрої зовсім не залежить від її лексичного складу, від трактування її компонентів, а також умовно та довільно, як значення немотивованого слова – знаку [9, с. 61]. Подібні мовні одиниці В.В. Виноградов вважає можливим називати ідіомами. Трактування або

ознаки їхніх компонентів не мають жодного зв'язку з реальним значенням фразеологічної одиниці.

Не можна не зауважити, що фразеологічні одиниці мають багато спільних рис із словосполученнями. В.В. Виноградов не відносить крилаті слова, прислів'я й приказки до фразеологічних одиниць, пояснюючи це тим, що їх синтаксична структура та семантика відрізняється від самого поняття фразеологічна одиниця. В.В. Виноградов зауважував, що основною ознакою фразеологічної одиниці є її семантична неподільність, абсолютна неможливість визначення цілого значення із значення складових компонентів. Вона є семантичною одиницею, подібною до слова, яка позбавлена внутрішньої форми, підкреслюючи, що – фразеологічна одиниця не є ні добутком, ні сумою семантичних елементів цієї одиниці [9, с.124].

Сучасна українська наукова література не налічує достатню кількість робіт, котрі були б пов'язані з труднощами та особливостями англійських фразеологізмів та їх українських відповідників. Неодноразово серед лінгвістів піднімалося питання про відмінності між фразеологічною одиницею та словотворенням [13, с.36-43].

Проведений аналіз спеціальної наукової літератури показує, що можна виокремити 2 основні теорії трактування фразеологічних одиниць. Одна частина науковців, таких як В.М. Телія, В.Д. Ужченко, В. П. Жуков та інші вважають, що фразеологізм виступає мовною одиницею, котра налічує слова в своєму складі, тобто за своїм походженням її можна віднести до словосполучення. Тут можна виділити деякі особливості, наприклад, об'єктом фразеології можуть бути будь-які словосполучення мови, якщо не брати до уваги їх якісні відмінності.

Розглядаючи питання основних видів перекладу ФО були виділені наступні види:

- транскрибування і транслітерація;
- калькування;
- лексико-семантичні заміни

(конкретизація, модуляція, генералізація).

Найбільш поширені граматичні трансформації містять:

- синтаксичну схожість (дослівний переклад);
- членування пропозицій;
- об'єднання пропозицій;

• граматичні заміни (заміни частини мови, члена пропозиції, форми слова).

До комплексних лексико-граматичних трансформацій належать:

- антонімічний переклад;
- експлікація (описовий переклад);
- компенсація.

Калькування (дослівний переклад) - інколи допустимі, хоч цей метод не завжди є ефективним. Наприклад, *to be hoist with one's own petard* шляхом калькування можна перекласти як *підірвати себе своєю ж петардою*. Цікаво, що інколи перекладачеві вдається ввести у мову перекладу і навіть культуру нову фразеологічну одиницю.

Конкретизація – це заміна слова або словосполучення з більш широким предметно логічним значенням слова і словосполучення в українській мові на більш вузьке значення. В результаті застосування цієї трансформації створювана відповідність і вихідна одиниця опиняються в логічних відносинах включення: іншомовна одиниця висловлює родове поняття, а одиниця в українській мові - видове поняття.

Генералізація – це заміна лексичної одиниці в іноземній мові, котра має більш вузьке значення, одиницею в українській мові з більш широким значенням. Створювана відповідність висловлює родове поняття, яке включає вихідне видове. Одиниця в українській мові висловлює родове поняття, а одиниця в іноземній - видове.

Синтаксична схожість – це спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру в українській мові. Синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності кількості мовних одиниць та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі.

Граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю в українській мові з іншим граматичним значенням.

Антонімічний переклад – це лексико-граматична трансформація, при якій заміна позитивної форми в оригіналі на негативну форму в перекладі або, навпаки, негативну на стверджувальну і супроводжується заміною лексичної одиниці з іноземної мови на одиницю в українській мові з протилежним значенням.

Генералізація:

1) He is a strict disciplinarian and expects his men to work hard, but he never asks them to do more than he does himself. He is *a man of the old school*. - Він дуже дисциплінований та очікує від своїх працівників тяжкої праці, але він ніколи не змушує їх робити більше ніж сам. Він - *мудра людина*.

Якщо розглядати наведений вище приклад детальніше, то можна помітити замінену більш вужчого значення *a man of the old school* (людина старого гарту) на більш ширше, те, з яким воно тісно пов'язане – мудра людина.

Антонімічний переклад:

1) *Don't count your chickens*. Your aunt may not leave you any money at all. - *Курчат по осені рахують*. Твоя тітка може й зовсім не залишити грошей.

У наведеному прикладі відбулася зміна з негативної форми в оригіналі на стверджувальну форму в перекладі.

Калькування:

1) I don't think that someone else mentioned that, but I think that Andy is so spoiled by his mother, *a real mother boy*. - Я не думаю, що хтось помітив це, але я думаю, що матір Енді його зіпсувала, *справжній матусин синочок*.

2) The most dangerous thing you can do is to take *any one impulse* of our own nature and set it up as the thing you ought to follow at all costs. – Найнебезпечніше, що ви можете зробити, це взяти *якийсь один імпульс* нашої власної природи і встановити його як річ, якої ви повинні слідувати за будь яку ціну.

3) At the time, we hadn't any real evidence that he had done away his wife; we didn't even know that she was dead. But experience supplies a *sixth sense* in such things, and we all had it. - У той час ми не мали ніяких реальних доказів того, що він вбив свою дружину; ми навіть не знали, що вона мертва. Але досвід пробуджує *шосте почуття* у таких речах, і у нас воно було.

У наведених прикладах перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою методу калькування відбулася передача лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин їх лексичними відповідниками в українській мові, які копіюють структуру вихідної лексичної одиниці.

Граматичні заміни:

1) He thinks a lot of *castles in the air* as a kid. - Він багато думає про *повітряні замки* неначе дитина.

2) They could afford to spend their *honeymoon* on the islands. - Вони могли дозволити собі провести свій *медовий місяць* на островах.

3) Thank you for your help. It was just *what the doctor ordered!* - Дякую за твою допомогу. Це було *те, що лікар прописав!*

Приклади граматичної заміни можна розглянути детальніше і простежити особливості цього методу. У першому випадку, була замінена обставина *in the air* на прикметник *повітряні*. Другий приклад цікавий тим, що при перекладі українською мовою з одного англійського іменника *honeymoon* – були отримані прикметник та іменник в українській – медовий місяць.

Синтаксична схожість:

1) I spent most of this year trapped in what I can only describe as a *turgid supernatural soap opera*. - Слухай, я провів більшу частину року так, що я можу описати тільки як роздута надприродна *мильна опера*.

2) Since mother's death, Ann has been father's right arm. - З моменту смерті матері, Енн була *правою рукою* батька

Наступним видом перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою був наведений метод синтаксичної схожості, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру в українській мові. Також можна зазначити, що синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності кількості мовних одиниць та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі.

Конкретизація:

1) Paul wanted to get to know Jenny better, but she kept him *at arm's length*. - Пол хотів, краще познайомитися з Дженні, але вона тримала його *на відстані витягнутої руки*.

2) He was a *cowboy in grain*. - Він був ковбоєм *за вдачею*.

3) That was so many years ago that i can't member his name – *it is a small world*, he thought. - Це було так багато років тому, що я не можу згадати його ім'я – *світ тісний*, подумав він.

Останнім методом перекладу був розглянутий метод конкретизації, де, в наведених прикладах, були замінені явища з більш широким предметно-логічним значенням на більш вузьке. Останній приклад є яскравим проявом конкретизації, де *small world* (маленький світ) перекладений як *світ тісний*.

Отже, на вибір одного з видів перекладу впливає багато факторів, за яких той чи інший вид буде вдалим та точним у певному контексті.

Перекладач повинен вміти враховувати стилістичні особливості фразеологічної одиниці та передавати її значення максимально точно щоб зберегти яскравість та структуру похідної мовної одиниці. Відсутність знання особливостей фразеології може призвести до неточного перекладу або повного спотворення англійського відповідника, що є грубою помилкою перекладача.

Висновки. Отже, проведений аналіз творів Ернеста Хемінгуея «Райський сад» і «Старий та море», використовуючи метод кількісного аналізу, а також аналіз перекладу роману (В.Митрофанова) «Райський сад» Ернеста Хемінгуея дозволив виявити, що найбільш притаманні способи перекладу для автора – дослівний переклад, повний еквівалент, описовий переклад.

Таким чином, особливості перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою налічують дуже багато аспектів, які перекладач повинен врахувати при перекладі, щоб результат перекладацької діяльності був максимально точним та подібно стилістично забарвленим для досягнення адекватності перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛАХ:

1. Авксентьев Л.Г. Семантическая структура фразеологических единиц современной украинской речи та особливості її формування // Мовознавство. - 1993. - №1, с.43-46
2. Алефіренко М.Ф. Проблема фразеологічного рівня мови // Мовознавство. – 1984. - №5 с.42-47
3. Алёхина А.И. Идиоматика современного английского языка. – Минск, 1982. – 314с.
4. Амосова М. М. Основы английской фразеологии / М. М. Амосова. – Ленинград: ЛГУ, 1963. – 208 с.
5. Амосова Н.Н. Лексикология английского языка. Пособие для учителей средней школы.– Л., 1955. – 192с.
6. Баранцев К.Г. Англо-український фразеологічний словник. – К., 1969. – 371с.
7. Булаховский Л.А. Методика мови і літератури, особливості їх формування. – К., 1978. – Т.3. – 310с.
8. Ващенко В.С. Фразеологізація компаративних зворотів // Мовознавство. – 1975. №4 с.34-40

9. Виноградов В.В. Перевод: Общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. М.: КДУ, 2006. - 240 с.
10. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды / В.В. Виноградов. М., 1977. - 312 с.
11. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. М.: Междунар. отношения, 1980. - 342 с.
12. Гак В.Г. Фразеологические единицы в свете ассиметрии языкового знака / В.Г. Гак // Тр. Самаркандского гос. ун-та им. А. Навои. Новая сер., 1975. - № 277.-С. 10- 17.
13. Демський М.Т. Системні зв'язки у сфері фраземіки // Мовознавство. – 1991. - №2 с.36-43
14. Єрченко П.Г. Класифікація фразеологічних одиниць // Іноземна філологія. – 1994. – Вип. 4 с.8-12
15. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов: учебное пособие для вузов. – Москва : Просвещение, 1978 . – 160 с.
16. Каменецкайте Н.Л. Синонимы в английской фразеологии / Н.Л. Каменецкайте. - [б. м.] : Международные отношения., 1971. - 367 с.
17. Коллинз У. Книга английских идиом. – Л., 1960. – 219с.
18. Копиленко М.М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов/ М.М. Копиленко. – Книга IV. М.–Л.,1978. – 216с.
19. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К., 1999. – 214 с.
20. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник для вузов / Александр Владимирович Кунин . – Москва : Высшая школа, 1986 . – 336 с.
21. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка: Опыт систематизированного описания / – Москва : Международные отношения, 1972 . – 288 с.
22. Куштенко Л.Ю. Этимологический справочник учителя английского языка. – К., 1987. – 162с.
23. Мелерович А.М. О внутренней форме фразеологизма // Вопросы семантики фразеологических единиц / А.М. Мелерович. – Новгород, 1971. – 320с.
24. Мокиенко В.М. Семантическая концепция Б. А. Ларина и историко-этимологическая реконструкция фразеологии //

- Актуальные проблемы вербальной коммуникации: язык и общество: Сборник научных трудов. — К., 2004. — 470 С.
25. Намакштанська І, Романова О. Світ тварин у світі фразеології // Урок української – 2000. - №8 с.22-23
26. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. Спецкурс по общей и английской лексикологии / М.В. Никитин. Владимир, 1974. - 222 с.
27. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М.В. Никитин. М.: Высшая школа, 1983. - 127 с.
28. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. М.: Высшая школа, 1988. - 165 с.
29. Оботнина Е.В. Функционально-когнитивное описание актуализации внутренней формы фразеологических единиц в переводе: автореф. дис. . канд. филол. наук / Е.В. Оботнина. Одесса, 2006 - 29 с.
30. Пономаренко Л.О. Вплив східних мов на формування англійської фразеології // Мовознавство. – 1975.-№2 с.26-28
31. Редін П.О. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові // Мовознавство. – 1994. - №4-5 с.50-52

Пустовіт Юлія Юріївна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Грінченко Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ОДНОЗНАЧНІСТЬ ТА БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Поява багатозначності в термінології соціальної ринкової економіки української мови пояснюється ще й тим, що для термінології гуманітарних дисциплін, і досліджуваної термінології зокрема, „полісемія є однією зі специфічних ознак, що в значній мірі обумовлюється загальністю поняттєвого апарату сумісних наук” [2, с. 149]. Крім того, вважається, що полісемія розвивається на базі найбільш вживаних

термінів, або тих, що відображають найпоширеніші поняття певної галузі. Відомо, що полісемія зумовлена перенесенням значення, що відбувається у процесах метафоризації та метонімізації. Як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, полісемія термінів термінології соціальної ринкової економіки може виникати на базі таких лексичних одиниць:

В економіці, і зокрема в її соціальній ринковій підсистемі, особливо чітко відчувається роль мовного контексту, а також зв'язок мови з позамовним контекстом її вживання, без чого, як слушно зауважує О.Ф.Ковлакас, неможливо вирішити проблеми значення щодо вживання та інші питання, пов'язані з контекстною теорією значення. Саме тому адекватність або неадекватність контексту діяльності, та глибина і обґрунтованість мовних виразів є важливими аспектами економічної теорії [1, с. 119].

Серед питомих українських дієслів соціально-економічної сфери наявні багатозначні та однозначні лексеми, проте перші значно переважають над другими. Однозначні питомі дієслова, вживані в мові засобів масової інформації кінця ХХ ст., становлять, імовірно, виняток у лексичній системі української мови, оскільки полісемія тут є звичайним явищем. Тільки терміни перебувають поза її активним виявом, але й вони зазнають лексико-семантичних змін, безпосередньо пов'язаних із формуванням багатозначності слів.

Однозначні питомі дієслівні лексеми вказують на діяльність осіб, зокрема й політичних діячів: *виборювати* – “боротися за щось; здобувати що-небудь упертою боротьбою”; *головувати* – “бути головою чого-небудь, виконувати обов'язки голови”; *очолити* – “стати на чолі кого-, чого-небудь, керувати кимсь, чимсь”. Однозначні лексеми характерні і для тієї групи, що означає фінансово-економічну та комерційну діяльність: *дорожчати* – “ставати дорожчим”; *дешевшати* – “ставати дешевшим, втрачати свою вартість” та ін.

Для семантичної структури питомих українських дієслів соціально-економічної сфери характерна полісемія. Переважна їх більшість має три значення, пор.: *купувати*: 1) “придбавати за гроші”; 2) “привертати на свій бік підкупом, хабарем; підкуповувати”; 3) “обдурювати”(перен.), напр.: *Бізнесом займатися – складна і відповідальна справа, постійно маєш купувати товар, а де взяти гроші?*(“Київська правда”); *Підприємці хвилювалися, бо призначили нового базаркома... А цього не купиш, щоб мати краще місце в торговельному ряду* (“День”); *Покупці стали більш*

уважними і розсудливими, тепер їх **не купиш** брехливими “лейбами” на товарах (“Сільські вісті”).

Отже, полісемія свідчить не лише про раціональну обмеженість ресурсів термінологічного потенціалу, а й про семантичні можливості термінів як елементів терміносистеми. Проте, як показує аналіз фактичного матеріалу, багатозначність у функціональному аспекті не є показником неточності терміна. Полісемія у межах термінології, як факт розвитку й динаміки мови, свідчить про розвиток термінології відповідно до мовних законів, і тому це явище продовжує існувати в термінології як закономірний факт. Тому явище полісемії не слід розглядати як небажану ознаку термінів. Усуненню полісемії може сприяти у професійній комунікації вживання терміна у відповідному контексті, який розкриває значення.

Література

1. Ковлакас Е.Ф. Семантические аспекты рыночно-экономической терминологии: дис. канд. филол. наук: 10.02.04 – «Германские языки» / Е. Ф. Ковлакас. – Краснодар, 2003. – 201 с.
2. Нгуен Тхи Тху Ван. Терминология государственного управления современного русского языка: дис. канд. филол. наук: 10.02.19 – «Теория языка» / Нгуен Тхи Тху Ван. – М., 2001. – 219 с.

Совгира Світлана Миколаївна

студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,

Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна

к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,

Полтавський інститут економіки і права

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТЕКСТУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Дослідження проблем перекладу на часі день є досить актуальним в українській науці. Підтверджує цей факт вихід численних публікацій щодо цього питання (роботи Н. В. Горішиної [3], Л. Л. Вагапової [2], Г. Кушнір, О. А. Борисової [5] та інших). Дослідники приділяють увагу

різним аспектам вивчення прагматичного аспекту перекладу, у той час суспільно-політична лексика та її переклад залишаються досить плідним полем для дослідника з погляду вивчення прагматичних відносин.

Це підтверджує той факт, що зараз зростає інтерес до суспільно-політичної тематики у зв'язку з надзвичайно динамічним характером розвитку суспільно-політичного життя у сучасному світі, підвищенням вимог до рівня освіченості та культури населення, процесами глобалізації, розвитком інформаційних технологій та ін. Оскільки суспільно-політичний переклад займає одну з центральних позицій серед тематичних розділів перекладацької діяльності, його дослідження є досить актуальним.

Метою цієї статті є розглянути прагматичний компонент змісту повідомлення суспільно-політичного характеру та перекладацькі прийоми його передачі під час перекладу.

Згідно думки сучасних дослідників, «переклад – це процес трансформації змісту мовленнєвого фрагменту (речення, абзацу, тексту) з однієї мови на іншу» [2; с. 5] Головна вимога, яку зазвичай висувають – це адекватність, тобто точна передача форми й змісту вихідного тексту, при якій використовують рівноцінні засоби. Адекватний переклад викликає в іншомовного реципієнта інформації реакцію, яка відповідає комунікативній задачі відправника.

При перекладі окрім врахування денотативного та конотативного компонентів змісту слід брати до уваги також прагматичний компонент, який являє собою відношення між мовленнєвим висловом та учасниками комунікації – відправником та одержувачем інформації. Під час перекладу здійснюється прагматична адаптація вихідного тексту, тобто вносяться певні поправки, під час яких враховуються соціально-культурні, психологічні та інше відмінності між тими, хто отримує оригінальний та перекладений тексти. Наряду з співвідношенням різних мовних систем, в процесі перекладу відбувається зіставлення різних культур, тобто це можна назвати певним актом міжкультурної комунікації.

Прагматичний фактор є одним з найбільш важливих факторів, на які зважають під час перекладу. Сучасні вчені визначають кілька аспектів у вивченні прагматичного компонента: це є об'єм інформації, яка передається при перекладі, та спосіб реалізації процесу перекладу.

Так, Л. Л. Вагапова, вивчаючи саме об'єм інформації під час перекладу, справедливо наголошує на існуванні двох тенденцій, які суперечать одна одній: мова йде про експлікацію та імплікацію інформації [2; с.6]. На думку вченої, врахування цих тенденцій має принципове значення для розуміння суті прагматичної адаптації.

Згідно з думкою дослідниці, коли відправник будує повідомлення, він завжди має обрати, яку саме інформацію висловити за допомогою слів у тексті, а яку можна лише домислити, оскільки вона повинна бути відомою реципієнту. Цей вибір реалізується по-різному в залежності від того, чи є реципієнт носієм вихідної мови або мови перекладу. Те, що є зрозумілим і не потребує мовного висловлення для носія вихідної мови, зазвичай потребує особливого нагадування під час переадресування повідомлення носію мови перекладу, і навпаки.

Одночасно Л. Л. Вагапова виділяє наступні перекладацькі прийоми, які використовуються для передачі варіювання інформації, яка передається під час перекладу:

1) додавання до вихідного повідомлення:

deals with Parmalat – угоди з компанією Пармалат.

Nature asked both candidates – журнал «Nature» поставив запитання обом кандидатам.

lesser investigators – менш відомі дослідники;

2) пропуск слів, особливо це стосується так би мовити парних синонімів, характерних для англійської мови, коли два слова замінюються одним:

Most of the known superconductors that are alloys or compounds... – Більшість відомих надпровідників, що є сплавами різних металів ...

3) The English themselves like to speak of the «Englishness» of the English. – Самі англійцям подобається говорити про характерні (типові) для англійців риси.

Важливу роль під час перекладу відіграє також урахування стилістичних особливостей вживання мовних засобів:

1) And the only one who did anything in heavens was the European Union. – Єдиним органом, хто взагалі щось зробив, був Євросоюз.

У тексті перекладу відбувається зняття образності, оскільки англійське слово «heavens» є стилістично забарвленим, і в українській мові має обмежену сферу використання (поезія, релігія).

2) Jacques Chirac was reflecting French dismay at the realization that in the newly-enlarged European Union the French cockerel might no longer rule the roost. – Жак Ширак із острахом міркував про те, що в розширеному Євросоюзі французи більше не зможуть верховодити.

Заміна стилістично забарвленого висловлення в англійському прикладі на більш нейтральне в українському перекладі здійснюється з урахуванням особливостей публіцистичного стилю в українській мові.

Досить часто під час перекладу необхідно проводити перетворення, пов'язані зі специфікою побутових, мовних традицій, політичних реалій. Наприклад, The carrot of the EU membership is an effective foreign policy tool.

Для того, щоб зрозуміти та правильно перекласти це висловлення треба знати наступну фразу, що відображає суть англійської дипломатії:

«The stick and carrot policy» – «політика кнута и пряника»:

Членство в Євросоюзі в якості пряника (в англійській мові – морква) є ефективним інструментом проведення міжнародної політики. Л. Л. Вагапова наголошує, що у суспільно – політичних текстах такі приклади зустрічаються досить часто, особливо у заголовках:

Наприклад, No Love Lost – Зовсім не теплі відносини.

До царини прагматики перекладу дослідниця відносить також переклад щойно утворених слів на основі злиття частин слів, відомих у мові:

1) Besides Oxbridge, there are six more collegiate universities in Great Britain.

– Одночасно з Оксфордським і Кембриджським університетами у Великобританії є ще шість академічних університетів.

2) First there was «stagflation», a combination of slow growth and high inflation.

– Спочатку була так звана стагфляція – уповільнене економічне зростання, поєднана з високою інфляцією

В усіх наведених прикладах переклад щойно створених слів здійснюється шляхом використання повної форми слів, на основі яких відбулося злиття.

Отже, більшість прагматичних проблем при перекладі пов'язані з лексичними труднощами, при цьому змінюється об'єм інформації.

Ці висновки можна доповнити. Так А.О. Борисова та А.О. Колесник, досліджуючи джерела лексичних труднощів при перекладі

текстів суспільно-політичного характеру, підкреслюють, що однією з особливостей прагматичного аспекту перекладу текстів подібної спрямованості є те, що вони поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри [1]. Дослідниці наголошують, що цій літературі притаманна наявність великої кількості неологізмів та різного роду термінів. Однією з основних причин існування лексичних труднощів перекладу є розбіжності у картинах світу мов. Тому дуже часто доводиться звертатися до засобів перекладу, за яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише лексичні форми його вираження (прийоми транскодування, калькування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, антонімічного та описового перекладів).

На думку дослідниць, лексичні труднощі перекладу текстів суспільно-політичного характеру є найбільш поширеними і, головним чином, пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, назв, багатозначних слів, аббревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології [1].

Елементи денотативної системи вихідної мови ми можемо умовно поділити на декілька груп. Перш за все, це ті, що вже мають повні відповідники, тобто «перекладацькі еквіваленти» у цільовій мові. Це стосується власних імен, географічних назв, назв місяців, днів тижня, числівників, частини загальнолітературних слів, а також суспільно-політичної лексики. За підрахунками вчених лексика такого роду складає лише 30–40% загального словникового складу мови [1]. Існують також однозначні англійські слова, що мають декілька українських відповідників. Вибір варіативного відповідника для перекладу таких слів залежить від сполучення цих слів з іншими або від більш широкого контексту. Окремо треба виділити багатозначні англійські слова, які складають значну частину англійської лексики. Останню групу складають слова, які не мають готових відповідників у цільовій мові.

А. О. Борисова та А. О. Колесник зазначають важливість структурних і лексико-семантичних розходжень між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексичних змін, тобто лексико-граматичних трансформацій [1].

Проблема перекладацьких трансформацій є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві. Так, Я. І. Рецкер вважає трансформації прийомами логічного мислення, які допомагають

розкривати значення іншомовного слова в контексті і знайти йому український відповідник, який не збігається зі словником [7].

На сьогодні існує безліч класифікацій перекладацьких трансформацій запропонованих різними авторами. Два типи трансформацій виділяє Я. І. Рецкер: граматичні у вигляді заміни частин мови або членів речення, та лексичні, що полягають у конкретизації, узагальненні, диференціації значень, компенсації втрат, що виникають у процесі перекладу [8]. Автори спільної праці, А. Б. Шевнін і Н. П. Серов, у своїй класифікації до граматичних трансформацій відносять вилучення, перестановки та додавання, а до лексичних – компенсацію, антонімічний переклад, конкретизацію, заміну і узагальнення.

Дещо інший поділ трансформацій пропонують А.М. Фітерман та Т.Р. Левицька [6]. Вони виділяють граматичні трансформації, до яких відносяться такі прийоми: перестановки, вилучення і додавання, перебудову та заміну речень; стилістичні трансформації, які охоплюють синонімічні заміни та описовий переклад, компенсацію та інші види замін; лексичні трансформації, що стосуються замін і додавань, конкретизації і узагальнення речень [6].

Проте більшість лінгвістів погоджуються, що всі перекладацькі трансформації поділяються на лексичні, граматичні та змішані (або комплексні).

Лексичні трансформації застосовуються у тому випадку, якщо у вихідному тексті простежується нестандартна мовна одиниця на рівні слова, наприклад, власне ім'я, властиве вихідній мовній культурі і яке відсутнє в мові перекладу; термін у тій чи іншій професійній сфері; слова, що позначають предмети, явища й поняття, характерні для вихідної культури але відсутні або мають іншу структурно-функціональну впорядкованість у мові, на яку перекладається.

Граматичні трансформації найчастіше простежуються у перекладі. Перекладач майже завжди стикається з невідповідностями між граматичними структурами вихідного тексту та тексту перекладу. Для того, щоб швидко вибрати правильний варіант перекладу, перекладачеві необхідно знати всі види граматичних трансформацій.

Комплексні, тобто лексико-граматичні трансформації передбачають використання наступних прийомів: антонімічний переклад, експлікацію (описовий переклад), компенсацію. Що стосується саме текстів суспільно-політичного характеру, то вважають, що найбільш поширеним

та зручним інструментом для перекладу суспільно-політичної літератури є такі прийоми, як контекстуальна заміна, смисловий розвиток, описовий переклад, вибір варіантного відповідника та калькування (О. А. Борисова, О. А. Колесник) [1].

Таким чином, під час здійснення перекладу, головним завданням перекладача є досягнення семантичної еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу. Для досягнення цієї мети необхідно використовувати різноманітні перекладацькі перетворення, а на рівні компонентної еквівалентності – трансформації. Причина, що викликає потребу у використанні трансформацій полягає у тому, що кожна мова має свою власну, своєрідну структуру, і це необхідно враховувати під час перекладу. Для того, щоб швидко вибрати правильний варіант перекладу, перекладачеві необхідно знати всі види трансформацій. При цьому особливу увагу необхідно звертати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розбіжності між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або певних лексичних змін.

Підсумовуючи, можна сказати, що прагматичний аспект при перекладі суспільно-політичних текстів є надто важливим. При цьому головним чинником, який корегує об'єм інформації, використання тих чи інших перекладацьких трансформацій, пов'язаних із цим, є пошук оптимального варіанту прагматичної, семантичної і стилістичної адекватності.

Список використаних джерел:

1. Борисова А. О. Джерела лексичних труднощів при перекладі текстів суспільно-політичного характеру українською мовою з англійської мови [Електронний ресурс] / А. О. Борисова, А. О. Колесник. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG/Philologia/6_borisova.doc.htm
2. Вагапова Л. Л. Прагматический аспект перевода [Електронний ресурс] / Л. Л. Вагапова. – Режим доступу : http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/pragm-aspect.shtml
3. Горішна Л. В. Відтворення прагматичного потенціалу тексту в перекладі [Електронний ресурс] / Л. В. Горішна. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua>

4. Гуськова Т. И. Трудности перевода общественно-политического текста с английского на русский / Т. И. Гуськова, Г. М. Зиброва. – М. : РОССПЭН, 2000. – 228 с.
5. Кушнір Г. Перекладацькі трансформації та їх класифікація [Електронний ресурс] / Г. Кушнір, Л. Козобуд. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua>
6. Левицкая Т. Р. Почему нужны грамматические трансформации при переводе. Тетради переводчика / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – Н., 1971. – 57 с.
7. Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 38 с.
8. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Я. И. Рецкер. – М. : Просвещение, 1982. – 104 с.

Стукаленко Валерій Вікторович
студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації. Як відомо, труднощі при перекладі викликає, у першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: «Він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйняту в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури, переклад якої здійснюється» [1, с. 45].

Переклад німецької науково-технічної літератури відрізняється від перекладу художньої літератури, газетних статей, документально-ділового матеріалу. М. Снель Горнбі відзначає, що між різними видами перекладу (технічний / літературний переклад) спільного не так вже й

багато. При перекладі науково-технічного тексту доводиться вирішувати одночасно цілий комплекс різноманітних завдань. Цей вид діяльності вимагає не лише бездоганного володіння мовою, певних галузевих знань, але й максимум зусиль з боку перекладача. Оскільки при перекладі наукової та технічної літератури, як правило, немає необхідності шукати в тексті будь-який прихований зміст, то тут необхідно прагнути до особливої термінологічної точності. При цьому необхідно мати на увазі, що далеко не завжди технічні терміни співпадають за своїм обсягом у різних мовах.

Якість перекладу науково-технічної літератури значною мірою залежить, по-перше, від особливостей цього виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Досить частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області.

Відомо, що для перекладача, який має достатню мовну підготовку, але не володіє необхідними знаннями у відповідній галузі науки й техніки, основні труднощі будуть пов'язані з розумінням тих частин тексту, в яких викладено вузькофахові питання. Хоча значну складність являє собою іноді й переклад спеціальних термінів. І навпаки, для перекладача, який має ґрунтовну технічну підготовку, але в недостатньому ступені володіє всіма тонкощами німецької граматики, основні труднощі в розумінні змісту будуть пов'язані, в першу чергу, з явищами мовного порядку: «зі встановленням змістових зв'язків між окремими словами в реченні, із розумінням граматичних конструкцій, вибором адекватного варіанту їх перекладу» та ін [1, с. 105].

До поняття науково-технічна література входять такі її різновиди, як монографія, стаття зі спеціального журналу, технічний опис, патенти, технічні довідники. Переклад такої літератури становить певні труднощі. По-перше, в німецькій мові є властиві лише їй граматичні явища, які спричиняють труднощі під час перекладу німецького технічного тексту українською мовою. По-друге, мова німецької науково-технічної літератури істотно відрізняється від літературної мови тим, що вона значно ускладнена наявністю розгорнутих речень з інфінітивними групами, поширеними означеннями, а також великою кількістю значних за обсягом складних речень з багатьма вставними підрядними реченнями всередині головного. При перекладі таких речень виникає небезпека втратити відчуття взаємозв'язку між компонентами речення,

неперервності думки, оскільки пов'язані за змістом слова безпосередньо не співвідносяться між собою.

Крім того, для науково-технічної літератури характерним є вживання великої кількості термінів, які відображають специфіку понять. Проте жоден з існуючих словників не в змозі вмістити як усі існуючі терміни в певній галузі науки, так і новоутворені. Оскільки термінологічна система мови безпосередньо поповнюється, слід засвоїти деякі головні принципи утворення термінів, які об'єктивно існують у системі кожної розвиненої мови.

Характерною особливістю науково-технічної літератури є точність і стислість вираження думки, з одного боку, та суворі логічна послідовність та повнота висловлення – з іншого. Саме цим зумовлено певний характер мовних засобів, типових для цього виду літератури. Найголовнішою визначальною рисою науково-технічного типу тексту є його когнітивність, інформаційна насиченість [2, с. 23].

Часто помилково плутають поняття «точний» з поняттям «буквальний» переклад. Буквальний переклад зводиться до механічної підстановки українського слова замість німецького, а це інколи призводить до нісенітності. Досить часто під час перекладу механічно калькуються, формально відтворюються мовні засоби оригіналу, спотворюється зміст, не передається стилістична функція або порушується норма мови. Такий переклад є буквалізмом. Існують буквалізми лексичні, коли механічно калькуються окремі слова, фразеологічні – при неправдивому калькуванні фразеологічних одиниць, граматичні – при механічному калькуванні граматичних форм тексту, що перекладається.

Ще однією особливістю науково-технічної літератури є також наявність великої кількості слів та словосполучень, характерних саме для цього стилю.

Наприклад: die Röhre не лише труба, а й електронна лампа; untersuchen - не тільки досліджувати, а й вивчати.

Німецькій мові властива багатозначність не лише лексична, а й граматична. Так дієслова haben і sein можуть бути:

- 1) самостійними дієсловами;

Наприклад: Der Stahlbeton hat viele Vorteile gegenüber dem Beton.

- 2) допоміжними дієсловами;

Наприклад: Die Metallurgie ist zur Grundlage jeder entwickelten Industrie geworden.

•3) дієсловами з модальним значенням, причому в науковій літературі вони вживаються саме в модальному значенні.

Наприклад: Man hat noch viele Probleme auf dem Gebiet der Marktwirtschaft zu lösen.

Часто значні труднощі виникають при перекладі науково-технічного тексту у зв'язку з відмінністю синтаксичної системи мов: послідовність елементів висловлювання в німецькій і українській мовах може не збігатися. Наприклад, при перекладі речень з інфінітивними групами чи зворотами інфінітив, що стоїть у кінці групи чи звороту, в українському реченні ставиться на перше місце; при перекладі речень, які починаються не з підмета, присудок ставиться саме після підмета, у німецькому реченні порядок слів зворотний. Наведемо приклади:

Das Fundament hat Aufgabe, die Belastungen aus dem Bauwerk aufzunehmen und sie gleichmäßig ohne übermäßige Setzung auf eine große Fläche des Baugrundes zu übertragen.

Фундамент мав завдання брати на себе навантаження споруди і переносити його без надмірної усадки на досить велику площу будівельного ґрунту.

Um dem Metall andere Eigenschaften zu verleihen, legiert man es mit anderen Elementen.

Для того щоб надати металові інших властивостей, його сплавляють з іншими елементами.

Durch die Vervollkommnung der Technologie und durch die Entwicklung vorgefertigter Elemente gewinnt der Beton in den letzten Jahren immer mehr an Bedeutung.

Завдяки удосконаленню технології і розвитку готових збірних елементів бетон набуває в останні роки дедалі більшого значення.

Під час перекладу науково-технічного тексту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов. Під час перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Йдеться про те, що інколи загальний зміст і контекст потребують введення одних слів і опускання інших, часткової або повної перебудови речення за вимогами граматичної норми мови, якою здійснюється переклад.

Головну увагу під час перекладу слід спрямовувати на його адекватність і точність. Необхідно враховувати кінцеву мету, а саме - якнайточніше відтворення німецькомовного оригіналу засобами української мови.

Науково-технічні тексти належать до царини наукової комунікації, учасники якої виконують когнітивні функції та орієнтуються на послідовне й динамічне нагромадження та відтворення інформації. Специфіка НТТ полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції.

Основна вимога до науково-технічного перекладу - це точна передача інформації. Як відомо, складнощі при перекладі викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу.

До поняття науково-технічна література входять такі її різновиди, як монографія, стаття із спеціального журналу, технічний опис, патенти, технічні довідники. Переклад такої літератури становить певні труднощі. По-перше, у німецькій мові є властиві лише їй граматичні явища, які спричиняють труднощі під час перекладу німецького технічного тексту українською мовою. По-друге, мова німецької науково-технічної літератури істотно відрізняється від літературної мови тим, що вона значно ускладнена наявністю розгорнутих речень з інфінітивними групами, поширеними означеннями, а також великою кількістю значних за обсягом складних речень з багатьма вставними підрядними реченнями всередині головного.

Під час перекладу науково-технічного тексту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов. Під час перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Йдеться про те, що інколи загальний зміст і контекст потребують введення одних слів і опускання інших, часткової або повної перебудови речення за вимогами граматичної норми мови, якою здійснюється переклад.

Список використаних джерел:

1. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу. - Вінниця: Нова книга, 2006. - 240 с.

2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. - Вінниця: Нова книга, 2008. - 512 с.

Тесленко Наталя Олександрівна
студентка 5 курсу спеціальності «Філологія»
Полтавського інституту економіки і права
Науковий керівник: Данилюк Людмила Всеволодівна
к. ф. н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавського інституту економіки і права

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТУДІЇ В. КЕЙСА: АЛЮЗІЇ ТА МЕТАФОРИ

Постановка проблеми. У сучасній науці зростає тенденція до вивчення закономірностей та функціональної ролі метафор у художніх текстах та способах їх перекладу з однієї мови на іншу.

Художній переклад є одним із найскладніших видів перекладацької діяльності, основним завданням якого є відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів на матеріал іншої мови, що породжує певні труднощі, які постають перед перекладачем. Такий переклад дає можливість представникам різних культур обмінюватися духовними цінностями. Переклад художніх творів, зокрема поезії, є однією з актуальних наукових проблем у загальній теорії перекладу, лінгвістиці та літературознавстві. Практика засвідчує, що переклад творів різних жанрів вимагає додаткового аналізу першотвору. І передусім це стосується творів віршових. Створення ідеального перекладу віршів – це не тільки тема для філологічних дискусій, а й та мета, до якої прагнуть перекладачі. Поетичний текст постає перед перекладачем як багаторівнева система звуків, символів та образів, які не тільки потрібно представити, а й передати читачеві.

Центральним питанням теорії перекладу постає всебічний опис та аналіз змістових відносин між цими текстами, розкриття поняття еквівалентності перекладу. «У першу чергу, – наголошує В. Н. Комісаров, – завдання перекладача, безсумнівно, полягає у відтворенні змісту першотвору. Та що це означає? Що становить зміст, котрий

відтворюється? Які його компоненти і якою мірою вони відтворюються при перекладі? Відповідь на ці питання дає уміння описувати смислову структуру тексту та зіставляти елементи цієї структури в оригіналі й перекладі» [8, с. 189–192]. З іншого боку, поетичний твір становить систему словесних знаків, багато з яких, окрім конкретного денотативного значення, несуть ще й більш загальне, тобто входять до більших знакових комплексів. І самі ці знакові комплекси, тобто «окремі модифікації гри слів є елементами відомого стилістичного замислу і таким чином у свою чергу входять до комплексів вищого порядку» [7, с. 345]. У тексті поетичного твору «присутні» слова, які своєю семантикою чи стилістичним забарвленням розкривають його глибинну ідею, тобто несуть власне характеристичну функцію. Кожен перекладач може сприймати його по-різному, й зовсім інакше воно може прозвучати для читачів. Складним перетином формальних систем і змістовних комплексів виступають метафори.

Метафорика дозволяє максимально відобразити картину світу, закладену автором у творі. Пошук оптимальних способів перекладу цих тропів тісно пов'язаний із національними та індивідуальними ціннісними концептами, що становить значну складність для перекладачів. Отже, великого значення набуває адекватний художній переклад метафоричних одиниць оригінального твору. Вивчення природи метафор і на сьогодні привертає увагу численних науковців, які по-своєму інтерпретують її сутність. Дослідженням проблеми аналізу способів перекладу образних одиниць займалися такі провідні вчені в галузі лінгвістики, як І. Арнольд [1], Н. Арутюнова [2], П. Ньюмарк [8], Т. Казакова [4], В. Коптілов [7] та ін.

Для порівняльного аналізу метафор ми обрали твір професійного поета і філософа Томаса Стернза Еліота, який віднайшов шляхи впливу і на розум людини, і на її почуття. Бачення світу як хаосу і заперечення постійно зростаючого американського меркантилізму сприяло формуванню у поета особливого методу відображення почуттів – потоку свідомості, з якого де-не-де виринають уламки предметного буття. У його творах основним прийомом створення рухів думки є метафора, що поетично поєднує фізично непок'єднане. Сучасному швидкому розвитку України, її прагненням наблизитися до економічного і культурного рівня західного світу властиві метаморфози свідомості, що непокоять пересічну людину. Твори Т. С. Еліота допомагають побачити в цьому хаосі буття

певну закономірність у змінах людини, у її пристосуванні до швидкоплинності і нарешті до знеособлення людини в стрімкому русі швидких змін різних сфер життєдіяльності людини.

Дослідження метафори на сьогодні постає необхідним і цікавим завданням, що зумовлене необхідністю адекватного перекладу художньої метафоричної образності оригіналу, активним використанням метафори у різних сферах діяльності людей, активізацією дослідження метафоричних прийомів як засобу персуазивності не лише в поезії і культурі, а й у соціальних комунікаціях, останні з яких віднаходять метафоричні джерела й у літературі також. Відтворення метафоричного змісту англійської мови засобами української мови наблизить розуміння культурологічних особливостей англосовного світу і способів відбиття у ньому повсякденних реалій через призму філософського авторського аналізу Т. С. Еліота.

Виклад основного матеріалу. Поезії Т. С. Еліота залучають читача до активної розумової праці. Вони змушують думати, спостерігати, порівнювати, а іноді і “приміряти на себе” образи і характеристики ліричних героїв. За твердженням літературних критиків, поема «The Love Song of J. Alfred Prufrock» відбиває песимізм автора, через призму головного героя показує неспроможність людини протистояти урбаністичному руху подій, почуттів, способу сприйняття навколишнього середовища. Манера Еліота у поемі показувати неоднозначність людського буття: внутрішній стан, що прагне до спокою, і численні умовності, що висуває до людини цивілізація, – це метафорична система символів англійської культури, яка упорядкована потоками антропометричної інформації. Феменологічні концепції автора відбилися в складній системі алюзій першотвору, що значно ускладнюють переклад і одночасно роблять його культурологічним джерелом епохи.

Україномовні варіанти «Пісні кохання Дж. Альфреда Пруфрока», виконані українськими перекладачами Ю. Я. Лісняком, О. А. Гриценком, В. О. Коротичем, Г. П. Кочуром, М. О. Мокровольським, М. Н. Москаленком, В. О. Кейсом.

Серед авторських перекладів вирізняється переклад В. Кейса. Віталій Кейс – один із тих перекладачів поеми, хто добре знав обидві мови – і англійську, і українську. Він з 15 років мешкав у США, отримав ступінь бакалавра і магістра англійської літератури, викладав у коледжах м. Джерсі-Сіті (1970–1984 рр.), в Університеті Ратгерса (м. Нью-Брансвік,

1984–2005; обидва – шт. Нью-Джерсі) [6]. В інтерв'ю у перекладацькому блозі журналіста Льва Грицюка «WhyTranslator» В. Кейс зазначив, що це дві його рідні мови, хоч англійською він володіє краще, ніж українською [12]. Переклад поеми «The Love Song of J. Alfred Prufrock» В. Кейсом здійснений з коментарями щодо можливих алюзій Т. С. Еліота. Обґрунтування його теорії полягає у вивченні перекладачем не лише першоджерела, а й життя поета та історії написання твору. Це створило умови для вдалого перекладу як назви твору, так і низки метафоричних конструкцій, які в більшості своїй виходять з алюзивних уявлень.

Г. Фермеєр акцентує на «інтратекстуальній когерентності» (intratextual coherence) [13, с. 113], що означає, що цільова аудиторія повинна бути здатною його збагнути і що текст повинен бути для неї прийнятним (з погляду вимог завдання на переклад). З іншого боку, цільовий текст має зберігати певний зв'язок із відповідним текстом-джерелом. Те, якої форми вона набуває, залежить як від тлумачення перекладачем вихідного тексту, так і від завдання на переклад. Одним із можливих видів інтертекстуальної когерентності Г.Фермеєр називає максимально близьке відтворення форми тексту-джерела.

Для Віталія Кейса переклад Т. С. Еліота був натхненням і гордістю. Коментарі, що зробив перекладач до тексту першотвору, розкривають нам світ алюзії автора «Любовної пісні Дж. Алфреда Пруфрока». Саме так переклав назву твору В. Кейс, що, на нашу думку, є досить вдалим відтворенням смислу, закладеного в першотворі. Адже слово «любовна» має досить широкий екстенціонал і може бути використано для називання душевної прихильності до різного роду об'єктів – від страви до людини. Саме це мав на увазі Т. С. Еліот, адже головний герой поеми, його соціальна ізольованість, сором'язливість і паралізованість почуттів [15] не спроможні викликати справжніх емоцій до об'єкта прихильності. На відміну від інших варіантів перекладу, де в назві є лексема «кохання» (див. переклади О. Гриценка, 1990; О. Коротича, 1990), яка уособлює справжні почуття і активність людини, лексема «любовна» найбільш вдало відбиває сутність змісту поеми.

Розглянемо авторську інтерпретацію В. Кейсом метафоричності твору Т. С. Еліота.

1. *The evening is spread out against the sky
Like a patient etherized upon a table.*

Переклад:

*Вечір простягнувся проти неба,
Неначе під наркозом хворий на столі.*

У цілому метафора являє собою метафору-порівняння. Її фокусом є словосполучення «*spread out*». Метафора дієслівна, заснована на схожості «вечора» і «пацієнта» за функцією фізичного горизонтального розташування. За словником, «*spread out*» має такі значення: 1) розтягуватися, витягтися, розширюватися; 2) розсипатися; або варіанти поетичного перекладу – «тягнеться», «лежить». Усі ці слова цілком можуть стосуватися фізичних об'єктів, але вечір є часом доби і відчуттям, що асоціюється з ним, ніж чимось суттєвим. Порівняння вечора з пацієнтом на столі хірурга покликане ще більше посилити відчуття умовності, «нереальності» фізичного явища й водночас одухотвореності «неживого» середовища. Ми також можемо скорочено представити дану метафору у вигляді структурної метафори «*evening is a patient*» («вечір – пацієнт»), оскільки передбачається, що подальший опис вечора буде вестися в медичних термінах, «запозичених» у «пацієнта». У перекладі були збережені образи оригінальної метафори.

Лексема «*etherized*» передана як «під наркозом». Зазначимо, що В. Кейс не використав медичної термінології, що наявна в першоджерелі. Точний переклад лексеми – «ефіризація», означає дію ефіру. Перекладач відмовився від точної інтерпретації, уникаючи введення термінологічної медичної лексики. Проте сам автор скористався саме медичним терміном, а не традиційним. Цікавим, звичайно, є таке порівняння в Еліота, оскільки швидше за все це пов'язано з його дружиною. З ефірним наркозом у медицині пов'язують стан, властивий хворим на епілепсію та на інші психічні розлади. Можливо, що й сам Еліот міг бути обізнаний щодо таких станів, оскільки, як засвідчують джерела, трохи згодом він лікувався у психіатричній лікарні [15].

*2. The muttering retreats of restless nights
in one-night cheap hotels.*

Переклад:

*Де шепотіння чується
З дешевих, однонічних гостиниць.*

В. Кейс вдається до перекладацького прийому опущення, не зберігаючи метафору, проте зміст передає точно. Використання лексеми «гостиниць» свідчить про те, що автор не дуже добре орієнтується в сучасній лексичній системі української мови, адже це слово не властиве

українській мові, воно кальковано з російської, якою перекладач вільно послуговувався.

*3. Streets that follow like a tedious argument
Of insidious intent
To lead you to an overwhelming question ...*

Переклад:
*Вулиці, які провадять мов
марудний аргумент
З підступним наміром
Штовхнути нас до
переважаючого питання.*

Перекладач відобразив метафору найбільш точно як структурно, так і семантично. Досить цікавою перекладацькою знахідкою можна вважати переклад словосполучення «overwhelming question» як «переважаючого питання». Дана інтерпретація зберігає вишуканість поетичного слова та експресивність, яка виражається в оригіналі. У коментарях до перекладу В.Кейс зазначає, що фразу «overwhelming question» вжив свого часу Джеймс Фенімор Купер (James Fenimore Cooper, *The Pioneers*, 1823). Еліотові особливо імпонували асоціативні значення в цій фразі: щось, що «заливає, затоплює, поглинає всі інші питання в житті» [17]. Переклад конструкції «overwhelming question» українською мовою як «переважаючого питання» на сьогодні фахівцями з культури української мови кваліфікується як граматично не правильний, адже така форма активного дієприкметника сприймається як калькування з російської мови і не відповідає історичній граматиці української мови [3, с.63].

*4. In the room the women come and go
Talking of Michelangelo*

Переклад:
*Жінки входять і виходять із
кімнати знову,
Про Мікель Анджельо ведуть розмову.*

Перекладач В. Кейс використовує досить цікавий прийом графічного виділення імені видатного італійського митця доби Відродження. Кейс наводить один із можливих варіантів написання імені діяча, що й спостерігаємо в його перекладі: «Мікель Анджельо». Можливо, таким відтворенням імені перекладач намагався передати

наслідування новаторства Сієнської школи. На думку В. Кейса, саме ремінісценція про жінок, що «*входять і виходять*» стосувалася майстрів Сієнської школи [17].

*5. The yellow fog that rubs its back upon the window-panes,
The yellow smoke that rubs its muzzle on the window-panes,
Licked its tongue into the corners of the evening,
Lingered upon the pools that stand in drains,
Let fall upon its back the soot that falls from chimneys,
Slipped by the terrace, made a sudden leap,
And seeing that it was a soft October night,
Curled once about the house, and fell asleep*

Переклад:

*Жовтий туман, що тре спиною шибу,
Жовтий дим, що тре пащею шибу,
Лизнув язиком вечірні закутки,
Полежав на калюжах в дренажах,
Підставив спину сажі, що падала із димарів,
Прослизнув повз тераси і —
раптом — стрибнув!
А тому, що це була вогка жовтнева ніч,
Згорнувся клубком навколо дому
і заснув.*

Пропоновану метафору В. Кейс переклав практично дослівно. Особливістю цієї поширеної метафори є те, що її складові являють собою дієслівні метафори з елементами уособлення (персоніфікації). На відміну від традиційного пейзажного опису в українській літературі, який має бути насичений епітетами, переклад В. Кейса показує дещо інший спосіб, в основі якого лежить саме дієслівна метафора, а епітет «жовтий», повторюваний у двох конструкціях, швидше за все має для Еліота антропометричний характер і пов'язаний з дитинством поета. Там, де він зростав труби заводу випускали в повітря саме жовтий дим [15]. Експресивна лексема «muzzle» замінена на експресивну лексему «пащею», проте з іншим лексичним значенням: «Рот звіра, риби і т. ін.; Великий і некрасивий рот людини; *перен.* Темний, зяючий отвір у чому-небудь» [10]. Перекладач скористався прийомом додавання епітету «вогка». У перекладі помічаємо спробу створити ефект несподіванки за допомогою видозміни синтаксичної конструкції «Slipped by the terrace,

made a sudden leap» відповідно на «Прослизнув повз тераси і – раптом – стрибнув!»

6. *My morning coat, my collar mounting firmly to the chin
My necktie rich and modest, but asserted by a simple pin ...*

Переклад:

*Мій ранішній жакет, до підборіддя ковнір штивний
Мою краватку, пишну, скромну, щепила шпилька сильно.*

В. Кейс зберігає метафорику строфи. Одяг змушує ліричного героя дотримуватися норм, що уособлюють жакет і ковнір. Вони є елементами дрес-коду сучасної ділової людини і свідчать про соціальну вимогу зробити зусилля над собою. Ліричний герой має зібратися думками, налаштуватися, щоб увійти в рухливий світ, покинувши свою нерухому, втомлену свідомість. Застаріла, рідковживана в українському словнику лексика «ковнір» і «штивний» влучно передає семантико-стилістичне навантаження лексичних одиниць мови оригіналу і відбиває час написання Т. С. Еліотом своєї поеми. Перекладач передав зміст того, що герой поеми людина інтелігента, адже Пруфрок одягнений у жакет і носить сорочку із туго застебнутим коміром, проте він не належить до кола багатих людей, оскільки, краватка «скромна».

Висновки. Застосування В. Кейсом застарілого словника української мови має вагоме значення для доробку перекладача. В. Кейс намагається засобами української мови передати період створення тексту, надає відтінку «давності» і намагається «оживити» застарілу, але знайому йому лексику. Поетична мова В. Кейса відзначається накладанням американо-англійських прийомів виразності на український контекст з максимальним збереженням образів і метафор. В. Кейс про свій переклад писав: «Я дуже гордий за мій переклад Еліотової поеми, «Любовна пісня Дж. Алфреда Пруфрока». Це одна з найславніших його поем, яка часто репрезентує його творчість в антологіях найкращої англійської поезії» [12]. В. Кейс використовує специфічний прийом додавання діалектної або застарілої лексики як для створення ефекту «простуватого» викладу, так і для відчуття «давності» текстів, з огляду на час написання першотвору. Твір Т. С. Еліота містить антропометричні метафори, розуміння яких можливе через вивчення не лише особливостей мовного і культурологічного контекстів, але й біографічних даних та уподобань автора першотвору. Світ алузії, який дозволив перекладачу досягти інтертекстуальної корегентності, за Г. Фемесром, з одного боку

ускладнив перекладацьку діяльність, з іншого – сприяв досконалому відтворенні культурологічного і особистісного змісту засобами іншої мови. Порівняльні перекладацькі студії свідчать про те, що, незважаючи на значні відмінності в англومовних та україномовних літературних картинах, перекладачі пропонують максимально наближені семантико-стилістичні відповідники для збереження образності й стилістики мови першотвору та інтенцій автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : Учебник для вузов. 9-е изд. Москва: Флинта : Наука. 2009. 384 с.
2. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры. *Известия Академии наук. Серия Литературоведение, Языкознание*. 1978. Т. 37. № 4. С. 87–160.
3. Голосовська Г. Активні дієприкметники в українській літературній мові: уживати чи ні? *Українська мова*. 2011. № 4. С. 63–71. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42899/07-Holosovska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.04.2019).
4. Казакова Т. А. Практические основы перевода. СПб.: СОЮЗ. 2002. 320 с.
5. Кеба Т. В. Функціональна роль метафор та епітетів в поетичних творах Т. Еліота. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*. 2014. Випуск 36. С. 98 – 101.
6. Ковалів Ю. Б. КЕЙС Віталій [Електронний ресурс]. *Енциклопедія сучасної України*. 2016. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=1168 (дата звернення: 02.04.2019).
7. Коломієць Л. В. Поетичні твори «The Love Song of J. Alfred Prufrock» та «The Waste Land» у перекладах Остапа Тарнавського (у зіставленні з іншими українськими та російськими перекладами). Черкаси: ЧДТУ. 2007. 88 с.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа. 1990. 253 с.
9. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. К.: Юніверс, 2002. 280 с.
10. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/pashha> (дата звернення: 02.04.2019).

11. Теорія перекладу: для студентів 3-4 курсів ф-ту «Референт-перекладач», які навчаються за спеціальністю 035 Філологія (Переклад) / Нар. укр. акад., [каф. теорії та практики перекладу ; авт.-упор. О. А. Кальниченко]. Харків : Вид-во НУА. 2017. Ч. 1. 64 с.
12. Literature and Translation. In English, Ukrainian, and Swedish : Інтерв'ю з перекладачем: 11. Віталій Кейс. URL: <http://levhrytskyuk.blogspot.com/2010/01/11.html> (дата звернення: 02.04.2019)
13. Reiß K., Vermeer J. Hans. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Series: Linguistische Arbeiten. Tübingen : Max Niemeyer. 1984. 253 p. URL :
https://books.google.com.ua/books?id=3LGcqtMLv_MC&pg=PR5&hl=ru&source=gb_s_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
(дата звернення: 01.04.2019)
14. Newmark P. About Translation. Clevedon (England): Philadelphia Multilingual Matters, 1991. 184 p.
15. North M. On "The Love Song of J. Alfred Prufrock". Cambridge: Cambridge University Press, 1991. URL: <http://www.modernamericanpoetry.org/criticism/michael-north-love-song-j-alfred-prufrock> (дата звернення: 01.04.2019)

Джерела ілюстративного матеріалу:

16. Eliot T. S. The Love Song of J. Alfred Prufrock. URL: http://www.gutenberg.org/files/1567/1567-h/1567-h.htm#link2H_4_0013
17. Еліот Т. С. Любовна пісня Дж. Алфреда Пруфрока / пер. з англ. і анотував Віталій Кейс. Всесвіт, № 7-8, 2008. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/475/41/>

Тімашова Вікторія Михайлівна
студентка 5-го курсу спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент, завідувач кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

Професія перекладача стала необхідною людству з тих часів, як власне людство заговорило різними мовами. Перекладачі були потрібні у часи миру й війни, під час грабіжницьких нападів і мандрів, під час ведення торгівлі. Робота перекладачів сприяла зближенню далеких культур – європейської і арабської, античної і сучасної, східної і західної. За допомогою перекладу чином люди мали можливість дізнаватися про суспільний устрій інших країн, їхній розвиток, досягнення у всіх сферах суспільного життя.

Перекладач завжди працює з текстом – усним чи письмовим. Підґрунтям теорії перекладу є теорія тексту. Згідно з цією теорією, текст – це код. Створюючи текст, автор кодує в ньому інформацію. Перекладач спочатку виступає як читач, тобто декодує авторський текст, а потім, як автор, кодує набуту інформацію засобами іншої мови. Отже, переклад – це творчий процес перекодування інформації з однієї мови на іншу. При типологізації перекладу слід виходити з положення, що інформація, яка міститься в текстах, буває двох видів: 1) предметно-логічна, об'єктивна інформація, тобто думки автора про оточуючий світ; 2) суб'єктивна інформація: оцінна, емоційна інформація, тобто почуття, емоції, настрої автора [1].

Політичні тексти, безсумнівно, належать до предметно-логічної, об'єктивної інформації, оскільки між політикою, яка відбувається в політичній сфері життя суспільства, і мовою, існує тісний зв'язок. Але здатність мови активно впливати на політичні процеси усвідомлена людством лише порівняно недавно. У 60-х роках ХХ ст. представники соціального конструктивізму П. Бергер та Т. Лукман у своїх працях переконливо обґрунтували здатність понять, термінів, мовних зворотів тощо бути знаряддям політичної мобілізації і потужним інформаційним

ресурсом політичних структур політичної сфери життєдіяльності суспільства.

Політичний текст, що складається з мовних актів, є актуалізацією політичного дискурсу. Крім цього, політичний дискурс містить у собі інтертекстуальні зв'язки, контекст, учасників ситуації, їхнє знання про світ тощо. Політичний дискурс – це сукупність «всіх мовних актів, що використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, освячених традицією і перевірених досвідом» [2]. Це визначення можна тлумачити як широкий підхід до змісту поняття «політичний дискурс». Останній є лінгвістичним образом, завдання якого полягає в тому, щоб привернути до себе увагу, зацікавити адресата й спонукати його до відповідних дій.

Актуальність даної теми обумовлена інтенсифікацією міжнародної інтеграції у сфері політики, тобто необхідністю адекватного, коректного перекладу політичного дискурсу для ефективної міжнародної політичної взаємодії.

Поняття «дискурс» надзвичайно багатопланове. Латинською мовою воно означає «розмова, бесіда». Потрапивши з латини до основних європейських мов, термін поступово розмивався і почав означати будь-яке публічне мовлення доти, доки не став синонімом слова «текст». Загалом же поняттям «дискурс» сьогодні позначається будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і є певним чином структуроване (наприклад, мітинги, дебати, вистави тощо). З огляду на цю розмитість, в окремий науковий напрям виділилася лінгвістика тексту, яка вивчає мову в дії на основі пошуку закономірностей, притаманних будь-яким текстам [3, с. 26].

Загальноприйнятого визначення політичного дискурсу на сьогоднішній день не існує, проте ми можемо його розглядати як вербальну комунікацію в певному соціально-психологічному контексті, в якій відправник і одержувач наділяються певними соціальними ролями згідно їх участі в політичному житті, яке і є предметом комунікації. Політичний дискурс як вид інституційного спілкування має в своєму розпорядженні систему конститутивних ознак і наділяється низкою функцій.

Призначення політичного дискурсу – не просто «описати, а переконати, збудивши в адресаті намір, дати ґрунт для переконання і спонукати до дії» [4, с. 48]. Тому ефективність політичного дискурсу слід

визначати щодо цієї мети. Цією обставиною і користується автор дискурсу, нав'язуючи свою думку адресату. Адже намагаючись зрозуміти дискурс, інтерпретатор хоча б на мить переселяється в чужий уявний світ. Досвідчений автор, особливо політик, передує такому мовному навіюванню підготовчою обробкою чужої свідомості з тим, щоб нове відношення до предмету гармонізувало зі сталими уявленнями – усвідомленими або неусвідомленими. Розпливчата семантика мови сприяє гнучкому впровадженню в чужу свідомість: новий погляд модифікується (це своєрідна мімікрія) під впливом системи усталених думок інтерпретатора, одночасно змінюючи цю систему [5, с. 18].

Вже сама мова, як засвідчив Э. Косеріу [6, с. 24], «політично навантажена», оскільки є знаком солідарності з іншими членами суспільства, що вживають ту ж мову. Іноді навіть говорять, що мова – як проміжна ланка між думкою і дією – завжди була «найважливішим чинником для політичного придушення, економічної і соціальної дискримінації» [7, с. 53]. Політична мова відрізняється від звичайної тим, що в ній: 1) «політична лексика» термінологічна, а звичайні, не чисто «політичні» мовні знаки вживаються не завжди так само, як у звичайній мові; 2) специфічна структура дискурсу – як результат іноді дуже своєрідних мовних прийомів; 3) специфічною є й реалізація дискурсу – його звукове або письмове оформлення [8].

Політичний дискурс може розглядатися з мінімум трьох точок зору:

філологічної – як будь-який інший текст, проте «боковим» зором дослідник дивиться на фон – політичні та ідеологічні концепції, які панують у світі інтерпретатора;

соціопсихолінгвістичної – при вимірюванні ефективності для досягнення прихованих або явних, але поза сумнівом політичних цілей того, хто говорить;

індивідуально-герменевтичної – при виявленні особових значень дискурсу автора та/або інтерпретатора за певних обставин.

Таким чином, дослідження політичного дискурсу лежить на перетині різних дисциплін і пов'язане з аналізом форми, задач і змісту дискурсу, що вживається в певних «політичних» ситуаціях [9, с. 46]. Одна з цих дисциплін – політологічна філологія – досліджує, наприклад, співвідношення властивостей дискурсу з такими концептами, як «влада», «дія», «авторитет» тощо. На відміну від «чистих політологів», філологи

розглядають ці чинники тільки у зв'язку з мовними особливостями поведінки тих, хто говорить, та інтерпретації їхньої мови.

Отже, політичний дискурс, по суті, є виразом усього комплексу взаємовідносин між людиною і суспільством, особливо в політичній сфері суспільного життя, і, таким чином, це явище по своїй суті функціонально спрямоване на формування в реципієнтів певного фрагмента світосприйняття або картини миру. Використовуючи політичний дискурс, можна зрозуміти, як в різних мовних колективах моделюються культурні цінності, пропагується соціальний порядок, які елементи мовної картини миру залишаються за межами свідомих мовних стратегій об'єктів спілкування, як формується концептуальна картина миру, властива кожному мовному колективу.

Список використаних джерел:

1. Тофтул М. Г. Логіка: підручник. 2-е вид., перероб., доп. Київ: Академія, 2008. 400 с.
2. Баранов А. Н. Политическая метафорика публицистического текста: Возможности лингвистического мониторинга. *Язык массовой информации как объект междисциплинарного исследования*. Москва: Изд-во МГУ, 2003. С. 134–140.
3. Озадовська Л. Мова у контексті діалогу. *Філософська думка*. 2004. № 3. С. 22–50.
4. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика. Київ, 2005. 315 с.
5. Badaloni N. Politica, persuasione, decisione. *Linguaggio, persuasione, verita*. Padova: Cedam (Milani). 1984. P. 3–18.
6. Coseriu E. Lenguaje y politica. *El lenguaje politico*. Madrid: Fundacion Friedrich Ebert, Instituto de Cooperacion Iberoamericana, 1987. P. 9–31.
7. Miles L. *Language and peace*. Dartmouth, 1995. P. 46–59.
8. Duez D. Silent and non-silent pauses in three speech styles. *Language and Society*. 1982. Vol. 25. № 1. P. 11–28.
9. Bell V. Negotiation in the workplace: The view from a political linguist. *The discourse of negotiation: Studies of language in the workplace*. Oxford: Pergamon, 1995. P. 41–58.

Тімашова Вікторія Михайлівна
студентка 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Юридичний переклад — це переклад текстів, що відносяться до області права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами. Оскільки право є наочною областю, пов'язаною з соціально-політичними і культурними особливостями країни, юридичний переклад є складним завданням. Для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, ясною і достовірною [1, с.130].

Залежно від типу юридичних документів, що перекладаються, юридичний переклад підрозділяється на:

- переклад законів і нормативно-правових актів і їх проектів;
- переклад договорів;
- переклад юридичних висновків і меморандумів;
- переклад апостилей і нотаріальних свідоцтв;
- переклад установчих документів юридичних осіб;
- переклад довіреностей;

Юридичні документи і теоретичні роботи повинні перекладати тільки професійні перекладачі, що спеціалізуються на юридичному перекладі. Як правило, вони мають відповідну юридичну освіту або, як мінімум, значний досвід перекладів юридичної тематики. Помилки у перекладі тексту договору можуть призвести, наприклад, до спричинення матеріального збитку і пред'явлення судового позову, за що несе відповідальність перекладач.

При перекладі тексту з області права перекладачеві не можна забувати наступне. Початковий текст організований відповідно до правової системи, наявної у конкретній країні, що знаходить своє віддзеркалення у юридичних формулюваннях цього тексту, а текст перекладу призначений для використання в рамках іншої правової системи з характерними саме для неї юридичними формулюваннями.

Крім термінологічних лакун, або відсутності відповідних лексичних еквівалентів, перекладачеві слід пам'ятати, що текстові конвенції в початковій мові часто залежать від культурних особливостей і можуть не відповідати конвенціям тексту перекладу. У мовних конструкцій, як зазначає Гамзатов, характерних для вихідної мови, немає прямих еквівалентів у мові перекладу. У зв'язку з цим до завдань перекладача входить віднайдення конструкцій у мові перекладу, які мають функції, аналогічні функціям конструкцій початкової мови [2].

Як робочі джерела інформації перекладачі юридичних текстів часто зв'язуються з юридичними словниками, особливо з двомовними. До них слід відноситися з обережністю, оскільки більшість двомовних юридичних словників — низької якості, і їх використання може привести до помилок в перекладі. При цьому з метою юридичного перекладу на загальні двомовні словники взагалі не можна спиратися [1, с.131].

Неодмінним етапом процесу юридичного перекладу документів є редагування тексту перекладу іншою особою, бажано юристом, або консультативний переклад.

Відмінною рисою перекладу текстів з юриспруденції є юридично завірений переклад. Юридично завірений переклад — переклад, виконаний сертифікованим перекладачем або завірений в нотаріальному порядку.

Здійснюючи переклад юридичного тексту, перекладач навмисно відступає від структурної і смислової відповідності між двома сторонами комунікації на користь їх рівноцінності в плані дії [1, с.133]. Юридичний документ, письмовий носій перекладної юридичної інформації, має текстові особливості, своєрідний мовне вираження. Не дивлячись на наявні суперечності в поглядах учених-лінгвістів і юристів, більшість погоджуються з тим, що будь-який текст має лексичну, логічну і граматичну основи, певним чином організований з метою передачі інформації. Немає сумніву, що юридичні тексти у перекладі з іноземної мови мовою перекладу незалежно від їх функціонального призначення і прагматичної ролі мають такі ж основи.

Юридичний переклад, як і будь-який переклад галузевої літератури потребує значної бази знань перекладача та обізнаності, у різних сферах діяльності і наукових галузях. Особливо, якщо справа стосується перекладу текстів англійської мови українською і навпаки, адже Україна і Великобританія (і звичайно ж США) належать до різних правових систем.

Україна належить до романо-германської або континентальної юридичної системи, а Великобританія і США до англосаксонської. Це зумовлено особливостями географічного положення, історичного розвитку і культурних традицій країн, і як наслідок юридичні документи – контракти, договори, угоди, домовленості – значно різняться за своєю структурою і відрізняються вживаною лексикою, існуючими поняттями тощо. Тож у наступному підрозділі ми більш детально розглянемо головні відмінності правових систем обох країн.

Список використаних джерел:

1. Власенко С. В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализмы в языковой паре английский-русский//Филологические науки в МГИМО. Сборник научных трудов. – М.: МГИМО(У), 2005. – №21. — С. 129—140.
2. Кононов О. С. Знову про проблеми юридичного перекладу. – <http://www.justinian.com.ua/author.php?id=556>

Филенко Борис Миколайович

студент 5 курсу, спеціальності «Філологія»,
Полтавський інститут економіки і права

Науковий керівник: Рябокінь Наталія Олександрівна
к.ф.н., доцент кафедри перекладу та іноземних мов,
Полтавський інститут економіки і права

ПЕРЕКЛАД МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Швидкий розвиток усіх галузей медицини на межі ХХ–ХХІ століть зумовив необхідність максимально точного й правильного використання спеціалізованої термінології, без якої неможлива ефективна фіксація та передача наукової інформації. Термінознавство як між предметна галузь лінгвістики перебуває на перетині мовознавства, логіки, інформатики та певних сфер застосування термінолексики (в нашому випадку це медична термінологія). Це визначає її специфічний характер, відображений й у самій термінологічній лексиці, яка у зв'язку з науково-технічним прогресом інтенсивно розвивається та легко піддається стандартизації. Поняття «терміна» «терміносистеми» досліджувалось багатьма

перекладознавцями: С.В. Грінковим, Б.Н. Головіним, Г.П. Мельниковою, С.Л. Мішлановою та ін. Отже, *термін* – це спеціальна номінативна лексична одиниця (слово чи словосполучення) спеціальної мови, яку приймають для точного найменування спеціальних понять. Під *терміносистемою* розуміємо впорядковану велику кількість термінів з зафіксованими відношеннями між ними, які відображають відношення між термінами, що називають ці поняття.

Аналіз і переклад англійських термінів галузі медицини доводить, що в багатьох випадках пріоритетним стає визначення денотату терміна у галузі. За відсутності словникових відповідників, тлумачень у словнику медичних термінів або енциклопедії чи іншої допоміжної інформації у джерелах термін підлягає аналізу в інших контекстах.

Переклад медичних термінів є особливою галуззю теорії та практики перекладу. Усі європейські мови містять схожі медичні терміни із схожими греко-латинськими коренями. Збереження латинської мови як мови науки до 19-го століття сприяло тому, що збереглося багато лексичних подібностей у медичній номенклатурі, й наслідки цього можна спостерігати до сьогодні. Знання латинських коренів допомагає професіоналам у галузі медицини розуміти медичні тексти, написані різними мовами. Мета цього дослідження – не лише опис, але й класифікація медичної лексики, яка розглядаються.

Медичний переклад можна умовно розділити на дві галузі. Перша – це медичний переклад спеціалізованої медичної літератури, як документація й інструкції до медичного встаткування, наукові статті й клінічні дослідження, нормативи контролю якості лікарських препаратів, фармацевтичні інструкції та інше. Друга галузь – переклад медичних текстів приватного характеру, які стосуються конкретних людей.

Медицина є наукою, у якій точність відіграє величезну роль. Від точності розрізу й кількості препарату, що вводиться, може залежати життя й здоров'я людини. Тому медичний переклад не допускає можливості помилок. Крім відповідальності, уважності, володіння термінологією й розуміння характеру тексту переклад медичних текстів має й інші особливості.

Одна з них – наявність у спеціалізованій медичній літературі особливих скорочень і аббревіатур. Аббревіатурами позначають діагностичні процедури, методи лікування, назви хвороб, найменування лікарських препаратів. Деякі з них відомі скрізь, наприклад, слова СНІД і

УЗІ розшифрує кожний. Але часто зустрічаються й маловідомі вузькоспеціалізовані скорочення – ТБЦ, МДП і безліч інших схожих слів, що виглядають як набір літер. Переклад таких скорочень і абrevіатур являє собою додаткову складність.

Переклад медичних текстів характеризується ще одним мовним феноменом, який пов'язаний із термінологією. Деякі медичні терміни, що мають одне джерело походження й на перший погляд не відрізняються за формою, здобувають у різних мовах і навіть контекстах різне значення. Значення може відрізнитися в меншому або більшому ступені. У таких випадках перекладач повинен уміти розглянути підступ і звернутися за консультацією до медичних фахівців або до спеціалізованих довідкових матеріалів.

При перекладі медичних термінів з англійської мови на українську в науково-популярних текстах, перекладачі часто зіштовхуються із дилемою: чи вибрати їм спеціальний медичний термін або термін із загальноживаної англійської мови. Саме це синоніми створюють проблему для перекладачів. Необхідно вибрати один термін згідно із сферою перекладу. Для кращого розуміння цієї складної проблеми перекладу було проаналізовано різні науково-популярні тексти й сформувано типологію, що складається з трьох основних випадків, один з яких розділено на кілька підгруп.

Також спостерігається дуже сильна тенденція популяризації наукових термінів у науково-популярних текстах. Такі документи часто пишуться технічними перекладачами для нефакхівців, із тим щоб інформувати і інструктувати їх. Важливо підкреслити, що сьогоднішні нефакхівці в значній мірі відрізняються від тих, які були кілька десятиліть тому. У наш час, для пацієнтів все більш і більш важливим дізнатися про найбільш поширені захворювання, їх симптоми, і як захистити себе від них. Сучасний пацієнт став більш цікавим і більш вимогливим. Цей факт є тісно пов'язаним із загальною тенденцією популяризації науки. Тому, можна очікувати, що в майбутньому латинські терміни стануть ще більше широко поширені в науково-популярних текстах.

Можливо, серед найбільш серйозних труднощів, із якими повсякчас стикаються перекладачі, є вміння знаходити еквівалентні медичні терміни. Хоча більшість медичних термінів має грецьке і латинське походження, але їхні значення в різних мовах не завжди можуть бути однаковими. Саме тут більшість перекладачів, які нещодавно отримали

свою спеціальність, часто роблять припущення, які можуть бути катастрофічними.

Хоча існує багато винятків, але зазвичай терміни з латинським корінням посилаються на якусь частину людського тіла, а терміни із грецьким корінням показують, що ця частина тіла зараз досліджується, або свідчать про патологію у цій частині тіла. Таким чином, англійський анатомічний термін для шлунку (gut) – *intestinum* (лат.), але розділ науки, який вивчає захворювання кишечника, називається *enterology* – ентерологія (грец.). Найчастіше терміни, запозичені з грецької мови, використовуються для позначення патологій. Отже, терміни, які походять із грецької мови, найчастіше можна зустріти в номенклатурі хвороб. Розглянемо латинський корінь для грудей (breast) *mamm/o*, та грецький *mast/o*. Узагалі, латинський корінь *mamm/o* можна знайти в термінах, які описують анатомію (наприклад, *mammary gland* – молочна залоза) або процедур, що проводяться з орієнтовно здоровим органом (наприклад, *mammogram* – мамографія); грецький корінь *mast/o* можна зустріти при патології або злоякісних утвореннях (наприклад, *mastectomy* – мастектомія). Голосний звук після косої риски кореню – це поєднувальний голосний, тобто компонент складного слова, яке складається із двох коренів. У дослідженні захворювань шлунку (*stomach*) *gastr/o* та кишечника (*intestines*) *enter/o* вимовляється як *gastroenterology*, а не *gastrenterology*. Корінь або ланцюжок із коріння завжди супроводжується суфіксом. Суфікси дають нам дуже корисну інформацію. Наприклад, суфікс – *itis* означає запалення (*inflammation*); – *malacia* (*softening*) пом'якшення; а – *gram* or – *graphy* вказує, що в результаті дослідження були отримані записи, зображення або сліди. При поєднанні голосних у двох коренях, які поєднуються, голосний випадає, якщо суфікс починається з голосної, але залишається, коли він починається з приголосного. Таким чином, *tumor* (*oma*) пухлини, в структурі якого в першу чергу слово, яке позначає м'язи – *muscular* (*my/o*) буде *myoma* (міома), а не *myooma*. І нарешті, перед цим ланцюжком іноді стоїть префікс. Префікси показують нам де що знаходиться (*peri-*, *supra-*), коли щось трапляється (*pre-*, *post-*), або якщо щось є надмірним або недостатнім (*hyper-*, *hypo-*). В англійській префікси рідко прикріплюються до слова, яке вони змінюють. Крім того, термінам латинського походження слід прикріплювати лише латинські префікси, а до термінів грецького походження слід прикріплювати грецькі префікси. Наприклад,

анатомічному терміну “tibia” (гомілкуа) має передувати латинський префікс *semi-*, а не грецький префікс *hemi-*. Враховуючи, що латинська мова слугує для описання анатомічної номенклатури, було б неправильно вважати, що будь-який анатомічний латинський термін буде залишатися незмінним в англійському документі. Двома гарних приклади такої зміни, які порушують всі правила: латинська *medulla oblongata* (кістковий мозок) і *fibula* (гомілкова кістка), англійською перекладаються як *bone marrow* і *calf-bone*. В інших випадках, латинський термін використовується в англійській мові без жодних змін: *patella* (колінна чашечка). Тому, щоб уникнути помилок, треба ретельно дивитися у словнику кожен латинський анатомічний термін, перш ніж його перекладати.

Під час роботи з перекладом медичних термінів латинського походження на англійську, багато класичних термінів необхідно спрощувати і писати так, як їх прийнято писати у загальноновживаній англійській мові. Наприклад, загальноновживаний латинський термін *nefropatía* (нефропатія), який походить від грецького слова *nefr* / О (нирки) та суфікса *-patía* (хвороба), легко може бути перекладено на англійську мову як *nephropathy*, але жоден лікар в цій країні ніколи не використовує такого терміну, використовуючи замість цього “*kidney disease*” (“захворювання нирок”). У цій же групі *cefalea* або *cefalgia* / *headache* (головний біль); *pirosis* / *heartburn* (печія) і *cardiopatías* / *heart disease* (захворювання серця). Цікаво відзначити, що після грецької назви хвороботворних організмів, або самої хвороби може слідувати грецький або латинський модифікатор. Двома гарними прикладами є *Helicobacter Pylori* (або в короткій формі, *H. pylori*) і *polycythemia vera*. Це може спричинити інші труднощі. Наприклад, часто іноземні терміни виділяються курсивом. Але, назви мікроорганізмів прийнято писати курсивом, тоді як назви хвороб не позначаються курсивом. Крім того, перший термін ім'я організму завжди пишеться з великої літери, а модифікатор написано рядковими літерами. Таким чином, *Chlamydia pneumoniae* і *Staphylococcus Aureus* пишуться як *C. pneumoniae* і *S. Aureus*. Далі, потрібно вирішити, чи слід перекладати ці назви. Деякі з найпоширеніших мікроорганізмів добре відомі для широкої громадськості, як *Staphylococcus aureus* (золотистий стафілокок), мають англійську версію: *augococcus*.. Для рідших мікроорганізмів такої назви немає взагалі. Тому, не бажано брати щось як належне, а краще подивіться в стандартних джерелах, як називаються ці організми у

звичайній мові. Однак, під час опрацювання документу, який включає в себе загальні і менш поширені мікроорганізми, переклад деяких з них не тільки виглядатиме зовсім жахливо, але й читання такого документу стане важкою справою. Краще залишити всі назви у їх первісному вигляді. Навіть якщо це не призведе до плутанини, треба врахувати ще одну річ, а саме – зміни в вимові. На відміну від мікроорганізмів, хвороб, таких, як polycythemia vera and myasthenia gravis, залишаються в їх класичній формі, тобто поліцетимія, міастемія. "Y" у слові poly вимовлятиметься як / i /, але " i " у слові iatrogenic вимовлятиметься як /j/ (jatrogénic), "th" /t/, "ph" як /f/ і т.д. далі.

Список використаних джерел:

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 105 с.
2. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение / С. В. Гринев-Гриневич. – М. : Академия, 2008 г. – 304 с.
3. Мишланова С.Л. Метафоризация концептов "здоровье/норма" и "болезнь/патология" в медицинских текстах / Мишланова С. Л. // Языково сознание и образ мира. – М.: 2000. – С.133 – 148.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ, МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОКРЕМИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ

Беззуб Т.В.	Гендерна соціалізація	3
Біла Н.В.	Соціальний супровід як технологія соціальної роботи з сім'ями, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	7
Білан О.І.	Волонтерська діяльність у процесі самореалізації та професійному становленні особистості на прикладі роботи «Школи волонтерів» ЦСССДМ м. Кривий Ріг	11
Божкевич Я.Б.	Використання тренінгових технологій в роботі соціального педагога з підлітками	14
Борідченко Л.П.	«Університет третього віку» як модель інтеграції осіб літнього віку у сучасному суспільстві	17
Володіна І.І.	Ставлення соціальних працівників до проблеми насильств над людьми похилого віку (за результатами соціологічного дослідження)	26
Ганнус О.О.	Сім'я як інститут сексуального виховання	28
Гошенко В.М.	Гендерна складова соціальної роботи у вирішенні проблем зайнятості молоді	33
Демченко Т.А.	Соціально-психологічні проблеми осіб з вадами психічного розвитку	41
Дем'янець К.В.	Проблема компетентності соціальних працівників у роботі з дітьми, які мають обмежені фізичні можливості здоров'я	45
Дмитрова Н.В.	Причини та чинники емоційного вигорання працівників офісу	48
Жевага В.В.	Роль соціального працівника в соціальному обслуговуванні людей похилого віку, які проживають в закладах інтернатного типу	51
Замула Л.М.	Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сільської місцевості	54
Зубань О.О.	Сирітство як соціальна проблема	58
Ільченко В.С.	Оздоровчі практики людей похилого віку у парадигмі соціальної роботи	62
Каліневич М.А.	Соціально-педагогічна профілактика інтернет-залежності у студентської молоді	67

Каюкова А.В.	Соціально-педагогічні умови навчання осіб з порушення слуху у вищому навчальному закладі	69
Квач Л.О.	Мотивація праці як інструмент соціальної політики	74
Кобченко Ю.А.	Прояви насильстві в сучасній українській сім'ї	76
Корнієнко І.С.	Проблеми дитячої інвалідності в контексті ранньої соціальної реабілітації дітей з фізичними обмеженнями здоров'я	83
Корсун Т.Є.	Сім'я та шлюб в контексті модернізації суспільства	85
Лавроненко А.Г.	Емоційне вигорання соціальних працівників та шляхи його попередження	91
Лисак О.О.	Стигматизація та дискримінація ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД, як соціальна проблема суспільства	94
Лобач М.С.	Особливості соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	97
Мусаєва А.І.	Особливості шлюбних установок в Україні	100
Османова К.Н.	Інклюзивна освіта як шлях до інтеграції молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство	102
Павленко Н.Е.	Гендерні аспекти старіння (за результатами соціологічного дослідження)	104
Пешков І.І.	Толерантність: сутність поняття та підходи до його визначення	106
Пікуль О.В.	ВІЛ-позитивні матері як клієнти медико-соціального супроводу: досвід роботи в Україні	114
Романюта А.О.	Життєвий успіх: психологічна перспектива	120
Рудова М.Ю.	Гра як провідний вид діяльності дошкільника та її вплив на психічний розвиток дитини	124
Сітало Т.А.	Технологічні попередження девіантної поведінки у дітей підліткового віку соціальним педагогом закладу освіти	127
Тегза Т.Ю.	Соціально-педагогічні аспекти формування здорового способу життя сучасної молоді	131
Чистякова А.О.	Яким має бути фізкультурно-оздоровчий центр для дітей із порушенням розумового розвитку?	134
Чупіра Н.Ю.	Аналіз профілактичної роботи щодо молодіжної наркоманії (за результатами експертного інтерв'ю)	138

Шуніна Н.Л.	Соціальні послуги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні	140

СЕКЦІЯ 2.

СОЦІОЛОГІЯ У ХХІ СТ.: МІЖ ЕКСТРИМІВ

Голуб І.	Підліткові ієрархії у середній школі: причини та методи усунення	144
Ткачова А. Л.	Побудова соціальної правової держави в Україні	149
Тютюнник А.О.	Політичне маніпулювання громадянами	153

СЕКЦІЯ 3.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Аболмасова Є.С.,	Окремі питання нормативного визначення	159
Канащук В.С.	концептуальних засад господарського права	
Андрушко Б.В.	Судовий контроль за виконанням судового рішення в господарському процесі України	161
Белашова В.С.	Правове забезпечення особистих немайнових прав: дискусійні питання	165
Бонь Т.В.	Законні представники в цивільному процесі	168
Братанова В.В.	Особливості захисту майнових прав та інтересів	171
Брижань К.В.,	Окремі питання представництва в	174
Гнітько Т.С.	господарському судочинстві	
Бунча Г.В.	Питання правового регулювання права спільної сумісної власності подружжя	177
Виганний А.А.	Загальні засади культури мови юриста	181
Волошина К.В.	Кримінологічний аналіз структури втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність	184
Волошина К.В.	Процесуальне правонаступництво в цивільному процесі	190
Голубенко Н.П.	Особливості визначення поняття судових витрат у господарському процесі	193
Голубцов С.С.,	Окремі теоретичні питання позову в	196
Іванов О.В.	адміністративному судочинстві	
Єна В.В.	Антикорупційна політика та корупційні ризики	201
Зінчук А.А.,	Правовий статус суду в цивільному процесі	203
Корчага Є.А.		
Канюка В.А.,	Окремі питання становлення та організації	206
Лукаш Т.І.	місцевого самоврядування в Україні	
Климко Ю.О.	Спадковий договір: особливості укладення і виконання	211

Козаков А.А., Воробйова В.К.	Принципи громадянства України	215
Косенко А.В., Воробйова В.К.	Земельна ділянка як об'єкт цивільних правовідносин	217
Косенко Р.С., Прокопов М.А.	Окремі питання теоретичного і нормативного визначення банкрутства як правової категорії	220
Красіцька Т.С.	Утворення та реєстрації суб'єктів господарської діяльності в Україні	222
Красіцька Т.С.	Цивільно-правовий договір як регулятор цивільних відносин	226
Крутько С.В.	Поняття трудової дисципліни як складового елементу дисципліни праці	230
Кураш Д.А.	Справедливість як мета існування права	233
Куценко Є.С.	Особливості процедури прийняття державного бюджету парламентами країн світу	235
Леонтович О.О.	Участь у цивільній справі представника	238
Любимов Д.О., Османова К.Н.	Окремі питання ефективності функціонування фондового ринку	240
Малишева В.В., Костенко Т.В.	Цивільна правосуб'єктність як правова категорія	242
Могильний С.Р., Войтович В.І.	Правове регулювання інституту опіки за цивільним законодавством України	246
Мостепанюк Є.М.	Окремі способи захисту майнових прав	248
Мостепанюк Є.М.	Юрисдикційні форми захисту цивільних прав та інтересів	252
Насишина А.С., Ступник С.В.	Особливості нормативного регулювання права власності на землю в Україні	255
Ніколаєв О.О., Сергієнко В.В.	Поняття і загальна характеристика земельно-правового порядку набуття права власності на землю в Україні	260
Новіков Р.В., Рибченко С.С.	Удосконалення міжнародної співпраці України як суб'єкта міжнародного економічного права	263
Остапенко А.С.	Напрями вдосконалення інституту імпічменту президента України	267
Панченко А.А., Гук О.О.	Характеристики інвестиційного законодавства України	270
Лещенко С.В., Приходько Ю.В.	Гроші як об'єкти цивільних прав	275
Проценко А.І.	Поняття принципів цивільного судочинства	279
Романюта А.О., Погорілець І.К.	Проблеми та перспективи розвитку лізингових операцій в Україні	284

Руденко К.Т., Лобач Ю.О. Сивовол Т.І.	Проблеми визначення та дотримання цивільних процесуальних строків Типи право розуміння виборчої системи та її місце в структурі демократії	293 301
Сорока Є.С.	Загальна характеристика антимонопольного законодавства	311
Сорока Є.С.	Brexit. Наслідки виходу Великобританії з Євросоюзу	314
Тимошик К.Ю., Шляхова В.В. Хан Д.О.	Проблеми нормативного регулювання захисту трудових прав в Україні Окремі питання стосовно підприємницької діяльності в Україні	318 323
Чубенко В.І.	Окремі аспекти правових наслідків визнання шлюбу недійсним	326
Шавгаров О.С.	Законодавча регламентація порядку утворення і державної реєстрації, як умови легалізації господарської діяльності	328
Шліпова Є.В., Ванін О.О.	Правомірність використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання	332

СЕКЦІЯ 4.

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Аболмасов П.А., Базалук А.С. Алексєєв В.В.	Сучасний стан банківського кредитування фізичних осіб в Україні Особливості складання фінансової звітності за МСФЗ в Україні	336 339
Астапенко К.І.	Інноваційні інформаційні технології як нові можливості для діяльності установ бюджетної сфери	344
Бараннік В.В.	Особливості функціонування грошового ринку України	349
Безкоровайний М.І.	Оцінка ділової активності машинобудівних підприємств	354
Біліченко М.М.	Сучасний стан та перспективи розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні	360
Бондаренко Д.Г., Вербицька Т.В. Варакіна К.С.	Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні Оцінки фінансової стійкості суб'єктів господарювання: методичний підхід	368 370

Власенко Є.В.	Професійна етика аудитора в умовах євроінтеграції	377
Воробйова В.К.	Сутність та необхідність аналізу фінансового стану на підприємствах України	380
Галата Д.О.	Проблеми розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні та шляхи їх розвитку	384
Голуб Я.І.	Системи взаємодії суб'єктів господарювання в процесі формування конкурентоспроможності регіону	387
Дмитренко Я.В.	Управління проблемними кредитами банків	391
Д'яченко Ю.О.	Організації контролю якості аудиторських послуг в Україні	398
Єськов П.В.	Функціонування валютного ринку	396
Карпенко Д.В., Клімченко А.С.	Економічна сутність та класифікація основних засобів	401
Квач Л.О.	Мотивація праці як інструмент соціальної політики	406
Кисленко Н.О.	Особливості фінансової діяльності підприємства	409
Клімова А.В., Немазана І.П.	Основи функціонування електронних грошей	415
Клюкач Н.О.	Інвестиційна привабливість підприємства: теоретичні основи	418
Коваль А.П.	Проблеми управління кредитним ризиком в банках	421
Коврига О.Т.	Оцінка інвестиційної привабливості: визначення поняття	423
Козерло І.В., Коняєв С.О.	Сутність та елементи економічної безпеки підприємства	426
Колбасніков С.М.	Резерви підвищення прибутку на підприємстві	430
Костира А.О., Марченко О.О.	Концептуальна основа аудиту процесу банкрутства вітчизняних підприємств	432
Кривенко К.С.	Інтеграція підприємств у світову економіку: базові засади	438
Криворучко О.О.	Маркетингова стратегія в рамках сучасних економічних реалій	441
Лаврентієва Ж.А.	Сутність експортного розширення виробництва на підприємстві	444
Луценко Н.М.	Аналітичні показники прибутку як об'єкти оцінки та аналізу	447

Міжнародна науково-практична конференція
«Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного
розвитку України: виклик глобального світу»

Марченко О.О., Мерцалова Ю.І.	Порівняльна характеристика методів оцінки конкурентоспроможності	450
Мерцалова Ю.І., Миненок Б.С.	Періодизація розвитку економічного аналізу в Україні	454
Мирун Я.А.	Розвиток світової валютної системи	458
Мокра О.І., Нагорний Є.О.	Перспективи, переваги та недоліки сучасного інтернет-банкінгу	465
Москаленко А.І.	Особливості використання інформаційних технологій при розширенні експортного потенціалу підприємства	468
Неділько О.П.	Особливості регулювання фінансових потоків	472
Неведрова А.В.	Удосконалення системи управління фінансовою стійкістю підприємства в сучасних умовах	477
Ноженко Є.В., Пиріг Л.О.	Особливості стратегічного управління в банківській системі	482
Ольхова О.В.	Основні аспекти контролю і аудиту інвестиційних проектів	485
Позоян Я.М., Савчук О.О.	Оподаткування юридичних осіб в Україні	488
Половко І.С.	Аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємства як основа пошуку факторів зростання	491
Пономаренко О.О.	Формування фінансових ресурсів і засади управління фінансовими потоками на малому підприємстві	495
Приймак В.Г.	Фінанси як об'єктивна економічна категорія	499
Русєв Д.Д., Сопільняк В.Г.	Проблемні питання медичного страхування в Україні	502
Рябукіна Т.К.	Особливості антимонопольної політики в сучасному суспільстві	505
Сазонова О.В.	Механізм формування собівартості експортної продукції	510
Сороченко М.М.	Фактори впливу на собівартість експортної продукції	513
Сушев Д.О., Чумак К.С.	Розвиток фондового ринку в Україні	517
Таран Ю.О., Аболмасова Є.С.	Забезпечення конкурентоспроможності бренду як нематеріального активу	520
Тимошенко С.В.	Економічна сутність фінансових результатів діяльності підприємства	523
Токар В.О.	Сучасна діяльність товарних бірж України	526

Хорхолюк П.Я.	Удосконалення державної політики інвестиційно-інноваційного забезпечення підприємств для уникнення його банкрутства	533
Черкашенко А.А.	Методи оцінки і управління собівартістю експортної продукції	538
Щурпець Б.С.	Монополістичні аспекти ринкової економіки	541
Юнак Т.В.	Методичні підходи до оцінки рентабельності діяльності суб'єкта господарювання	546

СЕКЦІЯ 5.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Андрійченко В.С.	Фізична реабілітація дітей дошкільного віку, які страждають на рецидивний бронхіт	550
Бабенко В.В.	Перспективи розвитку адаптивної фізичної культури для осіб, які перенесли ішемічний мозковий інсульт	553
Васик М.М.	Адаптивне плавання як засіб психофізичної реабілітації осіб з ампутаційними ушкодженнями нижніх кінцівок	555
Галушка С.С.	Лікувальна фізична культура як засіб фізичної реабілітації при гострому та хронічному гастриті	559
Герасименко О.І.	Рационалізація фізичного виховання зі студентами, хворими на ожиріння	563
Гета А.В.	Наукові засади здорового способу життя у фізкультурній освіті студентів	567
Горошко В.О.	Працездатність і методи її підвищення	571
Грабчак С.В.	Аналіз підходів щодо фізичної реабілітації дітей із зоровими порушеннями	574
Донець В.М.	Теоретичні аспекти фізичної реабілітації при дитячому церебральному паралічі	579
Дробишева Г.Г.	Методи реабілітації при інфаркті міокарду	582
Зубань О.О.	Особливості змісту професійної підготовки фахівців сфери фізичної культури та спорту щодо роботи з особами з інвалідністю	585
Іванов В.Г.	Особливості психофізичного розвитку та рухових здібностей дітей молодшого шкільного віку з вадами зору	589
Іванова А.А.	Теоретичні та практичні аспекти адаптивної фізичної культури молодших школярів із деривацією зору	593

Калайтан А.В.	Корекція рухових функцій при дитячому церебральному паралічі засобами адаптивної фізичної культури	596
Копилець І.Ф.	Метод іпотерапії в реабілітації хворих із наслідками церебральних паралічів	600
Кравченко Ю.Б.	Фізична реабілітація при хронічній обструктивній хворобі легень	604
Курило А.О.	Особливості фізичної реабілітації при пневмонії	607
Лавецька В.А.	Лікувальна фізична культура при гіпотонічній хворобі	611
Личко А.С.	Вплив занять оздоровчим плаванням на фізичне здоров'я дітей з ДЦП	613
Лінде Н.В.	Корекційно-педагогічні умови застосування засобів фізичної реабілітації при ДЦП	616
Мальченко Р.В.	Психологічні та педагогічні засади навчання рухових дій	620
Мартиненко І.В.	Фізична реабілітація для хворих при туберкульозі легень	625
Меметова О.О.	Особливості використання засобів фізичної терапії у лікуванні гіпертонічної хвороби	628
Мірошніченко Б.В.	Фізична реабілітація хворих на перитоніт	633
Невмержицька М.О.	Шляхи формування мотивації студентів до занять фізичними вправами	637
Перепелиця Н.В.	Фізичне виховання як соціальне явище	641
Погудіна І.І.	Головні аспекти забезпечення ефективного фізичного виховання студентів ВНЗ	646
Рудь В.Є.	Корекція порушень опорно-рухового апарату при сколіозі у дітей	649
Рязанова І.К.	Сколійотична хвороба та методики її лікування за допомогою ЛФК	653
Сахно З.Б.	Особливості сколіозу як полі етіологічної хвороби	657
Сахно Н.О.	Можливості застосування нетрадиційних оздоровчих технологій у фізичному вихованні	661
Серченко В.І.	Адаптивна фізична культура у соціалізації осіб з обмеженими можливостями	665
Сіренко О.В.	Фізична реабілітація у комплексному лікуванні хворих із патологією жовчовивідної системи	669
Суржинська Н.В.	Програма фізичної реабілітації хворих із попереково-крижовим остеохондрозом хребта	670

Тимошенко А.В.	Фізичне виховання як чинник формування здоров'язбережувальних цінностей у студентів	675
Трошин А.М.	Формування рекреаційної культури студентської молоді як науково-педагогічна проблема	679
Усик Я.А.	Фізична реабілітація дітей з бронхо-легеневими захворюваннями	683
Федоренко М.А.	Значення сучасних фітнес-програм у підтриманні здоров'я населення	687
Федоренко О.С.	Особливості фізичної реабілітації при дитячому церебральному паралічі з урахуванням порушень динамічного стереотипу	690
Фесенко О.А.	Фізична рекреація та її значення в житті людини	693
Хало Ю.Д.	Фізична реабілітація хворих із неускладненими компресійними переломами хребта в грудному відділі	697
Хмеленко Д.О.	Особливості формування здоров'ятворчої компетентності дітей на засадах особистісно-орієнтованого підходу	700
Хоречко В.В.	Фізична реабілітація дітей з вадами зору	704
Чирва І.А.	Актуальні проблеми позааудиторної роботи фізичному вихованні студентів	708
Шаповалова І.С.	Фізичний розвиток та фізична працездатність глухих та слабочуючих дітей	712
Шапран Т.В.	Характеристика функціонального стану жінок під впливом фізичних навантажень	717
Шевченко А.С., Веклич О.О.	Фізична реабілітація пацієнтів хворих на гастроєзофагеальну рефлюксну хворобу	721
Шостак В.Р.	Шокотерапія як метод реабілітації дітей з церебральним паралічем	724
Юшко Н.Г.	Діагностика та корекція порушень рухової сфери дітей із церебральними паралічами	728
Яременко Н.В.	Методики фізичної реабілітації дітей із ДЦП	732

СЕКЦІЯ 6. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА (СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС)

Ваколюк Н.В.	Основні напрями економічної та освітньої діяльності Workconsult (ТОВ «Воркконсалт»)	737
Вернигора В.В.	Роль перекладу в діалозі культур	741
Винник Н.І.	Лінгвістичні аспекти англомовних рекламних текстів	747

Галушко А.О.	Абревіатури та скорочення в англомовних комп'ютерних текстах	752
Громик О.М., Поліщук Л.М.	Особливості англомовної термінології лісового господарства	755
Гуржій Т.О.	Формально-граматична структура речень з дієсловами-термінами	758
Даниско О.В.	Проблеми художнього перекладу	760
Запара С.А.	Foreign languages in our	762
Запотоцька О.В.	Відтворення ідіолекту підлітка у романі Дж.Д. Селінджера «The Catcher in the Rye» (на матеріалі перекладів російською та українською мовами)	763
Колос Ю.З.	Types of machine translation tools	771
Корносенко О.К.	Особливості семантичної деривації термінів у галузі	773
Корчан Л.М.	Варіативність мови	777
Кейсі Чан, Кірстен Дік	Other English-speaking countries	790
Кузьменко Л.М.	Мова перекладу як реалізація методологічної моделі тексту перекладу: на матеріалі українських перекладів історичної хроніки В. Шекспіра «Генріх IV»	791
Маркіна І.А.	Особливості перекладу військово-медичної лексики	802
Материнко М.О.	Лексичні особливості перекладу ділової кореспонденції	805
Михайлютенко С.М.	Економічна лексика у сучасній українській мові	810
Назаренко А.В.	Англомовні фразеологізми та особливості їх відтворення в українських перекладах	812
Пустовіт Ю.Ю.	Однозначність та багатозначність економічної термінології	819
Совгіря С.М.	Специфіка перекладу англомовного суспільно-політичного тексту на українську мову	821
Стукаленко В.В.	Особливості текстів науково-технічного стилю у перекладацькому аспекті	828
Тесленко Н.О.	Перекладацькі студії В. Кейса: алюзії та метафори	833
Тімашова В.М.	Політичний дискурс як об'єкт перекладу	643
Тімашова В.М.	Юридичний переклад та його особливості	847
Филенко Б.М.	Переклад медичних термінів	849